
Arhiva Genealogică

III (VIII)

1996

1—2

CUPRINSUL : În amintirea lui George D. Florescu (1893—1976) *
Comunicări prezentate în ședințele Comisiei de Heraldică,
Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași) în anul academic
1995—1996 * Izvoare genealogice : epigrafie și genealogie *
Opera posthuma * Sever Zotta — mărturii documentare *
Discuții

IAȘI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE

DAN BERINDEI, PAUL CERNOVODEANU,
ȘTEFAN S. GOROVEI (redactor-șef),
MIHAI SORIN RĂDULESCU, MIHAI DIM. STURDZA,
MARIA MAGDALENA SZÉKELY (secretar de redacție),
MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb,
precum și orice corespondență se vor trimite la redacția revistei

ARHIVA GENEALOGICĂ

Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”
Str. Lascăr Catargi nr. 15
6600 Iași 1, Tel. (032) 212614

Arhiva Genealogică

III (VIII)

1996

1—2

S U M A R

<i>Către cititor</i>	IX
<i>Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie la 25 de ani</i>	XI
<i>Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”</i>	XIII

ÎN AMINTIREA LUI GEORGE D. FLORESCU

(19 mai 1893 — 25 octombrie 1976)

DAN BERINDEI, Cuvânt înainte	5
MIHAI SORIN RĂDULESCU, George D. Florescu — repere bio-bibliografice	7
PAUL CERNOVODEANU, George D. Florescu genealogist	11
MIHAI SORIN RĂDULESCU, Note genealogice despre George D. Florescu	17
George D. Florescu — așa cum ni s-a arătat, așa cum l-am înțeles	23

Amintiri împărtășite de...

...ALEXANDRU PERIETZIANU-BUZĂU	23
...DAN CERNOVODEANU	26
...PETRE Ș. NASTUREL	35
...MATEI CAZACU	42
GEORGE D. FLORESCU, Mănăstirea Coșuna (Bucováțul vechi) și neamurile domnești și boierești din Țara Românească din veacul al XVI-lea legate de acest lăcaș	51

**Comunicări prezentate în ședințele
Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași)
în anul academic 1995—1996**

ȘTEFAN S. GOROVEI, O veche cronică genealogică : familia baronilor Kapri	145
COSTIN MERIȘCA, Pomelnicul sturzesc al bisericii din Miclăușeni	179
MIHAI-RAZVAN UNGUREANU, Găneștii secolului XIX — câteva deslușiri biografice	193
ZAMFIRA PUNGĂ, Contribuții documentare privitoare la familia Cațichi	225

*

CORNELIU ISTRATI, ADRIAN MACOVEI, Descălecători de sate. Un studiu de caz (II)	231
---	-----

IZVOARE GENEALOGICE

<i>Epigrafiie și genealogie</i>	251
VOICA MARIA PUȘCAȘU, Lespezile funerare de la mănăstirea Probota (II)	251

OPERA POSTHUMA

I. C. MICLESCU-PRAJESCU, Despre unii dregători moldoveni din veacurile XV—XVI și despre neamurile lor	261
--	-----

*

Sever Zotta — mărturii documentare	311
------------------------------------	-----

DISCUȚII

PETRE Ș. NĂSTUREL, Despre numele <i>Iliuș</i> al fiului lui Alexandru cel Bun	331
ZOE DIACONESCU, Alte note pe marginea aceluiași spate de neam	331

Arhiva Genealogică

III (VIII)

1996

1—2

SOMMAIRE

<i>Au lecteur</i>	IX
<i>La Commission d'Héraldique, de Généalogie et de Sigillographie — 25 années d'activité</i>	XI
<i>L'Institut Roumain de Généalogie et d'Héraldique „Saver Zotta“</i>	XIII
A LA MÉMOIRE DE GEORGE D. FLORESCU	
(19 mai 1893 — 25 octobre 1976)	
DAN BERINDEI, Avant-propos	5
MIHAI SORIN RADULESCU, George D. Florescu — références biobibliographiques	7
PAUL CERNOVODEANU, George D. Florescu — le généalogiste	11
MIHAI SORIN RADULESCU, Notes généalogiques sur George D. Florescu	17
George D. Florescu, tel que nous avons connu et compris	23
<i>Souvenirs raconté par...</i>	
...ALEXANDRU PERIETZIANU-BUZĂU	23
...DAN CERNOVODEANU	26
...PETRE Ș. NASTUREL	35
...MATEI CAZACU	42
GEORGE D. FLORESCU, Le monastère de Coșuna (le vieux Bu- covăț) et les familles de princes et boyards de Valachie (XVI ^e siècle) ayant trait à lui	51

**Communications présentées aux réunions de la
Commission d'Héraldique, de Généalogie et de Sigillographie (Iași)
durant l'année académique 1995—1996**

ȘTEFAN S. GOROVEI, Une vieille chronique généalogique : les barons Kapri	145
COSTIN MERIȘCA, L'obituaire de la famille Sturdza de Miclăușeni	179
MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, La famille Gane aux XIX ^e siècle : quelques éclaircissements biographiques	193
ZAMFIRA PUNGA, Contributions documentaires relatives à la famille Cațichi	225

*

CORNELIU ISTRATI, ADRIAN MACOVEI, Fondateurs de villages. Une étude de cas (II)	231
---	-----

SOURCES GÉNÉALOGIQUES

<i>Epigraphie et généalogie</i>	253
VOICA MARIA PUȘCAȘU, Les plaques funéraires du monastère de Probota (II)	255

OPERA POSTHUMA

I. C. MICLESCU-PRĂJESCU, Dignitaires moldaves du XV ^e et XVI ^e siècles et leurs lignages	269
--	-----

*

Sever Zotta — témoignages documentaires	311
---	-----

DISCUSSIONS

PETRE Ș. NĂSTUREL, Le nom <i>Iliaș</i> du fils d'Alexandre le Bon	331
ZOE DIACONESCU, Autres observations en marge des mêmes généalogies	335

Arhiva Genealogică

III (VIII)

1996

1—2

CONTENTS

<i>To the Reader</i>	IX
<i>The Commission of Heraldry, Genealogy, and Sigillography, 25 Years of Activity</i>	XI
<i>The „Sever Zotta“ Romanian Institute of Genealogy and Heraldry</i>	XIII

IN THE MEMORY OF GEORGE D. FLORESCU (May 19, 1893 — October 25, 1976)

DAN BERINDEL, Foreword	5
MIHAI SORIN RADULESCU, George D. Florescu --- Biobibliographical References	7
PAUL CERNOVODEANU, George D. Florescu — the Genealogist	11
MIHAI SORIN RADULESCU, Genealogical Notes on George D. Florescu	17
George D. Florescu — As We Knew Him, As We Understood Him	23

Memoires Shared by...

...ALEXANDRU PERIETZIANU-BUZĂU	23
...DAN CERNOVODEANU	26
...PETRE Ș. NĂSTUREL	35
...MATEI CAZACU	42
GEORGE D. FLORESCU, The Coșuna Monastery (Old Bucovăț) and the 16th Century Wallachian Families of Princes and Boyards Connected to It	51

**Lectures Presented
in the Heraldry, Genealogy, and Sigillography Commission's
Seances in the Academic Year 1995—1996**

ȘTEFAN S. GOROVEI, An Early Genealogical Chronicle: the Barons of Kapri	145
COSTIN MERIȘCA, The Sturdza Diptich of the Church of Mi- clăușeni	179
MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, The 19th Century Ganes — Biographical Highlights	193
ZAMFIRA PUNGA, Documentary Data Concerning the Cațichi Family	225

*

CORNELIU ISTRATI, ADRIAN MACOVEI, Village's Founders. A Study of Case (II)	231
---	-----

GENEALOGICAL SOURCES

<i>Epigraphy and Genealogy</i>	253
VOICA MARIA PUȘCAȘU, The Gravestones of the Probota Mo- nastery (II)	255

OPERA POSTHUMA

I. C. MICLESCU-PRAJESCU, Some 15—16th Centuries Moldavian Notables and Their Kindred	269
---	-----

*

Sever Zotta — Documentary Testimonies	311
---	-----

MATTERS IN DISPUTE

PETRE Ș. NASTUREL, About the Name <i>Iliaș</i> , Which Was Borne by the Son of Alexander the Good	331
ZOE DIACONESCU, Sequel to Some Previous Genealogical Notes	335

Scopul revistei de față este de a trezi și a mări în cercurile largi ale societății românești, dincoace și dincolo de hotarele ei politice, interesul pentru istoria, viața și viitorul familiilor, pentru ca din interesul acesta special să profite interesul general pentru istoria, viața și viitorul neamului românesc.

Sever Zotta, 1912

CĂTRE CITITOR

Al cincilea volum dublu al „Arhivei Genealogice“ ajunge în mâinile cititorilor urmând într-un răstimp scurt celor care l-au precedat. El marchează începutul celui de-al optulea an de apariție neîntreruptă a unei publicații deocamdată unice în spațiul culturii românești. Reintemeierea „Arhivei Genealogice“ la atâtea decenii de la fondarea ei de către Sever Zotta a răspuns unei necesități de multă vreme identificată și recunoscută și a înlăturat o absență îndelung și dureros resimțită de specialiști: abundența materialului care se adună în portofoliul revistei e, pentru aceasta, cea mai bună mărturie. Editarea „Arhivei Genealogice“ și organizarea întâlnirilor anuale, care adună la Iași atâtea oameni interesați sau pasionați de genealogie și scot la lumină atâtea material, nu sunt expresia unui snobism sfidător și „revanșard“: revista și întreaga mișcare științifică născută în jurul ei reprezintă rezultatul unui mare efort și al unor strădanii cărora doar perseverența le poate asigura succesul și continuitatea. Această realitate e îmbucurătoare în primul rând pentru aportul științific al cercetărilor de genealogie și de heraldică, aport pe care nici un istoric onest și de bună credință nu-l mai pune azi, sper, sub semnul îndoielii. Nu se poate trece cu vederea, pe de altă parte, nici aspectul celălalt, al manifestării prezenței noastre europene: „Arhiva Genealogică“ înlătură o pricină de inferioritate și așează națiunea română alături de celelalte națiuni ale continentului care au asemenea publicații de specialitate — chiar și în această parte răsăriteană, cândva oblonită de Cortina de Fier, țări ca Polonia și Ungaria au reluat tradiția publicațiilor de genealogie și heraldică, sub egida unor puternice societăți științifice, dar și a asociațiilor care grupează pe urmașii vechilor familii nobiliare. Până și în Rusia există azi un Institut de Cercetări Genealogice (la St.-Petersburg), o Uniune a Nobilimii Rusiei (la Moscova) și o revistă, *Istoričeskaja Genealogija / Historical Genealogy*, al cărei prim număr a apărut în 1993 la Ekaterinburg (simbolic loc pentru o asemenea renaștere...).

Că studiile de genealogie și heraldică istorică pornesc în primul rând dinspre cei care, în vechime, au fost principalii beneficiari, dar și principalii promotori ai respectivelor preocupări, nu poate să fie un prilej de mirare sau de respingere. „În istoria familiilor se citește istoria țării“. scria acum un veac Gh. Ghibănescu, ocupându-se de neamul boierilor Cârjă. „Boierii de altădată — observa și Octav George Lecca în 1911 — aparțin deopotrivă urmașilor lor, ca și trecutului țării“. Oamenii aceia, care prin activitatea lor și prin relațiile dintre ei au determinat fapte

și reacții, țin de istorie ; cunoașterea lor și a relațiilor dintre ei înseamnă o contribuție de prim ordin întru descifrarea trecutului, sub aspect social, politic, cultural sau economic.

Dar și pentru viața care se desfășoară prin noi și împrejurul nostru genealogia are o însemnătate a cărei adâncime se pare că prea puțini o pot măsura cu dreapta măsură cuvenită și cu seninătate : **cunoașterea propriului trecut familial**, indiferent de rolul pe care înaintașii îl vor fi avut într-un timp și un spațiu determinat, e un mijloc de (re)activare și consolidare a identității și a memoriei. Memoria familială e aceea care reflectă continuitatea și asigură solidaritatea și coeziunea grupurilor sociale. De aceea, vreme de peste patru decenii, tocmai **memoria** a fost ținta celor mai inverșunate încercări de distrugere, deopotrivă la nivel familial și național ; toate mijloacele au fost bune pentru atingerea acestui scop : **asaltul violent asupra proprietății** (temelie a continuității și însăși baza generatoare de memorie și tradiție), **incurajarea oficială a mișcărilor de populație** (de la sat la oraș, dintr-o zonă într-alta, provocând desprinderea și înstrăinarea de proprietățile părintești, de cercul de rude, de sistemul alianțelor tradiționale), **cultivarea stăruitoare a ostilității**, până la teamă, față de trecutul familial (adeseori „uitat“ prin eforturi deliberate, mergând până la distrugerea unor însemnate mărturii istorice pentru „curățenia“ dosarului de cadre), **cultivarea dezinteresului și a disprețului pentru forma genealogică de înregistrare și conservare a memoriei familiale**, care este spița de neam (bază și legitimare a proprietății, mai cu seamă în lumea satelor, larg cunoscută în vechime și până în perioada interbelică, azi aproape cu desăvârșire uitată, cum o dovedesc judecățile pentru pământ) -- toate acestea au fost și ele forme de luptă împotriva memoriei și a identității, în scopul creării „omului nou“. Mai departe — și nu tocmai într-alt plan — desfigurarea orașelor, distrugerea cu prioritate a cartierelor vechi, cu case „boierești“, ca și a celor care ilustrau înflorirea micii proprietăți particulare în România modernă, „sistemizarea“ satelor și altele asemenea au fost părți componente ale unui ansamblu monstruos, care viza ștergerea trecutului, cu gândul (nu mai puțin monstruos) al rescrierii lui. Așa s-a ajuns să se pună mai mult preț pe o continuitate generală, globală, milenară — raportată deci la negura vremurilor — decât pe o infinitate de continuități particulare, de durată mai scurtă (secole sau numai decenii), dar nominalizate, personalizate și, implicit, generatoare de tradiție și mândrie familială, cu tot ceea ce decurge de aici. Și vedem acum, în acești ultimi ani ai veacului nostru, cum interesul pentru trecutul familial revine, stârnit, în multe cazuri, de restabilirea drepturilor de proprietate, implicând în mod necesar căutarea ascendenților și a înruditilor — formă pragmatică de recuperare a memoriei și a identității familiale, conducând la refacerea solidarităților cu cea mai naturală bază, care este rudenia.

De aceea, eu cred că a-i îndemna pe contemporanii noștri să-și caute rădăcinile, să-și redobândească identitatea și să-și regăsească memoria prin cunoașterea trecutului familial nu e snobism, ci e o contribuție la construirea democrației întemeiate pe valori tradiționale.

Ștefan S. Gorovei

COMISIA DE HERALDICA, GENEALOGIE ȘI SIGILOGRAFIE LA 25 DE ANI

La începutul anului 1971, într-o vreme când deschiderea zărilor românești era încă o iluzie în care mulți credeam — și căreia avea să i se pună capăt chiar în vara acelui an — venea de la București vestea închegării unei societăți de genealogie și heraldică. Sufletul acțiunii era Șerban Flondor. Om de o indicibilă distincție sufletească, urmaș al mândrei boierimi românești din Bucovina, născut și educat într-o atmosferă pe care azi unii o condamnă pentru că nu o mai pot imagina și înțelege, Șerban Flondor (1900—1971) era nu numai fiul luptătorului pentru Unire care a fost Iancu, cavaler de Flondor (1865—1924), dar și nepotul de soră al lui Sever Zotta. Moștenise și-și educase interesul și pasiunea pentru spițe și steme, fără a năzui să dea lucrări de erudiție originală în domeniul genealogiei și al heraldicii. Participant la cel de-al X-lea Congres Internațional al Științelor Genealogică și Heraldică (Viena, 13—19 septembrie 1970) — alături de Traian Larionescu, J. N. Mănescu, Marcel Sturdza-Săucești, Dan Cernovodeanu și Mihail Ștephănescu¹ — el a devenit un adevărat *port-drapel* în eforturile pentru crearea unei societăți a genealogiștilor și heraldiștilor români. La aceste eforturi, se asociase și profesorul Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de Istorie „N. Iorga” din București, care avusese prilejul să urmărească frumoasa prezență românească la Congresul de la Viena.

S-a adăugat factorul *întâmplare* : decretul nr. 503 din 16 decembrie 1970 al Consiliului de Stat, prevăzând dotarea municipiilor și județelor României cu steme, venea în chipul cel mai neașteptat în sprijinul celor care cereau organizarea, cu statut oficial, a străduințelor românești pe tărâmul heraldicii.

Un memoriu a fost alcătuit și adresat președintelui proaspăt înființatei Academii de Științe Sociale și Politice, la începutul anului 1971 ; la 2 aprilie. Prezidiul numitei Academii a aprobat înființarea unei **Comisii de Heraldică, Genealogie și Sigilografie**², care urma să activeze pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga”. Ședința de constituire a Comisiei a avut loc la 12 mai 1971 — și această dată a fost reținută ca fiind aceea care marchează începutul ființării Comisiei³.

¹ J. N. Mănescu, *Activitatea Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga” în 1971—1972*, în „Studii”, 1/26, 1973, p. 165. Personal, au participat doar Șerban Flondor și Marcel Sturdza-Săucești.

² Dan Berindei, *Cinci ani de activitate a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga”*, în *RdI*, 5/29, 1976, p. 750.

³ J. N. Mănescu, loc. cit. ; Maria Dogaru, în *RA*, 3/1971.

Memoriul care a pledat pentru organizarea unei asemenea instituții în România e un document interesant din multe puncte de vedere. Îl public aici, la împlinirea unui sfert de secol de la redactarea lui, după exemplarul pe care d-l Dan Cernovodeanu mi l-a încredințat pentru arhiva Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”⁴.

*A răscoli umbrele celor ce au fost vrednici să
lase după dânsii fie turlă de biserică, fie slovă ti-
părită sau numai omenia însăși, va fi operă de edu-
cație adevărată românească în cadrul istoriei.*

(Aurelian Ci. Stino)

Tovarășe Președinte,

Azi, când pentru educația noilor generații se cere o mai aprofundată cunoaștere a trecutului și păstrarea legăturii lui cu prezentul în vederea pregătirii unui viitor mai luminos al neamului românesc,

când preocupările istorice încurajate de autoritățile de stat au luat un avânt deosebit,

când studiile de acest fel au fost înlesnite prin publicarea în ultimele două decenii, a masivului corpus de documente vechi românești, bogat izvor de informații și documentare,

când mii și mii de documente vechi au intrat în patrimoniul statului,

când atâtea probleme istorice sunt încă nelămurite și a căror lămurire se impune în interesul adevărului istoric — de ex. : cine este Mihai Viteazul ?, Vlad Dracul ?, mama lui Ștefan cel Mare ?, cine sunt Mușatinii ? etc.,

când cunoaștem contribuția științelor auxiliare ale istoriei la stabilirea adevărului privind unele mistificări istorice, ca Eremia Golia — Eremia Cernăuțeanul și altele,

când recentul Decret al Consiliului de Stat al R.S.R. privind instituirea stemelor județelor și municipiilor arată interesul celor mai înalte foruri de conducere ale statului față de actualizarea acestor discipline,

când importanța care se acordă științelor heraldice și genealogice este dovedită prin participarea la al X-lea Congres Internațional al științelor heraldico-genealogice de la Viena, din 13—19 septembrie 1970, a circa 32 de țări cu 270 de delegați din aproape toate continentele, prin instituțiile lor de specialitate și organe particulare, după cum urmează : Austria instituții oficiale 16, delegați 87 ; Belgia inst. of. 17, del. 14 ; Brazilia del. 1 ; Canada inst. 3, del. 3 ; Cehoslovacia del. 1 ; Danemarca inst. of. 3, del. 4 ; Ecuador inst. of. 1, del. 1 ; Finlanda inst. of. 1, del. 5 ; Franța inst. of. 5, del. 16 ; Germania inst. of. 28, del. 55 ; Marea Britanie inst. of. 3, del. 9 ; Irlanda del. 6 ; Italia inst. of. 3, del. 16 ; Coreea del. 1 ; Liechtenstein del. 2 ; Luxemburg inst. of. 1, del. 2 ; Malta inst. of. 1, del. 1 ; Maroc del. 1 ; Mexic inst. of. 1, del. 2 ; Olanda inst. of. 10, del. 9 ; Norvegia inst. of. 4, del. 3 ; Polonia del. 1 ; Portugalia

⁴ Acest exemplar, cu semnături autografe, nu este datat : referirea la „recentul Decret...” (503/16.XII.1970) îl plasează, însă, în primul trimestru al anului 1971.

inst. of. 1, del. 1 ; Rhodesia inst. of. 1, del. 1 ; România del. 3 (comunicări 6) ; Samoa del. 1 ; Sudafrica inst. of. 2, del. 2 ; Spania inst. of. 3, del. 5 ; Suedia inst. of. 10, del. 16 ; Elveția inst. of. 12, del. 18 ; Ungaria inst. of. 1, del. 5 ; U.S.A. inst. of. 13, del. 16 ; Vatican del. 1 :

când Congresul al X-lea apreciază că activitatea acestor științe auxiliare se întemeiază pe un larg schimb de informații și într-ajutorare reciprocă cu comunicări de material documentar de specialitate privind rezultatele cercetărilor deci prin difuzarea lor oficializată,

când participarea delegației române la Congresul al X-lea Internațional al științelor heraldico-genealogice de la Viena amintit mai sus, unde prin comunicările făcute a contribuit ca și lucrările în aceste discipline din România să fie cunoscute pe plan internațional,

ca un corolar al acestui prim pas, credem că se impune oficializarea acestei activități și în Republica Socialistă România. Astfel, ar putea lua ființă, sub egida Institutului „N. Iorga” al Academiei de Științe Sociale și Politice a R.S.R., o comisie heraldico-genealogică, care să corespundă cu organele similare din celelalte țări, ținând legătura cu acestea și grupând în sânul ei pe acei care au dovedit a fi avut preocupări temeinice în aceste două discipline de cercetare istorică și care doresc să-și aducă și pe viitor toată priceperea și contribuția la propășirea lor. În acest scop, alăturăm o listă de specialiști în aceste două discipline, în număr mai restrâns : BARTSCH Ferdinand g.h. ; BERINDEI Dan g. ; BERZA Mihai h. ; CERNOVODEANU Dan g.h. ; FLONDOR Șerban g.h. ; FLORESCU D. George g.h. ; HAGI MOSCO Emanoil g.h. ; LARIONESCUL Traian g.h. ; MĂNESCU N. Jean h. ; MICLESCU-PRĂJESCU Ionel g. ; PLEȘA Dan g. ; SACERDOȚEANU Aurelian g. ; STEPHĂNESCU Mihail g. ; STURDZA-SĂUCEȘTI Marcel h. (o listă completă se găsește la secretariatul Institutului „N. Iorga”).

Toți aceștia și-ar pune la dispoziție întreaga lor competență și pricepere în realizarea în optime condițiuni a obiectivelor care li s-ar propune prin sarcinile ce ar primi.

George D. Florescu
Dan Cernovodeanu
Dan Gr. Pleșia

Șerban Flondor
Traian Larionescu
J. N. Mănescu
Mihail Ștephănescu

Cel care, în zilele noastre, citește acest text se poate mira, desigur, de absența oricărei referiri la tradițiile cercetărilor genealogice și heraldice în România ; nici un cuvânt, nici o referire la Sever Zotta și ucel „centru genealogic științific” pe care fondatorul „Arhivei Genealogice” îl preconiza încă din 1913⁵, dar nici la Cercul Genealogiștilor Români — sau *Cercul Genealogic Român* — întemeiat în 1943 la București. Mai mult chiar : unul din articolele care anunța înființarea Comisiei arăta că noua societate era menită să continue „tradițiile progresiste ale Comisiei Consultative Heraldice”⁶. În mintea și în sufletul fondatorilor era, însă, mai puțin dorința de a continua Comisia Con-

⁵ Sever Zotta, în *ArhGen*, II, 1913, p. 2.

⁶ Maria Dogaru, loc. cit.

sultativă Heraldică — întemeiată în 1921 pentru a fixa heraldica teritorială a României Mari — cât gândul abia învăluit de a relua programul Cercului Genealogic Român. În chipul specific al limbajului simbolic, acest gând — netransmis, din motive binecuvântate, prin cuvinte — îl probează două fapte. În primul rând, este citatul ales ca *motto* : cu ușoare modificări *pro causa*, el nu reprezintă altceva decât finalul unui articol publicat de profesorul Aurel George Stino (1900–1970) în „Neamul Românesc” din 23 septembrie 1938, pledând pentru înființarea unui Institut Genealogic Român⁷.

Încercările de la sfârșitul anilor '30 de a se întemeia un *Institut de Istorie, Genealogie și Heraldică al României* nu au putut avea, atunci, rezultatul așteptat ; abia în 1943 s-a organizat *Cercul Genealogic Român*. Emblema acestei societăți — un stejar „smuls” (cu rădăcinile la vedere)⁸ — a fost fixată în 1943 la propunerea lui George D. Florescu⁹ ; emblema adoptată, în 1971, de Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a reluat-o pe aceea din 1943, punând stejarul într-un scut iar pe acesta — mărginit în punctele sale „cardinale” de literele C, H, G, S — într-un cvadrilob. Așa s-a născut emblema care figurează pe fiecare număr al revistei noastre, marcând în graiul ei tăcut — dar puternic pentru cei care știu să citească simbolurile — adevărata continuitate dorită de fondatorii Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie.

Viața acestei societăți — a cărei președinție a fost încredințată profesorului Mihai Berza, succedându-i d-l Dan Berindei — a fost plină de peripeții în răstimpul 1971–1989. Nu sunt cel îndreptățit să le înfățișeze¹⁰. Ceea ce, însă, trebuie să spun e că supraviețuirea Comisiei într-o vreme când sabotarea ei devenise un fel de *hobby* al unui fost membru-fondator, heraldist purtător al unui nume foarte ilustru, a însemnat un act de voință și de remarcabilă solidaritate a membrilor ei. Tot restul e deja istorie, o istorie de un sfert de veac. Și, ca orice istorie, își așteaptă cercetătorul. Pentru ceilalți, care și-au împletit o parte din viață cu viața ei, e o bucurie și o onoare să continue și să dezvolte idealurile fondatorilor.

Ștefan S. Gorovei

⁷ Cf. Aurel George Stino, *Institutul Genealogic Român*, în „Din trecutul nostru”, VII, mai–iulie 1939, p. 26 : „Un Institut care să răscolească umbrele celor ce au fost vrednici să lase după dânsii fie turlă de biserică, fie slovă tipărită sau omenia însăși, va fi operă de adevărată educație națională în cadrul istoriei...”

⁸ Se află numai pe coperta numărului unic al revistei „Arhiva Genealogică Română”, din 1944.

⁹ „Arhiva Genealogică Română”, I, 1944, p. 87.

¹⁰ Cf. Dan Berindei, *art. cit.* (supra, n. 2) ; idem, *Încă zece ani de activitate a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie*, în *RdI*, 12/42, 1989, p. 1263–1269. Cel de-al VII-lea Simpozion de Studii Genealogice (9–12 mai 1996) a fost dedicat acestei aniversări ; evocarea prezentată, cu acest prilej, de președintele Comisiei d-l Dan Berindei, membru al Academiei Române, se va publica în revista noastră împreună cu actele Simpozionului.

INSTITUTUL ROMÂN DE GENEALOGIE ȘI HERALDICĂ „SEVER ZOTTA“

Lucrările celui de-al VII-lea Simpozion de Studii Genealogice (Iași, 9—12 mai 1996) au prilejuit prezența la Iași a unui număr mare de membri-fondatori ai Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”¹. La cei 46 de aderenți, ale căror opțiuni au fost cercetate la 6 iunie 1995², s-au adăugat încă 40, astfel încât lista finală — pe care s-au adunat semnăturile — a ajuns să numere 86 de fondatori, din toată țara și de peste hotare. Întrunirea efectivă a acestora, prin participare personală, fiind practic imposibilă, cei prezenți au decis să se constituie în *Adunare Generală* a Institutului, pentru a putea face primii pași pe calea organizării, în vederea obținerii personalității juridice. Astfel, ședința de închidere a Simpozionului (duminică, 12 mai 1996) a marcat atât sărbătorirea celor 25 de ani de viață ai Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie — aniversare sub semnul căreia a fost organizat Simpozionul — cât și momentul întemeierii, prin votul celor prezenți, a *Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*.

Cu o zi înainte, la 11 mai, în cursul uneia din ședințele de dimineață, d-l Dan Cernovodeanu, la sfârșitul comunicării sale despre Cercul Genealogic Român, a dăruit Filialei din Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie câteva documente referitoare la istoria preocupărilor genealogice din România, între care și Actul Constitutiv al Cercului Genealogiștilor Români (denumirea inițială a societății din 1943), datând din 7 martie 1943 și autentificat de Tribunalul Ilfov la 16 aprilie 1943. În aceeași zi, d-nii Dan Cernovodeanu și Radu Sc. Greceanu — membri-fondatori ai Cercului Genealogic Român în 1943 și ai Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie în 1971 — au semnat o declarație în care arată : «în calitate de unici supraviețuitori în țară ai fondatorilor „Cercului Genealogiștilor Români”, declarăm prin prezenta că, prin participarea noastră, ca membri-fondatori, la întemeierea *Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”* de la Iași, înțelegem să transmitem acestuia din urmă toate tradițiile celui dintâi. [...] Prin acest fapt, dorim a fi socotiți *re-fondatori* ai instituției din 1943, prin continuarea sa din 1996».

¹ Cf. *Pentru o societate de studii genealogice*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1—2, p. XIII—XVI.

² *Ibidem*, p. XV.

Înfățișând Adunării Generale aceste documente, care asigură noii instituții continuitatea cea mai firească și mai onorabilă și precizând că numele lui Sever Zotta a fost atribuit cu consimțământul urmașilor acestuia, președintele Filialei din Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a expus liniile generale ale Statutelor ; pentru definitivarea lor, ca și pentru îndeplinirea tuturor formalităților necesare pentru obținerea personalității juridice, cei prezenți au decis să acorde puteri depline Filialei din Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie. Prin aclamații, d-nii Paul Cernovodeanu și Ștefan S. Gorovei au fost desemnați, cu titlul provizoriu, ca președinte și, respectiv, secretar al Institutului, completarea organelor de conducere prevăzute de Statute (Consiliul Științific și Comitetul Director) urmând să se realizeze ulterior.

Cu același prilej, a fost prezentat și un prim proiect de stemă a Institutului, în care se va regăsi emblema Cercului Genealogic din 1943 (stejarul „smuls”) — preluată, ca element central, și în aceea a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie în 1971 — vegheată însă de un inorog, simbolul celui dintâi genealogist român cunoscut, principele Dimitrie Cantemir.

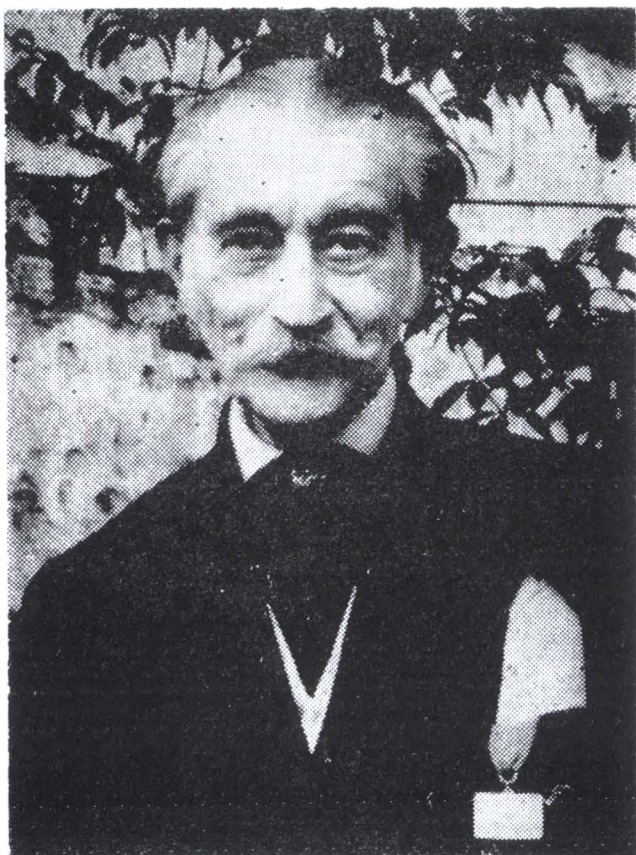
Inaugurarea oficială a Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” — după obținerea personalității juridice — rămâne să fie programată în așa fel, încât să coincidă cu prezența la Iași a unui număr cât mai mare de membri, în cursul uneia din viitoarele întâlniri anuale.

Activitățile pe care Institutul „Sever Zotta” își propune să le dezvolte derivă din însuși scopul pentru care el a fost întemeiat iar acest scop este — conform articolului 5 din Statute — „stimularea interesului pentru cercetarea trecutului poporului român prin metodele specifice ale științelor genealogică și heraldică și a interesului pentru cunoașterea istoriei familiale”. Ca urmare, Institutul va promova „cercetările științifice în materie de genealogie și heraldică și în domenii conexe (sigilografie, numismatică, vexilologie, simbolistică etc.) precum și orice cercetare interdisciplinară în care (sau în măsura în care) investigația genealogică și heraldică poate să constituie suportul întregului demers sau o cale principală de abordare (antroponimie, onomastică, toponimie, istoria literaturii, istoria artei, studiul puterii și al suveranității, al structurilor sociale etc.)” ; de asemenea, Institutul va iniția, încuraja și patrona proiecte științifice de cercetare în domeniile definite mai sus, va putea edita publicații proprii și va organiza reuniuni științifice în marginile preocupărilor sale. Conform altor paragrafe din același articol 5, Institutul „Sever Zotta” urmărește „să susțină și să apere înțelegerea și folosirea corectă a acestor preocupări științifice, precum și a materialului genealogic și heraldic”. În fine, el dorește să creeze și să întrețină „raporturi cordiale între toți discipolii cercetărilor genealogice și heraldice” și, deopotrivă, „legături durabile de colaborare cu asociații științifice similare din alte țări, precum și cu organismele internaționale” din aceste domenii.

**ÎN AMINTIREA
LUI
GEORGE D. FLORESCU
19 mai 1893 – 25 octombrie 1976**

Începuturile activității Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași) au coincis cu pregătirea și desfășurarea celui de-al IV-lea Simpozion de Studii Genealogice (13—15 mai 1993). Se împlinea, în acea lună, un veac de la nașterea unuia din maeștrii de necontestat ai științei genealogice românești, George D. Florescu. Una din comunicările secțiunii *Istoria cercetărilor genealogice românești* (14 mai 1993) a fost închinată acestui specialist de vârf al spițelor muntene, evocarea lui fiind asumată de doi foști ucenici și colaboratori ai săi, d-nii Paul Cernovodeanu și Petre Ș. Năsturel (cf. *ArhGen*, I (VI), 1994, 3—4, p. 3). O lună mai târziu, în cadrul Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, la București, personalitatea și opera lui George D. Florescu au fost omagiate de Al. Perietzianu-Buzău, Dan Cernovodeanu, Paul Cernovodeanu și Mihai Sorin Rădulescu. Am propus, atunci, ca toate aceste texte să fie adunate între copertile unui mic volum omagial. Pentru acest volum, d-l Paul Cernovodeanu mi-a pus, cu multă amabilitate, la dispoziție un studiu inedit al lui George D. Florescu, despre mănăstirea Bucovăț și domnii și boierii care și-au legat numele de acest așezământ monahal. În anumite împrejurări din vara anului 1993, am crezut că volumul respectiv ar putea să deschidă o serie intitulată *Bibliotheca Genealogica*, înscrisă în programul editorial al Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” și al Fundației Academice „A. D. Xenopol” din Iași : o ofertă în acest sens a și fost pregătită pentru a fi adresată Editurii Academiei Române iar d-l Dan Berindei, membru al Academiei și președinte al Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, mi-a trimis, spre sfârșitul aceluși an, un *Cuvânt înainte*, menit să deschidă proiectatul volum și, în același timp, să prefățeze seria însăși. Evoluții ulterioare au zădărnicit acest proiect. Curând, apariția „Arhivei Genealogice” ca revistă de-sine-stătătoare (1994) a generat speranța de a însoți acest periodic — reinviat după o întrerupere de opt decenii — cu două serii de publicații, *Collectanea Genealogica* și *Collectanea Heraldica*. Mijloacele financiare precare nu îngăduie, deocamdată, nici materializarea proiectului în această formă. Am socotit, de aceea — ca și în cazul *Caietelor heraldice* (cf. *ArhGen*, II (VII), 1995, 1—2, p. IX și 272) și al grupajului despre Mihail vodă Sturdza (cf. *ArhGen*, II (VII), 1995, 3—4, p. 222) — că e mai utilă publicarea în paginile revistei a materialelor adunate cu mai mult timp în urmă. Lor li se adaugă, acum, evocarea lui George D. Florescu de către unul din ultimii săi discipoli, d-l Matei Cazacu, evocare prilejuită — în cadrul celui de-al VI-lea Simpozion de Studii Genealogice (la 9 mai 1996) — de comemorarea a două decenii de la moartea eruditului genealogist.

Toate textele — dintre care unele au devenit, ele însele, documente — au fost păstrate în forma lor inițială și cu referințele lor originare, care trebuie înțelese în contextul precizărilor de mai sus. Șt. S. G.

George D. Florescu

George D. Florescu
sărbătorit la 80 de ani
la Muzeul de Istorie
a Municipiului București

CUVÂNT ÎNAINTE

Sânguința lui Ștefan Gorovei și dăruirea sa către genealogie stă la temelul acestui prim volum din *Bibliotheca Genealogica*, consacrat — poate nu printr-un hazard — lui George D. Florescu, personalitate de excepție a științei genealogice românești.

Cine l-a cunoscut pe George D. Florescu nu-l va putea uita vreodată ! Era, neîndoielnic, o apariție insolită, chiar și înainte de primul război mondial, cu atât mai mult în perioada interbelică și mai ales în perioada „roșie“ a existenței noastre istorice. Cu ghetre albe, în haine ieșite parcă dintr-un tablou al mijlocului veacului trecut, pe piept cu medalia de argint a „Steluței“ — compusă de un înaintaș al său pe versurile lui Alecsandri —, cu baston, părea un reînviat, sau, poate, un frate al... propriilor săi înaintași. Era o imagine a trecutului, coborâtă printre oamenii acestui secol de atât de zguduitoare prefaceri ! Acest om deosebit a evidențiat, din tinerețe, prin portul și purtarea sa, că se găsea deodată în două veacuri, că era rezultatul unei autoreșurătorii, că retrăia atât de intens alături de înaintașii săi, încât ajunsese să fie un fel de mesager al lor în altă lume, cea a secolului al XX-lea !

Cât de plăcută era conversația cu George D. Florescu ! Politicos, stăpânind arta bunelor maniere, afabil, dar și plăcându-i a „reînvia“ cu măiestrie și talent veacurile trecute și mai ales pe cel de-al XIX-lea, la sfârșitul căruia văzuse lumina zilei și căruia îi aparținea prin toată ființa sa. Dar Florescu nu era numai un „reinsufletitor“, ci totodată și un om de știință riguros, manifestând respectul său față de adevăr, nebrodând pe marginea realității, ci „construind“ în temelul izvoarelor, străin de fabulație.

Când vorbim de rezistență, trebuie s-o înțelegem în toate variantele ei. Una dintre acestea, cu totul unică, a fost întrucupată în George D. Florescu, care, statornic, a refuzat orice cesiune, oricare abandon a ceea ce reprezenta pentru el un patrimoniu sacru : înfățișarea sa ! El se considera purtătorul de cuvânt al unor înaintași, al *boierimii în întregul ei*, al unei clase care, pentru el, întruchipa mai ales trăsături pozitive : vitejia, destoinicia politico-diplomatică, pozițiile naționale. Avea neîncetat în fața ochilor pe boierul luptător, cu sabia în mână, de tipul fraților Buzesți, ori pe cei, care, imediații săi înaintași, adoptând portul pe care el îl continua, se pusese în slujba noilor idealuri ale eliberării, la mijlocul secolului trecut, înscriindu-se printre făuritorii României moderne.

Genealogia românească îi datorează mult. Alături de Ioan C. Filitti și de Emanoil Hagi-Mosco, a lucrat ani îndelungați la întocmirea unor prețioase tabele genealogice ale familiilor boierești, a reconstituit — într-un volum publicat — divanurile Țării Românești, a consacrat remarcabile studii unor personalități de demult, reconstruind încrângături ale trecutului, la acestea adăugându-se și lucrările sale dedicate orașului București.

George D. Florescu a fost membru-fondator al Cercului Genealogic Român, constituit în 1943, ca și, al Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, constituită în 1971, inițial pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga” din București. În mod firesc această comisie — trecută din 1991 sub egida Academiei Române, devenind o comisie națională — i-a consacrat o ședință solemnă de comemorare (16 iunie 1993). Paginile de față reprezintă concretizarea prin tipar a omagiului pe care comisia noastră îl aduce amintirii unei personalități luminoase, care, prin viața și activitatea sa, a binemeritat de la națiune.

Dan Berindei

**Membru al Academiei Române,
Președintele Comisiei Naționale de
Heraldică, Genealogie și Sigilografie**

MIHAI SORIN RADULESCU

GEORGE D. FLORESCU — REPERE BIOBIBLIOGRAFICE

- 19 mai 1893 — născut la București, ca fiu al lui Dimitrie D. Florescu (1861—1942), consilier la Înalta Curte de Casație, și al soției sale Constanța, născută Butculescu (1865—1954). Bunicul său patern, compozitorul Dimitrie G. Florescu (1827—1875), s-a numărat printre revoluționarii de la 1848.
- 1912 — Examenul de bacalaureat la Liceul Gheorghe Lazăr din București.
- 1915 — 1916 — Începe studiile la Politehnica din Zürich, pe care le intrerupe fiind chemat în țară din cauza războiului.
- 1916 — 1918 — participă, ca ofițer de rezervă, la campaniile primului război mondial (bătăliile de la Tudor Vladimirescu (Șerbești), Hanul Conachi, Mărășești și Măgura Cașinului).
- 1923 — se căsătorește cu Marga Cantacuzino, nepoată de fiu a omului politic Gheorghe Grigore Cantacuzino.
- 1928 — membru al Comisiei Consultative Heraldice.
- 1930 — membru fondator al societății „Bucureștii Vechi“.
- 1931 — 1938 — secretar al Muzeului Municipal al orașului București.
- 1938 — 1947 — director adjunct și șef al secției istorice a acestui muzeu.
- 1938 — membru al Societății Numismatice Române.
- 1943 — membru fondator și vicepreședinte al Cercului Genealogic Român de la București. Primește premiul „Năsturel“ al Academiei Române pentru lucrarea *Divanele domnești din Țara Românească*, I (1389 — 1495).
- 1950 — 1956 — cercetător științific la Institutul de Istorie „N. Iorga“.
- 1971 — membru fondator al Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigi-lografie. Primește ordinul „Meritul cultural“ clasa a III-a.
- 25 octombrie 1976 — încetează din viață la București, fiind înmormântat la cimitirul Bellu.

BIBLIOGRAFIE *

— *Divane domnești din Muntenia în secolul al XV-lea. Dregători și boieri, 1389 — 1496*, în „Revista Arhivelor“, vol. II, nr. 4—5, 1927—1929, p. 50—125 ;

— recenzie la lucrarea lui Gh. Ghibănescu, *Divanurile domnești din Moldova și Muntenia în sec. XVI*, ibidem, p. 249—253 ;

- *Divane domnești din Muntenia în secolul al XV-lea. De la 1496 până la 1501*, ibidem, p. 360—388 ;
- *Dumitru G. Florescu, 1827—1875*, în „*Ilustrația*“, anul XVI, nr. 135—141, mai-oct. 1927 ;
- *O scrisoare în legătură cu Unirea Principatelor în 1859*, în „*Universul*“, anul XLVII, nr. 20, 25 ian. 1929 ;
- *Boerii Mărgineni din secolele XV și XVI. Studiu genealogic*, Vălenii de Munte, 1930, 103, p. 1, f. pl. ;
- *Biserica din Popești—Vlașca* (în colaborare cu Gheorghe Cantacuzino), în „*Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*“, anul XIV, fasc. 67, ian.-mart. 1931, p. 40—42 ;
- *Muzeul Municipal al orașului București* (în colaborare cu Dimu V. Rosetti), în „*Boabe de grâu*“, anul II, nr. 10—11, oct.-nov. 1931 ;
- *O ctitorie necunoscută a Cantacuzinilor din veacul XVII (Mihăiești—Olt)*, în „*Convorbiri literare*“, 1 ian. 1931 ;
- *Documente privitoare la familia Florescu*, în „*Revista Istorică*“, anul XVII, nr. 10—12, oct.-dec. 1931 ;
- *Despre schitul Lespezi*, în vol. *Inchinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 167—174 ;
- „*Dedicatie*“ de Vasile Alecsandri și „*Steluța*“ de Dumitru G. Florescu, în „*Universul*“, anul XLIX, nr. 21, 16 martie 1931 ;
- *Importantă controversă istorică (24 ianuarie 1859)*, recenzie în „*Adevărul*“, an XLV, nr. 14836, 15 mai 1932 ;
- *Alaiul de înmormântare al lui Alexandru Nicolae Șuțu Voevod la 20 ianuarie 1821*, extras din „*Urbanismul*“, IX, nr. 11—12, București, 1932, 51 p. + 1 pl. ;
- *Lupta de la Robănești*, recenzie în „*Adevărul*“, an XLVIII, nr. 15576, 24 noiembrie 1934 ;
- *Vechi proprietăți în București în veacurile XVII și XVIII*, București, 1934, 30 p. + 1 pl. ;
- *Din vechiul București. Biserici, curți boieresti si hanuri după două planuri inedite de la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, București, 1935, XVI + 186 p. + 5 pl. ;
- *Istoricul unei vechi case bucurestene. Casa Florestilor din mahalaua Scorțarului*, în „*Bucureștii Vechi*“, I—V, 1930—1934, p. 56—69 ;
- *Drumul urmat de procesiunea religioasă a moaștelor Sf. Gîrgore în București la 1765*, ibidem, p. 113—117 ;
- *Andrei Vistierul și Andrei Hatmanul—Logofătul de la sfârșitul veacului XVI*, București, 1936, 15 p. ;
- *Observațiuni asupra documentelor lui Mircea cel Bătrân (1386—1418)*, în „*Revista Istorică Română*“, vol. VIII, 1938, p. 124—156 ;
- *Despre moșia Floreasca—Colentina și biserica ei*, în „*Gazeta Municipală*“, 8 mai 1938 ;
- *Ctitoriile Cantacuzinilor din București*, ibidem, 19 iunie și 26 iunie 1938 ;
- *Biserici bucureștene cari nu mai sunt*, ibidem, 3 iulie 1938 ;
- *Boierii Slătineni și casele lor din București*, ibidem, 17 iulie și 31 iulie 1938 ;

- *O veche mahala bucureșteană* — ceva despre Mahalaua Scortarului, ibidem, 8 august 1938 ;
- *Planul unui Institut de Genealogie. Memoriu*, în „Revista Istorică“, nr. 10—12, 1938, p. 340—350 ;
- *Un inel domnesc din veacul al XVI-lea și câteva considerații noi cu privire la neamul Basarabilor din acel veac*, București, 1940, 36 p. ;
- *Un român necunoscut la Paris acum un veac și reflecțiile sale asupra compatrioților săi (Patru scrisori ale lui Georges Philitès către Ludovic Steege (1840—1841))*, în „Arhiva Românească“, t. VI, 1941, p. 141—199 ;
- *Un sfetnic al lui Matei Basarab ginere al lui Mihai Viteazul*, în „Revista Istorică Română“, XI—XII, 1941—1942, p. 66—94 + 3 tab. + 1 pl. ;
- *Divanele domnești din Țara Românească I (1389—1495)*, București, 1943, 371 p. + 1 tab. ;
- *Despre genealogie și stâlpii științei genealogice*, în „Arhiva Genealogică Română“, București, 1944, p. 7—14 ;
- *Înaintașii români ai lui Radu Popescu Cronicarul*, ibidem, p. 67—69 ;
- *Diferite neamuri de boieri ziși „din Popești“*, ibidem, p. 69—70 ;
- *Alte neamuri de boieri din Popești*, ibidem, p. 70—71 ;
- *Moșneni buzoieni din Cocorăști și Vârboceni în veacul al XVII-lea*, ibidem, p. 71—72 ;
- *Moșneni din Tătărăii—Ialomița în veacul al XVII-lea*, ibidem, p. 72—73 ;
- *Familia Liicoiul din Vernești (Buzău)*, ibidem, p. 75—78 ;
- *Familia Mărgărit din Buzău*, ibidem, p. 78—79 ;
- *Din cartea de rugăciuni a marelui vornic Ioniță Florescu*, ibidem, p. 82—84 ;
- *Începătorii neamului boierilor din Crețesti (Dolj)*, în „Arhivele Olteniei“, XXII, nr. 125—130, ian.-dec. 1943, p. 28—49 ;
- *Vintilă I din Cornățeni c. 1480/90 — c. 1553, cu note asupra boierilor și dregătorilor din prima jumătate a veacului al XVI-lea în Țara Românească*, în vol. *În amintirea lui C. Giurescu*, București, 1944, p. 201—248 ;
- *Ceva despre câteva neamuri boierești oltenești înrudite între ele, în veacul al XVII-lea*, în „Arhiva Românească“, t. IX, partea a II-a, 1944, p. 337—372 ;
- *Casa cu Lanțuri — casa Crețulescu—Cantacuzino—Moruzi*, în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice pe 1943“, 1946, p. 101—114 ;
- *Lapidarul bisericii Stavropoleos din București* (în colaborare cu Petre Ș. Năsturel, Paul Cernovodeanu), în „Biserica Ortodoxă Română“, anul LXXIX, nov.-dec. 1961, p. 1055—1094 ;
- *Din istoricul bisericii fostei mahalele a Boteanului zisă și mahalaua Bisericii cu Brad și mahalaua Bradu-Boteanu*, în „Glasul Bisericii“, anul XX, nr. 11—12, nov.-dec. 1961, p. 1020—1028 ;

- *Din istoricul bisericii Sf. Spiridon cel Vechi din București*, în „Glasul Bisericii“, anul XXI, nr. 1—2, ian.-febr. 1962, p. 136—150 ;
- *Documente privind istoria României — Material din arhive particulare* (în colaborare cu Dan Pleșia), în „Studii și Materiale de Istorie Medie“, vol. V, București, 1962, p. 583—622 ;
- *Casele Mihălescu din fosta mahala a Antimului*, în „Materiale de Istorie și Muzeografie“, revista Muzeului de Istorie a orașului București, I, 1963, p. 383—390 ;
- *Aspecte privind începuturile învățământului muzical superior în București*, ibidem, IV, 1966, p. 379—387 ;
- *Condica Văcăreștilor. Copii de documente, regeste și mențiuni publicate (1535—1712)* (în colaborare cu Dan Pleșia), în „Studii“, XIX, 1966, nr. 5, p. 967—986 ;
- *Date privind viața și activitatea publicistului Bonifaciu Florescu (1848—1899)* (în colaborare cu Paul Cernovodeanu și Horia Nestorescu), în „Revista de Istorie și Teorie Literară“, t. 16, nr. 4, 1967, p. 623—633 ;
- „*Steluța*“ — *cânt al dorului de patrie (1853)*, în *Studia et Acta Musei „Nicolae Bălcescu“*, Bălcești pe Topolog, 1969, p. 113—132 ;
- *Negru Vodă — personaj istoric real* (în colaborare cu Dan Pleșia), în „Magazin Istoric“, nr. 8, 1970, p. 37—42 ;
- *Dimitrie G. Florescu II. În slujba țării*, în *Studia et Acta Musei „Nicolae Bălcescu“*, vol. II—III, Bălcești pe Topolog, 1970—1971, p. 181—192 ;
- *Pe malul Dâmboviței la obârșia Podului Mogoșoaiei în anul 1804*, în „București. Materiale de Istorie și Muzeografie“, VIII, 1971, p. 357—371 ;

* Adresez mulțumiri și pe această cale doamnei Ielia Murgescu, născută Florescu, și domnului dr. Manole Florescu, pentru solitudinea cu care mi-au pus la dispoziție materiale privitoare la biografia și bibliografia regretatului lor părinte.

PAUL CERNOVODEANU

GEORGE D. FLORESCU GENEALOGIST

La 19 mai 1993 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea celui care a fost apreciatul genealog și istoric al vechilor București, George D. Florescu. Scoborător dintr-o familie de viță veche, fiu al magistratului Dumitru D. Florescu și al Constanței Butculescu, tânărul George, al doilea fiu al cuplului, după ce și-a făcut studiile secundare la București, a urmat cursurile politehnicii Universității din Zürich, fiind destinat, desigur, ingineriei. Intrarea României în primul război mondial întrerupe activitatea studentescă a tânărului George, care în 1916 s-a întors în patrie spre a-și apăra glia strămoșească. Ca ofițer de artilerie în rezervă, el a participat de altfel și la luptele de la Mărășești. După încheierea războiului, G. D. Florescu a renunțat la continuarea studiilor la politehnică, pentru care nu găsisese o adevărată chemare și, asigurându-și un mijloc de existență lucrând la banca Marmorosch—Blank, a dat curs realelor sale inclinații pentru istorie, în special pentru genealogie și, în subsidiar, pentru heraldică. Aici, desigur, trebuie să constatăm și o însușire atavică întâlnită și la unchiul său matern, Dimitrie Butculescu, arheolog amator, de la care a moștenit nu numai caiete de însemnări și schițe de tot felul, dar și dragostea pentru disciplina istoriei și un netăgăduit talent la desen. Și-a însușit uimitor de bine serioase cunoștințe de paleografie și epigrafie chirilică, încât a ajuns un foarte bun cititor de vechi documente românești, de pisanii bisericești și inscripții funerare. Paralel, s-a îndeletnicit și cu heraldica, demonstrând atâta râvnă și capacitate, încât a fost considerat un bun specialist și la 15 februarie 1928 a fost numit membru în Comisiunea Consultativă Heraldică a României, în locul defunctului Paul Gore. În același timp, G. D. Florescu a funcționat din 1931 și la Muzeul Municipal București, efectuând împreună cu arheologul Dinu V. Rosetti, interesantele săpături de la mănăstirea Snagov, publicate parțial de acesta din urmă în Buletinul Muzeului din 1935, iar între 1939 și 1947 Florescu a lăsat câteva lucrări însemnate, dintre care așa cita : *Vechi proprietăți în București în veacurile XVII și XVIII* (București, 1934), sau *Casa cu lanțuri. Casa Cantacuzino—Crețulescu—Moruzi* (București, 1946), dar mai ales *Din vechiul București. Biserici, curți boierești și hanuri după două planuri inedite de la sfârșitul secolului al XVIII-lea* (București, 1935), o adevărată enciclopedie a urbei noastre, în care a reconstituit totodată și genealogia familiilor vechilor

proprietari de case și terenuri bucureștene. Așadar, adevărata pasiune a lui G. D. Florescu s-a dovedit genealogia, aplecându-se în special asupra studierii vechilor familii boierești din Țara Românească.

Pe acest teren, el s-a întâlnit cu alți doi pasionați și erudiți genealogi români, anume cunoscutul istoric Ioan C. Filitti și apreciatul publicist Emanuel Hagi-Mosco : împreună, au format un trio al cărui ambițios proiect l-a constituit alcătuirea unui corpus conținând tabelele tuturor familiilor boierești din Țara Românească, însoțite de un istoric, continuând astfel opera începută cu atâta entuziasm, la începutul secolului, de eruditul Ștefan Grecianu. Deoarece în perioada interbelică majoritatea originalelor documentelor istorice românești se aflau la Moscova, unde fuseseră depuse de oficialități, împreună cu tezaurul țării, spre a fi la adăpost de ocupația germană în timpul primului război mondial, trio-ul Florescu—Filitti—Hagi Mosco a folosit intens în documentarea sa bogatul fișier cu extrase din documente istorice, păstrat în manuscris, al generalului Petre V. Năsturel, depozitat la ginerele acestuia Nicolae Boicescu, el însuși un pasionat genealog. Pe baza fișierului, a documentelor rămase la Arhivele Statului și la Academia Română, precum și din bogatele colecții particulare pe care le mai păstrau atunci scoborătorii familiilor de vază din Țara Românească, G. D. Florescu, I. C. Filitti și Em. Hagi-Mosco au alcătuit peste 700 tabele genealogice, reconstituind istoricul familiilor recunoscute ca boierești în catagrafia din 1829, de la origini și până în vremea lor. G. D. Florescu și-a arătat pasiunea și pentru lămurirea istoricului familiei sale cât și a celor înrudite, încât a publicat prețioase studii privind pe *Boierii Mărgineni din secolele XV și XVI. Studiu genealogic* (Vălenii de Munte, 1930) : *Uninel domnesc din veacul al XVI-lea și câteva considerații noi cu privire la neamul Basarabilor din acel veac* (București, 1940), *Un sfetnic al lui Mihai Basarab, ginere al lui Mihai Viteazul*, în „Revista Istorică Română”. XI—XII (1941—1942), p. 66—94 : *Vintilă I Florescu...* (*Omagiul lui Const. Giurescu*, București, 1943) ș.a. De genealogiile moldovenești G. D. Florescu nu s-a preocupat decât pentru acelea care aveau încrengături și în Țara Românească ca Ghica, Cantacuzino, Rosetti, Racoviță și marile familii fanariote (Mavrocordat, Ipsilanti, Moruzi, Suțu etc.), deoarece genealogia familiilor din Moldova constituia apanajul lui Sever de Zotta iar mai târziu al lui Mihai Costăchescu, pentru Basarabia specializându-se George Bezviconi, iar pentru Bucovina Traian Larionescu.

Pentru o lucrare remarcabilă la vremea ei, *Divanele domnești din Țara Românească I (1389—1495)*, bazată pe un impresionant material documentar, G. D. Florescu a primit, în 1943, premiul „Năsturel” al Academiei Române.

Tot în 1943 se produce și un salt calitativ în activitatea genealogilor români. Din inițiativa lui G. D. Florescu și a celorlalți pasionați ai acestei științe speciale, a luat naștere, la 11 aprilie 1943, „Cercul Genealogic Român”, cu sediul în București, care, conform statutului său, avea „pe lângă un scop științific și anume : cercetarea și cultivarea trecutului familiilor din țară, și unul educativ : stabilirea unei apropieri sufletești între toți cercetătorii trecutului nostru, pentru a ține

trează conștiința asupra faptelor înaintașilor, spre binele țării, servind drept îndrumător și educației actualelor și viitoarelor generații". Comitetul de conducere a fost constituit din generalul Mihai Racoviță Cehan, președinte, G. D. Florescu, vice-președinte, Constantin Prodan, procuror la Înalta Curte de Casație și Justiție, profesorul Ion Ionașcu, publicistul Gheorghe Bezviconi membri, iar Traian Larionescu, bibliotecar la Fundațiile Regale Carol I, ca secretar. Aceștia li s-au adăugat ca membri fondatori nume cunoscute în genealogia românească ca Octav G. Lecca, Vasile Panopol, Constantin Gane, Alexandru Saint-Georges, Radu Greceanu, ing. Ferdinand Bartsch ș.a.; la 14 iunie au fost cooptați I. C. Filitti, profesorii Gheorghe Brătianu, C. C. Giurescu, Victor Papacostea, Nicolae Bănescu, Silviu Dragomir, Mihai Costăchescu și Artur Gorovei, iar la 5 decembrie Em. Hagi-Mosco, avocat Alexandru Perietzianu-Buzău, Ion Donat, Sandu Tzigara-Samurcaș etc.

În ședința de comitet a „Cercului Genealogic Român” din 24 iunie 1943 s-a fixat sigiliul Asociației propus de G. D. Florescu și s-a decis apariția organului Cercului, intitulat „Arhiva Genealogică Română”, cuprinzând studii, note, însemnări din bătrâni și alte rubrici. Din nefericire, din acest periodic a apărut doar un singur număr la începutul anului 1944, în care G. D. Florescu a avut o contribuție deosebită. În afara studiului *Despre Genealogie și stâlpii științei genealogice* — de un deosebit interes teoretic — el a mai publicat note despre *Înaintași români ai lui Radu Popescu Cronicarul*, despre *Diferite neamuri de boieri ziși*: „din Popești”, despre *Moșneni buzoieni din Cocorăști și Vârboceni, în veacul al XVII-lea*, despre *Moșneni din Tătărăii — Ialomița în veacul al XVII-lea*, despre *Familia Liicoiul din Vernești (Buzău)* și *Familia Mărgărit din Buzău* și, în sfârșit, la rubrica însemnări din bătrâni, *Din cartea de rugăciuni a marelui vornic Ioniță Florescu*.

Ocuparea țării de către armata roșie la sfârșitul celui de-al doilea război mondial și apoi instaurarea regimului comunist în România, la umbra baionetelor sovietice, au dus la desființarea „Cercului Genealogic Român” și a organului său publicistic, punând capăt unei promițătoare activități în domeniul studierii genealogiei autohtone.

Reputația de specialist a lui G. D. Florescu era, însă, prea cunoscută pentru ca persoana lui să fie total ignorată. Astfel, odată cu înființarea Institutului de Istorie al Academiei, G. D. Florescu a fost cooptat, în 1949, în calitate de colaborator extern, apoi ca membru al secției de istorie feudală, fiind repartizat la colectivul de alcătuire a indicilor marilor colecții de documente Hurmuzaki. *Acte și fragmente* și *Studii și documente privitoare la istoria românilor* ale lui N. Iorga, numai acestea două din urmă fiind finalizate sub formă de manuscris dactilografiate. G. D. Florescu a lucrat în cadrul unui cerc larg de specialiști, din care au făcut parte atât figuri consacrate, ca profesorii Nicolae Bănescu, Constantin Andreescu, Maria Holban, Nicolae Ghinea, Gheorghe Cardaș ș.a., cât și debutanți ca Petre Ș. Năsturel sau subsemnatul. În această perioadă de activitate la institut, G. D. Florescu și-a manifestat din plin erudiția — în special la alcătuirea indicilor de la *Studii și documente* — unde a rezolvat complicate probleme puse de identificarea unor persoane aparținând familiilor boierești și și-a pus, cu

toată generozitatea, știința și talentul său în ajutorul colegilor și mai ales al nostru, al celor mai tineri. El ne luase, în special pe Năsturel și pe mine, ca „ciraci“ întru ale genealogiei și ne-a inițiat atât în metodă (interpretarea corectă a datelor unor documente), cât și în probele practice de teren (descifrări de inscripții, pisanii ș.a., ale unor vechi monumente bucureștene) spre a alcătui corect spițele de familii. După îndepărtarea lui Petre Năsturel și a mea din institut, în urma marii epurări din 1952, legăturile cu G. D. Florescu n-au încetat și, în lunile de „șomaj“ forțat, am lucrat cu toții la descifrarea textelor pietrelor funerare și pisaniiilor depuse în lapidariul de la Stavropoleos; am întocmit apoi, toți trei, un studiu pe care am reușit să-l publicăm în „Biserica Ortodoxă Română“ abia în 1961 (an LXXIX, nr. 11—12, p. 1055—1094). În aceeași perioadă, am vizitat și interesanta ctitorie cantacuzinească de la Tișireci (Vâlcea), refăcută în 1747 de un Damaschin monah Cernovodeanu, culegând date istorice, fotografiind pisanii și portretele ctitoricești, alcătuiind o documentație ce ulterior a ajuns în posesia Comisiei Monumentelor Istorice. Când am lucrat ca istoriograf la SAS a fostului Sfat Popular al regiunii București, în 1955—1956, iar Petre Năsturel la Comitetul de Stat (C.S.A.C.), înlocuind vechea Comisie a Monumentelor Istorice până în 1959, am efectuat atât G. D. Florescu doar cu mine, iar uneori toți trei, numeroase ieșiri la diferite monumente istorice din țară, printre care aș menționa mănăstirile Găiseni, Căscioarele, Plăvicieni, conacele de la Herăști, Budeasa și Balaci ș.a. La unele din aceste excursii instructive a participat și prof. Nicolae Ghinea, ca de pildă la mănăstirile Pasărea, Cernica sau la schitul Roata (Vlașca); G. D. Florescu a ajutat astfel și colectivul de inscripții de la Institut, inițiindu-l în special pe tânărul pe atunci Constantin Bălan, a colaborat cu d-na Aurora Ilieș de la colectivul de cronici și a ajutat pe regretata Sașa Caracaș, pe doamnele Maria Bălan, Sanda Cămărășescu și pe răposatul Damaschin Mioc la identificarea unor boieri din secolele XV—XVII pentru indicele colecției medievale naționale *Documente privind Istoria României*, B. Țara Românească. În această muncă, G. D. Florescu a apelat mai târziu și la colaborarea pasionatului genealog Dan Pleșia, ginerele pe atunci al lui Em. Hagi-Mosco.

După pensionarea sa de la Institutul de Istorie, G. D. Florescu a lucrat intens, îndeosebi în perioada 1956—1963, în calitate de colaborator extern la Muzeul de Istorie al Municipiului București, unde și eu am fost încadrat în această perioadă ca muzeograf principal. Iar din 1959 și Petre Năsturel ca șef de secție, refăcându-se astfel vechiul *trio* de altădată. G. D. Florescu a dat un neprețuit ajutor în problemele de genealogie puse de însemnata arhivă de acte și documente vechi ale acestui Muzeu, paralel cu studiile închinete istoricului monumentelor din capitala noastră. Îmbinând istoria Bucureștilor cu genealogia, G. D. Florescu a mai publicat în această perioadă două valoroase studii închinete bisericii Sf. Spiridon Vechi din București („Glasul Bisericii“, XXI, 1962, nr. 1—2 p. 136—150) și vechilor case Mihălescu din mahalaua Antimului („București. Materiale de istorie și muzeografie“, I, 1964, p. 383—390), precum și un mate-

rial elaborat în colaborare cu Dan Pleșia privind *Condica Văcăreștilor. Copii de documente, regeste și mențiuni publicate (1535—1712)* (în „Studii“, XIX, 1966, nr. 5, p. 967—986). Tot cu Dan Pleșia, G. D. Florescu a mai tipărit două studii incitante, *Negru Vodă — personaj istoric real* („Magazin istoric“, IV (1970), nr. 8, p. 37—42) și *Mihai Viteazul — urmaș al împăraților bizantini* („Valachica“, 4, 1973, p. 131—161).

Preocupat și de istoria familiei sale, venerabilul genealog a publicat în anii următori un însemnat studiu dedicat bunicului său, Dimitrie Florescu (1828—1875), tânăr participant la revoluția de la 1848 și compozitor, autor al faimoasei romanțe „Steluța“ după poezia lui Vasile Alecsandri, a cărei melodie imprimată pe o plachetă de argint G. D. Florescu o purta la piept cu mare mândrie; materialul a fost publicat în două părți în „Acta Musei Nicolae Bălcescu“ între 1969 și 1971. Tot atunci, el a mai editat, împreună cu subsemnatul și Horia Nestorescu-Bălcești, un studiu bazat pe acte inedite, dedicat lui Bonifaciu Florescu (1848—1899), profesor de franceză și publicist, fiul natural al lui Nicolae Bălcescu și al Luxiței Florescu (în „Revista de Istorie și Teorie Literară“, 16, 1967, nr. 4, p. 623—633), iar la cel de al XI-lea Congres Internațional al Științelor Genealogică și Heraldică de la Liège, din 1972, a prezentat un interesant studiu dedicat înaintașilor săi prin fotografii, cu toții prezentând o asemănare fizică izbitoare.

În sfârșit, în ultima perioadă a vieții sale, deși încărcat de ani și cu o sănătate subrezită, totuși cu mintea lucidă și o memorie remarcabilă, G. D. Florescu s-a numărat printre membrii fondatori ai actualei Comisii de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, înființată în mai 1971 pe lângă Institutul de istorie „N. Iorga“ al Academiei, sub președinția regretatului profesor Mihai Berza. Ca și vechiul său colaborator Em. Hagi-Mosco, venerabilul Șerban Flondor, ing. Ferdinand Bartsch, prof. Traian Larionescu, cu toții trecuți în lumea dreptilor, G. D. Florescu a participat — atât cât i-a permis starea sa fizică — cu destulă regularitate la ședințele noastre la începutul activității Comisiei și ne-a împărtășit cu generozitate din cunoștințele sale. El a închis ochii, datorită vechii sale afecțiuni pulmonare, la 25 octombrie 1976, într-o mohorâtă zi de toamnă, lăsând multă durere familiei, prietenilor și colaboratorilor săi apropiați, care l-au iubit și l-au apreciat atât ca om de o deosebită finețe și rară delicatețe sufletească, cât și ca un erudit genealog.

Opera la care și-a dat obolul o viață întreagă, alături de I. C. Filitti și Em. Hagi-Mosco, corpusul genealogic de familii vechi boierești din Muntenia constituie moștenirea cea mai prețioasă pe care a lăsat-o George D. Florescu posterității. Deși rămas în manuscris, în păstrarea familiei, sperăm că acest corpus, îmbogățit și adus la zi de continuatorii săi contemporani, va putea să vadă lumina tiparului, într-un viitor pe care nu-l putem prevedea acum, și să îmbogățească, astfel, printr-un inestimabil tezaur, patrimoniul istoriografiei românești.

NOTE GENEALOGICE DESPRE GEORGE D. FLORESCU

Pe linie paternă, George D. Florescu descindea dintr-o puternică familie boierească din Țara Românească, ce se trăgea „per masculos“ din marele ban Antonache Caliarhi, fiul medicului Pantaleon Caliarhi ¹. După cum se știe, prin soția acestuia, Ancuța, se realizează legătura dintre vechii Florești, a căror spiță urcă în veacul XV, și neamul boieresc din secolele XVIII—XX. Ancuța era fiica postelnicului Istrate Florescu, fiu, la rândul său, al lui Stoian, comisul, și al Ancuței Cantacuzino, fiica marelui postelnic Constantin Cantacuzino ². Descendența din vechii Florești a fost indicată de George D. Florescu și Dan Pleșia prin filiera neamului boierilor Cornățeni ³. Cei doi genealogiști îl consideră pe Stoian, mare comis între 10 mai 1670 și 5 ianuarie 1672, ca fiind fiul grecului State Tamara și al Tudorei, fiica lui Socol Cornățeanu ⁴. Acesta din urmă, dregător însemnat al lui Matei Basarab, apare ca mare stolnic între 10 ianuarie 1639 și 9 iulie 1641, mare clucer între 18 august 1641 și 20 decembrie 1644, mare sluger între 26 ianuarie și 10 mai 1653 ⁵, căzând victimă răscoalei slujitorilor din 1653. Filiația continuă, în sus, prin Drăghici vornicul din Cornățeni, fiul marelui stolnic Staico din Cornățeni, fiu, la rândul său, al marelui vornic Vintilă din Cornățeni și al Voicăi ⁶, prin care se continuă sângele Floreștilor. Ea era fiica marelui vornic Drăghici Vintilescu din Florești ⁷, ctitorul mănăstirii Strâmbul din Găiseni (Ilfov) și al soției sale Stanca, fiica marelui vornic Stroe Bugeanu. Prin Drăghici Vintilescu se ajunge, pe linie ascendentă, la vlastelinii Florești din secolul XV, la Vintilă din Florești, paharnic și mare vornic al Țării Românești, dar și membru fără dregătorie al sfatului domnesc ⁸.

¹ Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București 1919, p. 253.

² N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902, p. 9.

³ Comunicat de d-l Dan Pleșia.

⁴ George D. Florescu, *Un sfetnic al lui Matei Basarab ginere al lui Mihai Viteazul*, în „Revista Istorică Română“, XI—XII, 1941—1942, p. 66—94.

⁵ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 162.

⁶ George D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni c. 1480/90 — c. 1553*, extras din volumul *Închinare lui C. Giurescu*, București, 1944, p. 210.

⁷ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 55—56.

⁸ *Ibidem*, p. 26—27.

Examinând ascendența paternă a marelui genealogist și istoric trebuie subliniat, de asemenea, că avea între strămoșii săi domnitori din familiile Ghica și Suțu. Astfel, străbunica sa, Anica Suțu (1790—1878), soția marelui logofăt Iordache Florescu, era sora domnitorului Mihail Grigore Suțu și nepoata de fiu a domnitorului Mihail Constantin Suțu⁹. Prin Saffa Dudescu, soția beizadelei Grigore Suțu, George D. Florescu cobora direct din stolnicul Constantin Cantacuzino, a cărui fiică, Maria, fusese soția boierului Radu Dudescu¹⁰. Bunica paternă a genealogistului, Alexandrina Mihăilescu, era fiica lui Ioan Scarlat Mihăilescu și a Mariței născută Deșliu, aceasta din urmă fiind fiica lui Iordache Deșliu — grămatic (1788), șetrar (1796), ispravnic de Dolj, paharnic (1806) și mare clucer (1813) — și a Anicăi Neculescu¹¹.

Marele logofăt Iordache Florescu era fiul marelui vornic Ioan Florescu și al Anei Ghica, sora domnitorilor Grigore IV și Alexandru Ghica. Din căsătoria lui Iordache Florescu cu Anica Suțu s-au născut două fiice și cinci fii¹². *Elisa Florescu* s-a căsătorit cu George Cantacuzino, urmaș direct al domnitorului Șerban Cantacuzino, având o bogată descendență¹³. Un fiu al lor, Al. G. Cantacuzino, a fost un pasionat numismat¹⁴ iar altul, inginerul Ioan G. Cantacuzino, a întemeiat la Brăila prima fabrică de ciment din România, în 1888¹⁵. *Luxița Florescu*, sora bunicului lui George D. Florescu, a avut o legătură cu Nicolae Bălcescu, din care a rezultat excentricul personaj Bonifaciu Florescu, profesor la Liceul „Sf Sava” din București, văr primar cu tatăl lui George D. Florescu¹⁶.

Așadar, filiația paternă cunoscută cuprinde pe marele ban Antonache Caliarhi, fiul său, marele paharnic Constantin Florescu, căsătorit cu Arghira Merișanu-Bucșanu, apoi fiul lor, marele vornic Ioan Florescu, căsătorit cu Ana Ghica. Fiul acestora, Iordache Florescu, s-a născut la 9 mai 1789, la București; a contribuit în 1812 la reconstruirea mănăstirii Țigănești. A urcat cursus honorum ajungând mare logofăt în 1840 și candidat la tronul Țării Românești în toamna anului 1842. A încetat din viață în București, la 5 mai 1848 și a fost înmormântat la Țigănești¹⁷.

Din căsătoria acestuia cu Anica Suțu s-a născut Dimitrie G. Florescu ca al șaselea copil. Elev al colegiului Sf. Sava din București, a

⁹ Mihail-Dimitri Sturdza, *Grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris, 1933, p. 423.

¹⁰ Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N. Iorga, București, 1902, p. 292 a.

¹¹ Biblioteca Națională, fond Brătianu, XLI/5.

¹² Ioan C. Filitti, *op. cit.*, arborele genealogic al familiei Florescu.

¹³ Jean Michel Cantacuzène, *Mille ans dans les Balkans*, Paris, 1992, p. 439.

¹⁴ Grigore Ionescu, *București. Ghid istoric și artistic*, București, 1938, p. 128—129.

¹⁵ Ștefan Bălan, Nicolae Șt. Mihăilescu, *Istoria științei și tehnicii în România. Date cronologice*, București, 1985, p. 206.

¹⁶ George D. Florescu, Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu, *Date privind viața și activitatea publicistului Bonifaciu Florescu (1848—1899)*, în „Revista de Istorie și Teorie Literară”, t. 16, nr. 4, 1967, p. 623—633.

¹⁷ Georges D. Florescu, *Cinq générations de membres d'une ancienne famille roumaine à travers les portraits et les photos d'époque — XVIIIe—XXe s.*, în *Racueil du 11e Congrès international des sciences généalogique et héraldique*, Liège, 22 mai — 2 juin 1972, p. 227.

participat la revoluția de la 1848 din Țara Românească, fiind apoi exilat la Brusa. De acolo a mers, în 1852, la Paris, unde a urmat cursurile Facultăților de Drept și de Litere, precum și ale Conservatorului. A compus muzică vocală, fiind autorul, în 1852, al melodiei „Steluța”, pe versurile lui Vasile Alecsandri. Revenit în țară în 1857, Dimitrie G. Florescu s-a străduit să întemeieze un conservator la București, dar proiectul său nu s-a realizat atunci. A funcționat ca profesor de muzică și paralel a practicat magistratura, în care a rămas până în 1862. În acel an a fost numit prefect de Dâmbovița, post pe care l-a ocupat până în 1866. În urma abdicării principelui Cuza, a demisionat din această funcție, predând la nou înființatul Conservator din București. În 1872 a fost ales senator, dar câțiva ani mai târziu, la 8 septembrie 1875, s-a stins brusc din viață¹⁸. Din căsătoria sa, încheiată la 12 iunie 1859 în București, cu Alexandrina Mihălescu, s-au născut o fiică, Marja — căsătorită cu Nicolae Cesianu (având două fiice) — și trei fii: Dumitru, Alexandru și Teodor¹⁹.

Dimitrie D. Florescu — tatăl istoricului și genealogistului omagiat — s-a născut la 19 mai 1861 la București. După studii liceale efectuate în capitala României, a plecat în 1880 la Paris, unde a urmat Dreptul, revenind în țară în 1884. A intrat în magistratură în 1885, ajungând consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție. Deși ieșit la pensie în 1928, el a rămas consilier juridic pe lângă această instituție până la moartea sa, survenită la 13 decembrie 1942. Era un pasionat al numismaticii grecești, al arheologiei și istoriei românești, înclinații care vor fi moștenite de fiul său. Totodată, bun pianist, o timiditate înnăscută i-a oprit afirmarea. El s-a căsătorit în București, la 5 iunie 1888, cu Constanța Butculescu (1865—1954), având trei copii: Dumitru, George — istoricul și genealogistul — și Zoe, devenită soția magistratului Adolf Cantacuzino, fratele poetului Charles Adolphe Cantacuzino²⁰.

George D. Florescu s-a căsătorit la 29 aprilie 1923 cu Marga Cantacuzino (1901—1987), coborâtoare, prin femei, din familia Floreștilor. Ea era fiica ofițerului Nicolae Cantacuzino (1868—1944) — unul dintre fiii cunoscutului om politic Gheorghe Grigore Cantacuzino, zis „Nababul” — și a Georgetei, născută Ghika (1880—1932), fiica diplomatului Emil Ghika (1848—1911) și a Caterinei Florescu (1858—1938), fiica generalului Ion Emanoil Florescu²¹. George D. Florescu era, așa-zar, văr de-al treilea cu soacra sa, Georgeta Ghika. Din cele prezentate, reiese că în familia Floreștilor s-a transmis de la o generație la alta înclinația către muzică, mai ales, către arte în general, dar și către istorie. Aceste preocupări cărțurărești se manifestau la întrunirile ce aveau loc în casa Floreștilor din mahalaua Scorțarului, în veacul trecut, la care participau Bălcescu, frații Golești și alte figuri proeminente ale epocii pașoptiste²².

¹⁸ *Ibidem*, p. 227—228.

¹⁹ Ioan C. Filitti, *loc. cit.*

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Generalul Ion Emanoil Florescu era văr primar cu Dimitrie G. Florescu, bunicul genealogistului. V. și Georges D. Florescu, *op. cit.*, p. 231.

²² *Idem*, *Istoricul unei vechi case bucureștene. Casa Floreștilor din mahalaua Scorțarului*, în „Bucureștii Vechi”, I—V, 1930—1934, p. 56—69.

Bunicul matern al lui George D. Florescu era paharnicul Costache Butculescu (1805—1877), căsătorit în 1842 cu Maria, născută Bujoreanu (1826—1873). Din acest mariaj s-au născut 15 copii, dintre care trei băieți și 12 fete²³. Primul fiu, Constantin (1844—1846), a murit la vârsta de doi ani. O fiică, Elena (1844—1945), a devenit în 1865 soția căpitanului Dimitrie Sallmen (ajuns general), având trei copii : Constantin, Dimitrie și Maria, soția generalului David Praporgescu, care era, așadar, vară primară cu George D. Florescu. Unchiul acestuia, Dimitrie C. Butculescu (1845—1916), s-a numărat printre întemeietorii cooperației la noi și printre primii arheologi români, organizând săpături arheologice în câteva așezări neolitice din Câmpia Dunării, pe care le-a și publicat apoi²⁴. A fost căsătorit de două ori ; cu prima sa soție, Caterina Olănescu, fiica lui Pană Olănescu și nepoata de soră a lui Ion Ghica, a avut o fiică, Maria, care a devenit soția ultimului descendent al familiei boierești oltene a Glogovenilor, magistratul Ioan Glogoveanu. Din cea de-a doua căsătorie a lui Dimitrie C. Butculescu, cu Florica Gheorghiu, au rezultat doi copii, Lucia-Florica (n. 1906), căsătorită cu Dimitrie Boroianu, și Dimitrie (n. 1911), ultimii purtători ai numelui Butculescu din această ramură a familiei²⁵.

În șirul fraților și surorilor mamei lui George D. Florescu urmează un fiu, Constantin, căsătorit cu Sevastia Ștefanopol, o fiică, Maria, căsătorită în 1874 cu căpitanul Dimitrie N. Brătianu, o altă fiică, Ecaterina, moartă copil, Alexandrina, căsătorită prima dată, în 1879, cu George Brătășanu și a doua oară, în 1900, cu Grigore Paleolog (1844—1903), coborâtor din familia Guliano²⁶. Alexandrina Paleolog, născută Butculescu l-a adoptat pe Paul-Theodor Crivăț care se va erija în Occident în moștenitorul tronului Bizanțului. O altă soră Butculescu, Zoe, s-a căsătorit cu Dumitru Aman, nepot de frate al pictorului. Fiul lor, George Aman, căsătorit în 1912 cu scoțianca Florence Robb și decedat la Glasgow doi ani mai târziu, va fi ultimul purtător al numelui Aman. Era, așadar, și el văr primar cu George D. Florescu.

Ecaterina Butculescu — o altă soră a mamei genealogistului comemorat — s-a căsătorit în 1884 cu Gheorghe Robescu (1847—1909), având patru copii : Margareta, căsătorită Stratulat, Alexandru, Radu și Eliza, căsătorită Fundățeanu. Paulina Butculescu a devenit în februarie 1886 soția boierului oltean Alexandru Oteteleșanu, având doi fii — Enric și Alexandru — și o fată, Nadeja, căsătorită în 1912 cu Grigore Alexandrescu (Cafegi-bașa). Ana Butculescu — altă mătușă a genealogistului — s-a căsătorit în noiembrie 1886 cu Mihail Deșliu, care era și el înrudit prin alianță cu familia pictorului Theodor Aman²⁷. Cea mai mică dintre

²³ Arhivele Statului București [= A.S.B.], fond Butculescu, I/2, f. 88v.

²⁴ *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 77.

²⁵ A.S.B., loc cit.

²⁶ Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 266, nota 5.

²⁷ Sora lui Mihail Deșliu, Eliza, era căsătorită cu Constantin Politimos, fratele Anei Aman, născută Politimos, soția pictorului. V. și Mihai Sorin Rădulescu, *Theodor Aman — legături genealogice*, în vol. *Centenar Theodor Aman*, București, 1991, p. 31.

frații și surorile Butculescu era Constanța, soția magistratului Dimitrie D. Florescu, ei fiind părinții lui George D. Florescu.

Dacă explorăm înrudirile mai îndepărtate pe care genealogistul le avea prin spița mamei sale, vom constata câteva prezențe interesante. Astfel, sora paharnicului Costache Butculescu, Lința (1806—1874), s-a căsătorit cu paharnicul Alexandru Isvoranu (1803—1857), ei fiind bunicii materni ai lui Alexandru Marghiloman, care era deci văr de-al doilea cu George D. Florescu²⁸. Costache Butculescu, a cărui casă se ridica în București pe actuala stradă C. A. Rosetti, alături de casa care va aparține dr. C. Angelescu, a mai avut încă doi frați și trei surori: Manole (1813—1839), Nicolae (1820—1898), paharnic, auterul unei ramuri a familiei care s-a continuat până în zilele noastre, Catinca (1812—1889), soția paharnicului Constantin Lămotescu († 1848), Zinca (1816—1895), căsătorită cu paharnicul Iordache Politimos din Târgu Jiu și Anica (1827—1847), soția clucerului Alecu Zădăriceanu († 1864)²⁹. Trebuie subliniat faptul că din căsătoria Zincăi Butculescu cu Iordache Politimos s-a născut Ana Politimos, soția pictorului Theodor Aman, care era, deci, vară primară cu mama lui George D. Florescu.

Paharnicul Costache Butculescu era fiul serdarului Marin Butculescu și al Mariei născută Mihăescu, iar spița Butculeștilor se poate urmări până la începutul veacului XVII³⁰.

O ascendență interesantă avea George D. Florescu și pe linia bunicii sale maternă. Astfel, Maria Butculescu, născută Bujoreanu, era fiica mezelnicerului Constantin Bujoreanu și a soției sale, Catinca, născută Fotino. Aceasta din urmă era fiica lui Theodor Fotino, fratele cronicarului Dionisie Fotino³¹. Fratele bunicii maternă a genealogistului, Mihalache Bujoreanu, a avut ca fiu, din căsătoria sa cu Ralița Lupoianu, pe Ioan M. Bujoreanu³², prozator „en vogue” la jumătatea secolului trecut, autorul *Misterelor Bucureștilor*, fiind deci văr primar cu mama lui G. D. Florescu. O soră a bunicii acestuia, Zinca Bujoreanu s-a căsătorit cu Matei Fălcoianu, având doi băieți și patru fete. Dintre aceștia, Alexandru era tatăl lui Alexandru A. Fălcoianu³³, director al „Monitorului oficial”, genealogist și el, văr de-al doilea cu G. D. Florescu. Filiația Bujorenilor urcă până la începutul secolului XVII, la logofătul Sima din Păușești. Des-

²⁸ Cf. un arbore genealogic nepublicat al familiei Isvoranu întocmit de Dinu Tărtășescu.

²⁹ A.S.B., loc. cit, I 4.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, I/2, f. 3.

³² *Ibidem*, I/2, f. 83; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 132—133.

³³ Alexandru Al. Fălcoianu este autorul unor lucrări genealogice: *Familia Fălcoianu. Note culese și întocmite de...* București, 1919; *Arborele genealogic al familiei Bujoreanu (originară din Vâlcea) și anexe de arbori ai descendenței din partea femeiască cu note și acte asupra acestei familii*, București, 1928; *Arborele genealogic al familiei Fălcoianu cu 12 anexe pentru descendența din partea femeiască*, București, 1929; *Despre familia Fălcoianu-Vasilie din Moldova ce pretinde că se trage din familia Fălcoianu din Țara Românească*, extras din „Oltenia”, nr. 41—42, 1929, 11 p.

cendenta acestuia la a cincea generație, Smaranda Bujoreanu, s-a căsătorit cu Manolache Sandagiu, clucer de arie, ai căror urmași au reluat numele de „Bujoreanu“. Între aceștia se număra și viitorul medelnicer Constantin Bujoreanu, menționat mai sus ³⁴.

Spre George D. Florescu convergeau, așadar, numeroase fire genealogice care îl legau de vechi familii ale Țării Românești. Interesul său pentru istoria națională a provenit probabil în mare măsură din această afinitate genealogică cu trecutul căruia i s-a consacrat cu atâta pasiune.

³⁴ Idem, *Arborele genealogic al familiei Bujoreanu (originară din Vâlcea)*.

GEORGE D. FLORESCU

aşa cum ni s-a arătat, aşa cum l-am înţeles

Amintiri împărtăşite de :

ALEXANDRU PERIETZIANU-BUZAU

Dintru început trebuie să mărturisesc că am avut ezitări cu privire la titlul * ce trebuia să dau prezentei comunicări ! Să vorbesc de prietenia mea cu George D. Florescu ? Dar ce prietenie poate fi între doi bărbaţi pe care-i despart 18 ani de viaţă ? De fapt, cred că s-a dezvoltat la mine mai mult preţuirea pe care un discipol o dobândeşte pentru maestrul său. Relaţia dintre noi s-a rezumat numai la probleme de istorie şi genealogie, deşi a existat o oarecare intimitate, şi am avut parte de multe destăinuri genealogice de ale sale, pe care mi-a mărturisit că nu le-a mai făcut altcuiva. Pot afirma că s-a generat între noi o afinitate reciprocă, izvorâtă din pasiunea noastră, *hobby*-ul nostru comun pentru trecutul istoric al familiilor valahe, cât — şi nu în ultimul rând — şi pe o anumită identitate de clasă socială.

L-am întâlnit, întâia oară, în anii mei de studenţie, prin 1928—1932, pe când frecventam un cenaclu cu pretenţii genealogice, ce avea loc în fiecare joi după amiază la Ioan Cârlova, fost director la Fundaţiile Culturale Regale, fost coleg de clasă cu tatăl meu, ce locuia aproape de Piaţa Sfinţii Voievozi şi Academia Română. Într-o joi, Ioan Cârlova mi-a spus : „azi vine şi Cotlet“ ! Şi într-adevăr îşi făcu apariţia şi George Florescu. Trebuie să recunosc că prima mea impresie nu i-a fost favorabilă. Aerul rigid pe care-l degaja din toată persoana sa, frizura cu cotlete, de unde şi porecla, cât şi hainele cu şliţuri, vesta de culoare deschisă tranşantă, ghetele cu bizeţ şi monoculul agăţat cu şnur de gât, mai târziu înlocuit definitiv cu ochelari, stârneau o nedumerire cu atât mai mare, cu cât venea cu o faimă deja dobândită de genealogist şi de colaborator al lui Ioan C. Filitti.

Încet-încet, pe măsură ce ne copleşea cu cunoştinţele sale excepţionale întru ale genealogiei neamurilor dintre Carpaţi, Dunăre şi Siret,

* Acest titlu — *George D. Florescu, aşa cum mi s-a arătat şi aşa cum l-am înţeles* — l-am preluat pentru întregul grupaj de amintiri, pe de o parte pentru că e foarte expresiv şi pe de altă parte, pentru a evita repetarea unor cuvinte sau sintagme în titlurile celor patru evocări (Şt. S. G.).

prima impresie s-a estompat și a cedat locul unei încântătoare receptivități. Ne-am întâlnit de câteva ori la cenaclul lui Ion Cârlova. Mi-a reamintit că mă cunoscuse elev în primele clase de liceu, la mătușa sa Maria Ion Glogoveanu, născută Butculescu, prietenă bună cu mama mea.

După un anumit timp, nu prea lung, a început să ignoreze total cenaclul Cârlova. Întrebat de mine de această delăsare, mi-a destăinuit că nu-l interesa ce lucra I. Cârlova și mai ales metodele acestuia de lucru, ce se bazau mai mult pe materialele ce-i aduceau diferiți membri ai familiilor respective. Cârlova nu descifra chirilica și atunci plătea anumiți paleografi, care-i furnizau diverse documente de prin arhive. George Florescu mi-a spus că atunci când l-a întrebat pe Cârlova de soarta acestor documente, acesta i-a răspuns că la început, după întocmirea genealogiilor, a distrus aceste documente, dar mai târziu, de la o vreme, le păstra într-o ladă în pod.

Prin anii 1938—1942, George Florescu venea adesea la mine acasă, atât ca să studieze bogata arhivă ce moștenisem cu documente din secolele XVI—XIX, cât și ca să consulte uneori fișierul meu de documente, citite de mine ca student și avocat și privind în general județul Ialomița și județul Buzău. Îi sunt recunoscător că m-a „prelucrat” ca să donez arhiva mea Academiei Române, ceea ce am și făcut în anul 1944, argumentându-mi, că tot ceea ce rămâne în mâinile particularilor se lovește de nepăsarea moștenitorilor și, în final, mai devreme sau mai târziu, este supus pieirei prin proasta întreținere, furt etc., într-o luptă inegală cu răutatea omenească, convingeri pe care le împărtășesc, mai ales acum, în totalitatea lor.

În fond, din întâlnirile mele cu George Florescu mi s-au întipărit, în memoria mea de bărbat de 82 ani, crâmpoie de discuții, întâmplări și povestiri uneori chiar comice.

Astfel, îmi amintesc că, într-o zi, plecând amândoi de pe lângă viața Romană, unde locuiesc, am întâlnit în dreptul casei lui Alexandru Marghiloman, azi cinematograful Patria, fost Aro, o figură cunoscută și originală a Bucureștiului, pe Niculae Boicescu din Buicești, căsătorit cu o Vasiliu-Năsturel* și genealogist diletant. Solicitat de noi la discuții, acesta s-a scuzat, motivând că se grăbește deoarece se duce la o sedință de spiritism, unde așteaptă ca spiritele să-i dezvăluie anumite secrete genealogice cu privire la un ascendent al său, Diicu Buicescu, vel clucer, fiat de Mihnea Radu vodă în 1659 ! Nu pot să uit figura pe care a făcut-o George Florescu la cele auzite din gura lui Boicescu...

George Florescu se considera discipol al lui Ioan C. Filitti, deși mi-a afirmat că Filitti avea o inteligență mai mult sintetică, iar el se considera cu o minte mai mult analitică, ceea ce i-a dus de mai multe ori la discuții contradictorii. Odată, după mai multe ore de muncă, Filitti i-a spus : „să vezi Georges, că după noi, nu se va mai ocupa nimeni, vreodată, de genealogiile românești”. El l-a contrazis, afirmând că părerea sa este contrară, și că genealogia va interesa din ce în ce mai multe persoane,

* Smaranda, fiica generalului P. V. Năsturel (1854—1920), reputat genealogist și heraldist (n. red.).

de unde discuții aprinse contradictorii, arbitrate impasibil de Manolică Hagi-Mosco.

Mi-a destăinuit că Filitti i-a transmis acea mândrie jignită, ce nu-și găsea limitele în spațiul românesc existent, și de aceea probabil căuta hotarele în secolii anteriori. Să fie ceea ce a spus filozoful Emil Cioran, cum că „orgoliul unui om născut într-o cultură mică este întotdeauna rănit“ ? Posibil ca aceasta să fi dat naștere, la amândoi, dorința de a evada în trecut.

Odată, când mi-a spus că pe măsură ce pătrunde mai adânc în trecutul istoric al Valahiei, se simte mai mândru că este român, la replica mea, cum că eu mă simt mândru și că sunt european, de rasă albă sau creștin, în primul rând, și apoi de faptul că sunt în ultimul rând român, mi-a răspuns : „Ai dreptate, cu cât o mândrie cuprinde spații mai vaste și etnii mai puternice, cu atât această mândrie este mai justificată și mai binefăcătoare, ca de exemplu, în primul rând, mândria de a fi om“.

Un timp, a purtat la deget un inel de argint, de factură orientală, care fusese găsit la mănăstirea Radu Vodă din București, în mormântul lui Dobromir din Runcu, vel ban al Craiovei în 1568, tăiat de Petru Cercel vodă în 1584. Mi-a spus că atunci când îl poartă se simte alt om și, de altminteri, bănuia că îl are pe acest Dobromir ban printre ascendenții săi, fără să știe prea bine în cel fel și cum.

Mi-a declarat că, prin felul său discret de a fi și original de a se prezenta, a beneficiat de multă încredere din partea interlocutorilor săi și a primit numeroase confidențe de la membrii familiilor pe care le studia și de la care solicita informații și mi-a povestit multe astfel de secrete de familie, întâmplări stranii, blesteme sau coincidențe inexplicabile. Mi-a încredințat o listă cu secrete de alcov și cu nașteri misterioase, listă pe care am decis, în ultimul timp, să o ard pentru a îngropa definitiv păcatele omenești ! De altminteri, același lucru voia să facă și el, dar nu-mi dau seama ce-l va fi împiedicat. Era decepționat de lipsa de educație a poporului nostru, dar mai ales dezamăgit de frivolitatea femeii române, în special din lumea intelectuală și clasa de mijloc și chiar din țărănime, uneori, cu educație superficială orientală și gusturi occidentale prost asimilate.

Îmi mai aduc aminte că Irina Niculaie Butculescu, născută Pherekeyde, vară primară cu tatăl meu, mi-a încredințat un arbore genealogic „Butculescu“ plin de fantezii și erori. George Florescu s-a făcut foc și pară când i l-am arătat, căci, deși rudă cu Nicu Butculescu, nu avusese cunoștință de acest arbore. Atunci mi-a citat celebrul aforism al renumitului genealogist francez De Magne : „Vouloir être autre chose de ce qu'on est, prouve qu'on n'est rien !“ sau, pe românește : „A vrea să fii altceva decât ceea ce ești, dovedește că nu ești nimica !“ Mi-a istorisit atunci câteva întâmplări cu români, care pe meleagurile occidentale se autoproclamau baroni, conți sau prinți, povești pe care mulți dintre D-voastră probabil le cunoașteți, ca aceea cu Ulysse Petresco comte de Quarante-croix sau cu Vasile Popescu, prinț de Caracal și boierinașul român Ion Cantăcuzino etc.

După înscăunarea regimului comunist, întrevederile noastre au încetat complet, eu fiind pe șantiere la Deva, Bacău, Constanța, pentru a

asigura mijloacele de existență soțici și celor doi fii ai mei, el — cu multiplele sale complexe și dificile probleme și multe necazuri.

Ne-am întâlnit, odată, când ambii eram în situații grele politice și financiare și tot de genealogie am discutat ! Mă mir acum că am avut amândoi imboldul necesar pentru aceasta.

L-am mai văzut, mai apoi, de vreo trei ori la cina, mai mult sau mai puțin heraldic și genealogic, pe care-l ținea în fiecare miercuri după-amiază, în casa sa cu aspect câmpenesc de lângă piața Filantropiei, regretatul nostru membru și coleg Ferdinand Bartsch. Încă în plină vigoare fizică, părea resemnat de fatalitatea vieții și cred că oarecum mulțumit și împăcat în sufletul său. Și așa avea încă multe să vă povestească despre el !

Acum, ce să vă mai spun despre George D. Florescu ? Era așa cum era, cneaz de-al lui Basarab Întemeietorul voievod, aruncat miraculos de Dumnezeu de pe câmpul de luptă de la Posada, peste veacuri, direct în secolul nostru. Poate că Cel de Sus ar fi trebuit să-l readucă pe pământ cu cincizeci de ani mai devreme, sau poate cu cincizeci de ani mai târziu ; căci, așa cum s-a înfățișat, apărea ca unul din ultimii urmași grăitori ai nobilului și cucernicului nostru neam valah, ca o expresie vie a boierimii românești !

DAN CERNOVODEANU

Aflând de pioasa comemorare, în cadrul Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, a centenarului nașterii aceluia ce a fost prea distinsul istoric, genealogist și heraldist, George D. Florescu, onorat membru fondator al Comisiei noastre, m-am grăbit, deși nu mă aflu în prezent în țară, să trimit și eu câteva rânduri omagiale în care să amintesc, cu toată admirația și cu respectuoasă afecțiune, nobila figură a celui ce evocăm astăzi, vorbind mai puțin de activitatea sa științifică — știind că antevorbitorii mei o vor face cu toată rigoarea și înalta lor competență — dar referindu-mă în special la prezentarea omului admirabil, unind erudiția cu o distincție sufletească deosebită, cumulând deci calități intelectuale și morale ce, astăzi, nu se mai găsesc, din păcate, într-unite într-una și aceeași persoană decât în foarte rare cazuri.

Cu George D. Florescu a dispărut unul dintre cei mai remarcabili reprezentanți ai unei clase, pe cale de extincție în zilele noastre, și anume clasa vechei noastre boierimi. Deși scoborător al neamului Floreștilor, ce a dat numeroși înalți dregători Țării Românești de-a lungul veacurilor și s-a încuscrit și cu familii ce au domnit asupra principatului muntean, George Florescu a păstrat, în permanență, o modestie și o politețe exemplare, apanaj rămas astăzi aproape exclusiv celor de autentică și veche obârșie aristocratică, care, cu cât se află mai sus plasați în ierarhia socială, cu atât sunt mai atenți să nu jignească, să nu umi-

lească pe nimeni, să fie cât mai prevenitori și mai amabili cu toți cei din jur, indiferent de gradul lor de cultură sau de rang social și să-i servească fără a face cea mai mică discriminare între ei.

Tocmai această puternică trăsătură de caracter a lui George D. Florescu, aliată cu o generozitate de adevărat boier de viță veche, explică solitudinea pe care el a arătat-o cu statornicie de-a lungul întregii sale existențe, atât colegilor de generație, cât și discipolilor, studenților sau tuturor celor interesați de probleme istorice, genealogice sau heraldice, împărțind cu prodigalitate atât vastele sale cunoștințe în domeniile amintite, cât și acte din bogata sa colecție, sau cărți din importanta sa bibliotecă, fără a cere nimănui vreo reciprocitate sau vreun onorarium oarecare, ba nici măcar obligația de a-l cita ca referință în subsolul elaborărilor lor. Și au fost, nu puțini, care, profitând de această larghețe de mare senior a mărinimosului George Florescu, și-au însușit multe din informațiile și indicațiile date de dânsul, „omîtînd“ să mai menționeze reala lor sursă documentară.

Dar să abordăm acum amintirile mele personale despre mult iubitul și mult prețuitul meu magistru, căci m-am numărat și eu printre ucenicii lui întru genealogie și heraldică. Am avut deosebita cinste să cunosc pe George D. Florescu încă din timpul adolescenței mele, familiile noastre, fără a fi înrudite direct, aveau unele rude comune și se frecventau destul de des. Astfel, mama mea era prietenă din copilărie și colegă de școală cu Zoe Florescu (măritată Cantacuzino), sora mai vârstnică a celui ce evocăm în momentul de față.

Prima oară când am avut prilejul să fac cunoștința regretatului meu mentor, am fost foarte impresionat atât de aspectul lui fizic, cât și de cel vestimentar. Adolescentul ce eram pe atunci a rămas extrem de surprins atunci când, fiind prezentat distinsului istoric, s-a aflat în fața unui personaj, parcă scoborât dintr-un tablou din galeria strămoșilor, reprezentând un boier din veacul XIX. Cu fața încadrată de favoriți, cu părul lins având cărarea pe mijloc, purtând o redingnotă neagră în contrast cu albul imaculat al gulerului scrobit, sub care se desfășurau sinuoșitățile elegante ale unei cravate de mătase cenușie fără nod, fixată pe centru cu o camee antică, cu trunchiul prins într-o jiletcă de asemenea albă, dintr-unul din buzunarele căreia atârna un breloc, firește tot de epocă, cu pantaloni gri vârgați, de sub care se zăreau botine negre prevăzute cu ghetre albe, George Florescu mi-a apărut ca personificarea unui autentic membru al protipendadei noastre de la mijlocul secolului trecut, ce nu mi-a stârnit, totuși, nici o senzație de anacronism, dată fiind naturalețea cu care el se mișca și se manifesta printre membrii anturajului său. Am mai distins la butoniera sa o plăcuță metalică, gravată cu un portativ cu note, aflând mai târziu sensul ei : era vorba de poezia „Steluța“ a lui Vasile Alecsandri, transpusă în muzică de Dimitrie Florescu, bunicul celui ce comemorăm astăzi, în amintirea căruia, nepotul purta simbolic începutul partiturii muzicale ce alcătua creația grandpaternă care cunoscuse, la finele veacului trecut, sub formă de romanță, un deosebit succes și multă notorietate în sânul marelui public românesc.

Primele mele raporturi cu cel căruia urma să-i devin, în curând, un fervent și fidel discipol, s-au desfășurat în condițiile cele mai favorabile cu putință, căci bunăvoința și curtoazia innăscute ale lui George Florescu au făcut ca timiditatea și sfiala mea în fața unui personaj nu numai impunător ca aspect, dar și de o erudiție copleșitoare, să se risipească în cel mai scurt timp. Mărturisindu-i de la început mentorului meu interesul sensibil ce nutream pentru științele auxiliare ale istoriei și cu precădere pentru genealogie și heraldică, George Florescu, specializat cu deosebire în aceste domenii, s-a aplecat cu toată sollicitudinea asupra prea modestului învățcel ce eram în disciplinele amintite, făcându-și o datorie în a mă iniția în cunoașterea vechilor noastre spițe de neam, precum și în arta blazonului românesc.

La acea epocă, magistrul meu m-a informat asupra faptului că lucra de mai multă vreme în colaborare cu alți doi istorici, specialiști și ei în genealogie și heraldică, regretații Ioan Filitti și Emanuel Hagi-Mosco, care îi erau colegi în cadrul Comisiei Consultative Heraldice, organism înființat, după cum se știe, încă din 1921, cu scopul de a stabili stemele județelor, orașelor și diferitelor autorități și instituții laice și religioase ale României, cât și de a controla folosirea acestor însemne heraldice pe întreg teritoriul țării. Activitatea comună a celor trei istorici pomeniți, la care se referea George Florescu, consta însă în alcătuirea unei lucrări în afara numitei Comisii, care urma să cuprindă arborii genealogici ai tuturor familiilor boierești din Țara Românească și Moldova (ulterior și din Transilvania), cât și stemele respectivelor familii. Această importantă elaborare, la care își aducea contribuția eruditul trio susmenționat, a stârnit interesul și al regelui Carol II, ce nutrea dorința nemărturisită de a introduce (precum făcuse, la 1870, și împăratul Mutzu-Hito în Japonia) titlurile nobiliare occidentale în țara noastră, acordându-le, în ordinea lor ierarhică, familiilor noastre boierești conform celor trei criterii cunoscute : a) vechimea : b) dregătoriile ocupate de membrii neamului respectiv și c) matrimoniile realizate de aceștia de-a lungul existenței fiecăreia dintre aceste stirpe. În plus, monarhul își rezerva dreptul de a conferi unele dintre aceste titluri nobiliare și unor persoane din afara familiilor boierești dovedite ca atare, spre a recompensa astfel serviciile făcute Coroanei sau lui personal, de către diverși supuși ai săi, neavând însă vreo ascendență nobilă. Acest proiect nu s-a putut niciodată realiza, pe de o parte fiindcă lucrarea genealogică în cauză n-a fost terminată (nici atunci, nici ulterior, din nefericire), iar pe de alta, din pricină că domnia regelui Carol II a luat sfârșit brusc, după cum se știe, la 5 septembrie 1940, doar la doi ani și jumătate după promulgarea Constituției din 27 februarie 1938 ce consfințea domnia sa autoritară, denumită de unii „dictatura regală”. Totuși, în elaborarea acestei Constituții, Suveranul își crease posibilitatea de a introduce, la momentul oportun, un nou articol în sensul urmărit de el și arătat mai sus, deoarece art. 12 din Constituția României de la 1866, precum și cel cu conținut identic cuprins în Constituția din 1923 a Statului nostru (ce desființase privilegiile și monopolurile de clasă ale boierimii de altădată a țării), *fusese intenționat omis*, urmând a fi înlocuit, atunci când circumstanțele ar fi îngăduit, cu un altul, ce ar fi statuat înființarea, în con-

dițiile mai sus menționate, a titlurilor nobiliare apusene și în Regatul român, folosindu-se însă de datele cuprinse în lucrarea genealogică a celor trei istorici citați.

La aceeași epocă, adică în ultimii doi ani ai domniei regelui Carol II, George D. Florescu a alcătuit, aproape în exclusivitate, în cadrul Comisiei Consultative Heraldice, stemele celor 10 ținuturi în care fusese împărțit teritoriul României în urma reformei administrative din august 1938. Am fost printre puținii care am asistat la elaborarea de către magistrul meu a proiectelor de stemă ale acestor noi unități ale țării, în biroul din reședința sa bucureșteană din strada General Budișteanu. Aceste proiecte au fost apoi omologate întocmai de către Comisia Consultativă Heraldică amintită, stemele ținuturilor intrând în vigoare în septembrie 1938.

Mai târziu, adică la începutul anilor '40, un alt proiect al regretatului George Florescu, la care s-au asociat și alți colaboratori ai săi, a fost constituirea oficială a unei grupări de genealogiști, alcătuită din cercetători, istorici reputați în acest domeniu, dar și din tineri ce se dovediseră nu numai interesați de respectiva disciplină, dar și apti să întreprindă un astfel de gen de investigație științifică. La acea vreme, fratele meu mai tânăr, Ștefan, manifestase și el mult talent și aplicație pentru studiul genealogiilor familiilor noastre boierești (în special cele moldovene) și, ca atare, l-am introdus și pe el în grupul intimilor colaboratori ai magistrului meu George Florescu. A fost primit cu cordialitatea cunoscută de către acesta și apoi, dovedindu-și calitățile reale de genealogist, s-a făcut viu apreciat de mentorul meu venerat. Totuși, proiectul înființării asociației preconizate de George Florescu a putut fi realizat abia în 1943, sub denumirea de Cercul Genealogiștilor Români, având ca președinte pe generalul M. Racoviță (autor al unei lucrări genealogice asupra familiei sale, editată sub auspiciile Academiei Române), George Florescu, modest, rezervându-și doar vice-președinția respectivei grupări, deși el fusese principalul ei inițiator. Secretari au fost aleși prof. Traian Larionescu, specialist în genealogiile familiilor nobile din Bucovina și cercetătorul istoric George Bezviconi, adânc cunoscător al neamurilor boierești din Basarabia. Printre membrii asociației nou înființate se numărau și Emanuel Hagi-Mosco, Marcel Romanescu, Consilier de Ambasadă în Centrala Ministerului Regal al Afacerilor Străine, prof. univ. Nicolae Catargi, Constantin Prodan, înalt magistrat, ing. Ferdinand Bartsch, prof. Ion Ionașcu (pe atunci director al „Leagănelui Sf. Ecaterina” din București), ș.a., iar printre cei tineri menționez pe fratele meu Ștefan și pe mine. Îmi reamintesc bine scena ceremoniei înființării, în primăvara lui 1943, a „Cercului Genealogiștilor Români” — după revenirea de la Tribunalul care autorizase funcționarea lui — ceremonie desfășurată în sala de festivități a Așezământului „Leagănel Sf. Ecaterina” (ctitorie a familiei Caradja), unde cei numiți mai sus au asistat la alocuțiunea de inaugurare a activităților în slujba științei genealogice românești, alocuțiune rostită, firește, de George D. Florescu, fondatorul numitei asociații. Îmi mai amintesc, cu deosebită emoție, de regretul exprimat de Vice-Președintele proaspetei noastre societăți, mult iubitului meu frate Ștefan (decedat în împrejurări tragice în 1951), care nu putuse

încă să fie cooptat ca membru al cercului nostru, neavând atunci vârsta majoratului (21 de ani), cerută de regulamentul de înființare a asociațiilor prevăzute de lege la acea epocă. Dintre membrii de onoare ai Cercului Genealogiștilor Români, numiți în ședința sa de constituire, îmi mai aduc aminte de Sever de Zotta, cunoscutul istoric, genealogist și heraldist bucovinean, de generalul Radu Rosetti, autor al celor două volume cuprinzând genealogia familiei sale și publicată de Academia Română, apoi de prof. univ. Mihai Berza, prof. univ. C. C. Giurescu ș.a.

Prin 1945, își vedește preocupări genealogice și fratele meu cel mai tânăr, Paul, care este și el cooptat de George D. Florescu în asociația creată cu doi ani înainte, bucurându-se apoi, de-a lungul anilor ce au urmat, de întreaga sa solitudine, aprecierea și afecțiune deosebită. În tot acest răstimp, până la uzurparea puterii de stat de către P.C.R., impus la cârma țării de sovietici, iubitul meu magistru a depus o activitate neobosită în slujba științelor auxiliare ale istoriei în care excela, publicând nenumărate articole și studii aparținând domeniilor amintite, reputația sa, prea bine cunoscută în cercurile specialiștilor în materie, fiind consacrată încă din 1943, prin atribuirea în acel an, de către Academia Română, a premiului „Năsturel” pentru valoroasele sale contribuții aduse istoriografiei noastre.

Și totuși, cu toate aceste succese și apreciate manifestări științifice, George Florescu a profesat o exemplară modestie, păstrându-și neatinse mărinoasa sa solitudine față de toți cei care îi cereau sprijinul în probleme de specialitate, precum și deosebita sa corectitudine și politețe de totdeauna. Deși a avut de luptat — ca mulți din categoria sa socială — cu destule adversități de ordin material în perioada înscăunării treptate, între 1945 și 1948, în țara noastră, a puterii comuniste, datorită pactizării fățișe a reprezentanților autohtoni ai partidului de prea tristă amintire cu ocupanții sovietici, George Florescu a ținut să păstreze vechile cutume de conviețuire umană pe care le apucase, încă de la finele veacului trecut, în sânul protipendadei românești în care se născuse și viețuise. Astfel, cu sacrificiile pecuniare inerente în acea perioadă, regretatul meu magistru a invitat, cu prilejul introducerii în societate a fiicelor sale, Elisabeta, Anca și Lelia (o altă fiică, Georgeta, îi murise în bombardamentul american al Capitalei din 4 aprilie 1944), la o mare recepție, în vasta sa locuință din strada General Budișteanu, unde a chemat ceea ce s-a putut numi „la jeunesses dorées” a Bucureștilor de acum 47 de ani. Au participat la această ultimă manifestație mondenă a unei lumi pe care comuniștii au voit — din fericire, fără succes — s-o facă să dispară de atunci încolo, toți acei tineri care mai purtau încă un nume întâlnit în catagrafiile boierești moldo-valahe din veacurile XVIII și XIX. Prea distinsul istoric și genealog selectase pe totii junii necăsătoriți împlinind condițiile cerute, adunându-i la recepția amintită (ce a avut loc în 1946), urmând ca dintre ei să fie aleși viitorii săi gineri. Astfel, îmi reamintesc printre participanți pe reprezentanții unor foste familii domnitoare române (de pildă, cei trei frați, Costi, Mihai și George Brâncoveanu, Dan Cantacuzino, Mihai Cantacuzino, Radu Ghika, George Rosetti-Solescu, Dimitrie Sturdza ș.a.), precum și pe cei ai mai multor familii boierești din Țara Românească și Moldova (ca de exemplu Constantin Bălăceanu-

Stolnici, Radu Beldiman, Ștefan Bellu, Emanuel Bogdan, Dan Bossy, Vintilă Brătianu, Alecu Budișteanu, Nicolae Carp, Alexis Catargi, Costache Cazimir, cei patru frați, Ion, Dan, Ștefan și Paul Cernovodeanu, Radu Drăghici, frații Radu și Constantin Fundăteanu, Ștefan Gane, frații Radu și Theodor Grecianu (Moldova), Ilie Kogălniceanu, Nicolae Koslinski, Nicolae Kretzulescu, cei trei frați, Constantin, Alexandru și Vlad Lahovary, Paul Laptew, George Lecca, P. Meitani, Dinu Odobescu, Șerban Orăscu, Radu Ottetelișanu, Emanuel Rudeanu, Radu Slătineanu, Stroe Slătineanu, frații Lucian și Marin Spătariu, George Wassilko ș.a.). Firește, pentru ca tinerii invitați să poată avea parteneri de dans, în afara celor trei domnișoare Florescu menționate mai sus, amfitrionul și Doamna Marga Florescu, născută Cantacuzino (nepoată a Nababului), au pofțit la această petrecere și o serie de descendenți ale acelorași neamuri domnești și boierești, dintre care cităm pe : Elisabeta Brâncoveanu, Maureen Ghika, Mona Mavrocordat, Ileana Sturdza, Ileana Soutzo, precum și pe : Yvona Băleanu, Ileana Carp, Irina Cazimir, Minuko Filitti, Marta Grecianu (Moldova), Lisbeth Hagi-Mosco, Olga Kogălniceanu, Alina Koslinsky, Manuela Lahovary, surorile Manuela și Magda Mano, surorile Nacky și Magda Rudeanu, Sandra Slătineanu, Madée Rallet ș.a. Atmosfera a fost foarte animată, gazdele întrecându-se în amabilități, creând astfel o ambianță extrem de plăcută, de bună dispoziție și de deosebit antren. Se putea spune, fără a greși de loc, parafrazând celebra propoziție rostită la ultimul bal de la curtea lui Ludovic-Filip, chiar în ajunul declanșării revoluției pașoptiste din Franța, „Nous dansons sur un volcan“, deși, la noi, prăbușirea vechiului regim nu s-a produs de pe o zi pe alta, procesul desfășurându-se, după cum se știe, pe o perioadă de patru ani (1944—1948), efectele lui însă vădindu-se a fi fost catastrofale pentru biata noastră țară, cotropită în totalitate de coaliția comunistă româno-bolșevică.

Și, într-adevăr, epoca de beznă, politică, socială și culturală a României, începută după 1948, a lovit — printre primele — și categoria căreia îi aparținea George Florescu. Membrii acesteia au cunoscut o soartă tragică diferită : fie pribegia, fie arestarea, pe diferite pretexte, urmată de o lungă detenție, terminată, adeseori, prin decesul victimelor, fie, în sfârșit, încercarea unei adaptări, firește de circumstanță, pentru a supraviețui. Această ultimă soluție a fost adoptată și de veneratul meu magistrat. Întrucât, personal, nu făcuse niciodată politică militantă, neapartinând nici uneia dintre formațiunile de acest gen și având în trecut și o foarte apreciată activitate științifică, George Florescu n-a fost arestat, dar a suferit inerentele exproprieri și, mai ales, evacuarea din vasta sa locuință din strada General Budișteanu. Cu toate aceste vexațiuni, magistrul meu a înfruntat cu curaj și demnitate adversitățile soartei și a avut șansa — datorită înaltei reputații de erudiție de care se bucura — să fie angajat în calitate de colaborator extern pe lângă Institutul de Istorie al Academiei din București. Eu nu am mai apucat să-l mai văd instalat în acest post, deoarece, fiind urmărit spre a fi arestat, am trecut în 1948 în Iugoslavia, dorind să mă refugiez în Occident. Am fost însă expulzat în România de organele represive ale lui Tito, fiind apoi con-

damnat în țară pentru trecere frauduloasă a frontierei la 10 ani închisoare (reduși la recurs la 8 ani), cu regim de detenție severă.

În tot lungul răstimp care a urmat, în speță în cei 7 ani de închisoare ce i-am făcut efectiv, trecând prin Jilava, Aiud, trei colonii de la Canalul Dunărea — Marea Neagră și două colonii de la minele de plumb din nordul Transilvaniei (ultimul an de detenție nu l-am mai executat, fiind amnistiat prin decretul din septembrie 1955), am fost, firește, pus în situația de a întrerupe orice contact cu familia și cu toți intimii ce aveam. Dar, după eliberarea mea, în noiembrie 1955, una dintre primele persoane ce au binevoit să mă viziteze a fost și mult iubitul meu magistru, pe care l-am regăsit ceva mai încărunit, însă cu moralul intact, cu toate necazurile ce suferise de la despărțirea noastră. Astfel, după ce i-am povestit toate peripețiile prin care trecusem în anii mei de detenție, mi-a relatat, la rândul său, avaturile ce întâmpinase în aceeași perioadă de timp. Pensionat în 1956, George Florescu își va continua, deși în condiții extrem de vitrege, activitățile sale istorice și genealogice, cu toată interdicția, la acea epocă, de a putea publica rodul eforturilor sale. Atunci când l-am revăzut, după ieșirea mea din închisoare, magistrul meu izbutise să obțină o colaborare externă la Muzeul de Istorie a Municipiului București, la cărui director ajunsese prof. Ion Ionașcu, vechi cunoscut al său și membru în Cercul Genealogiștilor Români de care am amintit mai sus. Fidel prieteniei cu care mă onora, George Florescu a intervenit pe lângă prof. Ionașcu și a reușit să-l determine să mă numească într-un colectiv de istorici, ce număra, în afară de mentorul meu, și alți distinși cercetători mai tineri, precum prietenul și colegul Petre Ș. Năsturel, fratele meu Paul, Frasin Munteanu-Râmnic ș.a., colectiv însărcinat cu alcătuirea de fișe documentare privind istoria orașului București de-a lungul veacurilor. Am funcționat sub oblăduirea protectorului meu din anul 1957 și până în toamna lui 1958, când am fost din nou arestat de Securitate.

La ieșirea mea din detenție, am regăsit pe George Florescu continuând să funcționeze la Muzeul de Istorie a Municipiului București, lucrând în cadrul secției feudale la identificarea și fișarea sigiliilor și diverselor vestigii heraldice aflate în colecțiile muzeului. În răstimpul care a urmat, am revăzut cu regularitate pe veneratul meu mentor, care nu contenea să mă încurajeze și să-mi întrețină moralul, căutând să mă convingă să încep să scriu și eu diverse articole sau chiar să elaborez unele mici studii asupra unor subiecte din specialitățile mele, în care aș fi putut aduce aporturi inedite, chiar dacă în acea perioadă nu exista pentru mine posibilitatea ca aceste producțiuni să-mi fie publicate. Am ascultat recomandările magistrului meu și am redactat unele materiale de heraldică și sigilografie românească, pe care, ani de zile mai târziu, am reușit să le fac să apară în diverse reviste de specialitate. A urmat, după aceea, o nouă perioadă de despărțire de respectabilul meu mentor, eu fiind din nou arestat și implicat în procesul Noica-Pillat, în care am fost condamnat la 12 ani închisoare, din care n-am executat decât patru,

fiind eliberat în august 1964, datorită decretului de grațiere a tuturor deținuților politici din țară.

După eliberarea mea, mi-am reîntâlnit foarte curând magistrul, care mi-a împărtășit greutatea materiale ce întâmpina în acea perioadă, la care dificultăți se mai adăuga și starea sănătății sale, ce începuse să se deterioreze, motiv datorită căruia fusese nevoit să-și reducă și din activitatea sa științifică, neîntreruptă până atunci. Această situație precară a continuat până la noua mea arestare, din octombrie 1966, prilej iarăși de despărțire de respectabilul meu mentor. Fiind condamnat pentru uneltire la alți ani de detenție, n-am executat de data aceasta decât doar trei dintre ei, fiind eliberat condiționat la finele anului 1969, conform dispozițiilor cuprinse în noul Cod Penal intrat în vigoare la începutul aceluiași an.

L-am regăsit pe George Florescu slăbit fizic și cu un potențial de muncă mai restrâns, dar departe de a dezarma, magistrul meu continua încă să depună o activitate meritorie în specialitățile sale. Astfel, îl vom afla printre membrii fondatori ai Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, creată pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga” în 1971, comisie ce urma — nemărturisit — să continue scopurile celui alt organism cu rol similar, Cercul Genealogiștilor Români din 1943, înființat prin eforturile lui George Florescu și a cărui activitate fusese întreruptă cu aproape 25 de ani în urmă de către regimul ce-și propusese să denatureze adevărata istorie a României conform normativelor transmise de Moscova.

În răstimpul ce a urmat, am izbutit, începând tot din 1971, să obțin o nouă colaborare externă la Muzeul de Istorie a Municipiului București, având ca misiune să continui opera începută de magistrul meu cu ani în urmă, și anume aceea de identificare și de fișare mai departe a sigiliilor și a vestigiilor de ordin heraldic aflate în colecțiile muzeului, operație pe care George Florescu nu apucase s-o termine. În această activitate, am folosit, firește, numeroasele cunoștințe în respectivele domenii ce căpătase de la neprețuitul meu mentor.

În cadrul nou înființatei Comisii de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, magistrul meu — dar și al altor mai tineri istorici ce făceau parte, ca și mine, dintre membrii fondatori ai numitei Comisii — a elaborat interesantul studiu intitulat *Cinq générations de membres d'une ancienne famille roumaine à travers les portraits et les photos d'époque (XVIIIe—XXe siècles)*, în care, cu mărturiile incontestabile de ordin iconografic aflate în colecția personală ce poseda, George Florescu a dovedit asemănarea izbitoare ce a existat între descendenții ultimelor cinci generații de Florești, de la vel logofătul Iordache Florescu (1789—1848) și până la fiul autorului, distinsul medic Emanuel (Manole) G. Florescu, similitudine fizică tulburătoare, ce mergea uneori până la o cvasi-identitate a aspectului unora dintre aceștia. Lucrarea a constituit comunicarea magistrului nostru la cel de-al XI-lea Congres Internațional al Științelor Genealogică și Heraldică, ale cărui lucrări s-au desfășurat la

Liège (Belgia) între 29 mai și 2 iunie 1972 și unde ea a fost deosebit de apreciată.

Ulterior acestei perioade, aparițiile și prețioasele contribuții ale lui George Florescu la ședințele Comisiei noastre s-au rărit simțitor, magistrul trebuind să-și întrerupă activitățile sale științifice din motive de sănătate. Debil de piept încă din tinerețe, vârsta, zbuciumul și vicisitudinile existenței sale din ultimele decenii, au redeschis și agravat afecțiuni mai vechi, ce au necesitat internarea sa în spitalul de la Filaret, unde l-am vizitat cu regularitate, aducându-i la rândul meu, prinorul recunoștinței și respectuoasei afecțiuni ce mă lega de dânsul. După lungi suferințe, admirabilul bărbat și prea eruditul om de știință care a fost George Florescu, și-a dat obștescul sfârșit la 25 octombrie 1976, profund regretat nu numai de iubitoarea sa familie, dar și de nenumărații săi discipoli, care și-au dat seama de imensul gol lăsat în disciplinele auxiliare ale istoriei, în care defunctul a excelat și în care a rămas de neînlocuit.

În lunile dinaintea săvârșirii sale din viață, dându-și seama de inevitabilul său tragic desnodământ, mi-a dăruit un număr de prețioase lucrări de heraldică din biblioteca sa și m-a onorat declarându-mi că mă consideră unul din fii săi spirituali ce au datoria să-i continue opera și să i-o ducă mai departe, spre cinstea istoriografiei noastre românești. De aceea, când, un an mai târziu, am izbutit să-mi public lucrarea la care trudisem îndelung, *Știința și arta heraldică în România*, la întocmirea căreia folosisem pe larg cunoștințele în materie căpătate de la mult iubitul meu magistru, am regretat nespun că el n-a mai apucat să vadă realizată această elaborare a mea, bucurându-se că i-am ascultat sfaturile și am obținut o oarecare apreciere a muncii mele din partea forurilor competente din țară și din străinătate.

La înmormântarea neprețuitului George Florescu, ce a avut loc la cimitirul Bellu și la care a participat o foarte numeroasă asistență, alcătuită atât din persoane de prestigiu ale istoriografiei noastre, cât și din tineri studenți și admiratori ai defunctului, mi-a revenit și mie sarcina de a lua cuvântul în seria vorbitorilor ce au evocat figura și marile merite științifice ale defunctului. Ceea ce îmi amintesc a fi rostit atunci, a fost cu osebire amintirea deosebitelor calități morale, cât și atitudinea plină de curaj și de demnitate cu care George Florescu a înfruntat nenumăratele dificultăți și lovituri ale soartei, păstrându-și în permanentă seninătatea și echilibrul sufletească și gândindu-se mereu să ajute pe alții din jurul său să-și depășească greutățile, pomenind cu precădere de reconfortul spiritual ce mi-a adus mie, de-a lungul atâtor ani de restriște și de suferințe. La evocarea acestor împrejurări, cu care de altfel mi-am încheiat panegiricul, vocea mi s-a vocalat de emoție și mi-am terminat alocuția aproape gata să izbucnesc în plâns. Să-mi fie iertat acest moment de slăbiciune, dar el a constituit sincera mea expresie a durerii ce am resimțit la despărțirea de omul admirabil și mentorul neprețuit ce a fost pentru mine neuitatul George D. Florescu. La împlinirea a 100 de ani de la nașterea sa, se cuvine să rostim creștinescul „Să-i fie țărâna ușoară!” și să odihnească în pace, alături cu dreptii.

Paris, iunie 1993

PETRE Ș. NĂSTUREL

Făceam, acum de curând, socoteala că anul acesta, în septembrie, pe 7 st. v. (dau și ziua, pentru că sunt de față genealogiști !), tatăl meu ar fi împlinit o sută de ani de la naștere. Atunci, gândul mi-a zburat și către alți bătrâni pe care i-am cunoscut și care de asemenea s-au dus, unul câte unul. Și astfel m-am gândit la George D. Florescu, despre care știam că era de o vârstă cu părintele meu. *Enciclopedia istoriografiei românești* m-a lămurit : dânsul văzuse lumina zilei la 19 mai 1893 st. v. Deci peste câteva zile, împlinindu-se un veac de când s-a născut, se cuvine într-adevăr, să-l cinștim aici, la acest Simpozion. Altora le las grija de a-i aminti neamul și spița, la care ținea foarte mult, lucru cât se poate de firesc. A scris Tadeu Hasdeu undeva că numai dobitoacele nu se îngrijesc de strămoși, spre deosebire de oameni. Azi, câți își cunosc doar bunicii, dar se fălesc în schimb că au cai de soi, pisici sau câini cu pedigree !

Țin minte foarte bine când și unde l-am cunoscut pe Florescu : prin octombrie sau noiembrie 1943. Abia sosisem în țară, din Franța, și, plimbându-mă într-o dimineață cu unchiul meu Nicolae Boicescu, însurat cu Smaranda Năsturel, o soră de-a tatii, ne-am împrietenit din mers. Unchiul era foarte ceremonios și se îmbrăca atfel decât muritorii de rând. S-a descoperit larg în fața unui domn care și el purta straie cum nu se mai vedeau nici atunci și care, de asemenea, își scosese o pălărie ca de artist. Dar vântul bătea strașnic pe Dorobanți, colț cu Romană, silindu-ne a ne adăposti sub un gang de lângă casa Brătianu. Acolo, unchiul a făcut prezentările : „Nepotul generalului Năsturel, fiul lui Șerban“. Florescu ni-a privit lung, dar nu mi-a spus nimic. Bineînțeles, amândoi vorbeau franțuzește, totuși, mă plictiseam, neștiind cine o fi acel original, care vorbea — sunt aproape sigur — despre spițe și neamuri cu unchiul, care avea și el boala încrengăturilor. Mai târziu, la cursul lui Mihai Berza de la Școala de Arhivistică, aveam să învăț despre neprecupețitul ajutor ce-l dă știința genealogică cercetărilor istorice. Atunci, pe Calea Dorobanți, eram doar un ageamiu de 20 de ani, care, uluitor de repede, își însușea limba strămoșilor, a „strănebunilor“ (sic !), cum spusei odată la Slătineni, la masă, spre veselia tuturor...

Pe Florescu l-am întâlnit, poate peste un an-doi tocmai, la colonelul Barbu Slătineanu. Venise acolo cu doamna Florescu și cele trei fete ce le mai rămăseseră. Florescu nu a părut să mă țină minte. M-a necăjit, căci aflasem că, datorită unchiului meu Boicescu, putuse folosi pe îndelete, ani în șir, fișierul bunicului meu, care în multe privințe înlocuia originalele de la Arhivele Statului sau Academiei, aflate în Rusia, devenită U.R.S.S., unde fuseseră, cică, adăpostite în 1917. Aceste copii și regeste le-au fost de neprețuit ajutor lui Ionel Filitti, ca și lui George Florescu ; ambii, trimit adeseori la ele în lucrările lor.

A treia oară drumurile noastre s-au încrucișat la Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei. Eu intrasem asistent la sfârșitul lunii

octombrie 1948, odată cu Dan Berindei. Genealogistul Florescu avea să fie numit cercetător acolo în 1950, precum scrie în *Enciclopedia istoriografiei românești*. Ca și mine, dânsul fusese — cu și fără glumă ! — pus la index din capul locului : ni se dăduse să fișăm colecția Hurmuzaki, ca și *Studii și documente*, sau *Acte și fragmente* de N. Iorga iar fisele antropogeografice trebuiau identificate pentru alcătuirea unor indexuri. Lucram pe loc la „Iorga“ într-o cămăruță, la o masă lungă, lungă, poate vreo 20, 25 chiar și 30 de inși uneori. Colectivul era alcătuit din cercetători de toată vârsta, de toată pregătirea, de toată mâna. Erau, spre pildă, Sașa Caracaș, Maricel Holban, Ion Donat. Gheorghe Croș, Teodora Rădulescu, frații Ștefănel și Paul Cernovodan — la vremea aceea, Dan îndura pușcării și lagăre ! —, Nicolae Ghinea, Gheorghe Cardaș, și mulți alții, printre cari și George Florescu.

Atmosfera era plăcută, deși uneori încordată, fie că unii se gâlceveau, fie că ne băteau la cap cu normele Letiția Lăzărescu și răutatea obraznică ce o folosea drept secretară. Munca noastră a tuturor nu știu dacă nu cumva s-a irosit (banii primiți asigurându-ne însă supraviețuirea !). Indexurile s-au dactilografiat toate trei, dar nu au văzut lumina tiparului. Spre paguba istoriografiei românești, însă pentru folosul câtorva chilipirgii, care, ei, le puteau întrebuința pentru „cărțurăreștile“ lor lucrări...

Aducerea lui Florescu în colectivul nostru avea mai ales de scop să ne ajute la identificarea boierilor care ni se iveau la tot pasul, pe când conducerea Institutului nădăjdise că vor apărea din acele documente luptele, caznele și viața nenorocită a „oamenilor cinstiți“, a celor de rând. Cărturarul nostru coleg, poate cel mai bătrân dintre noi toți, își aducea de acasă spițe de neamuri, cărți și extrase din bibliotecă sa atât de bogată în tipărituri vechi și rare, precum și vechiul ghid automobilistic, interzis, dar pentru noi toți de strictă nevoie.

Astfel, întregea pentru noi ceea ce nu știa chiar pe de rost, sau adâncea anumite întrebări care i se puneau, lui ori altora. Căci dânsul știa cine pe cine l-a făcut ; cu cine se încuscrise ; ce moșii anume dobândise ; când anume trăise ori bejenise și unde ; când și cum, uneori, murise... Enciclopedia vie a boierimii munteneste era Florescu ! Cunoștințe avea, firește, și despre cea moldovenească, îndeosebi despre Cantacuzinii din Moldova, ca și despre cei rusificați sau ajunși în Bavaria. De la dânsul am auzit întâia dată numele lui Sever Zotta ; el mi-a vorbit de Filitti ca și de Ștefan Grecianu. De ce aș ascunde aici cât de mult îl prețuia pe însuși bunicul meu, dându-mi-l pildă și laudându-i genealogia Năstureilor ca pe un model...

Marele învățat Florescu era totdeauna gata să sară în ajutorul oricui, cu știința lui, fie că erau oameni de seama lui P. P. Panaitescu, sau tineri începători. De altfel, și cei mari au fost cândva începători ! Era de neînlocuit. Auzeai la noi în colectiv un ropot de întrebări : „Domnule Florescu — unii, mai politicoși poate, îi spuneau „Tovarășe Florescu“ !... — când a domnit cutărică vodă ? Cine era domn țării în august 1474 ? Se cunoaște cumva numele doamnei lui Papură vodă ? Domnule Florescu, vă amintiți cine a fost mare stolnic la 1453 ? Dragă Domnule Florescu, pe șetrarul X-ulescu ot Gheboiaia l-ați mai

intâlnit ? Nu cumva era feciorul ,sau nepotul lui X-ulopulos de la Țarigrad ?“

Zi de zi, focul întrebărilor îl stârnea pe cărturarul nostru genealogist, iar răspunsul îi era adeseori prilej de a ne povesti fel de fel despre cutare voievod, sau dregător, ori neguțător despre care se ceruseră luminile sale. Nu o dată le și presăra cu amintiri, amintiri despre cei de demult, ca și despre sine. Nu întârziaserăm a ne împrieteni, dânsul și cu mine ; la fel i se întâmplase cu frații Cernovodeanu, ca și cu alți câțiva tineri. Obișnuit, ședeam lângă el, iar dacă unul din noi sosea cu întârziere la lucrul indexului, atunci se căuta un loc mai apropiat sau în față. Tot așa și Paul Cernovodeanu stătea la stânga lui, dacă eu eram la dreapta, sau lucra de-a dreapta când eu tăfăsuiam cu Florescu de-a stânga. „Domnule Florescu — și Paul îi întindea câte o fișă rămasă nelămurită — Domnule Florescu, cine e acesta ?“. Florescu, nerăspunzându-i, tot vorbea mai departe cu mine sau altcineva, ba pe românește, ba pe franțuzește. „Domnule Florescu, stăruia mai departe Cernovodeanu, cine poate să fie ?“ Iar când Paul se înciuda, Florescu atunci îi răspundea cam răstit, fie să aștepte, fie că este vorba de cutare sau cutare.

Uneori, dacă lucrasem la bibliotecă sau altundeva și mă arătam către sfârșitul dimineții, îl întrebam : „Ce ați mai lucrat astăzi, Domnule Florescu ?“. „Niște genealogii de țigani !“ — și-mi înșira fel de fel de bieți robi de demult pe care îi stăpânise vreun boier și ale căror nume și porecle se păstrasera în vreun hrisov sau zapis ce-l fișase ceasuri de-a rândul : părinți, frați, puradei și muieri, toată prăsila. Nu mai spun comentariile ce ni le scotea atunci. Căci indexurile noastre cuprindeau, firește, pe toți cei de demult, de la vlădică până la opincă. Dar irosirea vremii sale, împiedicarea de a face cercetări mai spornice, ca și — de ce să mă ascund după degete ? o anumită trufie înăscută îl săcăiau, plictisindu-l adânc pe blagorodnicul și evghenicosul nostru mentor.

Căci ajunsese mentorul mai multora dintre noi, dar îndeosebi al lui Paul Cernovodeanu și al meu. Pe noi doi ne privea și ne iubea cel mai mult. Când toți trei aveam oarecare timp, ne călăuzea prin București — Bucureștii ce s-au dus în bună parte ! —, cercetând împreună biserici și case vechi, culegând însemnări chirilice și grecești iar cu ochii scripitori de desfătare, îndrumătorul nostru ne împărtășea toate lămuririle dorite. Seara, dacă părinții mă întrebau unde am fost, de mă întorceam atât de târziu, le răspundeam : „Am fost cu Florescu și cu Paul și am descoperit — ce drag ne era și ne este încă acel cuvânt : *a descoperi* — și am descoperit anumite lucruri noi, stând de vorbă și cu câte un popă bătrân, care ne-a dus să vedem un han vechi din mahalaua sa. Iar Florescu și cu popa au depănat împreună trecutul, care mai de care“.

Multe știa Florescu, chiar foarte multe, din documente, din cărți, din auzite de la bătrâni, din tradiții de familie sau de la alți urmași din neamuri vechi, și ei păstrători de datini. Nu am auzit vreodată să-și fi scris amintirile ; dacă nu a făcut-o, e mare păcat pentru istorie. M-aș bucura însă să mi se spună că totuși apucase să le încredințeze

tocului și hârtiei și că se păstrează la vreunul din copiii lui, poate la Manole. Căci îndoială nu-i că asemenea amintiri ar fi o adevărată comoară.

Copii a avut mai mulți din căsătoria cu Marga, fiica lui Nicolae Cantacuzino, fiul Nababului : patru fete și doi băieți. Mi-a povestit uneori cum locuiau ei pe strada Budișteanu, în dreptul vechii case a Budiștenilor, pe care, cândva, cu urmașul lor, Alecu, azi răposat, și cu Paul Cernovodeanu, am apucat și eu să o văd de mai multe ori. În după-masa de 4 aprilie 1944, pe când doamna Florescu și băieții erau cu tatăl dumneai în vizită, o bombă le-a nimicit casa. Florescu, împreună cu fetele sale, a rămas sub năruituri. Una din copile, Georgeta, a murit până când a fost scoasă din dărâmături. Celelalte trei și cu tatăl i-au auzit strigătele și gemetele ceasuri întregi, neputincioși, alegându-se însă și ei cu vătămături. De câte ori nu ne-a vorbit, lui Paul și mie, despre „le désastre de ma maison“ ? Îi murise o codană iar multe cărți și lucruri de preț i se duseseră pe apa sămbetei...

Ne-a povestit, lui Cernovodeanu și mie, cum în dimineața acelei zile de 4 aprilie îl scosese din sărite un comunicat al radioului și ziarelor care înștiințau că la ora cutare se vor face exerciții de alarmă pentru a se verifica sirenele și cum, întâlnindu-se pe str. Berthelot cu o cunoștință, se și mâniase și mirase de așa ușurătate, care putea da gând dușmanului de a bombarda Bucureștii. Nu greșise, din nenorocire, căci comunicatul nesăbuit i-a împins pe americani să-și năpustească avioanele de moarte asupra capitalei. Știu ce a fost, căci am trăit acele cumplite ceasuri de sânge, de praf și de fum ; și din nou în luna mai, și-n sfârșit, în august, când nemții, de data aceasta, ne-au pustiit casa.

Aflasem din plimbările noastre — vorbesc și pentru Paul Cernovodeanu — că Florescu învățase ingineria în Elveția, întorcându-se însă în România în 1916, când vâlvătaia războiului ne-a cuprins și pe noi. Ofițer de artilerie, de rezervă, prietenul nostru a luat parte, între altele, la luptele de la Mărăsești. Cunoscuse acolo niște ofițeri francezi de-ai misiunii Berthelot, „Burtălău“, cum îi spuneau băieții noștri. Despre unul din acei ofițeri, un viteaz călit în focul războiului de la Verdun, ne povestea uneori cu mult haz. Franțuzul auzise că injurăturile sunt de mare folos pe lângă voinicii noștri și, cum îngăna abia câteva vorbulețe românești, pornea iureșul cu oamenii săi, strigându-le injurături de mamă, dar de însăși... mama lui !!!

Războiul îl oprise pe Florescu de la studii. Parcă, dacă nu gresesc, s-a apucat și de medicină la București, dar, cum intrase la Banca Marmorosch-Blank și ne urmă se însurase, a început să se lase furat de îndeletniciri genealogice. A pornit cu însuși neamul Floreștilor, ca și cu Butculeștii, mamă-sa fiind chiar fata lui Dimitrie Butculescu, de la care se vede că el mostenise nu numai însemnări de tot felul, ajunsse la Muzeul orasului București, dar și dragostea arheologiei și istoriei, ca și, dealtfel, un netăgăduit talent la desen.

Lucrând pe urmă cu Filitti, ca și cu Hagi-Moscu, și făcând cunoștință cu Nicolae Boicescu, ei ajunseră să capete de la unchiul meu miile de fișe ale bunicuui meu. Azi, tot fișierul se păstrează la Arhi-

vele Statului din București, unde eu l-am dăruit pe când mă aflam în Grecia, căci îmi era teamă să nu piară în lipsa mea. Tata îl moștenise, fiind întâiul născut din cei cinci copii ai bunicului meu, dar, întrucât noi trăiam în Franța, unchiul îl luase în păstrare (și-n folosință). Ca un genealogist înrăit ce era, își învenina patima cercetându-l împreună cu alți prieteni și cunoștințe.

Cum arăta Florescu? Slab, uscat, înalt, drept. Purta mustăți prelungite pe obraz de un fel de perciuni, zise „cotlete“, după un cuvânt franțuzesc — de unde și-a atras porecla de Florescu Cotlet în lumea cea bună. Când l-am cunoscut părul lui era sur. Pe stradă ieșea totdeauna cu mânuși și baston; purta și ghetre fildeșii. Măinile sale erau fine, cu degete subțiri și unghii mai lungi; era și un foarte bun pianist. Purta o verighetă la un deget, iar la altul un vechi inel boieresc de aur, cu numele *Peia*, pe care nu știu să-l fi publicat, din păcate. De butoniera vestonului său negru atârna o plăcuță de argint, care purta gravată *Steluța* de Alecsandri, cu muzica făcută de bunicul său, Dimitrie Florescu. Chipul genealogistului ca și îmbrăcămintea lui seamănă grozav cu fotografiile bunicului său, dar și cu o litografie ce-l înfățișează pe Iacovachi Rizos Nerulos, precum mi-am dat seama dintr-o carte a lui Demostene Russo.

Nu numai că George Florescu seamănă ca tăiat cu însuși bunicul său, dar până și haina ce purta era la fel ca a acestuia, judecând după fotografii ce mi-a arătat acasă la dânsul! Amândoi purtau la gât o lavalieră, în loc de cravată! Nu cumva era aceeași?!

Florescu — spuneam adineaori — era foarte slab la trup. De fapt, era și mai firav, precum ne-am dat seama Paul Cernovodeanu și eu într-un han din Râmnicu-Vâlcea. Hainele sale însă mai ascundeau din slăbiciunea lui. Ele fuseseră tăiate anume de un croitor, după chiar îndrumările lui. Ne-a încredințat nouă, tinerilor lui „ortaci“, ceea ce era poate un sacou sau o redingotă — nu prea știu cum să-i spun (să-i zicem veșmântul lui!) — și care avea 18 buzunare, toate folositoare! Într-o bună zi — întâmplarea se petrecea la mine acasă —, Florescu a și început a ne scoate din ele fel de fel de lucruri. Mirarea, apoi râsetele noastre neconținute, care, de altfel, îl înveseleau și pe dânsul, nu conteneau, până când i-am spus, căutând un lucru de neînchipuit: „Un termometru nu aveți cumva?“ „Crezi?“, mi-a răspuns mucalit și, tacticos, și-a vârat mâna într-un buzunar, dovedindu-ne pe loc că avea până și așa ceva! La Râmnicu Vâlcea i-a folosit, spre binele său și al excursiei noastre.

În iunie 1952, Paul și cu mine am fost dați afară de la Institutul de Istorie, pesemne ca niște oameni nesănătoși și de nevindecat. „Doctorii“ noștri fuseseră: desigur, suflete bune: un Roller, un Câmpina, o Letitia Lăzărescu. Isprava se făcuse peste capul directorului nostru, Petre Constantinescu-Iași, care știm că încercase să ne scape. Dar, peste vreo lună, Constantinescu-Iași ne-a chemat îndărăt, în calitate de colaboratori externi, urmând să culegem inscripții bucureștene — Paul pe cele chirilice, eu pe cele grecești — în vederea corpusului care îi fusese încredințat profesorului Ion Ionașcu. Dar după o lună și ceva s-a hotărât de sus că noi doi nu mai avem ce căuta la Institut. Înce-

pând din aprilie 1953, Paul și eu ne-am găsit, în sfârșit, câte o slujbă : dânsul, la Primăria de Ilfov, secția monumentelor istorice, eu, pe lângă Direcția Monumentelor Istorice din C.S.A.C.

Așadar, nouă luni de zile, amândoi, dar și alții, ca Mihai Berza sau Dan Berindei, am tras mâța de coadă. În tot acel răstimp, George Florescu ne-a stat alături ca un părinte sufleteș. Zilnic, ne întâlneam toți trei după-masa și mergeam laolaltă prin București, hoinărind în căutarea și descoperirea trecutului ce-l iubeam. Așa ne-am apucat împreună de lapidariul bisericii Stavropoleos, o lucrare care, câteodată, mai este citată de cercetători. Curând după începerea prigonirii noastre, Florescu ne-a adus — lui Paul și mie — niște tichete pentru cantina Academiei. O secretară inimoasă de la Cadrele Institutului, neputând suferi starea în care ne știa sau vedea, i le dăduse lui Florescu pentru noi. Astfel, cu numai câțiva lei pe zi, masa de prânz ne era asigurată. Uneori, mâncam (toți trei, bineînțeles) la cantina din strada Nicolae Iorga sau alteori la aceea de la Institutul de Endocrinologie, la doi pași de locuința mea din strada Sofia. De acolo, ne duceam nedespărțiți la mine acasă iar mama ne pregătea câte o cafeluță din chiar cafeaua ce ne-o trimitea fratele meu de la Paris, în pachete a căror vânzare ne-a ajutat mult, pe ai mei și pe mine, în acea grea încercare. Așa s-a împrietenit Florescu și cu părinții mei. Tata, chimist de meserie, îl mai cicălea și, într-o bună zi, a început să-i spună „nepoate“, căci descoperise, cercetând nu mai știu ce înrudiri și încrengături, că, la a șaptea spiță, cum se zice, îi venea chiar unchi genealogistului nostru ! — ceca ce pe el îl amuza pe jumătate și îl plictisea pentru cealaltă jumătate.

Tot în acel răstimp de sărăcie lucie, Paul, câștigând totuși o sumă de bani, a vrut să ne ia cu dânsul, pe Florescu și pe mine, ca să cercetăm în trei faimosul schit Titireciu, de deasupra Ocnelor Mari, o ctitorie a starețului de pe vremuri Damaschin Cernovodeanu. Așa ne-am oprit și la Râmnicu Vâlcea, unde, stând în vechiul han de peste drumul casei lui Anton Pann, parcă, l-am prefăcut în „bolniță“ pentru mentorul nostru. De la această excursie, tatii i-a venit să-i spună lui Paul — „Titirezu“.

Cu alt prilej, ne-am dus toți trei și la Târgoviște. O rudă re-a mea trecuse pe acolo și-mi spusese că la biserica Târgului a apărut portretul lui Udriște Năsturel, deasupra cafasului, aducându-mi și un desen făcut la fata locului. Cercetând însă biserica, ne-am dat seama că acel Udriște era, de fapt, un cămăras de-al lui Matei Basarab, neputând fi asadar cumnatul voievodului. Florescu, deși a cercetat mult fel de fel de documente după înapoierea noastră la București, nu a putut dibui cine a fost acel boier. Se gândea însă la un Boicescu. Amândoi am întocmit atunci o notă rămasă netipărită, aflată acum printre hârtiile genealogistului, poate. Din păcate, toate istoriile Târgovistei îl dau acum de ctitor al bisericii târgului tot pe Udriște Năsturel ! Însemnez aici acest neadevăr istoric, cu nădejdea că, treptat, va fi dat uitării.

Vizitând tot atunci și Muzeul județean, nu mică i-a fost lui Florescu mirarea de a găsi nu numai tablouri luate de la rudele sale

Spătaru, dar și lucrări de-ale sale care fuseseră adăpostite în conacul lor, și-și bătea joc de unele etichete ca „portret de boier” sau de identificări „scoase din burtă”, precum spunea disprețuitor.

De altfel, prietenul nostru avea și el, ca tot omul, limba sa. Vorbea clar, dichisit, pe românește și pe franțuzește. De asemenea, mănuia ușor germana și engleza. Câteodată, mai scotea câte o vorbă de-a sa. Să-l fi auzit cum vorbea despre vreun prostănac ce-l scotea din pepeni, făcându-l „bou răsparabou” ! Din acea cireadă *sui generis* făcea parte câte unul din conducerea administrativă a Institutului, ca și alții de la Muzeul de Istorie a Bucureștiului.

Am rostit cuvântul „pepene”. Îmi amintește o foarte plăcută excursie la Pasărea, unde ne-a dus într-o duminică prietenul și colegul nostru Nicolae Ghinea. Sosiserăm după sfânta liturghie și ne aștepta părintele Mina, duhovnicul mănăstirii. Cuviosul monah arăta cam cum îl vedem și acum la Bistrița olteană pe Barbu banul Craiovescu, ajuns Pahomie monahul. Dar părintele Mina era încă tânăr și barba lui lucea ca pana corbului. Om bun și vesel, încântat de oaspeții simandicoși aduși lui de Nicolae Ghinea, ne-a poftit pe toți la masă în chilie. După ce ne-am săturat, părintele a cerut de la o maică un pepene verde. A tăiat un dop, dar, negăsind acca uriașă lubeniță destul de gustoasă pentru noi, i-a făcut vânt înapoia sa, aruncând-o peste capul său. Măicuța a mai adus alta, la fel de groasă, dar nici aceea nu i-a fost pe plac filotimului monah. Abia al treilea pepene a fost socotit bun de noi. Și, într-adevăr, a fost nespun de gustos și de răcoritor.

După aceea, părintele Mina ne-a dus prin toată mănăstirea iar după ce l-am părăsit, am mers pe jos până la Cernica sau la Pantelimon, nu mai țin bine minte. Nu demult. Dl. Ghinea mi-a trimis o fotografie mică luată cu acel prilej — duioasă și singură amintire fotografică a trioului nostru — ce o am la Paris.

Florescu a avut și patima fotografierii. Uneori, în excursiile noastre, a fotografiat lucruri care mă-ntreb dacă se mai găsesc după atâta amar de vreme. Avea o bogată colecție, pornită încă din tinerețe, cuprinzând îndeosebi fotografii după chipuri de ctitori sau case vechi bucureștene : pe unele le-a și tipărit în lucrările sale.

Multe articole și câteva cărți a scos Florescu, uneori pe cheltuiala sa. O bună parte din ele le aveam de la dânsul acasă la București. Mi s-au risipit, însă, în afară de cartea *Din vechiul București*, pe care soția mea a reușit acum peste 20 de ani să mi-o trimită la Atena. Țin foarte mult la ea : pe lângă știința nesecată a marelui meu prieten, poartă o frumoasă închinare către tatăl meu, din 1 iunie 1952. O tipăresc în facsimil împreună cu aceste amintiri ale mele despre el. Ctitorii vor vedea astfel cum iscălea Florescu : parcă avem de-a face cu un monocondil, întortochiat, dar îngrijit, de pe vremuri.

Câte nu ar fi de spus, de povestit despre George Florescu al nostru ! De câteva zile, amintirile acelea nu-mi dau pace. De pildă, nu am amintit de premiul Năsturel ce-l primise de la Academia Română în 1943. I-a ținut loc de licență în ochii Institutului de Istorie, când a fost chemat să lucreze la colectivul „index”. E drept, voise să pregătească o licență în istorie la C. C. Giurescu, și-l zăream uneori prin Facul-

tatea de Litere amestecat cu studenții. Până când, într-o zi, Giurescu i-a spus : „Domnule Florescu, nu ai nevoie de licență : mai mare decât o licență este premiul Năsturel“. Și atunci el s-a lăsat : norocul lui, însă, că avuse Prof. Giurescu deplină dreptate.

În 1976 Paul Cernovodeanu mi-a scris la Paris că prietenul nostru s-a pristăvit — ca să folosesc un cuvânt care îi era drag. Vestea m-a întristat ; nu pricepeam cum se poate. Și mi l-am evocat împreună cu alți prieteni la care ne adunam uneori, dânsul, Paul și cu mine, precum doctorul Nicolae Vătămanu, care avea să moară anul următor în cutremurul din 1977, sau ca Anton Balotă, P. P. Panaitescu, Mihai Berza, Gheorghe Cardaș sau colegii noștri de la Institutul — fost, și acum din nou — „N. Iorga“, după numele ctitorului său de drept.

V-am dat, Doamnelor și Domnilor, numai câteva din amintirile mele. Paul are să mă întregească și alții la fel, mai ales când vor vorbi despre opera genealogistului ce-l cinstim astăzi. Eu m-am străduit să vi-l înfățișez cam așa cum l-am văzut și păstrat cu mine în minte și-n inimă. Omul de știință e bine să-l apropiem prin înseși lucrările sale, dar nu mai puțin bine este de a-l zări și cei care nu l-au cunoscut, așa cum a putut fi, adică un om printre oameni. Căci istoria nu este numai cărturărie, ci însăși viața, viața ce a fost, dar care se aseamănă atât de mult cu a noastră, muritorul de mâine.

Poate că ați desprins din vorbele mele că George Florescu a fost un om bun și deștept, învățat și destoinic, greu lovit însă de biciul vieții, căci veacul nostru este un veac de nenorociri, în pofida marilor descoperiri și propășiri ce-l creștează. Se și vede la noi, ca și prin vecini !

George Florescu odihnește la Bellu, astrucat — cum obișnuia să spună despre boierii și domnii de altădată — lângă fetița sa răpusă de război și cu părinții săi. Mai târziu, și soția sa și fiul lor Gheorghe Ion poate și Anca, nu știu însă) au venit să se-ntindă lângă el. Dorm în tot cimitirul nenumărați prieteni, neamuri, cunoștințe despre care ne povestea uneori ; însemnări, din păcate, nu mi-am luat. Totuși, puținele mele evocări sunt doar părțile din viața și din felul de a fi al unuia din oamenii mai deosebiți pe care mi-a fost dat să-l cunosc mai de-aproape.

Paris, 11.5.1993.

MATEI CAZACU

L-am cunoscut pe George D. Florescu în anul 1959, când el avea 66 de ani, iar eu 13. În toamna aceluși an, mama mea citise într-un ziar că primăria Bucureștilor, sau nu mai știu ce instituție publică, organiza un concurs pe tema „Istoria cartierului meu“, deschis elevilor din ultimele clase de liceu. Se acceptau subiecte tratând despre uzine și fabrici,

dar și cartiere sau monumente celebre : era doar aniversarea a 500 de ani de la prima mențiune documentară a orașului în vremea lui Vlad Țepeș. Mama, entuziastă ca de obicei, m-a împins să particip și eu la acest concurs și să scriu istoria cartierului și bisericii Batiște, unde tata era preot, urmând bunicului meu mort în 1947. Am ascultat de sfatul mamei, deși fără mare entuziasm la început, și m-am apucat să adun date despre istoria cartierului, utilizând fișele și manuscrisele rămase de la bunicul meu, preotul George Negulescu-Batiște (1873—1947).

Casa noastră se afla chiar în fața bisericii — era doar casa parohială : construită pe la 1900, avea și are încă o formă curioasă — trei laturi drepte și o a patra, semicirculară, pe colțul dintre străzile Batiștei și General Praporgescu, un demisol și un „hochparter“ legate printr-o scară de serviciu. Scara continua spre pod, cu un palier pe care se afla o cameră pentru servitoare, un lux pe care părinții mei nu și-l mai permiteau din 1949, și care acum era plină de cărți și ziare vechi. Demisolul avea două camere mari, deasupra cărora niște tăblițe de carton indicau că era vorba de „Cancelaria parohială“ și „Arhivă-veșmântărie“. În copilăria mea, Cancelaria servea când de sufragerie de vară, când de cameră de închiriat pentru studenți — de teamă ca nu cumva I.A.L.-ul (sau I.L.L.-ul) să ne bage niște chiriași nedoriti, iar apoi de cameră pentru fratele meu.

Dacă această încăpere nu avea secrete pentru mine, în schimb Arhivă-Veșmântăria, veșnic incuiată cu cheia, era o adevărată cavernă a lui Ali-Baba : două dulapuri mari pline cu odăjdii, o comodă imensă, neagră, conținând șervete și fețe de masă pentru biserică, două case de bani și tot felul de alte mobile, justificau destinația inițială a camerei. În schimb, pereții din dreapta și din față erau acoperiți cu biblioteci pe care le-am descoperit tocmai în acea vară a anului 1959. Erau cărțile bunicului meu, George Negulescu-Batiște, fost preot paroh la Ienii, Batiște, Dintr-o Zi și Boteanu, vreme de peste 40 de ani. Profitând de neatenția — sau de îngăduința — părinților mei, am început să scotocesc în bibliotecă, scoțând în curte, pe o masă verde de grădină, volume din *Istoria Românilor* de C. C. Giurescu, *Revista Istorică Română*, și alte comori. Toată vara am citit și răsfoit aceste cărți — și multe altele — admirând hârtia velină, ilustrațiile, stilul, atât de diferite de maculatura comunistă și de limba de lemn a publicațiilor din librăriile și bibliotecile publice bucureștene. Așa mi-am descoperit vocația pentru istorie și am început să devorez toate cărțile ce-mi cădeau în mână, la biblioteca A.R.L.U.S., dar mai ales în biblioteca moștenită de la bunicul meu, pasionat și el de istorie locală și de genealogie.

Printre aceste comori, multe aveau dedicația autorului către bunicul meu : am găsit astfel cărți sau broșuri semnate de mitropolitul Tit Simedrea, Ion Ionașcu, George D. Florescu, și alții. Cărțile lui Florescu interesaseră mult pe bunicul meu — dovadă erau însemnările, sublinierile și comentariile pe care nu prea le înțelegeam : printre ele erau *Din vechiul București*, *Biserici, curți boierești și hanuri după două planuri inedite de la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, o carte mare, cu o copertă gălbuie și cu un titlu caligrafiat în verde imitând inițiale vechi. În ea, ca și în *Istoria Bucureștilor* de Ionescu-Gion și de Nicolae Iorga, am aflat multe lucruri

interesante despre trecutul cartierului Batiște, despre care bunicul meu intenționa să scrie o carte, pe care boala și moartea l-au împiedicat să o termine.

Din vechiul București apăruse în 1935, așa că am crezut că autorul era mort demult. Întrebând pe părinții mei, mare mi-a fost mirarea când tata mi-a spus că George Florescu trăia și chiar îl cunoștea. Am luat deci cartea de telefon și am găsit un George D. Florescu pe strada Olimpului, la numărul 33, parcă. Am sunat, m-am prezentat și l-am rugat pe domnul Florescu să mă ajute să scriu istoricul mahalalei Batiște. Mi-a dat întâlnire la Arhivele Statului, pe dealul Mihai Vodă : m-am prezentat acolo în pantaloni scurți și cămașă albă, cu cravata de pionier la gât. Mai târziu, George Florescu mi-a spus că după voce la telefon credea că sunt un om matur ; când i-am spus că nu pot veni dimineața deoarece aveam școală, și-a zis că eram poate student sau profesor ; în fine, când m-a văzut deghizat în pionier, și-a spus că la mijloc trebuie să fie o greșeală...

Prima noastră conversație a fost plină de învățăminte pentru mine. George Florescu mi-a vorbit despre trecutul Bucureștilor, mi-a oferit câteva copii de documente privind mahalaua Batiștei și m-a tratat ca pe un adult, pe picior de perfectă egalitate. Grație lui și lui Dan Simonescu, un alt prieten al părinților mei, am căpătat permis de intrare la Arhive și la Biblioteca Academiei, la manuscrise, unde am cunoscut și alți istorici și genealogiști, dar nici unul nu mi-a lăsat o amintire comparabilă cu cea a lui George Florescu.

În cartierul nostru vedeam adesea domni și doamne îmbrăcați ca pe vremuri : mai ales duminica și la sărbători, în biserica noastră veneau enoriași simandicoși, în general oameni care mie mi se păreau foarte bătrâni, îmbrăcați cu costume negre și cravată, doamne parfumate, cu pălării cu voaletă, cu haine cu gulere de blană sau chiar din astrahan negru cărlionțat, cu mânșoane și genți de crocodil, foarte diferiți de genul „proletar“ la modă pe atunci în București.

George Florescu mi-a afirmat că ține să reprezinte icoana vie a înaintașului său, Dimitrie Florescu, intemeietor al Conservatorului de muzică din București, compozitor de române, printre care *Steluța*, pe versuri de Vasile Alecsandri. O plăcuță de metal alb (alternând cu alta, galbenă), legată cu o panglică de reverul hainei sale, avea gravate notele românei și prezenta o primă trăsătură originală a omului. Restul era și mai și : pieptănat cu cărare la mijloc, cu părul lipit cu brillantină, arborând o pereche de favoriți stufoși (de unde porecla „Cotlet“), cu o redingotă neagră sau beige și pantaloni gri dungați, botine cu ghetre, o cravată romantică cu un ac înfățișând o perie în niște ghiare de pasăre de pradă, o vestă albă sau beige sub redingotă, cu degetele pline de inele și terminate cu unghii lungi, baston de abanos moștenit de la marele vornic Ioniță de la 1800, George Florescu nu trecea neobservat, pe stradă sau aiurea. Haina îi era continuu deformată de tot felul de obiecte, de nenumărate pixuri și stilouri, iar peste burtă un lanț de ceas cu brelocuri completa un tablou cu totul insolit. În anul 1968, în cursul unei excursii la castelul Poienari, George Florescu și-a rupt un picior și a fost transportat la spitalul din Căpățâneni pentru radiografie și primele îngrijiri.

Cu această ocazie, l-am însoțit și m-a rugat să-l ajut când a trebuit să se dezbrace și astfel și-a golit buzunarele : conținutul lor forma o gră-măjoară în care figurau, pe lângă accesoriile deja menționate, o busolă, un metru retractabil, un briceag, batiste, bani mărunți, brelocuri, o hartă, creioane, și multe, multe altele. Sora sa, Eliza Miclescu, mi-a povestit o călătorie din primăvara anului 1944, când s-a dus cu soțul și cu fratele ei să viziteze o moșie a lor de lângă București. Au plecat de dimineață cu mașina și s-au dus să-l ia pe George Florescu, care a apărut echipat ca pentru o expediție în Africa : pălărie colonială, port-hart, ploscă cu apă, binoclu, busolă, pantaloni tip Bermuda, ciorapi până sub genunchi și ghetete. Ajunși pe câmp, George Florescu s-a rătăcit și a fost prins de țărani, care au crezut că au de-a face cu un pilot englez doborât de anti-aeriană. Abia după câteva ore, la postul de jandarmi lucrurile s-au lămurit și prizonierul a fost eliberat.

O dată l-am văzut și eu, împreună cu soția sa, Marga, născută Cantacuzino, la un spectacol cam frivol, „Parisul pe ghiață“, la un patinoar din București : purta aceleași haine, dar oarecum mascate de un uriaș impermeabil beige care îi ajungea până la călcâie.

Dacă ar fi să-l caracterizez pe George Florescu, cred că două însușiri dominau în personalitatea lui : *curajul* și *generozitatea*.

Poate părea curios de vorbit de curaj în cazul unui om mai degrabă timid și care nu te privea în ochi când vorbeai cu el. Și totuși, George Florescu era un om curajos : în 1914, pe când studia la Zürich și pianul (cu Ferruccio Busoni), și a izbucnit primul război mondial, el a părăsit totul și s-a întors în țară unde și-a făcut datoria pe front. În 1941, a adăpostit la el pe un inginer (parcă Smarandache) urmărit de poliție pentru activități legionare, ceea ce i-a atras neplăceri, pe care le-a înfruntat cu calm și demnitate. În 1944, o bombă i-a distrus casa, omorându-i un copil și rănind grav pe altul, dar aceasta nu l-a descurajat. În 1962—'63, cu un curaj și o tenacitate remarcabile, el a răscolit cerul și pământul ca să împiedice dărâmarea bisericii Slobozia și construirea pe locul ei, a unui bloc și a unui cinema de către arhitectul Horia Maicu, autorul proiectului Pieții palatului unde au fost rase câteva biserici — Brezoianu, Sf. Ionică, Stejarul și Calvină — pentru a lăsa locul unui ansamblu de blocuri pentru nomenclaturiști. Intervențiile lui la Patriarhie, la Comisiunea Monumentelor Istorice, la Primărie, la Muzeul Orașului București și mai știu eu unde, memoriile istorice dovedind că biserica a fost construită pe un osuar din 1632, alergăturile în dreapta și în stânga, au sfârșit prin a alerta autoritățile : biserica Slobozia a fost restaurată, iar Gheorghiu-Dej a dat un decret limitând distrugerea monumentelor istorice la cazuri cu totul speciale, pentru care trebuia, pe viitor, un H.C.M. special.

Curajul lui se manifesta și prin încăpățânarea cu care ținea la imbrăcăminte și coafura lui desuete, chiar în epoca în care o pălărie în loc de proletarul basc sau tovarășeasca șapcă cu cozoroc, putea să fie un pretext de necazuri și chiar de arestare : prin refuzul de a publica altceva decât articole de strictă specialitate, de a întreprinde alte cerțări decât cele de genealogie și de istoria Bucureștilor. Trăia din vânzarea de documente, cărți și monede vechi la Biblioteca Academiei, și nu

l-am auzit niciodată plângându-se de greutățile vieții, deși trebuia să se îngrijească de un fiu bolnav, Gheorghe-Ion, handicapat motor.

A doua sa trăsătură dominantă de caracter era *generozitatea*. George Florescu era capabil să petreacă ore întregi discutând chestiuni istorice și genealogice cu oricine îi cerea sfatul sau ajutorul. Unii dintre cei ce profitau de știința și timpul său erau însă ingrați (ca Ștefan Ionescu, autorul unei istorii a Căii Victoriei), ba chiar de-a dreptul răutăcioși, ca George Călinescu în *Scrinul negru*, unde Charles Adolphe Vasilevs Lascaris a împrumutat câteva din trăsăturile (superficiale) ale lui George Florescu.

La începutul anilor '60, el venea destul de des în vizită și la mine, încă elev de liceu, și depăna ore întregi amintiri, discuta încrângături genealogice (expresia îi aparține) și răspundea la întrebările mele. Ori de câte ori scriam un articol, îi ceream sfaturi și informații pe care mi le acorda cu aceeași simplitate și bonomie. Câteva subiecte îi stăteau la inimă în acei ani : originea lui Mihai Viteazul și înrudirea sa cu Cantacuzinii, originea marelui vornic muntean Scarlat Mihăescu din secolul XIX, hiatusurile din genealogia familiei sale de la începutul secolului XVII (moartea fără urmași a lui Radu Florescu și continuarea familiei prin Stoian și Istratie Florescu, apoi prin doctorul Pantaleon Caliarhi însoțit cu o Florească și „ginerit pe curte“, cum se spunea la noi), descălecatul Munteniei și foarte posibila înrudire dintre Radu Negru și Tihomir, tatăl lui Basarab I, și altele.

Începând din aceiași ani, pe lângă zilele pe care le petrecea la Muzeul Orașului București și în arhive, și-a găsit timp să-l formeze și pe Horia Nestorescu, un tânăr muzeograf care a înființat muzeul Bălcescu de la Bălcești pe Topolog : o bună parte din documentele, fotografiile și alte exponate din acest muzeu sunt donația lui, moștenite de la Luxița Florescu, mama originalului Bonifaciu Florescu conceput cu Nicolae Bălcescu. Această legătură rămăsese un secret de familie pe care George Florescu, sfâșiat între pasiunea de genealogist și venerația pentru strămoașa sa, îl accepta totuși cu oarecare reticență. Se mai adăugau și „copiii mei“, cum le spunea el — Paul și Dan Cernovodeanu, Petre Ș. Năsturel și, într-o măsură mai modestă, autorul acestor rânduri, căroră George Florescu le împărtășea mai adesea cunoștințele sale. În după-amiezile de toamnă bucureșteană pe care le petreceam împreună în camera mea, fosta cameră de lucru a bunicului meu, înconjurați de bibliotecile construite pe măsură și pline cu cărțile lui, George Florescu își depăna amintirile cu vocea scăzută vreme de ore întregi, indiferent la scurgerea timpului. De câte ori, vrăjit și copleșit de acest noian de întâmplări și fapte din trecut, nu am refuzat să mai cinez cu părinții mei (cunoscuți pentru mesele lor îmbelșugate pe care le ofereau prietenilor), numai ca să profit de aceste conversații ! Uneori accepta și el să vină la masă cu noi, dar farmecul era rupt.

În 1967 a venit în țară pentru prima oară un nepot de văr al său, istoricul american Radu R. Florescu de la Boston College, fiul unui diplomat care refuzase să se mai întoarcă în țară după intrarea României în război alături de Germania împotriva U.R.S.S. dar și, la insistențele lui Hitler, a Statelor Unite și, deci, și a Angliei, unde s-au refugiat în 1941. Inițial, Radu Florescu avea o bursă Fulbright și un proiect de cer-

cetare a personalității lui Baligot de Beyne, secretarul francez al lui Cuza Vodă. Cu o ardoare tinerească și un devotament desăvârșit, George Florescu a devenit imediat mentorul nepotului său, i-a oferit o bibliotecă întreagă și acte despre epocă și despre generalul Ioan Emanoil Florescu, l-a întovărășit pe Radu în multe din călătoriile sale prin țară pe urmele lui Cuza Vodă, iar apoi ale lui Vlad Țepeș Dracula. În ultima din aceste călătorii, în vara anului 1968, la castelul Poienari, călătorie la care participa și Constantin C. Giurescu, George Florescu și-a rupt un picior vrând să apuce pe o scurtătură ca Giurescu pe care nu-l prea agrea din cauza certeii acestuia cu vechiul său prieten Petre P. Panaitescu. Acest nefericit accident ne-a apropiat mai mult, deoarece am fost tot timpul lângă el și i-am păzit la spital comorile care îi umpleau buzunarele.

După ce s-a făcut bine, a redus ieșirile în oraș și a început să mă invite la el acasă. În camera sa de lucru, un fel de foișor tapisat cu cărți până în tavan, beam ceai fiert pe un reșou cu spirt și discutam de-ale noastre. George Florescu fuma eternele lui țigări ieftine într-un port-țigaret și, când vedea că mă interesează un subiect, îmi oferea cu generozitate tot felul de cărți și broșuri rare pe această temă. Le-am păstrat pe toate, multe împodobite cu extravaganta lui semnătură în formă de fluture.

Din 1971 încolo, ne mai întâlneam și la ședințele lunare ale Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, în sala de conferințe a Institutului de Istorie „N. Iorga” din București. Aici, alături de Emanoil Hagi-Mosco, Ferdinand (Muți) Bartsch și alți câțiva împătimiți ai științelor zise „auxiliare” ale istoriei, tineri și bătrâni, re trăiam vremurile apuse ale Cercului Genealogic Român și ale lucrărilor pe care Ioan C. Filitti, Hagi-Mosco și Florescu le începuseră în anii de după primul război mondial. Era vorba de reconstituirea științifică a genealogiilor familiilor boierești muntene, cărora Carol II, după 1930, voia să le confere titlurile occidentale de duci, conți și baroni corespunzând demnităților autohtone ocupate de strămoși. Am văzut și eu rezultatele acestor eforturi, niște cearceafuri de hârtie milimetrică pe care George Florescu le completa mereu cu scrisul său mărunț atât de caracteristic (de fapt, le caligrafia, deoarece avea un scris ilizibil când era cursiv) și din care oferea copii executate cu mare minuție și întotdeauna semnate și datate.

Tot furnizând altora idei și informații, George Florescu a publicat prea puțin sub semnătura lui. Doar două cărți — *Din vechiul București* (1935) și *Divanele domnești din Muntenia, 1389—1495* (în 1943), pentru care a primit marele premiu Năsturel al Academiei Române, câteva broșuri și articole masive, dublate ba chiar triplate de note de subsol de o mare erudiție care fac și azi deliciul specialistului. O bună parte a timpului și energiei și-a cheltuit-o, apoi, cu organizarea și funcționarea Muzeului Municipiului București, unde a fost secretar și apoi director-adjunct, între 1939 și 1947. Cu câtă durere îmi povestea despre avaturile acestui Muzeu, despre mutările succesive în grabă și pierderile suferite de colecțiile muzeului: printre ele se aflau și podoabele din mormântul lui Vlad Țepeș de la Snagov, pe care îl descoperise împreună cu Dinu V. Rosetti în săpăturile din anii 1933—1934. Îmi vorbea de inelul feminin legat de degetul mic al defunctului, de coroana de turnir și de

brăul format din plăci romboidale, descrise de Rosetti în broșura sa din 1935, dar pierdute după o mutare. Eu, care tocmai lucram la diploma de facultate despre Vlad Țepeș, îl iscodeam dacă mortul, pe care îl văzuse întreg, descompunându-se în câteva secunde sub ochii lui în lumina oblică a soarelui care intra pe ușa bisericii de la Snagov, dacă mortul avea sau nu cap, deoarece știam că Țepeș fusese decapitat și capul lui dus plocon lui Mahomed II. George Florescu își amintea doar de batista care acoperea fața mortului, deci, conchideam eu, nu e mormântul lui, căci Țepeș a fost îngropat acefal. Abia acum, la Paris, am descoperit că de fapt se ducea la Stambul doar pielea feții și a capului, craniul rămânând pe loc, așa că mortul de la Snagov poate fi Vlad Țepeș. Fusese însă înmormântat nu sub lespede din fața ușilor împărătești, cum i-au spus călugării lui Odobescu, ci în mijlocul pronaosului, la o mare adâncime, sub o lespede anonimă, pentru a se evita profanarea. Care a venit nu de la arheologi, ci de la hoții care au subtilizat resturile în vremea unei mutări din 1947 sau mai recente.

După 1971, contactele noastre s-au rărit : George Florescu și-a rupt și celălalt picior (fractura clasică a colului femurului) și își petrecea vremea mai mult la spital și în reeducare. Și la spital, vizitat de prietenii săi credincioși, își petrecea vremea citind și completând genealogii boierești, dar imobilitatea îl chinuia îngrozitor. Pe de altă parte, eu treceam pe atunci printr-o fază de pasiune pentru istoria universală, lăsând Bucureștii și genealogiile pe planul doi. Câștigasem cu lucrarea din 1959, un amărât de premiu II (premiul întâi revenea monografiilor gen Grivița Roșie sau Uzinele 23 August), iar în 1963 publicasem un text mai dezvoltat într-o revistă bisericească („Glasul Bisericii“, un nume care da fiori comuniștilor și profanilor înspăimântați de preocupările mele). Publicam acum și în reviste laice și lucrarea despre Vlad Țepeș îmi dezvăluise alte lumi. Cât regret acum această întrerupere, care m-a făcut să neglijez pe ultimii martori oculari ai istoriei bucureștene dinainte de primul război mondial, oameni ca Decebal Dristorian, Georgel Mavrocordat sau Andrei Corteanu, care au dispărut fără să mai scrie nimic, deznădăjduiți că amintirile lor ar putea interesa vreodată pe cineva.

Așa se face că am neglijat să-l mai cercetez pe George Florescu și când am părăsit România, în ianuarie 1973, l-am lăsat tot la spital sau la reeducare. Mai târziu, am regretat această îndepărtare de un om care îmi arătase prietenie și încredere și căruia nu îi mai răspusesem cu aceleași sentimente în ultimul meu an bucureștean, haotic și dominat de psihoza obținerii multrăvnitului pașaport. După ce am ajuns la Paris, m-am gândit în mai multe rânduri să-i scriu, dar mi-a fost teamă să nu-i produc neplăceri, până când am aflat cu întârziere vestea morții sale, la 25 octombrie 1976. M-am mângâiat cu gândul că nu a mai fost martor al cutremurului din martie 1977 și al demolărilor sălbatice din anii următori, în care a dispărut o bună parte din orașul al cărui istoriograf se considera fără falsă modestie. Această tăcere m-a costat însă mult și o voi regreta întotdeauna, dar personalitatea lui o port în inimă ca pe o amintire scumpă din alte vremuri.

Deși autodidact în istorie și cu studiile întrerupte de primul război mondial, George Florescu rămâne o icoană aleasă a marii boierimi românești, un om care înțelegea să dea și să nu ceară niciodată nimic. Spunea adesea că numele și gloria unei familii obligă pe urmași să le cinstească și să le continue nu prin fumuri și deșertăciuni, ci prin acte concrete și generoase. Față de cei ce se împăunau cu numele și faptele strămoșilor avea o toleranță amuzată și fără răutate, el care cunoștea mai bine ca oricine slăbiciunile, mezalianțele și hiatusurile celor mai ilustre genealogii. Colaborarea cu Dan Pleșia, pe care îl formase și înzestrase cu fișe și cărți, i-a permis să împingă mult în timp începuturile marilor neamuri boierești, contemporane cu descălecatul lui Negru Vodă. Revenirea în țară a documentelor depuse în Rusia în 1917, achiziționarea sau confiscarea arhivelor multor familii în anii '50—'60, și publicarea lor sistematică din 1949 încoace i-au permis să-și dovedească încă odată calitățile de cercetător atent al trecutului nostru. Câți Radu, Stan și alți boieri fără nume de familie, câte sate și moșii dispărute sau cu nume schimbate a identificat el pentru indicii colecțiilor *D.I.R.* și *D.R.H.*, seria B, Țara Românească, doar colegii săi, cei mai mulți dispăruți, o pot spune. Când se ivea o problemă spinoasă, se făcea apel la el, totdeauna serviabil și de-o erudiție și o memorie uimitoare. Pe fiecare temă dată, George Florescu făcea interminabile variațiuni, ca un virtuos al pianului ce fusese, în tinerețea sa, la Zürich, unde ajunsese tocmai să studieze Concertul 2 pentru pian de Rachmaninov, când a fost silit să părăsească Elveția, să facă războiul și să muncească pentru a-și câștiga viața. Din înrudirea cu George Enescu (căsătorit cu Maruca Cantacuzino, rudă cu soția sa), a păstrat amintirea zilelor când compozitorul cânta pentru intimi, sau le explica, frază cu frază, sensul adânc al lui *Oedip*, singura sa operă. Modelat de armonia muzicii, îndrăgostit de trecut în ce-a avut el mai interesant — oamenii și monumentele —, sufletul său era incapabil de răutate sau de meschinărie. Și chiar prin aspectul său vestimentar, George Florescu s-a identificat cu cea mai glorioasă pagină a acestui trecut — revoluția de la 1848 — și cu generația de oameni entuziaști și generoși care au întemeiat România modernă.

GEORGE D. FLORESCU

**MANĂSTIREA COȘUNA (BUCOVAȚUL VECHI)
ȘI NEAMURILE DOMNEȘTI ȘI BOIEREȘTI
DIN ȚARA ROMÂNEASCA,
DIN VEACUL AL XVI-LEA, LEGATE DE ACEST LACAȘ ***

Din lucrările tipărite în veacul trecut de Ioan Brezoianu¹, Bogdan Petriceicu Hasdeu², Nicolae Măldărescu³ și Pantazi Ghica⁴, iar la începutul secolului nostru de August Pessiacov⁵ și părintele Marin Dumitrescu⁶, la care se vor adăuga ulterior interesantele precizări ale arhitectului Vincenz⁷ și cele ale lui Ioan Donat⁸, amintind însă în special prețioasele și amănunțitele studii și cercetări ale lui Stoica Nicolaescu⁹, ale părintelui Dumitru Bălașa¹⁰ și însemnatul material de copii și documente publicate de profesorul C. S. Nicolăescu-Plopșor¹¹, precum și, foarte recent, seria de studii închinată Coșunei cu prilejul comemorării de 400 de ani de la construirea acestui însemnat lăcaș, studii datorate în primul rând P.S.S. Episcopului Nestor Vornicescu Severineanu¹², vicarul Mitropoliei Olteniei, apoi lui Toma Rădulescu¹³ și monahiei Irina Gavrilă¹⁴, reiese că mănăstirea Bucovațul — vechea Coșună a veacului al XVI-lea de lângă Craiova, lângă satul Mofleni de azi — a fost ridicată din temelie de către Stepan biv vel clucer — un boier zis „din Cioroiași”¹⁵, mare ban de Craiova în domnia lui Alexandru II voievod¹⁶ — și bogat înzestrată, atât de ctitorul ei fondator, cu fiul său Pârvul ciucerul, viitorul mare logofăt, cât și de o cucernică boieroaică mult încercată prin morțile năpraznice ale soțului și a o parte din odraslele ei, Stanca din Bratovoști¹⁷, văduva Stanciului spătarul¹⁸ din neamul boierilor Bengești.

Printre stăpânirile pe care mănăstirea Coșuna le avea din vremi vechi aflăm și satul Smârdeștețul¹⁹. Despre el aflăm vorbindu-se și într-un document din 29 decembrie 1571 (7080) al lui Alexandru II vo-

* Acest studiu a fost redactat în jurul anului 1946 — o referință, în text, numără 70 de ani de la articolul lui N. Măldărescu, apărut în 1876 — și actualizat în 1972, în legătură cu aniversarea a patru secole de la zidirea mănăstirii Bucovăț. Din motive necunoscute, a rămas, însă, nepublicat. D-l Paul Cernovodeanu ne-a încredințat un exemplar dactilografiat (manuscrisul nu mai este cunoscut), pentru tipar și după care îl publicăm în paginile de față, pătrând nealterate toate formele de exprimare ale autorului. Întrucât notele — unele foarte întinse — formează ceva mai mult de *două treimi* din studiu și așezarea lor în subsolul paginilor ar fi fost imposibilă, am preferat gruparea lor la sfârșitul textului și culegerea lor cu același corp de literă (10) ca și textul (Șt. S. G.).

ievod, act al cărui original nu ne este cunoscut, însă îl avem în traducere românească într-una din condicile brâncovenești de la Arhivele Statului din București²⁰. Îl reproducem și noi în regist :

Voievodul dă cinstului dregătorului Domniei Sale, Stepan clucer, ca să-i fie ocină satul Smărdăștețul din partea Dobrii, *jumătate de sat*, pentru că a cumpărat această jumătate de sat de la Dobra drept 5000 de aspri gata, iar *cealaltă jumătate de sat* „o au dat-o de a ei bună voie sfintei mănăstiri Coșuna încă din zilele Radului voievod Călugărul“²¹... și „au fost acest sat al fiilor lui Frățilă²² de moștenire, *deci ei au furat o moară a Dobrii cu toate fiarele și deci cu altceva neavând a-și plăti capetele lor de către răposatul Vintilă voievod*, ei au dat al lor sat, însă feciorii lui Frățilă, Dobrii, *de au plătit acea Dobra moșia de la bir cheltuind 2600 aspri*, iar după aceea jupan Stepan biv vel clucer *el au dat această jumătate de sat la sfânta mănăstire, căci l-au cumpărat de la Dobra...*“.

Din acest act aflăm de vechimea mănăstirii Coșuna cu mai bine de 30 de ani înaintea anului aflat înscris în pisană pusă sub Alexandru II voievod²³, căci ni se vorbește de dania acelei Dobra încă din domnia lui Radu Călugărul voievod, care este Radul Paisie, fostul călugăr Petru de la Argeș, și care domnește în două rânduri : 1) din august până în noiembrie 1534 și 2) după 12 iunie 1535 până în martie 1545²⁴.

Dar în documentul de mai sus, vorbindu-se de furtul morii Dobrii, se lasă să se înțeleagă că aceasta s-a întâmplat în domnia lui Vintilă voievod. Știm că acest Domn, cunoscut în cronologia țării cu numele de Vlad voievod și cu specificarea de „Spânzuratul“ sau „de la Slatina“, este chiar frate — desigur, vitreg — lui Radul Paisie voievod, și că-l aflăm în scaunul țării între septembrie 1532 și august 1534. Lui îi va lua tronul Radul Paisie, în prima scurtă domnie de aproape patru luni și tot acest Vintilă Vodă este în scaun de la sfârșitul lui noiembrie 1534 până în iunie 1535, când își află moartea, chiar la Bucovăț după unele izvoare²⁵, ucis de boieri. De la această dată, aflăm pe Radul Paisie ca Domn singur stăpânitor.

Din cele înfățișate, reiese precis că furtul morii s-a săvârșit în prima domnie a lui Vintilă vodă²⁶ — adică între septembrie 1532 și august 1534 — iar dania către mănăstirea Coșuna a acelei jumătăți din Smărdășteț este făcută în a doua domnie a lui Radul Paisie, adică în răstimpul de la iunie 1535 până în martie 1545.

Despre satul Smărdăștețul ne mai vorbesc și câteva acte ulterioare celui de mai sus, acte aflate și ele în sus-amintita condică brâncovenească, documente pe care le redăm mai jos în regeste :

I. — Zapisul din 20 iunie 1574²⁷ al lui Stepan clucerul, scris de Stan logofătul, prin care acest boier al lui Alexandru II voievod certifică cumpărarea din partea lui a *unui loc pentru vii în Smărdășteț* de la Ivan și Drăghici pentru 1500 aspri, închinându-l mănăstirii Coșuna și punând martori din împrejurimile mănăstirii, judecând după numele

satelor : din Hurez ²⁸ Mihnea, din Gabrov ²⁹ Marco, din Crețești ³⁰ Hamza, din Craiova ³¹ Părvul și din Gârlești ³² Șerban, Cârștian și Ivanul.

II. — Cartea din 15 noiembrie 1583 ³³ a lui Mihail vel ban de Craiova ³⁴, scrisă de Vladul grămatic în Craiova, dată mănăstirii Coșuna de lângă Craiova cu hramul Sf. Nicolae al Miralichiei, pentru stăpânire în Smărdăștețul, partea lui Frățilă. (Se amintește de furtul cunoscut și de plata birului de către Dobra). Se accentuează și aici că în domnia lui Radul voievod — fără a se specifica epitetul de mai sus — feciorii lui Frățilă s-au pârât înaintea aceluia Domn cum că au dat jumătate de stat, iar acel Radul voievod a dat feciorilor lui Frățilă lege 12 boieri ca să jure. Boierii jură, iar Dobra ia peste lege 24 de boieri, care juraseră și ei în fața aceluia Radul voievod „cum că i-au dat toată moșia, și au luat boii acelor 12 boieri și au luat moșia lor“. Feciorii lui Frățilă au venit înaintea lui Radul voievod și s-au pârât din nou, iar Domnul a căutat cartea de jurământ, constatând cum că feciorii lui Frățilă au fost vinovați și au plătit capetele lor cu întreaga lor moșie. Domnul a vrut să-i spânzure, însă în urmă i-a iertat. Apoi Dobra vinde suszisa moșie lui Stepan clucerul pe 5000 de aspri, iar acesta din urmă o dăruiește mănăstirii.

Acum, până înaintea lui Mihail, marele ban de Craiova, între mănăstire și nepoții lui Frățilă — nici aceștia nu sunt numiți cu numele lor — „cum că au cumpărat ei moșie de la Dobra și au fost luat-o Stepan clucerul în silnicie“. Banul Mihail caută și judecă cu Burtea și cu Cazan vornicii ³⁵ și vede cartea lui Alexandru II voievod ³⁶ de cumpărătoare a lui Stepan clucerul. Nepoții lui Frățilă rămân de lege și de judecată ca mincinoși în fața Domnului.

III. — Petru voievod Cercel întărește, din Târgoviște, la 12 mai 1584 ³⁷, mănăstirii Coșuna partea lui Frățilă din moșia Smărdăștețul. Se face din nou istorisirea furtului morii de către fiii lui Frățilă — și de data aceasta nementionați cu prenumele lor. Se amintește de o pricină de judecată dintre acești feciori ai lui Frățilă cu Daniil, egumenul mănăstirii. Fiii lui Frățilă rămân din nou de lege și de judecată în fața Domnului.

IV. — Marele hrisov din 8 aprilie 1587 ³⁸, al lui Mihnea II voievod, împreună cu fiul său Radul voievod ³⁹, dat mănăstirii Coșuna pentru stăpânirea mai multor moșii : Zucovățul, Cornățelul, tot locul cu brașiștea și cu livezile dimprejurul mănăstirii ⁴⁰, Vălcăneștii, Smărdeștețul și partea Dobrii din Bucoviciorul ⁴¹.

V. — Interesanta carte a lui Mihai Viteazul, din 20 februarie 1594 ⁴², prin care Domnul întărește mănăstirii Coșuna două vii și anume la Smărdeșteț și alta la Prișeaca ⁴³, fiind făcută danie, pentru că au fost ale lui Dragomir din Smărdășteț ⁴⁴. Documentul mai precizează următoarele : „....deci însumi Domnia Mea o am cumpărat acea vie de la Dragomir drept 7000 aspri gata, iar cealaltă vie au fost făcută de Domnia Mea danie, când am fost Domnia Mea vel ban în Craiova ⁴⁵, iar când s-au întâmplat Domniei Meale pribegie de la Craiova ⁴⁶, am trimis de am che-

mat Domnia Mea pre părintele de la Coșuna și am făcut cartea Domniei Mele sfintei mănăstiri, ca să stăpânească acele vii ⁴⁷ până voi veni Domnia Mea din pribegie ⁴⁸. Drept aceia s-au întâmplat de m-au miluit Domnul Dumnezeu și cinstitul Împărat cu domnia ei cu steagul în Țara Românească și am venit Domnia Mea în scaunul Domniei, în București. Așa am cugetat Domnia Mea din București ⁴⁹, ca să miluiesc și să întăresc Domnia Mea sfintei mănăstiri aceste vii⁵⁰. Urmează marele blestem și sfatul mărturiilor domnești, hrisovul fiind scris de Hamza logofătul ⁵⁰.

Din actele rediate mai sus — și nu am amintit aici, pentru această mănăstire, decât de cele în legătură cu moșia Smârdeșteful în veacul al XVI-lea — aflăm de ctitorul principal, de acel Stepan clucerul, boier ce poartă — singurul în onomasticul român cunoscut nouă pe acele timpuri — numele cu ortografierea pur sârbească : *Stepan*, având corespondentul de *Ștefan* la noi.

Acest boier, cunoscut în toate documentele — chiar și cele ulterioare morții sale — cu dregătoria de clucer în domnia lui Alexandru II voievod, dregătorie care pe acea vreme nu era încă de divan — a fost un personaj influent al acestui domn.

Dintr-o informație fără izvor ⁵¹ — s-ar părea din 1577, deci după moartea lui Stepan — el fusese trimis de Alexandru II voievod în Țara Ungurească ⁵², să afle acolo, în Schei, șapte sălașe de țigani.

Se mai spune de el că ar fi fost acel Stepan vel portar, care a adus steag de domnie lui Petru I cel Tânăr, feciorul Chiajnei ⁵³ — și aceasta evident la 1559, după moartea pe neașteptate a lui Mircea II voievod ⁵⁴ — ceea ce, după noi, este greșit. Pe vremea când s-a acceptat această informație a cronicarilor, se credea — cum de altfel înseși cronicile greșesc — că Petru cel Tânăr era una și aceeași persoană cu Petru voievod zis „Șchiopul“, Domnul Moldovei, frate bun cu Alexandru II voievod și înscăunat de acesta în primele zile ale lui iunie 1574 în principatul vecin ⁵⁵. Din informațiile aflate în Ioan C. Filitti ⁵⁶, și în urmă în lămuritoare lucrare a lui Stoica Nicolaescu ⁵⁷, reiese diferențierea dintre acești doi voievozi omonimi, primul din șireaua scoborătoare a lui Vlad voievod Călugărul și al doilea din cea a lui Vlad voievod Țepeș, amândoi feciori ai lui Vlad voievod Dracul din veacul al XV-lea ⁵⁸.

Nu este mai puțin interesant pentru cercetările noastre cu privire la acest Stepan din Cioroiși, sfetnic pe semne de taină — cum se spune în vechime — al lui Alexandru II voievod, că într-un document din 18 iulie 1571 ⁵⁹, printre mărturiile domnești, aflăm îndată după *Jupan Draomir marele vornic* — mare ban de Craiova nu posedă divanul actului — pe un *Jupan Stepan biv vel portariu*. Această informație este de cea mai mare importanță, căci ne îndrăzuește a spune că nu scaunul de domnie pentru Petru I cel Tânăr l-a adus acel Stepan portar mare, ci pentru Petru voievod al Moldovei, fratele lui Alexandru II voievod, se va fi străduit acest boier. Dar amintitul fapt s-a petrecut la 1574, înainte de luna iunie, și nu în 1559, cum ne grăiesc cronicile ⁶⁰.

O informație mai lămuritoare ne-o dă un act din 19 februarie 1594 ⁶¹ de la Mihai Viteazul, în care se întărește mănăstirii Coșuna satul Cornăteful ⁶². În porunca aceasta, Domnul amintește că sus-zisul sat fusese al lui Marcea postelnicul din Șitoea ⁶³, care miluise cu el pe o

slugă credincioasă a sa, pe Stan Vișul, „pentru bună și credincioasă slujbă care i-au slujit prin țări străine“. Textul documentului urmează astfel :

„...și au stăpânit Stan Vișul acest sat în pace, din zilele răposatului Petru voievod, feciorul Mircii voievod⁶⁴, până în zilele bătrânului răposatului Alexandru voievod⁶⁵. Iar într-aceia, Stan Vișul, el au vândut jumătate dintr-acest sat Cornățelul lui Stan logofăt din (loc alb)⁶⁶, iar *cealaltă jumătate de sat el au vândut-o jupânului STEPAN CLUCERUL*. Și au stăpânit-o Stan logofătul și cu jupan Stepan clucerul *cealaltă jumătate de sat amândoi împreună, până s-au întâmplat lui Stepan clucer de i-au dat Domnia Sa Alexandru vodă de l-au pus mare ban Craiovii. Deci, când au venit la scaunul Craiovii, iar el au cugetat într-o sine bun cuget al lui Dumnezeu, iar cu vrerea lui Dumnezeu să facă această sfântă dumnezeiască mănăstire ce s-au zis mai sus și au dat și au pus la sfânta mănăstire a lui părți toată...*“.

Stepan clucerul s-a tocmnit cu Stan logofătul, făcând schimb de moșii, și anume primul dă celui alt satul Dragomireștii pentru jumătatea din Cornățel. În urmă, lui Stan întâmplându-i-se moarte, feciorul lui, Hamza logofăt, a apucat drumul pribegiei. mănăstirea Coșuna stăpânind satul Cornățelul deplin, până în timpul domniei lui Mihai Vi-teazul. În domnia acestuia, sluga sa Hamza logofătul a avut pără cu călugării de la Coșuna pentru satul Cornățelul, și anume pentru acea jumătate de sat. Domnul a citit cartea de schimb între Stepan clucerul și Stan logofătul, tatăl lui Hamza logofătul. Domnul judecă și dă jumătate din Cornățelul lui Hamza logofătul. Dar Domnul văzând că încă s-au luat jumătate de sat de la mănăstire, el a luat aceea a lui Hamza logofătul și i-a dat 7000 de aspri. După cumpărare, Domnul dăruiește Coșunei acea jumătate din Cornățel. Două fapte interesante cu privire la acest sfetnic al lui Alexandru II voievod ne relevă documentul de mai sus :

1. că Stepan clucerul a fost, în domnia lui Alexandru II voievod, mare ban al Craiovei, și

2. că pe vremea aceea el a ridicat biserica mănăstirii Coșuna.

În vedere că azi, pisania cea veche din care părintele Dumitru Bălașa, parohul de acum trei decenii al Bucovățului, nu a mai găsit decât câteva fragmente, este pe vecie distrusă — și ea nu era săpată în piatră, ci zugrăvită deasupra usei de intrare — nu ne rămâne ca izvor de cercetat și de acceptat decât transcrierea românească a ei în con- dîca brâncovenească, inscripție reprodusă de Stoica Nicolaescu⁶⁷, pe care o redăm și noi aici :

„Cu vrerea Tatăui și îndemnarea Fiului și cu săvârșirea Sfintului Duh. Amin. Rădicatu-s-au acestu cinstitu și dumnezeiescu hramu întru numele celui dintru sfinți părintelui nostru marelui Arhiereu și făcătorului de minuni Nicolae, episcopul Mirelor de la Lichie, în zilele blagocestivului și iubitorului de Christos Domnului nostru Io Alexandru voievod, feciorul Mircii voievod, nepotul Mihnei voinod, cu toată osteneala și cheltuiala robului lui Dumnezeu jupan Stepan biv

vel clucer și a fiului său jupan Părvul vel clucer, și s-au început în luna lui iulie 20 zile și s-au săvârșit la octombrie 3 zile, leatul 7081 (1573) ⁶⁸.

Cu privire la data ridicării mănăstirii Coșuna, mai avem cunoștință de un diptic al mănăstirii Bucovățul, scris la 1813 de Dionisie Eclisiarhul ⁶⁹, care grăiește precum urmează :

„Pomealnic proscomidialnic al sfintei dumnezeestii mănăstiri Bucovățul, carea se pomenește că easte zidită din temeliă de fericirii ctitori Ștefan ⁷⁰ vel ban și de fiul său Părvul vel clucer, intru slava și mărirea numelui marelui Dumnezeu și al sfântului hram Ierarhul Nicolae, în zilele Domnului Alexandru voevod la leat 7082“ ⁷¹.

Încă din 1876, N. Măldărescu — care primul ne vorbește amănunțit despre mănăstirea Bucovățul — relevă că a citit trei litere dintr-un text de două rânduri, zugrăvit pe deasupra unuia din portretele copiilor domnești de pe zidul din naos, despărțitor al acestuia de pronaos, și dă explicație acestor trei litere *анк* ca fiind : 7082, ceea ce ar corespunde într-adevăr cu leatul pe care ni-l indică pomelnicul scris de Dionisie Eclisiarhul, înfățișat mai sus.

Factul că acest boier este trecut în pomelnicul din 1813 ca „vel ban“ amintește și funcția pe care o aflăm indicată de N. Măldărescu în descrierea personajelor zugrăvite în lăuntru vechiului lăcaș de rugă, personaje ale căror chipuri sunt azi aproape pe de-a-ntregul distruse.

Singura mărturie despre ceea ce se putea distinge acum 70 de ani pe zidurile, deja în foarte proastă stare, ale vechii mănăstiri Coșuna, ne-o dă tot N. Măldărescu. Reproducem și noi aici textul cu interesantele precizări ⁷² :

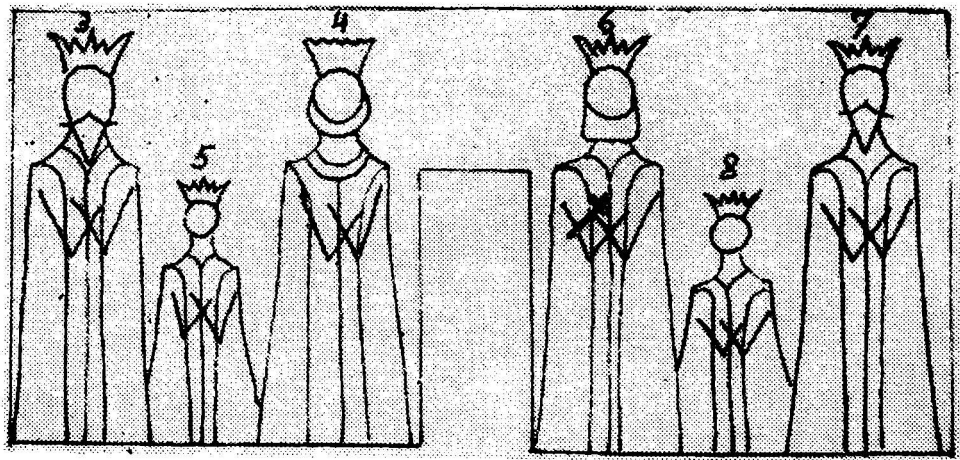
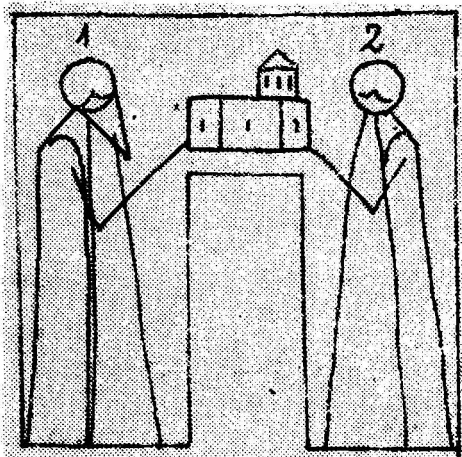
„Până la 1871 tot se mai conservau portretele fundatorilor pe zidurile bisericii, dar în acel an, din cauza multelor ploi căzând tâncuiala dinspre ușă, cu dânsa dispărură și frescurile. Pe la 1873 locuitorii satului Mofleni, unde se află vechea mănăstire a Bucovățului, cu permisiunea episcopului o repară, făcând o biserică de sat. Atunci, cu o tencuială nouă înlocuind pe cea căzută, ei scriseră deasupra ușei o imagină istorie despre fundarea bisericii.

Pe vechea tencuială care noi avuserăm ocaziaunea de a o examina, nu se află nici o inscripțiune. Înăuntru însă, la ușa bisericii despre miazăzi, era desemnat Stepan vel ban, o figură cu barbă neagră, lungă și ascuțită către capăt, iar despre miază-noapte jupan Părvul vel clucer sin ego, cu barbă rasă. Ambii aceștia țineau biserica pe mâini. Mai înlăuntru, pe fața către altar a întâiului zid ce despărțea tinda ușii de locul menit pentru femei, de partea de miazăzi erau : Miloș voievod, o figură cu barbă căruntă, scurtă și împlinită ; Petru voievod, a cărui barbă și mustăți erau negre, mici și rare ; iar între dâșii un copil, deasupra căruia era scris Vlad vodă ; de partea de miazănoapte erau : Alexandru voievod, o figură asemenea lui Petru ; Caterina Doamna ; și între dâșii un copil, deasupra căruia se afla o inscripțiune slavonă de două rân-

duri, cam ștearsă, din care abia am putut înțelege literele *анг*, care ca cifre reprezintă anii de la Adam 7082, corespunzători cu cei de la Christos 1574. Pe deasupra vestmintelor, Petru și Alexandru aveau câte o mantă roșie, cu mânecile desfăcute în forma celor arnăuțești. Toți acești voievozi erau cu coroane pe cap“.

Din cele văzute la 1876 de N. Măldărescu azi nu se mai pot distinge decât busturile lui Miloș voievod și al lui Petru voievod, iar alături cel al Ecaterinei Doamna lui Alexandru II voievod. Toate celelalte chipuri sunt pe vecie distruse⁷³, încât descrierea sugestivă de mai sus ne este singura mărturie.

Cele ce reies din descrierea lui N. Măldărescu se pot deci rezuma în schița ce urmează :

Revenind la descrierea chipurilor zugrăvite în interiorul bisericii, trebuie să relevăm faptul că menționarea unui leat într-o inscripție pusă deasupra unui portret ctitoricesc ne pare stranie, și mai ales deasupra portretului unui cocon domnesc — pe care de altfel nici nu-l mai aflăm azi. Astfel, coconul domnesc reprezentat aici nu poate fi altul decât viitorul voievod Mihnea, feciorul mai în vârstă — și legitim — al lui Alexandru II voievod și al Ecaterinei Doamna. Cum acest Domn stătuse o mare parte din viața lui în surghiun la Alep ⁷⁴, înainte de a sui treptele tronului Țării Românești, putem accepta data căsătoriei sale — după indicațiile lui N. Iorga — pe la 1558 și deci feciorul său va fi putut fi născut pe la 1560. Prin urmare, pe la 1572—74 — după datele din textul pisaniei și din pomelnicul de la 1813 — Mihnea mai era nevârstnic și deci nu putea fi reprezentat în biserică decât ca atare, adică după obiceiul zugrăvilor, de statură mai mică decât personajele vârstnice sau în puterea vârstei.

Ținând totodată seamă de textele slavonești descifrate de Stoica Nicolaescu ⁷⁵ și de părintele Bălașa ⁷⁶, vom înțelege că leatul citit de N. Măldărescu se referă la următoarele rânduri :

„Iar până acum, anul în care iată a scris Domnia mea (este) 7082...“.

Faptul, însă, al aflării în interiorul unui lăcaș bisericesc a zugrăvirei unui întreg text — am putea zice chiar un text de cronică ⁷⁷ — este un lucru aproape neuzitat aiurea ⁷⁸, și merită o mențiune cu totul specială pentru importanța lui, căci din acest text aflăm date genealogice, biografice și istorice necunoscute până de curând.

Din cele două texte aflăm mai întâi data nașterii lui Alexandru II voievod, cât a stat în surghiun și alte informații cu privire la fratele său, când s-a suit în scaunul Moldovei și cele făptuite de nepotul său Vlad, numit Vlad-Petru voievod ⁷⁹.

În ceea ce privește pe Stepan din Cioroiși și ctitoria lui, amintim că, în fragmentul de pisanie ce s-a mai conservat, s-au descifrat numai câteva cuvinte, printre care și prenumele acestui boier, și anume ⁸⁰ :
.....ПРОИЗВОДЕНІЕМ>... И СВЕРХШЕНІЕМ>...ЛЮБНВГО... СТЕПАН БН<В>...”

Din cele constatate de către noi într-o vizită efectuată mai demult la acest vechi monument istoric oltean, am putut trage concluzia că dacă dregătoria lui Stepan nu se mai poate citi, totuși aceea care va fi fost însemnată este tot aceea de „biv vel clucer“, și nu cea de „biv vel ban“ cum completează C. S. Nicolăescu-Plopșor și părintele D. Bălașa, căci, precum indică textul slav reproduș mai sus, prenumelui de Stepan îi urmează doar două litere : БН care nu se pot completa decât în forma БНБ și acest lucru nu poate fi admis pentru dregătoria de mare ban decât în cazul când zugrăvirea va fi fost executată după ieșirea din dregătorie a lui Stepan sau după moartea lui, a cărei dată o cunoaștem ⁸¹.

Din informațiile aflate în importanta lucrare a lui Stoica Nicolaescu ⁸² cu privire la mănăstirea Bucovățul-Vechi, știm că în interiorul lăcașului bisericesc s-au aflat patru morminte și anume : al lui Stepan, marele ban, cu dată certă ⁸³ și alte trei cu date incerte — al jupânesii

Dobra, marea bănească⁸⁴, a unui copil, Hrisafina, fiica lui Mihail marele ban⁸⁵, moartă în domnia lui Mihnea voievod Turcitul și a lui Constantin⁸⁶, de asemenea fiul acelui Mihai, mare ban.

Înainte de a cerceta când a fost înălțat în chip precis la rangul de mare ban al Craiovei acest sfetnic credincios al lui Alexandru II voievod, vom înfățișa în regeste vreo câteva acte de danii — singurele pe care le-am aflat — pe care le-a primit acest Stepan încă din timpul când era clucer.

I. — Marele hrisov al lui Alexandru II voievod din 7079 (= 1570—71) fără lună, zi și loc⁸⁷, „cinstitului dregătorului Domnii Meale, jupânului Stepan ce au fost mare clucer... ca să-i fie lui satul Perișorul⁸⁸, tot hotarul pentru că jumătate de sat, din Perișorul l-au cumpărat acesta ce s-au zis mai sus dregătoriul Domnii Meale de la jupâneasa lui Matei din Caracal⁸⁹, anume Stanca, drept 8000 de aspri de argint, iar aceilaltă jumătate de sat de Perișorul o au dat și au miluit (șters)⁹⁰ jupanului Vlăsan⁹¹ anume Maria⁹² și cu feciorii ei⁹³ pe jupân Stepan clucer cu o jumătate de Perișor pentru slujba ce le-au slujit lor⁹⁴. Și când au miluit jupâneasa Maria pe jupânul Stepan clucer au fost și mărturii : Nedelco vornic⁹⁵ și Mihail banul⁹⁶ feciorii lui Stan⁹⁷ și Radul logofăt⁹⁸ și Mălaia din Stâlpeni⁹⁹ și Dragomir vel vornic¹⁰⁰.

Și iar să-i fie cinstitului dregătoriului Domniei Meale, dumnealui Stepan clucer, satul Cârna¹⁰¹ cu tot hotarul și cu balta ce să chiamă Bondre și Balta Popii și Bistriciorul, până în apa Bistrețului celui mare, pentru că acest sat au fost de moștenire a lui Petre Temanu¹⁰² și a cetașilor lui, ce au venit însuși Petriman spătar¹⁰³ și Titul armașul¹⁰⁴ și Bără (urmează alte nume fără posibilitate de identificare), de s-au înfrățit și au închinat tot satul Cârna și cu bălțile și hotarul cinstitului dregătoriului jupânului Stepan clucer de a lor bunăvoie denaintea Domniei Meale.

Și iar să-i fie cinstitului dregătoriului Domniei Mele, jupânului Stepan clucerul, satul Mărăcini¹⁰⁵, însă partea Stanciului banul¹⁰⁶, etc., de pe Băldăului Târnava cu siliștea cea uscată până în Obârșie și den Dăsnățui Colebaș și merge după Bălelul. Și să știe hotarul din Colibaș până în dumbravă până în Băldăului la viezuini și de acolo trece Băldăului pre piscu, Buneștilor și pre mijlocul câmpului Sularului, până în drumul Dragoi, pentru că aceste mai sus zise moșii au fost bătrâne și drepte ale Stanciului banul de moștenire și lui cumpărate (pe semne vândute) aeste mai sus zise moșii cinstitului dregătoriului Domniei Meale, jupân Stepan clucer, de la fetele Stanciului banul, anume Agripina călugărița și de la Baico drept 8000 aspri gata“. Această vânzare fusese făcută în domnia lui Alexandru II voievod.

„Și iar să fie cinstitului dregătoriului Domniei Mele, jupân Stepan clucerul satul Cornățelul“¹⁰⁷. Se lămurește că acest sat a fost al lui Marcea postelnicul, precum s-a mai spus și mai sus în hrisovul lui Mihai Viteazul din 19 februarie 1594¹⁰⁸.

II. — Porunca lui Alexandru II voievod, din 28 aprilie 1573¹⁰⁹, prin care Domnul dă „cinstitului dregătoriului Domniei Meale și mai marelui sfetnicului Domniei Meale jupân Stepan... ca să-i fie moșie la Sulari a patra parte¹¹⁰ dupretutindenea... pentru că au cumpărat de la Pâr-

vul, nepotul Cherbeleşului¹¹¹, drept 3000 de aspri gata, şi au vândut Vladului de a lui bună voie şi cu ştierea tuturor megliiaşilor din sus şi din jos şi au fost atunci mărturii când s-au vândut această moşie : Neagoe vornic¹¹² şi Nedelco vornicul¹¹³ şi Stan Debelu spătar¹¹⁴ şi Ioan logofăt¹¹⁵ şi Mihne banul¹¹⁶ şi Pătru din Livezi¹¹⁷ şi Micle din Deleni¹¹⁸ şi Barbul Gurgoi (?)¹¹⁹ şi Ivan medelnicer din Ruda¹²⁰ şi Marco vătaful¹²¹. Urmează mărturiile domneşti, grămătic fiind Stanciul logofăt.

III. — Cartea jupăneasii Maria din Caracal, din 25 iunie 1573¹²², cu feciorii ei : Danciul postelnic, Datco şi Radul postelnicii¹²³ „acestui boiar Stepan biv vel clucer... ca să-i fie moşie din Perişorul jumătate de sat însă partea lui Vlăsan¹²⁴ toată dupleste tot hotarul, *pentru că i-am dat-o de a noastră bunăvoie cu voinţa noastră pentru slujbele care ne-au slujit noao şi părinţilor noştri mai denaintea vreme şi prin ţări străine*, etc. Şi când am miluit şi am dat această moşie lui jupan Stepan vel clucer au fost cu ştierea a tot neamului nostru şi de cătră nimenea din fraţi, sau surori, sau veri, sau vere, sau nepoţi, sau nepoate¹²⁵ să nu să clătească“.

Urmează blestemul obişnuit. „Şi mărturii au fost când am dat această moşie de pomană : din Tănţăreani Barbul¹²⁶ şi din Creţesti Hamza¹²⁷ din Breasta Stan logofăt¹²⁸ şi din Caracal Pîrvul¹²⁹ şi din Dăeşti Vădislav¹³⁰ şi din Modohar¹³¹ Birciul şi din Otslui (?)¹³² Drăghiia şi din Grozăveşti¹³³ Vlaicul“. Scrie Stan logofătul.

IV. — Porunca lui Alexandru II voievod, din 7 ianuarie 1574¹³⁴, „cinstitului dregătoriului şi mai marelui sfatului Domniei Mele Jupan Stepan ce au fost mare clucer etc.. ca să-i fie lui o sălişte ce să chieamă Grădiştea¹³⁵ din sus de fântână, toată cu tot hotarul pentru că iaste bătrână şi dreaptă moşie şi de moştenire ce au fost impresurată de Craioveştii cei bătrâni“¹³⁶. Domnul a văzut cartea lui Vlad voievod Călugărul¹³⁷, ce a fost stricată şi întinată. „Iar după aceia au venit cinstitul dregătoriul Domniei Mele care s-au zis mai sus, jupan Stepan biv vel clucer, de au dat această sălişte ce s-au zis mai sus vâru-său Rusco porariul¹³⁸ de a sa bună voie şi dinaintea Domniei Mele, ca să fie lui pomenire“. Urmează întărirea moşiei lui Rusco portarul şi sfatul boierilor mărturii.

În actele de mai sus, dintr-un răstimp relativ scurt — de aproape patru ani — la doi ani după suirea în scaunul ţării a lui Alexandru II voievod, Stepan este trecut ca „biv vel clucer“, deci boier ieşit din funcţie pe care va fi avut-o mai înainte — desigur, între 1568 şi 1571. În documente cu mărturii domneşti, el nu apare niciodată, pentru că pe acele vremuri, şi chiar mai înainte¹³⁹, dregătoria de mare clucer nu era în genere dregătorie de divan, ci simplă slujbă pe lângă Domn.

Că Stepan a fost om cu greutate pe lângă voievodul ţării reiese din specificările care îi sunt date în aceste documente, în care pe lângă că este numit „credinciosul dregătoriu al Domniei Mele“, i se mai spune, ca unui boier de vază : „şi mai marelui sfetnic al Domniei Mele“, şi „mai marelui sfatului Domniei Mele“ la 1573. Şi că va fi fost om de încredere al lui Alexandru II voievod mai reiese şi din faptul daniilor pe care le primise de la diferite persoane — boieri şi boieroaice — pe care i-a servit graţie autorităţii sale, a creditului şi a legăturilor sale de intimitate

cu Domnul țării. Facem chiar aici o reflecție, nu fără importanță, că nicăieri nu aflăm în întăririle făcute lui Stepan clucerul acea afirmație întâlnită adesea încă din cursul veacului al XV-lea : „și mai vârtos din casa Domniei Mele“, afirmație prin care trebuie înțeles că personajul făcea parte din oamenii palatului voievodului ¹⁴⁰.

Ținând seamă de data morții lui Stepan ca mare ban al Craiovei — adică 11 decembrie 1573 (dacă descifrarea lui Stoica Nicolaescu este cea justă ¹⁴¹) — și totodată de data ultimului act (nr. IV de mai sus), care este din 7 ianuarie 1574, avem oarecare nedumerire. Unde să fie greșala de datare, căci nu putem admite ca un voievod să dea o carte unui boier care era deja stins din viață de aproape o lună și mai ales unui boier de talia lui Stepan banul, ba mai mult, să dea altă dregătorie acestuia, când mare ban fusese numit chiar de el ?

Familiarizați cu textele documentelor de prin condicile mănăstirești și brâncovenești, nu rareori am înregistrat calculări de elemente cronologice greșite trecute în aceste texte de către dieci și translatiori de prin vaecurile XVIII și chiar XIX, aceștia făcând în nenumărate cazuri erori de calculări a anilor mai ales când răstimpul în care s-a scris un document se întâmpla să fie în lunile august-decembrie. De aici conchidem că adevăratul leat al cărții din 7 ianuarie trebuie postdatat, deci nu poate fi 7082 ci 7081, corespunzând anului 1573, când Stepan era încă „biv vel clucer“.

Din pisană mănăstirii Coșuna nu s-au mai aflat decât câteva fragmente, reconstituite în întregime de Stoica Nicolaescu ¹⁴² după textul din condica brâncovenească, text înfățișat mai sus, unde aflăm însă pe Stepan ca „biv vel clucer“. Inscricția însă alături de chipul lui Stepan, pe zidul pronaosului, îi indică dregătoria de mare ban, încât, fie că la data zugrăvirii interiorului, Stepan era deja mare ban al Craiovei, fie că această zugrăvire s-a făcut după stingerea sa din viață, prin îngrijirea lui Pârvul vel clucer, fiul său, al cărui chip se află alături de al părintelui său, susținând chivotul, însemn de ctitori din temelie ai lăcașului de rugă.

În toate cazurile, în răstimpul de la 3 octombrie 1573 — atunci când s-a început lăcașul bisericesc — și până la 11 decembrie al aceluiași an — când se stinge din viață Stepan banul — acesta va fi fost înălțat în marea dregătorie olteană.

Din acest răstimp nu ne sunt cunoscute decât două acte semnate din cancelaria lui Alexandru II voievod, și anume din 9 octombrie ¹⁴³ și din 23 octombrie ¹⁴⁴, căci următorul act cunoscut nouă este din 4 ianuarie 1574 ¹⁴⁵, dată la care Stepan banul era trecut din această viață de vreo trei săptămâni. În fruntea mărturiilor domnești ale actului din 9 octombrie întâlnim pe cunoscutul sfetnic al lui Alexandru II voievod, Dragomir marele vornic ¹⁴⁶, boier din Popești, iar în fruntea mărturiilor celui de-al doilea — pe Ivașco vel logofăt ¹⁴⁷, urmat de restul boierilor divaniți ¹⁴⁸. Marele ban al Craiovei al lui Alexandru II voievod este cunoscutul său sfetnic și intim Dobromir ¹⁴⁹, care însă nu apare în toate documentele cu mărturii domnești ale voievodului său, aflându-l la 7 ianuarie 1573 ¹⁵⁰ pentru ultima dată ca „vel ban“ înainte de răstimpul de care ne ocupăm, iar de la 15 ianuarie 1574 — după o lună și câteva

zile de la pristăvirea lui Stepan — îl aflăm ca „biv vel ban“, și de la această dată putem afirma că nu mai întâlnim pe acest însemnat boier — atunci când prezida sfatul domnesc — decât ca fost mare ban de Craiova.

Din toate aceste informații, reiese precis că Stepan „din Cioroiși“ a fost mare ban al Craiovei pentru cel mult o lună, între octombrie și decembrie 1573, și de aceea toate actele care vorbesc de el, după decesul lui, îi pun dregătoria de clucer.

Cu toate că nu avem nici un act de la Alexandru II voievod în scurtul răstimp de care amintim — chiar dacă eventual acestea ar exista fără menționarea numelui său — această absență este justificată și prin faptul că, îndeletnicindu-se cu ridicarea ctitoriei sale din apropierea scaunului bănesc, el nu va fi trecut niciodată Oltul pentru a lua parte efectivă la sfaturile domnescului său oblăduitor.

Luând acum în cercetare portretele ctitoricești zugrăvite pe zidurile interioare ale mănăstirii Coșuna, se mai pun încă alte întrebări nu lipsite de interes și care cer o punere la punct, dacă nu o lămurire :

I. — De ce sunt zugrăviți pe zidul naosului toți membrii masculini ai familiei lui Alexandru II voievod ?

II. De ce pe zidul pronaosului nu se află alături de Stepan marele ban de Craiova și soția sa — și cine ar putea fi aceasta ? Și

III. de ce alături de Stepan se află numai fiul său Pârvul marele clucer, tot fără soție, când cunoscut ne este ¹⁵¹ că acest boier — tovarăș credincios în urmă al lui Mihnea II voievod — ținea în căsătorie pe Benetta sau Benedetta, fiica unui Messer Xenos, soțul Lucreției Salvaresi, sora Ecaterinei, Doamna lui Alexandru II voievod, și că acest Pârvul era deci chiar nepotul prin alianță al Domnului în scaun la ridicarea lăcașului bisericesc ?

Pentru o mai ușoară orientare, am dresat o spiță curgătoare a scoborătorilor documentar cunoscuți ai lui Mihnea I voievod zis „cel Rău“ până la stingerea ei din viață în linie masculină, la mijlocul veacului al XVII-lea.

Prezența chipului lui Alexandru II voievod este explicabilă prin faptul că el este Domnul în scaunul țării pe vremea căruia a fost înălțată mănăstirea Coșuna de marele ban Stepan, și de asemenea și pentru Ecaterina Doamna, așa cum se obișnuia încă din vremuri străvechi de a se prezenta în lăcașurile bisericești — și aceasta întotdeauna în pronaos și cu foarte rare excepții în naos ¹⁵² — voievodul în a cărui domnie se clădea o biserică.

În ceea ce privește pe tânărul cocon domnesc ce se afla zugrăvit pe zidul interior al Coșunii lângă Alexandru II voievod, în vedere că acestui fiu al lui Mircea II Coregentul îi cunoaștem doi feciori ¹⁵³, dintre care acela care i-a urmat în scaun a fost Mihnea, trebuie să admitem că acesta a fost cel mai în vârstă, deci explicabil ca să fi fost reprezentat în ctitoria lui Stepan banul. Al doilea fiu al lui Alexandru II voievod, de care nu avem cunoștință decât că ar fi pețit pe Trofana ¹⁵⁴, una dintre fiicele lui Alexandru voievod Lăpușneanul al Moldovei ¹⁵⁵, credem că va fi fost un fiu natural. Afară de acești doi fii, Alexandru II voievod cu Ecaterina Doamna au mai avut și mai multe fiice : Rosandra, Maria,

Elena și Despina. Una din primele trei a fost soția unui Gheorghe hatmanul ¹⁵⁶ iar despre cea de-a patra, Despina — purtând ca nume un epitet de origine pur sârbească, căci Despina vrea să zică Principesă = Despotină — și despre care nu avem nici o cunoștință să fi fost căsătorită, nu mai știm nimic. În toate cazurile, după informațiile vremii, Mihnea la data înscăunării sale în iulie 1577 era în vârstă de vreo 11 ani ¹⁵⁷, deci născut pe la 1568, odată cu înscăunarea părintelui său, ceea ce nu ne pare just decât în cazul că printre primii copii să fi avut fete între 1559 și acest an. Toate înclină, din punct de vedere genealogic, că Mihnea să fi fost mai în vârstă cu câțiva ani, căci mai degrabă am crede că la 1568 Mihnea să fi fost născut, luând seamă la informațiile lui Stephan Gerlach care, martor ocular al acelor vremi, afirmă ¹⁵⁸ : „...Alexandru, acela care, înainte de a fi ajuns la domnie, fusese aici în Constantinopole, unde își luase și o nevastă din Galata, făcând cu ea copii...”.

Pe de altă parte, știm că Mihnea se însoțește cu Neaga din Cislău și Tătărani, fiica lui Vlaicul vornicul, la 1583 și nu putem admite să nu fi fost om de cel puțin 20—23 de ani, deci născut pe la 1560—63, și prin urmare în vârstă de 14—17 ani la suirea sa în scaunul părintesc, având ca oblăduitor pe Ivasco Golescul, sfetnicul intim al părintelui său.

De Miloș voievod știm că el este unul din frații lui Alexandru II voievod și că moare la 20 februarie 1577 ¹⁵⁹ — deci după ridicarea mănăstirii Coșuna — și această moarte l-a prins în capitala Islamului după ce fusese surghiunit la Kaffa. Interesant este, însă, că acest personaj este numit „voievod”, chiar în inscripția de la Coșuna, citită la 1876 de N. Măldărescu, și descifrată cu greutate și de noi. Și tot așa de interesantă este și prezența coroanei voievodale pe care ctitorul Coșunei pune să o zugrăvească pe capul acestui personaj bătrân, care niciodată nu a purtat-o și despre care nu știm să o fi râvnit vreodată.

După descrierea lui N. Măldărescu și după vizitarea din partea noastră a vechiului edificiu bisericesc, extrem de ruinat în ultima sută de ani, barba căruntă — am putea spune chiar albă — atunci când Petru voievod Șchiopul și Alexandru II voievod sunt cu bărbile negre, ne lasă să putem afirma că acest Miloș „voievod” era un personaj indiscutabil mai în vârstă decât ceilalți.

Știm, pe de altă parte ¹⁶⁰, că Milos, Alexandru și Petru au mai avut încă trei frați : Mihnea, Vlad și Mircea — toți însemnați de Petru voievod Șchiopul cu epitetul de „voievozi” — care purtau nume patronimice șirelei scoborătoare a lui Vlad voievod Țepeș ¹⁶¹. Nici unul din aceștia nu este zugrăvit la Coșuna și denotă că au murit încă din tinerețe. Am crede chiar că vor fi fost mai în vârstă decât cei care au supraviețuit groaznicelor surghiunuri ale întregii descendențe a lui Mihnea I cel Rău și această afirmație o facem sprijiniți pe numele lor, care se refereau la înaintași direcți ai părintelui lor.

Pe de altă parte, știm că pe lângă acești șase ziși voievozi, din care numai trei au fost efectiv cinstiți cu această înaltă sarcină, Mircea Coregentul a mai avut și șase fete ¹⁶² — Gherghina, Ana, Sofia, Ruxandra, Despina și Zamfira — despre care de asemenea nu mai avem știri, decât doar de una ¹⁶³.

Nu putem trece cu vederea, în ceea ce privește chipul acestui Miloș voievod, unele constatări făcute de noi la personajele zugrăvite pe zidurile interioare ale bisericilor noastre mai vechi, în pronaos în general și mult mai rar în naos. Barba căruntă sau albă denota în general că acel personaj era ori foarte bătrân la data zugrăvirii chipului său, ori stins din viață. Evident că acest lucru nu poate fi invocat aci — dacă zugrăvirea a fost executată anterior datei de 20 februarie 1577 — pentru fratele mai în vârstă al lui Alexandru II voievod și al lui Petru voievod zis Șchiopul, deoarece — precum am amintit mai sus ¹⁶⁴ — acest Miloș „voievod“ mai era în viață la data ridicării mănăstirii, adică la 1573, acceptând pentru moment această dată.

Un lucru pe care, însă, N. Măldărescu, în prețioasa sa descriere a chipurilor de la Coșuna, nu ni-l relevă, este că acest Miloș poartă în mâna stângă o cruce ¹⁶⁵. Până azi nu am putut afla rațiunea acestei cruci la diferite personaje zugrăvite pe zidurile interioare ale bisericilor noastre. O deducție sprijinită pe cercetări asidue cu privire la chipurile de personaje zugrăvite în pronaosele bisericilor veacurilor XVI, XVII și XVIII ar fi că această cruce în mână denotă că acel personaj, ctitor înzestrător, va fi fost stins din viață măcar la data zugrăvirii lăcașului bisericesc ¹⁶⁶. Atunci, însă, ar trebui să admitem că zugrăvirea interioară a Coșunei s-a întâmplat între 20 februarie 1577 și 17 iulie al aceluiași an, deoarece Alexandru II voievod nu este zugrăvit purtând o cruce și el. În sprijinul acestei sugestii, ar mai veni și alte constatări făcute de noi și despre care vom vorbi mai la vale.

Dar afară de acest Miloș, fiu mai mare al lui Mircea Coregentul și deci nepot de fiu lui Mihnea I voievod cel Rău, mai cunoaștem și pe un alt omonim al lui, pe Miloș frate cu Mircea Coregentul, aflat pe la 1512—1517 în scrisori relative la relațiile Țării Românești cu Brașovul ¹⁶⁷, vorbindu-se de el și într-un catastif de scule al familiei ¹⁶⁸.

S-ar putea, deci, emite părerea că Miloș voievod de pe zidul interior de la Coșuna, om bătrân, să fi fost acest Miloș I și; nu nepotul său de frate Miloș II. Dar între cele două personaje încoronate, Miloș voievod și Petru voievod, N. Măldărescu ne precizează un lucru care nu se mai poate azi controla: prezența unui Vlad voievod ¹⁶⁹ — cocon domnesc.

Știm că Petru voievod Șchiopul, fratele mai tânăr al lui Alexandru II voievod, a avut un fecior cu acest nume, însă după chiar indicația părintelui în pomelnicul pe care-l dă mănăstirii Sf. Ioan Teologul din insula Pathmos din Grecia ¹⁷⁰, Vlad este trecut ca al doilea fecior, primul fiind Ștefan. Prin urmare, nu de acest Vlad voievod este vorba pe zidurile Coșunei.

Știm, din multe alte informații istorice, că și Miloș „voievod“, fratele mai mare al lui Alexandru II voievod, a avut un fiu Vlad ¹⁷¹ — fie legitim, fie natural — despre care avem lămuriri foarte precise, mai întâi din interesantele mărturii contemporane ale lui Stephan Gerlach ¹⁷²; acesta, amintind că vestea morții lui Alexandru II voievod sosise la Constantinopol la 28 iulie 1577 ¹⁷³, zice: „La 28 iulie 1577 a sosit vestea despre moartea voievodului muntenesc Alexandru, acela care, înainte de a fi ajuns la domnie, fusese aci în Constantinopole, unde

își luase și o nevastă din Galata, făcând cu ea copii. *Fratele său Miloș a trebuit de asemenea să stea aici, ca în exil, până ce a murit, sunt acum abia câteva luni, lăsând un fiu, căruia Sultanul i-a acordat o pensie de 40 aspri pe zi. Al treilea frate, Petru, este voievod în Bogdania sau Moldova...*"

Lămuritoarele informații pe care le avem asupra acestui Vlad, fiul lui Miloș, le rezumăm aci.

Fragmentul de cronică ce se află zugrăvit pe zidul interior al naosului Coșunei¹⁷⁴ este extrem de importantă, căci ne-ar releva numele acestui Vlad cu particula de Petru — dacă citirea și traducerea părintelui Bălașa este cea justă¹⁷⁵, căci defunctul Stoica Nicolăescu nu interpretează în acest sens textul slaven citit de dânsul¹⁷⁶.

Dar acest text ne mai dă interesante lămuriri cu privire la omorul lui Ioan vodă cel Viteaz, Domnul Moldovei¹⁷⁷, precizând că „l-a ucis Petru voievod și capul de i l-a tăiat Io Vlad Petru voievod¹⁷⁸, „tărându-l (?) toată țara Moldovei¹⁷⁹”.

Aceste evenimente s-au petrecut în primele două săptămâni ale lunii iunie 1574¹⁸⁰. Evident că la data aceasta Vlad voievod va fi fost un tânăr de cel puțin 20 de ani¹⁸¹. Cu ocazia competițiilor la tronul muntenesc al lui Petru, fiul lui Pătrașco voievod cel Bun — și aceasta încă înainte de a se urca pe scaunul țării în iulie 1583¹⁸², Vlad, fiul lui Miloș II, va fi fost și el în Constantinople, căutând poate chiar la rândul lui a câștiga scaunul Țării Românești, împotriva vărului său primar mai tânăr, Mihnea¹⁸³.

Întors în țară — și desigur pe lângă unchiul său Petru, domn înscăunat o a treia oară în principatul vecin încă din septembrie 1582 — își va fi petrecut viața pe lângă acest părinte adoptiv. Astfel se explică și căsătoria sa, cu mare pompă, la 10 iunie 1587¹⁸⁴, nu cu fiica lui Mircea II voievod zis „Ciobanul”, cum s-a afirmat adesea¹⁸⁵, dar cu o nepoată de fiică a acestuia, Velica, fiica Domniței Stanca și a fostului mare logofăt muntean Ivan Noroceia din Pitești și Răzvad, seniorul Sebeșului săsesc.

Pe vremea când scaunul muntenesc recuperat de Mihnea încă din aprilie 1585, se clătina din pricina insistențelor ambasadorului Franței, Germigny de Germolles, în favoarea mazilului Petru Cercel pe de o parte, a insistențelor beglerbegului Mohamed în favoarea lui Mihnea și ale aventurierului albanez, sfetnic și sfătuitor al lui Petru voievod Șchiopul, Bartholomei Brutti, pentru acest Vlad care mersese și până a cheltui la Poartă pentru câștigarea tronului muntean 10.000 de scuzi, fiind susținut și de noul mare vizir din aprilie 1589, Sinan, Vlad a putut să prindă tronul atât de râvnit.

La 21 iulie 1589¹⁸⁶, doctorul Bartholomei Pezzen, ambasadorul Imperiului German, împărtășea arhiducelui Ernst, fratele împăratului Rudolf al II-lea, că în ajun Vlad — pe care însă îl numește văr al lui Petru Șchiopul, ceea ce nu este exact¹⁸⁷ — sărutase poala marelui vizir și va pleca în puține zile, după cum va fi de trebuință, spre Muntenia. Nu știm dacă planurile lui Vlad nu au fost dejucate de către Mihnea II voievod, care mai avea și pe alt serios rival, pe Petru Cercel. Vlad se stinge din viață pe neașteptate, peste câteva zile, la 6 august¹⁸⁸, lă-

sând o văduvă tânără cu care nu trăise decât doi ani de curând împliniți, poate fără copii¹⁸⁹, și care se va căsători o a doua oară în Transilvania cu Fabio Genga de Hătegel, pe semne un raguzan pripășit pe acolo, de origine poate italiană. Prin moartea neașteptată a acestui vlăstar al lui Vlad Țepeș, fură dejucate pentru totdeauna planurile bătrânei Mircioaie, care pe semne după moartea tuturor feciorilor ei puse-se toate influențele ei în joc la Poartă pentru înscăunarea soțului nepoatei sale de fiică.

Petru voievod de pe zidul naosului Coșunei, și al cărui chip descris la 1876 de N. Măldărescu nu se mai poate distinge azi, după aproape 100 de ani, este domnul Moldovei cu acest prenume, poreclit „Șchiopul”¹⁹⁰ de istoriografia noastră, frate îndată mai tânăr¹⁹¹ al lui Alexandru II voievod. Luând ca bună vârsta aproximativă pe care i-o indică piatra mormântală cu inscripție latină de la Bozen în Tirol¹⁹² — adică de peste șaizeci de ani — ar fi fost născut între anii 1530 și 1533¹⁹³.

Până la descoperirea textului de cronică de pe zidul Coșunei, s-ar fi putut afirma că specificarea de *voievod* dată și lui Petru, precum o găsim la Miloș, se referea la faptul că era și el fiu de voievod. Însă în acel text de cronică, dându-se interesantele lămuriri despre fapta de arme a nepotului său Vlad, cu tăierea capului lui Ioan vodă cel Viteaz, se mai vorbește și de cucerirea scaunului moldovenesc de către Petru. Prin urmare, în acest text se vorbește de evenimente întâmplăte în vara lui 1574, între aprilie și iunie, ceea ce nu concordă cu leatul slăvon 7081 din copia pisaniei din Condica brâncovenească¹⁹⁴ și care, precum am spus, nu poate corespunde decât anului 1573.

De aci conchidem în chip logic că mănăstirea Coșuna a fost încheiată, în ceea ce privește construcția, până la luna lui octombrie 1573, însă zugrăvelile interioare s-au executat după această dată, și deci și după moartea lui Stepan, marele ban de Craiova din decembrie 1573. Aceste zugrăveli au fost făcute prin îngrijirea lui Pârvul, marele clucer, fiul lui Stepan banul, ctitorul primordial. Cu această ocazie, Pârvul a pus să se zugrăvească textul pisaniei din care nu s-au mai păstrat azi decât câteva fragmente și totodată a pus meșteri încercați — pe semne sârbi — pentru a zugrăvi chipurile din interior, punându-se și pe el ca ctitor fondator.

După ce am identificat chipurile domnești ce se aflau zugrăvite pe zidurile interioare ale Coșunei în veacul al XVI-lea, vom căuta să răspundem la întrebările pe care ni le-am propus mai sus¹⁹⁵.

Pentru aceasta, am dresat aci în anexă o spiță completă a scoborătorilor lui Vlad Dracul pentru a înfățișa și înrudirile lor (vezi *planșa alăturată*).

După căderea cetății Semendria (=Smederevo) în mâna turcilor la 1459, mulți sârbi din neamurile mai de vază au luat drumul pribegiei, trecând Dunărea în Țara Românească, unde s-au încuscrit cu neamurile mai răsărite ale țării noastre și această afirmație se sprijină pe faptul că întâlnim în onomasticul nostru boieresc multe nume de origină pur sârbească, dacă nu am aminti decât prenumele de Pârvul, care este de factură emnamente sârbească, însemnând „cel dintâi”. Soțiile a trei din frații Craiovești ai veacului al XV-lea, făcuți

Vlad Dracula
voievod
1431-1433, 1435-1440
1442-1446

Vlad Tepes
voievod
1456-1462, 1476

Mihnea I
voievod cel Rău
1508-1510
= Maria

Mircea
Coregentul
1509-1510
= Despina

Salvaressi
din Hios

Na.
din Galata

Stepan
banul

Părvul
v. clucer

Lucretia
Salvaressi
= Messer
Xenos

Benedetta
(Benetta)

Ecaterina
Salvaressi

Mihnea II
voievod zis.
Turcitul
1568-83 ; 1585-91
= Neaga ot Cislău

Alexandru

Alexandru II
voievod
1568-1577 +

Petru Șchiopul
voievod al
Moldovei
1 = Maria Amiral
2 = Irina

Miloș
+ 1577
C-pol

Vlad =

Vlad Călugărul
= Rada (Monahia
Samonida)

Radu cel Mare
1495-1508

Mircea II
voievod zis
Ciobanul
1545-1553,
1558-1559

Stanca
= Ivan
Norocea
din Pitești
și Răzvad

Velica

Petru Rareș
voievod
Moldovei
1527-1538,
1541-1546

Chiajna
+ după
1589

Petru I
voievod
1560-1568
= Elena
Țrepovici

Radu
+

Mircea
+

care pește la 1583.

Ștefan cel Mare
voievod Moldovei
1457-1504

Elena
Brancovici
+ după 1552

Roxandra
n. 1535

Bogdan cel Or
voievod Moldovei

Alexandru
Lăpușneanu
voievod

Trofana

„vlastelini“ de către Vladislav voievod ¹⁹⁶ și anume : Negoslava — viitoare Salomia Monahia ¹⁹⁷ — lui Barbul banul, Neaga a lui Pârvul vornicul ¹⁹³ și Hrusana a lui Danciu armașul, căsătorite evident în a doua jumătate a veacului al XV-lea cu fiii lui Neagoe de la Craiova ¹⁹⁹, sunt prenume feminine eminate sârbești. Și acest proces se intensifică mai târziu, înșiși Domnii țarilor noastre încruscându-se cu neamurile mari ale vechii Serbii.

Elena a lui Neagoe vodă Basarab, cunoscută sub numele de Despina — adică principesă ²⁰⁰ — este din neamul cnejilor sârbi Brancovici ²⁰¹.

În șireaua scoborătoare a lui Mihnea I zis cel Rău, întâlnim numele, neuzitat până atunci la noi și în neamul Băsărăbesc, de Miloș, nume pe care-l poartă unul din feciorii acestui voievod. Acest personaj, despre care nu avem multe informații, va fi fost născut în a doua jumătate a veacului al XV-lea, pe semne din prima soție a părintelui său, cunoscută nouă a se fi numit Maria, iar după alte informații, Smaranda ²⁰², căci Voica, a doua soție, mamă a Ruxandrei, viioarea Doamnă a Moldovei, ea poartă un prenume eminate românesc. Facem chiar sugestia că acea Maria a lui Mihnea I cel Rău va fi fost și ea de viță sârbească.

Mircea Coregentul, născut și el în ultimele două decenii ale veacului al XV-lea, are ca soție pe o Despina, deci pe o principesă sârbă, epitetul *Despina* rămânând ca prenume la noi în țară, căci îl întâlnim ulterior de două ori în șireaua scoborătoare a acestui Mircea Coregentul și anume : 1) la una din fiicele lui Alexandru II voievod și 2) la una din fiicele fratelui acestuia, Petru, voievodul Moldovei ²⁰³. Prenumele acesta feminin dispăre totuși din descendența familiei domnitoare a țării, odată cu încheierea veacului al XVI-lea.

Alte încuscriri cu neamuri de vază sârbești întâlnim în aceste vremuri, ca, spre pildă :

a. — Pârvul din Băjești și Bucov, vel comis, fiul lui Staico marele logofăt și al Domniței Caplea, fiica lui Vlad voievod Călugărul, boier divanit în domnia unchiului său, Radul voievod cel Mare ²⁰⁴, se căsătorește la 1504 cu fiica lui Dumitru I. Iacșici ²⁰⁵ — cel mort la 8 noiembrie 1486 — și al unei Elene și este cumnat după soție cu Dumitru II Iacșici, omorătorul la Sibiu al lui Mihnea I voievod cel Rău, căzând la rândul-i sub securea răzbunătoare la 12 martie 1510 ²⁰⁶.

b. — Petru al Răreșoaii, fiul natural al lui Ștefan cel Mare, se căsătorește la 1530 cu Elena-Ecaterina Brancovici, fiica Despotului de Srem Iovan Brancovici (+ 10 decembrie 1502) și al Elenei Ștefan Iacșici ²⁰⁷, nepoata de vară primară a soției amintitului Pârvul comis din Băjești și Bucov. În acest chip, Domnul moldovean era unchi primei soții a lui Radul voievod de la Afumați, mama Doamnei Ruxandra, fiica lui Neagoe Basarab vodă, fiind soră vitregă Doamnei Despina, nume sub care este cunoscută soția acestui Băsărăbesc-Craiovesc.

c. — Pe la 1544, Mircea fiul lui Radul cel Mare — evident fiu natural — Domn pe care istoriografia l-a poreclit „Ciobanul“, devine ginere lui Petru Rareș, luând în căsătorie pe fiica acestuia „Despina Kneaghina“ ²⁰⁸, faimoasa Doamnă Chiajna, poreclită și „Mircioaia“,

uneltitoarea pe lângă Înalta Poartă o jumătate de veac aproape împlinită pentru a-și înscăuna plăpândeale sale odrasle.

d. — La 1552²⁰⁹, Alexandru voievod Lăpușneanul, fiul lui Bogdan-Vlad voievod zis „cel Orb“ al Moldovei și nepot deci lui Ștefan cel Mare, ia în căsătorie și Ruxandra, sora amintitei Mircioaie, și în fine :

e. — La 22 august 1563 Petru I voievod cel Tânăr, fiul sus-amintitei Mircioaie, ia în căsătorie²¹⁰ pe Elena, fiica lui Nicolae Țerepovici, sârb trecut în Transilvania²¹¹, și al Margaretei Ovciarevici²¹² ce mai trăia la 1572, căsnicie însă care nu dură multă vreme, tânăra soție de Domn părăsindu-și soțul și retrăgându-se în Transilvania la părinții ei, recăsătorindu-se cu Vladimir Moscovlănin și având o fetiță din domnescul ei prim soț, pe Teodorița²¹³ și poate un fecior, Vlad²¹⁴.

Revenind acum la Stepan, ctitorul Coșunei, în vedere că el nu era băstinaș, căci altfel i-am fi aflat averi de moștenire de la înaintași ai săi în țările noastre, și luând seamă că el poartă un nume emina-mente sârbesc — extrem de rar întâlnit la noi în onomasticul vremurilor de care ne ocupăm²¹⁵ — și mai ales faptul că el este numit de către Alexandru II voievod — cu toate că nu este decât clucer — „mai marele sfatului“ și „mai marele sfetnic“ al Domnului, și că în ctitoria sa el pune să se zugrăvească cei trei feciori al lui Mircea Coregentul — frați cari erau singurii încă în viață la data ridicării Coșunei — ne indică în chip neîndoielnic că între acest boier și neamul scoborător al lui Mircea Coregentul, dacă nu chiar cu cel al lui Mihnea I voievod cel Rău, vor fi fost, pe lângă legături de prietenie și de colaborare, și altele, de familie, necunoscute nouă până azi pe cale documentară.

Stepan, ca „biv vel clucer“, este amintit pentru prima oară astfel în actul din 1570—71²¹⁶, deci fusese înainte de acest an măcar „vel clucer“, și aceasta, precum am mai afirmat-o și mai sus, încă de la suirea lui Alexandru II voievod în scaunul Țării Românești. Că era contemporan Domnului ca vârstă putem să deducem din felul cum sunt zugrăviți pe zidurile interioare ale Coșunei acești doi voievozi și totodată și el : toți trei cu bărbile negre, deci bărbați în puterea vârstei, mai tineri totuși decât Miloș voievod. De altfel, nu trebuie să trecem cu vederea că alături de Stepan banul avem și pe fiul său, Pârvul, care este, la data ridicării — și, în toate cazurile, la data zugrăvirii mănăstirii pe dinăuntru — „vel clucer“ și el, deci bărbat trecut de 25 de ani și prin urmare cu vreo zece ani, sau mai bine, mai în vârstă decât domnescul său văr primar Mihnea II voievod, căruia îi va fi nu numai sfetnic²¹⁷, dar și tovarăș în vremuri de mari greutăți, când acest Drăculesc își va renega credința creștină, acceptând sangiacatul Nicopolei.

În sprijinul sugestiei noastre, că Stepan banul va fi fost rudă cu Alexandru II voievod, și deci în același grad și fraților acestuia, ne vine o informație care pare a fi fost trecută cu vederea, și anume pasajul din scrisoarea din 15 august 1587²¹⁸ a raguзанului Pascal Marini di'Poli, scrisă din Târgoviște Mărioarei Vallarga, văduva lui Fabrizio Adorno²¹⁹, la mănăstirea San Maffio din Murano de lângă Veneția²²⁰.

Iată și în traducere acest pasaj :

„...Benetta nu se mai poate lecuî la picioare, pare că i le-a luat cineva ; e măritată cu clucerul și boierul Pârvul, feciorul răposatului

boier Stiepan, care a fost om mare pe lângă Alexandru și e din neamul nostru, dregătoria sa cu care se îndeletnicește, e că are grijă de toate cele ce vin la Curtea Domnului, cele ce se primesc și se împart și nimeni nu-i poate lua socoteala..."²²¹.

Pe ce punct de rudenie se pune Pascal Marini di'Polî față de Stepan banul când afirmă, rudei prin alianță a fratelui său Ioan, că acest „om mare pe lângă Alexandru“, era „di nostro ligniaggio“²²² ?

Această afirmație ar fi trebuit să se refere atât la scriitorul rândurilor — adică Pascal Marini di'Polî — cât și la aceea căreia îi se adresează — adică Mărioara Adorno — și ne lasă să credem că între Pascal și sora vitregă a Ecaterinei, Doamna Țării Românești, pe de o parte, și Stepan banul pe de altă parte, va fi fost o înrudire de sânge, poate chiar mai îndepărtată, însă pe care amândoi, atât sfătosul raguzan cât și fata lui Nicolae Vallarga, o cunoșteau în chip precis, căci termenul de „ligniaggio“ nu poate fi tradus decât prin : neam, familie sau viță.

Dacă va fi avut acest raguzan, venit pe plaiurile noastre²²³, vreo înrudire mai apropiată în țara noastră și în special cu Stepan banul, nu știm și nici nu am putut afla, căci evident că textul de mai sus nu poate să se refere la înrudirea lui Părvul clucerul cu fratele lui Pascal, cu acel „Zuoani“ sau „Jiva“²²⁴, a cărei soție Esther — zisă Prepia — era sora Benetei, consoarta încă dinainte de anul 1578 a amintitului Părvul clucerul.

Am vorbit mai sus²²⁵ de lespede mormântală, aflată în interiorul mănăstirii Coșuna, a unei jupănese Dobra, mare băneasă, stinsă din viață în domnia lui Mihnea vodă Turcitul și am arătat că afirmația defunctului Stoica Nicolăescu, că acest mormânt este al fiicei lui Mircea III voievod zis Ciobanul, este greșită.

Această lespede mormântală a fost așezată pe groapa marei băneșe Dobra după încheierea domniei lui Mihnea II voievod și insistăm încă odată că această afirmație a noastră reiese din epitetul de „Turcitul“ ce se înseamnă în inscripția pietrei de mormânt, epitet pe care acest renegat al credinței noastre ortodoxe nu o ptea avea decât după anul 1591, când, ca mahometan, a primit sangiacatul Nicopolei.

Ordem a nu ne înșela spunând că această mare băneasă Dobra este sotia lui Stepan și deci mumă a lui Părvul clucerul, excluzând totuși identificarea ei cu acea Dobra, fără măcar epitetul de jupăneasă, căreia feciorii lui Frătilă îi furaseră moara cu toate fiarele încă de pe vremea domniilor lui Vintilă de la Slatina și Radul Călugărul.

Evident că și celelalte două morminte din lăuntrul Coșunei, și anume cel al Hrisafinei, fiica lui Mihalcea marele ban, și cel al lui Constantin, fratele Hrisafinei, așezate acolo tot după ieșirea din scaunul țării a lui Mihnea II voievod, au fost nuse de cineva din neamul lor și nu putem atribui acest pios act lui Părvul clucerul decât în scurtul răstimp dintre 1591 și 1594, căci în bătaia de la Călugăreni, Mihnea, fostul voievod, ca sangiac, nu mai avea pe lângă el pe acest Părvul, fost mare logofăt al ultimilor ani ai domniei sale²²⁶.

Pe de altă parte, știm că fiica lui Stepan, Maria²²⁷, soția lui Radul postelnicul din Caracal — altul decât omonimul acestuia, atât ca nume

cât și ca dregătorie, fecior al lui Vlăsan din Caracal adoptat cu frații săi de Calea, zisă din Brâncoveni, de unde își luase numele — nu a avut scoborători și nici nu știm dacă pe acele vremuri va mai fi fost în viață.

Revenind la termenul de rudenie de care am vorbit mai sus, am putut emite și ipoteza că Pascal Marini di'Poli, vorbind de „neamul“²²⁸ sau de „vița noastră“, va fi întrebuințat acest termen în sensul că rudeniile rudelor Mărioarei Adorno — mai ales când era vorba de o personalitate marcantă ca a banului Stepan — va fi fost socotit ca o persoană din propriul lor neam.

Dar Pascal Marini di'Poli era raguzan.

Să fi fost și Stepan banul tot de pe malurile Mării Adriatice, rudă poate cu neamul Ecaterinei Doamna — și de aceea niciodată desemnat cu termenul de „din casa Domniei Mele“ de către Alexandru II voievod? Neamul său se va fi înrudit poate și prin Serbia cu alte familii, asupra cărora vâlul uitării a șters orice urmă în scurgerea de un pătrar de mileniu.

Stepan banul a fost un intim tovarăș al lui Alexandru II voievod încă de când acesta a fost în surghiun; el a trebuit să vină în Țara Românească odată cu voievodul și prietenul său și al neamului său, căci la întrebarea dacă era străin, vom răspunde categoric: da! Mărturie ne este numele său; mărturie ne este numele fiului său, cu toate că acest nume de Pârvul se împământenisise de mai bine de un veac în principatul muntean; mărturie ne este numele acelei foste mari băneșe Dobra, care este indiscutabil soția lui Stepan banul și maică a lui Pârvul. Strâns legat de neamul lui Alexandru II voievod, care i-a dat și onoruri și belșug, atât Stepan banul, cât și fiul său Pârvul, s-au pus cu tot sufletul în slujba atât a părintelui cât și a fiului.

Lespedea mormântală a maicii sale — a acelei jupăneșe Dobra, fosta mare bănească — Pârvul, marele logofăt al lui Mihnea, o va așeza-o înainte de a părăsi pentru totdeauna plaiurile noastre. Bătrâna băneasă se va fi stins între anii 1585 și 1591, iar piatra o va fi pus-o înainte de a părăsi pământul românesc, pe care nu l-a mai revăzut.

De cei trei mari bani de care am vorbit mai sus — Dobromir, Stepan și Mihai, Mihali sau Mihalcea — nu știm nimic în ceea ce privește antecedentele lor. Toți trei apar brusc pe firmamentul politic al țării noastre și încă în cea mai înaltă dregătorie a principatului muntean. Pentru nici unul din ei nu putem spune cine le-au fost părinții. Față de fiecare din ei, Domnitorii pe cari i-au slujit, au avut atenții cu totul particulare. Atât Dobromir banul cât și Stepan banul au avut, atât din partea lui Alexandru II voievod, cât și din partea fiului său, Mihnea II voievod, și cinstiri și belșug, însă dacă primul nu a lăsat nici o urmă pentru istorie și posteritate, lui Stepan banul îi revine măcar cinstirea amintirii sale prin frumosul lăcas bisericesc cu care a înzestrat banatul oltean, pe care nu l-a cărmuit decât nici două luni. Toti trei banii — Dobromir, Stepan și Mihalcea — sunt ceea ce am numi „homines novi“, fără strămoși direcți în țara noastră, fără averi de moștenire sau de baștină la noi, agonisind totuși, din mila Domnului pe care i-au slujit cu credință, averi însemnate și cinstiri personale pe

care nu le-au avut în acele vremuri nici un boier din cei de obârșie românească, afară poate de un Ivașco Goleșcul din partea lui Alexandru II voievod, a feciorului său și a fratelui său, Domnul moldovean, el aflându-și încă și azi odihna de veci pe meleagurile moldovenești, în biserica moldoveană a Bistriței.

Dacă Dobromir și Stepan sunt, evident, și de obârșie și cu legături de familie din țara vecină la vest, Mihalcea era din sud și el e unul din numeroșii greci levantini pripășiți pe la noi, ca un Stelea spătarul, alt „homo novus” care a agonisit averi însemnate la noi tot din mila acestor voievozi și de la care a mai rămas în Țara Românească acel frumos lăcaș bisericesc din Târgoviște ce-i poartă încă și azi numele.

Dacă rudenia între Stepan banul și ramura scoborătoare a lui Mihnea I cel Rău va fi fost — și prezența a celor trei frați pe zidurile interioare ale Coșunei ne-o mărturisesc în chip neîndoielnic — atunci această înrudire trebuie admisă la cel puțin o generație anterioară celei a lui Alexandru II voievod, Stepan fiind poate un văr mai îndepărtat al celor trei domnești figuri pe care le-a nemurit pe zidurile ctitoriei sale. Înrudirea va fi putut fi chiar prin acea jupâneasă Dobra sau prin soția lui Mihnea I. căci prin faptul că soția lui Mircea II Coregentul este o Despină și că acest nume era încă pe vremurile acelea epitetul sârbesc distinctiv al unei principese, ar trebui să admitem, totodată, că și acea înaintașă a celor doi Domni români să fi trebuit să fie dintr-un neam de vază sârb, de care nu putem crede să nu se fi știut pe acele vremi.

Însă pe pereții Coșunei nu întâlnim, afară de Ecaterina Doamna, nici un chip de personaje feminine și dacă nu știm predis cine va fi fost soția marelui ban Stepan, știm precis că fiul său fusese soțul acelei Benetta, cu care se însoțise înainte de 1578. Să nu fi fost încă însurat la momentul zugrăvirii zidurilor interioare ale Coșunei, luând seamă la detaliile pe care Pascal Marini di'Poli le dădea Mărioarei Vallarga-Adorno la 1587²²⁹, cu privire la soțul Benettei și a slujbei sale? Dar corespondența dintre aceștia cât și a întregii familii a Ecaterinei Doamna cu sora ei vitregă, retrasă în mănăstirea din preajma Venetiei, ne este cunoscută încă din februarie 1574²³⁰ și din ea am fi putut afla ceva cu privire la o căsătorie posterioară acestui an, deci la această dată Benetta era deja soția lui Părvul clucerul, și totuși chipul ei lipsește și el de pe zidurile Coșunei, când știm că zugrăvelile le-a făcut însuși Părvul clucerul după pristanțirea părintelui său și aceasta ne când era „vel clucer”, adică după vreo patru ani de la ridicarea bisericii. Dar nici Petru voievod nu este zugrăvit cu soția sa, care ne este cunoscută, Maria Amirali, străină și ea de nația noastră și poate chiar de credință. Că Ecaterina Doamna trecuse la ortodoxism, reiese neîndoielnic dintr-un pasaj al uneia din scrisorile ei către soră-sa vitregă de la Veneția.

La insistențele pe semne ale acesteia de a veni în țara noastră, Doamna Ecaterina îi scrie astfel la 20 februarie 1578²³¹ în recenta ei văduvie :

„...și rugăm pe Domnul Dumnezeu să te afle pe Domnia Ta scrisoarea mea în sănătate și mare mântuire, căci și noi, slavă lui Christos și mulțumită rugăciunilor părinților noștri și pentru sănătatea ta, suntem bine până acum. De asemenea, la 16 februarie, printr-un raguzan, am primit o scrisoare a Domniei Tale și am aflat despre sănătatea ta și m-am bucurat mult, *afară numai că mi-ai scris Domnia Ta cum că se găsește aici o biserică frâncă și vrei să vii aici și în această privință, ce să-ți scriu Domniei Tale ? Ești, adevărat, sora mea, ești sângele meu și te iubesc și te doresc, dar locul acesta nu suferă ca eu de atâta vreme să mă port după ritul grecesc și sora noastră tot așa*²³² *și acum Domnia Ta să vii să mergi la o biserică frâncă, și noi pe de altă parte la altă biserică, grecească. E o rușine, și ne disprețuiește lumea. Aici sunt locuitorii oameni sălbateci, nu sunt ca la Constantinopole și Pera unde sunt amestecați grecii și frâncii la un loc, și iarăși, pe de altă parte, această țară nu e moștenirea noastră ; azi suntem și mâine nu suntem, după voia lui Dumnezeu, și ne aflăm în mâna turcului și nici noi nu știm unde vom fi până la capăt. Dar stai Domnia Ta și trăiește în liniște. Domnia Ta ești în locuri bune și, cât voi fi sănătoasă, voi îngriji de tine cât stă în mâna mea și să nu aibi grijă, cât va fi sănătos Mihnea voievod, nu te vom uita...*“²³³.

O ipoteză care reiese din această lipsă a personajelor feminine, afară de Ecaterina Doamna pe zidurile interioare ale mănăstirii Coșuna, este că Benetta va fi rămas catolică, cu toate că la 1587 Ecaterina Doamna afirma că sora ei — pe acea vreme deja recăsătorită cu Constantin Frangopulo — era de rit grecesc, adică ortodoxă. Fiind catolică — deci schismatică — nu era admis a i se pune chipul înlăuntrul unei mănăstiri ortodoxe. Această sugestie ar putea să ia o formă afirmativă și în ceea ce privește și pe soția lui Stepan banul — fie Dobra marea băneasă, fie alta — care va fi fost și ea de lege „frâncă“ și atunci s-ar mai putea admite și afirmația lui Pascal Marinj di'Poli că era din „neamul“, din „familia“, din „vița“ lor.

Cu aceasta, am căutat să răspundem la cele trei probleme pe care ni le-am pus mai sus²³⁴.

Dacă înrudire va fi fost între Stepan banul și feciorii lui Mircea II Coregentul, atunci spița încrengăturii s-ar putea rezuma precum urmează (vezi *planșa alăturată*).

Să fi fost și Stepan banul tot de pe malurile Mării Adriatice, rudă cu rude ale Ecaterinei Doamna sau cu Mărioara Adorno ? La această întrebare, în lipsă de dovezi precise, nu putem răspunde, pe cât de plauzibile ne-ar apare acestea.

Interesant este totuși faptul că nici odată Stepan banul nu este numit „din casa Domniei Mele“²³⁵ de către voievodul și intimul său, căci Stepan fără îndoială a trebuit să cunoască pe fiul lui Mircea II Coregentul încă dinainte de suirea lui Alexandru în scaunul princi-

X

MIHNEA Vvd.
Domn. T. Rom.
zis „cel Rău“

Maria.
poate
sârbă

poate rudă cu

X

Miloș I
1512–1517

Mircea
Coregentul
părintelui său

Despina
princesă
sârbă

poate rudă cu

X

Miloș II
+C-pol la
20.II.1577
= ?

PETRU Vvd.
Domn. Mold. zis
„Șchiopul“
= Maria Amiral

ALEXANDRU Vvd.
Domn T. Rom.
+ c. 25.VII.1577
⊙ Măn. Radu-Vodă

Ecatarina
Salvaressi
+ c. 1590

poate rudă cu ... STEPAN sau cu = Dobra
n.c. 1525/30; v. cluc. în
T. Rom. 1568-70; b.v.
cluc. 1570-73; v. Ban
Craiovei 1573./X-XII;
+ 11.XII.1573 ridică din
temelie Măn. Coșuna
1572-73
⊙ Coșuna

?

+ 1585-91
⊙ Cosuna

VLAD

Pretend. tron T. Rom.
1589. VII; + 6.VIII. 1589
la C-pol. = 1587/VI. Velica
Ivan Norocea din Pitești
și Răzvad, recăsăt. cu
Fabio Genga

Catarina
1599

MIHNEA Vvd.

n. 1560/61; Domn. T. Rom.;
zis „Turcitul“; turcit sub
numele de MEHMED BEG
1591; + 1601

1. = 1582 Neaga din Cislău și
Tătăran

2. = Vișa (fără cununie)

Radul
(din 1)

n. 1584; + copil

Radul
(din 2)

n. 1585/6 Domn T. Rom.
zis RADUL-MIHNEA

MARIA

= ante 1570
Radul postelnic
din Caracal
1559, 1568
f.c.

PĂRVUL

n.c. 1550; vt. cluc. 1573;
v. clucer 1578; v. log.
1587; tovarăș lui Mihnea
Vvd. în pribegie la 1591;
+ c. 1593/94; ctit. zu-
grăvește măn. Coșuna
= c. 1572/3 Benetta Xenos,
nepoată de soră Ecate-
rinei Doamna lui Alexan-
dru II Vvd
f.c.

patului muntean și că acel „mai mare sfetnic“ al acestui voievod a venit în țară odată cu Domnul cel nou, încă din iunie 1568.

Că era străin de țară, ne-o indică mai întâi prenumele eminamente sârbesc și chiar cel al fiului său Pârvul, prenumele acesta împământe-nindu-se la noi de mai bine de un veac și mai ales în Țara Românească²³⁶. De unde, însă, în primele decade ale veacului al XVI-lea acest prenume însemna pe primul născut al unei descendențe, la prima generație, această specificare va degenera în urmă, în a doua jumătate a veacului XVI-lea, rămânând un simplu prenume ca oricare altul.

Rezumând, deci, cele studiate mai sus în ceea ce privește pe Stepan banul, conchidem că el era străin de neamul nostru, că a cunoscut pe Alexandru voievod poate încă din vremea surghiunului acestuia, că a fost rudă cu neamul scoborător al lui Mihnea I cel Rău, căci dacă ar fi fost înrudit cu cel scoborător al lui Mihnea al III-lea, este exclus ca fie Alexandru, fie Petru, să nu-i fi pomenit numele în pomelnicele amintite mai sus. Înrudirea între Stepan banul și ramura scoborătoare a lui Mihnea I trebuie să se fi produs în domnia acestui voievod sau cel mult în cea a lui Mircea al II-lea Coregentul, numai așa putându-se explica rostul celor trei frați încoronați, reprezentați pe zidurile Coșunei și mai ales prezența lui Miloș al II-lea în naosul bisericii, pe aceeași treaptă cu Alexandru al II-lea și cu Petru, voievozi — după cum se știe — primul în Țara Românească, cel de-al doilea în Moldova.

*

Prin toate particularitățile semnalate în studiul de mai sus referitoare la data și autrul construcției, precum și la inscripțiile și modul de reprezentare a portretelor ctitoricești de pe pereții acestui lăcaș, mănăstirea Coșuna constituie unul dintre cele mai interesante monumente religioase din Oltenia, legate de însemnate neamuri domnești și boierești, inițiativă luată în 1972 de a i se comemora aniversarea celor 400 de ani de existență, fiind pe deplin justificată.

NOTE

¹ V. *Monăstirile înkinate și kălugării streini*, București, Tip. Colegiul Sf. Sava, 1861, p. 9—11.

² V. *Vechea biserică a Bucovățului*, în rev. „*Columna lui Traian*“, VII, 1876, Noua serie, Tom. I, p. 270—272.

³ V. *Miloș-Vodă din 1574 ; Apendice la notițele d-lui N. Măldărescu*, în aceeași revistă, p. 272—275.

⁴ V. *Monumente naționali : Monăstiri și biserici ortodoxe : Raporturi de la comisiunea pentru cercetarea lor. Partea II*, București, Tip. Stat., 1882, p. 191—192 și p. 231—232.

⁵ V. *Schițe din istoria Craiovei*, Craiova, Ralian & Samitca, 1902, p. 27—35 și idem, ed. II, Samitca, Craiova, 1914, p. 28—36.

⁶ V. *Istoricul a 40 de biserici din România*, vol. IV, București, Energia, 1915, p. 56—58.

⁷ V. *Despre Dionisie Eclisiarhul și monăstirea Bucovăț : Un „promion” și pomelnicul monăstirii*, în rev. „Arhivele Olteniei”, XV, 1936, nr. 82—85, ian.-iun., p. 22—39 și de același : *Fundațiunile religioase ale Olteniei : Cartea I-a : Mănăstiri și Schituri (Coșuna sau Bucovățul, satul Mofleni, com. Bucovăț-Dolj)*, nr. XXIII, p. 286—289.

⁸ V. *Din trecutul Craiovei*, în rev. „Arhivele Olteniei”, V, 1926, nr. 25—26, mai-aug., p. 187—191.

⁹ V. *Un prețios fragment de cronică pe pereții Mănăstirii Coșuna din Dolj*, în revista Caselor Naționale „Răsăritul”, I, 1941, nr. 1—2.

¹⁰ V. *Inscripții dela Biserica Mănăstirii Bucovățul-Vechi sau Coșuna*, în rev. „Oltenia”, Cartea I, nr. 12, 1940, Craiova, p. 177—178 și de același : *Despre familia lui Alexandru al II-lea Voevod : Știri noi bazate pe inscripțiile descoperite în Mănăstirea Bucovățul-Vechi — Dolj*, în aceeași revistă, Cartea IV, Craiova, 1944, p. 29—36, precum și mai recente studii : *Pașini din trecutul minăstirii Coșuna-Bucovățul vechi*, în „Mitrop. Olt.”, XXIV, 1972, nr. 9—10 (sept.-oct.), p. 726—772 și *Bunurile Mănăstirii Coșuna (Bucovăț)*, *ibidem*, nr. 11—12 (nov.-dec.), p. 899—922.

¹¹ Coautor la prima lucrare citată a părintelui D. Bălașa, mai publică în revista d-sale „Oltenia”, Cartea IV, *Satul Bucovățul*, p. 67—87 și un important material documentar de copii de acte din *Condica mănăstirilor Călușul-Bucovăț*, nr. 722 de la Arh. Stat. București, în aceeași revistă (v. Cartea V și VIII).

¹² V. *Ctitorii mănăstirii Bucovăț, Stepan, marele ban și fiul său Pârveu, marele logofăt*, în „Mitrop. Olt.”, XXIV, 1972, nr. 9—10, p. 668—699.

¹³ V. *Cronica murală de la Bucovăț*, *ibidem*, p. 773—787.

¹⁴ V. *Danii făcute de Mihai Viteazul mănăstirii Coșuna*, *ibidem*, p. 788—793.

¹⁵ Aflăm un sat cu acest nume în județul Dolj, plasa Băilești, la 46 km de Craiova și la 11 km de comuna Băilești, pe o șosea vicinală ieșind din șoseaua județeană Craiova-Calafat, înainte de a se intra în satul Perișorul. Această șosea vicinală, plecând din intrarea în satul Perișorul, trece prin cătunul Cetățuia, prin satul Trochești de care este la o depărtare de 1 km, continuând înspre Cioroiul-Nou. Între Trochești și Cioroiști este o altă șosea vicinală, pe dreapta, ce merge înspre Galiciuica, pe șoseaua Giubega-Băilești.

Porecla acestui boier, numit „din Cioroiști”, o aflăm în documentul de la Matei voievod Basarab, din 13 iunie 1642 (v. Arh. St. București, Cond. Bucovăț, f. 137 ; v. și I. Donat, *Despre Dionisie Eclisiarhul*, loc. cit., p. 24).

Părvul clucerul, fiul lui Stepan banul, întărește această moșie împreună cu Perișorul, Seaca și Cârna (Seaca-de-Câmp și Cârna, azi însă în Dolj, pe marginea Dunării) tot mănăstirii Coșuna, după cum ne vorbește documentul lui Ștefan vodă zis „Surdul“, din 16 februarie 1592 (v. Arh. St. București, Cond. 268, p. 381).

¹⁶ Uneori, acest voievod a fost însemnat ca fiind al treilea Alexandru al Țării Românești. Noi îl socotim ca al doilea, luând în seamă că primul Alexandru este unul din fii naturali ai lui Mircea I cel Bătrân, Alexandru Aldea, și nu Nicolae-Alexandru Basarab, domnul țării din veacul al XIV-lea. Acest Alexandru II voievod mai este numit și Alexandru-Mircea, deoarece era fiul lui Mircea, coregentul de la 1510. Alți istoriografi îl mai numesc și Alexandru Oaic-Seacă, din pricina dării pe care a înstituit-o în timpul domniei sale pe oile seci, adică sterpe.

¹⁷ Un document de la Alexandru II voievod din 7080 (= 1571—1572) (v. rev. „Oltenia“, Cartea V, p. 85—89 ; v. și Arh. St. București, Cond. 268, p. 327 bis), dat mănăstirii Coșuna de lângă Craiova, spune : „ca să-i fie satul Săcuiul tot, pentru că au fost moșie și moștenire a jupâneasii Stancăi ce au fost mare stareță (în loc de spătăreasă) din Bratovoesti, iar după aceia *au venit jupâneasa Stanca înaintea Domniei Meale de au dat și au adăogat această moșie la sfânta mănăstire și au scris la pomeanec pe vel spătar și pe jupâneasa Stanca și pe maica ei, jupâneasa Slavna și pre toți feciorii lor, câți au avut, și vii și morți...*“.

Stanca, zisă din Bratovoesti, era fiica lui Hamza banul din Obislav și a jupâneasii Slavna, probabil una din fetele lui Drăghici marele vornic din Cricov (boier din Mărgineni-Prahova) din veacul al XV-lea. Numele acestei boieroaice vine de la satul Bratovoesti din Dolj, de pe șoseaua națională Craiova-Rahova, la 20 km spre sudul capitalei Olteniei, mai jos la 10 km de satul Secuiul pe care îl dăruiește mănăstirii Coșuna. Pentru această boieroaică și înrudirile ei după mamă, v. George D. Florescu, *Boierii Mărgineni din sec. XV și XVI*, București, 1930, p. 48—51. Stanca mai trăia foarte bătrână la 1572.

¹⁸ Este fiul unic, documentar cunoscut, al lui Benga, care își pierduse viața în lupta de la Clejani, în 1522. Stanciul era nepot de fiu lui Stanciul, zis „din Glogova“, cel mai îndepărtat strămoș al neamului boierilor din Bengești, soțul Domniței Ana, fiica lui Basaraba II voievod. Stanciul, fiul lui Benga, fusese vel postelnic la 1543 și vel spătar la 1554. El își află moartea în luptă la Boiani la 1559 împreună cu trei din cei cinci fii pe cari i-a avut : Hamza, Vlad și Drăghici, îngropați toți alături de mama lor la mănăstirea Glavacioc.

¹⁹ Încă și azi mai există un deal cu numele de Smărdăcețiu, în plaza Băilești, comuna Galicea-Mare. Va fi fost pe vremurile de care ne vorbesc documentele, un sat care azi a dispărut, situat nu departe de satul Cioroiși de care am vorbit mai sus (v. și pr. D. Bălașa, *Bunurile Mănăstirii Coșuna*, loc. cit., satul Smărdășteți (azi dispărut), p. 918—919.

Trebuie diferențiat acest Smărdășteț de satul omonim care este în jud. Mehedinți, aflat în *Marele Dicționar Geografic al României*, sub numele de Zmărdăștețul-Viașul, în luncile mlăștinoase mehedințene ale pârâului Blahnița, pe stânga șoselei Turnu-Severin — Bucura — Cetatea

— Calafat, la 5 km distanță, pe un drum pe dreapta, plecând din comuna rurală Bucura, ce trece prin cătunul Elisabeta mergând prin Viașul spre comuna rurală Pătule.

²⁰ V. Cond. No. 268 după fișele inedite ale generalului Petre V. Năsturel (azi donate Arh. Stat. București, împărțășite nouă încă din 1933—1934 de către Nicolae A. Boicescu. În rev. „Oltenia“ (v. op cit.), nu am aflat reprodus textul acestui document.

²¹ Primul dintre cei care s-au îndeletnicit cu trecutul documentar al mănăstirii Bucovățul care discută afirmația aceasta din cartea lui Alexandru II voievod este Ioan Brezoianu (v. op. cit., p. 10), încă din anul 1861. Cu privire la acest Domn, v. și George D. Florescu, *Un înel domnesc din veacul al XVI-lea și câteva considerațiuni noi cu privire la neamul Basarabilor din acel veac*. București, Tirajul, 1940, p. 7 și notele ajutătoare 13—18 ; v. și Stoica Nicolaescu, *Domnia lui Radul Paisie vodă și a fiului său Marcu voievod (13 iunie 1535 — 17 martie 1545)*, extr. din rev. „Arhivele Olteniei“, XVII, 1938, nr. 97—100.

²² Feciorii lui nu sunt numiți, iar el ne este neidentificabil.

²³ Din vechea pisanie a mănăstirii — pisanie în zugrăveală și nu în piatră sculptată — părintele D. Bălașa nu a mai aflat decât un fragment sub noua tencuială, care amintește doar numele lui Stepan fost mare clucer, și câteva cuvinte din inscripție, restul fiind pe de-a-ntregul și pentru vecie distrus (v. pr. D. Bălașa, în rev. „Oltenia“, op. cit., Cartea I, 1940, p. 178).

În extrem de interesantul articol al lui Stoica Nicolaescu din rev. „Răsăritul“, el ne spune : „Istoricul mai vechi — înainte de 1483 de când avem prima amintire — nu se cunoste...“. iar într-o primă notă, tot acest neobosit cercetător al trecutului nostru ne lămurește că „această informație o are din Arhiva Protoeriei Dolj, 1835, la Arhivele Statului din Craiova, izvor pe care nu am putut să-l controlăm și să-l cercetăm, dar care pare de cea mai mare însemnătate pentru acest lăcaș de rugă.

²⁴ V. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, București, Cugetarea, 1943, tabela cronologică, p. 514 ; v. Aurelian Sacerdoteanu, *Liste de Suverani*, extr. din rev. „Hrisovul“, vol. I, 1941, reeditat în *Îndrumări în cercetările istorice*, București. Casa Scoalelor, f.a. (1945), la p. 253 ; v. și St. Nicolaescu, op. cit. ; v. și G. D. Florescu, op. cit., cu notele amintite mai sus la nota 21.

²⁵ *Letopisețul Țării Românești*, editat de St. Nicolaescu (v. „Rev. pt. Ist. și Filolog“, vol. XI, p. 122 și în extr., la p. 26), ne dă următoarele lămuriri cu privire la omorârea acestui voievod : „...Și au tăiat — adică Vintilă vodă — mulți boieri. Iar când au fost al treilea an din domnia lui s-au dus la Craiova să vâneze cerb pre Jăiu și s-au sfătuit în taină cu oamenii lui să tae pre cumnată-său (e vorba de Momcea logofătul, bărbatul Domniței Cărstinei, sora lui Vintilă Vodă) și pre alți boieri. Iar cumnată-său prinzându-i de veste, se sfătui cu boierii ca să omoare pre Vintilă vodă și învăță pre două slugi ale lui, unul arvat și altul ungurean, când vor merge și cu Vintilă vodă pre malul Jăiului vorbind, iar ei să se răpează cu caii și să-l ia în sulite să-l omoare, și așa păzirea cea vreme. Și mergând Vintilă vodă împreună cu toți boierii,

iar slugile acele începură a repezi caii și într-o parte și într-altă parte, și căutând Vintilă vodă înapoi zise : cine aleargă cu caii ? Iar cumnată-său zise : Cei nebuni ai miei ungureni. Și așa-i făcu că vor să treacă pre lângă dănsul înaintea lor, iar ei să alăturară și-l înjunghiară cu sulile și muri... Apoi boierii s-au sfătuit și au mersu la mănăstirea la Argeș și au luat pre egumenul Paisie și l-au pus Domnu și i-au schimbat numele de i-au zis Io Radul voievod Paisie, feciorul Radului voievod, la leat 7043 (= 1535).

Constantin Căpitanul este mult mai puțin precis în privința acestor evenimente (v. ediția N. Iorga, 1908, p. 53) : „...sau dus în primblare către Craiova, ca să vâneze pădurile Jiului să prinză cerbi și alte vână-turi mai mari, de vreme ce într-acele părți de loc să află vânători multe și mari. Iar lângă acestea avea gând Vintilă vodă să mai tae o seamă de boieri, dar simțind boierii, s-au vorbit cu toții pre taină, și au năvălit ei mai nainte de au tăiat pre Domn în malul Jiului și au scăpat ei de moarte...”.

Cronica Cantacuzinească (v. ed. N. Simache și T. Cristescu, București, 1942, p. 104) este și mai neprecisă, căci vorbind de domnia lui Vintilă vodă nu spune decât următoarele : „...deaci când au fost al treilea an al domniei lui, s-au dus Vintilă vodă la Craiova să vâneze cerbi preste Jâi, și s-au svătuit Vintilă vodă, cu oamerii lui de taină acolo să taie alți boieri ; iar boierii s-au gătit ei de au tăiat pre Vintilă vodă în malul Jăului...”.

Mărturiile contemporane acestor vremuri sunt și mai laconice.

Cronica lui Hieronimus Ostermayer dintre anii 1520—1561 are doar această scurtă mențiune : „...Nach diesem Vlad Vayda (e vorba de Vlad Înecatul la Popești în gârta Dâmboviței) ist Ventilla Vayda worden, ein tapffer Mann, welcher da er die Boyaren um die Ungerechtigkeit bestraft, haben sie einen Ritter mit Gold bestochen dass derselbige auff der Jagd mit einem copy (streitaxt) durchranth hatt. Nach dem Ventilly Vayda ist ein Münch, so sie aussem Closter genommen, Nahmens Radul Vayda, dieser ist from gewesen, weil er die Boyeren nach ihren Willen lassen regieren, aber der Türkische Kayser hat inh abgesetzt...” (v. Joseph Kemény, *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, Klausenburg, 1839, p. 19—20).

Stoica Nicolaescu (v. *Domnia lui Vlad Vintilă vodă de la Slatina, în lumina unor noi documente istorice inedite, 1532—1535*, extr. din rev. „Arhivele Olteniei”, XV, 1936, nr. 83—85) ne spune mai lămurit că Vintilă vodă „a fost ucis în ziua de 10 spre 11 iunie (1534) la Craiova, pe malul Jiului în pădurea de la Leamna, lângă Bucovăț...”.

²⁶ Pentru succesiunea domniilor în aceste vremi v. și George D. Florescu, *Vintilă din Cornățeni*, n.c. 1480/90, † c. 1553, în *Omagiu lui Constantin Giurescu*, și în extras, București, 1944, p. 201—248.

²⁷ V. Arh. St. București, *Cond. nr. 268*, p. 297 ; documentul lipsește în colecția strânsă de prof. C. S. Nicolăescu-Plopșor, din rev. „Oltenia”, cărțile V și VIII, Craiova, 1944.

²⁸ Evident alt Hurezi decât cel din jud. Vâlcea, unde peste mai bine de un veac se va ridica falnica și marea ctitorie a lui Constantin

Vodă Brâncoveanu. Nu ne este cunoscut în preajma Bucovățului nici un sat azi cu acest nume.

Nu știm cine va fi fost Mihnea din Hurezi, căruia însă îi cunoaștem doi fii : Băluță din Găureni, trăitor în domnia lui Mihai Viteazul, unchi al lui Radul din Desa și logofăt la 1615, și Barbul, paharnic și el în domnia lui Mihai Viteazul. Contemporan cu Mihnea, cunoaștem pe un Radul postelnic din Hurez, a cărui descendență urmează în linie directă până la mijlocul veacului al XVIII-lea.

Un sat Găureni nu mai aflăm azi pe aceste meleaguri, însă în plasa Băilești, făcând parte din comuna Galicea-Mare, aflăm o așezare zisă Găunoasa, unde, după unele informații (v. *Dicționarul jud. Dolju*, p.321), s-au așezat locuitorii comunei amintite, când s-au mutat după șesul Fântâna-din-Siliște.

²⁹ Credem a nu ne înșela afirmând că satul acesta este Gabrul de azi, ce face parte din comuna Târpezița din jud. Dolj, la est de Bucovăț.

³⁰ Cunoscut boier, reprezentant al uneia din ramurile boierilor ziși „ot Crețești” din Dolj, originar din acest sat (v. pt. el, George D. Florescu, *Începătorii neamului boierilor din Crețești-Dolj*, în rev. „Arhivele Olteniei”, XXII, 1943, nr. 125—130).

³¹ Am crede că este același Pârful aflat la 25 iunie 1573 ca martor al Margăi din Caracal (v. G. D. Florescu, *op. cit.*), trecut însă acolo ca fiind „din Caracal”. Să fie oare însuși fiul ctitorului Coșunei, acel viitor clucer Pârful, cunoscut ulterior ca mare logofăt al lui Mihnea II voievod Turcitul, de altfel și el, alături de Stepan banul, printre chipurile zugrăvite în interiorul mănăstirii Coșuna ? Soț al Benettei sau Benedettei, una din fiicele Lucreției, fostă Xenos, sora Ecaterinei, Doamna lui Alexandru II voievod, Pârful clucerul a fost, la rândul lui, un înzestrător al ctitoriei părintești (v., pt. el, și mai departe).

³² Este indiscutabil satul cu acest nume, azi în jud. Dolj, plasa Ocolul, făcând parte din comuna rurală Ghercești. Azi avem Gârlești de Jos și de Sus, pe o șosea vicinală ce leagă șoseaua națională Craiova-Balș-Slatina cu șoseaua județeană Craiova-Murgăși, între comunele rurale Pielești-Pierșani și Motoci. Cele două cătune Gârlești amintite se află la circa 16 km de Pielești-Pierșani. Pe o altă șosea vicinală, ieșind chiar din Gârlești-de-Sus și îndreptându-se spre bariera estică a orașului Craiova, se mai află un Gârlești Noi, de asemenea cătun.

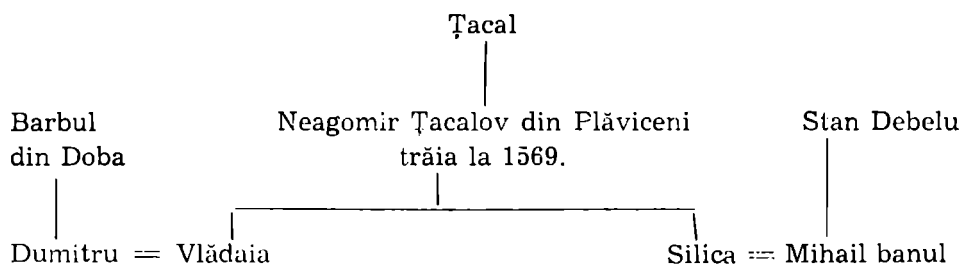
³³ V. rev. „Oltenia”, cartea V, p. 150—151, cu izvor : „Arhivele Olteniei”, XII, 1933, p. 377.

³⁴ În primii ani de domnie ai lui Alexandru II voievod trăia un Mihail simplu ban, despre care ne vorbește un document din 17 decembrie 1569, amintit doar cu puține informații genealogice de prof. Șt. Nicolaescu (v. *Doc. sl. rom. cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*, București, Motzătzeanu, 1905, p. 367 ; v. *Acad. Rom.*, XL/49). Reproducem în regest acest act :

Alexandru II voievod întărește lui Neagomir din Plăviceni ocină în Pietroșani a 3-a parte din sat, partea socrului său Drăghici. În fața Domnului se înfățișează Dumitru, feciorul Barbului din Doba cu jupâneasa lui, Vlădaia, fiica lui Neagomir, cu Mihai banul, fiul lui Stan

Debelu — adică cel Gros — de se înfrățesc și fac schimb de moșii, moștenire pentru moștenire, și anume Dumitru și cu jupâneasa lui Vlădaia dau banului Mihail partea lor din Pietroșani, iar Miahil banul și jupâneasa sa, Silca, le-au dat partea lor din Gostavăț, parte socrului lor Țacalov.

De aici ar urma încrengătura genealogică următoare :

Reținem din acest act că informația genealogică cu privire la înaintașul lui Mihail banul, și anume că el este fiul lui Stan Debelu. Din mărturiile domnești ale documentului lui Petru voievod cel Tânăr, întâlnim încă din primul an de domnie ca vel spătar pe un Stan (v. actul din 9 ianuarie 1560 la Arh. St. București, Măn. Mihai Vodă, I/1, copie de Lupp dasc., și ibidem V/4), care însă la 16 iunie 1566 (v. ibidem, Măn. Câmpuung, XXVII/1, or.), este trecut Stan Debelu spătar. De asemenea, îl mai întâlnim cu acest termen distinctiv la 23 iunie 1561 (v. Ștefan D. Grecianu : *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. II, București, 1914, p. 176, act de colect. Bărcănescu); 4 aprilie 1565 (v. ibidem, Măn. Bistrița, II/1, or. sl. hârt. și ibidem, Cond. I, p. 141); 10 ianuarie 1566 (v. ibidem, Măn. Tismana, Cond. I, p. 172; Al. Ștefulescu, *Doc. sl.-rom. cu privire la Gorj*, p. 156; idem, *Măn. Tismana*, ed. a III-a, p. 252—254; v. și Arh. St. București, *Măn. Tismana*, I/13); 10 martie 1567 (v. Al. Ștefulescu, *op. cit.*, p. 160, fost în Muzeul Gorjului, doc. 11 din sec. al XVI-lea).

Cu privire la acest mare spătar Stan Debelu, avem o informație documentară din 31 martie 1564, prin care Petru voievod cel Tânăr (v. Arh. St. București, Cond. Glavacioc, p. 192—3 și ibidem, XIX/2) întărește mănăstirii Glavacioc jumătate de sat din Slăveni, care a fost a lui Calotă vornicul încă din zilele domniei lui Basarab voievod și ale lui Radul vodă ce au pierit la Răbnic — adică Radul de la Afumați. În urmă, a avut o pără chir Anania, năstavnicul mănăstirii, cu „dregătorii Domniei Meale jupan Stan Grosul vel spătar“ pentru acel sat. Acesta din urmă susținea că jumătatea de sat din Slăveni fusese a unei nurori a lui, Anca, de moștenire, și voia acest boier să o ia de la mănăstire. Domnul judecă și jupan Stan spătarul rămâne de lege. Documentul mai este interesant în ceea ce privește elementele de datare : crugul soarelui 16, crugul lunii 4, epacta 6 și temelia 17. Amintim că al treilea boier mărturie în divan este chiar acest Stan spătar, fără epitetul distinctiv.

Precizarea faptului că moșia Slăveanii fusese a lui Calotă vornicul în timpul domniilor lui Basarab voievod și a lui Radul care a pierit la Râmnic — adică în domniile lui Neogoe Basarab (23 ian. 1512 — 15 sept. 1521) și a lui Radul de la Afumați sau „cel Viteaz“ (ian. 1522 — apr. 1522 ; iun. — aug. 1522 ; oct. 1522 — febr. 1523 și apr. 1523) este interesantă pentru data morții acestui ginere domnesc, căci Calotă vornicul ținuse în căsătorie pe Domnița Neașa, fiica lui Vlad voievod Călugărul (v. lămuririle date de mine în *Boierii Mărgineni*, București, 1931, p. 62—64). Scrisoarea acestui Calotă vornicul către jupanul Begner și Haneș vameșul, datată de I. Bogdan (v. *Regeste..*, nr. CLX) între anii 1520 și 1525, este deci între 1520 și aprilie 1523.

Nu cunoaștem nici un document cu mărturii domenști în care Mihail banul, din actul din 1569 prezentat mai sus, să fie mare ban în fruntea divanului. În toată domnia lui Petru voievod cel Tânăr nu aflăm alt mare ban al Craiovei decât pe Neagoe, care este soțul jupânesii Anca. zisă „din Coiani“, bunica maternă a lui Radul-Șerban voievod și fiică a jupânesii Marga sau Maria, soția lui Șerban marele ban de Craiova, având ca bunică maternă pe jupâneasa Velica din Șittoaie, iar ca bunic matern pe Radul postelnicul Craioveanul, fiul ultim al lui Neagoe de la Craiova din veacul al XV-lea.

Mai amintim că în intericrul mănăstirii Coșuna se află trei lespezi mormântale, din care care două sunt ale unor copii ai unui Mihail, vel ban de Craiova, și anume : mormântul Hrisafinei, moartă în domnia lui Mihnea voievod Turcitul, și cel al unui Constantin, mort pesemne tot atunci. Prin urmare, aceștia erau copiii acestui mare ban Mihail. Distinsul cercetător al familiilor boierești române, Ioan C. Filitti, în însemnata sa lucrare asupra familiei Craioveștilor (v. *Banatul Olteniei și Craioveștii*, extr. din rev. „Arhivele Olteniei“, XI, 1932), contestă că acești doi copii ar fi ai lui Mihail banul de la 1569 și crede că Hrisafina și Constantin sunt copiii lui Mihalcea marele ban de Craiova, întâlnit și cu prenumele de Mihai, Mihali și Mihalcea în această importantă dregătorie chiar în domnia lui Petru II voievod Cercel. Dacă această sugestie ar fi de acceptat, atunci ar trebui să admitem că însăși cartea noastră este de la Mihalcea banul, dar nu în domnia lui Petru voievod Cercel, ci în aceea a lui Mihnea II Turcitul, ceea ce nu credem. Să nu se uite încă un lucru, extrem de important : pe piatra mormântală a copilei Hrisafina — de altfel, o lespede foarte nică, deci pentru un copil mort nevârstnic și în fragedă vârstă — se amintește în inscripție că a murit „în domnia lui Mircea (!) voievod Turcitul“. Această precizare a celui care a săpat inscripția trebuie să fi făcut-o, în toate cazurile, după plecarea din scaunul țării a lui Mihnea II voievod și, în toate cazurile, după ce s-a turcit, deci după 1591, când a fost numit sangiac de Nicopol după renegarea credinței ortodoxe. Pe vremurile acelea trăia într-adevăr Mihalcea marele ban, ca sfetnic de mare încredere al lui Mihai Viteazul.

Nu putem deci afirma cu precizie că Mihai banul, fiul lui Stan Debelu, marele spătar al lui Petru I voievod cel Tânăr, este una și aceeași persoană cu marele ban de Craiova Mihail, ce dă cartea de mai sus.

Pentru alte lămuriri, a se vedea și mai jos aci, nota în care vorbim și de alte rudenii poate ale acelui Mihail banul.

³⁵ Acești doi boieri judecători nu sunt vornici mari, căci nu-i întâlnim niciodată în domnia lui Alexandru II voievod, mare vornic fiind neîntrerupt Dragomir (v. pt. acesta mai departe, la nota 100). Nu cunoaștem nici un boier Burtea vornic pe aceste vremuri, iar de Cazan — prenume întâlnit adesea încă din veacul al XV-lea în onomasticul nostru boieresc și care ne pare să fie de obârșie armenească — nu cunoaștem, în răstimpul de care vorbim, decât pe Cazan din neamul boierilor ziși „din Șuici“, primul pe la 1540, iar al doilea la 1581. Nici unul, nici celălalt nu ne sunt cunoscuți cu vreo slujbă. Nu credem că acel Cazan din Baia, ginere al lui Hamza banul din Crețești, să fi putut fi chiar vornic mic pe aceste vremuri.

³⁶ Este indiscutabil actul redat mai sus în regist (v. nr. I) din 20 iunie 1574.

³⁷ V. Arh. Șt. București, *Cond.* 268, p. 299, după fișele inedite ale gen. P. V. Năsturel, lipsind din documentele reproduse în revista „Oltenia“ citată.

³⁸ V. rev. „Oltenia“, cartea IV, p. 71—77.

³⁹ Interesantă afirmație a documentului, căci ne indică precis că la 8 aprilie 1587 era născut primul său fecior din căsnicia sa contractată la 1583, acel Radu care se prăpădește încă fiind copil, căci Radul voievod, Domnul țării în prima jumătate a veacului al XVII-lea — cunoscut istoriografiei noastre cu numele de Radu-Mihnea — este fiul natural al lui Mihnea Turcitul, născut din Vișa pe la 1585—1586.

⁴⁰ Pesemne în spre Mofleni, unde se află azi ridicată o a doua biserică, zisă Bucovățul-Nou, unde de altfel au fost transportate toate lespezile mormântale din vechea mănăstire Coșuna.

⁴¹ În județul Dolj aflăm, la vest de Craiova, un sat Bucoviciorul, la vreo 6 km nord de gârla Deșnățuiului, pe o șosea vicinală ce iese din șoseaua națională Craiova-Bucovăț-Vârtopu-Cetate, pe dreapta, la distanța de 30 km, de capitala Olteniei și se îndreaptă prin Vela spre Geblești, în șoseaua județeană Craiova-Breasta-Cleanovu. Un deal cu acest nume se află în plasa Jiul-de-Mijloc, făcând parte din comuna Glodu, la sud de Craiova, la vreo 10 km pe șoseaua județeană Craiova-Podari-Segarcea-Bistrețu. Moșia Bucoviciorul va fi venit danie mănăstirii Coșuna de la Stanca din Bratovoști, sau chiar de la maica ei, jupâneasa Slavna, și aceasta încă înainte de 1587.

⁴² V. Arh. Șt. București, *Cond.* 268, p. 301. Și această carte nu este amintită în rev. „Oltenia“ citată.

⁴³ Va fi fost o vie în apropierea celei de pe dealul Smărdecețiului, de care am vorbit mai sus la nota 19.

⁴⁴ Nu ne este cunoscut un neam cu acest nume, dacă va fi existat.

⁴⁵ Afirmație foarte interesantă a voievodului. Precizăm, totuși, că în însemnatul material de documente cu mărturii domnești din ultimul deceniu al veacului al XVI-lea, înainte de suirea lui Mihai Viteazul în scaunul țării, nu am aflat niciodată pe acesta în fruntea vreunui divan cu acea importantă dregătorie. În schimb, însă, întâlnim încă de prin

1586 — deci din domnia a doua a lui Mihnea Turcitul — pe jupan Iane mare ban de Craiova, despre care se susține că ar fi unchiul lui Mihai Viteazul (v. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 21). N. Iorga susținea chiar că acesta ar fi un Cantacuzin, identificare greșită, după noi.

⁴⁶ Acest fapt s-a petrecut în iunie 1593.

⁴⁷ Nu avem cunoștință de această carte bănească a lui Mihai Viteazul, cum, de altfel, nu avem cunoștință de nici o carte bănească a sa. Din această vreme avem foarte rare cărți de acest fel.

⁴⁸ Mihai — pe semne ca mare ban de Craiova — fugit în Ardeal, însoțit de Stroe Buzescu și de Radul comisul Florescu, nu se va mai întoarce la Craiova, ci va merge la Constantinopole, de unde se va întoarce cu steag de domnie (v. și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 27).

⁴⁹ Primul scaun de domnie al lui Mihai Viteazul.

⁵⁰ Acest grămatic este ginerele lui Grama din Almaj și Bălteni. Nu cunoaștem din ce neam va fi făcut parte ; știm doar că la 1622 era stins din viață.

⁵¹ V. Ștefan, D. Grecianu, *op. cit.*, p. 273.

⁵² În ziua de 9 ianuarie 1571 avem cunoștință de o solie de la Alexandru II voievod (v. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI, p. 807) : „...den 11-ten Februar ward der Herr Steffen Kemmel in die Walachey zum Alexander Weyda geschickt in etligen Geschefften und um gute Nachtparschafft zu werben. Haben ihm geben zu verehren, dem Alexander Weyda ein Köpcher von 3 M. 10 P. per f. 13 tt. f. 41 asp. 36, de Waydin 1 Köpcher mit einem Deckel von 1 Mark 33 P. 1 per f. 12 1/2 tt. f. 13 asp. 4, den Milos Wayda ein vergult Tartsch per f. 5, dem Ivasco dem grossen Lugofett ein vergült Tartsch per f. 4, dem grossen Wornyk (acesta era Dragomir) ein Tartsch per f. 1 asp. 12 1/2, den gross Postelnik (acesta era Stoica sau Steichiță din Modruzești și Crăpești) ein Tartsch..., dem gross Armasch (nu am putut afla cine va fi fost) ein Tartsch..., dem *Stepan Kulcherul* ein Tartsch...“.

⁵³ V. *Letopisețul Țării-Românești*, publicat de Stoica Nicolaescu, amintit mai sus ; după ce vorbește de moartea lui Mircea voievod (Cioabanul) la 24 septembrie 7063 (= 1559), letopisețul urmează astfel : „...Deci când au fost a doao săptămână, puțini boieri căți au fost scăpat de Mircea vodă în țara Ungurească, au venit cu puține oaste, de au făcut războiu cu boierii Mircii vodă la sat la Românești, și fu izbânda pribegilor. Dar Doamna Chiajna a Mircii vodă și cu fii-său Pătru vodă, au fugit peste Dunăre. Iar boierii au rămas la Giurgiov ; și au venit de al doilea rând de au făcut războiu cu pribegii la sat la Șarpătești și fu izbânda boierilor Mircii vodă. Atuncea au pierit Badea clucerul și alți oameni de ai boierilor pribegi. Și iar au venit Doamna Chiajna și cu fii-său Pătru vodă în București, și trecând o săptămână au venit alți boieri pribegi de preste Olt, anume Stanciul Bengăi, și Matei al Margăi, și Radul vorneclul, și Vălcan, și alți boieri mulți, făcând războiu cu Pătru vodă la sat la Boeni, având Pătru vodă mulți turci într-ajutor, fu izbânda lui, perind mulți oameni de ai pribegilor. Iar când scăpară, trecură în Țara Ungurească ; *într-acea vreme veni și STEPAN VEL PORTAR de la Țarigrad de au*

adus steag de domnie lui Io Pătru Voevod să fie în locul tătâne-său Mircii Vodă...“.

Și versiunea lui Constantin Căpitanul amintește de cele trei lupte, adică Românești, Șerpătești și Boiani, indicând totuși că în această ultimă bătălie, pe lângă boierii de mai sus, Radul este logofăt și nu vornic : „...și având Pătru Vodă mulți turci cu el, bătăndu-se oștile, au biruit pre pribegi, și s-au întors Domn la Scaun. *Și numaidecât au sosit STEPAN VEL PORTAR, cu stiaș de Domnie, să fie Domn la scaun în locul tătâne-său...“.*

⁵⁴ Murind la 24 septembrie 1559, a fost îngropat în biserica domnească a Bucureștilor, în ființă încă și azi, fiind restaurată cu ani în urmă de Comisia Monumentelor Istorice. Cum în mijlocul fostei vechi curți domnești se afla pe vremurile de care vorbim și o altă biserică mai mică, zisă „za Doamna“ pe al cărei prestol s-a ridicat ulterior o altă biserică cu hramul Sfântului Anton, azi după dispariția acestui lăcaș bisericesc ce se afla în mijlocul incintei Pieții de Flori, orice bucureștean găsește mai nimerit să numească biserica Curții Vechi cu numele hramului celeilalte, adică Sf. Anton, când această veche — de patru ori centenară — biserică, nici nu are și nici nu a avut vreodată acest hram (v., pt. ea, George D. Florescu, *Din vechiul București*, București, 1935).

⁵⁵ În finalele textului actului lui Alexandru II voievod din 12 aprilie 1574, scris în Slam-Râmnic, în fruntea mărturiilor domnești fiind jupan Dobromir biv vel ban, se face următoarea mențiune, extrem de interesantă : „...pe când a fost Domnul nostru“ Io Alexandru voievod călător în Țara Moldovenească“. (v. Arh. St. București, Mân. Glavacioc, VIII/2, or. hirt., cu traducere din 1848 ; v. *ibidem*, Cond. nr. 1, p. 28—29).

⁵⁶ V. *Din Arhivele Vaticanului*, II, *Documente politice*, p. 17, 37 și 46.

⁵⁷ V. *Petru vodă cel Tânăr și Petru vodă Șchiopul*, București, 1915.

⁵⁸ V. și G. D. Florescu, *Divane Domnești din Țara Românească. I*, București, 1943, spița curgătoare a Basarabilor până la începutul veacului al XVI-lea.

⁵⁹ Documentul este scris în Târgoviște și se află în Bibl. Acad., mss. CXXVI/4 ; v. și Arh. St. București, Cond. Episc. Buzău, nr. II, p. 458.

⁶⁰ V. aici nota 53.

⁶¹ V. Arh. St. București, Cond. 268, p. 350, după fișele inedite amintite ; v. și rev. „Oltenia“, Cartea VIII, p. 1—3, după Cond. Căluș-Bucovăț, nr. 722, filele 349v.—351v.

⁶² Este actuala comună rurală Corlatele, din zona Jiului de Jos, la 47 km depărtare de capitala Olteniei, pe stânga șoselei ce pleacă din Craiova, îndreptându-se spre Cetatea pe marginea Dunării.

⁶³ Șitoae trebuie să fie satul ce face parte din comuna rurală Almajiu la circa 15 km spre nord de Craiova, pe o șosea vicinală paralelă, pe dreapta, cu șoseaua națională Craiova-Brădești-Bătrâni. Din acest sat — sau poate chiar nativă din Șitoae — va fi fost jupâneasa Velica zisă chiar „din Șitoaie“ — uneori chiar „din Șutoaia“ — soția lui Radul postelnicul Craiovescul, fiul mai mic al lui Neagoe din Craiova, acel boier fără dregătorie de divan ce și-a găsit moartea la Gura Tinoasei. Această Velica din Șitoaie era fiica lui Vintilă Florescu, marele logofăt și boier

de vază al lui Vlad voievod Călugărul (v. pt. el, George D. Florescu, *op. cit.*, p. 58—64, precum și idem, *Un sfetnic al lui Matei Basarab ginere al lui Mihai Viteazul*, București, 1943, p. 66, nota 3 și *Boierii Mărgineni*, p. 13).

Marcea postelnicul din Șitoaie trăia în domnia lui Petru I voievod cel Tânăr (1559—1568) și era fiul jupănesii Maria, nepot jupănesii Velica din Șitoaie. El avusese de moștenire moșie la Bucovăț, pe apa Jiului, de la moșul său, Radul postelnicul amintit mai sus. Prin urmare, Marcea era fiul marelui ban de Craiova Șerban, ce se răzvrătise în domnia lui Radul Paisie împotriva acestuia (v. G. D. Florescu, *Vintilă din Cornășeni*, p. 214). Pentru toate pricinile ce au fost între membrii familiei Craioveștilor, a se vedea judicioasele studii și concluzii ale lui Ioan C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, loc. cit., p. 34—38.

⁶⁴ Adică din răstimpul 21 septembrie 1559 — 2 iunie 1568 (v. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, tabela cronologică, p. 515 și A. Sacerdoțeanu, *Indrumări...*, p. 254).

⁶⁵ În general, în documentele țării noastre termenul de „bătrân” era întrebuințat pentru a indica pe un personaj, fie Domn, fie boier, foarte îndepărtat ca timp de vremurile în care se vorbește de el. Aici, însă, acest termen se referă la vârsta lui Alexandru II voievod, căci de acesta este vorba. Știm, din importanțele descoperiri de pe zidurile vechi Coșune, descoperiri făcute de către părintele Bălașa, Stoica Nicolaescu și C. S. Nicolăescu-Plopșor (v. rev. „Oltenia”, loc. cit., cart. I, p. 171 și rev. „Răsăritul” amintită), că Alexandru II voievod era născut în anul 1529, „în mijlocul postului mare”, și că atunci când a luat domnia era în vârstă de 40 de ani. Deci la moarte — pe la 25 iulie 1577 — Alexandru II voievod era în etate de 49 de ani. Aceasta era o vârstă care nu explică totuși specificarea de „bătrân” la abia 17 ani de la stingerea sa din viață, afară numai dacă acest voievod nu va fi fost foarte îmbătrânit la chip — și acest lucru Mihai Viteazul îl știa, deoarece a trăit în vremea domniei sale, că doar îl aflăm ca mare stolnic al fiului lui Alexandru la câțiva ani de la pristăvirea acestuia din urmă. Termenul de „bătrân” nu ne pare verosimil — ca vârstă — judecând după chipul lui Alexandru II voievod pe zidurile Coșunei — cel puțin cum ni-l descrie N. Măldărescu la 1876 și cum se mai află și azi. Se pare că Alexandru II voievod în bătălia de la Jiliștea — la 1574 — fusese rănit și că nu se vindecase niciodată până la moarte, deci a fost bolnav timp de trei ani. Concluzia celor de mai sus, în privința epitetului de „bătrân” dat părintelui lui Mihnea II voievod, trebuie deci înțeleasă astfel: Alexandru, rănit la Jiliștea, zugrăvit în interiorul mănăstirii Coșuna puțin după aceea, va fi fost foarte îmbătrânit în ultimii trei ani de boală, lucru explicabil dacă luăm seamă că acest Domn a trăit o mare parte din viața sa într-un surghiun greu și istovitor.

⁶⁶ Să fie oare acest boier un membru al neamului Crăsanilor, acel Stan logofătul din Stoenеști și Crășani, pe care noi l-am aflat stins din viață înainte de anul 1579 și care era frate cu o jupăneasă Voica și unchi fraților Fiera și Dan din Crășani, nepoți după tatăl lor, a monahiei Salomia? Nu cunoaștem însă acestui Stan logofăt din Crășani

nici un scoborător. Am aflat mai sus (v. doc. nr. 1), că un Stan logofătul scrie actul lui Alexandru II voievod din 20 iunie 1574. Să fie oare acesta, acest boier din Stoenesti și Crăsani, căci pe Hamza logofătul îl mai aflăm scriind porunca lui Mihai Viteazul din 20 februarie 1594, deci cu o zi mai târziu decât actul nostru (v. mai sus) și am făcut acolo sugestia că era ginerele lui Grama din Almaș (v. nota 50). S-ar putea ca această slugă a lui Mihai Viteazul să fie chiar feciorul acelui Stan logofătul din Stoenesti și Crăsani. În orice caz, la 28 mai 1594 Mihai Viteazul întărește lui Stan logofăt din Săvești moșie în Botenii-de-Sus, partea Radului, fiul Stănciucăi, cumpărătoare de la Paraschiv, feciorul Radului, nepotul Stănciucăi din Boreni, pe prețul de 2 800 de aspri (v. *Așez. brâncov., Săvești*, dos. 1, or. sl., hârt., cu trad. Șt. Nicolaescu).

⁶⁷ V. *Doc. sl. rom.*, p. 280—281.

⁶⁸ Data de 20 iulie 7081 s-ar referi la anul de la Christos 1573, iar cea de 3 octombrie 7081, la anul 1572. Logic ar trebui să acceptăm leatul 7081 pentru ultima dată și deci anul ar fi 1572.

⁶⁹ V. B. P. Hasdeu, în rev. „Columna lui Traian” citată, p. 272.

Dionisie Eclisiarhul mai menționează și un pomelnic de nume ce s-a aflat pe dosul amintitului diptic: „Alexandru II voievod, Mihnea voievod, Petru voievod, Miloș voievod, Vladul voievod, Ecaterina Doamna”, cu mențiunea: „Acești Domni se află zugrăviți în sfânta biserică în lăuntru de la leat 7082”. Toți sunt personaje din familia Domnului în scaun la data ridicării bisericii mănăstirii Coșuna. Alexandru II voievod cu soția sa Ecaterina, cu fiul lor Mihnea, viitorul Domn al Țării Românești, iar Miloș voievod și Petru voievod sunt frații lui Alexandru II voievod, iar Vladul este fiul primului din acești frați domnești (v. pt. ei mai departe în text).

⁷⁰ Evident, citire greșită, prin adoptarea ortografiei românești a prenumelui boierului Stepan.

⁷¹ Leatul 7082, fără lună și zi, poate reprezenta anii de la Hristos 1573 sau 1574.

⁷² V. *op. cit.*, p. 274.

⁷³ V. pr. D. Balasa, *Despre familia lui Alexandru II voievod*, în rev. „Oltenia”, cartea IV, p. 36.

⁷⁴ V. pt. aceasta interesantele precizări ale aceluiași, *ibidem*, p. 33—34.

⁷⁵ V. în rev. „Răsăritul”, I, 1941, nr. 1—2.

⁷⁶ V. în rev. „Oltenia”, citată.

⁷⁷ De aceea considerăm foarte just titlul studiului lui Toma Rădulescu, *Cronica murală de la Bucovăț*, loc. cit., p. 773, precum apreciem și interesantul său conținut.

⁷⁸ Ni s-a întâmplat, în excursiile noastre prin Oltenia, cu ani în urmă, să aflăm în biserica satului Bălteni din Gorj tot un text zugrăvit pe zidul pronaosului, unde se aflau pe zidul de intrare chipul ctitorilor, un scurt text zugrăvit în litere albe deasupra a două personaje reprezentate în haine țărănești și care amintea, în vreo două rânduri în limba română, că și ei au cerut zugravului să li se zugrăvească chipurile pen-

tru că și ei au ajutat la ridicarea bisericii. Dar acest text este de prin veacul al XVII-lea.

⁷⁹ Pentru a avea o evidență, reproducem mai jos textul în traducere a inscripțiilor citite și descifrate de Stoica Nicolaescu și de părintele Bălașa, *Textul de deasupra chipurilor lui Alexandru vodă și a Ecaterinei Doamna* :

„† Nașterea Domniei Mele, de la zidirea lumii, a fost în anul 7037 (= 1529) și m-am născut la mijlocul postului mare. Și când Domnul Dumnezeu m-a dăruit cu domnia, am fost de patruzeci de ani, și atunci a fost cursul anilor 7076 (= 1568) și luna a noua (calculul este făcut cu începere din septembrie 1567), la sfânta și nedespărțita Treime“.

Iar până acum, anul în care iată a scris Domnia Mea (este) 7082 (= 1573—1574). Și de când a murit răposatul Petrașco (text distrus : „Domnia Mea și frații Domniei Mele am stat“) în cetate închis și în temniță, până ce răposatul Petru voievod a ieșit din Țara Românească și atunci a stat Domnia Mea Domn a toată țara“.

Textul de deasupra chipurilor lui Miloș vodă și al lui Petru vodă :

„De vreme ce Domnul Dumnezeu a dăruit cu domnia pe Alexandru voievod în Țara Românească, apoi Domnia Lui i-a scos pe frații din temnițe, pe Miloș vodă și pe Petru vodă. Iar până la acea vreme toți au fost la închisoare, de când a răposat răposatul Pătrașco voievod (text distrus : „și până la venirea la domnie“) a lui Alexandru voievod. Când i-a dăruit Domnul Dumnezeu domnia era cursul anilor 7076 (= 1568). Și întru aceea, trecând puțini ani, l-a dăruit Domnul Dumnezeu pe Petru voievod cu domnia în Țara Moldovei. Și cinstitul împărat l-a trimis să domnească în țară iar Ioan Vodă (este Ioan zis de unii „cel Cumplit“, iar de alții „Viteazul“) nu a vroit să iasă din Țara Moldovei, precum poruncise cinstitul împărat, să vină la Poartă. Iar Petru voievod a ridicat oaste și a bătut pe Ioan vodă, și capul i l-a tăiat Io Vlad (aci este o diferență între traducerea Nicolaescu și cea a păr. Bălașa : la primul, numele acestui Vlad este simplu, continuând cu textul : „Cu sabia Petru voievod a cucerit toată Țara Moldovei“) Petru voievod, târându-l toată Țara Moldovei“.

Din studierea acestor informații, de cel mai mare interes pentru istoria Țării Românești și cunoașterea familiei lui Alexandru II voievod, părintele Bălașa fixează pentru întâia oară în istoriografia Domnilor principatului muntean, că Alexandru II voievod este născut în luna martie a anului 1529.

În ceea ce privește surghiunul acestui nepot al lui Mihnea I cel Rău, năr. Bălașa înfățișează toate izvoarele care vorbesc de acest exil, așa cum le studiasă și defunctul slavist Stoica Nicolaescu (v. *Istoricul mănăstirii Sfânta Treime (Radul Vodă) din București*, București, 1939, extr. din rev. „București“, 1937, nr. 1—2, p. 10—11).

Battista Ferraro di Mengerlia, bailul genovez la Constantinopole, în raportul său din 6 iunie 1568, amintește de mai bine de 25 de ani de exil în Alep din Siria (v. Hurmuzaki, vol. XI, p. 78, nr. CXXI : „qual è piu di 25 anni che è in esilio in Aleppo di Siria...“), iar inscripția unei cișmele ridicate de Alexandru II voievod din îndemnul lui Dobromir, ma-

rele ban de Craiova, la 1571 (crugul soarelui 15, crugul lunii 12, temelia 15, în novembre a 12-a zi), vorbește că acest Domn a fost „în tinerețe în pribegie în țara Arabiei, 20 de ani și la Alep 14 ani, ca într-o strânsoare, cu multe lacrimi și suspine” până l-a adus Domnul Dumnezeu la scaunul domniei, la moștenirea Domniei Sale. Deci aici se afirmă că sunt 34 de ani de surghiun.

Ar trebui, deci, să admitem că Alexandru II voievod a fost în surghiun din frageda-i copilărie, de la vârsta de 4—5 ani, prin anii 1534—1535. Data aceasta este foarte interesantă, căci ar denota mai întâi că la vârsta aceea trebuia să fie ocrotit — el și poate și frate-său mai în vârstă, Miloș — de cineva care va fi râvnit la scaunul țării și care va fi fost la rându-i surghiunit și trebuie să admitem că Mircea Coregentul de la 1509—1510 mai era în viață la acea dată. Știm, pe de altă parte, că în acei ani, 1534—1535, au fost schimbări de Domni în Țara Românească, precum am înfățișat mai sus, cu privire la voievozii Radul Paisie și Vintilă de la Slatina, care s-au succedat în cursul acelor ani la scurte intervale. Va fi fost atunci competitor la tronul țării însuși Mircea, fiul lui Mihnea I cel Rău, singurul reprezentant bășărăbesc al șirelei scoborătoare a lui Vlad voievod Țepeș pe acele vremi, personaj despre care nu mai aveam nici o știre de la 1521 încoace și care trebuia să mai trăiască, deoarece cel de-al treilea frate al lui Miloș și al lui Alexandru, după vârsta de pe lespedea sa funerară de la Bozen, trebuie să fi fost născut poate chiar în acel an 1534 ?

Dacă, însă, acceptăm răstimpul de mai bine de 25 de ani amintiți de Battista Ferraro ca ani de surghiun ai lui Alexnadru II voievod atunci am ajunge cel mai târziu la anul 1543 și iar știm că în jurul acestui an au fost certuri pentru scaunul muntean, Radul Paisie clătînându-se de la răzvrătirea lui Șerban, fostul mare ban de Craiova, căruia i se alăturaseră o parte din rudele sale (v. George D. Florescu : *Vintilă din Cornăteni*, citat supra). Dar la anul acesta Alexandru ar fi fost de 13—14 ani, iar frate-său Miloș — mai în vârstă ca el — desigur de vreo 20 de ani. Să fi fost acesta din urmă acel pretendent tânăr pe care îl aduseseră unii boieri pentru a scoate pe Mircea al III-lea Ciobanul din scaunul țării în prima sa domnie, precum ne spune cronicarul contemporan ? (v. Hieronimus Ostermayer, *Chronik*, în Kemény, *op. cit.*, p. 35—36) : „...im August haben etliche verjagte Boyeren untereinander Geld aufgehoben, und auf die tausend Zeckel besoldet, in Meinung, mit Gewalt ins Land zu kommen, und auff dieses haben sie einen jungen Vayda aufgeworfen ea conditione, es würde als bald des Land Landvolk bey fallen, wieder den Mirsche Vayda, auff das sind sie hinein gezogen, und wie sie das Landvolk wieder sie streitend erfahren, sind sie, welche nicht niedergehauen worden, schwerlich davon kommen...“.

⁸⁰ Traducerea acestui text fragmentar este următoarea : „† Din voia... și cu săvârsirea... sfântului ierarh... Iubitorului... Stepan fost ...“. (v. rev. „Oltenia“. Cartea I, p. 76).

În rev. „Răsăritul“, Stoica Nicolaescu (v. p. 11, col. 2-a) ne reproduce în manuscrisul său întregirea atât a textului slav al inscripției cât și pe aceea a traducerii în limba română, menținând totuși pentru Stepan

slujba de „biv cel clucer“ așa cum a citit-o în amintita condică brâncovenească (v. *Doc. sl.-rom.*, p. 281).

⁸¹ V. inscripția lespedei sale mormântale, aici la nota 83.

⁸² V. *Doc. sl.-rom.*, p. 280—281.

⁸³ Reproducem în traducere românească textul inscripției de pe lespede a funerară a acestui boier :

„† A răposat robul lui Dumnezeu jupan Stepan ce a fost mare ban Craiovenesc ; veșnica lui pomenire ; în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului Domnului nostru Io Alexandru voievod și ale fiului său Mihnea voievod, în anul 7082 în luna lui decembrie a 11-a zi“. (v. Șt. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 281).

August Pessiacov, care la 1914 ne dă în lucrarea sa (v. *Schițe...*, ed. a II-a, p. 32—33) și facsimilul pietrei, nu putuse să descifreze luna și ziua, deci anul exact al morții lui Stepan banul ar putea să fie — în caz că leatul a fost citit corect — sau 1573, sau 1574, cu toate că, în lectura lui Stoica Nicolaescu se indică ziua de 11 decembrie, care însă corespunde lui 1573, și nu lui 1574, cum s-a calculat de el anul de la Histos.

Dacă aceste elemente cronologice sunt cele exacte, atunci evident că Stepan banul s-a stins din viață la 11 decembrie 1573.

⁸⁴ Dăm și pentru această boieroaică transcrierea traducerii românești, după descifrarea lui Stoica Nicolaescu (v. *op. cit.*, p. 280) :

„† Apus-au roaba lui Dumnezeu jupâneasa Dobra ce au fost mare băneasă ; veșnica ei pomenire și în viața ce va fi Amin ; în zilele lui Mihnea vodă Turcul“.

Din capul locului trebuie să precizăm că această lespede mormântală a fost așezată pe groapa acestei boieroalice după anul 1591, căci în inscripție aflăm epitetul dat lui Mihnea II voievod, fiul lui Alexandru II voievod, pe care istoria i l-a dat după turcirea lui, adică de atunci când, ca mahometan, sub numele de Mehemet Bei, acceptase sangiacatul Nicopolei, și aceasta după 1591.

Evident că această jupâneasă Dobra, ce fusese mare băneasă, nu poate fi acea simplă Dobra, fără măcar specificarea de jupâneasă, despre care vorbește cartea din 29 decembrie 1571 înfățișată mai sus (v. p. 1 și nota 20) și care a fost totuși mărinimoasă și destul de bogată pentru a scăpa capetele fiilor lui Frățilă ce-i furaseră moara cu toate fiarele ei, cheltuind o sumă importantă pentru acele vremi, de 2 600 de aspri. Și despre această Dobra, toate documentele ce-i amintesc numele o numesc doar cu prenumele ei, fără specificarea de jupâneasă sau a vreunui calificativ care să se refere la vreo dregătorie, sau slujbă, sau rang al eventualului ei soț. Dar această Dobra trăise cu vreo treizeci de ani și mai bine înainte de data cărții lui Alexandru II voievod, precum am mai amintit și mai sus.

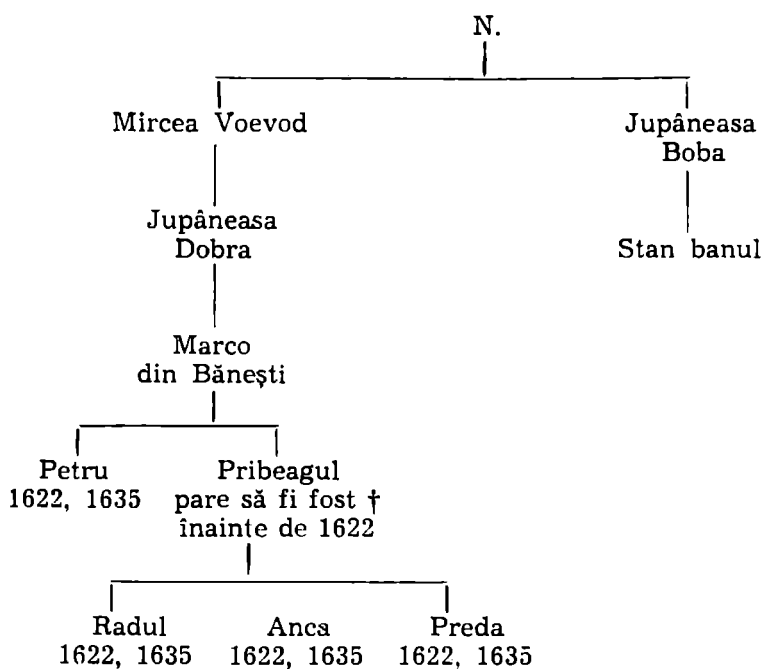
S-ar putea însă ca jupâneasa Dobra, fosta mare băneasă, să fi fost chiar consoarta lui Stepan marele ban de Craiova, dându-i-se specificația odată ce soțul ei era stins din viață.

Defunctul Stoica Nicolaescu afirma (v. *Doc. sl.-rom.*, p. 243 și 280) că această jupâneasă este fiica lui Mircea II voievod zis „Ciobanul“, deci o fiică a Chiajnei Doamna (ceea ce explică și prenumele ei eminentamente sârbesc) și având ca bunică pe fiica cneazului Ion Brancovici.

Un document de la Radu-Mihnea voievod, din 2 mai 1622 (v. Arh. St. București, Fond *Măn. Radu-Vodă*, XLVI/8, reprodus în regist la Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, vol. II, p. 421) este o întărire lui jupan Marco din Bănești, feciorul jupâniței Dobra, fata lui Mircea voievod și către fiul acestuia Pătru și nepoții ei, Radul, Anca și Preda sin Pribeagului, fratele lui Petru, ca să ție niște sălașe de țigani care au fost mai înainte vreme ai jupânesii Boba, sora răposatului Mircea voievod și a feciorului ei, Stan banul, apoi, după moartea lor, au rămas la jupânița Dobra, fata răposatului Mircea voievod.

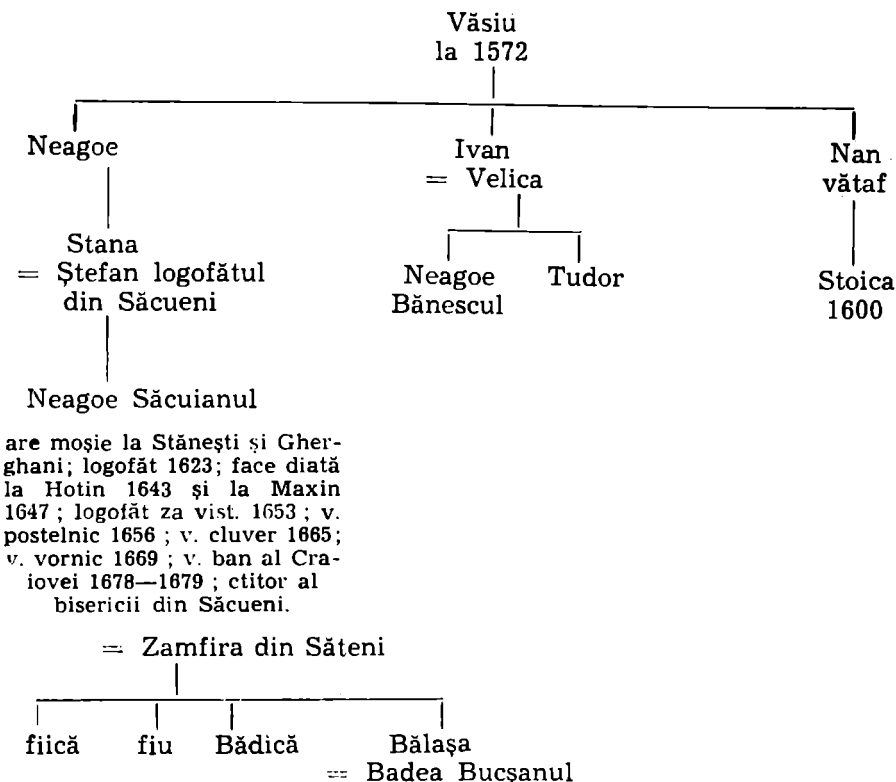
Spîta curgătoare pe care o extrage Ștefan D. Grecianu este, însă, greșită, cea justă fiind cea reprodusă tot de dânsul la aceeași pagină, însă referindu-se la un alt document, al cărui izvor nu ni se indică. Data actului este din 11 august 1635, fiind dat de Matei Basarab.

Iată și spîta curgătoare care reiese din acest act :

Din informații care nu mai sunt azi controlabile, știm că soțul acestei Domnițe Dobra a fost un Neagu ; și cum în diverse documente cu privire la boierii din Bănești aflăm prenumele acesta, Ion C. Filitti a admis că soțul Domniței Dobra, care era stins din viață la 1622, este poate Neagul din Bănești, mare ban.

Spița acestor boieri ziși „ot Bănești“ și uneori chiar „Bănescul“, completată cu scoborătorii lor din neamul Săcuenilor este următoarea :

Documentar, nu putem ști cine va fi fost părintele lui Marco din Bănești și nici că Domnița Dobra va fi fost mare băneasă și deci piatra mormântală din interiorul mănăstirii Coșuna nu poate fi aceea a acestei fiice de Domn, căci în ceea ce privește identificarea lui Mircea voievod, el este fără îndoială Mircea III voievod zis „Ciobanul“, fiul lui Radul voievod cel Mare.

⁸⁵ Inscripția slavonă în traducere românească după Stoica Nicolaescu (v. op. cit., p. 281) este următoarea :

„† A răposat roaba lui Dumnezeu Hrisafina, fiica jupânului Mihai marele ban; vecinica ei pomenire; în zilele lui Mihnea Turcul“.

Ioan C. Filitti, în lucrarea sa asupra Craioveștilor, (v. *Banatul...*, p. 91—92), relevând că la 1569 trăia un Mihai banul, fiul lui Stan Debelu, de care am vorbit mai sus (v. nota 34) mai amintește și de identificarea făcută în 1905 de St. Nicolaescu și anume că : „ar fi Mihai marele ban ai căruia copii, Hrisafina și Constantin, sunt îngropați la Bucovăț“. Filitti socotea că „aceștia vor fi mai degrabă copiii lui Mihai, Mihali sau Mihalcea — adăogăm și Mihalache — care într-adevăr a fost mare ban

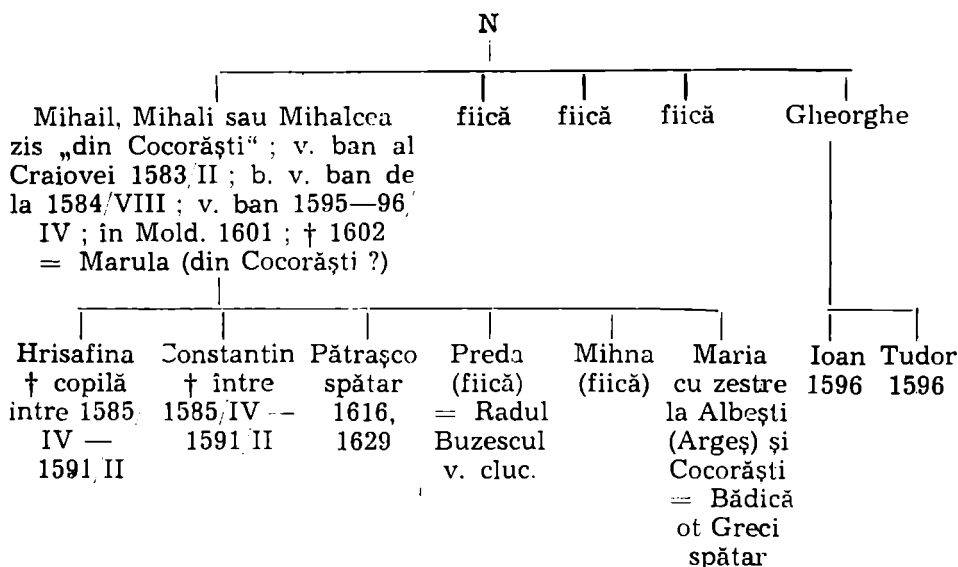
la 1582—1583, pe când celălalt Mihai, banul de la 1569, fiul lui Stan Debelu, nu pare să fi fost mare ban căci în această funcțiune se află între 1560—1569 Neagoe⁴. Acesta din urmă este soțul jupănesei Ancăi din Coiani și deci cumnat. după soție, lui Marcea postelnicul din Șitoaie (v. mai sus, nota 63). Neagoe este un personaj obscur, de a cărui origine și neam nu știm nimic.

O reflecție, totuși, se impune : Hrisafina a murit în domnia lui Mihnea II voievod, piatra ei tombală a fost pusă tot după trecerea acestui Domn la islamism, deci tot după 1591. Dar se menționează în inscripție că ea a fost fiica lui Mihai *vel* ban și nu *biv vel* ban, care, de altfel, nu poartă specificarea de a fi fost stins din viață la acea vreme, ceea ce, desigur, nu implică chiar că nu s-ar fi putut să fi fost mort.

Dacă Mihail *vel* ban este una și aceeași persoană cu Mihalcea, marele ban, grec de origine, dintr-o familie Caragea diferită de aceea care, în veacurile XVIII și XIX a dat doi voievozi fanarioți țărilor noastre și care era numit „din Cocorăști“, pe semne după soția sa Marula, atunci Hrisafina a murit în vremea când Mihalcea era sfetnic efectiv, și anume chiar mare ban și aceasta ar fi trebuit să fie în domnia lui Mihnea II voievod Turcitul.

Filitti, precum am amintit, afirmă că Mihail, Mihali sau Mihalcea este *vel* ban și în 1582—1583, ceea ce ar corespunde cu prima domnie a lui Mihnea Turcitul. Am întâlnit și noi două documente, din 5 septembrie 1582 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Cotroceni, IX/1, or. sl., perg., cu trad. din 1806 : v. *ibid.*, *Cond.* V, p. 191) și 10 septembrie 1582 (v. *ibid.* Fond Măn. Cozia, XXII/3, or. sl., perg., și *ibid.*, *Cond.* I, p. 104 și 523) : v. Al. Stefulescu, *Doc. sl.-rom., privitoare la Gorj*, Tg. Jiu, 1908, p. 223, care însă îl trece ca fiind de la Mihnea Turcitul. Dar primul din aceste documente este de la Petru II voievod Cercel, a cărui domnie stim că începe din iulie 1583 (intrarea lui în București fiind la 8 septembrie 1583, v. C. C. Giurescu, *Ist. Rom.*, tabel cronolog., p. 526) și se încheie la 16 aprilie 1585. Judecând după mărturiile domnești care au în frunte pe Mihalcea, *vel* ban de Craiova, urmat de Mihăilă, *vel* vornic, acestea corespund primelor documente emenate din cancelaria lui Petru vodă Cercel, căci încă din ianuarie 1584, mare ban de Craiova este Dumitru. Prin urmare, anul primului document este 1583 și nu 1582. Dar în 28 august 1584 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Clocociov, sect. ist., IV/5, or. perg. și *ibid.*, *Cond.*, p. 78) aflăm un act de la Petru Cercel, având în fruntea mărturiilor domnești pe Mihalcea, *biv vel* ban, urmat de Dumitru ca *vel* ban efectiv.

Acceptând și noi judicioasa identificare a lui Ioan C. Filitti dintre Mihail *vel* ban de Craiova — din septembrie 1583 și nu 1582 — cu Mihalcea Caragea, zis „din Cocorăști“, este neîndoielnic că Hrisafina și Constantin sunt copiii acestuia din urmă și deci au murit după 1585, în răstimpul dintre aprilie 1585 și februarie 1591 și prin urmare spița curgătoare a lui Mihalcea, marele ban de Craiova, viitor mare ban și al lui Mihai Viteazul, este următoarea (cu completările ce le-am aflat în alte izvoare) :

⁸⁶ V. punerile la punct la nota precedentă.

⁸⁷ V. rev. „Oltenia“, cartea V, p. 85—88, nr. 8.

⁸⁸ Comună rurală, azi în plasa Dumbrava-de-Jos din județul Dolj, la 14 km depărtare de Craiova pe șoseaua județeană Craiova-Podari-Radovan-Perișoru-Galicea Mare-Calafat. Perișorul a fost veche stăpânire a neamului Craioveștilor.

⁸⁹ Fecior al Margăi și poate al unui Marcea, vel postelnic al lui Vlad voievod cel Tânăr (febr. 1510 — 23 ianuarie 1512) — deci acesta diferit de Marcea postelnic din Șitoaie de care am vorbit mai sus — era frate cu Vlăsan sau Vlăcsan, zis tot „din Caracal“, care era mort la 1568. Matei din Caracal, cunoscut de prin documente cu specificarea de „al Margăi“ — pe semne pentru vaza de care se bucura această boieroaică, soră vitregă a lui Neagoe voievod Basarab — căzuse la 1559 în lupta de la Boiani. Căsătorit cu o jupâneasă Stanca, ce mai trăia la 1587, are printre alți copii și pe unul Radul postelnic, întâlnit la 1559 și 1568, care este ginere lui Stepan din Cioroiși, ctitorul Coșunei, ținând în căsătorie pe fiica acestuia, Maria.

Nu cunoaștem documentar nici un scoborâtor din cei 4 copii ai lui Matei banul din Cacaral și al Stancăi :

1) *Radul postelnicul*, pe semne mort anterior lui 30 august 1587 ;

2) *Valica ce era* în țara turcească în toamna lui 1587 ;

3) *Caplea*, soția lui Oxapie agă de la 1568 și,

4) *Marga*, care a avut o avere însemnată, moștenire de la părintele ei, numărând părți în următoarele moșii : Caracal, Betejani, Comoștenii (1/2 de sat lăsată de ea, la 30 august 1587 — v. Arh. St. București, Fond Măn. Glavacioc, XXIX/2, or. hârt. : *ibid.*, *Cond. I*, p. 223 ; v. Bibl. Acad., LXXVI/10 trad. de Lupp dasc., din 1752 — maicii sale Stanca, „pentru că este bătrână și neputincioasă“), Drencea, Corlatele, Potilații,

Marmurile, Măceșul de Sus și cel de Jos, Străhaia, Sadova, Ocolna, Frumușei, Predești, Seaca, Bucovațul, Paia, Pleana, Slătinecul, Sălătrucul, Spartii și Ciușcadia. Un sfert din fiecare din aceste moșii fusese întărit mănăstirii Glavacioc de către Mihai Viteazul la 29 august 1594 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Glavacioc, secț. ist., XXIX/4 ; *ibid.*, Cond. I, p. 225).

Această Marga a avut ca soț pe un Ivan postelnic, căruia i se întărește la 17 august 1586 (v. Bibl. Acad., LXXVI/9, trad. Lupp dasc., din 1752), moșia Halmajele, fostă și ea veche moșie a soției sale. Am crede că Marga din Caracal se va fi stins chiar în toamna sau la începutul iernii lui 1587.

Matei din Caracal nu a fost niciodată mare ban de Craiova, ci ban mic de județ în domnia lui Pătrașco voievod cel Bun (martie 1554 — 26 decembrie 1557) (v., pt. el, Ioan C. Filitti, *op. cit.*).

⁹⁰ Vorba care lipsește este, evident, *soția*.

⁹¹ Fratele lui Matei ban din Caracal (v. nota 89). Și el este întâlnit cu specificarea „din Caracal” și trăia în domnia lui Pătrașco voievod cel Bun, fiind stins din viață la 1568.

⁹² Nu am putut afla din ce neam va fi fost. Știm însă că mai era în viață la 1573.

⁹³ Erau în număr de trei : 1) Danciul zis din Brâncoveni, părintele viitorului Domn al țării, Matei Basarab, boier care pribegise în prima domnie a lui Mihnea II voievod, fusese vel armaș în a doua domnie a lui Mihnea II Turcitul și chiar mare vornic în urmă la 1593, mort la Bălgrad în Ardeal și îngropat prin îngrijirea Stancăi, doamna lui Mihai Viteazul. A fost căsătorit cu o Stancă de al cărei neam și obârșie nu știm nimic, însă evident că prin ea se înrudea Matei Basarab cu boierii din Deleni și cu Diicul Buicescul, marele spătar al domniei sale ; 2) Radul, zis tot din Brâncoveni, pribeg în Ardeal în prima domnie a lui Mihnea II Turcitul, este întâlnit ca postelnic, dar nu ca boier de divan, ci cu rang boieresc. Căsătorit cu Neacșa din Golești, sora vitejilor sfetnici ai lui Alexandru II voievod, Ivașco și Albul, Radul este răstrămoșul lui Constantin vodă Brâncoveanu ; 3) *Datco*, cel mai tânăr, stins din viață între anii 1573 și 1579, fără scoborători.

Acești trei fii ai lui Vlăsan, rămași orfani de tată înainte de 1568, au fost înfiați de către Calea, zisă din Brâncoveni, fiica Neacșai din Brâncoveni, fostă soția în primă căsătorie a unui Dobrovoe pârclăb († înainte de 1518) și apoi a lui Peia portarul de la 1525—1527. Soțul acestei Calea din Brâncoveni fusese un alt Datco, postelnic la 1537, vel armaș în ultimii ani de domnie ai lui Radu Paisie, poate și el fiu al jupânei Vlădaia, soția altui Vlăsan, vel vistier la 1528 și mare logofăt, ucis la 1534. Vlădaia s-ar părea că era și ea o soră vitregă a lui Neagoe voievod Basarab.

De la Calea din Brâncoveni, nepoată de fiică a lui Harvat din Brâncoveni, se coboară moșia Brâncoveni la boierii Craiovești.

⁹⁴ Cumpărarea moșiei Perișorul fiind făcută de Stepan clucerul de la Stanca jupâneasa lui Matei din Caracal, trebuie să admitem că a fost perfectată după moartea acestuia, deci după 1559 și în vederea că se

specifică ritos că soția lui Vlăsan cu feciorii ei au miluit pe jupan Stepan, reiese că la data aceea nu se făcuse încă înfierea celor trei frați, Danciu, Radul și Datco, de către Calea din Brâncoveni. În vedere că Maria lui Vlăsan mai trăia la 1573, înfierea se va fi făcut după acest an. Miluirea a fost făcută în domnia lui Alexandru II voievod, judecând după unele din mărturii ce se află printre boierii divaniți ai acestuia, ca spre pildă Dragomir, marele vornic (v. pt. aceasta mai departe, nota 100). Pesemne, când acești scoborători ai boierilor Craiovești vor fi fost la mare strâmtoare, Stepan clucerul, intim al Domnului său, va fi intervenit cu folos pe lângă el în favoarea lor.

⁹⁵ Pe la fârșitul veacului al XVII-lea, aflăm că Radul Glineanul, împreună cu Barbul Bălăcianul, postelnicul de la 1695, clucer la 1699, ucis de Nicolae voievod Mavrocordat la 1716, sunt amândoi scoborători ai lui Nedelco vornicul și ai jupânesei sale Ana, care aceștia doi din urmă sunt primii ctitori ai bisericii Sf. Gheorghe Vechi din București, acest fapt fiind chiar amintit în pisania din 1847 a amintitului lăcaș bisericesc. Cu toate cercetările noastre, nu am putut afla chipul în care cei doi boieri de mai sus sunt scoborători ai lui Nedelco vornicul și ai jupânesei Ana. Pisania amintită precizează chiar că Nedelco vornicul este Bălăcian, ceea ce este greșit, căci neamul Bălăcenilor din veacul al XVI-lea, scoborător din Spata logofătul de la 1556, primul sătpân prin cumpărare a Bălaciului din Teleorman la 1532, nu cunoaște pe nici un Nedelco. Feciorii lui Spata, contemporani lui Nedelco vornicul sunt : 1) *Dragomir*, logofăt din Bălaci 1560 și 1564 ; 2) *Badea* din Bălaci, paharnic și logofăt pe la 1579, care mai trăia, foarte bătrân, la 1628, de altfel, autorul Bălăcenilor de mai târziu ; 3) *Radul* și 4) *Bratul* postelnicul, aceștia doi din urmă fără scoborători.

În ceea ce privește pe Nedelco, știm că el este mare vornic al lui Petru I voievod cel Tânăr, feciorul Chiajnei Doamna, ținând această însemnată dragătorie neîntrerupt, chiar de la suirea în scaunul țării a acestui tânăr și bolnăvicios copil (21 septembrie 1558 — 2 iunie 1568).

Avem cunoștință de un act extrem de interesant pentru rudeniile de care se vorbește, și anume de la Ștefan voievod zis „Surdul“, din 1 martie 1592 (v. Arh. St. București, Fond Mitropolia București, V/11, preg., cu trad. din 1864 ; v. și ibidem, Fond Domeniul Coroanei, același pach. și doc.). Iată și acest document în regist :

Domnul întărește jupâniții Neacșii, fiica jupâniții Ancăi de la Cârsticea și lui Colțea, fiul unui Stan din Păpeni, ca să le fie moșie în Glina a treia parte din moșia mătușii lor, jupânița Anca vorniceasa, așijderea și din satele Bănești, Bobești, Leordeni și în Bălaci. Din act reiese că : *Anca vorniceasa este soția lui Nedelco vornicul, cu care a mai avut o fată căsătorită cu Drăgan banul. Stan din Păpeni pare a fi fraatele vornicesei Anca, deoarece fata Ancăi, jupânița Neacșa, este vară cu Colțea, fiul lui Stan. Acești doi veri, Neacșa și Colțea, s-au judecat nu cu Drăgan banul, cumnatul Neacșii, ci cu frații acestui Drăgan, și anume cu Dobrotă și Pătru, care cerea Domnului „ca să aibă și Drăgan parte din averile lui Nedelco vornicul și ale soției sale Ancăi“. Domnul și divanul judecă și nu găsesc dreptă cererea, „neavând Drăgan nici un*

copil cu soția sa“. De altă parte, se scoală la judecată și fiii jupâniții Dobra de la Slatina, și anume Pribeagul și frații lui, care sunt veri cu jupânița Neacșa și cu Colțea, plângându-se „că nu li s-a dat partea din averile mătușii lor, jupâneasa Anca vorniceasa, fiind ei nepoți drepti din nepoată de soră“. Rămân însă și ei de lege. Domnul dă să ție Neacșa și fiului lui Stan aceste averi.

De jupan Nedelco vornicul și de jupâneasa lui Anca, ne mai pomeneste și un act de la Gavriil Moghilă voievod din 1620 mai 6 (v. Arh. St. București, Măn. Radu-Vodă, XLVI/7 ; în regist foarte succint la St. D. Grecianu : *Genealogii...*, p. 420). *Se dă lui Pribeagul și lui Marco — amândoi boieri din Bănești, de care am vorbit mai sus, la nota 84 — cu să ție moșie în Glina și în Bănești din partea lui Turturea paharnicul, fiul lui Drăgan banul, și anume 70 de stânjeni.*

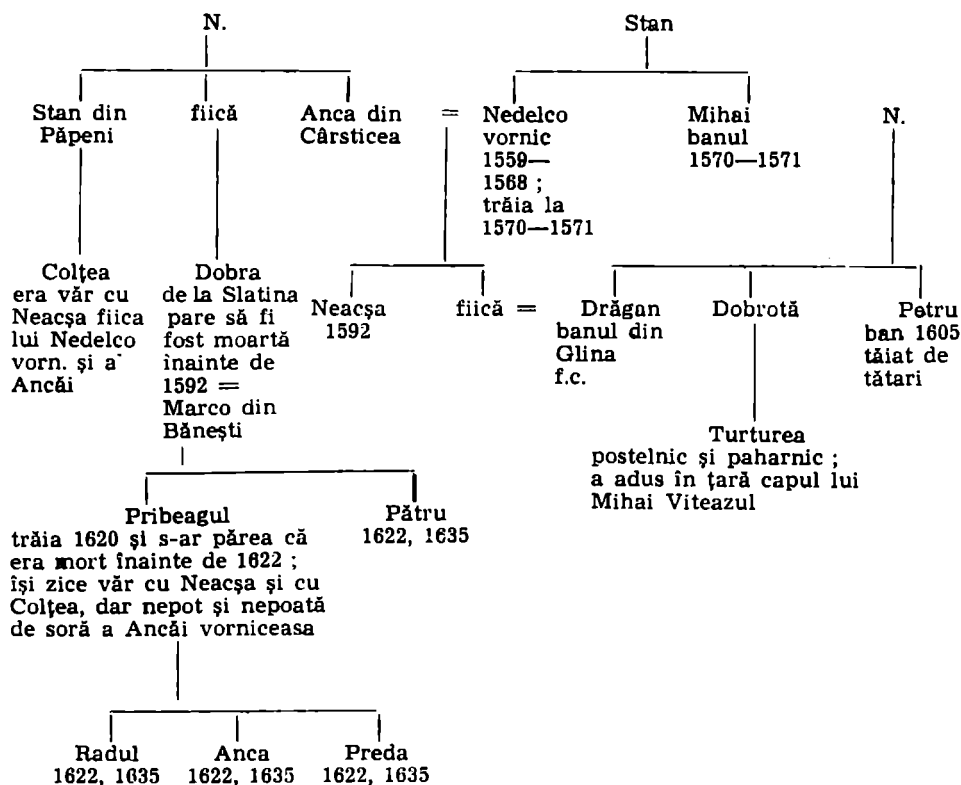
Să fi fost Radul Glineanul, de care am amintit la începutul acestei note, un scoborător din acești boieri ziși „din Glena“ sau „Glina“, știind din alte informații genealogice că Drăgan a avut ca frate pe Petru, ban pe la 1605 și care a fost tăiat de tătari ? Turturea a fost și postelnic și este acela care a adus în țară capul lui Mihai Viteazul (v. Șt. Nicolaescu. *Cum a murit Mihai Viteazul. Noi contribuțiuni istorice cu privire la soarta osemintelor sale*, București, Ed. Scrisul Modern, fără an, p. 9—11, care extrage această prețioasă știre dintr-o variantă a cronicii anonime în posesia sa ; v. și Gr. G. Tocilescu, *Studii critice asupra cronicilor românești*, lucrare menționată și de Șt. Nicolaescu). Turturea paharnic, fost și postelnic, nu este însă fiu al lui Drăgan banul, ci am crede că trebuie să fie fiul lui Dobrotă, căci din informații documentare el însuși spune că Petru banul din Glena îi este unchi. Prin urmare, greșeste Ștefan Grecianu în succintul regist al actului din 6 mai 1620, când afirmă că Turturea paharnicul era fiul lui Drăgan banul. În sprijinul afirmației noastre vine și faptul, menționat în actul din 1 martie 1592, redat mai sus în regist, că Drăgan cu sora Neacșii nu a avut copii.

Cu privire la acest Turturea mai avem informații succinte date de Stoica Nicolaescu (v. *Cum a murit Mihai Viteazul...*, p. 11), el fiind stăpân al moșiei Ciurnernicul, situată în marginea Bucureștilor spre sud, lângă Popeștii-Leordeni.

Dobra de la Slatina, din actul de mai sus, este evident soția lui Marco din Bănești, care, la rândul lui, este fiul Domniței Dobra, fiica lui Mircea voievod zis Ciobanul.

Un singur lucru, din relațiile de familie exprimate în actele de mai sus, nu parte exact : este veria feciorilor Dobrei de la Slatina cu Colțea și cu Neacșa, fiica Ancăi din Cârsticea, soția lui Nedelco vornicul. Pribeagul și cu frații săi, pe care îi cunoaștem de aiurea ca boieri din Bănești (v. mai sus spița de la nota 84), erau nepoți de vară primară a amintiților Colțea și Neacșa, veria dintre aceștia fiind prin faptul acceptării că Stan din Păpeni era ori frate, ori cumnat după soția sa, cu Anca vorniceasa.

În toate cazurile, încrengătura genealogică așa cum reiese din actele de mai sus, este următoarea :

Informația interesantă ce reiese din înșirarea mărturiilor din documentul lui Alexandru II voievod, mărturii aduse de Maria a lui Vlăsan, este că Nedelco vornicul și Mihai banul erau frați, fiind amândoi fii unui Stan (v. pt. alte lămuriri, nota următoare).

⁹⁶ Nu-l întâlnim niciodată ca ban mare de Craiova, deci era și el, ca mulți alții, ban mic de județ, căci în domnia lui Petru I cel Tânăr întâlnim, din timp în timp, în fruntea divanului domnesc, pe Neagoe ca mare ban, care este — precum am mai amintit mai sus — ginerele lui Șerban, marele ban de Craiova din domnia lui Radul Paisie voievod și bunicul după mamă al lui Radul Șerban voievod.

Am arătat mai sus că Mihai banul a fost căsătorit cu o jupâneasă Șilca, fiica lui Neagomir Țacalov și că era fiul lui Stan Debelu. De aci — și în vedere că în act se specifică pentru Nedelco vornicul și Mihai banul că erau feciorii unui Stan — afirmăm că acel Stan era chiar marele spătar al lui Petru I vodă.

Un singur lucru ne oprește încă a afirma cu toată tăria că ar fi vorba de Nedelco marele vornic, și aceasta pentru motivul că ne pare straniu și aproape inacceptabil ca părintele să fie mare spătar într-un divan în care fiul este mare vornic în fruntea mărturiilor domnești.

⁹⁷ V. pt. el mai sus, la nota 34. De acest Stan am vorbit mai sus, identificându-l cu Stan Debelu, marele spătar al lui Petru I voievod cel

Tânăr. În domnia lui Alexandru II voievod, și aceasta încă din primul an al domniei sale, aflăm pe toți boierii mărturii schimbații, lucru de altfel firesc, știind antagonismul ce a persistat între Doamna Chiajna, al cărei fiu, Petru, fusese alungat la începutul lui iunie 1568, și noul Domn, venit din surghiun și care era din șireaua scoborâtoare a lui Vlad voievod Țepeș. Totuși, la 19 iulie 1568 întâlnim ca mare spătar pe un Stan. Afirmăm că acesta este alt personaj decât Stan Debelu, și anume din Clătești.

La 23 decembrie 1575 (v. fișele g-ral P. V. Năsturel, doc. fost în colecția George Em. Filipescu), Alexandru II voievod întărește stăpânire lui Stan vel spătar și soției sale Caplea peste satul Descoperești, fiindu-i bătrână și dreptă stăpânire. Printre mărturiile Domnului lipsește marele spătar, care, precum am spus, era chiar acest Stan.

Despre această moșie mai cunoaștem, în aceste vremi, alt act, din 7 iulie 1577 (v. Arh. St. București, Măn. Cotroceni, LXXXVI/1, or. perg. și ibid., Cond. V, p. 98), prin care același Domn dă mănăstirii Cătăluilui din Ilfov ca să-i fie moșie în Descoperești jumătate și din Găojanii tot jumătate, în Lupșanul și Balta Nichitiului cu Șuvaia și Gura Cătăluilui tot jumătate, până în gura gârlei, și 12 sălașe de țigani și 4 mori în sat în Clătești, pentru că fuseseră date și miluite de „cinstitul dregător al Domniei Mele, jupan Stan vel spătar și jupănița lui, Caplea, sfintei mănăstiri Cătăluui”. Și aici lipsește dintre mărturiile domnești marele spătar, care este tot acest boier din Clătești.

În fine, un al treilea document amintind de aceste moșii — fără balta menționată — dar adăogându-se în întărire unele lămuriri genealogice interesante, este cel de la Mihnea II Turcitul din 27 septembrie 1580 (v. Arh. St. București, Măn. Cotroceni, LIX/5, or. perg.; v. St. Nicolaescu, *Doc, sl.-rom...*, p. 283—284). Dăm regestul după fișele inedite general P. V. Năsturel, unde scrupulosul cercetător ne dă pe cât complet textul actului :

Domnul întărește mănăstirii Cătăluilui moșii dinprejurul mănăstirii (se indică hotarele). Și iar să-i fie Clătești cumpărat de jupan Stan vel spătar de la niște rumâni ai lui din satul Clătești, pe 2000 de aspri de argint, o livadă în Ghindenii și satul Descoperești jumătate și hotarul de către Cornățel pe baltă la satul Dușul cu Stupul și jumătate din Găujanii și un sfert din Lupșanul, pentru că aceste sate au fost bătrâne și drepte bucate ale „cinstitului boier, jupan Stan vel spătar și de baștină a jupănesii Caplea de la tatul ei, Teodosie banul și de la moșul ei, jupan Neagoe vornicul, apoi ei au dat și au închinat satele de mai sus sfintei mănăstiri pe care o au zidit-o și ce se numește Gura Cătăluilui. Și să-i mai fie sfintei mănăstiri satul Fășăieni trei părți și de la Dințești o vie jumătate, pentru că mai sus zisul sat și vie au fost de baștină a Mariei călugărița, muma jupăneasii Caplea, apoi Maria călugărița ea le-au dat și închinat la mănăstire. Și iar să-i fie mănăstirii o vie la Dințești, partea lui Drăghici și a lui Vintilă postelnicii. Mănăstirea a avut până în fața Domnului cu Staico vel postelnic, care pretindea că are și el moșie la locul sfintei mănăstiri Cătăluilui. Domnul judecă și dă 12 boieri, iar hotarnic pe Danciul postelnic. Stanco vel postelnic rămâne de lege. Se

mai întăresc mănăstirii balta de la gura Cătăluiului și pe coada Iarovului, pe Șuvaita și peste Grindul cel mare până la prival la Dunăre.

Toate aceste sate și locuri se află în sudul județului Ilfov pe marginea Dunării, trecând unele pesemne și în județul Ialomița, căci toate numele nu mai sunt azi în ființă.

Dacă Clăteștii fuseseră cumpărați de Stan vel spătar, Descoperăștii, Găujanii și parte din Lupșanul de baștină erau ale jupănesii Caplea — cunoscuta boieroaică zisă „din Periș” — documentul mai specifică și stăpâniri ale acesteia în Dințești și Fișiieni de la maica ei, Maria călugărița. Știut ne este, însă, că aceste două moșii cu vii — azi dispărute totalmente cu numele acestea — au fost de baștină, încă de pe la sfârșitul veacului al XV-lea, ale fiului lui Vintilă Florescu, anume Drăghici, vornicul din Florești (v. G. D. Florescu, *Boierii Mărgineni...*; v. și de același, *Vintilă din Cornățeni...*, p. 209—210, 211 și 213 cu notele ajutoare). De Drăghici, fără dregătorie sau rang boieresc, se amintește în actul de mai sus, precum și de un Vintilă postelnic, pe care l-am crede un scoborător prin femei, un boier din Cornățeni (v. G. D. Florescu, *Un sfetnic...*, citat mai sus și, *Vintilă din Cornățeni...*, idem). Această călugăriță Maria este indiscutabil scoborătoare și ea din boierii din Florești ai sfârșitului veacului al XV-lea sau ai începutului veacului următor.

Pe Stan ca vel spătar îl aflăm în câteva divane ale lui Mihnea II Turcitul până la începutul lui iunie 1578, înlocuit o singură dată printr-un Dumitru, la 5 mai 1578 (dacă data actului va fi cea justă), acesta ținând marea spătărie până la 20 iunie, lăsând apoi din nou pe Stan ca vel spătar. Ba chiar, la 4 iulie 1578, întâlnim, într-o întărire dată mănăstirii Snagov, pe un Stan banul înaintea lui Dumitru spătarul. În vedere însă că documentul nu este aflat de noi decât în copie în condica acestei mănăstiri, credem nimerit a afirma că trebuie să fie o eroare de transcriere în amintita condică, deoarece la 7 august este însăși Stan ca mare spătar printre mărturiile domnești, rămânând din nou până la 1 septembrie 1578, când aflăm pe Dumitru, iar la 16 al lunii este din nou Stan. Pe acest boier îl aflăm în numeroase acte cu această dregătorie, până la 10 martie 1579, fiind atunci înlocuit de amintitul Dumitru. La 4 aprilie 1579, Stan este aflat pentru ultima oară ca boier divanit al lui Mihnea II Turcitul. Credem chiar că se va fi stins din viață în această lună, deoarece documentele cu mărturii domnești din 15 și 16 aprilie 1579 nu conțin pe nici un mare spătar, iar la 17 aprilie este Dumitru din nou, rămânând în această dregătorie, de acum înainte, singur.

⁹⁸ Pe la 1575 și încă la 1603, aflăm de un Radul, logofăt din Olănești, poate un înaintaș al lui Stanciul din Olănești, logofăt și el la 1617 și 1628, de altfel începătorul documentar al neamului acesta.

În aceste vremi, mai întâlnim și pe Radul vel logofăt, cu moșie la Rădulești — actuala Maia din Ilfov — boier zis și „din Cepturi”, scțul Neacșii din Cornățeni și părinte al lui Stanciul din Cepturi și Rădulești, viitor logofăt la 1579, al cărui nepot din fiica sa Elena (soția lui Buzinca zis „din Rădulești”) anume Preda, își zicea că este din sângele lui Gherghina, pârcalebul Poenăreștei cetăți. Acesta din urmă știm că este cumnatul lui Radul voievod cel Mare, ctitorul mănăstirii Nucet din Dâmbo-

vița, unde și acest Preda era ctitor. De aici ar reieși că acest Radul vel logofăt ar putea fi și tatăl Voicăi din Slătioare, Doamna lui Pătrașco voievod cel Bun, mumă a lui Petru II Cercel, căci știm că părintele acestei Doamne avea de asemenea avere la Rădulescu în 1540, sat pe acea vreme în județul Prahova, azi în Ilfov.

Alt Radul logofătul în aceste vremi mai este și Radul zis Turcea, la 1570 stăpân în Hulubești (Vlașca), reprezentant al boierilor din Vlădești (Muscel) în veacul al XVI-lea. În vedere, însă, că întotdeauna în documentele în care se luau mărturii pentru confirmarea vreunui fapt petrecut într-un răstimp trecut, se luau în general persoane de prin partea locului și cum aici este vorba de locuri în județul Dolj, am putea face sugestia că acest Radul mare logofăt, va fi fost un boier oltean, dacă nu un boier de divan cum avem chiar aici pe Dragomir marele vornic (v. pentru acesta mai departe, nota 100).

Ori în aceste vremi întâlnim printre mărturiile domnești ale lui Alexandru II voievod pe un Radul vel logofăt despre care chiar dacă nu avem informații genealogice, putem totuși afirma că el este Radul vel logofăt, zis și Mihăescul. Îl întâlnim adesea ca ispravnic al hrisoavelor în care el însăși este marele logofăt al divanului, ca spre pildă la 1568 la 5 septembrie (v. Arh. St. București, Fond M-rea Tismana, Cond. I, p. 594). Prin urmare, Radul marele logofăt, martor al boieroaicii din Caracal, este acest boier, despre care însă nu avem pentru moment nici o altă informație cu privire la neamul lui.

⁹⁹ Nu ne sunt cunoscuți în aceste vremuri boieri dintr-un neam ce își zicea „din Stâlpeni“. Unul din fiii lui Vintilă vornicul din Cornăteni, boier trăitor în prima jumătate a veacului al XVI-lea, anume Staicu, s-ar părea că într-un act poartă specificarea de „ot Stâlpeni“. Îl aflăm clucer la 1555, dar nu mare clucer, ci doar clucer de rang boieresc. Tot el este și sol în Transilvania al lui Pătrașco voievod cel Bun între anii 1555 și 1558. Era stins din viață la 1570 (v. pt. el G. D. Florescu, *Un sfetnic...*, tabela genealogică a boierilor din Cornăteni).

el este și sol în Transilvania al lui Pătrașco voievod cel Bun între anii La 23 iunie 1594 (v. Arh. St. București, Cod. Radu-Vodă,, I, vol. 166, fila 608 verso cerneală (642 verso cu ștampilă), Balea logofătul cu soția sa Stanca vând partea lor din Bucșani, 800 de stânjani (de la mijlocul bisericii până în hotarul Căzăneștilor în vale) jupânului Andrei logofătul cel mare cu 12 000 de aspri. Printre mărturiile zapisului este și, din Stâlpeni, Staico, care evident este altul decât boierul amintit mai sus, fiu al lui Vintilă I din Cornăteni. Zapisul este scris de Andrei grămătinul din Buzău.

¹⁰⁰ Personaj întâlnit încă din primele documente cu mărturii domnești de la Alexandru II voievod, întotdeauna în fruntea divanului atunci când nu aveam mare ban, dregătorie care este ținută de Dobromir. Din cercetările noastre genealogice, cunoaștem că un Dragomir vel vornic pe aceste vremuri — adică în domnia lui Alexandru II voievod — era fiul lui Calotă din Clejani (Vlașca), care avea moșie de moștenire la Salcia și care pare a fi fost un strămoș al boierilor ziși „din Popești și Clejani“. Să fie, oare, această moșie Salcia aceea ce se află în județul Dolj, pe pârâul cu același nume ce se varsă în Jiu pe lângă Coțofeni,

judecând după unele stăpâniri ale unui Dragomir vel vornic din aceste vremi în sate apropiate de această moșie Salcia ?

Nu cunoaștem, de asemenea, acestui Dragomir vel vornic, nici o slujbă și nici o stăpânire anterior suirii în scaunul țării a lui Alexandru II voievod, ba chiar un document de la 24 iulie 1583 (v. Arh. St. București, Fond. Măn. Radu-Vodă, LVIII/4, or. sl. preg) ne spune că Mihnea II voievod întărește sfintei mănăstiri ce-i zice Mitropolia din josul Bucureștilor — la drept vorbind, chiar mănăstirea Radu-Vodă, ctitoria lui Alexandru II voievod — cu hramul Sfintei Troițe, ca să-i fie 13 prăvălii în București, pentru că acest loc de prăvălii „a fost cumpărat de cinstitul dregător al Domniei Meale, jupan Dragomir, biv vel vornic, de la grecii Nico și Gheorghe drept 10 000 aspri, încă din zilele răposatului părinte al Domniei Mele, Io Alexandru voievod, când Domnul Dumnezeu și cinstitul Împărat i-au dat domnia în Țara Românească...”. Prin urmare, chiar din luna lui iulie 1568 Dragomir avea stăpâniri în București, de cumpărătoare.

Favorit al noului Domn al țării și influent pe lângă el, îl aflăm amintit peste doi ani într-o carte a lui Alexandru II voievod, dată Mitropoliei și vlădicăi Eftimie, din 23 octombrie 1570 (v. Arh. St. București, Fond Mitrop., XXXVII/1, or. sl. hârt.), prin care, întărindu-se moșia Lucieni „cât a fost de moștenire a boierilor din Mărgineni”, se specifică chiar că aceștia au dat acest sat „cinstitului dregător al Domniei Meale, jupanului Dragomir vel dvornic”, iar acesta a miluit cu satul Luciani pe Sfânta Mitropolie. În acest act, se mai menționează și un pomelnic care pare a fi al lui Dragomir, și anume : „*Dragomir și Sora lui Iusuf și Sitleale și Mihail vornic și jupâneasa lui Maria și Catalina și Neacșa și Gherghe*”. De această danie mai aflăm vorbindu-se în două acte de la Mihnea II voievod : primul, din 11 decembrie 1577, scris de Șerban logofătul, cel care pare a fi viitorul Domn al Țării Românești sub numele de Radul Șerban (v. Arh. St. București, Fond Mitropolia Buc., Cond. I, p. 5 și ibidem, Cod. VIII, p. 35), și cel din 14 aprilie 1578 (v. ibidem, Fond Mitrop., XXXVII/2, or. sl. hârt.), în care se precizează că boierii din Mărgineni, care au dăruit satul Lucianii „după Dâmbovița”, sunt postelnicii din Mărgineni, Drăghici și Udriște (v. pt. aceștia, George D. Florescu, *Boierii Mărgineni...*, p. 79 și nota 3).

Intr-un act de la Alexandru II voievod din 7 iunie 1572 (v. Arh. St. București, Fond M-rea Bisarița, XIV/8, or. sl. perg.) se amintește că pentru satele Potelul și Balta Albă (amândouă moșii Craiovești anterior) avură pricini „cinstiții dregători ai Domniei Meale jup. Dragomir vel vornic și Mitrea vel comis” cu mănăstirea Bistriței, susținând aceștia doi că aveau și ei cumpărături în acele două moșii. Domnul judecă și acești doi dregători rămân de lege. Este interesant că atât Dragomir vel vornic, cât și Mitrea vel comis se află printre mărturiile domnești ale documentului.

În alt act, de la același voievod, din 23 octombrie 1573 (v. Arh. St. București, Fond Mitrop. București, IV/2, or. sl. cu trad. din 1864 ; v. și J. Venelin, *op. cit.*, p. 202—206 și amintit de Const. Giurescu, în *Legătura lui Mihai Viteazul*, p. 499 nota) aflăm că se întărește lui Dragomir marele vornic trei funii cu români în Borus, peste care fusese înfrățit

de niște proprietari de acolo. anume : Prislov din Ruși, Fratea cu fratele lui, Nan, Ignatov postelnicul cu fratele său Cazan din Poiana, Nan din Priiazda și Drăghiev din Frumoșani și Painlov cu fratele său Radul din Frumoșani. Hotarnic la înfrățire fusese sluga Domnului, Dumitru vel sluger, iar acum este hotarnic Radul armașul, pesemne părintele celor trei frați Buzești. Judecând după locurile care sunt amintite printre înfrățitori, și anume Poiana și Frumoșani, credem a nu greși afirmând că satul Borus este situat tot în Dolj.

Într-un document de la Alexandru II voievod, purtând data de 25 ianuarie și anul greșit 7080 (=1572) și pe care noi îl fixăm de prin anul 1573—1577 (v. Bibl. Acad., LIX/28, or. sl. perg.), aflăm că se întărește jupânului Dragomir vel dvornic stăpânire în Coclejani, toți cu toate hotarele, pentru că jumătate de sat i-a fost dat lui de Calotă cel bătrân când au murit, iar cealaltă jumătate a cumpărat-o de la diferiți proprietari.

În vedere că mai sus am spus că Dragomir vel vornic este fiul unui Calotă din Clejani și că aici se vorbește de satul Coclejani, nu credem a ne înșela afirmând că de aceleași personaje avem a face. Dacă transcrierea numelui satului nu este greșită, atunci am putea crede că Coclejani este tot Clejani, sat în județul Vlasca.

La 4 mai 1579 (v. Arh. St. București, Fond Mitrop. Buc., IV/3, or. sl. preg. cu trad. din 1864 și ibidem, Cond. II, p. 27), aflăm o nouă întărire în Borus, tot pentru cele trei funii, specificându-se aci că au fost de moștenire ale Puiului de la Ruși și ale Cârstinii, fiica Puiului, fratele Radului din Frumoșani. Pentru înfrățirea cu Cârstina, care i-a dat 125 de stânjeni, Dragomir vel vornic i-a dat ei în tot 25 720 de aspri.

La 2 iulie 1578 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Radu-Vodă, VII/1, copie veche și ibidem, Cond. I, p. 431), aflăm o poruncă a lui Mihnea II voievod, dată cinstiului boier al Domnului, Dragomir biv vel vornic, ca să-i fie mai multe părți din satul Curești cumpărături de la diferiți proprietari, pe suma de mai bine de 15 000 de aspri.

Informații asupra familiei lui Dragomir aflăm în cartea lui Mihnea II voievod din 6 februarie 1580 (v. Arh. St. București, sect. ist., v. Const. Giurescu, *Despre boieri*, București, 1920, p. 57—58 : v. și de același, *Studii de istorie socială*, ed. a II-a, revăzută de C. C. Giurescu, București, 1943, p. 280), în care, întărindu-se mai multe sate lui Dragomir biv vel dvornic, se aminteste de sotia lui, Maria, și de fiul lor, Petru clucerul, toate satele fiind de cumpărătoare.

De el cu sotia sa, Maria vorniceasa, și de fiul lor, „boier al lui Mihnea II voievod”, aflăm în întărirea acestui Domn dată lui Dragomir biv vel dvornic la 12 martie 1580 (v. Arh. St. București, Fond Mitrop. Buc., IV/4 și ibidem, Cond. II, p. 28), în care se aminteste, afară de satul Borus, amintit mai sus, și de alte sate : Clejani, Vălcănești, partea Caplei jupâneasa lui Calotă postelnic, Ciumeștii ai aceleiasi, Braloștița — desigur satul din Dolj — și Salcia — tot în Dolj și de care am amintit și mai sus. Se specifică ritos care au fost satele foste de baștină ale lui Calotă și care ale soției lui, Caplea. Se accentuează că Dragomir, fostul mare vornic, plătise mai multe datorii ale lui Calotă postelnicul și ale Caplei în Țara Ungurească lui Jup. Dumitru vel sluger, 2 200 de aspri,

și lui Leca și fratelui său Petru, arbănașii de la Cernavodă, alți 2 400 de aspri. După moarte acestor doi, Dragomir biv vel dvornic a dat nepoților lor mai multe sume de bani : lui Bobe de la Babele 5 000 de aspri, lui Sin, feciorul lui Ion de la Stolnici, 5 000 de aspri și Micului de la Bucșani 4 000 de aspri și lui Calotă cel lung și fratelui acestuia Avram, altă datorie. Se mai întăresc lui Dragomir biv vel dvornic 9 prăvălii de pe ulița de către biserica Ghiormei, cu care l-a miluit Alexandru voievod — este un loc de lângă dispăruta biserică a Grecilor, ce se afla în centrul Bucureștilor peste drum de actuala Bancă Națională, acolo unde se mai află azi edificiul fost al Băncii Generale. Mai cumpărase Dragomir și alte două locuri în București, unul lângă casele lui Stanciul diacul, pe 7 000 de aspri, și altul de la Nica grecul, pe 2 700 de aspri.

În fine, un ultim act de întărire acestui bogat boier aflăm la 20 martie 1580 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Mislea, Cond. I, p. 138, fragment), prin care Mihnea II voievod îi întărește lui Dragomir biv vel dvornic satul Bicul, satul Luciani fost de baștină al jupânilor Drăghici și Udriște din Mărgineni „ce l-au închiriat ei singuri la jupânul Dragomir vornicul“, apoi silistea Severineștii de lângă Târgoviște, cumpărată de la Gheorghe din Văcărești, și toate satele lui Oprea de la Răteasa: Geamăna, Grădiștea, Stoiceni, Bănțești, Băbeni, Băloiul, Răteasa și cu țigani.

Acest Dragomir, pe care îl vom numi „din Popești-Vlașca sau din Cleiani“, pare a fi și stăpân în Bratovoesti. Este vorba de satul Bratovoesti din județul Argeș, și nu de cel din Dolj, diferit de Bratovoestii ce sunt în Mehedinți. Acest Dragomir vornicul cumpărase în satul Fălcoiul nărti de la văduva lui Badea din Fălcoi, anume Rada. Fiul lui Dragomir marele vornic, amintit mai sus, Petru clucerul, care își zice chiar „din Fălcoi“, a fost sotul unei Păune, recăsătorită în urmă cu Nica vel logofăt, și au avut cinci copii : Caplea, Dumitru, Dragomir, Albul și Tudora. Alexandru II voievod, în marele hrisov din 31 iulie 1573 (v. „Revista Istorică“, VII, 1921, n. 217—218), întărește mănăstirii Cotmeana partea acestora cinci, specificând : „pentru că au venit moșul lor Dragomir vornicul și jupâneasa lui Marga și s-au scris la sfântul pomealnic... și s-au îngropat la sfânta mănăstire... iară din trupul lor au avut numai o fată, anume Neacsa, ce s-au numit Methodia monahia... apoi la moartea ei au dat satele anume Voicestii și Cacaletii, toată partea ei, mănăstirii... și s-au scris la sfântul pomelnic... și s-au îngropat și ea la sfânta mănăstire...“.

Identificarea noastră a Bratovoestilor cu satul din Argeș și nu cu cel din Dolj se sprijină pe faptul că și moșiile Cacaletii și Voicestii sunt, amândouă, în acest județ, nu departe chiar de mănăstirea Cotmeana căreia i se întăresc.

În ceea ce privește pe acei Dragomir vornicul, îngropat la Cotmeana, el poate fi Dragomir vornicul din Bucșani-Vlașca, ce era mort la 1526, cumnat cu Radu voievod de la Afumați, sau Dragomir vornicul din Cepari, zis și Cepariul, pe care însă noi nu l-am putut lega documentar cu șireaua scoborătoare din Petru din Cepari, paharnic și stăpân al Bămbueștilor, actualul Bumbuești din Argeș.

Petru clucerul din Fălcoi, feciorul lui Dragomir vel vornic, sfetnic în urmă al lui Mihnea II voievod cu dregătoria de mare spătar încă din primele mărturii domnești ale celei de-a doua domnii a acestui Domn, trebuie diferențiat de alt Petru, tot din Fălcoi, care este logofăt la 1592 — pesemne, însă, logofăt mic — martor într-un zăpis al boierilor Buzești la 27 noiembrie 1592 (v. Arh. St. București, Cond. brâncov., p. 439), aflat ulterior în mai multe acte la 1629, 1634 și încă la 1642, pesemne foarte bătrân și care este feciorul Balei din Fălcoi, precum ne arată un document din 29 aprilie 1634 (v. Arh. St. București, Fond Bis. Stavropoleos, IX/1) și care este documentar cunoscut ca strămoșul cel mai îndepărtat al boierilor ziși ulterior Fălcoianu.

De Petru din Fălcoi, fiul lui Dragomir vel vornic, mai avem știri documentare din vremea lui Mihai Viteazul. Din aceste izvoare, el reiese a fi fost un boier foarte cârcolaș, deoarece în două documente, primul din 3 aprilie 1594 (v. Bibl. Acad., CCI/9), el are pricini de judecată cu Stănilă postelnicul din Vălcănești pentru moșiile Vălcănești, Braloș-țița și Salcia — amintite mai sus — părți ale mătăușii acestuia Caplea și ale lui Calotă postelnicul, ce nu avuseseră copii. La 19 iulie 1596 (v. Arh. St. București, Fond Mitrop. Buc., CXLIII/1, or. sl. hârt. cu trad. și ibidem, Cond. XI, p. 323 bis, cu data greșită de 19 iunie în loc de iulie) se întăresc mai multe stăpâniri lui Pârvul postelnicul, fiul lui Vlaicul armașul cel mare (nu am putut fixa din ce neam ar fi). Vlaicul vel armaș, boier al lui Mihai Viteazul, cumpărase satul Mărzănești din Teleorman de la Cârstina, sora Radului voievod „Măjescul“ și de la feciorii acesteia, Pravăț și Barbul, în zilele domniei lui Petru I cel Tânăr. I se mai întăresc lui Pârvul postelnicul niște țigani dați părintelui său. Alexandru II voievod îi dăduse lui Dragomir biv vel vornic, iar feciorul acestuia, Petru biv vel spătar, îi stăpânise până în domnia lui Ștefan voievod Surdul, căruia Pârvul postelnicul se plânge și își recuperează țăgani.

¹⁰¹ Comună rurală din plasa Balta la 51 km depărtare spre sud de Craiova, pe o șosea vicinală ieșind din șoseaua județeană Craiova—Poduri—Segarcea—Cerățul—Bârca—Bărcuța—Ploșca—Bistrița, din cătunul Bărcuța la stânga și oprindu-se chiar în satul Cârna pe marginea bălții cu același nume.

¹⁰² Evident o greșală de traducere sau poate de transcriere în condică. Aici este vorba de Petriman, cum de altfel aflăm acest nume trecut mai jos în textul actului, cu dregătoria de spătar.

¹⁰³ Personajul nu este identificabil (v. și nota precedentă).

¹⁰⁴ Nici boierul acesta nu ne este identificabil, dacă numele lui va fi fost just descifrat și just tradus în Conдика Bucovățului.

¹⁰⁵ Sat în apropiere de Perișorul, cunoscut azi sub numele de Mă-răcinele, pe locuri păduroase ce se întind până în albia Deșnățuiului spre nord.

¹⁰⁶ Din toți boierii cu acest nume în veacul al XVI-lea, nu cunoaștem cu rangul de ban decât pe Stanciul din Drăgoești, unul din cei trei feciori ai lui Popa Frâncul, ce mai trăia la 1505. Acest Stanciul banul a avut avere frumoasă în Oltenia, și anume: Belciugata, Voinigești, Bogdănești și Drăgoiești la 1505, și este aflat logofăt la 1510, iar ca

ban — evident ban mic, dacă nu ca rang boieresc — la 1514, pentru a fi din nou logofăt între 1516—1521, în domnia lui Neagoe voievod Basarab. Nu-i cunoaștem până azi scoborâtori, căci boierii din Drăgoiești, întâlniți în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, erau scoborâtorii lui Tudor, fratele mai mare al lui Stanciul banul, pierit de sabie din porunca lui Radu Paisie voievod la 1537.

Cumpărătoarea din partea lui Stepan clucerul a acestei moșii de la „fetele lui Stanciul banul“ va fi fost făcută în vremurile acestea, cu toate că al doilea nume, Baico, ne pare a fi fost rău citit sau rău transcris.

¹⁰⁷ V. mai sus, nota 62.

¹⁰⁸ V. pt. acest act mai sus, la nota 61.

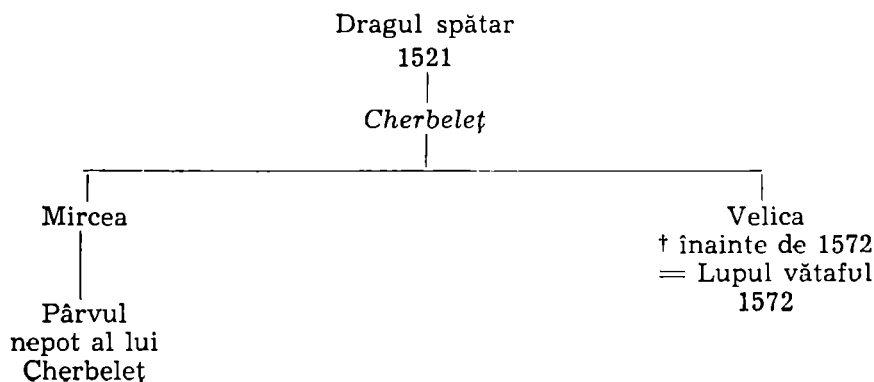
¹⁰⁹ V. rev. „Oltenia“, cart. V, p. 89—90.

¹¹⁰ Să fie oare acest Sulari, fostul sat Suhariu din plasa Doljul de Jos ce făcuse parte din comuna Sălcuța, lângă satul Plopșor de pe șoseaua națională Craiova—Vârtopu—Cetate ? În dicționarul lui Frunzescu aflăm un Suharu în Dolj, plasa Dumbrava, făcând parte din comuna Vela, pe care n-am aflat-o azi în acest județ.

¹¹¹ Din informații documentare împărtășite de prof. Stoica Nicolaescu (v. *Doc. sl.-rom.*, p. 35), aflăm de un Pârvul al lui Cherbeleț, un strănepot al spătarului Dragul, sfetnicul lui Radu voievod de la Afumați, care a fost ucis la Râmnic. Actul nostru specifică pentru Pârvul că era nepot lui Cherbeleț.

O altă informație documentară amintește de o întărire la 1572 iulie în 28 (v. *Bibl. Acad.*, XL/45 ; v. și St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 16), făcută de Alexandru II voievod lui Lupul vătaful, pentru satul Nicuia, fosta stăpânire mai înainte a Velicăi, soția Lupului, fiica lui Cherbeleț și pierdută mai apoi de un frate al jupâniței Velica, anume Mircea, cu rea viclenie de către Mircea voievod. Interesant este faptul că pe acest Mircea, Alexandru II voievod îl numește „frate“, când știm că între el și Domnul țării fuseseră antagonisme serioase și încă atunci Chiajna Doamna uneltea la Constantinopol împotriva lui Alexandru II voievod.

Spîța curgătoare a acestor boieri ar fi următoarea :

¹¹² Evident că vânzarea din partea lui Vladul — pe care nu putem ști de ce este trecut în act și ne lasă chiar a crede că aci este o greșală de traducere sau chiar de transcriere a textului actului — este efectuată în domnia lui Petru I voievod cel Tânăr, de aceea aflăm ca mărturii boieri din timpul acelei domnii. Afirmatia noastră se sprijină și pe specificarea din act, mai la vale, care zice : „Acești boieri au fost când au dat asprii pă această ce s-au zis mai sus moșie“.

Mai mult decât sigur că și aci avem o greșală în ceea ce privește dregătoria pe care o are acest boier Neagoe, căci în aceste vremi nu cunoaștem decât pe Neagoe banul. Cum originalul actului nu ne este cunoscut, putem afirma că greșala este a transcripturului în condica mănăstirii.

Am amintit mai sus că acest boier, Neagoe banul, este un personaj de al cărui neam nu avem nici o cunoștință, el fiind soțul jupănesii Ancăi din Coiani și mare ban al Craiovei în timpul domniei lui Petru I voievod cel Tânăr.

¹¹³ Pe acest boier l-am mai aflat ca martor în documentele înfățișate mai sus (v. nota 95).

¹¹⁴ Fostul mare spătar al domniei lui Petru I voievod cel Tânăr (v. pt. el mai sus, la nota 34) și părinte al lui Nedelco vornicul și al lui Mihail banul.

¹¹⁵ Acest boier este un personaj cunoscut, el fiind însuși cumnatul lui Petru I cel Tânăr, cunoscut sub numele de Ioan sau Ivan Noroceă din Pitești. Îl aflăm printre mărturiile domnești ale acestui Domn încă de la 24 octombrie 1561 înainte, ca vel postelnic. Identificarea este a noastră, căci el nu poate fi confundat cu Ivancea marele postelnic al lui Petru cel Tânăr, ce apare în noiembrie 1560 în locul lui Stanciul Dobruș. Acest Ivancea trecuse în dregătoria de mare stolnic încă din iulie 1561 și este, de altfel, alături de Ivan vel postelnic printre mărturiile domnești din 24 octombrie 1561 (v. pt. acest act : Arh. St. București, Fond Mitrop. Buc., XCIII 3, or. sl. hârt., trad. Lupp dasc. și ibidem Cond. IV, p. 523). În sprijinul acestei identificări, ne mai vin și unele documente ce se află în Bibl. Acad. (v. Fot. III. danie din partea Universității din Cluj, publicate încă din 1874 în rev. „Columna lui Traian“, V, p. 170). Cu specificarea de „logofăt din Pitești“, Ivan apare încă din primăvara lui 1564, când era deja căsătorit cu Domnița Stanca, fiica lui Mircea III voievod Ciobanul, el cumpărând de la Gáspár Barcsai, la 1 mai, posesiunea acestuia din Cetea de lângă Teiuș (v. Ion Pușcariu, *Două Zamfire, domnițe române din secolul XVI trecute în Transilvania*, în Anal. Ac. Rom., ser. II, Mem. Sect. Ist., tom XXIX, 1907). Pesemne că se va fi căsătorit cu puțin înainte, căci ca mare logofăt ne este cunoscut încă din acest an 1564 (v. doc. din 31 august, amintit mai sus la nota). El este nelipsit în domnia lui Petru cel Tânăr, de la care primește mai multe întăriri de moșii, de țigani și de danie și de cumpărare de la diferite persoane, fiind mai întotdeauna numit : „cinstitul dregătoriu și întâiul sfetnic al Domniei Meale“ de către domnescul său cumnat. După plecarea din scaunul țării a lui Petru I, Ivan logofătul din Pitești se retrage la moșia Cetea, având totuși în Țara Românească : Trestenicul, cumpărat la 10 noiembrie 1563, pe când era

vel postelnic (v. Bibl. Acad., Fot. III, în rev. „Columna lui Traian“ citată, V, 1874, p. 130) și Răzvadul din Dâmbovița, o treime danie de la niște stăpâni din sat : Badea vătaful (poate un boier din Șuici, întâlnit la 1571) cu frații săi și restul cumpărat de la aceiași, moșie dăruită mănăstirii Golgota de fiicele lui Ivan din Pitești. Această moșie o avea din anul 1567 (v. doc. din 22 august, în „Bul. Comis. Ist. a Rom.“, vol. X : *Doc. privit. la Ioan Noroceea logofătul și la Velica Noroceea pretinsa prietenă a lui Mihai Viteazul*).

S-ar părea că în scurta domnie a lui Aron Tiranul, fiul lui Alexandru voievod Lăpușneanul — domnul Moldovei din sept. 1591 în iunie 1592 — Ioan Noroceea a fost boier divanit al acestuia (v. *Szamosközi I. történeti maradványai 1542—1608*, Budapesta, 1888. p. 26, citat de Ștefan Meteș, *Satul ardelean Cetea și log. Ioan Noroceea din Pitești...*, Cluj, 1933, p. 18). S-ar părea că fusese chiar socru acestui voievod, iar Fabio Genga, al treilea soț al fiicei sale Velica, se va însoți pe la 1595 cu văduva lui Aron Vodă, după dorința lui Sigismund Báthory.

În documentul din 28 mai 1594 (v. Așez. Brâncov., Braniștea Săvești), amintit mai sus la nota 66, aflăm ca prim martor pe Ivan cel dvornic, care nu este altul decât boierul din Pitești și Răzvad, deoarece la 12 noiembrie 1595 (v. Arh. St. București, Fond Mân. Cotroceni, Cond. IV, p. 242) Mihai Viteazul întărește „cinstitului boiaru al Domniei Mele jupan Ivan cel dvornic tot satul Șerpătești din Vlașca (este pe semne locul unde a fost lupta dintre boierii lui Petru I cel Tânăr cu cei răzvrățiți), fiind fost sat domnesc înainte vreme. Și a miluit Domnia Mea pe cinstitul diregătoriu al Domniei Mele cu știrea tuturor cinstiților boiarii Domniei, și mari și mici, pe jupan Ivan vel vornic, pentru a lui credincioasă și dreaptă slujbă și vărsare de sânge care au vărsat pentru Domnia Mea, când m-am bătut Domnia Mea cu păgânii turci“. Îi mai întărește și în Tihulești de la Plopi, partea lui Ianache postelnic, feciorul jupâniței Dobrei călugărița. „Deci Ianache postelnicul el s-au vicienit pe Domnia Mea și țara Domniei Mele“. Această danie este dată tot de Domn cu tot divanul său.

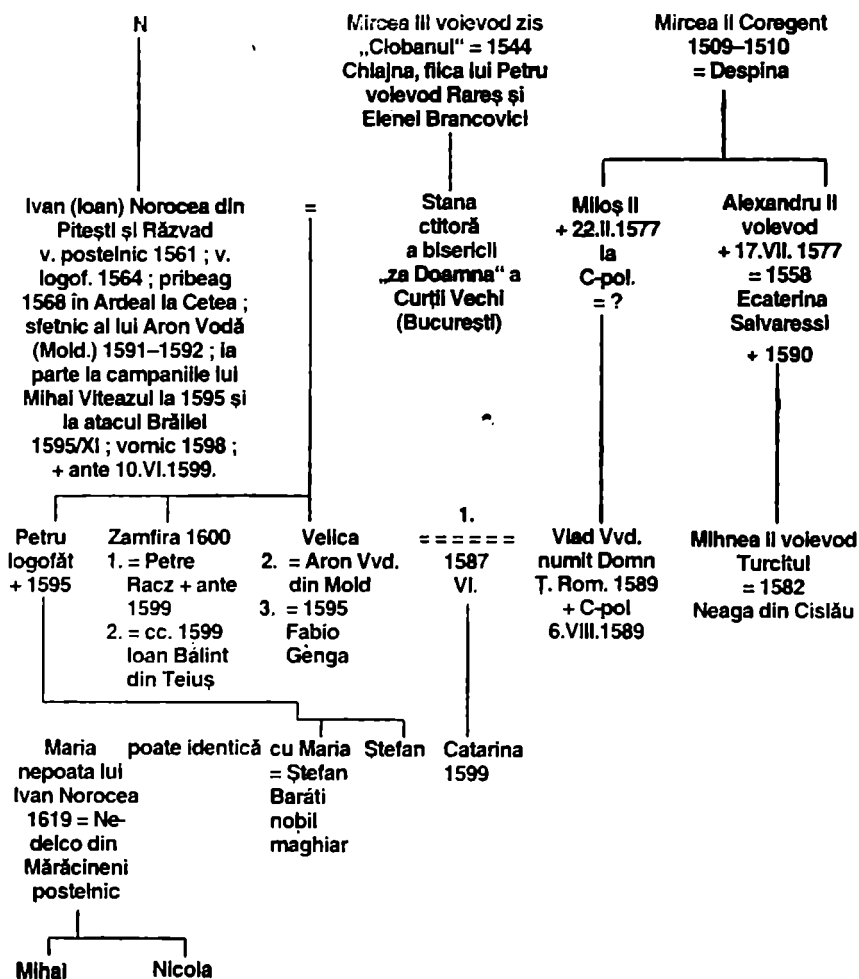
S-ar mai părea că, în campaniile lui Mihai Viteazul împotriva turcilor, Ioan Noroceea a fost „General al soldaților de la țară“, aducând la 25 august 1595 la Alba Iulia vestea trecerii peste Dunăre a lui Sinan Pașa (v. Andrei Veress, *Doc. priv. la ist. Ardealului, Mold. și Ț. Rom.*, vol. IV, p. 311 : și St. Meteș, *op. cit.*, p. 19). Atunci murise de curând fiul său Petru, al cărui trup fusese profanat de către turci la intrarea lor în țară : Ioan logofătul mai conduce atacul Brăilei în același an 1595, prin lunile noiembrie—decembrie, tot împotriva turcilor.

El se stinge din viață înainte de încheierea veacului, fiind amintit trecut din această viață înainte de 10 iunie 1599. În ultimii ani ai vieții sale — judecând după un document din 26 ianuarie 1601 (v. Bulet. Com. Ist., X, p. 98) — el este numit Ivan vornicul din Răzvad.

Un hrisov de la Matei Basarab vodă, din 11 iunie 1634, amintește de biserica Doamnei Stanii, „fata răposatului Ion Mircea voievod, care a au fost jupâneasa lui Ivan Noroceea biv vel logofăt și a Doamnei Mariei“ (v. Bibl. Acad., Cond. bis. domnești din Buc., Mss. 403 (și 907), p. 17 și lămuririle date de mine în lucrarea din 1935 : *Din vechiul București*, p. 51—53 și nota 246).

Este interesant de relevat că neamul lui Ivan Noroceea din Pitești și Răzvad a fost înrudit atât cu șireaua scoborătoare a lui Mircea III voievod zis Ciobanul, cât și cu un membru scoborător al lui Mircea II zis Coregentul, cu toate că raporturile dintre aceste două ramuri au fost dușmănoase. Am crede că împăciuirea dintre ele a fost în mâna lui Ivan logofătul din Pitești la 1587, atunci când Chiajna Doamna, pierzând orice speranțe de a mai recupera tronul muntean pentru a doua sa odraslă, ajunge a-și înrudi nepoata de fiică cu vărul Domnului în scaun, Mihnea II voievod, acel Vlad, fiu al lui Miloș II. Și știm că învoirea acestei căsătorii a fost cerută în Ardeal lui Ioan Noroceea din Pitești.

Spîța curgătoare a acestor boieri ziși și „din Răzvad“ este următoarea :

¹¹⁶ Este evident Mihnea din Hurezi, de care am vorbit mai sus (v. nota 28) aflat ca martor la 20 iunie 1574. De data aceasta îl aflăm chiar cu slujba de ban — evident, de ban mic — pe care și noi i-o cunoaștem din alte izvoare documentare. Satul său de origine va fi fost un Hurezi din Dolj, poate chiar Horezu-Poenari, sat aflat pe o șosea vicinală ce iese pe stânga din cea județeană Craiova—Segarcea—Bârca—Bistrețu în dreptul cătunului Gura-Văii, trecând prin Glodu, Dranicu, Padea, Țugurești, Bârza. Valea-Stanciului. *Horezu-Poenari*, Grecești, Ganciova, Comoștenii la Zavalu în luncile Dunării. Acest sat de azi se va fi numit pe la sfârșitul secolului al XVI-lea cu numele de Hurezi.

¹¹⁷ Un boier, pesemne originar din satul Livezi și, în toate cazurile, proprietar la 1573 în această moșie. Aflăm încă și azi în județul Dolj o comună rurală Livezile, la 6 km spre sud de capitala Olteniei, pe șoseaua județeană ce merge spre Segarcea. Nu avem nici o altă informație documentară asupra acestui personaj și chiar dacă ar fi vreo legătură cu o familie Livezeanu de azi, această legătură nu a putut fi făcută de noi pe cale documentară.

¹¹⁸ Istoricul comunei Coșovenii-de-Jos (v. *Dicționarul geografic al județului Doljiu*, de Ana Cumbary, Maria Manoil, Mihail Canianu și Aureliu Candrea, Buc., 1896, p. 204) din jud. Dolj, plasa Ocolul, la 12—13 km depărtare de Craiova, pe șoseaua județeană Craiova—Căracal, amintește că vechiul nume al satului a fost Deleni, nume care îi venea de la un deal pe care era așezată comuna actuală Coșovenii-de-Jos. Pesemne că din satul acesta era originar, sau în acest sat era stăpân, acel Miclea, despre care însă nu avem nici o altă știre documentară cu privire la neamul lui. În toate cazurile, credem a nu greși afirmând că acest Miclea din Deleni nu face parte din neamul boierilor ziși „ot Deleni”, cari sunt originari din satul Deleni din județul Olt și care scoboară din Dragomir din Curtișoara, al cărui fiu, căsătoria cu Maria din Mogoșești (de asemenea în Olt), era părintele lui Mitrea din Hotărani, comis la 1569, vel vornic la 1578. ctitorul Hotăranilor la 1588 și al bisericii Sf. Gheorghe din București, unde pe la mijlocul secolului următor se va ridica biserica metropolitană a țării. Mitrea vornicul își află moartea, ucis la 1596. El a fost un boier de vază al lui Alexandru II voievod și al lui Mihnea II Turcitul, al cărui unchi prin alianță era, fiind soțul jupănesii Neaga — zisă chiar Mitroaia — mătușa, după fratele ei Vlaicul din Rumceni și Țigănești, a Doamnei Neaga, soția de la 1582 a lui Mihnea Turcitul.

¹¹⁹ Personaj al cărui nume este evident greșit tradus sau greșit transcris în condică. încât ne este imposibil a-l identifica.

¹²⁰ Acesta este începătorul boierilor din Ruda, numiți în urmă „Rudeanu”. Nu credem să poată fi identificat cu Ivanul vel postelnic, în timpul domniei lui Pătrașco voievod cel Bun, căruia acest Domn îi întărește la 11 iunie 1555 moșia Dârza (pesemne cea din Ilfov), cum-părătura a lui Staico vornicul de la un Murgoaană sau Murgoaie (v. Arh. St. București, Fond Mân. Radu-Vodă, VIII-1, or. sl. hârt. și ibidem, Cond. I, p. 496).

La 12 noiembrie 1555 (v. Arh. St. București, Fond Mitrop. Buc., XXXIV-6, or. sl. perg. și ibidem, Condica I, p. 272 bis ; v. J. Venelin,

Vlaho-bolgarskia ili daco-slaveansca grămatăi, St. Petersburg, 1840, p. 167—168), același voievod întărește „cinstului dregătoria al Domniei Meale jupan Ivan vel medelnicer”, jumătate din Aninoasa și jumătate din Pârvulești (moșie în jud. Dâmbovița), partea lui Teodosie banul (acesta era chiar cumnatul lui, boierul care căzuse în bătălia de la Periș în luptă cu Mircea III voievod Ciobanul la 1548). Moșia fusese cumpărătoare a lui Ivan vel medelnicer, de la fiica lui Teodosie banul, Caplea (soția lui Stan din Clătești și Corbi, marele spătar al lui Alexandru II voievod). Pe Ivan vel medelnicer îl aflăm alături de Radul vel paharnic (poate primul soț al Mariei din Coiani și totodată părintele lui Radul-Șerban voievod), Radul vel clucer (soțul Caplei din Golești și părintele vitejilor frați, Ivașco și Albul, Golești), Vlad banul (ban mic de județ, boier din Cocorăștii-Caplei, cunoscut sub numele de Vladul Caplei), Badea postelnicul (boier din Bădeni) și Popa din Țătarligi, întărindu-le la toți — prin urmare erau rude între ei — la 1556, în mai, satele : Căpăținenii, Cheianii și Poenarii (v. Bibl. Acad., XL/36, or. sl. hârt.).

Ivan din Ruda dispăre în timpul domniei lui Mircea Ciobanul și a fiului său Petru cel Tânăr, însă îl vom afla în domnia lui Alexandru II voievod, la 17 ianuarie 1573, tot ca vel medelnicer, dregător al acestui Domn, care-i întărește la această dată (v. Arh. St. București, Fond Măn. Radu-Vodă, XVII/2, or. sl. perg.) jumătate din Pârvulești, partea jupănesii Stancăi a lui Tudor logofătul (boier zis „din Târbăceni”, adică din Crivina de azi), moșie de danie a acestei jupăneze Stanca.

Pentru această moșie aflăm o întărire din 16 decembrie 1578 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Radu-Vodă, XVII/4, or. sl. hârt.), a lui Mihnea II voievod, dată fiilor boierului său, jupân Ivan vel medelnicer, și anume : Oprea stolnic, Teodosie, Chirca comis, Pârvul, Staico, Iștvan și Tudor, fiindcă jumătate din Pârvulești fusese zestre a jupănesii Caplea, sora jupăniței Maria, mama celor șapte frați de mai sus, dată și ei de frații ei, Theodosie banul și Negoită vistierul.

Un alt document, din septembrie 1574 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Radu-Vodă, VII/3 or. sl. hârt.), amintește că jupăneasa Caplea a lui Cârștian, soră cu Maria a lui Ivan vel medelnicer, dăruiește surorii sale partea ei din Pârvulești, de lângă Dragomirești, adoptând totodată și pe copiii acestora, ea neavând scoborători din trupul ei.

În domnia lui Mihnea II Turcitul, Ivan din Ruda ține însemnata dregătorie de mare logofăt la 1579, împărțind uneori cu Miroslav (boierul din Râhov) importanta slujbă. Într-o pricină din 3 august 1579, cu privire la niște cărți ale moșiei Islazul, cărți care fuseseră la vistierul lui Petru voievod, fiul Mircii voievod (pesemne Ianiul vistierul), Miroslav logofătul roagă pe Ivan biv vel logofăt să i-o caute, dându-i un cal bun și 4 000 de aspri.

Ca mare logofăt al lui Mihnea II Turcitul, îl mai aflăm, în cursul anilor 1580, 1581 și 1582, iar alături de Dumitru biv vel dvornic din Dudești, Miroslav biv vel logofăt din Râhov și Radul armaș din Cepturoaia, Ivan ca biv vel logofăt, cu specificarea de „ot Ruda”, este boier adevăritor la 24 aprilie 1590 (v. „Rev. pt. Ist. Arh. și Fil.”, 1883, p. 191), iar peste doi ani, la 8 martie 1592 (v. Arh. St. București, Fond Episc.

Râmnic, XXXIV/16, or. sl. hârt., trad. din 1732 ; v. și N. Iorga, *Studii și doc.*, vol. V, p. 436, nota 1), îl aflăm pentru ultima oară ca vel logofăt. În acest act se amintește de fratele său Gherghie Pribeagul, care împreună cu el sunt donatori ai mănăstirii Olteni, dându-i moșia Bojorani. Va fi fost foarte în vârstă la vremea aceasta, căci de copiii săi, și în special de Chirca, aflăm vorbindu-se încă din anul 1577 în documente, el fiind deja atunci cu slujba de comis.

În divanele ulterioare anului acesta, și anume între 1595 și 1598, în domnia lui Mihai Viteazul, boierul prim sfetnic în divanele acestuia, Ivan vel dvornic, nu trebuie confundat cu Ivan din Ruda, căci aci avem de-a face cu boierul de care am vorbit mai sus, Ivan din Pitești (v. nota 115).

Ultima dată când îl aflăm pe Ivan din Ruda menționat în vreun document al acestor vremi, este în cel din 11 iulie 1590 de la Mihnea II voievod (v. Arh. St. București, Fond Episc. Râmnic, LIX/10, or. sl. perg.). În acest act, voievodul întărește boierului său, jupan Ivan biv vel logofăt, ca să-i fie moșie la Copăcel, lui și feciorilor lui, partea lui Stan al lui Negrea și a altora, pentru că „au fost cumpărat boierul Domniei Meale Ivan logofăt cu 2 sălașe de țigani de la Stan și Neagoe încă din zilele răposatului părintelui Domniei Meale, Alexandru vodă, drept 3 500 aspri gata și așa s-au așezat boiariul Domniei Meale cu Stan și Neagoe, ca să-i ție cât va vrea să fie în pace acei țigani“ etc.

Moșia Copăcel era de cumpărătoare a lui Ivan din Ruda încă din timpul lui Pătrașco voievod și fusese întărită lui Chirca comisul, fiul lui Ivan, de către Alexandru II voievod.

Ivan biv vel logofăt se va fi stins din viață încă înainte de suirea în scaunul țării a lui Mihai Viteazul, pesemne la adânci bătrâneți, lăsând o progenitură numeroasă.

¹²¹ Să fie oare acesta un membru al familiei Proorocilor, acel Marco fără slujbă sau dregătorie, frate cu un Giura și cu Stroe viitor vornic, soțul unei jupăneșe Stoica din Tomeni, ai căror copii trăiau pe la sfârșitul veacului al XVI-lea, doi fiind stinși din viață încă înainte de 1600?

¹²² V. Arh. St. București, Conдика nr. 443, fila 151 ; v. rev. „Oltenia“, citată, Cartea a V-a.

¹²³ V. mai sus, la nota 93.

¹²⁴ V. *ibidem*.

¹²⁵ În vedere că Perișorul din Dolj era din clironomia Craiovească, scoborât pesemne de la Marcea postelnicul și de la soția acestuia, Marga, sora vitregă a lui Neagoe voievod Basarab, rudeniile nenumite de care se vorbește erau toate din neamul scoborător al acestora și nu al neamului Mariei, mama celor trei boieri amintiți. Dacă ramurile scoborătoare a lui Danciu și a lui Radul ne sunt cunoscute, în schimb cei patru copii ai lui Matei din Caracal, și anume : 1) Radul postelnicul, ginerele lui Stepan banul ; 2) Velica, căreia nu-i cunoaștem vreun soț ; 3) Marga a lui Ivan vel postelnic și 4) Caplea sau Velica, soția unui Oxotie-agă, nu au avut descendenți documentar cunoscuți (v. pt. ei Ioan C. Filitti, *Banatul...*, tabela genealogică a Craioveștilor).

¹²⁶ Nu ne sunt cunoscuți în aceste vremi boieri din acest sat aflător în județul Dolj, pe malul stâng al Jiului. Un clucer Preda din Țanță-

reni nu este cunoscut în timpul domniei lui Mihai Viteazul și era mort înainte de anul 1612. El era ginerele lui Ivan din Ruda, de care am vorbit mai sus (v. nota 120), iar în a doua căsnicie ținuse pe Maria din Spineni, o scoborătoare a puternicului boier Șerban, marele ban de pe timpul lui Radu voievod Paisie. Cei doi feciori ai lui Preda clucerul și-au luat numele de Coțofeanul și Spineanul după moșiile părintești moștenite. Din Mihai Coțofeanul, rezultat din prima căsnicie a părintelui său, scoboară boierii Coțofeni de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și această scoborâre se urmează numai pe cale feminină, în patru generații, încât acei Coțofeni amintiți sunt Zătreni după tată și Fărcășani după mamă. Dumitrașco Spineanul, din a doua căsnicie a părintelui său, nu a avut decât o singură generație descendentă masculină.

Să fi fost acest Barbul părintele amintitului Preda clucer, căruia îi cunoaștem și un frate Mihai ?

¹²⁷ V., pt. el, G. D. Florescu, *Incepătorii neamului boierilor din Crețești (Dolj)*, în extras din rev. „Arhivele Olteniei”, XXII, 1943, nr. 125—130, în broșura *Două neamuri oltene : Crețeștii și Brădeștii*, de C. D. Fortunescu, G. D. Florescu și Marcel Romanescu, p. 31, nota 5.

¹²⁸ V., pt. el, G. D. Florescu, *op. cit.*, la nota precedentă.

¹²⁹ V. *ibidem*, p. 23, nota 1.

¹³⁰ Nu mi-a fost identificabil. Să fie oare o greșeală de transcriere a numelui satului ? În Dolj nu aflăm nici un sat azi cu acest nume. Sate Dăiești aflăm în județele Argeș, Vâlcea și Olt.

¹³¹ Desigur, și aci o transcriere greșită a numelui unui sat.

¹³² Altă transcriere greșită.

¹³³ Azi mai aflăm în Dolj un lac în plasa Câmpul, lângă comuna Smârdan, ce poartă numele de Grozăvescu.

¹³⁴ V. rev. „Oltenia”, Cartea V, p. 91—92 ; v. Arh. St. București, Cond. Căluui-Bucovăț, nr. 722, filele 678—679.

¹³⁵ Săliștea de care ne vorbește actul trebuie să fie în apropiere de Fântâna-Banului, comună rurală din plasa Câmpu, pe o șosea vicinală ce leagă comuna Cetate — poate chiar această Grădiște — cu șoseaua județeană Craiova—Calafat, la 70 km de capitala Olteniei, trecând prin Maglavit.

¹³⁶ Este vorba evident de cei patru frați : Barbul banul, Pârvul vornicul, Danciul comisul și armașul și Radul postelnicul.

¹³⁷ Nu ne este cunoscută nici o carte de danie sau de întărire din partea acestui voievod unuia din frații Craiovești sau tuturor în bloc.

¹³⁸ Nu am putut preciza chipul în care Stepan clucerul va fi fost văr cu Rusco portarul. Despre acesta din urmă avem o scurtă informație dintr-un act al lui Radul Șerban voievod, purtând data de 29 octombrie 1609 (v. St. Nicolaescu, *Mănăstirea Crețești din Dolj*, în rev. „Oltenia”, Cartea II, 1941, nr. 1—4, p. 2). Îl reproducem în regist :

„Radul Voevod dă poruncă mănăstirii Coșuna ca să-i fie jumătate moștenire a jupânului Rusco portarul și a jupânesii lui Calei, însă din satul ce se chiamă Povarul. I se mai dau și țigani. Împărțeala să fie pe jumătate cu mănăstirea de la Crețești. Rusco portarul cu soția sa au fost îngropați la mănăstirea Coșuna. Din căsnicia sa, Rusco portarul a avut o fată Stanca, iar aceasta a făcut și ea o copilă. Murind amân-

două, au fost îngropate la Crețești și nu la Coșuna, alături de părinții Stancăi. Domnul decide ca Povarul să fie împărțit în două, între mănăstirile Coșuna și Crețești“.

În lucrarea sa mai sus-menționată, Stoica Nicolaescu mai dă următoarele informații în notă (v. *op. cit.*, p. 2) asupra lui Rusco portar: acesta cumpărase Povarul pe timpul domniei lui Mihnea II voievod Turcitul, plătind datoriile soției sale la niște greci și evrei. Documentul nu poartă an, însă este din 12 septembrie (v. Cond. Bucovăț, nr. 146 și 147).

Nu am putut fixa cum se va fi numind azi acest sat Povarul, căci în onomasticul localităților fie în Dolj, fie în restul Olteniei și a Munteniei, nu mai găsim nici o așezare cu acest nume. Credem totuși că fostul Povarul din veacul al XVI-lea va fi fost în Dolj, și chiar lângă aceste două mănăstiri, care se găsesc și azi foarte apropiate una de alta.

¹³⁹ În decursul veacului al XV-lea aflăm pentru prima oară — dacă nu va fi vreo greșală — pe un Furcă clucer între mărturiile domnești ale lui Radul III voievod cel Frumos, la 25 august 1469 (v. Const. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregători în sec. XIV și XV*, București, 1926, p. 39, cu trimitere la Ioan C. Filitti, *Arh. Gh. Gr. Cantacuzino*, București, 1919, p. 16—17, la amândoi însă cu data de 2 octombrie; data de mai sus fiind la George D. Florescu: *Divane domnești din Țara Românească, I, 1389—1495*, București, 1943, p. 202 și 204). În domnia aceluiași voievod, întâlnim pe un Jitian clucer la 6 septembrie 1473 (v. G. D. Florescu, *op. cit.*, p. 210) și sub Basarab IV voievod cel Tânăr, la 8 ianuarie 1480, pe un Pardos clucer (v. Florescu, *op. cit.*, p. 234).

În veacul următor, s-ar părea că în domnia lui Neagoe Basarab este întâlnit un Manea vel clucer printre mărturiile domnești, la 26 mai 1512 (v. Ștefan D. Grecianu, *Șirul Voevozelor cu divane*, p. 33, care dă ca izvor Bibl. Acad., doc. 2/(?) și Cond. Snagov, folio 66). Tot la Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 33, aflăm pe Manea vel clucer ca mărturie domnească la 4 iunie, 6 august, 16 septembrie și 11 octombrie 1512. Însă la 6 iunie al aceluiași an s-ar părea că ar fi un Ivan vel clucer tot printre mărturiile domnești ale lui Neagoe vodă Basarab (v. Grecianu, *op. cit.*, p. 31—33, cu izvor Cond. brâncov., I, p. 298).

În chip sigur putem spune că am întâlnit în veacul al XVI-lea rareori un „vel clucer“ printre mărturiile domnești, căci de simplii cluceri aflăm deseori vorbindu-se prin documente.

Astfel, la 21 noiembrie 1527, în domnia lui Radul de la Afumați (v. Arh. St. București, Fond Ep. Buzău, XLIX 1; Grecianu, *op. cit.*, p. 82) întâlnim ca ispravnic al hrisovului pe un Coadă vel clucer, pe care îl vom întâlni tot în aceeași slujbă de ispravnic și în aceeași dregătorie la 20 noiembrie 1534 în domnia lui Radul Paisie (v. Ilie Nicolescu, *În jurul lui Basaraba voievod*, în rev. „Literatura și Arta Română“, VII, 1903, tabela divanelor; St. Nicolaescu, *Doc. sl.-rom.*, p. 65; v. Bibl. Acad., XX 4). La 16 aprilie 1533 întâlnim, în domnia lui Vintilă vodă de la Slatina, pe un Lăudat vel clucer ca mărturie domnească (v. Arh. St. București, Fond Măn. Bistrița, LVI/2 și 3 *ibid.*, Cond. I, p. 559). Pe acesta din urmă îl vom întâlni tot ca vel clucer și chiar și

ca ispravnic al hrisovului la 10 februarie 1541 în domnia lui Radul Paisie (v. Arh. St. București, Fond Măn. Brâncoveni, XXVIII/1, or.). În domnia aceluiași voievod aflăm pe un Drăghia vel clucer ca ispravnic al hrisoavelor din : 20 martie 1542 (v. Arh. St. București, acte diplomatice, dos. 82, f. 20 ; Grecianu, op. cit., p. 141), 18 februarie 1543 (v. Arh. St. București, Fond Mitrop., CXXIV, 1 ; Grecianu, op. cit., p. 143) și la 7 noiembrie 1543 (v. Aricescu, *Indice...*, broș. II, p. 27 ; Arh. St. București, Fond Ep. Buzău, XCII... ; Grecianu, op. cit., p. 143).

În 1548, într-un act fără zi și lună, pe timpul domniei lui Mircea III voievod Ciobanul, întâlnim pe Stănilă vel clucer (v. Arh. St. București, Fond Măn. Govora, IV, 6 ; ibidem, Cond. I, folio 43, p. 175 ; Arh. St. București, Cond. brâncov., III, p. 29 ; Bibl. Acad., XV/11, trad. veche rom. fără or. ; Grecianu, op. cit., p. 160).

Aceștia sunt marii cluceri întâlniți de noi în decursul veacurilor XV și XVI până în preajma vremurilor de care ne ocupăm.

¹⁴⁰ În dese cazuri nu am putut afla pe cale documentară înrudirea de sânge sau măcar prin alianță a vreunui voievod cu personajul sau personajele cărora le spune ritos : „și mai vârtos din casa Domniei Mele“, încât sugestia defunctului Ioan C. Filitti, că această formulă nu era decât o precizare că se adresează unui boier din curtea Domnului avea o justificare.

Primul document în care întâlnim această formulă este cel din 9 martie 1484 (v. G. D. Florescu, *Divane...*, p. 267) în domnia lui Vlad voievod Călugărul, atribuită lui Jupan Mihail spătar. Domnul, întărindu-i niște moșii din județul Dâmbovița, îi spune : „dregătorului Domniei Mele din casa Domniei Mele“. Interesant este că acestui Mihail din Ruși, Radul voievod cel Frumos, la 25 august 1469 și la 16 septembrie 1473 (v. Florescu, op. cit., p. 201—202 și 210) nu-i spune decât „credinciosului boier al Domniei Mele“ și numai în primul din aceste două acte mai adaugă, după numele boierului, și mențiunea fiului său jupan Stan, „cari s-au tras din neam mare și statornic“, singura oară când întâlnim în diplomația țării noastre această formulă. Nu am putut afla gradul de rudenie al lui Vlad voievod Călugărul cu acest prim reprezentant al vechiului neam boieresc al Bălenilor din Dâmbovița, afară numai dacă această înrudire nu ar fi fost în legătură cu aceea a lui Gherghina, părcălabul Poenarilor, de asemenea boier din Băleni, frate cu Rada Doamna — monahia Simonida — soția lui Vlad Călugărul voievod. Și chiar atunci rămâne o întrebare : cum va fi fost Mihail din Ruși, din neam mare și statornic, rudă el însuși cu Vlad voievod Călugărul ? Chiar înrudirea acestui boier nu ne este cunoscută cu ceilalți Băleni din veacul al XVI-lea, scoborători din Radul logofătul.

Ce rudenie va fi fost între Vlad voievod Călugărul cu boierii următori, purtând specificarea de „jupani“, și anume : Lațco (la 1490), Hranitul (la 1492) cu rangul de spătar, Neagul grămatic (la 1493) și Vladul spătar (la 1494) ? (v. Florescu, op. cit., p. 308, 326, 331 și 332). Înrudirea acestui Domn cu Staico logofătul — numit la 9 octombrie 1492 simplu jupan fără altă completare — o cunoaștem din documente și justifică formula din 2 septembrie 1493 a socrului său : „primului

sfetnic al Domniei Mele și din casa Domniei Mele“ : Staico logofătul ținea în căsătorie pe Domnița Caplea, fiica mai mare a lui Vlad voievod Călugărul.

Dacă formula de mai sus s-ar fi dat unui sfetnic din curtea Domnului, atunci credem că nu s-ar fi întrebuițat termenul de „casa Domniei Mele“, ci cea de „curtea Domniei Mele“, cum o aflăm în domnia lui Radul voievod cel Mare, în documentul din 15 iunie 1505 (v. Arh. St. București, Fond Ep. Râmnic, LII/1, or. sl. perg., cu trad. de Dionisie Eclisiarhul), unde aflăm următorul text : Domnul dă poruncă lui Popa Frâncu cu feciorii lui, anume jupan Tudor gramatic care „este din curtea Domniei Mele și fratelui său Stanciul...“, pentru stăpânire în Săseni. Peste câțiva ani, la 8 septembrie 1510, Vlăduț voievod numește totuși pe acest Stanciul logofăt — boierul din Drăgoiești — „cinstitul boier al Domniei Mele și mai vârtos din casa Domniei Mele“, atunci când îi întărește un loc de mănăstire în Voinicești (Voinigeștii de mai târziu), unde se ridică mai târziu mănăstirea Pometul (v. Arh. St. București, Fond Ep. Râmnic, LII/4, or. sl. perg., trad. veche; St. Grecianu, *Șirul Voevozelor...*, p. 24 ; C. D. Aricescu, *Indice*, nr. 1236, p. 100, trad. legalizată la noi).

Din „casa domnească“ a lui Radu cel Mare mai aflăm pe doi boieri, pe care nici nu i-am putut identifica din ce neam vor fi fost : Radul comis și Pătru spătar, cărora la 21 iunie 1505 (v. or. în colecț. cpt. Barbu Tudirache, după fișele General P. V. Năsturel ; v. și Al. Ștefulescu, *Doc. sl.-rom. din Gorj*, p. 57 ; Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, I, p. 316—317) li se întărește un sfert din satul Corbi, din Gorj.

Lui Calotă, soțul Domniței Neața, altă fiică a lui Vlad voievod Călugărul, Vlăduț voievod, făcându-i o danie, îi spune precis : „prea cinstitului dregătoriului Domniei Meale și mai ales cumnatului Domniei Meale, jupan Calotă, ce au fost vistier“ (v. Bibl. Acad., CCI/2, doc. din 27 mai 1510).

„Cinstit dregător și chiar din casa Domniei Mele“ (a lui Vlăduț voievod) mai este, la 30 august 1511, și jupan Vârjoghe sulger, din sat din Voevodești de la Gura Vedei, când îi întărește Zimnicele și alte bălți, despre care știm că este începătorul boierilor din Balotești, ziși ulterior și Cârpenișanu-Balotești.

Interesantă este mențiunea cu privire la Calotă, fostul vistier din 1510, în urmă mare vornic, căruia Neagoe voievod Basarab, la 18 iunie 1517 (v. Arh. St. București, Fond Mitr. Buc., XVIII/1, or. sl. hârt., cu traducere Pessiacov din 1853 ; v. ibidem, Cond. II, p. 314 ; v. Aricescu, *Indice*, nr. I, p. 15, nr. 154), întărindu-i Lupșanii, închinare din partea lui Moș, îi zice : „cinstitului boiariului Domniei Mele, întâiului sfetnic al Domniei Meale și mai vârtos din casa Domniei Meale“. Însuși amintitul boier din Drăgoiești, Stanciul logofătul, este numit de acest prim Băsarăbesc al veacului al XVI-lea : „slugii Domniei Mele și mai vârtos din casa Domniei Mele“ la 2 septembrie și 29 octombrie 1517 (v. Arh. St. București, Fond Ep. Râmnic, LII/6 și 7 ; v. Aricescu, *op. cit.*, n-rele 1238 și 1239 ; Grecianu, *op. cit.*, p. 51).

În primul act care iese din cancelaria lui Neagoe voievod Basarab, și anume din 10 ianuarie 1512 (v. Arh. St. București, Fond M-rea Cozia,

C 73 ; ibidem, Cond. I, p. 172, 215 și 633 ; Arh. St. București, secț. ist., Mitr. CLVII/9, or. sl.), acest voievod întărește „boierului Domniei Mele, și mai vârtos din casa Domniei Mele, Jupan Dragomir vel sluger și fiicei sale Neacșa“, moșii în : Șuici, viile de la Sălătruc, în Podeni, Pleșești, Voicești, Măldărești, Găojani, Dăngești și Șuica.

Și totuși, pare curios că pe Barbul, banul Craiovei, unchi adevărat al acestui Domn, Neagoe Basarab îl numește într-o danie din 11 octombrie 1512 (v. Arh. St. București, Fond M-rea Bistrița, secț. ist., I/2, or. sl. hârt. ; v. ibidem, Cond. I, p. 130) doar : „cinstitului boierului Domniei Meale, jupan Barbul banul“.

Alți boieri „din casa Domniei Mele“ ai lui Neagoe voievod, afară de Calotă vel vornic pe care îl mai aflăm cu această specificare și la 4 iunie 1512 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Mislea, Cond. I, p. 127 bis ; v. Grecianu, *op. cit.*, p. 33), sunt, la 18 ianuarie 1519, jupan Harvat vel logofăt, cunoscutul strămoș și cel mai îndepărtat înaintaș al boierilor din Brâncoveni ai veacului al XV-lea (v. Arh. St. București, Fond M-rea Bistrița, XXIV/2, or. sl. hârt. ; v. ibidem, Cond. I, p. 543 ; Grecianu, *op. cit.*, p. 56) și jupan Teatin sau Teatiu pârcălab la 29 noiembrie 1519 (v. Arh. St. București, Fond Ep. Buzău, XIII/1 ; v. ibidem, Cond. II, p. 336 ; v. Grecianu, *op. cit.*, p. 56).

Lista acestor boieri, ziși „din casa Domniei“, poate fi lungită, căci și în domniile urmașilor în scaunul Țării Românești ai lui Neagoe Basarab întâlnim din când în când boieri cu acest epitet distinctiv, numărul lor totuși micșorându-se simțitor pe la sfârșitul veacului al XVI-lea.

Dar dacă pentru o mare parte din numele de boieri înșirați mai sus nu putem spune cu precizie care a fost gradul lor de rudenie cu voievodul care îi cinstește cu această formulă, putem totuși înfățișa un exemplu edificator în ceea ce privește asertiunea noastră.

Este cazul boierilor Buzești, de la sfârșitul veacului al XVI-lea, și trăitori unii din ei încă la începutul veacului următor, boieri pe care îi aflăm în foarte mare cinste la curtea lui Mihai Viteazul, care totuși nu i-a cinstit niciodată cu măgulitorul titlu de „boieri din casa Domniei Mele“, pe când în domnia lui Radul-Șerban voievod, atât Radul clucerul Buzescul, cât și fratele său Preda, marele ban de Craiova — Stroe stolnicul căzuse la 1601, în lupta cu hanul tătăresc — sunt cinstiți, în mai toate actele de danie din partea acestui boier devenit Domn al țării, cu formula de : „Cinstiților dregători și dentâi sveatnici și mai vârtos din casa Domniei Meale“ (v., printre aceste acte, cel pe care-l dăm în regist mai jos, a cărui copie traducere se află la noi după însuși manuscrisul translatorului documentelor slave de acum o sută de ani, N. Nenovici).

Printre boierii cărora Neagoe Basarab vodă le întărește stăpâniri de neam sunt și cei trei frați, Vlad banul, Dumitru pârcălabul și Balica spătarul, la 14 noiembrie 1516. Iată și formula cu care se face această întărire : „cinstitului dregător al Domniei Meale, și mai vârtos din casa Domniei Mele, jupanului Vlad banul și fratelui său, jupan Dumitru pârcălabul, și jupanului Balica spătariul și feciorilor lor, etc. ca să le fie lor în Căluul-de-Sus etc., și în Mihălești...“.

Căluul este în Romanai, iar Mihălești din act am crede că vor fi Mihăiești de azi din Vâlcea, știind că acești boieri foarte bogați aveau întinse stăpâniri și în acest județ. Acești trei boieri sunt cunoscuți ca fiind originari din Cepturoaia, nume azi dispărut, dar care este Căluul.

Cunoaștem documentar scoborători atât ai lui Vlad banul, cât și ai fraților săi, și anume primul este chiar bunicul celor trei frați, Radul clucerul, Stroe stolnicul și Preda banul, numiți Buzești; al doilea este strămoșul cel mai îndepărtat al unor neamuri de boieri ziși „din Greci” și „din Sărata”, azi de mult stinse, iar al treilea este strămoșul boierilor încă și azi în ființă, Otetelișanii.

Documentul nostru, însă, precizează termenul de „mai vârtos din casa Domniei Mele” doar numai pentru Vlad banul. Prin urmare, dacă înrudire va fi fost cu Neagoe voievod Basarab, ea ar trebui admisă prin soția acestui Vlad, soție al cărei prenume nu l-am putut afla până azi și nici din ce neam va fi fost. Știm că Vlad banul — ban ca rang sau ca slujbă — se stinge din viață la 1548 și că a avut ca fecior unic pe un Radul zis și „Buzea”, vel armaș, ce era mort înainte de 1575, soț al Mariei din Stănești, stinsă din viață la 1584. Aceștia sunt părinții celor trei frați Buzești bine cunoscuți, ce mai păstrează și specificarea de „ot Cepturoaia”.

Ei sunt :

1) *Radul*, postelnic la 1573, vel armaș 1583, vel comis 1585, vel spătar 1593 și, în fine, vel clucer și prim sfetnic al lui Mihai Viteazul la 1594, stingându-se din viață la 1610 ;

2) *Stroe*, vtori comis la 1583, vel postelnic la 1588 și vel stolnic la 1596, căzând în luptă cu hanul tătăresc la 1601 ;

3) *Preda*, întâlnit la 1581 fără rang, postelnic la 1583, vtori spătar la 1585, vel postelnic la 1594, vel stolnic la 1601 și vel ban al Craiovei între 1602—1607, stingându-se din viață între 1611 și 1612. Acest din urmă frate Buzesc este numit „zio materno”, adică unchi după mamă, lui Radul Șerban voievod (v. Giovanni Beduccino din Parma, *Historia din Transilvania*, ediția din 1626, revăzută de cavalerul Ciro Spontoni și înregistrată de cavalerul Ferdinando Donno; v. pt. ea N. Iorga, *Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul și Radu Șerban*, în *Anal. Acad. Rom.*, ser. III, tom. XII, mem. 9, p. 103—111; v. și cavaliere Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, raccolta dal ~, Veneția, MDCXXXVIII (= 1638). p. 188—189).

Repetăm : cu toate că știm din multe izvoare documentare că frații Buzești au fost boieri de vază și sfetnici de încredere ai lui Mihai Viteazul, în nici un act cu vreo întărire de moșii sau altele lor, ei nu sunt niciodată însemnați cu formula de mai sus.

Dacă în întăririle ce le aflăm acestor boieri sau chiar părintelui lor, Radul Buzea armașul, în domniile lui Alexandru II voievod și Mihnea II voievod — căci din timpul lui Ștefan Surdul și Alexandru cel Rău nu cunoaștem acte de danii lor — nu întâlnim această specificare, trebuie să spunem că, în acele vremi, după ce fuseseră în pribegie, ei nici nu erau în grațiile acelor Domni.

Faptul absenței formulei în timpul lui Mihai Viteazul pentru niște boieri care și-au pus capul pentru Domnul lor și care erau și cei mai bogați boieri ai țării (căci Stroe Buzescul, alături de Radul Florescul și de Stoica din Râioși, fuseseră soli la Poartă la 1593 pentru a susține numirea lui Mihai în scaunul Țării Românești) și prezența acelei formule la Radul-Șerban, al cărui unchi după mamă era Preda banul și pesemne și Radul clucerul, denotă că Mihai Viteazul, cât de legat va fi fost cu Buzeștii, totuși nu-i socotea ca rude de sânge.

Faptul, însă, că Vlad banul, bunicul celor trei frați, era din casa domnească a lui Neagoe Basarab și că Radul-Șerban voievod se intitulează încă din primul său act: „Io Radul voievod, nepot marelui și preabunului Basarab voievod“, adică nepot lui Neagoe Basarab, ne lasă să întrevădem că Radul-Șerban vodă se socotește el însuși de sânge cu Buzeștii.

Despre felul cum se înrudea Radu Șerban, sau cel puțin cum se socotea el înrudit — ba chiar nepot — cu Neagoe Basarab, am vorbit aiurea (v. *Vintilă din Cornățeni*, p. 214, spița din nota 1). Dacă și Vlad banul va fi fost înrudit cu Neagoe Basarab, atunci este explicabilă și firească formula „din casa Domniei Mele“ dată de Radul-Șerban voievod fraților Buzești, căci știm că pe acele vremuri se ținea (din cauza moșiilor) seamă foarte strânsă de rudenii, până chiar trecând uneori peste o sută de ani.

¹⁴¹ În articolul său din rev. „Răsăritul“, 1941, nr. 1—2, acest asiduu cercetător al trecutului nostru a completat textul slavon din puținele fragmente care s-au mai aflat sub noua zugrăveală a bisericii, dând o transcriere în limba românească, care corespunde cu transcrierea pisaniei din lucrarea sa, *Doc. slavo-rom...*, reproducă de altfel și de noi mai sus.

¹⁴² V. nota precedentă și preot D. Bălașa, în rev. „Oltenia“, citată supra.

¹⁴³ Este o întărire a lui Alexandru II voievod lui Barbul și fraților lui, Bogdan și Pătru, asupra moșiei Groșani, partea lui Dumitru Leprosul, moșie de cumpărătoare (v. Arh. St. București, Fond Măn. Tismana, Cond. I, p. 190 bis).

¹⁴⁴ V. ibidem, Fond Mitrop., IV 2, or. sl. cu trad. din 1864; v. mențione la C. Giurescu, *Legătura lui Mihai Viteazul...*, p. 499, nota). Este o întărire a domnului, lui Dragomir marele vornic, credinciosul sfetnic al lui Alexandru II voievod asupra moșiei Borus, act de care am pomenit mai sus.

Între aceste două acte — cel din 9 octombrie și cel din 23 al aceleiași luni — cunoaștem un alt act, datat din 13 octombrie 1573 (v. Arh. St. București, sect. ist., Măn. Brâncoveni, XXVIII/2, or. hârt.; copie la noi, făcută de N. Nenovici), în care întâlnim, în fruntea mărturiilor domnești, pe Ivașco vel vornic, urmat de Neagoe vel logofăt, iar Mițrea — boierul din Hotărani — este vel vistier. Data acestui act este greșită, căci Ivașco ca mare vornic nu apare decât mai târziu, la începutul lui septembrie 1574, luând locul lui Dragomir, iar Neagoe vel logofătul ia locul lui Ivașco încă din iunie 1574. Tot în septembrie,

Mitrea din Hotărani, viitor unchi al tânărului Mihnea voievod, trece din dregătoria de mare comis în cea de mare vistier.

Documentul acesta, cu dată greșită, este o întărire făcută jupănesii Caplea din Brâncoveni asupra satului Piscul, moșie de moștenire.

¹⁴⁵ V. Arh. St. București, Fond Măn. Glavacioc, XXXIV/4. Este o întărire făcută mănăstirii acesteia, ca să ție vinăriciul de la Topoloveni, din viile care sunt date de jupânul Radul Pașadia, vel postelnic.

¹⁴⁶ Pentru acesta, v. mai sus nota 100.

¹⁴⁷ Este cunoscutul boier și sfetnic intim al lui Alexandru II voievod, din neamul boierilor Golești, boier divanit al acestui Domn încă din primele luni ale suirii sale în scaunul țării la 1568. Atunci purta dregătoria de mare stolnic. Căsătorit în anul 1568 cu o rudă îndepărtată a lui Alexandru II voievod, și anume cu fiica lui Udriște din Mărgineni, marele vistier, ce pierise în bătălia de la Periș la 1548, a avut mai mulți copii. Soția sa Elina avea ca mamă pe Domnița Anca, una din fiicele lui Radul voievod cel Viteaz, zis și „de la Afumați”, și al Voicăi Doamna, fiica lui Vlaicul vornicul (v. pt. aceste înrudiri G. D. Florescu, *Boierii Mărgineni...*, p. 76). Ivașco este înălțat în rang de mare logofăt în 1570 și în 1574 mare vornic, dregătorie pe care o ține până la moartea sa în 1584, fiind chiar un fel de regent la 1577, când se stinge din viață, îmbătrânit înainte de vreme, Alexandru II voievod, lăsând ca Domn pe tânărul de nici 14 ani Mihnea, sub oblăduirea maicii sale, Ecaterina Doamna.

Pentru a înfățișa strânsele legături care au fost între acest boier cu Domnul său, dăm aici în regist un act extrem de interesant în ceea ce privește rangurile de boieri în veacul al XVI-lea. La 5 martie 1570 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Vieroș, Cond. I, p. 203) acest Domn dă boierului d-sale, jupan Vladul postelnicul, fiul cinstitului dregătorului d-sale jupan Ivașco vel logofăt, ca să-i fie satul Românești al lui Țintea armașul, moșie ce era pe Argeș, pentru că fusese de moștenire a lui Țintea armașul și acesta o pierduse cu rea viclenie către Domn. Și documentul precizează: „iar după aceea am botezat Domnia Mea pe Vladul postelnic și la acest botez i-am dăruit Domnia Mea și l-am miluit cu mai sus zisul sat Românești, ca să-i fie moșie ohabnică”. Documentul este scris în București de micul Tăraș.

Din socotelile Brașovului știm că Ivașco Goleșcul s-a căsătorit în anul 1568, deci acest fiu se va fi născut pe la 1569—1570 și la botez i-a fost naș Alexandru II voievod. Ce este, însă, extrem de interesant este că fiul lui Ivașco, ce nu avea la acest an decât cel mult un an, este numit postelnic, ceea ce indică în chip indiscutabil că postelnicia nu era numai o dregătorie, dar și un rang boieresc.

Așa se explică și întâlnirea, în acele vremi, a atâtor postelnici, care nu apar niciodată în listele de mărturii ale vremurilor. Am crede chiar că feciorii unor boieri, mari sfetnici domnești, erau de la naștere, fie botezați sau nu de voievodul în scaun, însemnați cu rangul de postelnic și chiar cu rang de logofăt.

¹⁴⁸ Urmând lui Dragomir vel vornic, de care am vorbit mai sus (v. nota 100), boierii divaniți sunt următorii: Ivașco vel logofăt, boierul din Golești, Dumitru vistierul, poate un boier din Doba, Stan spătarul,

boier din Clătești și Corbi, Mitrea comis, boier din Hotărani, Badea stolnicul, poate acel postelnic Badea din Bădeni, Gonțea paharnic, poate boierul din Miroși, și Stoica vel postelnic, boier din Modruzești și Crăpești.

¹⁴⁹ Încă din 23 mai 1562 (v. Bibl. Acad., CI/46, or. sl. perg.) aflăm o întărire unui Dobromir „i jena ego Comanca” — adică și soției sale Comanca — pentru stăpânire în Fărăoani, din partea lui Petru I voievod cel Tânăr. Putem afirma că acest Dobromir este viitorul mare sfetnic al lui Alexandru II voievod, dar nu și acel Dobromir căruia, împreună cu fratele său Popa Dumitru, același Petru voievod le întărește un vad de moară în Târgușor, cumpărătoare de la Domn pe 300 de aspri (v. doc., or. sl. hârtie, aflat în fișele inedite general P. V. Năsturel).

Încă din primul document cu mărturii de la Alexandru II voievod, jupan Dobromir apare în importanta dregătorie de mare ban al Craiovei. Îl socotim și pe el, ca pe mulți alți boieri ai vremurilor, ca un „homo novus”, om de încredere al lui Alexandru II voievod.

La 1569, mai în 8 (v. Bibl. Acad., Cond. 2083, Ep. Râmnic, p. 313 ; v. și Arh. St. București, Fond Ep. Râmnic, CII/1), Alexandru II voievod întărește „prea cinstitului boier și mai întâi sfetnic și mai vârtos din casa Domniei Mele, jupan Dobromir vel ban al Craiovei”, ca să-i fie stăpânire în *Voinigești* de lângă Târgul Jiului, pentru că a fost de baștină a jupâneasii Neacșii, logofeteasa din Drăgoești, *cumpărată* de jupan Dobromir vel bai de la ea și de la nepotul ei, Radul Bidiviul, postelnic din Drăgoești, pe 61 000 de aspri de argist (sumă foarte mare pe acele vremi).

La 4 octombrie 1569 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Căluui, VII/7, perg. : v. ibidem, Cond. nr. 268, p. 204), același Domn întărește „cinstitului și mai marelui sfetnic al Domniei Mele, jupan Dobromir vel ban al Craiovei” moșie în *Lipovul* din partea lui Chirtop, *cumpărătoare* de la acesta pe 1000 de aspri. Iar după aceea, Dobromir banul a dăruit această moșie mănăstirii Lipovul.

Nu am putut afla cine va fi fost numit ca mare ban al Craiovei între 18 iulie 1571 și 7 august al aceluiași an, deoarece la data aceasta din urmă în fruntea divanului întâlnim pe Dobromir ca „biv vel ban al Craiovei”. Tot ca fost mare ban îl vom întâlni în ianuarie 1572, însă la 8 ianuarie 1572 el este din nou mare ban, păstrând această dregătorie până la 28 iulie, când este din nou întâlnit ca biv vel ban al Craiovei. La 7 ianuarie al anului următor, el este din nou vel ban, iar de la 15 ianuarie 1574 încolo nu mai este întâlnit decât foarte rareori în fruntea mărturiilor domnești, dar întotdeauna ca „biv vel ban”.

Încă înainte de plecarea din scauanul țării a lui Mihnea II voievod Turcitul, la numirea în scaunul principatului muntean al lui Petru voievod Cercel, Dobromir — aflat pentru ultima oară ca „vel ban” la 8 decembrie 1583 — este înlocuit cu Iane marele ban, ce apare pentru puțină vreme încă din 28 ianuarie 1584 (dacă data nu este greșită), în toate cazurile viitorul mare ban al lui Mihnea II voievod în a doua sa domnie.

La mazilirea lui Mihnea II voievod, Dobromir banul, vrând să fugă în Transilvania, este oprit de locuitorii mai multor sate din nordul ju-

dețelor Gorj și Vâlcea și jefuit de întreaga lui avere. Banul vine cu plângere la Petru II vodă Cercel, care obligă acele 24 de sate să plătească despăgubirea. Ele neputând plăti, își închină toate moșiile lui Dobromir banul și soției acestuia Vilaia, ca să le fie rumâni. În a doua domnie a lui Mihnea II Turcitul, rumânii ridică pără împotriva lui Calotă sluger și Gherghe logofăt (primul, poate frate al lui Dobromir, al doilea frate precis al lui), ca să le dea înapoi moșiile. Domnul — Mihnea Turcitul — judecă pricina și hotărăște ca : ori să plătească jaful, ori să fie trași în țeapă, iar ei — precizează actul din 18 noiembrie 1587 — neputând să plătească, se închină cu moșiile lor lui Calotă slugerul și lui Gherghe logofătul (v. Const. Giurescu, *Legătura lui Mihai Viteazul...*, p. 488, unde însă se face greșeala că acești doi boieri sunt socotiți ca feciorii lui Dobromir banul ; v. Al. Ștefulescu, *Doc. sl.-rom.*, p. 270—271 ; v. de același, *Cransa*, p. 15—18 și *Polovragi*, p. 25—28).

La 6 februarie 1587, județul orașului de scaun București, Baciul cu 12 pargari, dau carte sfintei mănăstiri domnești din București, Sfânta Troiță, ca să-i fie moara din sus de București, aproape de ciutăria din Gorgani, care au fost făcută de pan Dobromir vel bai al Craiovei, iar Alexandru voievod a întors pentru această moară toată cheltuiala lui Dobromir banul. Locul morii este din orașul domnesc și este cumpărat de la Lupești de banul Dobromir de la Dan, feciorul Gurii din oraș, pe 750 de aspri. Iar când i s-au întâmplat lui Mihail, feciorul lui Dobromir banul, moarte, el au lăsat la sfânta mănăstire această moară și s-au îngropat în sfânta mănăstire și s-au scris la sfântul pomealnic și Mihail și tatăl său, banul Dobromir, și muma lor, Vilaia, și toate rudeniile lui și așa este cu cale să fie moara aceasta la sfânta mănăstire domnească, de vreme ce acolo este îngropat trupul lui Alexandru voievod, pentru că au fost făcută mai înainte vreme de dânsul și de banul și este scris mai înainte la pomelnic, cu Alexandru voievod la un loc. După aceasta, și fiul său Mihail s-au scris și s-au îngropat într-o biserică și la un pomealnic împreună cu Alexandru voievod. Scrie Stan grămaticul din Săvești (v. Arh. St. București, Fond Măn. Radu-Vodă, secț. ist. LVIII/1, or. sl. hârt. ; v. ibidem, Cond. I, p. 167).

Precizări asupra acestor fapte și asupra unui sat Islazul ne mai dau și alte documente ale vremii. La 14 februarie 1587, din București (v. N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. V, p. 433—435 ; v. și G. M. Ionescu, *Ist. Cotroceni*, p. 505 și urm.), se dă carte mănăstirii Sfintei Troițe, jumătate din satul Islazul, toată moștenire a jupâneasii Marga (pe semne boieroaica din neamul Craioveștilor). Apoi o cumpărase Radul vodă (este vorba de Radul voievod zis „de la Afumați”), dând-o zestre Cărstinii (fusesse sora lui Pătrașco vodă cel Bun și soție a lui Stanciu, din neamul boierilor Bengesti). Din act reiese că Dobromir murise în timpul domniei lui Petru vodă Cercel — adică în răstimpul de la 8 septembrie 1583 până la 16 aprilie 1585 — rămânând averea lui asupra fiului său. Mihail postelnicul, iar acum, murind și acesta, se dă acel sat mănăstirii, precum și un sălaș de țigani de la mâna Vilaiei. Radul comisul, fiul lui Buzea, cu frații săi, Preda și Stroe, cu Dumitru postelnicul din Vălcănești (fostul prim soț al Stancăi Doamna de mai târziu a lui Mihai Viteazul) și cu Oprea postelnicul (boier din Drăgășani), rudenii de ale banului Dobromir, se ridică, cerând Domnului ceva de la

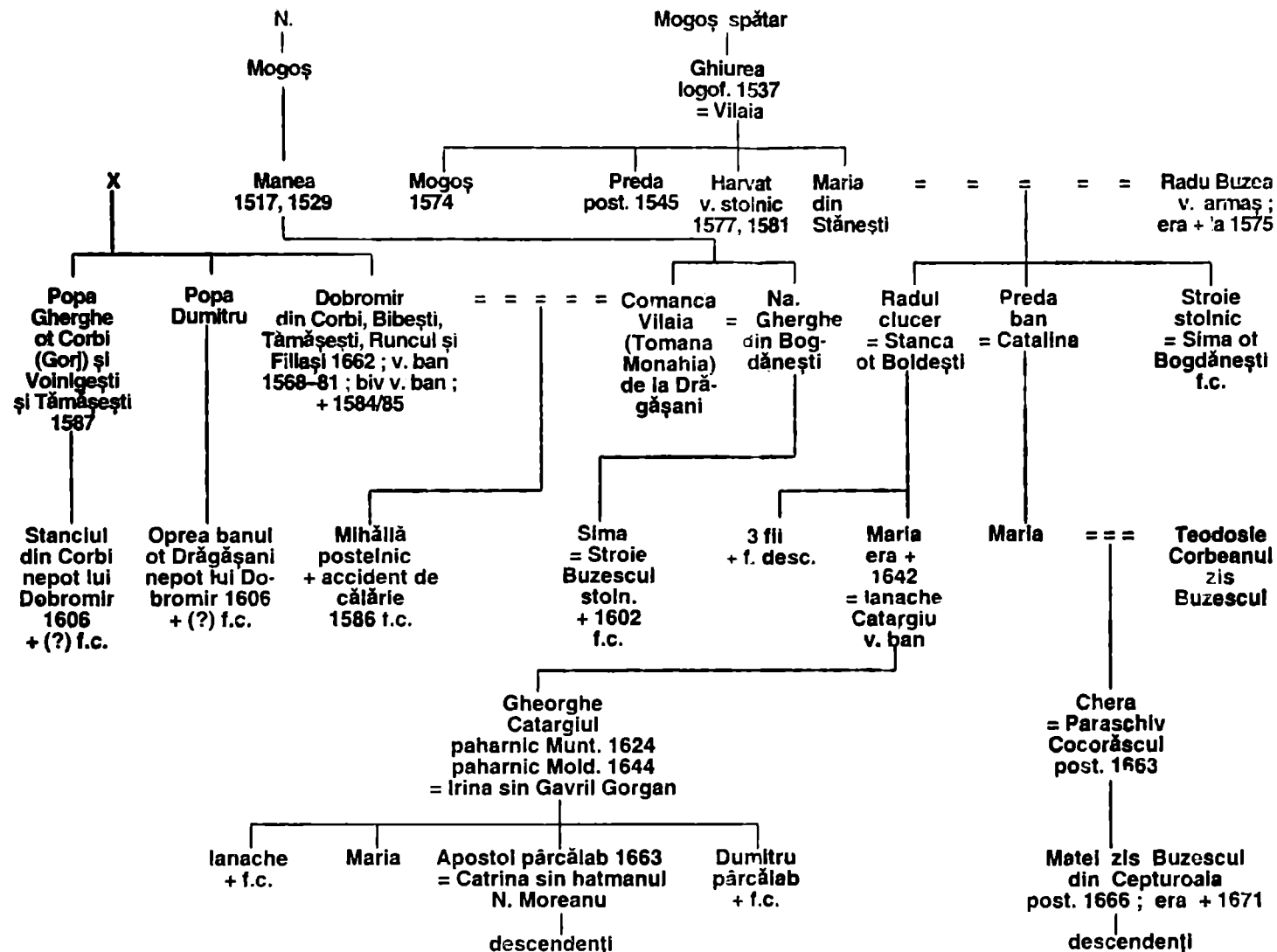
Dobromir, însă Domnul se ia după tocmeală și dăruiește toate mănăstirii.

La 18 noiembrie 1587 (v. Arh. St. București, Fond sat Polovragi, XVI/1, or. sl. hârt. : Al. Ștefulescu, *Doc. sl.-rom.*, p. 275) se dă carte boierilor Domnului : jupan Calotă vel sluger (poate un frate al lui Dobromir) și lui Gherghe logofătul (frate indiscutabil al lui Dobromir banul, zis și Popa Gherghe, zis și din Corbi, Voinigești și Tămășești) ca să le fie lor moșiile oamenilor cari au jefuit pe Dobromir biv vel banul la munte, „încă când m-au chemat cinstitul Împărat la cinstita Poartă și a trimis pe Pătru Domnitor în Țara Românească“ (deci în iulie 1583) „satele : Polovragi, Cernadia, Săucelul, Cărbuneștii, Băleștii, Gaia, Poiciovaliște, Hrisești, Novaci, Crasna, Recea, Negreni, Tomești, Vânji, Mațița, Gotca, Racovița, Otiești, Slătioarele, Măteștii, Sărbeștii, pentru că credinciosul boier al Domniei Mele vrut-a să treacă în Țara Ungurească peste munți, iar acești oameni ei au fost jefuit pe jupan Dobromir, de i-au fost luat hainele bune și scule de aur și de argint și mărgăritare, 7 poveri...“.

Dintr-un act de la Alexandru III voievod zis „cel Rău“, fiul lui Bogdan vodă din Moldova, purtând data de 15 ianuarie 1593 (v. Arh. St. București, Cond. 268, p. 18), aflăm că Dobromir banul miluise mănăstirea Stănești cu prăvălii în orașul Craiova. Era mănăstirea neamului maicii celor trei frați Buzești, Maria, fiica lui Ghiura din Stănești, logofătul de la 1537, nepoata lui Mogoș spătarul și strănepoata lui Mogoș banul, care aceștia doi erau, la rândul lor, strămoșii jupăneșii Vilaia, soția lui Dobromir banul.

În fine, un ultim act, de extremă importanță pentru lămuririle inedite pe care ni le dă este cel de la Radul-Șerban voievod, din 29 martie 1606, scris în Târgoviște (a fost aflat de noi într-un material de traduceri de acte slavonești, fără izvoare, ale translatorului de acte vechi de acum un veac, profesorul N. Nenovici, încredințat nouă de Constantin A. Robescu). Reproducem aici în regist acest act : Radul-Șerban voievod dă poruncă „cinstiților dregători și dintâi sfetnici și mai vârtos din casa Domniei Mele, jupan Radul Buzescu clucer și jupan Preda, marele ban de Craiova (Stroe stolnicul murise încă de la 1601), ca să le fie satul Izlazul jumătate din toată moșia și cu vecinii, pentru că acest sat a fost cumpărat pe jumătate de răposatul Dobromir vel ban și de jupâneasa lui Vilaia. verișoara dentâi a cinstiților diregători ai Domniei Mele sus ziși“. În zilele lui Mihnea Turcitul (desigur în a doua sa domnie, deci după aprilie 1585), s-a întâmplat „unuia singur fiu ce au avut Dobromir banul și jupâneasa Vilaia, anume Mihăilă postelnic, i s-au întâmplat moartea, fără veste, grabnică, că au căzut de pă un cal, de au murit și fără limbă, și necuminecat, și alt fiu din trupul lui Dobromir ban și de la jupâneasa sa Vilaie nu au rămas“. În urmă, Mihnea voievod a îngropat oasele lui Mihăilă postelnicul la mănăstirea Sfintei Troițe, dând toate satele lui, fie de moștenire, fie de cumpărătoare, sfintei mănăstiri pentru sufletul lui „și într-acea vreme au fost cinstiții diregători ai Domniei Mele mai sus ziși fugari în țara ungurească“. Întorcându-se aceștia și închinându-se lui Mihnea voievod (această închinare a avut loc cu puțin înainte de 13 august 1586, judecând după un act în care se vorbește de o pricină dintre Gheorghe logofătul, fratele lui Dobromir ba-

nul, cu Buzeștii), s-au jeluît de satele lui Mihail postelnic, care fuseseră date mănăstirii Sf. Troițe. Mihnea vodă ia mănăstirii averea lui Mihail și o dă îndărăt Buzeștilor. Se specifică chiar că Mihnea vodă a făcut carte mănăstirii fără știrea cinstiților dregători „și a scris cu viclesug precum au lăsat acest sat jumătate cinstiții diregători ai Domniei Meale de bună voia lor să fie mănăstirii“ (aceste cărți nu ne sunt cunoscute, din domnia lui Mihnea Turcitul), „și au ținut călugării pă acest sat câtăva vreme, până în zilele lui Ștefan voievod, *când au fost Mihail voievod vel stolnic*“ (acesta este Mihai Viteazul, pe care îl întâlnim ca vel stolnic din decembrie 1588, urmând lui Vintilă și care trebuie diferențiat de Mihalache, vel stolnicul lui Mihnea voievod, fost vel comis până în 1585 și vel stolnic din noiembrie 1585 până în septembrie 1586), „apoi până când au fost Mihai voievod vel stolnic“ (el a ținut această dregătorie până la ieșirea din domnie a lui Mihnea vodă, aflându-l în divanul actului din 22 mai 1591), acesta a făcut schimb cu călugării de la zisa mănăstire, Mihail stolnicul dându-i, pentru jumătatea din Islaz, o parte din satul Doamnei Stanca, Măgurele, mai dând Mihail stolnicul și 9000 aspri. Acum, în domnia lui Radul-Șerban vodă, au venit cei doi frați Buzești „împreună cu nepoții lui Dobromir banul, anume Stanciul din Corbi ot sud Gorji (evident, fiul lui Gherghie din Corbi) și Oprea banul din Drăgășani ot sud Vâlcea (nu l-am putut lega cu scoborătorii din Fărtat vornicul din Drăgășani și de altfel nici nu știm de se va fi trăgând din același sat Drăgășani, știind doar că era soțul unei jupânease Vlădaia) și s-au plânsu înaintea Domniei Meale și înaintea tuturor boierilor divanului Domniei Meale, mici și mari, precum au fost dat Mihnea vodă pă acest sat la sf-ta mănăstire, fără voia lor“. Domnul nu crede și, căutând și judecând Radul-Șerban voievod, dă cinstiților săi dregători și nepoților lui Dobromir ban, anume Stanciul și Oprea banul, să jure. Și jurând, li se întoarce acea jumătate de moșie din Islaz. După toate acestea, „s-au adunat cinstiții diregători ai Domniei Meale mai sus ziși, cu Stanciul și cu Oprea banul, să împărțească această jumătate din Islaz, *să ia Stanciul și Oprea banul partea unchiului său Dobromir ban, iar cinstiții diregtori ai Domniei Meale să ia partea verișoarei dentâi, Vilaie, jupâneasa lui Dobromir banul*“. S-au învoit Buzeștii cu Oprea banul și Stanciul. Însă banii i-a dat numai Radul clucerul, rămânând jumătatea din Islaz în mâna celor doi frați Buzești. Actul mai întărește lui jupan Radul clucerul moșie la Islaz, a treia parte din acea jumătate, „pentru că aceasta mai sus zisă moșie au fost de moștenire a jupâneasii Vilaie monahia din Drăgășani“ (s-ar părea că această călugăriță este soția lui Dobromir banul, fiica lui Manea și nepoata de fiu a lui Mogoș spătarul, care însă este cunoscută sub numele de „Tomana monahia“ din acte ulterioare), „și au vândut ea această moșie lui Mihai voievod în drept 7000 de aspri gata, iar după iconomia iubitorului de oameni Dumnezeu făcându-mă Domnia Mea Domn a toată Țara Rumânească și au rămas toate satele ce au fost cumpărat Mihaîl voievod pă seama Domniei Meale, apoi am miluit cu această mai sus zisă cumpărătoare pă cinstitul diregătoriu al Domniei Meale, jupan Radul clucer, pentru buna și credincioasa slujbă ce au slujit Domniei Meale în străinătți, cu multă nevoie și vărsare de sânge“.

Urmează întărirea moșiei lui Radul clucerul și sfatul mărturiilor domnești : jupan Preda vel ban al Craiovei (boierul din Cepturoaia, al treilea frate Buzesc), Cernica vel dvornic (în această slujbă încă din 1603, fondatorul mănăstirii Cernica (Ilfov), boier din Aniniș-Saac), Stoica vel logofăt (Stoichiță din Râioși, vel logofăt încă din 1603), Nica vel vistier (dobândind la 1594 satul Corcova, el este înaintașul acestui neam, diferit de Corcovenii scoborători din Glogovenii din a 2-a jumătate a sec. XVII), Mârzea vel spătar (neidentificabil pentru moment), Grigorie vel comis (boier din Poienari-Dâmbovița), Bârcan vel stolnic (fost vel vist. la 1600, boier din Bucșani-Dâmbovița), Stanciul vel paharnic (fost postelnic la 1603, soț al Calei din Brâncoveni și deci rudă cu Radul-Șerban voievod), jupan Leca vel postelnic (pesemne acel Leca din neamul boierilor Racotă, agă la 1601 și care moare la 1607, diferit de Leca postelnicul de la 1613 și de Leca marele spătar dintre anii 1603—1616, acesta fiind ginere lui Radul din Băleni) și ispravnic Stoica vel logofăt, iar Paraschiva scrie în Târgoviște.

Din acest act, și din alte informații genealogice ce ne sunt cunoscute din alte izvoare, spița rudeniilor lui Dobromir banul și ale soției sale, amintita Comanca, ar fi următoarea (vezi spița alăturată).

¹⁵⁰ v. Bibl. Acad., LXXVI/41, copie în condică.

¹⁵¹ v. N. Iorga : *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, în Anal. Acad. Rom., ser. II, tom. XVIII, Mem. Sect. Ist., București, 1896, p. 7.

¹⁵² Din numeroasele lăcașuri bisericești din Țara Românească și Oltenia pe care le-am vizitat, putem menționa următoarele unde am constatat prezența chipurilor ctitoricești zugrăvite în naos : la mănăstirea Snagov, unde se află : Neagoe Basarab cu fiul său Theodosie și cu Mircea III voievod zis Ciobanul la stânga, iar la dreapta Chiajna Doamna cu cei trei feciori ai ei : Petru, Radul și Mircea ; la biserica din Turbați, unde este zugrăvit un voievod la dreapta și pesemne soția sa, la stânga ; la Plumbuita, de asemenea, unde o serie de voievozi era zugrăvită pe zidurile nordic și sudic, și în fine la Glogova din Mehedinți. Am crede chiar că acest fel de a zugrăvi pe ctitorii lăcașurilor bisericești în naos este o caracteristică a veacului al XVI-lea, edificiile religioase mai sus enumerate fiind toate, cel puțin în ceea ce privește zugrăvirea lor, din acest veac.

¹⁵³ Cu privire la genealogia Basarabilor, afară de multe informații extrem de interesante pe care ni le dă Stoica Nicolaescu într-o sumedenie de studii, o tabelă genealogică a acestui neam domnesc al Țării Românești aflăm la Octav George Lecca (în lucrarea sa din 1911), urmată la 1912 de cea a lui Const. Kogălniceanu : *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor, Domni ai Țării Românești 1310—1659, cu adnotațiuni critice și tabloul cronologic al tuturor Domnilor Țării Românești*, ed. Minerva) în care însă aflăm enorm de multe lipsuri și multe greșeli, încât azi ele sunt perimate. Ar fi suficient să amintim că la Kogălniceanu aflăm că Mihnea zis Turcitul avea un frate Miloș, personaj inexistent, iar de Alexandru nu avea cunoștință. Totuși, acolo se diferențiază Mircea Ciobanul, fiul lui Radul cel Mare și nepot lui Vlad Călugăru, de Mircea Coregentul, fiu al lui Mihnea cel Rău și nepot lui Vlad Țepeș. La data apariției amintitei publicații, care are totuși

informații interesante în ceea ce privește adnotațiile de la p. 5—24, nu fusese încă diferențiat Petru cel Tânăr de Petru Șchiopul, pe care chiar Const. Kogălniceanu îl trecea ca fiu al lui Mircea Ciobanul, cum îl cota și mai târziu N. Iorga : identificarea acestor doi voievozi, extrem de importantă pentru relațiunile diplomatice cu străinătatea pe acele vremi, s-a datorat lui Stoica Nicolăescu la 1915.

O tabelă genealogică mai exactă și mai completă a neamului domnesc al Țării Românești între veacurile XIV și XVII este cea a lui Ioan C. Filitti, anexă a lucrării sale *Banatul Olteniei și Craioveștii*, în „Arhivele Olteniei” din anul 1932, tabelă care nu a mai fost anexată în extrasul studiului acesta.

Tabela genealogică a vechilor Basarabi până la începutul veacului al XVI-lea a fost dresată de noi ca anexă la lucrarea noastră *Divanele domnești...*, București, 1943, iar spița curgătoare anexată prezentului studiu, indicând descendența completă a lui Mihnea I voievod zis „cel Rău”, este alcătuită după studiile noastre personale.

¹⁵⁴ La 6 februarie 1583, Ioan Zamojski, cancelarul Poloniei, scriind din Lemberg regelui Ștefan Báthory și dându-i știri despre Petru Șchiopul, vorbește astfel de acest proiect de căsătorie : „...Adeptus sum hic legatos Valachiae, qui iam disertis verbis mihi significarunt *matrimonium Tophanae, Alexandri, Palatini quondam Valachiae filiae*, non ipsi Transalpino (corectat Transylvano) Palatino, qui maritus iam sit, sed fratri eius Alexandro peti, quem Petrus, Palatinus Valachiae, cum liberis careat, in spem successionis adoptaturus sit ; in quam etiam rem a turcica Porta consensum illi ompetrare posse illi ostentum...” (v. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI, p. 151—153, nr. CCLIII).

Din acest stil prolix, N. Iorga, făcând unele aprecieri și dând o bibliografie foarte bogată în note, se întreba dacă nu cumva aci nu ar fi vorba de Vlad, fiul lui Miloș, adoptat de Petru zis Șchiopul, care se va căsători la 1587 cu o nepoată de fiică a Mircioaii (v. și mai departe). Și noi înclinăm a crede că Alexandru, frate cu Mihnea II zis Turcitul, va fi fost un fiu natural al lui Alexandru II voievod, despre care nu avem nici o altă informație mai precisă istorică. Să fi fost și el unul din numeroșii pretendenți la scaunul Țărilor Române în aceste vremuri de competițiuni până și a unor străini de credința noastră creștinească ?

Stoica Nicolaescu afirma la 1905 (v. *Doc. sl.-rom.*, p. 275) că fiica pe care a pețit-o Alexandru, fiul lui Alexandru II voievod, se numea Trofana, dar lista copiilor lui Alexandru Voievod Lăpușneanul o redă după Gr. Tocilescu (v. *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri și biserici din țeară*, în Anal. Acad. Rom., ser. II, tom. VIII, p. 89) în care se înseamnă șase fete din pomelnicul de la Pângărați din septembrie 1793, pomelnic în care unul din nume, și anume Theofana, este menționat de două ori. Din alte informații, pe care nu ni le indică Stoica Nicolaescu (v. *op. cit.*, p. 274), se suie lista fetelor lui Alexandru Lăpușneanul la nouă. Aerul de la mănăstirea Mileșevo din Serbia înseamnă însă numai șapte fete, printre care într-adevăr avem două Theofane. Theofana murind la 1561 și fiind îngropată la mănăstirea

Slatina, evident că Trofana va fi fost pețită de Alexandru, fiul voievodului muntean și strănepot direct al lui Vlad Țepeș.

¹⁵⁵ Alexandru voievod Lăpușneanul era fiul (nelegitim) al lui Bogdan III cel Orb și deci nepot lui Ștefan cel Mare. Căsătorit cu Domnița Rocsanda (n. 1535), sora Mircioaii, era deci ginere și el lui Petru voievod Rareș. A domnit în Moldova mai întâi din septembrie 1552 până la 18 noiembrie 1561, contemporan cu Pătrașco voievod cel Bun din Muntenia, și o a doua oară din octombrie 1563 până în martie 1568, de data aceasta contemporan cu Petru I voievod cel Tânăr, nepotul său.

¹⁵⁶ După cercetările noastre asupra neamului bășărăbesc.

¹⁵⁷ După unele informații, Mihnea nu ar fi fost la moartea părintelui său decât de vreo 11 ani (v. N. Iorga *Contribuțiuni...*, p. 23). Raportul lui David Ungnad, trimisul imperial la Poartă, scris împăratului Rudolf al II-lea la 30 iulie 1577, spune următoarele : „...Alexander (Alexandru II voievod) ist wol schwach und wil bey seinem leben den Sohn von 13 Jaren die Poszesz richtig machen, wie es den schon geschehen und der Sulthanus es ratificiert...“.

Poscripta — Von ainem andern ort höre ich, Raiz Petter sey komen des verstorbnen Alexander Weyda in der Wallachey Sohn zu Commendiern und zu der Succession die schon Im dem Jungen geben zu promovieren“.

Raiz Petter nu este altul decât Petre Racz, un transilvănean care era agent diplomatic la Constantinopol al lui Ștefan Báthory și care poate chiar pe aceste vremuri era căsătorit cu Zamfira, una din fiicele lui Ivan Noroceza din Pitești și Răzvad și al Domniței Stanca, fiica lui Mircea III Ciobanul și al Chiașnei Doamna. Acest Petre Racz se stinsese din viață înainte de 1599, iar văduva lui se căsătorise din nou încă înainte de acest an cu alt transilvănean, originar, tot din Teiuș (=Tövis), Ioan Balintit.

La 1599 „feria quinta proxima post Dominicam Trinitatis“, această Zamfira încheia o tranzacție cu sora ei Velica, sotia lui Fabio Genga de Hadzaczel (=Hăgețel), prin care pe numele Velicăi și a fiicei acesteia Catarina trece, prin vânzare, moșia Cetea (=Csáklya), partea ce fusese zălogită la fratele lor Petru loğofătul, pentru suma de 600 florini ungurești (v. Ioan Pușcariu, *Două Zamfire, Domnițe române din secolul XVI trecute în Transilvania*, extr. din An. Acad. Rom., ser. II, tom. XX, Mem. Secț. Ist., București, 1907, p. 590—4).

¹⁵⁸ V. Stephan Gerlach's *Tage-Buch*, Frankfurt-am-Main, 1674, p. 369. Iată și acel text : „...Der zuvor (e vorba de Alexandru II voievod) eher Weywoda worden, zu Constantinopol gewesen, hat zu Galata ein Weib genommen, und mit ihr Kinder gezeugt“.

¹⁵⁹ V. Stephan Gerlach, *op. cit.*, p. 315 și următoarele :

„...dem 20 (Februario 1577) ist Mylo (=Miloș) des Weywoden in der Wallachey Bruder, allhier gestorben, welcher von den Türcken, als ins Elend hieher beruffen worden, hat sich zuvor, als ich meyne, zu Kaffa auffgehalten... Diesen Mylo hab ich den 15 Aug. verwichenen Jahres (deci în 1576) bey dem Patriarchen zu Gast, und in der Kirche gesehen...“.

¹⁶⁰ V. St. Nicolaescu, *Date noi despre filiațiunea lui Petru vodă Șchiopul, Domnul Moldovei 1574—1579 ; 1582—1591*, în ziarul „Adevărul” din 22 noiembrie 1936 ; v. și N. Iorga, *Știri noi despre sfârșitul secolului al XVI-lea românesc*, în An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist., ser. III, tom. XIX, mem. 2, 1937, p. 38—39 și acolo planșa nr. I, cu reproducerea hrisovului lui Petru vodă Șchiopul dat sf. Ioan Teologul din insula Pathmos ; v. și păr. Dumitru Bălașa, *Despre familia lui Alexandru al II-lea voievod*, în rev. „Oltenia”, Cartea IV, p. 31).

¹⁶¹ Plecând de la Mircea I cel Bătrân, înfățișăm o spiță succintă a șirelei scoborătoare din Vlad Țepeș, spiță în care am subliniat numele acelor Domni ai Țării Românești care se repetă în descendența lui Mihnea I cel Rău (*vezi planșa alăturată*).

¹⁶² V. bibliografia de la nota 160.

¹⁶³ Din cercetările noastre, s-ar părea să fie Rucsanda, fie Maria ce a fost soția unui Gheorghe cămărașul. Informația pe care am cules-o vorbește însă de Alexandra, care ar putea fi acea Rucsanda. De Gheorghe cămărașul știm că este întâlnit la 1611 cu fiii, Aslan, Ioan și Mihai. Am crede chiar că acesta din urmă va fi fost acel Mihail cămărașul de la 1599, pretendent la domnie la 1608 și 1611, el fiind după mamă nepot de Domn. Printre cele șase nume de fiice nu întâlnim pe cel al unei Marii.

¹⁶⁴ V. Stephan Gerlach, *op. cit.*, p. 315.

¹⁶⁵ V. și preot D. Bălașa, *op. cit.*, în rev. „Oltenia”, cart. IV, p. 36.

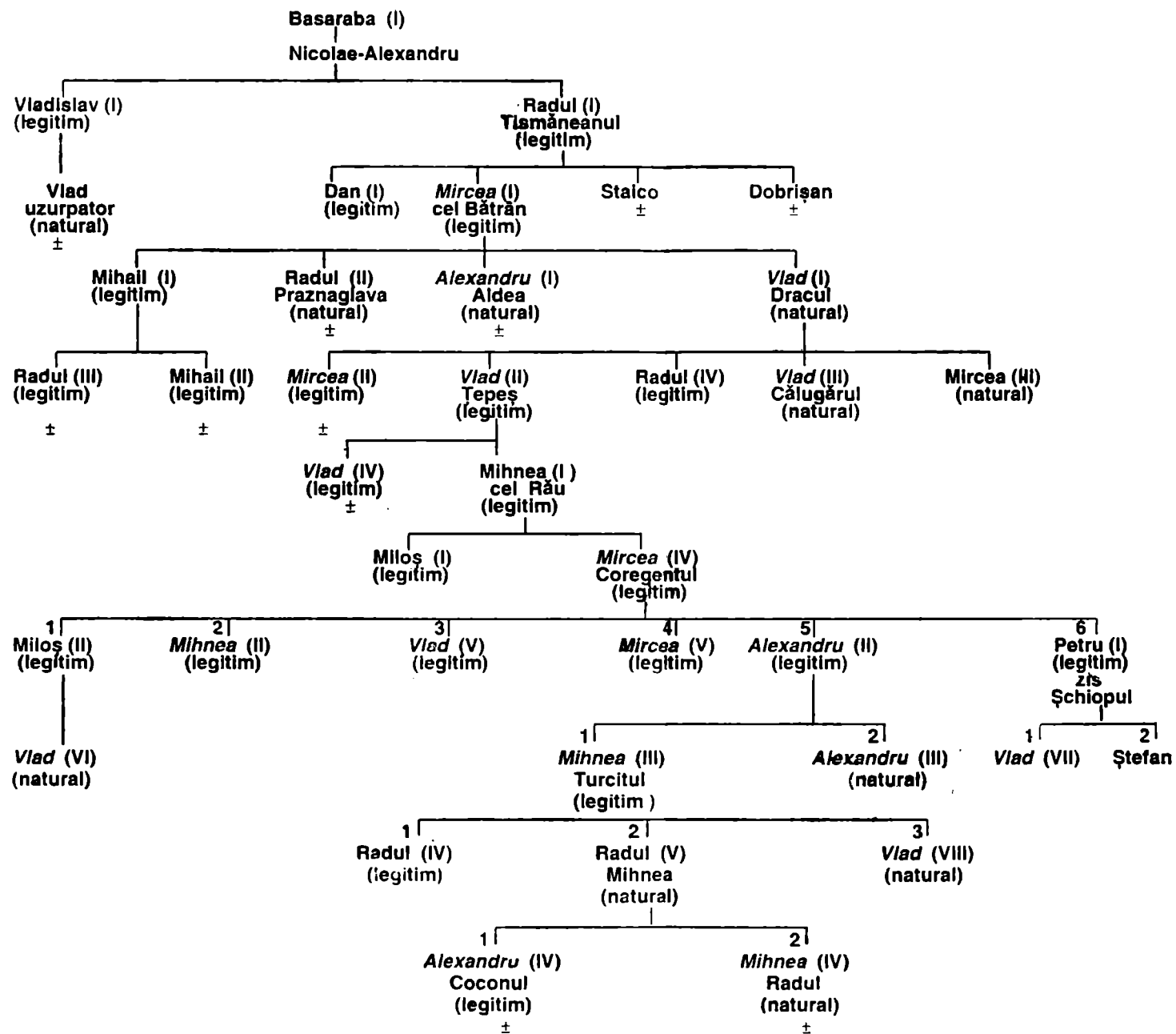
¹⁶⁶ Relevăm doar câteva cazuri care, chiar dacă nu sunt concludente, totuși aruncă o lumină cu privire la eventualele cercetări viitoare asupra acestui fapt.

În biserica din Filipeștii de Pădure din Prahova, ctitorie a Cantacuzinilor la sfârșitul veacului al XVII-lea, aflăm pe Șerban Cantacuzino voievodul cu crucea în mână, când el era deja stîns din viață cu câțiva ani înainte (se știe că murise la 29 octombrie 1688).

În biserica din Băleni—Dâmbovița, printre ctitorii zugrăviți pe pereții interiori aflăm pe Ioan Caramanlăul, care poartă cruce și despre care știm precis că la data ridicării bisericii era încă în viață, însă în vedere că zugrăvirea bisericii a fost făcută ulterior și că între timp acest boier se stînsese din viață, el poartă acest semn distinctiv.

¹⁶⁷ V. Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiunile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în sec. XV și XVI*, București, Socec, 1902, p. 149, nr. CLII ; v. și 527 *documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Brașovul, 1346—1574* (în text original slav din Arh. oraș. Brașov, însoțit de traducere rom., tipărite la Viena în 1905—1906 în atel. Adolf Holtzhausen S-sor), București, 1931, cu introducere de I. B. (=Ioan Bianu), p. 223—225, nr. 232.

Neagoe Basarab, adresându-se județului Brașovului și celor 12 pargari, plângându-se de un om al lor ce a fost prins în Țara Românească cu iscoade, îi dojenește de faptul că îl cer îndărăt, deoarece nu a umblat în slujba lor, „ci s-a unit cu vrăjmașii noștri, care sunt pribegi, și a furat caii supușilor. Și iarăși mi s-a dus la Miloș, fiul lui Mihnea, și a luat cărți și pe ele le-a purtat prin țara noastră, pe la

boieri". Mai departe, după alte dojeni, Neagoe Basarab amintește de un domnitor trimis peste capul lui încă din vară. Dacă acel om va fi vinovat, Domnul român îl va pune într-un par cât mai înalt, iar de se va statornici că va fi fost om drept, îl va slobozi. Scrisoarea este datată de I. Bogdan din răstimpul 1512—1517.

¹⁶⁸ V. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 150 nota, unde se citează pe Miletič, *Moldovlahobälgarski gramoti*, p. 33—42. Acest „catastih de scule“ a fost scris între 25 august 1508 și 4 mai 1509 de un om al casei lui. El e numit aci „voievod“ și este însoțit de multe slugi și de un boier Drăgan, pe care Ion Bogdan îl identifică cu spătarul lui Vladislav voievod din 11 iulie 1523 și în urmă mare logofăt al aceluiași Domn. Tot Bogdan, sprijinit pe faptul că el este lipsă dintre boierii mărturii ai lui Radul voievod și în urmă mare logofăt al aceluiași voievod, îl identifică cu omorătorul acestui Domn lângă Râmnic.

Privitor la un omor din mijlocul târgului, de care Neagoe Basarab acuză pe oamenii brașovenilor, tot I. Bogdan face sugestia că acest omor ar fi fost pricinuit de Drăgan și oamenii lui Miloș (v. I. Bogdan, *op. cit.*, nota de la nr. CLII la p. 150 ; v. și textul actului cu nr. CLIV, p. 154—156, datat din 1517 ; pt. acest act, v. și 527 *documente istorice...*, nr. 266, p. 254—256).

¹⁶⁹ V. Vechea *biserică a Bucovațului*, p. 271 și reproducerea mai sus de către noi a acestui text.

¹⁷⁰ V. St. Nicolaescu, *Date noi despre filiațiunea lui Petru Vodă Șchiopul* ; N. Iorga, *Știri noi...*, p. 38—39 ; pâr. D. Bălașa, *Despre familia lui Alexandru II*, p. 31.

¹⁷¹ V. spița genealogică în afară de text, anexată.

¹⁷² V. *Tage-Buch*, citat mai sus. Informații asupra celor ce se știau la Constantinopol despre țările noastre aflăm în notele zilnice ale acestui predicator german de pe lângă ambasada țării sale din capitala Islamului, la pag. 315, 353 și 369, informații tipărite abia un veac mai târziu.

În revista „Columna lui Traian“, Bogdan P. Hașdeu, încă din 1877, reproducea atât în text german, cât și în traducere românească aceste însemnări zilnice ale lui Gerlach. Din acestea am extras unele informații ce ne interesează. Pentru a ușura cercetărilor cunoașterea acestor informații atât de prețioase, am reprodus la rândul nostru aceste pasaje după merituoașa lucrare a lui B. P. Hașdeu, notele zilnice ale lui Gerlach fiind azi extrem de rare.

la p. 315 :

„Den 20 (Februarii 1577) ist Mylo des Weywoden in der Wal-lachey Bruder allhier gestorben, welcher von den Türcken, als ins Elend hieher beruffen worden, hat sich zuvor, als ich meyne, zu Kaffa aufgehalten. Dann die Ottomanier gehen darauf um,

„La 20 februarie 1577 a murit aci Miloș, fratele voievodului muntenesc. Înainte de a fi chemat în exil la Constantinopol, el a fost ținut — se zice — la Kaffa (în Crimeea), căci otomanii, întrebuintând toate mijloacele de a stârpi neamul domnesc din

dass sie das gantze Geschlecht, der Walachen und Moldauer aussrotten, damit sie hernach Basen dorten einsetzen mögen. Darumb verschicken sie den einen nach Rhodis, den anderen nach Alexandria, den dritten berufen sie hieher. *Diesen Mylo hab ich den 15 Aug. verwichenen Jahr bey dem Patriarchen zu Gast und in der Kirchen gesehen...*"

la p. 353.

„Heute (26 May 1577) Abends hat Bassa de Rothen, der Artzney D. zu Galata in die Eisen schlagen lassen, der Weywoda in der Walachey werden wollen, und bey die 10 000 Ducaten darüber verschmiert hatte. Fürgebend, dass etliche Freyherrn darinnen ihn zu ihren Herrn haben wollen. Den der Bassa solche nahmkindig zu machen geheissen; *die er schrifftlich aufgesetzt, und solche der Basse dem Mylo, dess Weywoden Bruder Alexander Weywoda in der Walachey zugeschickt.* Welcher dann, ohne Urteil und Recht, und ungehört diesen Freyherrn die Köpf abschlagen lassen, die doch ganz unschuldig gewesen, und von nichts gewust. Allein da der Doctor bey den Weywoda in der Wallachey gewesen, hat er ihre Namen kennen lernen, und sie also grausamer Weiss, auff die Fleischbank gelieffert..."

Țara Românească și din Moldova, pentru ca să poată preface apoi aceste țări în pašalâcuri, pe unul din membrii lui îl exilează la Rodos, pe altul la Alexandria, pe al treilea îl aduc aici. *Pe acest Miloș eu însumi l-am văzut la 15 august 1576 la patriarhul la prânz și în biserică...*"

„Astăzi seara (26 mai 1577) vizirul a aruncat în temniță la Galata pe doctorul Roth, care umbla după domnia Țării Românești, cheltuind pentru aceasta în daruri vreo 10 000 galbeni și pretinzând că l-ar dori chiar niște boieri de acolo. Vizirul cerând să i se dea numele acestor boieri, Roth i-a scris pe toți, *care scrisoare vizirul a dat-o apoi lui Miloș, fratele Domnului munteneșc, așezat aci, iar Miloș a trimis-o fratelui său, Alexandru voievodul munteneșc și acesta îndată, fără judecată și drept, fără a asculta apărarea celor acuzați, a tăiat capetele acelor boieri, deși erau de tot nevinovați și nu știau nimic, căci doctorul aflate numele lor atunci când se afla dus la voievod în Țara Românească și astfel i-a expus fără vină la un groaznic măcel...*"

¹⁷³ După Stoica Nicolaescu (v. *Un prețios fragment de cronică...*, în rev. „Răsăritul“ citată, p. 10), Alexandru II voievod s-a stins din viață la 17 iunie 1577, pe când prof. Const. C. Giurescu (în *Ist. Românilor*, Vol. II, part. I, ed. IV-a, București, 1943, p. 227) indică ziua de 25 iulie 1577.

Ne sunt totuși cunoscute mai multe documente de la Alexandru II Voievod posteriore datei de 17 iunie 1577. Primul poartă chiar

această dată (v. Bibl. Acad., LVIII/6, or. sl. hârt.). Este o întărire unei Neagolea pentru a-i fi ocină în Băiași. Din 8 iulie cunoaștem două acte ale lui Alexandru, din care unul fiind în condica Vieroșului nu prezintă prea multă exactitate (v. Al. Ștefulescu, *Doc. sl.-rom. din Gorj*, p. 198—200, act de la Arh. St. București, Fond Ep. Râmnic, C/3, iar celălalt v. ibidem, Cond. Vieroș I, p. 174 bis). Alt act este cu data de 17 iulie 1577 (v. Bibl. Acad., CCCIV/11, or. sl. perg.), o întărire slugii domnului Stan logofăt, ocină în Buciumeni.

Posterior datei indicate de prof. Giurescu, avem un document din 26 iulie, amintit de Ștefan D. Grecianu (v. *Genealogiile documentate*, vol. II, p. 195, act din fosta colecție Bărcănescu), o întărire în satul Bărcănești lui Coresi vtori logofăt, act neamintit de St. Nicolaescu în lucrarea sa asupra Diaconului Coresi (v. „Rev. pt. Ist. Arh. și Fil.”, vol. X, fasc. II, 1909). Din 28 iulie 1577 avem un alt act de la acest Domn (v. Arh. St. București, Fond Măn. Radu-Vodă, XXXVI/2, orig. sl. hârt., fiind rupt un sfert din partea de sus a documentului, după informația pe care o deținem din fișele inedite ale generalului P. V. Năsturel).

În secția istorică a Arhivelor Statului, fond Ep. Argeșului, nr. 5, aflăm două documente originale (v. doc. 1 și 2 semnalate de St. Nicolaescu), care poartă data de 11 septembrie 1577 și emană tot de la Alexandru II voievod. Sunt întăriri în Toplița, unui Voilă și unui Manea. Am crede totuși că data — dacă nu chiar leatul — va fi fost greșit descifrat, cu toate că gen. Năsturel socotea chiar aceste acte ca ultimele din domnia lui Alexandru II voievod.

Cu toate acestea, cunoaștem din informațiile lui David Ungnad, rezidentul imperial de pe lângă Poartă, și anume din 30 iulie 1577 (v. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, part. I, p. 5) că „Ettlich sagen der Alexander Weyda in der Walachey sei gewisz tod, ettlich sagen nein, sonder er werd allain für todt fürgeben. Im sey wie Im wöll, so wirt der Obrist Thürhuetter mit dem fahn fort geschickht“.

Iar la 3 august 1577 (v. Hurmuzaki, ibidem, vol. XI, p. 599, nota) dintr-un post-scriptum (v. Hurmuzaki, ibidem, vol. III, part. I, p. 5) tot al lui David Ungnad către Împăratul Rudolf al II-lea, numitul diplomat scrie: „Vom 3 Augusti ... Die Zeittung von des Alexanders. Todt ist gwiss; sein Sohn von 13, weniger, oder mehr, Jaren, wiedt bestätt für ain Wayda in der Walachey; die Muetter und die Rätthe regieren“.

În fine, la 8 august 1577, bailul venețian de la Constantinopol Giovanni Corraro (sau Correr) scria din Pera: „Vien dietto che sia morto Alessandro Vaivoda di Valachia et che il Signore manda quel stendardo a suo figliuolo, puto di undici anni...“ (v. „Columna lui Traian“, V, 1874, nr. 6, p. 154, *Esstracte inedite despre România din Arhivele Veneției* de C. Essarcu).

În ceea ce privește domnia cea dintâi a lui Mihnea II voievod, primul act cunoscut nouă este din 22 octombrie 1577 (v. Bibl. Acad., CXXVI/205, or. sl. hârt., cu copie rom.).

Prin urmare, trebuie să admitem că, cu puțin înainte de 28 iulie 1577, Alexandru II voievod va fi murit, însă că regența minorului său fecior Mihnea a condus principatul muntean până ce s-a perfectat

noua domnie, poate chiar ascunzându-se până la începutul lunii următoare pristăvirea Domnului, pentru a preîntâmpina competițiunile celor ce se aflau la Poartă, printre cari însuși doctorul evreu Roth, de care ne vorbește și Gerlach, precum am văzut mai sus.

¹⁷⁴ V. St. Nicolaescu, în rev. „Răsăritul“, *op. cit.*, text pe care l-am reprodus și noi supra.

¹⁷⁵ V. în rev. „Oltenia“, *op. cit.*, cart. I, p. 178.

¹⁷⁶ V. articolul din rev. „Răsăritul“, p. 9, unde traducerea textului slavon este următoarea : „...iar Petru voievod a ridicat oștirea și l-a bătut pe Ion vodă și capul i l-a tăiat *Io Vlad vodă*. Cu sabia Petru voievod a cucerit toată țara Moldovei“.

¹⁷⁷ V. St. Nicolaescu, *op. cit.*, în rev. „Răsăritul“, unde se analizează toate evenimentele petrecute în Moldova cu prilejul uciderii lui Ioan vodă cel Viteaz.

¹⁷⁸ V. păr. D. Bălașa, *op. cit.*

¹⁷⁹ V. diferențierea traducerii păr. Bălașa cu aceea a lui Stoica Nicolaescu la nota 176.

¹⁸⁰ Într-un act de la Alexandru II voievod, purtând data de 12 aprilie 1574, scris în orașul Slam-Râmnic (v. Arh. St. București, Fond Mân. Glavacioc, Cond. I, p. 27), prin care se întărește cinstul lui dre-gător al Domnului, jupan Harvat vel portar, ca să-i fie moșie în Călinești pentru că-i este bătrână și dreaptă moșie de moștenire și de cumpărătură, moșie pe care o face dar acest boier mănăstirii Glavacioc, după lista mărturiilor domnești cu jupan Dobromir biv vel ban în frunte, ispravnic al hrisovului fiind Dragomir marele vornic, Tatul logofătul, diacul actului, face mențiunea că a scris actul în Slam-Râmnic : „pre când au fost Domnul nostru Alexandru voievod călător în Țara Moldovenească, de a așezat pe fratele Domniei Sale, Io Pătru voievod, a fi Domn în Țara Moldovenească“.

Prin urmare, lupta dintre Ioan vodă al Moldovei și Petru, ajutat de Alexandru II voievod, a pornit încă de la începutul lui aprilie. Știm, de altfel, că la începutul lui mai se înscăuna — doar pentru patru zile — în București, Vintilă, un fiu al lui Pătrașco voievod cel Bun — și că-și află moartea chiar în capitala principatului muntean, abia înscăunat.

¹⁸¹ Greșește N. Iorga (v. *Contribuțiuni...*, București, 1896, p. 88) când afirma că la 1589, când fusese numit ca Domn al țării — și aceasta precum am arătat mai sus în luna lui iulie — Vlad, fiul lui Miloș II, era „un tânăr de 20 de ani“.

Ar fi urmat ca la data înscăunării lui Petru voievod, zis Schiopul, Vlad să fi fost un copil de 4—6 ani, vârstă la care nu ar fi putut fi în stare să taie capul lui Ioan vodă „târându-l toată Țara Moldovei“. Că la 1573, la încheierea — cel puțin după data care este calculată de Stoica Nicolaescu — a lăcașului bisericesc al Coșunei, nu era încă vârstnic, adică de 25 de ani pe acele vremuri, reiese din faptul că fusese zugrăvit ca un cocon domnesc încoronat, poate de 19—20 de ani, și deci născut pe la 1552—1555, prin urmare cu cel puțin 10 ani mai mare decât vârul său primar, Mihnea.

¹⁸² Ultimul document cunoscut nouă de la Mihnea II voievod, din prima lui domnie, este din 10 iulie 1583 (v. Arh. St. București, Cond.

Câmpulung, IV, p. 31—32), iar primul act al lui Petru voievod Cercel poartă data de 5 septembrie 1583 (v. ibidem, Fond. Măn. Cotroceni, IX/1, or. sl. perg., trad. 1806 și ibidem, Cond. Cotroceni, V, p. 191). Amintim că în fruntea acestui act se află, ca primă mărturie domnească, Mihalcea marele ban de Craiova.

¹⁸³ Este îndeobște cunoscut că în genere — și aceasta încă din vremi îndepărtate — feciorul cel mai în vârstă, fie legitim, fie natural, al vreunui voievod al țării, chiar atunci când părintele său îl va fi ținut pentru foarte scurtă vreme. Exemple avem nenumărate. Lui Mircea cel Bătrân îi urmează în scaunul țării fiul său legitim Mihail, și apoi Radul Praznaglava, Alexandru-Aldea și Vlad Dracul. Din fii acestuia din urmă, știm că lui Vlad Țepeș îi urmează Radul cel Frumos, amândoi legitimi, iar mai târziu cel natural, Vlad Călugărul. Iar în veacul al XVI-lea avem, în prima jumătate, cinci fii care țin scaunul domnesc, din cei opt pe care i-a avut Radul cel Mare, socotind că primul, Radul de la Afumați, trebuie să fi fost singurul legitim și, de altfel, primul care se străduiește încă de la moartea lui Neagoe Basarab — la 1521 — și aceasta cu toate că nu-i era încă ginere, să ia tronul părintesc.

Dar de Miloș II, fiul lui Mircea și Coregentul — pe care noi însă îl socotim ca al doilea Mircea ce a ocupat efectiv scaunul muntenesc — nu avem nici o informație să fi reclamat tronul țării, chiar fiind în surghiun, iar că era mai vârstnicul lui Alexandru II voievod, nu mai încapе îndoială. Că fusese un om bogat și care avea legături serioase la Stambul, o prezumăm din informațiile pe care ni le dă Gerlach, în însemnările sale zilnice amintite mai sus, și din faptul că, cu toate că fusese ținut în exil, și el ca frații săi mai tineri, Alexandru și Petru, Miloș poseda la Constantinopol case cumpărate de la un Hamalogli, unde stătea și fiul său Vlad. După moartea lui Miloș II, aceste case rămăseseră singurului său moștenitor, care, precum știm, era el răvniitor, acolo din Stambul, la scaunul Țării Românești.

Deci, această competiție a lui Vlad era justificată, deoarece, ca fiu al unui frate mai mare decât Alexandru II voievod, se găsea mai îndreptățit a lua tronul vărului său primar Mihnea. De altfel, să nu se uite că și Doamna Chiajna va fi trebuit să lucreze în umbră pentru soțul unei nepoate de fată.

¹⁸⁴ V. N. Iorga : *Un pact de familie și o nuntă domnească în 1587*, în Anal. Acad. Rom., Mem. Sect. Ist., ser. III, tom XII, mem. 2 ; v. și cronică moldoveană a lui Grigore Ureche, de la care Gheorghe Șincai a luat întreg pasajul.

¹⁸⁵ Chiar păr. Bălașa (v. rev. „Oltenia“, op. cit., p. 36) mai face încă această greșeală, cu toate că încă din anul 1915 Stoica Nicolaescu arătase în chip de netăgăduit (v. *Petru cel Tânăr și Petru Șchiopul*, p. 27, aceasta după ce N. Iorga publicase studiul său, *Contribuțiuni...*, încă din 1896) că este vorba de „fiica de fiică a Mircioai“, precum o specifică Pascal Marini di'Poli în scrisoarea sa către Mărioara Fabrizio Adorno, născută Vallarga, sora Ecaterinei Doamna, la San Maffio din Murano, unde se retrăsese.

¹⁸⁶ V. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI, p. 727, nr. CXCIV : „Den Michni Weida (=Mihnea Turcitul) in der Wallachey (dem Petrascho (= Petru Cercel) mit Hilf der frantzosischen Podtschafft zu succediren verhofft desswegen auch vor etlichen Wochen nach ine geschickt) hat der Peter Weyda (=Petru Șchiopul) aus der Moldaw mit Geltt und Practiggen *ein jungen Vettern* (=un tânăr văr) — Flado (=Vlad) *genandt* ; der *gestern* (=la 20 iulie 1589) dem Opristen Vesier (=Sinaan Pașa) den Rockh *destwegen gekhusst, und wirdt in wenig Tagen, dem Gebrauch nach, in die Wallachey geführt werden...*“.

¹⁸⁷ V. spița genealogică de mai sus.

¹⁸⁸ V. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI, p. 728, nr. CXCVI, scrisoarea aceluiași Pezzen către același Arhiduce, trimisă din Constantinopol la 18 august 1589, care amintește următoarele : după ce se vorbește de fuga lui Petru Cercel din țară în Transilvania, furându-i-se peste cinci sute de mii de taleri, scrisoarea urmează : „...destwegen er dann auch biss auf eigentliche Erkundigung der Warheit, wider all Verhoffen, alss er vermeint, seine vorige Stelle wider zu bekommen (e vorba de speranțele lui Petru Cercel), *auf des Fladti Todt, so den 6 diss veneno (?) gestorben*, den hernach zum Obristen Vezir gefordert und auf Sultani Bevelch in die Sieben Thürn auf einem Esel geführt, seine fürnemiste Leüth aber sonst in die Gefenggnus gelegt und Michno Weida ... wider restituirt...“.

Iar mai departe, tot în această scrisoare : „...Sonst hat sich gemelter Petrasco über und nahendt unmöglicher Sachen erbotten, benentlich Anfangs die in seiner Flucht entführte fünfmalhundert tausendt Ducaten zu erlegen, alle die Schulden die er zuvor auf sich genumen und sich über viermal hundert tausendt Ducaten erstrecken, *zu betzalen, des verstorbnen Vladi neugemachte Schulden in ains Jars Frisst zu erstatten*“.

¹⁸⁹ Nu știm dacă acea Catarina, fiică a Velicăi, amintită în scrisoarea surorii acesteia în ceea ce privește moșia Cetea (v. I. Pușcariu, *Două Zamfire...*, p. 590), la 1599 nu va fi fost din prima căsnicie a mamei sale. Fie că va fi fost din Vlad, fiul lui Miloș II, fie din Fabio Genga, Catarina la 1599 nu putea fi decât minoră, fiind născută cel mai de vreme în 1588, deci ar fi fost cel mult de 11 ani.

¹⁹⁰ Apelația aceasta, pe care o aflăm dată de istoriografia mai nouă a Țării Românești voievodului Petru de la 1559—1568, pe vremea când acesta mai era identificat cu Domnul Moldovei de mai târziu Petru, fratele lui Alexandru II voevod al Munteniei, trebuie să se refere la o infirmitate a unuia din acești Petru voievozi. Nu avem cunoștință, nici pentru unul, nici pentru altul, ca să fi suferit de o infirmitate de acest fel, ba chiar am putea afirma că Petru, fratele lui Alexandru II voevod nu a fost niciodată șchiop. Poate că această apelație să se refere la o infirmitate congenitală a plăpândului Petru, fiu al Mircioaii, care ajuns nevârstnic în scaunul țării în urma uneltirilor dibace ale mamei sale, fiica lui Petru Rareș al Moldovei ; a murit scurtă vreme după mazilirea sa, fără să știm dacă moartea l-a prins din cauză de boală, sau de va fi fost ucis.

Petru cel Tânăr fusese depus de Turci și exilat la Konieh, în Asia Mică, și aceasta puțin înainte de 5 iunie 1568 (v. raportul lui Iacob Soranzo, bailul de la Constantinopol, la C. Esarcu : *Scrisori de ale Baililor venețieni din Constantinopole*, în „Rev. pt. Ist., Arh. și Fil.”, II, vol. I, p. 175—178). Acolo se stinge din viață la 19 august al aceluiași an, fiind îngropat în biserica greacă, piatra sa funerară servind de sfântă masă (v. St. Nicolaescu : *Documente cu privire la istoricul Bucureștilor*, în rev. „București”, nr. 1, 1935, după „Izvestia”, Buletinul Soc. ist.-arheol. ruse din Constantinopol, II, 1897, p. 23).

Sugestia pe care o facem ar fi că nu Petru, fratele lui Alexandru II voievod, va fi fost șchiop, ci Petru cel Tânăr, fiul plăpând al lui Mircea Ciobanul și al Chiajnei.

¹⁹¹ Însuși Gerlach, în notele sale zilnice — reproduse mai sus — amintește cu privire la surghiunul la care au fost supuși cei trei frați : Miloș, Alexandru și Petru, după ce vorbește de Miloș ca cel mai în vârstă, dă lămuriri asupra lui Alexandru II voievod și precizează chiar că „al treilea frate Petru este voievodul Bogdanei sau Moldovei” (v. Gerlach, *op. cit.*, p. 369), ceea ce denotă că știa și el că Miloș și Alexandru erau mai vârstnici decât Petru.

¹⁹² Inscriptia o cunoaștem, fiind publicată de Stoica Nicolaescu (v. *Doc. sl.-rom.*, p. 274 și de același, *Petru cel Tânăr...*, p. 29—30, după Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI, p. 451, nr. DXCV, precum și de N. Iorga, *O familie domnească în exil*, în Biblioteca pt. toți, nr. 220, p. 83). O reproducem și noi : „Ioanni Petri Voivodae Moldaviae, ex Corvina Ministrarum, Valachiae principium, regia familia, qui, ob conservandam in Stephano filio religionem, amplissimum principatum sponte cum deseruisset, Augustae Domus Austriacae patrocinio dignatus, diem suum, ultra quam sexuagenarius. obiit Calendis Iulii MDXCIII ; vir per adversa, per prospera, bello et pace clarissimus”.

În acest mormânt a fost îngropat, în noiembrie 1650, Carolus Franciscus de Pelegrinis, iar la 16 noiembrie 1660 s-a mai îngropat Peregrinus de Peregrinis, medicul ordinului religios. În 1684, s-au făcut importante transformări în biserică, la acest mormânt, din cauza distrugerilor cauzate de multe ploii. La 1884, capela a fost transformată în grotă a Madonei și cum solul bisericii a fost ridicat cu 60 de centimetri, s-ar părea că osemintele Domnului moldovean se vor fi aflând încă și azi foarte adânc sub podea (v. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI, p. 451, nota 3).

¹⁹³ N. Iorga (v. Hurmuzaki, *ibidem*, Prefata, p. V) contestă vârsta de peste 60 de ani a lui Petru voievod. Evident că nu putea admite această vârstă, luând seamă că pe atunci — la 1900 — se confunda Petru I cel Tânăr, fiul Mircioaii, cu Petru voievod al Moldovei zis Șchiopul, fiul lui Mircea Coregentul. Data pe care o fixăm noi aici este desigur cea adevărată, căci dacă Alexandru II voievod este născut (precum afirmă chiar el în inscripția de la Coșuna) în martie 1529, următorul copil al lui Mircea coregentul, nu putea să se nască decât prin ianuarie 1530, iar în vedere că inscripția mormântală de la Bozen afirma că Domnul moldovean era în vârstă de peste 60 de ani, trebuie să admitem măcar anul 1533.

¹⁹⁴ V. mai sus.

¹⁹⁵ V. la pag. 32.

¹⁹⁶ Inscriptia pietrii mormântale a lui Vladislav voievod, Domnul Țării Românești din veacul al XV-lea (1447—1456, între 3 apr. și 3 iul.) pusă la mănăstirea Dealului pe mormântul acestui voievod în domnia lui Neagoe Basarab, poartă o dată greșită, 20 august 1455, căci știm că el a fost ucis de Vlad Țepeș (v. N. Iorga, *Inscriptii din besericile României*, București, 1905, fasc. 1, p. 100, nr. 198 ; v. și St. Nicolaescu, *Doc. sl.-rom.*, p. 254 și 325 ; v. I. C. Filitti, *Banatul...*, p. 27).

¹⁹⁷ S-ar părea că schimbarea de nume prin călugărire implica adoptarea, fie la bărbați, fie la femei, de nume călugărești începând cu aceeași literă ca prenumele mirean. Acest fapt nu poate, totuși, fi generalizat. Nu știm ce nume călugăresc va fi purtat Vlad voievod Călugărul înainte de a sui treptele tronului muntean. Însuși Barbu banul poartă în călugărie numele de Pahomie, care nu poate fi explicat prin faptul că litera B în grecește nu există și atunci ar fi putut da Pahomie. Soția sa însă poate că purta numele călugăresc de Salomia de la Slava, al cărui diminutiv va fi fost Negoslava. Totuși dacă unui Radu Călugărul, Domnul țării în prima jumătate a veacului al XVI-lea i se spusese în călugărie Paisie, acest nume îi venea de la prenumele său de Petru. Totuși o Neacșa, fiica lui Dragomir slujerul, în aceleași vremuri, se numea Methodia călugărița, iar o Vilaia, soția lui Dobromir banul, era Tomana monahia. Și asemenea cazuri aflăm multe în veacul al XVI-lea, alături de altele, în care într-adevăr numele călugăresc începea cu aceeași literă ca a numelui mirenesc

¹⁹⁸ Am mai relevat într-altă lucrare că am crede că Barbul banul, fiu indiscutabil al lui Neagoe de la Craiova și încă cel mai în vârstă, va fi fost născut dintr-o mamă româncă, iar Pârvul vornicul dintr-o sârboaică.

¹⁹⁹ Îl aflăm pentru întâia oară în primul document cunoscut nouă de la Basaraba III cel Bătrân, la 1 iunie 1475, și mai apare doar în domnia aceluiași voievod la 15 iulie 1475, boier fără dregătorie (v. G. D. Florescu, *Divanele domnești...*, București, 1943, p. 215 și 217).

²⁰⁰ V. Marcel Romanescu, *Neamurile Doamnei lui Neagoe Vodă*, în rev. „Arhivele Olteniei”, 1940.

²⁰¹ V. Al. Ivici, *Rodoslovie tablîte srpskih dinastija i vlastele*, ed. III. Novisad. 1928, care completează pe Jireček ; v. și M. Romanescu, *op. cit.*, anexa.

²⁰² V. la Octav George Lecca, *Genealogia a 100 de Case din Țara Românească și Moldova*, tabela 1-a. București. 1911, după care St. Nicolaescu, *Petru Vodă cel Tânăr...*, București. 1915, reproduce aceeași informație genealogică.

²⁰³ V. mai sus, la spița genealogică dresată de noi ca anexă.

²⁰⁴ Apare ca vel comis în lista mărturiilor domnești ale documentului lui Radul cel Mare din 12 iunie 1504 (Arh. St. Bucuresti. Fond M-rea Bistrita, sect. ist., VIII/1. or. hârt. ; ibidem. Cond. I, p. 358 ; ibidem. Cond. II, p. 552 ; Stefan D. Grecianu : *Șirul Voievozilor...*, p. 10) și păstrează această dregătorie și în domnia lui Mihnea I cel Rău până în noiembrie 1508, deoarece în iulie 1509 întâlnim ca mare comis pe un Toader.

²⁰⁵ În lucrarea lui Al. Ivici, amintită mai sus (v. nota 201) nu se face mențiune de această înrudire a neamului scoborător din Iacșa.

²⁰⁶ Al. Ivici, *op. cit.*, tabela genealogică Iacșici.

²⁰⁷ Al. Ivici, *op. cit.*, tabela genealogică Brancovici și, după el, I. C. Filitti, *Despina, Princesse de Valachie fille présumée de Jean Brancovitch*, extr. din „Rev. Ist. Rom“, vol. I, fasc. III (1931), p. 250 și M. Romanescu, *op. cit.*, tab. genealog. citată.

²⁰⁸ Al. Ivici, *op. cit.*, tabela Brancovici și M. Romanescu, *op. cit.*, *ibidem*.

²⁰⁹ Al. Ivici, *op. cit.*, *ibidem* și M. Romanescu, *op. cit.*, *ibidem*.

²¹⁰ Al. Ivici, *op. cit.*, tabela Țrepovici.

²¹¹ Mai este amintit acolo la 1541 (v. Al. Ivici, *op. cit.*).

²¹² Al. Ivici, *op. cit.*, *ibidem*.

²¹³ Al. Ivici, *op. cit.*, *ibidem*.

²¹⁴ Comunicare făcută nouă de I. C. Filitti. Nu credem că Petru I voievod cu Elena Țrepovici să mai fi avut un alt copil afară de fiica amintită, deoarece căsnicia nu a durat nici doi ani.

²¹⁵ Acest prenume de factură eminentemente sârbească, pe care însă îl aflăm chiar în Serbia încă de prin veacul al XV-lea și cu ortografierea Ștefan (v. Al. Ivici, *op. cit.*, la diferite neamuri), este întâlnit sub forma de Stepan în foarte rare cazuri în documentele muntene, dar odată întâlnit sub această formă, toate documentele ce se referă la acel personaj — vorbim evident de textele slavone, căci în traduceri românești a fost mai adesea trecut sub forma românească Ștefan — îi reproduc prenumele în acest chip.

Ca fapt istoric, știm că atât Letopisețul țării noastre, publicat de St. Nicolaescu (v. „Rev. pt. Ist. Arh. și Fil.“, p. 123—124) după ce relatează luptele dintre boieri și Petru I voievod cel Tânăr, după moartea lui Mircea III Ciobanul, la Românești, Șerpătești și Boiani, ne spune: „*Într-acea vreme veni și Stepan vel portar de la Țarigrad, de au adus steag de domnie lui Io Petru voievod, să fie în locul tătână-său, Mircii voievod*“, (v. și „Magazin istoric pt. Dacia“, vol. I, p. 182 și vol. IV, p. 274). N. Iorga la 1896 (v. *Contribuții...*, p. 7), afirma că acesta era chiar viitorul ctitor al Coșunei, lucru acceptat și de St. Nicolaescu (v. *Doc. sl.-rom.*, p. 280). Identificarea nu ne pare posibilă. Afirmația lui Iorga este în parte justificată, deoarece toate cronicile noastre din secolele trecute până la lămuritoarea lucrare a lui St. Nicolaescu (v. *Petru Vodă cel Tânăr...*, București, 1915), atât de des amintită în rândurile de mai sus, identifică sau mai bine zis confundă, pe Petru, fiul lui Mircea Ciobanul, cu Petru, fiul lui Mircea Coregentul. Știm că între aceste două ramuri de Băsărabesți, scoborătoare totuși din același Domn, Vlad voievod Dracul, era un mare antagonism în vremurile de care ne ocupăm, încât dacă Stepan vel portar va fi adus steag de domnie lui Petru, fiul Mircioaii, este puțin probabil ca tot el să fi fost intimul lui Alexandru II voievod și al fraților acestuia, cum rezultă din chipurile voievodale zugrăvite la Bucovățul Vechi.

Curios ne mai pare și faptul că Stepan vel portar, aducând steag de domnie lui Petru I cel Tânăr — după cum afirmă cronicile — nu a fost și nu este aflat nici odată ca sfetnic de vază al acestui Domn și de

el nu se mai știe nimic, dregătoria de mare portar nefiind — într-adevăr — dregătorie de divan, nici mai înainte, nici mai târziu. Dar în întreaga domnie, de vreo 8 ani, a lui Petru I cel Tânăr, nu aflăm nici un document de întărire a vreunei moșii, a vreunei mile, acestui boier, dacă informația cronicii este adevărată.

S-ar putea crede că aducerea steagului de domnie fiind pentru un Petru voievod, ar putea fi pentru fratele lui Alexandru II voievod, dar atunci acest lucru s-ar așeza la anul 1574, și anume în cursul lunilor mai-iunie, când, după luptele cu Ioan vodă cel Viteaz, Petru voievod zis „Șhiopul“ ia, cu ajutorul domnescului său frate, scaunul Moldovei. Dar nici atunci nu de Stepan, ctitorul Coșunei, poate fi vorba, căci acesta — judecând după data din lespedea sa mormântală chiar de la Coșuna — era stins din viață de vreo șase luni.

Și pentru că vorbim de acest Stepan vel portar, nu putem trece cu vederea o informație care credem că justifică sugestia noastră de mai sus. Într-un singur act cu mărturii domnești de la Alexandru II voievod, întâlnim ca al doilea boier al divanului pe un jupan Stepan biv vel portar, la 18 iulie 1571 (v. Bibl. Acad., CXXVI/4 ; Arh. St. București, Fond Episc. Buzău, Cond. II, p. 458), urmând îndată însemnatului dregător al acestui voievod, Dragomir marele vornic (v. pt. acesta nota 100) și precedând pe celălalt sfetnic de taină al Domnului, pe Ivașco Goleșcul marele logofăt.

Acest prenume de Stepan — eminate de factură sârbească precum am mai amintit — este întâlnit în aceste vremuri de mai multe ori. La 28 aprilie 1584 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Câmpulung, XXVIII/2). Petru II voievod Cercel întărește jupâniței Maria, fiica lui Ionaș, stăpânire în Voinești, veche și dreaptă moșie și de cumpărătoare a banului Neagoe cămărașul de la Marco părcălabul, pe 280 de florinți în galbeni și 11 000 aspri. Se specifică ritos că acea Maria avusese prigonire înaintea acestui Domn, pentru acest sat, cu jupânița Rada, fiica lui Stepan portariul, care susținea că satul fusese cumpărat de părințele ei pentru a-i face zestre. La judecată, Rada jupânița rămâne de lege împreună cu soțul ei, Stanciul.

Această jupâniță Rada mai trăia la 1592, deoarece la 27 august (v. Arh. St. București, Fond Măn. Câmpulung, XXVIII/1) și se întărește acea moșie Voinești, specificându-se că fusese a Banului Cămărașul de mostenire. În act se pomenește că Banul Cămărașul luase pe fiica lui Ștefan portarul pentru un fiu al său, anume Toader, și Stepan dăduse zestre mare fiicei sale. Înfățișăm și aceste lucruri din zestre, fiind extrem de interesante pentru acele vremi :

12 chițișe,

2 toașe, una de zarbă și alta de grana tot cu pușe de argint,

2 boarte, una cu mărgăritare, iar alta cu fluturi,

1 pereche cercei cu mărgăritar,

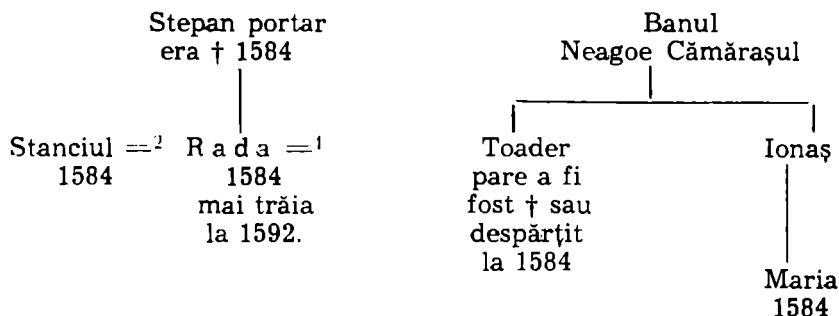
4 perechi de cercei cu bumb și mărgăritare,

2 mărgăritare de cofterie,

1 brâu de argint în 3 000 de aspri,

1 cal bun înșeuat și înfrânat cu frâul de argint și cu hârsoaia și scările de argint.

Spîța neamului acestui Stepan portar este deci următoarea :

Și pentru că vorbim de acest Stepan vel portar, neidentificabil ca neam, am crede că el este boierul cu acest prenume slav dintr-un document de la Petru II voievod Cercel, din 28 aprilie 1584 (v. Arh. St. București, Fond Măn. Câmpulung, XXVIII/2), dat unei jupânițe Maria, fiica unui Ionaș din satul Voinești (veche și dreaptă moșie și de cumpărătoare a banului Neagoe cămărașul de la Marco pârcaľabul, pe 280 de florinți în galbeni și 11 000 de aspri), în care se specifică ritos că acea Maria avusese prigonire înaintea lui Petru vodă Cercel pentru acest sat cu jupânița Rada, fiica lui Stepan portarul, care susținea că satul fusese cumpărat de părintele ei pentru a i se face zestre. La judecată, jupânița Rada rămâne de lege împreună cu soțul ei, Stanciul*.

Alți boieri cu numele de Stepan întâlnim prin documentele acestui veac al XVI-lea, și anume : la 14 iunie 1564 (v. Bibl. Acad. XC/12, or. sl. preg.), Petru I cel Tânăr întărește slugii sale Stepan spătar stăpânire peste moșia din Cernaia, ce o avea bătrână și dreaptă și de moștenire. Nu am putut identifica pe acest boier.

La 1590 iulie în 20 (v. ibidem, XCV/68), aflăm un act de la Mihnea II voievod, dat slugii sale Stepan vâtaful, ca să-i fie ocină în Cernaia din partea Baiului. Din cercetările noastre, acest Stepan vâtaf este unul din începătorii boierilor ziși „ot Cernaia“, frate cu Dumitrașco și părinte al lui Iacov, căpitan din Cernaia, această moșie fiind în jud. Mehedinți.

Asupra unui boier Stepan, despre care avem mai multe informații documentare — de altfel, extrem de interesante în ceea ce privește personajele de care se vorbește în acte — este un Stepan din Bărcănești — pe care însă nu-l putem lega cu boierii ziși „ot Bărcănești“, care scobor din Vâlcul de la Fianca, întâlnit abia în ultimii ani ai veacului al XVI-lea.

La 1566 sau 1567 septembrie în 7 (v. Bibl. Acad., XC/2 ; Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate...*, vol. II, p. 178), Petru I cel Tânăr întărește lui Stepan ca să-i fie stăpânire în Bărcănești, partea dată lui

* Informația se repetă așa, cu același comentariu, două paragrafe mai sus (n. red.).

de Lucsandra Doamna, la căsătorie. Soția lui Stepan era o jupâneasă Dobra și ei nu au avut copii care să mai fie în viață, toți murind înaintea părinților lor. Moșia o dăduse Stepan soției sale, pentru a-i face pomenirile după moarte și nimeni după moartea lui să aibe vreun amestec cu acest sat.

Din alte documente cu privire la acest personaj, și anume cel de la Alexandru II voievod din 15 iunie 1571 (v. Grecianu, *op. cit.*), aflăm că Dobra, după moartea lui Stepan, a avut pricini cu Coresi logofătul, care voia a întoarce Dobrei 600 de aspri pentru moșie. Domnul judecă și întărește moșia Dobrei. Interesant, pentru identificarea personajelor, este actul din 23 iulie 1572 (v. Grecianu, *op. cit.*, p. 188) prin care Domnul întărește lui Coresi logofătul al doilea satul Bărcăneștii, partea lui Stepan, cumpărată de la femeia lui Stepan, anume Dobra, fata Cuibei, și de la soțul ei — pe semne al doilea — anume Stan, pe 2 050 de aspri, pentru că această mai sus zisă moșie a fost de cumpărătoare a Doamnei Băsarăboia. Aceasta miluise pe Stepan cu acea moșie „pentru slujba lui ce au fost slujit de mic copil până la bătrânețe”. Apoi Stepan, fiind slugă domnească, spătar cu slujba și căzând pe acea vreme grele biruri și dajdii de 300 și 400 aspri pe țară, Dobra plătindu-le, a sărăcit și a trebuit să vândă lui Coresi logofătul partea ei din Bărcănești.

La acest act se mai poate adăuga și acela din 30 iunie 1572 (v. Stoica Nicolaescu, *Diaconul Coresi și familia lui*, București, 1909, p. 9—29), în care se amintește cumpărarea din partea lui Coresi logofătul a părții din Bărcănești de la Dobra, precizându-se că este dată de Doamna Ruxandra, fata lui Basarab voievod, deci de fiica lui Neagoe vodă Basarab, fostă, ulterior morții acestuia, soția lui Radul voievod de la Afumați și Doamnă a țării, căsătoria având loc în 1526.

În domnia lui Alexandru II voievod, mai cunoaștem alte două acte, primul din 13 martie 1572 (v. Bibl. Acad., XCV/14, or. sl. perg.) și celălalt din 10 aprilie 1572 (v. Arh. St. București, Fond Dom. Cor. Radu-Vodă, IV/1-bis, or. perg.; ibidem, Cond. I, p. 259). În primul, Alexandru II voievod întărește slugei sale, Stepan logofăt, partea lui Stan părcălabul și a fratelui său, din Drăgoiești și Uești, iar în al doilea, același Domn dă lui Voicilă din Țigănești ca să-i fie lui această moșie mai dinainte a Mihnei voievod, pentru că a cumpărat-o de la Stepan logofătul și a mai cumpărat Voicilă și de la Dobra, jupâneasa lui Stepan logofăt din Obidiți, o țigancă.

Cu toată coincidența, atât a prenumelui logofătului din Obidiți cu acel al spătarului din Bărcănești, precum și al numelui soțiilor lor, amândouă numite Dobra, nu este totuși nici o îndoială că sunt personaje complet diferite unele de altele. Stepan din Bărcănești era stins din viață la 15 iunie 1571, pe când omonimul său din Obidiți mai era în viață la 10 aprilie 1572. Este totodată interesantă și similitudinea cu numele ctitorului Coșuneii, a cărui soție poate va fi fost acea mare băneasă Dobra, îngropată după pristăvirea lui înăuntrul mănăstirii (v. pt. aceasta mai sus la nota 84).

²¹⁶ V mai sus nota 87.

²¹⁷ V. pt. el mai departe, în text. Părvul va fi logofăt în domnia lui Mhinea Turcitul.

²¹⁸ V. N. Iorga, *Contribuțiuni...*, p. 74—78 ; v. idem, *Întoarcerea unei pribege* : Doamna Maria Minio, în Anal. Acad. Rom., ser. III, tom XII, mem. 15 ; v. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI, Prefața.

²¹⁹ V. ibidem.

²²⁰ Mănăstirea Sfântului Matei, azi dispărută.

²²¹ Reproducem textul italian într-o limbă foarte stâlciță : „...Benetta, delle gambe non gè rimedio, como tolte ; maridata in ogliucciar et baron Parvulo, fio di quondam baron Stiepan, „stato grandomo apreso Allexandro, et di nostro linguagio ; il cargo suo, aziò intende, l'è che à cargo di tutte intratte, che al pallazo di principe aspetano ricever e dispensar, e mai conto nin se li pol levar, nè cercar...“.

Pentru înțelegerea acestui stil, dăm mai jos și textul corectat în limba italiană modernă, unele termene nefiind de loc explicite, și denotând că Pascal Marini di'Poli nu poseda în chip curent limba italiană (de altfel fiind raguzan) : „...Benetta — per la gambe nonc'è rimedio, sono come tolte ; e maritata in cluciar et barone Parvulo figlio dî quondam barone Stiepano, stato grand'omo apresso Alexandro et di nostro ligniaggio ; il carrico suo aggio intende l'è che a carico di tutte entrate che al palazzo del Principe aspetano ricevere e dispensare, e mai conto non gli si puo levar nè cercar...“.

Înfățișăm mai jos și o increngătură genealogică pentru a arăta înrudirile familiei Ecaterinei Doamnei (*vezi schema în p. 140*).

²²² Aceasta se traduce prin : din neamul sau din viața noastră.

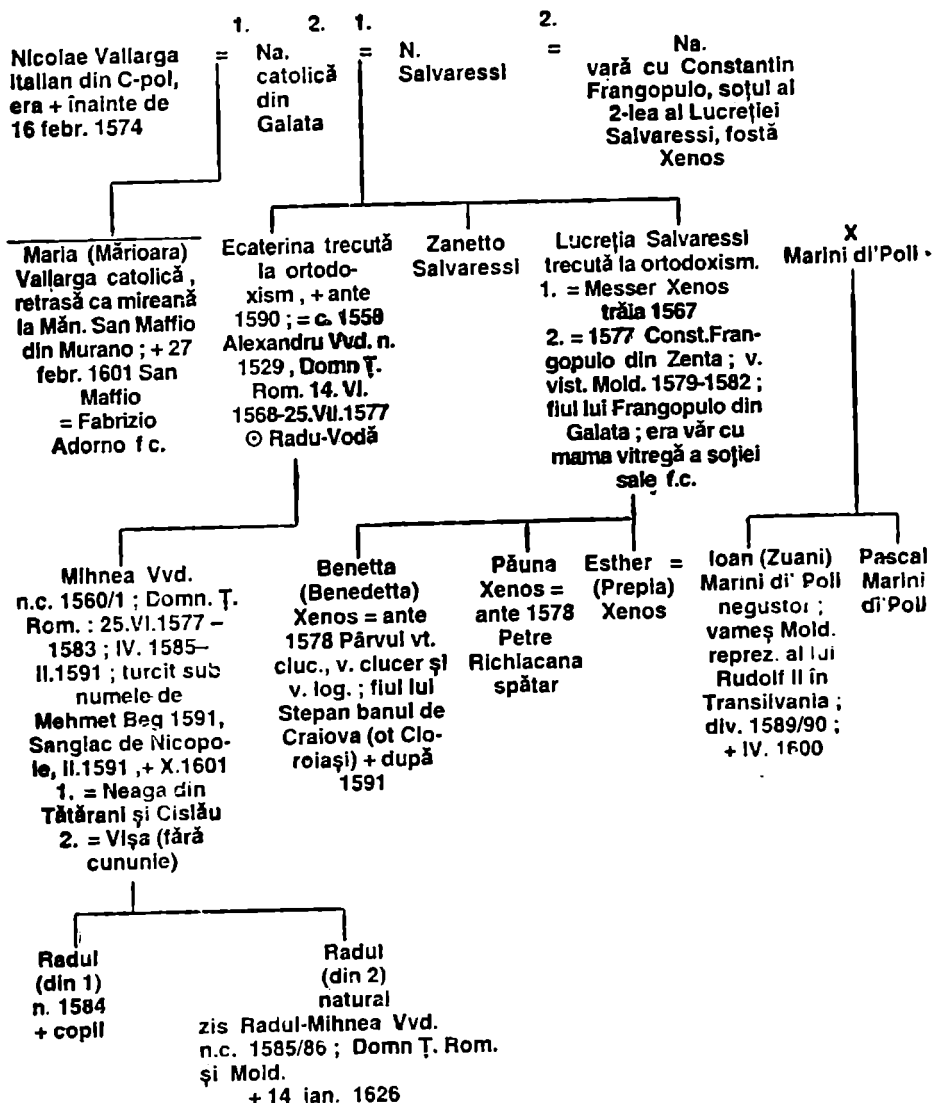
²²³ Informații asupra celor doi frați. Pascal și Ioan Marini di'Poli, din aceste vremuri, găsim în Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI : plecați de la Raguză, de unde vor fi fost originari, ei s-au stabilit la Sofia, îndatorindu-se peste măsură, au fugit peste Dunăre, în țările noastre, făcându-se negustori în Țara Românească. Se vorbește în aceste informații că Ioan — zis și Giva — a îndrăgit pe o femeie văduvă greacă bogată, lăudându-se că este om foarte bogat și negustor mare. Se dădea ca fiind de lege greacă și, amăgind-o, a luat-o cu sine. Acea jupâneasă, văzând însă cu cine avea de-a face, se despărți de el (v. ibidem, p. 318—320).

Greșește aici N. Iorga atunci când afirmă că această jupâneasă era nepoata lui Mihnea vodă, adică a lui Mihnea II voievod Turcitul, fiica Lucreției, cumnata lui și se chema Esther-Prepia și că au fost căsătoriți din 1587 până la 1590. Esther-Prepia era, într-adevăr, fiica Lucreției Xenos, însă era vara primară a lui Mihnea voievod Turcitul și din alte scrisori reiese că era căsătorită înainte de 1578. A fost într-adevăr soția celui Ioan, sau Zuoni, zis și Giva Marini di'Poli, de care însă s-a despărțit. Nu credem că informația aflată asupra acelei amăgiri a lui Ioan Marini di'Poli față de acea văduvă greacă să se refere la amintita Esther-Prepia Xenos.

²²⁴ V. scrisorile publicate de N. Iorga în *Contribuțiuni...*, București, 1896.

²²⁵ V. mai sus, nota 84.

²²⁶ Din actele ce am putut avea la dispoziție, putem înfățișa cariera lui Pârful, fiul lui Stepan banul. Va fi fost născut pe la 1550, întâlnindu-l ca al doilea clucer înainte de 1574 și aflându-l încă cu această slujbă și la 1578 (v. Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate*, vol.

II, p. 273), căci la 17 decembrie al acestui an, Mihnea II voievod îi în-
tărește satul Perișorul întreg, specificându-se că o jumătate o cum-
părase părintele său Stepan clucerul de la Stanca, jupâneasa lui Matei
din Caracal, iar cealaltă jumătate era miluire lui Stepan clucerul din
partea Mariei, jupâneasa lui Vlăsan, cu fii ei, cei trei boieri ziși „din
Brâncoveni“. Într-acest act i se mai întărește lui Părvul vtori clucer

stăpânire peste un sălaș de țigani care fusese de moștenire a lui Stan vel spătar și al jupănesii acestuia Caplea, care înfrățiseră pe Stepan clucerul (despre acest Stan am dat lămuriri mai sus).

La 4 decembrie 1579 (v. Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 274), aflăm de o întărire tot în Perișorul, precizându-se că o jumătate din acest sat fusese cumpărată de părintele lui Pârvul, Stepan biv vel clucer, de la Maria, fata lui Matei (acesta boierul din Caracal), drept 8 000 de aspri și un leagăn de Brașov. Și în acest act i se mai întărește lui Pârvul, vel clucer, un sălaș de țigani ce i l-a dat boierul Domnului Vintilă postelnicul, feciorul lui Stanciul Bengăi și jupâneasa lui Caplea, *când s-au înfrățit în sfânta biserică*, iar Pârvul a dat lui Vintilă pentru această frăție un mintei de cofterie și un pahar mare de argint unguresc. (Acest Stanciul Bengăi este fiul lui Stanciul Benga cel care căzuse în bătălia de la Boiani din 1559 și avea de soție pe Cărstina, sora lui Pătrașco voievod cel Bun, acest Stanciu II fiind mort încă înainte de 1577. Vintilă, feciorul său, cu soția sa Caplea, nu au avut scoborători).

În cursul anului 1585, în luna lui august la 10 (v. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI, p. 830), Pârvul clucerul vine într-o numeroasă misiune la Brașov, având o suită de 175 călăreți, printre care și comisul și logofătul Domnului. Aceștia erau Chesar marele logofăt (neidentificabil nouă până azi) și Mihalache comisul, și el neidentificabil. De altfel acesta din urmă, alături de Pârvul clucerul, se află din nou în misiune la Brașov la 10 septembrie ale aceluiași an.

La 18 iulie 1586, Mihnea voievod (v. Arh. St. București, Cond. brâncov., nr. IV, p. 815 (526 și 299) ; v. Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 275) întărește lui Pârvul marele clucer satul Bucovățul peste apa Jiului, specificându-se că acest sat fusese al jupânului Marcea postelnicul și al jupănesii sale Marăi, nepoata jupănesii Velica din Șitoaie, din partea Radului postelnicul și fratele său jupan Radul postelnicul, feciorul lui Matei al Margăi, nepotul Pârvului banul ot Craiova, *ginterele cinstitului deregător al părintelui său, jupan Stepan biv vel clucer*, cumnatul cinstitului diregător al Domnului, jupan Pârvul vel clucer. Stepan clucerul cumpărase acest sat Bucovățul pe o sumă foarte însemnată de 30 000 de aspri de la un turc Solac, plătind Stepan clucerul o traistă cu acești bani, furați în timpul domniei lui Petru I cel Tânăr (v. pt. detalii mai ample asupra acestui furt mai la vale).

Cu aceeași dată, purtând însă după St. Nicolaescu (v. *Petru Vodă cel Tânăr...*, p. 8—9), un alt izvor (Arh. St. București, Cond. brâncov., nr. 268, p. 408—410), aflăm unele schimbări în textul actului și unele completări interesante, care fixează data la care s-au întâmplat aceste fapte. Întărindu-se Bucovățul de peste apa Jiului lui Pârvul vel clucer, se dă lămurirea următoare : „dreaptă și bătrână moșie a jupanului Marcei postelnicul și a jupâneasii lui Marăi, nepoata jupâneasea Velicăi ot Șitoaia din partea Radului postelnicul, feciorul lui Matei al Margăi, nepotul Pârvului banul ot Craiova, ginterele cinstitului dregătorului părintelui Domniei Mele, jupan Pârvul vel clucer“. Se relevă năpasta de pe timpul domniei lui Petru I voievod cel Tânăr, afirmându-se că satul Bucovățul a fost vinovat de furtisagul banilor celui turc. Se mai precizează că jupan Marcea postelnicul „și frate-său mai mic“ se leapădă

de sat. Apoi, satul neputând plăti năpasta, a luat 30 000 aspri cu dobândă de la un ovrei de s-au plătit de acel turc Solac. „Iar după aceasta n-au fost multă zăbavă, ci au luat Domnul Dumnezeu și cinstitul Împărat pre părintele Domniei Mele, Io Alexandru voievod, cu domnia în Țara Românească“. Deci acest fapt s-a petrecut în ultimele zile ale lunii lui mai a anului 1568.

La 25 decembrie 1586 (v. Arh. St. București, Cond. nr. 443, filele 169—170; v. rev. „Oltenia“, cart. V, 163—164), avem o altă întărire lui Pârvul vel clucer, pentru a stăpâni în Mărăcini, partea lui Florea vâtaful, închinată lui de văduva lui Florea, anume Mușa.

La 9 aprilie 1587 (v. Arh. St. București, Cond. Căluș-Bucovăț, nr. 722, fil. 758—760; v. rev. „Oltenia“, cart. V, p. 164—166) avem o altă întărire lui Pârvul vel clucer asupra moșiei Cioroiul, cumpăratură din partea lui Pârvul de la mai mulți proprietari din sat (despre moșia Cioroiului „de la Jii“, știm că fusese bătrână și dreaptă stăpânire fetei lui Fărtat din Drăgășani, anume Vlădaia și a nepoatei acesteia, Calea, la 20 octombrie 1588, v. Arh. St. București, Fond Ep. Râmnic, XXIX/4, or. sl. hârt., trad. Dionisie Eclisiarh). Am crede totuși că data adevărată a actului trebuie să fie anterioară, în fruntea divanului fiind Dobromir vel ban, ce era mort încă din domnia lui Petru Cercel, deci actul trebuie să fie anterior anului 1585. Moșia Cioroiului fusese agonisită de pe timpul domniei lui Radul voievod Călugăru, după cum ne spune un act de la 1590 din 22 ianuarie (v. Arh. St. București, Fond Episc. Râmnic, XXIX/5, or. sl. hârt., cu trad. de Dionisie Eclisiarh). Atunci erau stăpâne cele trei fete ale lui Fărtat vornicul: Buica, Stanca și Vlădia. Una din aceste fete, călugărite chiar puțin după această dată, întărește Episcopiei sub numele de Monahia Eufrosina, a treia parte a ei din Cioroiul peste Jiu (v. Arh. St. București, ibidem, doc. 6 și 7, idem).

Cu o zi înainte de actul de la aliniatul precedent, anume la 8 aprilie 1587 (v. Arh. St. București, Cond. brâncov., nr. LV, p. 597 (365 și 279); v. Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 275), aflăm un act dat mănăstirii Coșuna pentru stăpânire a satului Bucovățul. Se precizează din nou că a fost al lui Marcea postelnicul, feciorul jupânesii Marăi, nepot Velicăi din Șitoaie, de la moșul său Radul postelnicul ce au pierit la Gura Tinoasei și al doilea, fratele lui Radul postelnicul, feciorul lui Matei al Margăi, nepotul Pârvului, banul din Craiova, *ginere lui jupan Stepan biv vel clucer* (v. pt. aceste înrudiri, I. C. Filitti, *Banatul...*). În act se relevă că Pârvul, vel logofăt de la Craiova, a fost fiul lui Stepan clucerul și că Petru vel spătar și jupâneasa sa Păuna, au avut satul Vălcănești înainte de 1587. Ei s-au înfrățit pe acest sat cu Pârvul marele logofăt, iar Pârvul logofătul, pentru frăție, i-a dat lui Pătru un cal foarte bun, prețuit la 10 000 de aspri, iar Păunei i-a dat un lefter de aur cu pietre și cu mărgăritare, prețuit la 25 000 de aspri.

Prin urmare, Pârvul, fiul lui Stepan marele ban, ctitorul Coșunei, devine mare logofăt al lui Mihnea II voievod în a doua domnie a acestuia, încă din 1587 și deține această înaltă dregătorie până la plecarea din scaunul țării a vărului său.

Porunca lui Mihai Viteazul din 10 iunie 1594 (v. Arh. St. București, Cond. Căluș-Bucovăț nr. 722, f. 419—429 și 837, 839; v. ibidem, Cond.

brâncov., nr. IV, p. 537 (837) și 410 : prima citare după rev. „Oltenia“, cart. VIII, p. 6—8, iar a doua după Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 388). Este o întărire făcută de Mihai Viteazul mănăstirii Coșuna asupra satului *Perișorul*, făcând din nou istoricul posesiunii (v. rev. „Oltenia“, citată). Celălalt act, purtând aceeași dată, vorbește de jupan Pârvul biv vel logofăt, fiul lui Stepan biv vel clucer, menționând că Pârvul a pribegit cu Mihnea voievod și i s-au întâmplat vreme de moarte de au murit la *Țarigrad*. Apoi rămăsese birul lui Pârvul logofătul de 40 000 de aspri în țară, când au pribegit Mihnea voievod și viind Ștefan vodă în țară (fiul lui Ioan vodă cel Viteaz din Moldova, suit în tron în mai 1591) și au apucat catastifele lui Mihnea vodă și au aflat de acești bani ce s-au zis mai sus, birul lui neplătit. „Apoi Ștefan voievod și cu Scurtul agă m-au apucat — zice Mihai Viteazul — pe Domnia Mea, atunci când am fost vel agă, la Ștefan voievod, cum să plătesc Domnia Mea acești mai sus ziși bani și să țin satele și ȝiganii și moșiile și toate părțile Pârvului logofăt“ ; apoi, tot în zilele lui Ștefan voievod, călugării de la mănăstirea Coșuna i-au dat lui Mihai vel agă acei 40 000 de aspri, primind toate câte au rămas după urma Pârvului logofăt.

Din toate aceste acte reiese că Pârvul, murind pe plaiuri străine în slujba unui fost Domn al țării care-și renegase credința creștină, nu lăsase în țara în care își făcuse o avere frumoasă, în mare parte moștenită de la părinte, nici o clironomie, nici directă, nici indirectă, căci nici un act ulterior nu mai pomeneste de scoborători, fie ai lui, fie ai surorii sale, Maria. De altfel, nici din alte acte nu am aflat că Radul postelnicul din Caracal cu Maria să fi avut vreun fecior sau fată, încât neamul lui Stepan banul, zis „din Cioroiași“, se stinge la prima generație scoborătoare din el.

²²⁷ Numele de Maria ni-l relevă I. C. Filitti (v. *Banatul...*).

²²⁸ Și N. Iorga a tradus textul italian al lui Pascal Marini di'Poli prin : „din neamul nostru“ (v. *Contribuțiuni...*).

²²⁹ V. mai sus în text.

²³⁰ V. N. Iorga, *op. cit.*, p. 11, scrisoarea lui Benedetto da Gajano sau Gagliano din 16 februarie 1574, către Mărioara Vallarga din Pera.

²³¹ V. *ibidem*, p. 29—31.

²³² Este vorba de Lucreția, fosta soție a acelui „Messer Xenos“, cu care a avut cele trei fete amintite în spița de mai sus (v. nota 222), recăsătorită în urmă, la 1577, cu Constantin Frangopulo, vărul mamei vi-trege a Lucreției și a Ecaterinei Doamna. Și această italiancă după tată — poate chiar Raguzană — își schimbase credința papistașă, împăr-tășind pe cea a Bisericii grece orientale, fiind trăitoare pe lângă curtea Domnului muntean, cumnatul ei.

²³³ Scrisoarea este în limba grecească, textul ei fiind transcris tot în prețioasa lucrare a lui N. Iorga, amintită de atâtea ori în notele acestei lucrări. Prin „biserica frâncă“ se înțelegea pe acele vremi bise-rica de rit catolic.

În țară la noi, biserica frâncă era cea a baraiților din Târgoviște a Sfântului Francisc, pe lângă care se afla și o mănăstire la sfârșitul vea-cului al XVI-lea. Tot atunci mai era și altă biserică papistașă : cea a Sfintei Maria. De altfel, se pare că mai erau în ființă și niște comunități

catolice la Șotinga, în Dâmbovița, la Câmpulung unde a fost un vechi „cloașter” — de la expresia germană Kloster — și la Râmnicul Vâlcea.

²³⁴ V. mai sus, în text.

²³⁵ V. pt. lămuriri în acest sens, nota 140.

²³⁶ Prima oară când întâlnim în onomasticul nostru boieresc acest prenume este în a doua jumătate a veacului al XV-lea, la feciorul lui Neagoe din Craiova, cunoscutul mare vornic al lui Vlad voievod Călugăruș, despre care am spus într-altă parte că am crede că este primul fecior din a doua căsnicie a părintelui său, pesemne cu o sârboaică. În neamul boierilor Craiovești mai întâlnim acest prenume, la chiar fiul cel mai mare al lui Pârșul vornicul, la acel mare ban al Craiovei din domnia lui Radul voievod cel Viteaz.

De la data încheierii studiului lui G. D. Florescu și până astăzi, cercetările întreprinse după restaurarea picturii la mănăstirea Coșuna au adus la lumină date necunoscute de autor prezente în studiile Ecaterinei Cincheza-Buculei, *Nouveaux feuillets dans la chronique murale de Bucovăț*, în „Revue roumaine d'histoire”, XXVIII (1989), nr. 4, p. 465—476 și *Sur la peinture du narthex de l'église du monastère de Bucovăț (XVIIe siècle): présence d'un peintre grec ignoré*, în „Revue roumaine de l'histoire de l'art”, XXVI (1989), p. 11—26. Pentru documentele folosite după revista „Oltenia”, recomand utilizarea colecției D.R.H., vol. VI—VIII, iar pentru problematica relațiilor dintre Țara Românească și Moldova în epoca abordată a se consulta și Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, vol. I, București, 1980 (P.C.).

O VECHĂ CRONICĂ GENEALOGICĂ : FAMILIA BARONILOR KAPRI

Ședința din 3 octombrie 1995

Sunt mai bine de patru ani de când, într-una din comunicările prezentate la cel de-al doilea Simpozion de Studii Genealogice, din iunie 1991, observam că „istoria armenilor din Moldova se poate reconstitui relativ ușor la *nivel de comunitate*, dar la nivel de *familii* lucrurile sau cu totul altfel“, arătând și impedimentele care generează această realitate¹. Semnalam, cu același prilej, că un exemplar, în limba română, dintr-o cronică a familiei Kapri îl văzusem la d-na dr. Munteanu, fiica profesorului Marcel Kapri din Iași². A mai trecut ceva timp până când am reluat legătura cu d-na dr. Alice Munteanu și am revăzut manuscrisul. Stăpâna lui a avut deosebită amabilitate să mi-l încredințeze pentru a-l studia pe îndelete și a-l edita. Îi mulțumesc și aici pentru această încredere, care mă pune azi în postura foarte plăcută de a vorbi despre o cronică genealogică unică în felul ei.

Dar înainte de a intra în subiect, trebuie să mărturisesc că interesul meu pentru istoria acestei mari familii armenesti are o origine mai veche și foarte subiectivă. În primii ani ai vieții mele, în acei ani din care păstrăm amintiri ca niște umbre, fără să putem ști câteodată dacă sunt în adevăr amintirile noastre sau sunt rezultatul povestirilor altora, un personaj des menționat în lumea mea de la Fălticeni era *baronul Jean Kapri*. Venise acolo ca unul din acei mulți izgoniți de la casele lor la începutul lui martie 1949 și găsisese un adăpost, vremelnic, într-o odaie din casa bunicului meu. Ceea ce mi s-a povestit despre el îi dădea o aură fantastică. Fusesse căsătorit, la Botoșani, cu o femeie foarte frumoasă, moartă într-un accident (de călărie sau de trăsură) și el mergea peste tot însoțit de masca mortuară a nevestei lui, de care continua să fie îndrăgostit și după decenii. A fost, această mască mortuară, singurul lucru prețios pe care l-a luat în noaptea izgonirii sale și cu acest lucru a cerut să fie înmormântat. Mormântul lui, în țințirul de la Tâmpaști (azi Grădini, după o pudibundă schimbare în anii '70), s-a irosit de mult.

¹ În *ArhGen*, I (VI), 1994, 1—2, p. 112—113.

² *Ibidem*, p. 113, n. 5.

Câțiva ani după moartea lui, am cunoscut — copil, prin 1958—1959 — pe una din fiicele sale : fusese măritată cu cineva din aristocrația României vechi și acum era soția unui evreu botoșănean foarte distins, Rossmann (nu sunt sigur dacă numele se scrie așa !), proprietarul ultimului circ particular din țara noastră (cel puțin, așa mi s-a spus atunci). Am admirat-o, la Fălticeni, mai multe seri, în numerele de călărie — frumoasă, distinsă, îmbrăcată ca o doamnă de la Curtea Franței veacului XVIII, călărind un splendid cal sur. Am fost martorul tăcut al disperării acestei femei care nu putea regăsi nici măcar mormântul tatălui său. Am pornit să caut aceste personaje în istoria familiei Kapri.

*

Manuscrisul pe care vi-l prezint este azi, din păcate, incomplet și cu foile pe alocuri greșit așezate. Legătura e cu totul nouă ; mâna pioasă care a cuprins în ea foile risipite merită recunoștința noastră. Numai cât, simpla lectură a acestor foi nu e de natură să arate ordinea în care ele s-au succedat în forma inițială a acestui manuscris. O întâmplare s-a adăugat alteia, pentru ca să pot reconstitui mai bine istoria acestei cronici de familie. Anume, între hârtiile pe care le-am primit din arhiva profesorului Traian Larionescu — fost secretar al Cercului Genealogic Român (1943—1944) — am găsit o mare spiță a familiei Kapri ; ea este, evident, materializarea grafică a aceleiași cronici, dar — pare-se — după un exemplar mai complet ; cu ajutorul ei, am putut determina mai ușor și mai sigur ordinea inițială a fiilelor din manuscrisul ieșan și, în același timp, am putut determina și lipsurile — pe care le presupusesem deja, de la prima lectură a cronicii. Astfel, se conturează istoria acestei cronici cam în felul următor.

La începutul anilor '30 ai veacului trecut, profesorul sucevean Asfador Romașcan a fost însărcinat de familia Kapri să-i scrie istoria. I s-au pus la dispoziție arhiva și toate datele cunoscute pentru ambele ei ramuri : „Bine a judecat familia baron Kapri, lăsând urmașilor lor tulpina descendenților. Căci, în adevăr, unei familii atât de nobile era logic ca să se știe înflorirea și progresarea străbunului lor, spre a se păstra de ei etern temelia înscrisă“. Așa începe *Prefața*, datată 1834. Și continuă : „De unde puteau să știe, atât copiii lor, cât și oricine, că această nobilă familie din vechime și din bătrâni a rămas pururea laudabilă. Așadar, și noi, pe cât ne-a fost posibil a ști și a auzi, după spusele bătrânilor din Suceava și din documentele scrise, am notat adevărul în următoarea scriere, acestei familii, de la nașterea ei *până în prezent*. Care va rămânea ca suvenir, din copii în copii și din neam în neam“.

Trei lucruri trebuie, desigur, precizate de la început.

Autorul, Asfador Romașcan, aparținea și el unei importante familii armenesti și era înrudit îndeaproape, am impresia, cu baronii Kapri : genealogia redactată de el menționează două înrudiri între familiile Kapri și Romașcan. Asfador Romașcan nu era un anonim : însemnări din epocă îl desemnează drept „dascăl al națiunii armenes“.

A doua chestiune privește data scrierii. Autorul își încheie prefața cu cuvintele „Făcut de mine în anul 1834“; dar ceea ce avem noi în fața ochilor este un manuscris care nu poate fi datat, cu precizie în 1899: la p. 26, mâna căreia îi datorăm manuscrisul întreg menționează *începerea* zidirii unei capele de către Ana Kapri, „în vara anului 1899“; în josul paginii, moartea aceleiași Ana Kapri, la 22 octombrie 1899, este consemnată de o altă mână — de bunicul profesorului Marcel Kapri.

Dar și în interiorul textului scris de aceeași mână se poate identifica o etapă intermediară. Autorul spune, în prefață, că a făcut istoria familiei Kapri „până în prezent“, adică până la 1834; dar textul actual — cel scris de o singură mână — duce informațiile *despre ambele ramuri* mult dincolo de anul 1834. Astfel, cred că textul inițial a fost revăzut și adăugit mereu, ținut la zi, de cineva din ramura majoră (căreia i-a aparținut și profesorul Marcel Kapri); cândva, spre anii '90 ai veacului trecut, cronica a fost multiplicată pentru diverși membri ai familiei Kapri.

Existența câtorva etape — de o *stemă* a manuscriselor e încă prematur să vorbim — pune, însă, și cea de-a treia chestiune: în ce limbă a fost scrisă această cronică? În nici un caz — și acest lucru se poate afirma tranșant, de la început — nu a fost scrisă în limba română: un neam de armeni, baroni austrieci trăitori la Suceava, nu și-ar fi făcut istoria neamului lor în românește, ci fie în armeneste, fie în nemțește. Dat fiind, însă, că autorul a fost un „dascăl al națiunii armene“, cred că textul inițial s-a scris în limba armeană iar traducerea s-a efectuat odată cu una din adăugirile din veacul trecut, atunci când unii membri ai familiei Kapri au trecut în Regatul României, așezându-se la Botoșani și la Roman.

Sunt convins că mai există versiuni ale cronicii pe care o prezint azi, pe la alți urmași ai familiei Kapri; voi fi recunoscător celor care mi le vor semnala.

*

Începuturile acestei familii au toate șansele să fie așa cum le înfățișează Asfador Romașcan. Am verificat, pe cât a fost posibil, afirmațiile sale pentru partea veche și le-am găsit corecte. Documente tipărite încă de T. Balan, în colecția sa de *Documente bucovinene*, altele cuprinse, în rezumate, în cataloagele documentelor sucevene, coroborează perfect știrile din cronică — referitoare la purtătorii numelui Kapri — fără să aducă nimic în plus. Asfador Romașcan a făcut o bună operă de istoric al familiei, prelucrând documentele; dar el a adăugat și date culese din bisericile armenesti, în special din Suceava, unde, la Sf. Simion, pare să fi fost o adevărată necropolă a acestui neam (se menționează vreo 13 membri ai familiei Kapri îngropați acolo: „este piatră scrisă pe mormânt“, precizează autorul de mai multe ori). În plus, mi se pare evident că el a primit de la toți membrii atunci în viață ai acestei familii date foarte exacte — de naștere, moarte, căsătorie, despre studii, activități și proprietăți — pe care le-a coroborat și le-a sistematizat. Expunerea sa urmează un sistem

propriu, foarte logic, permițând reconstituirea arborelui genealogic fără dificultăți.

Lucrarea lui Asfadur Romașcan se intitulează — în versiunea ei românească — *Genealogia familiei baron Kapri* și are un motto: „Arborele bun produce roade bune“. Conform știrilor culese la 1830—1834, „cel mai bătrân din familie“ ar fi fost armeanul Nicoară Capdebou (Cap-de-bou) din Suceava, de la care familia păstra un hrisov din vremea lui Gheorghe vodă Ștefan din 1654. El avea rude în Ardeal și în Ungaria — în adevăr, o familie Kábdebó a existat între armenii de peste munți și o urmașă a lor trebuie să fie cunoscuta pianistă Mariana Kábdebó. Cu soția sa Ana — ambii avându-și locul de veci în satul Dorna — Nicoară a avut un fiu, Grigore, care, pentru ochii săi căprui, ar fi fost poreclit *Kapri*. Se arată că a făcut un pod la Tecuci, pe care se află numele lui, și că a murit la 1731 (1735 ?), fiind înmormântat la Sf. Cruce din Suceava; soția sa, Maria, a fost înmormântată tot acolo, la Sf. Cruce, „unde este și astăzi piatră scrisă pe mormântul lor“. Fiii lor, Ioan (Ohanes) și Andrei (Avedik), sunt întemeietorii celor două ramuri, menționate deja de câteva ori.

Frații Kapri erau foarte bogați încă înainte de anexarea Bucovinei la Imperiul Habsburgic în 1775. Noua situație le-a deschis perspective și mai frumoase pentru îndeletnicirile lor. Recunoscuți „Edler von Marecey“ (Mărăței), ei devin, în anii următori, cavaleri și apoi baroni³. Deviza stemei lor exprimă cât se poate de bine temeiul acestei ascensiuni aristocratice: „Industriae et fidelitatis fructus“⁴. Titlul de baron este repetat — ar putea zice cineva — obsesiv în cronică, dar și în documente; nici un Kapri nu e citat doar cu prenumele (Nicolae, Ariton, Iacob, Ioan etc.) și numele (Kapri), ci neapărat și cu titlul, de obicei interpus: Nicolae baron Kapri, Ariton baron Kapri etc. *Este absolut la fel și în documente*. Cred că nu ne aflăm în fața unei manifestări de snobism, ci e vorba de altceva. Clasa nobilă a armenilor cuprindea trei categorii: principii (amiri), *baronii* și cavalerii (der, ter). Titlul acesta era o moștenire din vremea cruciadelor și era formula folosită pentru a desemna apartenența la respectiva categorie de nobili. Peste el, s-a suprapus titlul nobiliar omonim.

Cei doi frați — Ohanes și Avedik — au avut mulți copii: primul a avut șase băieți iar al doilea — trei. La ambii, întâiul născut a fost botezat Nicolae. Cel de-al treilea fiu al lui Ohanes, Vartires Kapri, este bunicul lui Simon Kapri: fiul acestuia, Iacob, căsătorit cu Alisa Drăghici — a cărei soră, Virginia, a fost soția unuia din băieții scriitorului junimist Nicu Gane — este tatăl doctorului Marcel Kapri (1897—1966), profesor la Institutul de Medicină și Farmacie din Iași.

³ V. și Mihai-Ștefan Ceașu, *Mutații etnico-sociale în structura nobilității din Bucovina (sfârșitul secolului XVIII — începutul secolului XIX)*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 3—4, p. 171.

⁴ O frumoasă reprezentare a stemei, cu această deviză, am aflat pe un monument funerar din cimitirul bisericii Sf. Simion (Turnu-Roșu) din Suceava, închinat lui IGNATZ FREIHERR V. KAPRI. O reproduc în anexă, împreună cu o variantă modernă a stemei, înmormântată din ilustrațiile lucrării lui Eric Prokopowicz, *Der Adel in der Bukowina*, în vol. *Spuren der deutschen Einwanderung in die Bukowina vor 200 Jahren...*, München, 1983, p. 176.

În ceea ce privește alianțele matrimoniale, se observă că până spre sfârșitul veacului trecut ele s-au produs exclusiv în cercul elitei armenesti. Se repetă de multe ori numele unor familii ca Aïwas, Alaci, Antonaș, Aritonowicz, Balassan, Baroncea, Bolfos, Botoșan, Buicliu, Buzatov, Ciuntu, Goilav, Hăul, Iakobentz, Lucasievici, Miculi, Missir, Moysa, Prunkul, Romașcan, Tatos. O singură căsătorie între doi membri ai acestei familii s-a produs spre sfârșitul veacului trecut, între Gheorghe Em. Kapri (dintr-o bransă a ramurii majore) și Albina Mihail Kapri, din ramura secundă. Ei sunt străbunicii d-lui Peter von Kapri, unul din puținii care au mai rămas purtători ai numelui, azi cetățean german.

De la sfârșitul veacului trecut, căsătoriile încep a se face și în familii românești, cu nume mai mult sau mai puțin cunoscute din istorie, dar și în familii străine (germane — von Schwich, von Strohnner; poloneze — von Gorzycki-Korab; ungurești — Teleky, Telegdy). Dintre familiile românești cunoscute, menționez Mavrocordații și Floreștii. Emanuel von Kapri — fiul născut din căsătoria, menționată deja, a celor doi Kapri, Gheorghe și Albina — a luat, în a doua sa căsătorie (în prima avusese pe Ilona Telegdy), pe Lia Florescu, fiica lui Radu Florescu și a Olgăi Athanasie Stolojan (aceasta din urmă, soră a Liei Stolojan, soția lui Vintilă I. C. Brătianu). Emanuel von Kapri și Lia, născută Florescu, sunt părinții d-lui Peter von Kapri, amintit mai sus.

Voi încheia, subliniind încă o dată interesul cu totul deosebit pe care-l prezintă, pentru genealogist, dar și pentru istoric, această cronică a familiei baronilor Kapri. Ca *informații*, e de neprețuit — mai cu seamă pentru istoria comunității armenice din Moldova și mai ales a aceleia din Suceava (menționarea a vreo 15 pietre funerare cu inscripții îndeamnă la căutarea lor: mai există oare?!). Ea este interesantă, în același timp, pentru istoria *mentalităților*: o familie de mari negustori, foarte bogați, care, prin activitatea lor, acced în cadrele aristocrației Imperiului Habsburgic, sunt mândri — firește — de acest lucru, dar nu se pierd cu firea și nici nu se desțărează; ei au conștiința importanței și puterii lor și, fără a căuta strămoși iluștri, întemeiază istoria familiei lor pentru știința urmașilor, ca să le slujească de îndreptar în viață.

Mai departe, însă, existența acestei cronici poate să pună problema *modelului*: a fost un caz singular printre armeni, sau Asfador Romașcan a avut un model? Desigur, între armeni a putut fi el însuși un „cap de serie” (mai cunosc două uriașe genealogii armenesti, dar sub formă de planșe: una a familiei von Prunkul, tipărită la Viena înainte de primul război mondial, cealaltă a familiei Goilav)⁵. Au putut exista modele între românii sau germanii din Bucovina? Sunt întrebări la

⁵ Ambele au fost cercetate, în 1927, de savantul francez Frédéric Macler, căruia i le-a comunicat d-na Manissalian, născută Aburel; cf. Frédéric, Macler, *Raport sur une mission scientifique en Roumanie*, în „Revue des Etudes Armeniennes”, X/1, 1930, p. 21 și fig. 19—21.

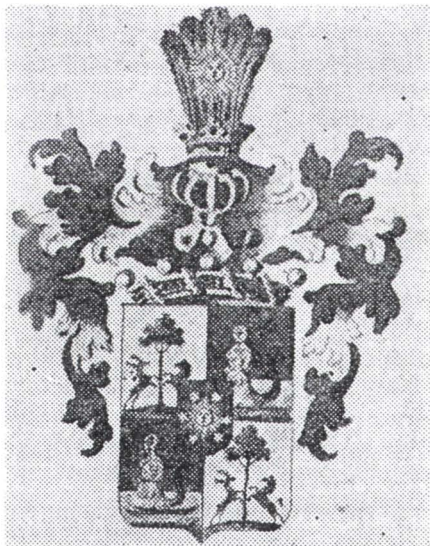
care nu văd cum s-ar putea răspunde. Să ne mulțumim, deocamdată, cu constatarea că cea dintâi cronică de familie o datorăm, în Moldova, unui neam de armeni : baronii Kapri.

În forma sa actuală, manuscrisul are 60 de pagini numerotate, însă cel care a efectuat numerotarea a luat în considerare doar paginile scrise, nu și câte un *verso* nescris ; așa s-a ajuns ca unele pagini de *recto* să poarte numere pare, deși, într-o numerotare normală, ele sunt întotdeauna purtătoare de numere impare.

Pentru a obține expunerea logică, urmată de autorul însuși (în părțile a căror continuitate e neîndoieală), cred că paginile trebuie citite în următoarea ordine : 1—19, 40—41, 20—29, 32—33, 30—31, 36—37, 34—35, 46—56, 59, 44—45, 60, 57—58, 42—43, 38—39. În această ordine le-am și transcris pentru ediția de față, marcând în paranteze drepte, în *aldine* — marginal sau în text — paginația manuscrisului.

În transcriere, am păstrat nealterat stilul și am menținut forma numelor (chiar cu variații). Am renunțat, însă, la W (în nume ca Viena și Vartires) și am adoptat ortografia curentă. Diferitele inabilități de exprimare le-am corectat, cel mai adesea, în chip tacit. Am păstrat grafia *Baron* (cu majusculă), pentru că acestui cuvânt i se dădea sensul unei părți a numelui.

Pentru a ușura restabilirea filiațiilor, fiecare personaj a primit un număr ; aceste numere sunt întotdeauna între paranteze rotunde înaintea numelor. Numerotarea ține seama de ordinea expunerii : de la 1 la 24 ea urmează pe generații iar de la 25 la 150 — pe ramuri și subramuri. Schema din tabelul anexat va îngădui cu ușurință reconstituirea arborelui genealogic. În acest tabel, cifrele în *aldine* indică bărbații care au avut urmași, cele simple pe bărbații fără urmași iar cele *cursive* pe femei. Parantezele drepte marchează adăugirile editorului (după spițele Traian Larionescu), trecute fie în note, fie după finalul textului.

Stema familiei Kapri (după Eric Prokopowicz)

Prefața

[1]

Bine a judecat familia Baron Kapri, lăsând urmașilor lor tulpina descendenților.

Căci în adevăr, unei familii atât de nobilă, era logic ca să se știe înflorirea și progresarea, spre a se păstra de ei etern temelia înscrisă.

De unde puteau să știe, atât copiii lor, cât și oricine, că această nobilă familie, din vechime și din bătrâni, a rămas pururea lăudabilă ?

Așadar, și noi, pe cât ne-a fost posibil a ști și a auzi, după spusele bătrânilor din Suceava și documentele scrise, am notat adevărul în următoarea scriere, acestei familii, de la nașterea ei până în prezent.

Care va rămânea ca suvenir, din copii în copii și din neam în neam. Făcut de mine în anul 1834.

Asfador Romașcan
(Profesor la Suceava)

[2]

Genealogia familiei Baron Kapri

Arborele bun produce roade bune.

Trebuie să se știe că tulpina sau rădăcina familiei nobile Baron Kapri vine de la Nicora Cap-de-bou : acesta au fost cel mai bătrân din familie, precum mai jos se explică.

Deci, persoana mai sus citată, de ritul gregorian, era cunoscută și renumită în națiunea armeană din orașul Suceava din Bucovina, astfel că era mult onorat, precum dovedește hrisovul original dat de voievodul Ștefan Gheorghie din Iași, sub a sa semnătură, numindu-l Nicoran cămărașel, la anul mântuirii 1634.

Rezultă mult din acest act că Nicora Cap-de-bou au fost remarcat în această țară și între armeni, și fiindcă el avea rude în Ardeal, de pe timpul când armenii pentru prima oară trecură în Ardeal și în Ungaria, mergea deseori să-și vadă rudele, consultându-i spre afaceri onorabile ; pe timpul acela, din cauza tatarilor se făcuse multe jefuiri și el, împreună cu soția sa, întorcându-se mai [3] târziu, încetă ambii soți din viață în satul Dorna, în Bucovina, și acolo se și înmormântă.

Fiul lor Grigori, spre nestearsa pomenire a părinților, zidi un pod la Dorna, care există și astăzi, intitulându-se „podul armanului“.

**Nicora Cap-de-bou ... Anna
Grigorie Nicora ... Maria**

Grigorie Nicora urmează să succedez numele său bun și lăudabil între armeni, bucurându-se de o reputație frumoasă, atât în privința financiară cât și a deșteptăciunii.

Acesta, în unire cu câțiva armeni dintre cei mai notabili, merg și se prezintă înaintea voievodului domn din Iași, în interesul națiunii armene, susținând cauza într-un mod curajos și înțelept, încât spectatorii l-au admirat mult.

A doua zi, voievodul dă poruncă boierilor divanului ca să poftască pe acea persoană notabilă, dintre deputațiunea armeană, spre a se prezenta la divan, servindu-se cu următoarele cuvinte : „Acel cu ochi câprii să vie înlăuntrul“, și de aicea au succedat titlul de Kapri al acestei familii.

[4] Bunul urmaș Grigorie Kapri, din zi în zi, prin energia sa, își mărește numele său, progresând în interesele sale, cu nume loial și, fiind iubitor națiunii sale și milostiv în același timp, făcea bunătăți pretutindenea pe unde trecea.

Podul de piatră din Tecuci, pe care e săpată inscripția în piatră, se citește astfel și astăzi : „Acest pod de piatră este făcut de mine, Grigorie Kapri armanul“, dând totodată multe daruri bisericilor din Moldova și monastirilor române și în urma multor fapte frumoase încetează din viață, venerabilul Grigore Kapri, și soția sa, la anul 1731 și ambii se înmormântează înaintea bisericii cu hramul Sfânta Cruce din Suceava, precum dovedește piatra de pe mormântul lor, lăsând pe urma lor trei copii, anume : Ioan, Avedic și Zamfira Kapri.

Acești doi fii, Ioan și Avedic, urmează același drum părinților lor, în unire și simpatie, tinând direcțiunea predecesorilor părinți, cu onestitate în societate, fiind totodată adevărați creștini ortodocși, de unde rezultă o simpatie exemplară către ei din partea coreligionarilor lor și a întregii societăți care i-a cunoscut. Oriunde aveau întrevedere cu lumea nobilă, inzeștrați de virtute și Dumnezeu binecuvântându-i, le-au [5] dat putere și avuție, până când, cu onoarea ce posedau, chiar împărații Austriei în timpuri au fost în gazdă la acești doi frați, arătându-le multă dragoste, precum și personalul Curții imperiale.

Milostivul și marele împărat Iosef, cu ai săi, de două ori au fost în gazdă la acești doi frați, prima oară la anul 1783, în luna iulie, și a doua oară la 1785, tot în luna iulie.

Împăratul, în ambele ocazii de găzduire la ei, i-a invitat ca comeseși și văzându-i atât de nobili și primitivi, le-a spus că dacă vor veni pe la Viena, să se vază cu el, promite în același timp nobilia familiei Kapri și în scurt timp o și îndeplinește. Asemenea, îi îndeamnă ca pe copiii lor să-i trimeată la Viena spre a le da servicii și onoruri.

A pretins împăratul ca să asiste la Liturghia grigoriană și ei făcând preparativele cuviincioase, s-a săvârșit Sfânta Liturghie în fața împăratului și a personalului Curții imperiale, în toată splendoarea, precum și *Te-Deum*-ul convenit în onoarea împăratului, care, rămânând pe deplin mulțumit, a arătat familiei Kapri și națiunii armene o simpatie meritaibilă, cunoscând că credința națiunii armene e întemeiată stabil, ca apostolică, ortodoxă. [6] Cu această ocazie, împăratul, reîntorcându-se la Viena, a recunoscut națiunea armeană ca tolerantă.

În urma recomandării împăratului, acești doi frați au primit, în numele națiunii armene, acte de binecuvântare din partea Papei și Pa-

triarhilor, făcând cunoscut și tuturor scaunelor patriarhale armene ca acești doi frați Kapri să fie recunoscuți și stabiliți ca persoane de clasa prima, precum și administrația averii bisericilor să fie de ei condusă ca epitropi.

Ei au fost cu inimă miloasă și s-au purtat foarte corect cu toată lumea, onorând cu prisosință națiunea lor, ajutând nevoiașii, dând multe daruri bisericilor din oraș și schiturilor, care până astăzi încă există în averile acelor biserici. Un clopot mare au dăruit bisericii Sf. Cruce și alte suveniruri care sunt notate în inventariul respectiv, precum și multe binefaceri în mod secret.

La anul 1775, titorele [= ctitorul — *n.n.*] bisericii, Ioan Kapri, zi-dește pridvorul bisericii Sf. Cruce, cu numele Sf. Ioan Botezătorul și în fiecare an, în acea zi fixată, la timpul Liturghiei, se pomenesc sufletele adormiților Baron Kapri.

Deci acești bătrâni nobili au fost fericiți în tot chipul, cu spirit și corp, căpătând nume mare și laudat, lăsând urmașilor în etern [7] numele de Baron, nobil și răspândit, asemenea faptele lor virtuozose au reflectat coborâtorilor familiei, ca fapte spirituale, iubindu-și familia și în parte pe fiecare om, dându-le consilii bune, rămânând ca suvenir neșterse în inimile tuturor, decedând către Domnul, în șirurile Apostolilor, ale căror spirite Dumnezeu să le lumineze.

Nicolae Ioan Baron Kapri și cinci frați ai săi și Nicolae Avedic Baron Kapri cu ai săi doi frați succedază, clironomisând onoarea și averea părinților lor. Bindecuvântarea prețioasă a bătrânilor și milosteniile făcute de familie plutind asupra succesorilor, au cauzat mai multă stimă acestora din urmă, precum dovedesc actele autentice și diplomele imperiale austriace.

Deși din timpurile bătrânilor posedau onoruri, precum dovedesc hrisoavele voievozilor din Țara Moldovei, care se păstrează în original de familia Baron Kapri, care acte dispensează pe familia Kapri de orice dări către stat, însă când au trecut Bucovina sub stăpânirea Austriei, la 1775, li se deschise cu această ocaziune o (situație) favorabilă de orice, precum s-a zis mai sus, că milostivul împărat Iosef, cu venirea lui în Bucovina, a fost și la Suceava, unde au fost în gazdă la familia Baron Kapri, îmbrățoșându-i, i-au onorat cu nobilia.

[8] Deci dar această familie aleasă înflorea din zi în zi și frații Nicolae și Vartires Kapri, cu consiliul întregii familii, se duc la Viena la 1789 și cer audiență, de a vedea pe marele împărat Iosef, prima la Șonbrun, după recomandăția prietenului lor, General Ențenberg. Împăratul văzându-i, i-a primit cu duioșie, bucurându-se de sosirea lor.

Familia Kapri au dus cu ei atunci, din Moldova și Constantinopole, mai multe probe de o sumă însemnată în materii de matasă, turcești, în bucăți, pe care le dădu ca daruri împăratului, care le primi cu bucurie, fiind de mare folos ca eșantioane pentru fabricile din Austria. Ca recompensă de mulțumire, împăratul, în aceeași zi, dădu ordin tuturor fabricanților de mărfuri ca să elibereze pe comptul său orice marfă familiei Baron Kapri și de calitățile ce le vor conveni. Însă ei, fiind satisfăcuți pe deplin de dragostea și onoarea ce le arată împăratul, au

luat mărfuri de pe la fabrici plătind fabricanților din punga lor proprie, până la un ban.

După câteva zile, primesc de la împăratul audiența cerută de ei și împăratul primindu-i, exprimă în cabinetul său, în fața tuturor ai săi: „Eu, mergând la Suceava de două ori, am văzut și cunoscut familia Kapri [9] ca persoane de prima clasă și am găsit de cuviință a fi în gazdă în două rânduri la locuința lor : de aceea, găsesc meritabil de a le da titlu onorabil de nobilie“, dându-le această mărire *Remise-Rein* familiei Kapri, ordonând ca din copii în copii și din neam în neam să se profite de acest drept, promițându-le și titlul de baronie.

Împăratul, fiind vesel de această frumoasă ocazie, dă ordin ca să vină pictorul Curții imperiale spre a le face portretele fraților Kapri, Neculae și Vartires, regulând că acele portrete să se plaseze în cabinetul portretelor de la Curte.

Cât timp au rămas frații Kapri în Viena, s-a fost dat ordin de Curtea imperială ca acești doi frați Kapri să umble prin toate părțile Vienei, unde vor voi, cu careta imperială, împreună cu un translator.

Marele împărat al Austriei, Frantz I, în timpul acela era prinț de Coroană, vine la Suceava, dorind a fi găzduit și el tot în acele case a Kapriștilor, unde moșul său, împăratul Iosef, fu găzduit. Cu această ocazie, familia Kapri primind la ei pe prințul de Coroană, câpătă și din partea acestuia onoruri și simpatie, promițându-le acestora în schimb [10] ca, cu venirea lor la Viena, să aducă și pe fii lor bărbați spre a le da învățătură și slujbă.

La anul 1790, bunul împărat Iosef încetează din viață, fiind urmaș lui fratele său, marele Leopold. Pe timpul acesta, Ioan, Neculae, Avedic și Ioan Zadar, Ovanes Kapri, se duc la guvernatorul din Lemberg, cerând baronia făgăduită Kapriștilor și acesta comunică cererea la Curtea imperială. Împăratul Leopold, fără întârziere, admite baronia familiei Kapri la aprilie 1792, cu subsemnătura sa, purtând diploma titlul de *Baron Edler fon Merăței*.

Diploma lui Ioan Baron Kapri conține un arbore, în laturile căruia sunt un cerb și un cal, asupra acestora o stea mare, în figură de om, și alte șase stele, reprezentând șase fii ai săi, deasupra stelelor o coroană mare și alte semne care figurau pe fiicele sale.

Publicându-se în același timp pretutindene în cuprinsul imperial această favoare a baroniei Kapri, cetindu-se totodată acea publicație în toate bisericile din Suceava.

Familia Baron Kapri, pe timpurile acelea, avea moșii pe care și astăzi le stăpânesc, între altele era moșia Mărăței și cu numele aceștia [11] se amintește că Baronii Kapri făceau negoț de mărfuri de Liptca și Constantinopol, având cârduri de vite cornute și cai pe la odăi, precum dovedește semnele pe diplomă, de cerb și cal, din care cârduri, la ocaziuni de rezel, multe ajutoare bine volente a dat împăratului.

La anul 1789, Austria declarând rezel Turciei, comandantul armatei a poftit pe Baron Zador Kapri a da concursul convenit armatei în Mol-

dova ; la acea ocaziune, baronii Kapriști au dat mult fân și orz armatei, fără plată, au luat asupra lor antrepriza de nutriment pentru armată și până aproape de București au dat în rândul I^u 1260 boi și în alt rând 1200 boi. Încheindu-se pacea, au rămas Baroniștilor peste 1000 boi, în care au pierdut mult. Asemene, pe timpul leșilor, la 1799, au dat pentru ajutorul împărăției multe munițiuni pentru soldați și cai, precum mâncare și băutură soldaților, fără plată, pe timpul Hofratului Slatăr și Crais-Comisarului Arpian.

Deci, pentru astfel de ajutoare, Baronii Kapri posed multe atestate și scrisori de mulțumire de pe la împărați și cei mari ai lor, prin [12] care mulțumesc mult de concursul dat armatei și credință cătră Stat.

Portul Baron Kapriștilor din vechime era astfel: acoperișul capului, șlic boieresc ; malutena, îmbrăcămintea deasupra corpului de ghezie, coloare deschisă, cu blana de cacom, iar cizmile galbene.

Pe timpul bătrânilor acestei familii, aveau frumoase întruniri familiale, așa că oricine îi admirau, încât în toate părțile se discuta, în privința lor, multe laude.

Ar fi de prisos să se descrie lucrările, faptele și curajul acestei familii, cu care au ajuns așa de renumiți, fiind casa lor vizitată de clasele cele mai înalte, bucurându-se și astăzi de onoare, din fii în fii și neam în neam.

[13]

(1) Nicora ... Anna

Bătrânul Nicora Cap-de-bou și soția sa Anna, cei mai bătrâni din familia Baron Kapri, sunt înmormântați în satul Dorna din Bucovina.

(2) Grigorie ... Maria

Grigorie Kapri, fiul lui Nicora Cap-de-Bou, și soția lui Maria, lăsând mare nume, răposează în orașul Suceava la anul 1735 și se înmormântează la biserica cu hramul Sfânta Cruce, unde este și astăzi piatră scrisă pe mormântul lor.

[.]

Copiii lor

(3) Ovanes

(5) Zamfira

(4) Avedic

(3) Ovanes ... Maria

Ovanes (Ioan), fiul lui Grigorie, născut la 1722 și răposat la 1791. Maria, soția lui, fiica lui Hagi Manuș.

¹ În acest loc, este de presupus o lacună născută prin pierderea unor foi. Conform structurii întregii expunerii, era locul prezentării întâiului fiu al lui Grigorie Kapri, Ohanes (v., în acest sens, și *infra*, n. 2). Am reconstituit — după modelul manuscrisului însuși — atât prezentarea copiilor lui Grigorie, cât și „fișa” familiei lui Ovanes — totul cules cu literă mai mică (corp 8) — întrucât nume-rotarea acestor personaje stă la baza numerotării celor din generațiile următoare.

Copiii lor

Fii

- (6) Neculai
- (7) Vartires
- (8) Grigorie
- (9) Gheorghe
- (10) Zador
- (11) Ariton

Fiice

- (12) Vartenica
- (13) Ana
- (14) Repsimia
- (15) Dolcuța

[14]

(4) Avedic ... Perusa

Avedic (Andrei), fiul tot al lui Grigorie², frate cu Ovanes, născut la Suceava la 1726 și răposat la Humor la 1778 și dus la Suceava, înmormântat tot la biserica Sf. Cruce, este și astăzi piatră scrisă pe mormânt.

Perusa, soția lui, fiica lui Vartires Buzatov din Roman, născută la 1735 și răposată la Suceava, la 1780, înmormântată tot la biserica Sf. Cruce.

Copiii lor

Fii

- (16) Neculai
- (17) Iacob
- (18) Ariton
- (19) Ignatz (?)

Fiice

- (20) Maria (Mihai Panicevici)
- (21) Repsimia (Donig von Moysa)
- (22) Zamfira (Nigol Aiwas)
- (23) Adelta (Bogdan Bogdanovici)
- (24) Roza (Bogdan Botușan)

(5) Zamfira)

Zamfira, fiica lui Grigori Kapri, soră cu Ovanes și Avedic Kapri, măritată după Cristea Digeratu, la Botoșani, au răposat la Botoșani.

[15]

(6) Neculai ... Maria

Copiii lor

Fii

- (25) Oñan
- (26) Avedic
- (27) Gheorghie
- (28) Iosef

Fiice

- (29) Sarig
- (30) Anna

² Formula „tot al lui Grigorie“ arată clar că între actualele pagini 13 (pagină verso) și 14 (pagină recto), așezate și legate la întâmplare, a trebuit să mai fie o filă, cu prezentarea lui Ovanes Kapri. Fișa familiei lui Andrei (Avedic) Kapri — culeasă în continuare cu literă mică (corp 8) — am reconstituit-o parțial după manuscrisul editat aici (în care figurează doar copiii notați cu 16, 17 și 18) și parțial după spițele rămase de la Traian arionescul, în care figurează cel de-al patrulea fiu, Ignatz, precum și cele cinci fiice (în dreptul cărora am notat, după aceleași spițe, numele soților lor).

(6) Neculai

Neculai, fiul lui Ovanes Baron Kapri, născut la 1749 și răposat la 1822, la Suceava, înmormântat la Suceava la biserica cu hramul Sf. Simion, este piatră scrisă pe mormânt.

Maria

Soția lui Neculai Baron Kapri, fiica lui Hagi Ohan din Iași, răposată la 1816, înmormântată la biserica Sf. Simion, este piatră scrisă pe mormânt.

[16]

(25) Ohan

Ohan, fiul lui Neculai Baron Kapri, născut la 1776 la Suceava și răposat la 1812, tot la Suceava, înmormântat la biserica Sf. Simion.

Marta

Marta, soția lui Ohan, fiica lui Leigzi din Botoșani, după ce rămâne văduvă se mărită după Iacob Miculi, proprietar de moșie în Galiția.

(27) Gheorghie

Gheorghie, fiul lui Neculai Baron Kapri, născut la 1785 și răposat necăsătorit, de 27 ani, la 1812, înmormântat tot la biserica Sf. Simion.

(26) Avedic ... Haniunia

(Andriaș)

— Todorești —

Copiii lor

[Fii]

- (31) Nicolae
- (32) Ignatz
- (33) Iosef

[Fiice]

- (34) Maria
- (35) Rozalia
- (36) Caterina

(26) Avedic

Avedic (sau Andrieș), fiul lui Neculai Baron [17] Kapri, născut la 1779, au fost douăzeci de ani la Viena, la învățătură, având multe cunoștințe și prieten cu oameni mari, el purta slujbă la Viena în vremea rezelului frantuzilor cu austriei, în timpul lui Napoleon I^u, pe lângă armata austriacă ; însă a cerut trebuința să vină acasă de la Viena, să conducă moșiile rămase de la părinții lui, Todoreștii, Solomătu și Che-truoasa, moșii, parte, pe lângă care a mai înmulți și altele, precum Romanestii.

A răposat la Lemberg, la anul ...³ și adus de acolo la moșia Todorești, unde locuia și înmormântat în cavoul familiei lui, la Todirești.

³ Loc alb.

Haniunea

Haniunea (Anna), soția lui Avedic (Andriaș) Baron Kapri, fiică dlui Ignatz, mare proprietar din Galiția, născută la 1795, căsătorită la 1810 și răposată la anul ...³ la moșia Todirești, înmormântată tot acolo, în cavoul familiei.

(34) Maria

Maria, fiica lui Avedic (Andrieș) Baron [18] Kapri, născută la 1811, căsătorită cu Marcus Arionovici, proprietarul moșiei Șcheia, la 1828, răposată la anul ...³ la moșia Șcheia, înmormântată în cavoul familiei, acolo.

(31) Neculae

Neculai, fiul lui Avedic (Andrei) Baron Kapri, născut la anul 1813, căsătorit la anul ...³ cu fiica dlui Zadurovici din Galiția, Ludmila, răposată la anul ...³ la moșia Todirești și înmormântată în cavoul familiei acolo, la anul ...³.

(32) Ignatz

Ignatz, fiul lui Avedic (Andrei) Baron Kapri, născut la anul 1817, căsătorit la anul ...³, răposat la anul 1848 și înmormântat tot la Todirești, în cavoul familiei.

(34) Rozalia

Rozalia, fiica lui Avedic (Andrei) Baron Kapri, născută la 1814 și căsătorită după lăudatul (consilier) Șubert, la Lemberg.

[19]

(33) Iosef

Iosef, fiul lui Avedic (Andrei) Baron Kapri, născut la 1820, căsătorit la anul ...³ și răposat la anul ...³ în Cernăuți.

(36) Caterina

Caterina, fiica lui Avedic (Andrei) Baron Kapri, născută la anul 1821, căsătorită cu Kristof Miculi la anul ...³, răposată la Viena la anul 1893 și înmormântată acolo.

[40]

Fiicele lui Neculai Baron Kapri

(29) Sarica

Sarik (Salca), fiica lui Neculai Baron Kapri, născută la 1783, căsătorită la 1802 cu dl secretar Balos în Galiția, proprietar de moșie.

(30) Anna

Anna, fiica lui Neculai Baron Kapri, născută la 1792, căsătorită la 1807 cu dl Grigorie fon Romașcan, mare proprietar în Galiția, răposată la anul 1874.

[41]

(28) Iosef ... Maria

Moșia Liteni

(28) Iosef

Iosef, fiul lui Neculai Baron Kapri, născut la 1788, răposat la 1824, fără copii, înmormântat la biserica Sf. Simion, este monument pe mormânt.

Maria

Maria, soția lui Iosef, fiica lui Ovanes Botoșan din Suceava, născută la 1799, căsătorită la 1816 și răposată, fără copii, la 1827 și la moartea ei lasă moșia Liteni, lăsată ei de bărbatul ei Iosef, precum și toate alte averi, fraților ei Botoșineni.

[20]

(7) Vartires ... Elisabeta

(Valerian)

Moșia Mărăței

Copii lor

[Fii]

- (37) Neculai
- (38) Grigorie
- (39) Iacob

[Fiică]

(40) Sarica

(7) Vartires

Vartires (Valerian), fiul lui Ovanes Baron Kapri, născut la 1757, căsătorit la 1780, răposat la anul 1812, înmormântat la Suceava, la biserica Sf. Simion, este piatră scrisă pe mormânt.

Elisabeta

Elisabeta, soția lui Vartires (Valerian) Baron Kapri, fiica lui Nigohos de la Botoșani, căsătorită la 1780, răposată de 32 ani și înmormântată la biserica Sf. Simion, este piatră pe mormânt.

[21]

Copiii lui Vartires Baron Kapri

(37) Neculai

Neculai, fiul lui Vartires Baron Kapri, născut la 1783, răposat la 1837, la Suceava, înmormântat la biserica Sf. Simion.

(38) Grigorie

Grigorie, fiul lui Vartires Baron Kapri, născut la 1785, căsătorit la 1818, răposat la 1864, fără copii, la Suceava, și înmormântat la biserica Sf. Simion.

Oschiad

Oschiad (Aurelia), soția lui Grigorie Baron Kapri, fiica dlui Sanlig din Botoșani, născută la 1800 și răposată la 1867, căsătorită la 1818, încetată din viață, s-a înmormântat la biserica Sf. Simion.

(39) Iacob

Iacob, fiul lui Vartires Baron Kapri, născut la 1787, locuia în Suceava, în casa unde fostul împărat Iosef a fost în gazdă de două ori, căsătorit la 1821 și răposat la Botoșani la 2 mai 1862 (unde era mutat cu toată familia sa din anul 1856), înmormântat acolo, la [22] biserica cu hramul Maicii Domnului, este monument pe mormânt.

(40) Sarica

Sarica (Salia), fiica lui Vartires Baron Kapri, născută la 1785, trecută în căsătorie cu dl Ariton Aritonovici la 1809, răposată la 1834 la Suceava, lăsând un singur fiu, Cristov, care în urmă a răposat necăsătorit.

[23]

(39) Iacob . . . Elisabeta

Copiii lor

[Fii]

[Fiice]

(41) Valerian

(48) Maria

(42) Simon

(49) Annica

(43) Neculae

(50) Sallia

(44) Gheorghie

(45) Grigorie

(46) Cristea

(47) Andrei

(39) Iacob

Iacob, fiul lui Vartires Baron Kapri, născut la Suceava la 1787, locuia în Suceava, unde fostul împărat Iosef a fost în gazdă de două ori, căsătorit la 1821 și mutat cu toată familia la Botoșani la 1856, răposat la Botoșani la 2 mai 1862, înmormântat la biserica Maicii Domnului, este monument pe mormânt.

Elisabeta

Elisabeta, soția lui Iacob Baron Kapri, fiica dlui Simon Baroncea din Suceava, născută la anul 1806, căsătorită la 1821, și răposată [24] la Roman (în Moldova), la 16 august 1880, înmormântată în cimitirul Eternitatea, este monument de marmură pe mormânt.

Copiii lui Iacob Baron Kapri

(48) Maria

Maria, fiica lui Iacob Baron Kapri, născută la Suceava la 1824, căsătorită la 1840 la Botoșani, cu David Balasan.

(41) Vartires

Vartires (Valerian), fiul lui Iacob Kapri, născut la anul 1825 august 30 la Suceava, a servit în armata austriacă 38 de ani, fost de cinci ori în rezel, fost decorat de împăratul Frantz Iosef pe câmpul de bătaie la 1849 în Ungaria, lângă Rab. Întâi a servit în Regimentul 24 Hertog von Parma, unde a intrat ca cadet, de unde a fost avansat la rangul de lt.-colonel și transferat la Regimentul 63 König der Niederlande, unde s-a îmbolnăvit și paralizat și a ieșit la pensie cu rangul de colonel. [25]. A fondat un stift la Regimentul Nr. 24 Hertog von Parma, lăsând un venit anual pentru fete orfane de ofițer ; nu a fost căsătorit și a încetat din viață la Viena, la 1882 noiembrie 7/19, înmormântat în Central Friedhof tot la Viena, este pe mormânt monument de marmoră.

(42) Simon

Simon, fiul lui Iacob Baron Kapri, născut la zece octombrie 1826, la Suceava, căsătorit la 1857, la Botoșani, cu Maria, fiica dlui Gașpar și Haniga Golliav.

[26]

(49) Anica

Anica, fiica lui Iacob Baron Kapri, născută la 10 octombrie 1830, căsătorită la 1849 cu dl Donică Simionescu (Pipi) la Roman, soțul ei zidind împreună cu asociatul său de afaceri, Teodor Solomon, monumentala biserică grigoriană din orașul Roman, începută la anul 1864 și ter-

minată la 1868, când s-a și sfințit. Rămânând văduvă la anul 1861, zidi biserica de pe moșia Simionești, proprietatea sa, lucrată toată de piatră cioplită, pe care o înzestrea cu frumoase policandre și veșmintele pentru preoți, de stofe scumpe (și au dăruit-o satului)⁴, iar în vara anului 1899 porni zidirea unei frumoase capele la cimitirul Eternitatea, pe cavoul familiei sale din Roman.

Regele României, vizitând Moldova și viind și în Roman, fu găzduit în două rânduri în casele sale, rămânând pe deplin mulțumit de amabilitatea ei și frumoasa primire ce i-a făcut. Această femeie este atât de filantropă, încât nu este sărac din județul Roman care să fi apelat la ea și să nu fie ajutat, fără excepție de religie, generozitatea sa este recunoscută în întreaga țară România.

(Au reposat la 22 octombrie, în anul 1899, la Roman și mormântată în cavou familiei ei, din biserica din cimitirul Eternitatea, la 24 octombrie)⁵.

[27]

(43) Neculai

Neculai, fiul lui Iacob Baron Kapri, născut la 14 noiembrie 1837 la Suceava, căsătorit la Roman, cu fiica lui Christea Ovanes Buicliu, Catinca, la 1870 ianuarie 15.

(44) Gheorghie

Gheorghie, fiul lui Iacob Baron Kapri, născut la Suceava la 15 februarie 1840, căsătorit la 1875 cu Repsimia, la Lemberg, în Galiția, răposat la Roman, la 21 februarie 1893 și înmormântat tot la Roman, în cimitirul Eternitatea.

(50) Salomia

Salomia, fiica lui Iacob Baron Kapri, născută la Suceava, la 27 aprilie 1842, căsătorită la Roman, cu dl Cristea Tatos la 1866.

(45) Grigorie

Grigorie, fiul lui Iacob Baron Kapri, născut la 1 februarie 1844 la Suceava, căsătorit la Botoșani la 1879 noiembrie 18, cu Sallia, născută la 1859, fiica dlui Bogdan Buicliu din Botoșani.

(46) Cristea

Cristea, fiul lui Iacob Baron Kapri, născut [28] la Suceava, la 16 septembrie 1845, rămase necăsătorit.

⁴ Adaos de Iacob Kapri, fiul lui Simon Kapri.

⁵ Adaos de Simon Kapri, fratele Anicăi: scris de om bătrân (circa 73 de ani), care învățase și alfabetul de tranziție (scrie „oktomvri“). Fișa biografică a Anicăi Simionescu e dovada că manuscrisul editat acum a fost copiat în cursul anului 1899.

(47) Andrei

Andrei, fiul lui Iacob Baron Kapri, născut la Suceava, la 18 septembrie 1848, fost căsătorit la Viena, cu Marieta, fiica dlui colonel austriac Anton Costa Rossetti din Viena, la 1892, și despărțit după trei luni de căsătorie, pentru neînțelegere. <Decedat în București>⁶.

[29]

(42) Simon ... Maria

Copiii lor

[Fii]

- (51) Iacob
- (52) Neculai
- (53) Gaspar

[Fiice]

- (54) Elisa
- (55) Anneta

(42) Simon

Simon, fiul lui Iacob Baron Kapri, născut la zece octombrie 1826, la Suceava, căsătorit la Botoșani, cu Maria, fiica dlui Gașpar și Haniga Goilav la anul 1857⁷.

Maria

Maria, soția lui Simon Baron Kapri, fiica dlui Gașpar Goilav din Botoșani, născută la 1837, căsătorită la anul 1857 și răposată la 15 mai 1877, la Botoșani.

NB : urmare la Simon de sus.

Când a ținut moșia Icușești, din comuna Icușești, jud. Roman, a dăruit locuitorilor din comuna Răcea, care făcură o bisericuță, un potir de argint pentru acea biserică, la anul 1888.

[32]

Copiii lui Simon Baron Kapri

(51) Iacob

Iacob, fiul lui Simon Baron Kapri, născut la 21 septembrie 1862, căsătorit cu Alissa, fiica dlui Nicu <Grigorie>⁸ Drăghici, la Roman, în

⁶ Adaos de Marcel Kapri.

⁷ Urmează o completare scrisă de fiul său, Iacob : „Au decedat la 13 ianuarie 1908 și înmormântat la cimitirul Eternitatea din Roman, unde s-au făcut un cavou familiei Simon Kapri, în care s-au pus ; n-am apucat să fac monument tatei, vrând a face o mică capelă, venind războiul și eu perzând moșia prin vânzare, din cauza exproprierii, căci din cauza bolei am avut-o arendată și atunci trebuia să mi-o exproprieze în total, dară pentru a nu primi bonuri de expr[opri-ere], am vândut-o d-lui C. Moșinschi, care însă nu s-a ținut de cuvânt...” [restul ilizibil, strâns în legătură].

⁸ Adaos, între rânduri, de Iacob Kapri.

anul 1885⁹, și decedată la 1897 (decehembrie 21)⁸, înmormântată la Roman, în cimitirul Eternitatea¹⁰.

(56) Marcel

Marcel, fiul lui Iacob Simon Baron Kapri, născut la Roman, în 1897 februar 9 zile¹¹.

(54) Elissa

Elissa, fiica dlui Simon Baron Kapri, născută la Botoșani, la 1863 septembrie 26, căsătorită cu dl Ghiță Misir, la anul 1881, la 5 iulie, la Focșani¹².

(52) Neculai

Neculai, fiul lui Simon Baron Kapri, născut la 2 martie 1866, la Botoșani, și după ce a [33] terminat studiile, obținând licența (în drept)⁸ la Universitatea din Iași, a răposat la Roman, la 24 noiembrie 1890 și înmormântat în cimitirul Eternitatea din Roman, are monument pe mormânt.

(53) Gaspar

Gaspar (Donic), fiul lui Simon Baron Kapri, născut la Botoșani, la 13 octombrie 1867, a răposat la 26 august 1884, la moșia Icușești, județul

⁹ Anul 1885, corectat peste 1897, nu este clar la ce se referă — ar putea fi și o confuzie de date. Cuvintele „decedată” și „înmormântată” au fost, inițial, masculine, având finala ă adăugată de Iacob Kapri.

¹⁰ Urmează completare de Iacob Kapri : „Au avut un băiat, Marcel. Am fost ales deputat la Colegiul I de la Roman la 1907—1911. Am avut lotu nr. 1 din moșia Trifești, ce-a moștenit tata de la mătușa Anna Donică Simionescu, care mi-au donat-o mie, lăsându-mi partea disponibilă, plătind celelalte părți surorilor și din cauza exproprierii, am vândut-o d-lui Moșinschi, care nu s-au ținut de cuvânt a-mi plăti în bani conform condițiilor de vânzare, ci mi-au dat bonuri de expropriere”.

¹¹ Urmează completare de Iacob Kapri : „Căsătorit la 1921 cu Eugenia George Milutin din Orhei (Basarabia), studie Medicina. Copii : au născut la 1922 decembrie în 7 o fetiță, botezată la Iași, de căpitan Rodoș, i-au pus numele Alisa Lucreția ; au născut la 1927, la 14 septembrie, [o fetiță] pus numele Simona (Cristina, Sofia) ; naș au fost Puiu (Iacob) cu Sofia Hanagik, născută Valerian Balassan și botezată de preotul Dănilă de la Sf. Voievozi în casa noastră din Roman, str. Vornicul Done nr. 6”. Marginal : „Marcel au avut după mamă parte în moșia Caraculău, jud. Bacău, comuna Bărsănești, și în imobilul din str. Ștefan cel Mare, fost Tomșa Naum și mult timp Farmacia Waum și Docker ; partea cealaltă am cumpărat-o eu și după război am vândut imobilul și aice am pierdut peste 2 milioane, cum s-au ridicat imobilele”.

În schița genealogică, ficele profesorului Marcel Kapri (m. 5 octombrie 1866, Iași) sunt : (57) Alice Lucreția (n. 7.XII.1922, căs. dr. Eugen Munteanu) și (58) Simona-Cristina (n. 14.IX.1927).

¹² Urmează completare de Iacob Kapri : „Copii lor : Vartan, născut la... (loc alb), decedat subit la anul... (loc alb) la moșia Hăbășești, jud. Roman, și înmormântat la Focșani ; Maria, născută la... (loc alb), măritată cu Grigorie Trancu-Iași, la anul... (loc alb), au o fată, Lucica, măritată în București la 1926, când Grigorie era ministru, cu doctorul Dinu Zanne și un băiat, Eugen, născut la... (loc alb) ; Nicu, născut la... (loc alb)”.

Roman, printr-un accident, fiind împușcat din greșală cu un revolver, fiind venit din Botoșani, pentru a se prepara împreună pentru bacaloriat, numit Mavromati coleg al său ¹³ și înmormântat la Roman, lângă fratele lui, Nicu, în cimitirul Eternitatea. Are monument pe mormânt.

(55) Anneta

Aneta, fiica lui Simon Baron Kapri, născută la Botoșani, la 16 august 1875, căsătorită la 28 iunie 1898, la Focșani, cu dl Mihai Pruncu ¹⁴.

[30]

(43) Neculai ... Catinca

Copiii lor

<i>Fii</i>	<i>Fiice</i>
(59) Iacob	(62) Elissa
(60) Christea	(63) Mimi (Maria)
(61) Gheorghie	(64) Janneta

(43) Neculai

Neculai, fiul lui Iacob Baron Kapri, născut la Suceava, la 14 noiembrie 1837, căsătorit la Roman, cu fiica dlui Cristea Ovanes Buicliu, Catinca, la anul 1870 ianuarie 18 ¹⁵.

Catinca

Catinca, soția lui Neculai Baron Kapri, născută la 1849 dechembrie 14, la Roman, căsătorită la anul 1870 ianuar 18 ¹⁶.

¹³ Așa în text ; cuvintele au fost evident inversate la copiere.

¹⁴ Urmează completare de Iacob Kapri : „din care căsătorie s-au născut o fiică, Georgeta, la... (loc alb). Iar în urma morții lui Mihai Pruncu, s-au căsătorit cu căpitanul farmacist Alexandru Malcoci, la... 1907. Copiii lor : Raul, născut... 1908, mort la... ; apoi au născut o fetiță, Viorica, la Focșani, botezată de Iacob Kapri“.

¹⁵ Urmează completare de Iacob Kapri : „Au fost omorât în noaptea de... mai 1922, de un bărbier Alexandrescu din București, Matasă fost comisar în poliția din Roman, Tudose fost sergent de stradă și în timpul cât au fost George prefect în timpul războiului mondial au fost cu serviciul rânduit la dânsul și un om Bărlădianu un hoț de cai din Bărlad ; toți au fost condamnați la muncă silnică pe viață, dară de omorât l-au omorât Alexandrescu și Matei, precum și pe Grigorie Baroncea, care au dormit acolo“.

¹⁶ Urmează completare de Iacob Kapri : „Au murit la București, în sanator, făcându-i-se operație de cancer de prof. Toma Ionescu, fiind corpolentă și adorând-o greu, nu s-a mai trezit ; mătușa au murit la 1913 și au înmormântat-o la Roman, și apoi în cavoul făcut de moșu Neculai și isprăvit atunci când l-au omorât pe moșu, la 1922“.

[31]

Copiii lui Neculai Baron Kapri

(62) Elissa

Elissa, fiica lui Neculai Baron Kapri, născută la 1870 dechembrie 19, căsătorită la anul 1894 cu dl Valerian Ciuntu, la Roman ¹⁷.

(59) Iacob

Iacob, fiul lui Neculai Baron Kapri, născut la 1871, răposat la 1888.

(60) Cristea

Cristea, fiul lui Neculai Baron Kapri, născut la 1874 martie 16 ¹⁸.

(61) Gheorghie

Gheorghie, fiul lui Neculai Baron Kapri, născut la 1877 septembrie 15 ¹⁹.

[36]

(63) Mimi (Maria)

Mimi (Maria), fiica lui Neculai Baron Kapri, născută la 1879 noiembrie 17 ²⁰.

(64) Janneta

Janneta, fiica lui Neculai Baron Kapri, născută la 1885 dechembrie 28 ²¹.

¹⁷ „Divorsată și remăritată cu colonelul Josef Ierinic, atunci în [sic !] căpitan de cavalerie, la anul... ; n-au copii [completare de Iacob Kapri]. Decedată în mai 1934, la București [completare de Marcel Kapri]“.

¹⁸ Urmează completare de Iacob Kapri : „Căsătorită la... cu fiica dlui George Ștefan Pruncu și a doamnei Marie Tătaru născută Suceveanu ; în timpul războiului mondial, s-au îmbolnăvit de bubă neagră și au răposat la... ; pus în cavoul familiei după ce l-au isprăvit. N-au avut copii“.

¹⁹ Urmează completare de Iacob Kapri : „Căsătorită la anul... cu fiica dlui C. Iorgulescu, proprietar din Râmnicu Sărat, fost prefect, deputat ; au fost cununați de Vasile Gh. Mortzun la Râmnic ; au decedat la Viena, în vârstă de..., la anul..., de paralizia mușchilor gurii ; au adus-o și au înmormântat-o la cimitirul Bellu din București, unde i-au făcut George un cavou care au costat peste un milion lei. N-au avut copii“. Evident, ultimele informații o privesc pe soția lui Gh. Kapri, care, după moartea ei, s-a recăsătorit cu Victoria...

²⁰ Urmează completare de Iacob Kapri : „Căsătorită la..., cu dl Nicachi Botez, avocat din Bacău, atunci prefect ; au fost cununați de dl Alexandru Marghiloman, ministru de Interne, delegând pe dl Petru Missir ; apoi în urmă, sub guvernul Brătianu, fost primar a orașului Bacău și de mai multe ori deputat și șeful Partidului Liberal din Bacău. N-au avut copii“.

²¹ Urmează completare de Iacob Kapri : „Căsătorită cu Christia Cristoveanu, la..., proprietarul moșiei Aldești, jud. Roman, fost prefect, fost deputat în mai multe rânduri și senator, directorul Băncii Bacăului. Au trei băieți : Ionel, Neculai și George“.

[37]

(44) Gheorghe ... Repsimia

Copiii lor

Fii

- (65) Johan
- (66) Valerian
- (67) Grigorie

Fiice

- (68) Helena
- (69) Elissa

(44) Gheorghe

Gheorghe, fiul lui Iacob Baron Kapri, născut la 15 februarie 1840, căsătorit la anul 1874 cu Repsimia, la Lemberg, și răposat la Roman, la 21 februarie 1893.

Ripsimia

Ripsimia, soția lui Gheorghe Baron Kapri, născută la anul 1852, căsătorită la Lemberg, fiica dlui Johan Moissa și Elena, din Galiția, proprietarul moșiei Rosochaci în Galiția. Când soțul ei a cumpărat moșia Bănești, la 1879, era pe moșie o biserică, începută de fostul proprietar Cananău și neisprăvită; soția lui George Baron Kapri, Ripsimia, au gătit-o, făcând pe cheltuiala ei toate: acoperemântul, dușameaua, feres-trele, catapiteazma, icoanele, în sfârșit, toate cărțile, veșminte și toate vasele sfinte de argint și policandre, sfîntîndu-o în anul 1890, luna august în 21 zile²².

[

] ²³

²² Toată povestirea despre biserica de la Bănești a adăugată de aceeași mână care a scris tot textul, dar după redactarea fișei biografice, înconjurând micul ornament cu care se înceheie pagina.

²³ Aici intervine o altă lacună în manuscris. Ar fi trebuit să urmeze un capitol intitulat *Copiii lui Gheorghe Baron Kapri* — cinci la număr — și cu datele despre ei și urmașii celor trei fii (nr. 65, 66 și 67). Adaug aceste date după spițele Traian Larionescu, numerotând personajele în aceeași modalitate ca în tot cuprinsul manuscrisului: (65) **JOHAN (Ioan)**, n. 1876, căs. Elena Macarovici, are patru fiice: (70) **Elisa** (căs. I^o, 1926, Daniel Danielopol, div.; II° Dr. Pigurt); (71) **Alexandrina** (căs. maior Vladimir Constantinescu); (72) **Carmen** (căs. căpitan Anton Mărășescu); (73) **Elena** căs. 1939 Gh. Mavrocordat). (66) **VALERIAN** (n. 1866, căs. Elisabeta Teleky), are o fiică: (74) **Valeria**. (67) **GRIGORIE** (n. 1882, căs. Lucreția Murad), are trei copii: (75) **Gheorghe** (n. 1912), (76) **Iolanda** (n. 1914) și (77) **Nicolae** (n. 1919). (68) **ELENA** (n. 1880, căs. maior Oscar Goilav). (69) **ELISA** (1883—1894).

Cred că pot să identific pe baronul Jean Kapri — mort la Fălticeni la începutul anilor '50 — în persoana lui (65) **JOHAN**.

[34]

(8) Grigorie ... Tofana

Copiii lor

*Fiu**Fiică*

(78) Cristea

(79) Maria

(8) Grigorie

Grigorie, fiul lui Ovanes Baron Kapri, născut la 1752 și răposat la 1802, înmormântat tot la biserica Sf. Simion din Suceava, are piatră scrisă pe mormânt.

Tofana

Tofana, soția lui Grigorie al lui Ovanes Baron Kapri, fiica dlui Anton Antonaș din Botoșani, născută la 1762 și încetată din viață la 1811, înmormântată la biserica Sf. Simion.

[35]

(78) Cristea ... Sofia

Copiii lor

*Fii**Fiice*

(80) Ohan

(84) Tofana

(81) Garabet

(85) Anna

(82) Neculai

(86) Maria

(83) Zadur

(87) Sarica

(88) Catuna (Caterina)

(78) Cristea

Cristea, fiul lui Grigorie Ovanes Baron Kapri, născut la 1778, fost la școală la Lemberg și Viena, având cunoștință cu mulți oameni mari, a răposat la Suceava, la 1836, s-a înmormântat la biserica Sf. Simion.

Sofia

Sofia, soția lui Cristea Ovanes Baron Kapri, născută la 1787, fiica dlui Ohan Iacobentz din Botoșani, căsătorită la 1801 și răposată la 1832, înmormântată la biserica Sf. Simion.

[46]

Copiii lui Christea Baron Kapri

(84) Tofana

Tofana, fiica lui Cristea Baron Kapri, născută la anul 1801, căsătorită la anul 1812, la Botoșani, cu dl Anton Bolfos, răposată tot la Botoșani, la 1847.

(80) Ohan

Ohan, fiul lui Cristea Ovanes Kapri, născut la 1807, fost căsătorit la Viena, cu o fată foarte bogată, după căsătorie a venit acasă și a vândut moșia lui, Mărăței, Misireștilor și iar s-a dus la Viena ; după un scurt timp, îi moare nevasta, fără să aibă copii, vine la Suceava și trece în Basarabia, unde a și murit, în etate de 61 ani.

(85) Anna

Ana, fiica lui Cristea Baron Kapri, născută la 1809, căsătorită la 1830, cu dl Grigorie Pruncul.

(86) Maria

Maria, fiica lui Cristea Baron Kapri, născută la 1810, căsătorită cu dl Garabet Halaci, la Botoșani, răposată la 1889, la Botoșani.

[47]

(81) Garabet

Garabet, fiul lui Cristea Baron Kapri, născut la 1819, după ce a învățat, a ieșit un rău, răposat nu se știe unde.

(82) Neculai

Neculai, fiul lui Cristea Baron Kapri, născut la 1820, n-a fost căsătorit, a fost în slujbă, am ploiat și a răposat la Suceava, la 1876 și înmormântat la biserica Sf. Simion.

(87) Sarica

Sarica, fiica lui Cristea Baron Kapri, născută la 1822, căsătorită după un domn Baroncea la Iași și răposată fără copii, la 1861.

(83) Zadur

Zadur, fiul lui Cristea Baron Kapri, născut la 1823, a învățat la Viena, a intrat în slujbă și acolo a răposat, la 1885 ; i-a rămas un singur fiu, la Viena.

(88) Hatuna

Hatuna (Caterina), fiica lui Cristea Baron Kapri, născută la 1830 și răposată ca copilă.

[48]

(79) Maria

Maria, fiica lui Grigorie și soră cu Cristea Baron Kapri, născută la 1783 și căsătorită la 1800 cu dl Mihai Pruncu ; era șchioapă ; a răposat bătrână.

(9) Gheorghie ... Maria

(9) Gheorghie

Gheorghie, fiul lui Ovanes Baron Kapri, născut la 1759, răposat fără copii la 1800 și înmormântat la Suceava, la biserica Sf. Simion.

Maria

Maria, soția lui Gheorghie Baron Kapri, fiica dlui Stambolți de la Iași, rămâne vădană la 1800 și trece în a doua căsătorie, la Iași, cu un domn Ladifin (Zadifin).

[49]

(10) Zadur ... Maria

(10) Zadur

Zadur, fiul lui Ovanes Baron Kapri, s-a dus ca copil la Lemberg, la școală, și acolo, după terminarea studiului, a fost intrat în serviciu la cancelaria generalului Ențenberg, prieten Kaprieștilor, și în vremea rebelului a Austriei cu turcii, s-a dus cu armata Austriei în Moldova, ca talmaci; a răposat la 1801, prin un accident, la nunta nepotului său Cristea, a fost împușcat în trăsura cu un pistol, din greșală, de un servitor.

Maria

Maria, soția lui Zadur, fiica lui Ovanes Halagi din Botoșani, rămânând văduvă, trece în a doua căsătorie cu dl Bogdan Boloș, proprietar mare în Galiția.

[50]

(11) Ariton .. Zahrig

(Moșia Iacobești)

Copiii lor

[Fii]

- (89) Ohan
- (90) Zadur
- (91) Emanuel

[Fiice]

- (92) Maria
- (93) Caterina
- (94) Marta
- (95) Ana

(11) Ariton

Ariton, fiul lui Ovanes Baron Kapri, proprietarul moșiei Iacobești, născut la 1768, răposat la Suceava, la 1843, și înmormântat la biserica Sf. Simion.

Zahrig

Zahrig, soția lui Ariton Baron Kapri, fiica dlui Cristea din Roman, născută la 1776, căsătorită la 1793, încetată din viață la 1821 și înmormântată la biserica Sf. Simion din Suceava.

[51]

Copiii lui Ariton Baron Kapri

(89) Ohan

Ohan, fiul lui Ariton Baron Kapri, născut la 1794, fost căsătorit la 1821 cu Marta, fiica dlui Bolfos din Botoșani, și neputând a se înțelege, după opt ani se despart, trăind separați ; răposat la Suceava, la anul 1852.

(92) Maria

Maria, fiica lui Ariton Baron Kapri, căsătorită la 1812 cu dl David Frișelie, mare proprietar în Galiția, răposată la anul 1826.

(93) Caterina

Caterina (Hatuna), fiica lui Ariton Baron Kapri, născută la 1801, căsătorită la 1816 cu dl Mihai Belfos la Botoșani și răposată la 1827.

(90) Zadur

Zadur, fiul lui Ariton Baron Kapri, născut la 1803, a răposat în Basarabia, necăsătorit.

(91) Emanuel

Emanuel, fiul lui Ariton Baron Kapri, [52] născut la 1805, răposat la 24 iunie 1879, la moșia Iacobești și acolo înmormântat.

(95) Anna

Anna, fiica lui Ariton Baron Kapri, născută la 1808, căsătorită la 1825, cu dl Ariton Delianopol, proprietar mare în Basarabia.

(94) Marta

Marta, fiica lui Ariton Baron Kapri, născută la 1818, căsătorită la anul 1834 cu dl. David Goilav din Botoșani.

[53]

(91) Emanuel ... Tacușa

Copiii lor

*Fii**Fiice*

(96) Johan

(100) Ana

(97) Zadur

(101) Flora

(98) Gheorghie

(102) Marta

(99) Grigorie

(103) Ecaterina

(91) Emanuel

Emanuel, fiul lui Ariton Baron Kapri, născut la 1805, căsătorit la anul...²⁴ cu Tacușa, răposat la anul 1879 la moșia sa Iacobești și acolo înmormântat.

Tacușa

Tacușa, soția lui Emanuel Baron Kapri, născută la anul ...²⁴, căsătorită la ...²⁴ și încetată din viață la ...²⁴.

[54]

Copiii lui Emanuel Baron Kapri

(96) Johan

Johan, fiul lui Emanoil Baron Kapri, născut la 28 august 1842, la moșia Iacobești.

(97) Zadur

Zadur, fiul lui Emanoil Baron Kapri, născut la 1843 octombrie 29, răposat la 1858.

(101) Flora

Flora, fiica lui Emanoil Baron Kapri, născută la 15 iunie 1845, fostă măritată cu dl Garabet Ciolac, la anul 1867, răposată la 1868.

(100) Anna

Ana, fiica lui Emanoil Baron Kapri, născută la 3 aprilie 1846, căsătorită cu dl Mille Roberth.

(98) Georgi

Georgi, fiul lui Emanoil Baron Kapri, născut la 2 noiembrie 1848, căsătorit cu fiica dlui Mihail Baron Kapri, de la Serbeuți²⁵.

(102) Marta

Marta, fiica lui Emanoil Baron Kapri, născută la 24 mai 1850, necăsătorită, răposată la Pesta, la 1891 și înmormântată la Iacobești.

²⁴ Loc alb.

²⁵ Completez descendența acestuia după spițele Traian Larionescu, numărând după sistemul de până acum: (98) **George Kapri** (1848—1923), căsătorit cu Albina (1873—1927), fiica lui Mihail Kapri (nr. 132 — v. *infra*, n. 28), a avut pe (104) **Apolonia-Maria-Flora** (n. 1892) și pe (105) **Emanuel-Mihai** (n. 1894), căs. I^o cu Ilona Telegdy — copii: (106) **Mihaela-Emanuela** (n. 1917, căs. Titus Gașpar) și (107) **Iosif-Ion-George-Gabriel** (1919—1942) — și II° cu Lia Radu Florescu [fiu: (108) **Peter**].

[55]

(99) Grigorie

Grigorie, fiul lui Emanoil Baron Kapri, născut la 19 aprilie 1852, răposat la 1 decembrie 1879, înmormântat la Iacobești.

(103) Ecaterina

Ecaterina, fiica lui Emanoil Baron Kapri, născută la 15 iulie 1856, căsătorită la Iași cu dl Heăk.

[56]

Fiicele lui Ovanes Baron Kapri

(12) Vartenica

Vartenica (sau Roza), fiica lui Ovanes Baron Kapri, fostă măritată la Focșani, după părintele Ștefan, răposată la Suceava.

(13) Anna

Anna, fiica lui Ovanes Baron Kapri, fostă măritată după dl Ștefan Marzic, la Botoșani.

(14) Repsimia

Repsimia, fiica lui Ovanes Baron Kapri, căsătorită cu dl Gașpar Heul, proprietar din Galiția, cu moșia Winograd.

(15) Dolcuța

Dolcuța, fiica lui Ovanes Baron Kapri, fostă mărită cu dl Mihail (Kapriet) Misir, la Botoșani.

[Ramura cadetă, descendentă din (4) Avedic (Andrei) Kapri (1726—1798) și Perusa Buzatov (1735—1780)]

[59]

(16) Neculai . . . Irina

Fii	Copiii lor	Fiice
(109) Avedic (Andrei)		(112) Perussa
(110) Asfadur (Deodat)		(113) Maria
(111) Ștefan		(114) Sarika
		(115) [Catarina] ²⁶
		(116) Repsia

²⁶ Omis ; numele figurează, mai departe, în text.

(16) Neculai

Neculai, fiul lui Avedic Baron Kapri, frate cu Ovanes, născut la 1769, răposat la ...²⁷.

Irina

Irina, soția lui Neculai Baron Kapri, fiica dlui Bogdan Baroncea din Focșani, născută la 1779, căsătorită la Suceava, la 1793.

[44]

Copiii lui Neculai Baron Kapri

(112) Perusa

Perusa, fiica lui Neculai Baron Kapri, născută la 1801, căsătorită cu dl Cristea Cojocariu, la Suceava.

(113) Maria

Maria, fiica lui Neculai Baron Kapri, născută la 1805, căsătorită la 1823 cu dl Margos Popovici, care după căsătorie s-a făcut preot la Suceava.

(111) Ștefan

Ștefan, fiul lui Neculai Baron Kapri, născut la 1811, răposat necăsătorit.

(114) Sarig (Salli)

Sarig (Salli), fiica lui Neculai Baron Kapri, născută la 1808, căsătorită cu dl Gheorghe Goilav la Botoșani, la 1826.

(115) Catarina

Catarina, fiica lui Neculai Baron Kapri, [45] născută la anul 1814, răposată necăsătorită, la 1833 și înmormântată la moșia lor, Neguștina.

(116) Repsima

Repsima, fiica lui Neculai Baron Kapri, născută la 1848.

[60]

(109) Avedic ... Manușiga

— Moșia Neguștina —

Copiii lor

Fii

- (117) Mihail
- (118) Donic
- (119) Neculai
- (120) Valerian

Fiiice

- (121) Maria
- (122) Repsimia
- (123) Elena
- (124) Anna
- (125) Caterina
- (126) Rozalia
- (127) Salli

(109) Avedic

Avedic, fiul lui Neculai Baron Kapri, născut la 1796, fost luat de suflet de dl Mihai Panucevici, care i-a lăsat moșia Neguștina, răposat la 1860, la Neguștina, acolo e și înmormântat.

Manușiga

Manușiga, soția lui Avedic Baron Kapri, fiica dlui Vartires Pruncu din Suceava, născută la 1807, căsătorită la 1820, răposată la ...²⁷.

[57]

Copiii lui Avedic Baron Kapri

(121) Maria

Maria, fiica lui Avedic Baron Kapri, născută la 1821, căsătorită cu dl Gheorghie Misir, la Botoșani.

(122) Repsimia

Repsimia, fiica lui Avedic Baron Kapri, născută la 1823, căsătorită cu dl Anton Goilav, la Botoșani.

(117) Mihail

Mihail, fiul lui Avedic Baron Kapri, născut la 1825, căsătorit la 1854 și răposat la ...²⁸.

(123) Elena

Elena, fiica lui Avedic Baron Kapri, născută la 1827, căsătorită cu dl Johan Moisa de Rosohaci, în Galiția

(124) Anna

Ana, fiica lui Avedic Baron Kapri, născută la 1829, necăsătorită.

(125) Caterina

Caterina, fiica lui Avedic Baron Kapri, născută la 1830, căsătorită cu dl Ovanes Manișalău.

[.] ²⁹

²⁷ Loc alb ; după spițele Traian Larionescu, a murit la 1841.

²⁸ Loc alb ; după spițele Traian Larionescu, Mihai von Kapri s-a căsătorit la 1864 cu o Apolonia și a murit la 1885, lăsând cinci fiice : (128) *Maria* (A. von Schwich) ; (129) *Elena* (Josef von Strohner) ; (130) *Valeria* (von Schwich) ; (131) *Louise* (n. 1869, căs. Ștefan von Moysa) ; (132) *Albina* (1873—1927, căs. George Kapri).

²⁹ Începutul paginii 58 a fost tăiat la legat ; se văd urmele unui rând scris — foarte probabil, continuarea datelor despre (125) Caterina. Lipsesc informațiile despre (119) Neculai și (127) Salli.

[58]

(126) Rosalia

Rosalia, fiica lui Avedic Baron Kapri, născută la 1831, căsătorită cu dl Iacob Iacobentz, la Botoșani, la 1854, și răposată la 1855.

(118) Donig

Donig (Domintî), fiul lui Avedic Baron Kapri, născut la 1833, căsătorit cu fiica lui Ștefanovici, răposat la anul ...³⁰.

(120) Valerian

Valerian, fiul lui Avedic Baron Kapri, născut la 1842, căsătorit cu fiica dlui Iacob Petrovici³¹.

[42]

(110) Asfadur .. Caterina

Copiii lor

(139) Donig

(140) Neculai

(141) Andrieș

(110) Asfadur

Asfadur, fiul lui Neculai Baron Kapri, născut la anul 1803, răposat la anul ...³².

Caterina

Caterina, soția lui Asfadur Baron Kapri, fiica dlui Donig Lucasevici, proprietar din Galiția, născută la 1814, căsătorită la 1832, răposată la ...³².

[43]

Copiii lui Asfadur Baron Kapri

(139) Donig

Donig, fiul lui Asfadur Baron Kapri, născut la anul 1833, căsătorit cu fiica dlui Anton Miculi de la Cernăuți.

³⁰ Loc alb ; după spițele Traian Larionescu Dominic s-a născut la 1835 și s-a căsătorit la 1864 cu Antonia Ștefanovici, lăsând trei copii : (133) *Elena* (căs. I^o Cârste ; II° Micloș) ; (134) *Asdrar-Andrei* ; (135) *Maria* (N. Romașcan). (134) *Andrei Kapri*, căsătorit cu Elena von Gorzycki-Korab, are un fiu, (136) *Dominic Kapri*, căsătorit cu Maria-Olga Gailav.

³¹ După spițele Traian Larionescu, soția s-a numit Johanna-Paulina și i-a dat doi copii : (137) *Eugen-Nicolaus* și (138) *Iacob-Andreas*.

³² Loc alb.

(140) Neculai

Neculai, fiul lui Asfadur Baron Kapri, născut la 1835, răposat necăsătorit la anul ...³².

(141) Andriaș

Andriaș, fiul lui Asfadur Baron Kapri, născut la ...³², încetat din viață necăsătorit la ...³².

[38]

(17) Iacob ... Maria

Copiii lor

(145) Perussa

(146) Chatun (Caterina)

(147) Marta

(17) Iacob

Iacob, fiul lui Avedic Baron Kapri și frate cu Nicolae Baron Kapri de gemeni, născut la 1769, răposat la 1835 și înmormântat la moșia Ne-guștina, în Bucovina.

Maria

Maria, soția lui Iacob Baron Kapri, fiica dlui Christea Bolfos din Botoșani, născută la 1781, căsătorită la 1795, răposată la anul ...³².

[39]

[Fiicele lui Iacob Baron Kapri]³³

(145) Perussa

Perussa, fiica lui Iacob Baron Kapri, născută la 1798, căsătorită la 1816 cu dl Manugdonig³⁴.

(146) Caterina

Caterina, fiica lui Iacob Baron Kapri, născută la 1801, căsătorită cu dl Grigorie Antonaș la 1820.

(147) Marta

Marta, fiica lui Iacob Baron Kapri, născută la anul 1805, căsătorită cu dl Garabet Misir la anul 1826.

³³ Text dispărut prin tălerea începutului paginii ; reconstituit după modelul celorlalte capitole.

³⁴ Manug Donig ?

*

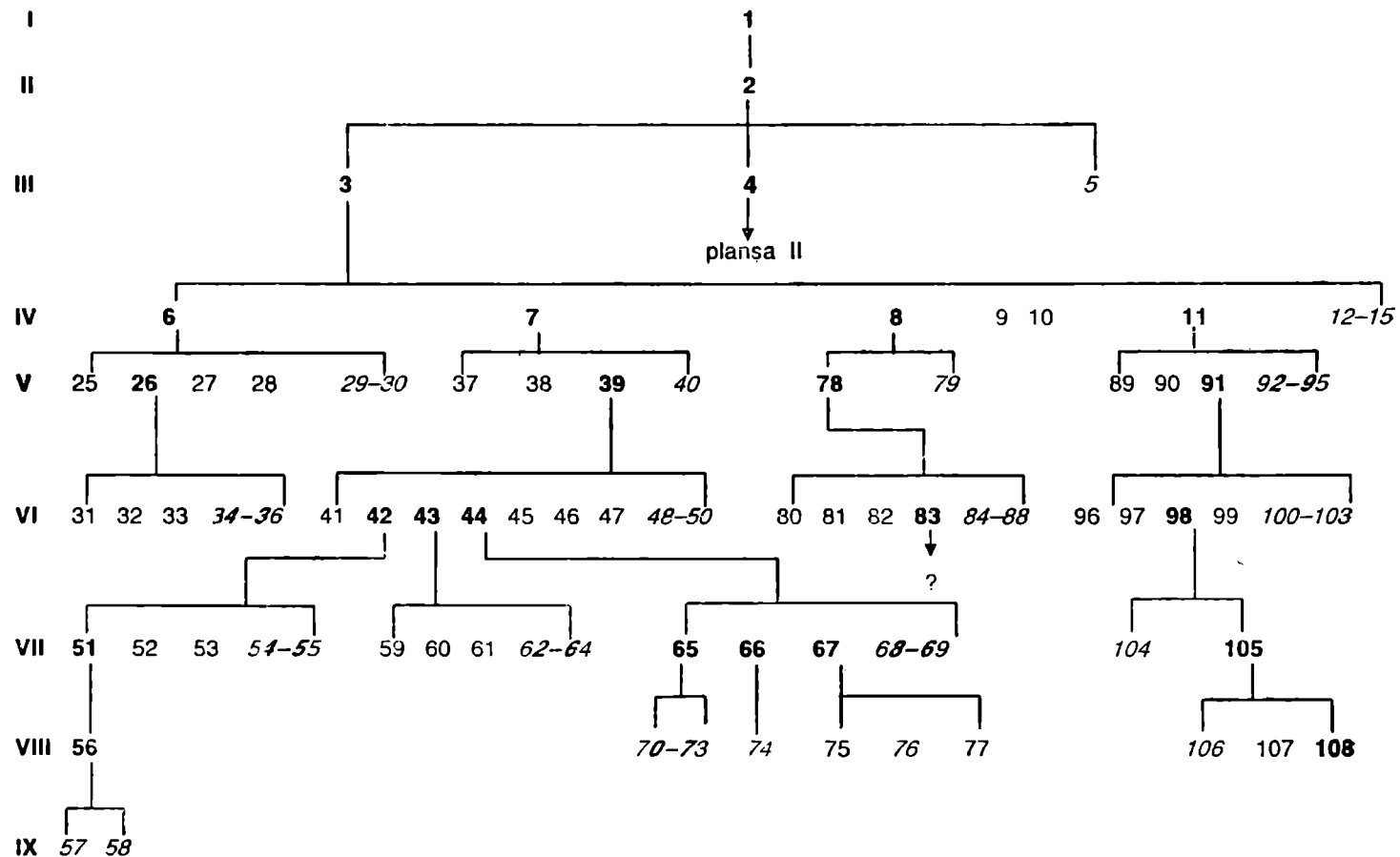
Manuscrisul se termină aici, nu însă și informațiile³⁵ din spițele lui Traian Larionescu. În acestea din urmă, între copiii lui (16) Neculai Kapri (1769—1841) și ai Irinți Baroncea (1778—1862) se află și un (111 a) Iacob, care, din căsătoria cu Josefina Warteresievici, a avut trei copii : (142) Melania, (143) Emil și (144) Ladislav (n. 1897, căs. Maria Ciocârlan).

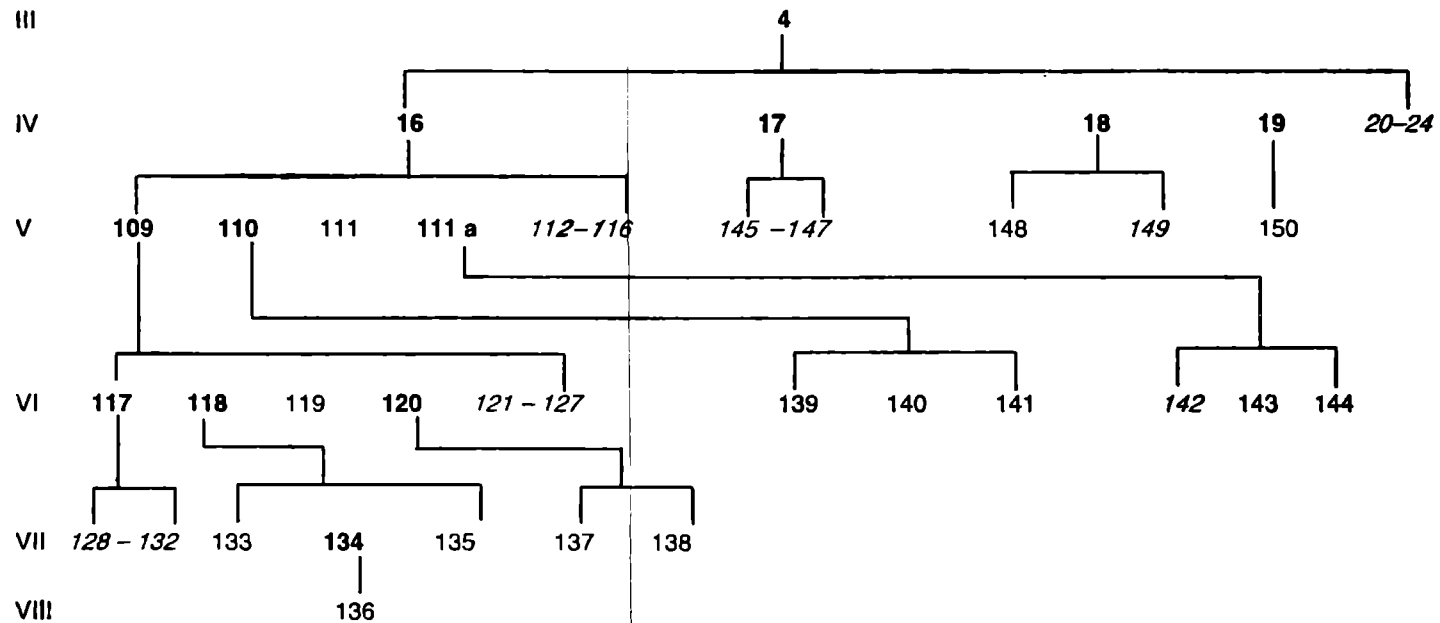
De asemenea, conform ordinii de expunere urmată în tot manuscrisul, ar trebui să urmeze copiii lui (18) Arion Andrei Kapri (n. 1773, căs. 1812 Marghioala Giurgiuven), anume : (148) Leon (n. 1818) și (149) Adelta (n. 1814, căs. 1832 Grigore Goian), apoi fiul lui (19) Ignatz Andrei Kapri, anume (150) Johann-Andreas.

Stema familiei Kapri pe un monument funerar (Suceava)

³⁵ Colegul nostru, d-l Mihai-Ștefan Ceașu, a anunțat o comunicare bazată pe date documentare despre familia Kapri. O așteptăm cu cel mai viu interes, după cum așteptăm orice îndreptări și completări la istoria acestei familii.

COSTIN MERIȘCA

POMELNICUL STURZESC AL BISERICII DIN MICLAUȘENI

Sedința din 7 noiembrie 1995

Mitropolia, împreună cu un reprezentant de la patrimoniu, a ridicat, cu mai bine de un deceniu în urmă, cele mai prețioase odoare ale bisericii din Miclăușeni, care erau păstrate într-o tainiță specială din clopotniță.

Cele două pomelnice descoperite de subsemnatul în vara aceasta, într-un ungher al altarului de aici, au forma unor plăcuțe din lemn, de circa 25/15 cm. Primul, cel notat și pe verso, are și un mâner, pentru ca preotul să-l poată ține și întoarce cu ușurință la toate slujbele de pomenire. Ele au o culoare de fond și un chenar. Al doilea pomelnic nu mai are chenar negru, căci conține și vii, despărțiți, printr-o dungă verticală, de cei morți. Acesta din urmă este scris, după aprecierea noastră, cu circa zece ani mai târziu, literele sunt mai frumoase, mai rare și fără slove suprascrise.

Deși din secolul XIX, se pare că e cel mai vechi pomelnic sturzesc descoperit până acum.

Pomelnicele constituie, în genere, „documente” de familie, fiindcă atestă numele strămoșilor, mai mult sau mai puțin îndepărtați, ca și numele celor vii din momentul alcătuirii lor. Cum s-a spus, mai ales cele de la vechile mănăstiri reprezintă însă și printre primele noastre documente istorice scrise. Și vrem s-o subliniem: mai ales în sens genealogic. Încât am putea afirma că preocupările genealogice nu constituie doar o îndeletnicire modernă, ci își trag obârșia din cele mai vechi timpuri. Cu alte cuvinte, genealogia în faza incipientă a constituit o preocupare de familie și o tradiție, cu semnificație religioasă ori socială (de pildă, în cazul spițelor de neam răzeșești), conotația istorică apărând mai ales în postura elitelor conducătoare.

Există, fără îndoială, deosebiri nete față de știința genealogică modernă. Mai întâi, pentru că pomelnicele nu se bazează pe documente oficiale scrise și de aici pot apărea și erori, dar și date suplimentare față de menționările oficiale. În al doilea rând, nu se respectă ordinea cronologică a nașterilor, ci, în principiu, a deceselor. În al treilea rând, pomelnicele înregistrează și ascendența unor parteneri de căsătorie, ba câteodată și numele unor prieteni sau simpli creștini care au ajutat pe ctitorii oficiali. Dar, în selectarea rudelor menționate, criteriile sunt uneori subiective, mai ales în funcție de contribuția lor mate-

rială. În al patrulea rând, pomelnicele menționează doar două-trei generații. Însă, în cazul de față, pomelnicul sturzesc nu mai este unul obișnuit, ci se apropie de genealogia modernă, deoarece înregistrează reprezentanți din circa zece generații, totalizând 144 de nume. În fine, în al cincilea rând, prenumele care se repetă la mică distanță crează incertitudine, uneori chiar confuzie. Să ne gândim de pildă că în familia Sturza au existat până acum : 28 *Alexandru* (Alec, Sandu), 25 *Constantin* (Costache), 18 *Ioan* (Ioniță, Iancu), 16 *Dumitru* (Dumitrașco, Dimitrachi), 15 *Mihai* (Mihalachi), 15 *Gheorghe* (George, Iorgu, Iordache), 10 *Grigore*, 10 *Teodor*, 6 *Petre*, 6 *Vasile*, 5 *Nicolae*, 4 *Ilie*, 4 *Matei*, 4 *Scarlat*, 4 *Șerban*, 4 *Ștefan* ; 29 *Marii*, 12 *Ilene*, 12 *Catrine*, 8 *Safte*, 8 *Olga*, 7 *Ruxandre*, 5 *Zoițe*, 5 *Smarande*...

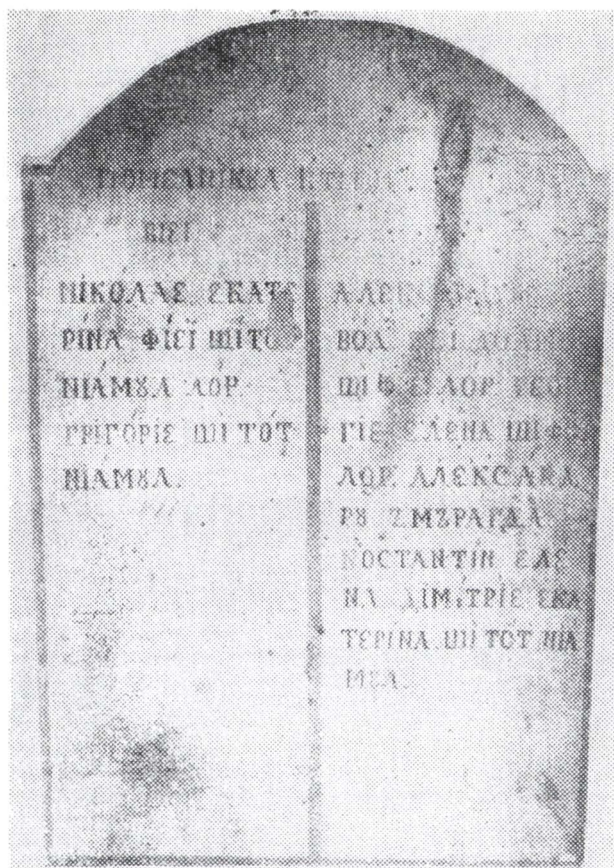
Actuala biserică din Miclăușeni (jud. Iași) a fost ridicată în anii 1821—1823 de către logofătul Dimitrie Sturza, fiul lui Ioan și nepotul logofătului Sandu. Ea a fost sfințită la 5 iunie 1832 de mitropolitul Veniamin Costache (prieten al logofătului Dimitrie) și de episcopul Meletie al Romanului. Pomelnicul în discuție poartă data de 20 mai 1832, deci el a fost scris chiar înainte de sfințire și ad-hoc. Vechea biserică de zid fusese ridicată în 1782 de Ioan Sturza, fiul logofătului Sandu, dar se deteriorase și devenise neîncăpătoare. Icoanele, odăjdiiile, cărțile de cult de aici au fost aduse în noua capelă a familiei, în amândouă, la timpul lor, având acces întregul sat. Conacul și moșia Miclăușeni fuseseră preluate încă din 1831 de către fiul lui Dimitrie, Alec, deși bătrânul logofăt va continua să trăiască până în 1846.

Biserica ridicată în 1782 de Ioan Sturza, fiul logofătului Sandu, a fost doar prima construcție de zid, dar biserici din lemn au existat la Miclăușeni cu mult înainte și pomenirea strămoșilor în pomelnicul de față are și o atare semnificație. De pildă, unele icoane sau Triodul dăruit bisericii de lemn de aici în 1748, urmat peste un an de Evanghelia de la Râmnic din 1746, sunt dovezi certe ale existenței unor biserici anterioare.

De altfel și relativa dezordine din pomelnicul principal provine, credem noi, din copierea mai multor pomelnice anterioare, puse cap la cap, nu însă chiar la întâmplare. Așa cum apar (ce-i drept, grupați separat) 6 *Caliarhi-Florescu* și 18 *Cantacuzini*, e foarte posibil să mai fie nume și din alte familii, înrudite cu Sturzeștii, mai ales acolo unde am pus semnul întrebării, deși, dacă observăm repartiția de ansamblu, prima „pagină” a pomelnicului principal pare să conțină aproape numai Sturzești. Se disting cinci mari grupări : mai întâi strămoșii Sturzeștilor, apoi descendenții lui Ioan Sturza (fiul logofătului), cel care se statornicește serios la Miclăușeni, în fine familia Caliarhi zisă Florescu din Țara Românească (67—72), urmată de completări de după 1832 ; pe verso, apar Cantacuzini iar în al doilea pomelnic pe lemn întâlnim două nume voievodale și alți reprezentanți ai familiei Sturza.

Interesant mai este, în fine, faptul că ne aflăm în fața unui amplu pomelnic al Sturzeștilor, care precede cu un deceniu primul arbore genealogic oficial al acestei familii, alcătuit, după cum se știe, de un „comitet” compus, în frunte cu Gh. Asachi, din cinci persoane, dintre care două din ramura miclăușeană : logofătul Dimitrie Sturza și fiul său Costache vornicul.

Transcrierea pomelnicelor :

CTITORI + RĂPOSAȚI .

+ Ioan ¹, Vasile ², Mathei ³, Anița ⁴, Chiriac ⁵, Ilie ⁶, Alexandra ⁷, Ioan ⁸, Irina ⁹, Sultana ¹⁰, Sandul ¹¹, Safta ¹², Marie ¹³, Natalia ¹⁴, Mihalachi ¹⁵, Barboi ¹⁶, Constantin ¹⁷, Ecaterina ¹⁸, Ștefan ¹⁹, Sandul ²⁰, Theodor ²¹, Anghelușa ²², Anastasie ²³, Vasilie ²⁴, Dimitrie ²⁵, Ruxanda ²⁶, Constantin ²⁷, Marie ²⁸, Ștefan ²⁹, Ruxanda ³⁰, Sandul ³¹ și tot neamul.

Ioan ³², Evdochie ³³, Eleni ³⁴, Sultana ³⁵, Sandul ³⁶, Ancuța ³⁷, Antonachi ³⁸, Mathei ³⁹, Dimitrie ⁴⁰, Marie ⁴¹, Safta ⁴², Ancuța ⁴³, Marie ⁴⁴, Nicolae ⁴⁵, Safta ⁴⁶, Zoi ⁴⁷, Marie ⁴⁸, Sandul ⁴⁹, Ecaterina ⁵⁰, Ruxanda ⁵¹, Marie ⁵², Eleni ⁵³, Ștefan ⁵⁴, Nicolae ⁵⁵, Marie ⁵⁶, Chiriac ⁵⁷, Iordachi ⁵⁸, Ștefan ⁵⁹, Dimitrie ⁶⁰, Gheorghe ⁶¹, Petru ⁶², Lascarachi ⁶³, Eleni ⁶⁴, Smaranda ⁶⁶ și tot neamul.

Antonachi ⁶⁷, Ancuța ⁶⁸, Nicolae ⁶⁹, Ruxanda ⁷⁰, Lupul ⁷¹, Safta ⁷² și tot neamul. * Alexandru ⁷³, Zoi ⁷⁴ * și tot neamul lor. Ecaterina ⁷⁵ * Constantin ⁷⁶, Alexandru ⁷⁷, Gheorghe ⁷⁸, Eleni ⁷⁹, Ioan ⁸⁰, Sandul ⁸¹ * Constantin ⁸², Ioan ⁸³ * Alexandru ⁸⁴, Șerban ⁸⁵, Maria ⁸⁶ și Ecaterina — Maica Macrina ⁸⁷.

versoul pomelnicului principal :

CTITORI + RĂPOSAȚI

+ Theodor ⁸⁸, Marie ⁸⁹, Ștefan ⁹⁰, Pavel ⁹¹, Ecaterina ⁹², Păuna ⁹³, Alexandru ⁹⁴, Marie ⁹⁵, Eleni ⁹⁶, Părvul ⁹⁷, Marie ⁹⁸, Lupul ⁹⁹, Safta ¹⁰⁰, Părvul ¹⁰¹, Mihail ¹⁰², Răducanul ¹⁰³, Ecaterina ¹⁰⁴, Ioan ¹⁰⁵ și tot neamul lor.

Alexandru ¹⁰⁶, Zoi ¹⁰⁷ și tot neamul. Ierei Grigorie ¹⁰⁸, Ierei Chiriac ¹⁰⁹, Ierei Lupul ¹¹⁰, Ierei Filip ¹¹¹, Ierei Ioan ¹¹², Nicolae ¹¹³, Adam ¹¹⁴, Mihai ¹¹⁵, Ioan ¹¹⁶, Vasile ¹¹⁷, Mihai ¹¹⁸, Marie ¹¹⁹, Smaranda ¹²⁰, Gheorghe ¹²¹, Pavel ¹²², Gheorghe ¹²³. Și tot neamul lor. * Constantin ¹²⁴ * Alexandru ¹²⁵.

1832. mai 20

N. ns. Asteriscul marchează începutul unui alt scris și deci o completare făcută la altă dată, de după 1832.

* POMELNICUL CTITORILOR

VIII

MORȚII

Nicolae ¹³⁶, Ecaterina ¹³⁷, fiii și tot neamul lor.

Grigorie ¹³⁸ și tot neamul.

* Solcan ? ¹³⁹

Dumitru ¹⁴⁰

Neculai ¹⁴¹

(Nat)alia ? ¹⁴²

..... ¹⁴³

..... ¹⁴⁴

Alexandru voevod ¹²⁶, Zoi doamna ¹²⁷ și fiii lor ; Gheorghe ¹²⁸, Elena ¹²⁹ și fiii lor ; Alecsandru ¹³⁰, Zmăragda ¹³¹, Costantin ¹³², Elena ¹³³, Dimitrie ¹³⁴, Ecaterina ¹³⁵ și tot neamul.

Încercări de identificare

1) Este Ioan Sturzevici, hatmanul din 1550—1552. El a trăit aproximativ între 1510—1554 și a fost căsătorit cu Neacșa Huhulea, care încă trăia în 1581. Este poate fiul lui Sturdza din uricul de la 1495 ianuarie 17 și, posibil, tatăl lui Teodor din pomelnicul mănăstirii Sucevița. Oricum, e semnificativ că pomelnicul pe el îl recunoaște ca pe cel mai vechi înaintaș cunoscut, în ciuda faptului că Ioan hatmanul nu pare să fi avut copii, iar Dimitrie, pisarul din 1552, probabil fratele său, nu e menționat în pomelnic.

2) Vasilie e, credem, starostele de Cernăuți, băiatul hatmanului Gavril Sturza. Dar, în cazul acesta, se sare peste două generații și mai înseamnă că ar fi murit înaintea fratelui său Matei, care urmează în pomelnic. Sigur că din această perioadă amintirea genealogică, transmisă în familie, chiar în scris, din generație în generație, prezintă serioase lacune, poate și erori.

3) E Matei, vel vistiernicul din 1653 (cca. 1590—1654), fiul hatmanului Gavril. Prin el se perpetuează în primul rând familia Sturza.

4) Anița care urmează ar fi, după poziția în pomelnic, soția lui Matei, ceea ce e greșit, căci Matei a fost căsătorit cu Nastasia V. Mihăilescu (și poate și cu o Zoia Roșca). E adevărat că ea apare înaintea lui Chiriac și probabil e Ana lui Isarie vistiernicul, cea de-a doua soție a lui Chiriac Sturza, deși aceasta trăia și în 1709 (deci la 27 de ani de la moartea lui Chiriac). Dar Anița ar putea fi și mama celor doi dinainte, Vasile și Matei, căci o Aniță, nepoata logofătului Stroici, a fost cea de-a doua soție a hatmanului Gavril Sturza (însă, curios, Gavril și Ursu Bărboi nu-s consemnați în pomelnic); după cum poate fi și soția lui Vasile dinainte, adică Ana Mirăuță Hranită din Spancioani (Orhei).

5) Chiriac e marele paharnic din 1678—79 (cca. 1620—1682), fiul lui Matei. El a fost căsătorit cu Alexandra lui Lupu Prăjescu (decedată înainte de 1686) și cu Anița vistiernicului Isarie. Se pare că e primul dintre Sturzești care pătrunde la Miclăușeni, ca tutore al minorului Dumitrașcu Prăjescu, nepotul de soră, în perioada 1663—1678.

6) Ilie e marele vornic al Țării de Jos între 1676—78, 'cel care a refuzat domnia, frate cu Chiriac.

7) Alexandra e sora celor doi de mai înainte, căsătorită cu marele sluger Gavril Paladi și decedată prin 1669. Deci ordinea din pomelnic nu respectă ordinea în care au murit: Alexandru, Ilie, Chiriac. Cei-lalți frați nu apar aici.

8) Ioan e marele vornic din 1713, 1715—22, fiul lui Chiriac, primul stăpân legal al moșiei Miclăușeni dintre Sturzești. El a trăit aproximativ între 1655—1725 și a avut două soții: pe Irina lui Ion Bucium și pe Anița lui Toader Jora. A stăpânit Miclăușenii între 1686—1699 împreună cu fratele său Sandu iar din 1699 până în 1719 numai el.

9) Irina e prima soție a lui Ioan de mai sus, fiica lui Ion Bucium, decedată, după cum reiese de pe piatra tombală de la Miclăușeni, în 1713. Cu ea a avut Ioan Sturza pe toți cei șapte copii.

10) Sultana nu știm cine a fost. Ea nu apare nici între frații lui Ioan Sturza, nici între copiii acestuia. Să fie o confuzie cu Ana lui Toader Jora, deci cu cea de-a doua soție a lui Ioan de mai înainte, având în vedere că și Irina apare alături ? Rămâne o problemă deschisă.

11) Sandul (cca. 1685—1756) e marele logofăt dintre 1737—47, 1750—53 și de cinci ori caimacan. Era fiul lui Ioan și apare în tabloul din biserica Miclăușeni, împreună cu soția, Safta vel vistiernicului Ion Paladi, cu sora sa Nastasia (călugărită Natalia) și cu nepotul Grigoraș (adăugat), tatăl domnitorului Mihail Sturdza. A stăpânit Miclăușenii doar trei ani (1743—1746), cumpărând părțile fraților săi.

12) Safta (Elisabeta) e soția celui de mai sus.

13) Maria e sora logofătului Sandu Sturza și soția clucerului Iordache Roset, care în 1745 era biv vel vornic.

14) Natalia e numele primit în călugărie al Nastasiei, o a doua soră a log. Sandu. În 1743 ea trăia.

15) Mihalachi e unul din frații logofătului Sandu, ajuns în 1759—1760 mare vornic de Țara de Sus. În 1770 era mort. A fost înmormântat la Secu. A avut soție pe fiica lui Ilie Costache și probabil și pe fata hatmanului Ioan Buhuș.

16) Bărboi e alt frate al log. Sandu, fără copii, care în 1743 era mort. După împărțeala tatălui său Ioan, lui îi revine Miclăușenii, între 1719—1726.

17) Constantin (Costachi), mort în 1743, e un al treilea frate al logofătului Sandu. În 1741 era fost mare stolnic. A avut soție pe Anuța, care în 1760 încă trăia și era fiica clucerului Ștefan Catargiu. Costache a stăpânit Miclăușenii între 1726—1743.

18) Ecaterina e desigur a treia soră a logofătului Sandu, numită în familie Catrina, care a fost căsătorită cu Ioan Bogdan, postelnic în 1743, apoi mare logofăt.

19) Ștefan nu știm cine poate fi. Am zice că-i băiatul logofătului Sandu dacă acesta n-ar apărea la nr. 29.

20) Având în vedere numele feminine care urmează în pomelnic, suntem tentați să ne întoarcem în timp și să presupunem c-ar putea fi vorba de Sandu cuparul, fiul lui Chiriac Sturza și fratele lui Ioan de la Miclăușeni. Acest Sandu este capul de serie al celei de-a doua mari ramuri a Sturzeștilor, paralelă cu cea provenită din fratele său Ioan. Cuparul era în 1710 mare stolnic, a trăit aproximativ între 1660—1718 și a fost căsătorit cu Paraschiva Catargi.

21) Teodor este, rămânând la ultima supoziție în legătură cu Sandu, fratele acestuia și deci tot băiat al lui Chiriac. În 1705 era mare jîtnicer iar în 1708 decie.

22) Anghelușa e sora celor doi de mai înainte, căsătorită cu marele vistiernic Gligorașco Jora.

23) Anastasia (Nastasia) e de asemenea sora lor, căsătorită cu marele comis Manolachi Hrisoverghi. În 1691 murise.

24) Vasile, următorul din pomelnic, ne trimite se pare iarăși în secolul XVIII. El este în acest caz fiul lui Sandu cuparul. În 1751 era fost mare paharnic.

25) Dimitrie ne poartă din nou la copiii logofătului Sandu. În 1783 —84 era mare logofăt. A murit în 1794. Stăpânea la Cozmești și Săbăoani.

26) Ruxanda, moartă în 1780, era soția lui Dimitrie de mai înainte și fiica domnitorului Grigore Ghica 'I.

27) Constantin, stăpân la Hălăucești, e fratele lui Dimitrie de mai sus, ajuns în 1778 mare ban.

28) Maria e soția lui Constantin și fiica lui Costache Razu.

29) Ștefan e și el fiu al log. Sandu și deci frate cu Ioan, Dimitrie și Constantin. El a fost în 1784 mare vornic iar în 1788 mare logofăt și a stăpânit la Ruginoasa. Un Ștefan mai apare la nr. 54 și altul la 59.

30) Ruxanda e soția celui de mai înainte și era fiica lui Mamuna de Moreea.

31) Sandul poate fi băiatul celor doi de mai sus. El a trăit între 1758 și 1831 (iunie 3), a moștenit la Ruginoasa și a fost căsătorit cu Catinca, fiica domnitorului Constantin Moruzi.

32) Ioan (cca. 1710—1792) e fiul logofătului Sandu și tatăl logofătului Dimitrie. E primul dintre Sturzești care se stabilește temeinic la Miclăușeni, ridicând aici vechiul conac dinaintea castelului actual, în anul 1755 (nu în 1752 cum s-a consemnat până acum !) și prima biserică din zid, la 1782. În 1775 a ajuns mare vornic. Stăpânește la Miclăușeni între 1746—1780.

33) Evdochia (Voichița) e soția sa și fiica lui Andronachi Caliarhi zis Florescul, din Țara Românească.

34) Eleni să fie Elenco, a doua soție a lui Dimitrie Sturza (fiul lui Ioan), ctitorul de fapt al bisericii din Miclăușeni, fiica lui Teodor Balș și a Mariei P. Cantacuzino ?

35) Sultana pare a fi Soltana lui N. Ventura postelnic, prima soție a lui Dimitrie Sturza pomenit mai înainte. O Soltană a fost fiica domnitorului Constantin Moruzi, căsătorită cu Scarlatachi Sturza (+1816), fiul lui Dimitrie și nepotul log. Sandu.

36) Sandul e fratele logofătului Dimitrie Sturza, mare spătar în 1778 și 1782, întâlnit la Bârlad. Rămas necăsătorit, se va călugări cu numele Sava. La împărțeala din 1780, Miclăușenii îi revine lui vreme de un an. În 1781 face schimb cu fratele său Dimitrie.

37 și 38 ? (v. nota de la nr. 67—72).

39) Matei o fi spătarul Matei Rășcanu, căsătorit cu Casandra, fiica lui Iordachi Sturza ? Matei Filipescu, marele stolnic din T. Românească, căsătorit în 1682 cu Safta, fiica lui Chiriac Sturza, a trăit cu un secol înaintea lui Matei Rășcanu.

Dimitrie (40) și Maria (41) nu-i putem identifica și îndrăznim să avansăm ipoteza că el ar reprezenta poate o întoarcere în timp, desemnând pe Dumitrașcu Prăjescu, fiul lui Grigoras și nepotul lui Lupu Prăjescu, căsătorit cu Maria vornicului Gr. Hăbășescu, amândoi soții, fiecare în parte, fiind verii primari ai lui Ion și Sandu Sturza. feciorii lui Chiriac, având în vedere că, fără înrudirea cu ei, Sturzeștii n-ar fi ajuns să stăpânească Miclăușenii. Dar, recunoaștem, este o ipoteză hazardată. Dimitrie și Maria pot fi însă și Dimitrie Mavrocordat (n. 1740), fiul domnitorului Constantin și fratele domnitorului Alexan-

dru, căsătorit cu Maria Sturza, fiica lui Dimitrie și nepoata logofătului Sandu. Dar pot fi și Dumitrașcu Sturza, cu soția sa Maria, fiica lui Grigore Ghica I. O Marie era fata lui Ioan Sturza, nepoata lui Chiriac, căsătorită însă cu marele vornic Iordache Roset.

Safta (42) poate fi Safta lui Constantin Sturza, nepoata de fiu a logofătului Sandu, căsătorită cu vornicul Manolachi Conachi.

Ancuța (43 și 37), în poziția de aici, nu știm cine ar putea fi.

Maria (44) să fie Maria Sturza, căsătorită cu Dumitru, fratele domnitorului Al. Mavrocordat? Sau Maria, fiica domnitorului Grigore Callimachi, căsătorită cu Grigore Sturza, tatăl domnitorului Mihail? Sau Maria, fiica lui Vasile S. Sturza, căsătorită cu Andrei Prăjescu? Sau Maria, fata lui Scarlatache Sturza?

Nicolae (45) și Safta (46) pot fi Nicolae Balș, căsătorit cu Safta Sturza, fiica lui Sandu și nepoata lui Alexandru S. Sturza.

Zoe (47) ar putea fi Zoița lui N. Balș, căsătorită cu hatmanul Lascarachi Sturza, fiul lui Iordachi. Poate fi și Zoița, fiica lui Dimitrie Sturza (+1794), vară primară a logofătului Dumitrașcu de la Miclăușeni, căsătorită cu banul Manolachi Brâncoveanu, strănepotul domnitorului. O altă Zoe Sturza s-a căsătorit cu Ion Callimachi, fiul Mariei Sturza și al lui Dimitrie Callimachi, nepot de frate al domnitorului Ion. În fine, o altă Zoe Sturza a fost căsătorită cu Dimitrie Balș, fiul lui Constantin.

Maria (48) poate fi Maria Sturza, care în 1768 era văduvă, fiica lui Ilie și nepoate cuparului Sandu, căsătorită cu banul Dumitru Callimachi, fratele domnitorului Ion Callimachi. Dar poate fi și Maria, fiica logofătului Sandu I. Sturza, căsătorită cu logofătul Andrei Roset-Roznovanu.

Sandul (49), dacă nu e cel de la nr. 31, poate fi marele stolnic Sandul Sturza (care în 1760 era decedat), fiul lui Alexandru și nepotul lui Sandu, căsătorit cu Catrina care urmează (50), fiica lui Gr. Arghirie.

Ecaterina (50) poate fi sora lui Ioan Sturza, fiul logofătului Sandu, căsătorită cu Lupu Bogdan. Poate să fie și fata logofătului Dimitrie Sturza, căsătorită cu postelnicul Iordachi Roset-Solescu, aceștia fiind părinții Doamnei Elena Cuza și de la ei era galbenul cel mare de aur (de pe vremea domnitorului Antonie Rușet) din salba de la icoana Maicii Domnului a bisericii miclăușene. Dar o Ecaterina poate fi și Catinca, soția lui Sandu Șt. Sturza, pomenit la nr. 31. O Caterină, fiica marelui vornic Alexandru Sturza de la Bârlad, a fost căsătorită cu Dimitrie M. Sturza.

Ruxanda (51), fiica lui Mamuna de Moreea, a fost soția lui Ștefan Sturza, fiu al log. Sandu.

Maria (52) s-a numit una dintre cele două fete ale logofătului Andrei Roset-Roznovanu, cu care are doi copii.

Elena (53) poate fi Ilinca Rosetti, căsătorită cu Iordachi (George) Sturza, fiul lui Ioan și fratele logofătului Dimitrie.

Ștefan (54) poate fi spătarul Ștefan Sturza din 1801—1803, fiul lui Constantin și soțul Saftei, fiica lui Dimitrie Sturza logofăt.

Nicolae și Maria (55, 56) sunt probabil Nicolae (+1832), fiul domnitorului Ioan Sandu Sturza, căsătorit cu Maria vistiernicului D. Ghica-Comănești.

Chiriac (57) nu e un Sturza, căci n-a existat decât un singur Chiriac între Sturzești, cel de la nr. 5. Poate o fi fost însă un Chiriac Sturza, mort la puțin timp după naștere și pe care genealogiile Sturzeștilor nu l-au mai consemnat, frate cu Iordache care urmează și frate deci și al log. Dumitrache de la Miclăușeni.

58) Iordache (George) (1754—1825) e fiul lui Ioan Sturza și nepotul log. Sandu. În 1794 a fost mare ban, apoi logofăt, e menționat la Dulcești și era căsătorit cu Ilinca (Elena) Rosetti. Iordache (Rosetti-Solescu), urmat de Ștefan (ca în cazul de față) pot fi și băieții lui Constantin Șt. Rosetti.

Ștefan (59) urmat de Dimitrie (60) par să fie frați și anume băieți ai log. Sandu Sturza și frați cu Ioan, primul care stăpânește legal la Miclăușeni.

61) Gheorghe ar putea fi George, băiatul lui Mihalache I. Sturza, căsătorit cu fata lui Paladi și cu o Ecaterină, ajuns în 1806 mare logofăt. Alt Gheorghe Sturza, stolnic, poate fi vărul celor dinainte, fiul lui Mihail și deci nepotul de frate al logofătului Sandu.

62) Petru ? Să fie Petrachi Sturza, mare vistiier în 1823—25, spătar și mare logofăt, care în 1832 nu mai era în viață, fiul marelui spătar Dumitrache Sturza și al Catrinei, fiica logofătului Ioan Sturza ? Acest Petrachi a fost bunicul actorului Petre Sturza (1869—1933).

63) Lascarachi e hatmanul Sturza, participant în 1821 în Eterie (fiul lui Iordachi și al Ilincăi), căsătorit cu Zoița lui N. Balș, fără copii, care poate a fost căsătorit și cu o Elenă (64), să zicem.

64) Elena ? O Elena Sturza a fost a doua soție a vornicului Alex. Balș, fiul lui Constantin ; sau Ileana Sturza, soția lui Vasile A. Neculce, nepotul cromaticarului. Dar Lascarachi (63) și Elena (64) ar putea fi și socrile domnitorului Al. Moruzi, deci comisul Lascar și Elena Dimachi, părinții lui Răducanu și Zoe Rosetti de care log. Dimitrie de la Miclăușeni era profund atașat.

64) Elena ? Poate fi Elena Cantacuzino, soția lui Costache Sturza (+1867), de la Săucești-Bacău, fiul domnitorului Ioan Sandu Sturza.

65) Dimitrie ar putea fi băiatul logofătului Sandu Sturza, căsătorit cu Ruxanda lui Grigore Ghica II.

66) Smaranda poate fi una din fetele lui Mihalache Sturza, fiul lui Ioan, căsătorită cu Costăchescu zis Dudeanu. După poziția în poemelnic, pare însă a fi o fată a lui Iordache Sturza, soția lui Manolachi Miclescu.

67—72) E familia lui Caliarhi zis Florescu din Țara Românească, mai exact strămoșii Evdochiei (33), fiica lui Andronachi Caliarhi zis Florescu și soția lui Ioan Sturza (32), tatăl logofătului Dimitrie. Primii doi (Antonachi și Ancuța) par să mai fi fost notați o dată la nr. 37, 38. Tot așa Ruxanda (v. 51) și Nicolae (v. 55). Safta apare meidentificată precis de trei ori (42, 46, 72). Una din ele cel puțin e fiica din prima căsătorie a log. Dimitrie Sturza, soția spătarului Ștefan Sturza de la Bârlad. Antonache (67) e Antonache Caliarh banul din 1742, zis Flo-

rescu iar Ancuța (68) e soția sa, fiica Voichiței Poenaru și a lui Stoian Florescu, înrudit cu familia lui Mihai Viteazul și familia lui Constantin Brâncoveanu. Această Voichiță e bunica sau străbunica Voichiței (Evdochiei), soția lui Ioan Sturza (fiul lui Sandu și tatăl lui Dimitrie). Cei de la 69—72 sunt desigur tot dintre strămoșii acestei ultime Voichițe, ajunsă la Miclăușeni. Dar Lupu (71) urmat de Safta (72) ar putea fi și Lupu Balș, căsătorit cu Safta lui Iordache Cantacuzino-Pășcanu.

73—74) Alexandru și Zoe sunt adăugați de alt scriptor. Credem că e vorba de domnitorul Alexandru Moruzi și soția sa Zoe, consemnați și în al doilea pomelnic; după cum Alexandru poate fi Alecu vistiernicul (1794—1849), de la Heleșteni iar Zoe, fiica logofătului Dumitrașcu Sturza de la Miclăușeni, căsătorită cu vornicul Dracachi Roset.

75) Ecaterina e adăugată de un al treilea scriptor. Poate fi Catrina, sora log. Dimitrie Sturza, căsătorită cu spătarul Dumitrașcu S. Sturza; sau Ecaterina, fiica serdarului Costachi Cantacuzino, prima soție a vornicului Georgie Sturza, fiul lui Iordache. Dar înclinăm să credem că este Ecaterina (1811—1865), fiica lui Costache Sturza de la Ruginoasa, căsătorită cu Alecu Sturza-Miclăușanu în 1831. Ea a stăpânit la Miclăușeni, după moartea soțului, împreună cu fiii săi, din 1848 până în 1863.

76) Constantin și următoarele cinci nume sunt adăugate de un al patrulea scriptor. E vorba cu siguranță de Costache Sturza-Șcheianu, fiul log. Dimitrie, căsătorit cu Agripina, fiica log. Vasile Roset.

77) Alexandru e Alecu Sturza-Miclăușanu (1803—1848), rămas stăpân la Miclăușeni din 1831, în locul tatălui său Dimitrie (care stăpânise aici din 1781) și e înmormântat în biserica din Miclăușeni, în 1848.

78) Gheorghe e probabil Iorgu de la Păstrăveni, mort în 1843, care era fiul domnitorului Ioan Sandu Sturza.

79) Eleni e probabil Elena, soția lui Iorgu Sturza de la Păstrăveni, fata log. Iordachi Catargi.

80) Ioan ar putea fi Ioan Ghica, scriitorul și omul politic, socrul lui George A. Sturza de la Miclăușeni. Nu credem să fie Ion Duca, consilier la Înalta Curte de Casație, căsătorit cu Olga, fiica lui Costache Sturza-Șcheianu.

81) Sandul poate să fie Alex. Balș, căsătorit cu Ruxandra (1842—1878) — sora lui George și Dimitrie Sturdza — care au stăpânit la Hălăucești și Broșteni.

82, 83) Constantin. Ioan sunt adăugați de un al cincilea scriptor. Ar putea fi Costachi Sturza și fratele său Iancu, fiii lui Mihai și nepoții lui Ilie S. Sturza.

84) Alexandru și următoarele trei nume sunt adăugate cu litere latine, probabil după 1953 (data morții ultimei persoane). Poate fi colonelul din primul război mondial, fiul lui D. A. Sturdza, căsătorit cu Elisabeta lui Petre Carp sau mai degrabă Alexandru A. C. Sturdza (1867—1917), poet și istoric, fiul lui Alecu C. Sturza de la Ruginoasa și văr cu George Sturza de la Miclăușeni, pe care îl vizita deseori împreună cu sora sa Olga.

85) Șerban (1871—1918) este sigur fiul lui George Gr. Cantacuzino zis Nababul și ginerele lui George A. Sturza, fiind căsătorit în 1897 cu fiica acestuia din urmă, Ecaterina.

86) Maria (1852—1937) e neîndoielnic fiica lui Ion Ghica, măritată în 1869 cu George A. Sturza, moștenitorul Miclăușenilor.

87) Ecaterina (1873—1953) e fiica lui George și a Mariei Sturza, căsătorită cu Șerban Cantacuzino. A fost ultima reprezentantă a ramurii Sturza de la Miclăușeni. Prin 1950 s-a călugărit la mănăstirea Cozancea din jud. Botoșani, luând numele de maica Macrina.

88—123, de pe verso, sunt notați tot de primul scriptor.

88—105 sunt toți din familia Cantacuzino și anume o parte din rudele preferate ale Elencăi Cantacuzino, a doua soție a log. Dumitrache I. Sturza de la Miclăușeni, autorul prezumtiv al pomelnicului, cu care Dumitrache a avut șase din cei opt copii ai săi. Astfel: Theodor (86) este Tudorache Balș, căsătorit cu Maria (89), fiica vel log. Pârvu (97) Cantacuzino (+1769), din prima căsătorie a acestuia, cu Maria (98) clucerului Androne Palada. Ștefan care urmează (90) e fiul lui Balș cu Maria, ca și, probabil, Elena (96), Ștefan și Elena fiind deci frații soacrei lui Dimitrie I. Sturza. S-ar putea ca tot așa să fie și cei de la 91—97. Nu credem ca Ecaterina (92) să fie Catrina lui Iordache Cantacuzino, căsătorită cu tatăl lui Ioan Neculce, cronicarul. Păuna (93) ar putea fi Păunica (+1771), fiica lui Mihail Cantacuzino (102), căsătorită cu Const. Cantacuzino. Dar Păuna o chema și pe bunica Păunicăi, soția banului Matei Cantacuzino (acesta mort după 1740). Păuna și Matei de mai înainte sunt părinții fraților Pârvul, Mihail și Răducanul (101—103). Celălalt Pârvu (97) este poate Pârvuleț (1770—1787), fiul Păunicăi de mai înainte, văr cu Elenco, soția lui Dimitrie I. Sturza. Nu credem că e cazul să mai pomenim pe alți numeroși Pârvul din neamul Cantacuzino. Maria (98) ar putea fi sora fraților Pârvul, Mihail și Răducanul Cantacuzino (101—103) căsătorită cu Mihai Fărcășanu.

Pârvul și Maria (97, 98) sunt bunicii Elencăi, soața lui Dimitrie I. Sturza, banul Pârvul Cantacuzino și prima lui soție (de care am mai pomenit). Lupul (99) e marele logofăt Lupu Balș (+1782) iar Safta (100) e soția sa, fiica lui Iordache Cantacuzino-Pășcanu. Pârvul, Mihail și Răducanul (101—103) sunt, cum am mai spus, frați și anume fiii marelui ban al Craiovei, Matei Cantacuzino și ai Păunei. Pârvul (101) a ajuns vel logofăt și a murit în 1769. A fost bunicul Elencăi, soția lui Dimitrie I. Sturza. Mihail (102), vel vistier, vel logofăt și bare ban, apoi oneaz și general-maior în Rusia (1723—cca. 1790), e soțul Elenei (+1763), fiica logofătului Const. Văcărescu, cu care avu 16 copii. El a scris „Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere până în anul 1774” și „Ghenealoghia familiei Cantacuzinilor”. Răducanul (+1774) a studiat la Veneția și s-a căsătorit cu domnița Ecaterina (104), fiica domnitorului Ioan Mavrocordat. Ioan (105), zis și Iane și Iancu (1757—1828), e fiul lor, primul poet român cu volum de versuri publicat, presupus și autor al primului proiect de constituție republicană la noi, ca și „nepotul” său de vară, Dimitrie I. Sturza de la Miclăușeni. Cu asemenea neamuri, aveau de ce se mândri și de ce-i pomeni chiar și Sturzeștii.

106—107) sunt probabil domnitorul Al. Moruzi și soția sa, pome-niți pare-se de trei ori în cele două pomelnice ; însă poate trebuia să li se menționeze rangul lor voievodal (cum vom vedea mai încolo).

108—112) notează cinci preoți de la biserica din Miclăușeni, din perioada aprox. 1780—1830.

113—123) înregistrează treisprezece persoane, poate dintre slujbașii mai însemnați ai moșiei, care au contribuit și ei la ridicarea și dotarea bisericii, dar mai degrabă sunt numele unor diaconi și dascăli. 124 și 125 sunt notați mai târziu de doi scriitori diferiți.

126—143 aparțin celui de-al doilea pomelnic. În stânga sunt viii iar în dreapta morții. Continuăm numărătoarea cu aceștia din urmă : La 126 și 127 sunt menționați așa : „Alexandru voevod, Zoi doamna și fiii lor“. E vorba de domnitorul Alexandru Moruzi (1750—1807), cu care Sturzeștii se înrudeau : Soltana, fiica domnitorului Constantin Moruzi deci sora domnitorului Alexandru Moruzi, era căsătorită cu Scarlatachi D. Sturza (—1816) : totodată, sora Soltanei și a lui Alexandru Moruzi, Catrina (1767—1835) era bunica Ecaterinei lui Costache Sturza de la Ruginoasa, care Ecaterina s-a căsătorit cu Alecu Sturza-Miclăușanu, fiul log. Dumitrache Sturza. Deci tatăl Ecaterinei, Costache Sturza și tatăl lui Scarlatache, Dimitrie S. Sturza erau cumnați cu domnitorul Al. Moruzi. În plus, Dumitrache Sturza de la Miclăușeni a avut o considerație deosebită față de Al. Moruzi, în timpul domniei căruia a fost postelnic și mare vornic, și pentru calitățile personale ale acestuia dar mai cu seamă pentru realizările sale edilitare (constituirea sau refacerea până la 16 cișmele publice la Iași, dublând cantitatea de apă potabilă, introducerea vaccinului în Moldova, înființarea Fundației de binefacere, construirea palatului curții domnești din Iași etc.). Pe deasupra, Zoe (1760—după 1821), care urmează în pomelnic (fiica lui Lascarachi și a Ilenei Roset), soția domnitorului, era sora celui mai bun prieten al lui Dumitrache Sturza, Răducanu Roset, vecinul său de la Iași (Sturza avându-și curtea și prăvăliile cam pe locul de azi al hotelului Continental și mai la vale, pe Ulița Mare, iar Răducanu Roset pe Ulița Goliei, în spatele casei sturzești, curți care comunicau printr-o porțiță). Așa se explică prezența actuală în muzeul familiei din castelul Miclăușeni a patru inscripții de epocă (din 9), încastrate în zid, referitoare la realizările lui Al. Moruzi (colecționate desigur de Dumitrache Sturza).

Tot la rubrica răposaților mai apar :

Gheorghie (128) și Elena (129), care probabil să fie logofătul Iordache (George) Sturza (1754—1825), de la Dulcești, fratele lui Dumitrașcu, căsătorit cu Elena (Ilinca) Rosetti.

Următorii, Alexandru (130) și Zmăragda (131) ar putea fi Alexandru Mavrocordat, căsătorit cu Smaranda, fiica domnitorului Al. Moruzi. Sau vistierul Alexandru Balș-Dumbrăveni, căsătorit cu Smaranda lui Sandul Sturza de la Ruginoasa ; sau Alex. Sturza, căsătorit cu Smaranda, fiica hatmanului Teodor Balș.

Constantin (132) și Elena (133) nu știm cine sunt. Constantin a fost unul din fiii lui Al. Moruzi V. V., dar soția lui nu s-a numit Elena (ci Ralu Mavrocordat). Dacă admitem că e Costache S. Sturza (1777—

1857), fratele Smarandei de mai înainte, căsătorit cu Elenco, fiica log. Iordache Cantacuzino-Pășcanu, înseamnă că îndepărtăm prea mult în timp scrierea celor două pomelnice.

În fine, Dimitrie (134) și Ecaterina (135) sunt probabil Dumitrașcu S. Sturza spătar, căsătorit cu Catrina, sora lui Dumitrașcu I. Sturza de la Miclăușeni.

La rubrica „vii” apar :

„Nicolae (136), Ecaterina (137) și tot neamul lor”. Ar putea fi marele logofăt Nicolae, fiul domnitorului Alexandru Șuțu (1758—1821) și soția sa, Ecaterina (Catrina) Cantacuzino-Pășcanu.

Grigorie (138), credem că este Grigorie D. Sturza (1758—1838), care apare și în tabloul votiv din biserica Miclăușeni, tatăl domnitorului Mihail Sturdza. Grigorie s-a numit și unul din fiii lui Al. Șuțu V. V.

Urmează, repetându-se titlul „vii”, încă șase nume, scrise cu litere latine, dar atât de subțiri încât nu se disting decât parțial. Astfel, primul ar părea să se numească Solcan (139) și nu avem idee cine ar putea fi. Să fie denumirea familială a lui Solomon Sturza (+1817), fiul lui Vasile și nepotul lui Sandu ? Dumitru de dedesubt (140) credem că e logofătul Dumitrache Sturza, ctitorul principal al bisericii de la Miclăușeni, ca și al bisericii Bărboi de la Iași (1756—1846), fiul lui Ioan și nepotul lui Sandu. Ar fi și un indiciu că al doilea pomelnic a fost scris nu cu mult mai târziu de 1846. Neculai (141) să fie log. Nicolai Cantacuzino, căsătorit cu Pulheria, fiica log. Dumitrașcu ? Dar de ce nu e pomenită și ea ? (Nat)alia ? (142) Nu știm cine este. Ultimele două nume (143, 144) sunt ilizibile.

În concluzie, ca la majoritatea pomelnicelor de familie, documentul nu ne-a oferit nimic senzațional, satisfacțiile de moment sunt minore, dar, prin poziția în pomelnic a unor nume, textul deschide unele probleme și va putea oferi date, precum și confirmări sau infirmări unor cercetări viitoare.

GĂNEȘTII SECOLULUI XIX — CATEVA DESLUȘIRI BIOGRAFICE

Ședința din 5 decembrie 1995

Spița familiei Gane (Gănescu) a constituit subiectul câtorva studii amănunțite, referitoare îndeosebi la începuturile acestui neam însemnat al Moldovei¹. Pentru istoria modernă a familiei, sunt indispensabile documentele publicate de Gh. Ghibănescu² sau memorialistica lui Constantin Gane, care a dedicat un întreg volum strămoșilor săi³. Însă reconstituirea genealogiei este încă departe de a fi încheiată, câtă vreme puțini dintre descendenții proximi, cu excepția scriitorului Nicu Gane, au fost socotiți demni pentru a deveni subiecte de biografii. Majoritatea a contat numai ca parte oarecare a unei filiații aparent importante numai la rădăcini și la ultimii lăstari.

1. Athanasie Gane

„Și chir Atanasie“ — nota C. Gane la 1923 — „e o figură interesantă, fiindcă, sărac la început, a știut să facă avere nu prin mijloacele obișnuite de boierii noștri de pe atunci, adecă prin cumpărări și răpiri de răzășii, ci prin comerț și speculații bănești, la care îndeobște nu se pricepeau decât Grecii și Evreii“⁴.

Cine este acest Athanasie Gane ? C. Gane afirmă, pe baza unui document reprodus de N. Iorga⁵ —, că Vasile Gane, diac în cancelaria Curții Gospod din Iași, „pană iscusită, minte ageră, părinte iubitor“⁶, a mai avut un fiu pe lângă Ștefan Gane, anume Tănase (Athanase). Despre Vasile Gane nu avem nimic de adăugat ; Iorga l-a descris ca om de

¹ V. studiul și notele lui Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538—1541)* în *CI*, s.n., II, 1971, p. 143—159.

² În *IN*, fasc. 3, 1923, p. 146—161 (spițe, documente de familie) ; fasc. 4, 1924, p. 112—120 (locuri de casă în Iași ș.a.) ; în *TC*, I, 1916, 11, august 1916, p. 174. Pentru completarea arborelui genealogic cu ultimii descendenți și soarta acestora, v. Gheorghe Gane, *Câteva însemnări despre familia Gane*, în *ArhGen*, I(VI), 1994, 3—4, p. 103—105.

³ Constantin Gane, *Pe aripa vremei*, București, 1923.

⁴ *Ibidem*, p. 35—36.

⁵ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, București, 1902, I, p. 255—256 (4 noiembrie 1816) ; II, p. 137 (*Condica de socoteli pe 1813—1814 a lui Șcarlat Vodă Callimachi*).

⁶ C. Gane, *op. cit.*, p. 34.

casă al Callimachilor⁷, fapt probat și de celebra istorie a *paretisis*-ului mitropolitului Iacob Stamati (1760), consemnată pe larg în *Letopisețul Țării Moldovei* a lui (Pseudo)-Enache Cogălniceanu⁸. După reușita diplomației sale, diacului i s-au oferit măriri pe care le-a refuzat, sub cuvânt că ar fi om bătrân, în beneficiul fiului său, Ștefan : „El au răs-punsu că el este om bătrân și nu i să cadi, iar mila ce este să o facă cu el, să o facă cu fiul său, Ștefan, că-i tânăr. Atunce au adus pe fiul său și l-au îmbrăcat cu caftan, dându-i paie de comișie ce mari, rămâind cu acé milă“⁹. Se vede prea bine că diacul favorizează „fiul“ Ștefan și nu „unul dintre fiii săi“, cum ar fi fost de așteptat în cazul altor moștenitori. Ce se întâmplă mai departe cu acest Ștefan este neclar. La 1761, 23 ianuarie, Vasile Gane este dăruit de Ioan Theodor Callimachi voievod cu „un loc slobod fără de nici o pricină necuprinsu de nime la Munte-nimea de Sus de la latura târgului de locul domnescu“ în Iași, ca răs-plată pentru serviciile sale¹⁰. Dacă, însă, Ștefan l-ar fi moștenit deplin, lui ar fi trebuit să-i revină locul de casă ; cu toate acestea, cel care se ceartă cu vecinii săi, la rândul-le miluiți de către Ioan Theodor Callimachi (familia Hadâmbul), douăzeci și doi de ani mai târziu este Athanasie Gane (8 octombrie 1783)¹¹. Pare-se că Ștefan luase drumul pribegiei în Rusia, slujind în armata imperială a Ecaterinei, nu fără a lăsa documentele familiei unchiului său Miron Gane „spre a-i fi păstrate până la întoarcerea sa de la «oastea rossienească»“¹².

La prima vedere, chiar în lipsa altor dovezi, mai ales că Ștefan nu s-a mai întors din Rusia, suntem înclinați să credem că Athanasie, moștenitor și bancher, a rămas să îplinească legatul părintesc, ca fiu al lui Vasile diacul. Totuși, numele său nu figurează în spița neamului alcătuită la 1850 pentru a demonstra apartenența ramurii lui Pascal Gane la trunchiul Găneștilor. Constantin Gane, cel care a redescoperit documentul genealogic, pune lipsa, mai întâi, pe seama neatenției autorilor, care uită să o treacă chiar și pe Ruxanda Gane, soția lui Constantin Cantemir voievod. Dar corectitudinea redactării îl obligă finalmente să scrie : „...din două lucruri unul : ori Atanasă Gane era străin familiei, ori, dacă făcea parte din acea familie, a fost exclus intenționat din arbore“¹³, înclinând pentru ipoteza secundă. Istoricul presupune că Athanasie s-a născut pe la jumătatea secolului XVIII¹⁴, ceea ce pare să fie conform cu realitatea cronicii lui Pseudo-Enache Cogălniceanu. În acel text, citat mai sus, era pomenit Ștefan ca „fiu“ al lui Vasile, care a primit, la 1760, „comișia cé mari“ — era, cu alte cuvinte, major și apt pentru responsabilități politice. Faptul că, între actele Găneștilor, potrivit lui C. Gane — apare unul de la 1723, emis de Alexandru Mavrocordat,

⁷ N. Iorga, *op. cit.*, I, p. 427 sqq. (diploma lui Gane).

⁸ Ed. Aurora Ilieș, Ioana Zmeu, București, 1987, p. 96—98 (cu prilejul desfacerii blestemului pus asupra dării văcăritului la 1757, blestem ecumenic aruncat de Constantin Racoviță).

⁹ *Ibidem*, p. 98.

¹⁰ *IN*, fasc. 3, 1923, doc. CXIX, p. 154—155.

¹¹ *Ibidem*, doc. CXX, p. 155.

¹² C. Gane, *op. cit.*, p. 34.

¹³ *Idem*, *Atanasie Gani*, în *Arh Gen*, I, 1912, 2-3 (februarie-martie), p. 42.

¹⁴ *Ibidem*, loc. cit.

ce se referă la cearta dintre Mihalache Hadâmbul și Tănăsă Gane pentru locurile lor din mahalaua Muntenimei de Sus, nu trebuie să ne facă să credem că Athanasie Gane ar fi văzut lumina zilei nu la mijloc de veac, ci la început de secol XVIII; surprinzător, Constantin Gane, inconstant cu propriile concluzii, își schimbă părerea în cadrul aceluiași articol, „optând“ când pentru nașterea la jumătate de veac, când pentru o dată timpurie și, evident, neadevărată!¹⁵ Neatenția l-a condus pe istoricul „domnițelor“ la confundarea documentului din 8 octombrie 1783 cu un inexistent act din 1723! Să adăugăm că nu este nicidecum vorba de Mihalache Hadâmbul, ci de Manolache, fiul lui Lupu, cel dăruit tot de Ioan Theodor Callimachi!

O dată această confuzie dezlegată, revenim la biografia lui Athanasă, urmându-l îndeaproape pe Constantin Gane și alăturând ce lucruri noi vom fi găsit. Deci personajul nostru a venit pe lume probabil în jurul lui 1750. Pe la finele secolului se căsătorește cu o Elena, capătă sudeția rusească și moare între 1818 și 1823¹⁶. Despre copii vom aminti ceva mai încolo.

Pentru împrejmuirea locului de casă din mahalaua Muntenimii de Sus se va fi luptat cu toți vecinii săi: cu descendenții Lupului Hadâmbul¹⁷, cu biv vel vornicul Iordache Cantacuzino (tras în judecată înaintea lui Alexandru Moruz la 13 august 1792¹⁸). Deși pricinile erau costisitoare, nu banii i-au lipsit: alături de Apostol Ioan Petrino, obține, prin intervenții, de la Scarlat Callimachi, dreptul exclusiv al vânzării pieilor de iepure în Moldova, pentru o perioadă de trei ani, în schimbul a 30 000 de piaștri. Afacerea, încheiată la 1816, va stârni neliniștea Agenției austriece, care vedea interesele supușilor săi amenințate de monopolul instituit prin hotărâre domnească, convențiile comerciale parafate de Austria și Moldova garantând libertatea comerțului de orice fel între semnatare. Petrino și Gane fiind supuși ruși, intervențiile pe lângă domn ale Agenției chezaro-crăiești sporesc disputa; până la urmă, voievodul va rupe contractul invocând un viciu de formă¹⁹. La 1818 trimitea, la Viena, bani postelnicului Mihalache Mavrogheni și lui Dumitru Alhazi²⁰.

Își spunea „fecior lui Vasile Gane“ și astfel apare în actul de la nota 11. Însă din cercetarea întreprinsă de vornicii de poartă Andrei

¹⁵ *Ibidem*, p. 43—44.

¹⁶ *Ibidem*, p. 42.

¹⁷ În afara celui citat la n. 11, v. și *IN*, fasc. 4, 1924, doc. VI, p. 115—116 (10 ianuarie 1793).

¹⁸ *IN*, fasc. 4, 1924, doc. I, p. 112; doc. II, p. 112—113 (4 septembrie 1792); doc. III, p. 113—114 (18 septembrie 1792 — cercetarea lui V. Codreanu în pricina dintre Athanasie Gane și vornicul Ioan Canta; potrivit documentului, nici Vasile, nici Athanasie nu ridicaseră vreo casă — până la 1777 — pe locul dăruit de Ioan Theodor Callimachi); doc. VI, p. 114 (8 octombrie 1792 — rânduirea comisiei pentru cercetarea pricinii de loc); doc. V, p. 114—115 (6 noiembrie 1792 — cercetarea făcută de trei vornici de poartă pentru locul lui Tănase Gane).

¹⁹ N. Iorga, *op. cit.*, I, doc. CCXVIII și urm., p. 274 sqq.; C. Gane, *op. cit.*, p. 41—42.

²⁰ *Idem*, *Pe aripa vremii*, p. 36. Athanasă Gani figurează ca neguțător hrisovolit „cu hrisovul lui Andrei Pavlu“, șezător în Ulița Mare a Iașilor, în *Catagrafia sfuștelor târgului Iași* din 1820 (ASI. *Vistișia Moldovei*, tr. 166, op. 184, dos. 21, f. 11).

Mogâlde, Ștefan Ciogolea și Stavri la 6 noiembrie 1792 rezultă că filiația nu are chiar atât temei cât pretindea Tănase însuși. Locul pe care îl revendică Tănase „ce s-au răspunsu că ar fi drept ficior mortului Vasili Gane diac” n-a fost deloc folosit (v. și nota 18), nici de către Vasile, nici de către Ștefan Gane. Până și memoria lui se pierduse, încât a fost nevoie ca Gafița, soră a lui Vasile diac, să delimiteze proprietatea Gănească²¹. Aceeași persoană, sub prestare de jurământ, „au mărturisit adevăr că [Tănase — n.n.] nu este ficioru lui Vasile Gane diiacu, că este ficior drept lui Ioniță Mărândiciu, care au ținut pe o vară primară a ei [a Gafiței — n.n.] anume Casandra, ce au fost Gănească”²². Ba, în plus, jalba lui Manolachi sânn Lupul Hadâmbul împotriva lui Tănase Gane (10 ianuarie 1793) arată clar că, deși i-a rămas de la tatăl său actul de danie pentru un loc în Muntenimea de Sus, trecerea anilor și neocuparea lui a dus la risipirea daniei. Pe la 1783, după „ce s-a ridicat în vârstă”, „prin îndemnare unui Tănase Gane carile caută și el alt loc de casă al unui Vasile Gane diiacul ce ar fi fost tot alături cu locul tatălui meu”, îl numi pe Tănase vechil, ca să delimiteze și vechiul lor al Hadâmbilor. Personajul nostru a preferat ca, profitând de buna credință a lui Manolache Hadâmbul, să-și hotărânicască darnic locul ce-l revendică, încălcând și dreptul comanditarului, și drepturile vecinilor²³.

Concluzia este evidentă : după plecarea lui Ștefan, petrecută — credem — după moartea lui Vasile diac, acest Tănase, știind foarte bine că, în afara filiației sangvine, descendența se probează și prin transmiterea proprietăților, a început să caute locul dăruit diacului de Ioan Theodor Callimachi nutrind speranța că gestul îl va alătura neamului, trecându-i-se cu vederea chiar și ilegală preluare a numelui. Nu fără motiv, deci, îl vom regăsi mai târziu între apropiații Callimăcheștilor moldoveni, de la care solicită favoruri, cum s-a întâmplat la 1816.

Degeaba se trăduie C. Gane, fie în 1912, fie în 1935, să-l scoată membru al familiei ! Cel puțin în anii apariției cărții cu titlul *Pe aripa vremii*, el era obligat să cunoască documentele pe care ne-am sprijinit argumentația, tipărite de Gh. Ghibănescu în 1923—1924 — cu zece ani mai devreme ! Însă mirarea este inutilă : nici măcar acesta din urmă nu-și dă seama de caracterul contradictoriu al afirmațiilor lui C. Gane, preferând să copie *tale quale* așa-zisele „concluzii”²⁴. Să reamintim cititorului că, pentru a motiva absența lui Tănase din spița redactată la 1850, C. Gane aruncă vina și pe atitudinea exclusivistă a „verilor primari” ai împricinatului, fii ai lui Toader și ai lui Miron Gane (frați ai lui Vasile Gane diac), care păstrau distanța între boier și banher,

²¹ Încă nu știm cine a fost Gafița, soră a lui Vasile și, deci, fiică a lui Sandu Gane. Nici spițele Gane (cea anexată la C. Gane, *op. cit.*, sau cea din *IN*, fasc. 3, 1923, p. 147) nu o menționează. A fost oare soția celui Ioniță Gane cupeț care, la 1 octombrie 1768, a cumpărat un loc cu bezmân în Iași, în Târgul de Jos, de la pitarul Neculai Cogălniceanu (*cf. IN*, fasc. 3, 1923, p. 149) ? Ioniță Gane a tot, pare-se, un om destul de bogat. El apare în *Tabla de scrisu târgului Iașii și a mahalalelor...* din 1774—1775 ca locuitor în mahalaua Fânăriei, neguțător birnic cu dughennă în ulița Rusască (*ASI, Microfilme*, 19. f. 440 v.).

²² *IN*, fasc. 4, 1924, doc. V, p. 115.

²³ *Ibidem*, doc. VI, p. 115—116.

²⁴ *IN*, fasc. 3, 1923, p. 149.

adică între noblețea de sânge și cea „de robă”. Va fi fost și așa, însă mai plauzibilă ni se pare precauția elementară a autorilor spiței de a nu include între Gănești pe veleitarii străini de neam. Iar cât despre „înfierarea” lui Tănase, nimic nu o dovedește. Ca și celelalte speculații ale lui C. Gane, este — vorba lui Luther — „literatură” !

Despre copiii lui Athanasie și ai Elenei se cunosc relativ puține lucruri. Singurul băiat, Alexandru, a moștenit o bună parte a averii părintești, casele din Iași și o vie la Socola ; plecarea lui în Basarabia și stabilirea la Chișinău (1823) încheie biografia cunoscută²⁵. Gane aflase și de Anastasia (Nastasăica), căsătorită cu Anastasă Gribenschi (Gribenciu) pe la 1814 — anul redactării foii sale de zestre²⁶. Gribenschi, despre care știe și Gane câte ceva, s-a născut în Bucovina la 1784, iar la 1806 s-a stabilit în Moldova. *Condica sudiiilor* (1824—1825) îi conservă și fizionomia : „fața albinet, ochii căpriei, părul, mustețile castanii, statul înalt, portul moldovinesc”. Cu o casă părintească în Iași, la Ulița Fânăriei, lângă Agenția austriacă, nu i-a fost greu să ia o față de bancher : „Nastase, fiica săvârșatului Athanasă Gani”. Rezultă că socrul său murise înainte de 30 iulie 1824, data încheierii cercetării lui Gribenciu ca sudit austriac. Are trei copii : Catinca (n. 1816), Zoita (n. 1818), Maria (n. 1822). De meserie era „neguțătoriu cu mărfuri de Țarigrad”²⁷. În izvodul boierilor de la 1835 apare ca paharnic²⁸ ; moare la 1837, 1 aprilie, în Iași²⁹. La 1853, văduva se străduia să răscumpere casa în care trăise și care se vindea la mezat pentru plata datoriilor lăsate de soț³⁰.

O altă fată a lui Athanasie este Ana, căsătorită cu un nou metec : supusul austriac Matei Panaioti (Concioti). Acesta, declarându-se moldovean la 1824, când i s-a cercetat sudeția, fusese născut la Suceava, tot pe la 1784, din tată Panaite grec, ostrovan, strămutat în Bucovina, și mamă suceveancă. În Iași ajunge la 1803, locuind vremelnicește la Țarigrad. Iată înfățișarea sa : „fața albinet, ochii verzi, părul castaniu, statul de mijloc, portul moldovinesc”. Pentru meserie nu se specifică decât că se află „cu sloboda” — nu are un angajament ferm. Copii — doi : Elena (n. 1820) și Ioan (n. 1823)³¹. Despre familia Concioti pomeneste și *Arhondologia* lui Constantin Sion ca fiind bulgărească (!). „din vremea domnului Calimah”³².

A treia fată a lui Athanasie este Maria, măritată, mai întâi, cu supusul austriac Feodor (Theodor) Boțan, neguțător născut la Suceava și venit în Moldova încă de la 1793. Era un „om de mijloc, smolțit la

²⁵ ****Creșterea colecțiilor*, 1909, octombrie-decembrie, p. 211.

²⁶ C. Gane, *Athanasie Gane*, p. 43.

²⁷ ASI, *Vistiaria Moldovei*, fr. 166, op. 184, doc. 23, f. 5.

²⁸ ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 344/1835—1855, f. 12 v. ; ridicat la rang în 27 ianuarie 1826 pentru eforturile depuse la stărpirea ciumei (v. și C. Gane, op. cit., p. 43).

²⁹ Și nu la 1853, cum crede C. Gane (loc. cit.). V. Mihai-Răzvan Ungureanu, *Izvoare genealogice inedite : vidomostiile deceselor boierești (1834—1856)*, I, în *ArhGen*, I(VI), 1994, 1—2, p. 304 și p. 308, n. 71.

³⁰ C. Gane, loc. cit.

³¹ ASI, *Vistiaria Moldovei*, loc. cit., f. 5 v.

³² C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, ed. Gh. Ghibănescu, Iași, 1892, p. 169.

față, cu ochii negri și părul negru ; portul moldovenesc“. În Iași stă-pânea trei dughene pe ulița Sfântului Neculai cel Mare, pe lângă casa în care trăia. La ancheta sudeției, va declara, poate și pentru a scăpa cu fața curată, că i-au venit din zestrea soției³³. În izvodul boierilor de la 1835, apare ca paharnic³⁴.

Maria va divorța de Boțan, de la care avea un copil, din „pricina preacurviei“, caz judecat în contumacie, căci ea fugise în Basarabia, „chipurile ca să grijască de suflet“. Dosarul a ars în incendiul de la 1827, deci despărțirea fusese pronunțată ceva mai devreme³⁵. Tocmai această împrejurare o va tenta să treacă la altă însoțire : cu Fotache Ghețul clucer, în anul 1837. Însă nici a doua căsătorie nu rezistă, pare-se tot datorită comportării nedemne a Mariei.

Circumstanțele despărțirii prezintă, ca și celelalte dosare de divorț, importanță genealogică. La 14 mai 1841, clucerul Ghețul se jeluia Mitropoliei în următorii termeni : „Din ninorocirea me la 1836, după mijlocirea și multi îndemnuri a unora și altora, m-am înduplicat a lua întru însoțare cu legiuită cununii pi o fiică a lui Tănasă Ganii, Mariia, ci mai înainti au ținut-o dum(nealui) pah(a)r(nicul) Theodor Boțan, cu asămine legiuire“. Din ceasul nefericit al căsătoriei și până la data plângerii, soțul suferise cumplit „pentru necuviincioasele ei urmări“ : „ca să nu mă dau în critica și răsul publicului, am răbdat iconomisând toati a ei desfrânări, precum dispri aceasta cunoscut ești la toată mahalaoa, duhovnicului și poporului“. Pe 2 aprilie — continua Fotache Ghețul — cucoana a ieșit din casă zicându-i că nu se va mai întoarce niciodată. Seara, văzând că nu e glumă și „crezând că a făcut-o din oarecare pizmă“, clucerul i-a trimis trăsura și un bilet : „Iubita duă(!)“. Am așteptat până acum ; ce-i noapte și văd că nu mai vii. Apoi îti triimet trăsura ca să vii acasă că-i târziu. // Al tău iubit soț, F(otache) Ghețu“ (m. p.)

Dar ea nu avea de gând să se întoarcă, așa că-i răspunde pe dosul răvașului :

„Eu n-am făcut șagă, ci într-adins ceea ce am făcut, și îmi esti de mirari a dumitalii trimiteri. // A dum(i)tali, M(aria) G(ane)“ (m. p.)

Ghețu află de la vecini că, după plecare, Maria a început să umble din casă în casă „catigorisindu-l cu feliuri di mârșavi cuvinti“, afirmând că nu este deloc mulțumită de felul în care-și petrece „rămășița de viață“. Periplul ei mai avea un scop : „însușirea dreptăților“, adică a dovezilor care ar fi ajutat-o să obțină înapoi zestrea. Clucerul știe și că Maria „are prietesug încheat“ cu un oarecare Dimitrie Lupu, logofețel la Logofeția Dreptății, cu care trăiește fără să aibă „cât de puțină săială sau rusânea dispre norod“. Acest Lupu este încondeiat în *Arhondologia* lui Sion : fiu al lui Costachi Lupu, l-a sprijinit pe tatăl său, profitând de slujba din Logofeție, să ajungă ban și judecător la Putna, „desi nu stie mai mult decât un bou“. Fratele său, Iancu, însurat cu fata agăi Costachi Tomazichi, director al Curții Gospod, a

³³ ASI, *Vistiaria Moldovei*, loc. cit., f. 14 v.

³⁴ ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 345/1835—1855, f. 244. Despre el și fratele său, v. și C. Sion, op. cit., p. 32.

³⁵ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 55/1841, f. 42.

primit rang de spătar, așa cum și tatăl lor a devenit spătar ca urmare a intrigilor țesute de familia Pruncu³⁶. Ascensiunea ierarhică a lui Dimitrie Lupu este foarte rapidă: ca răsplată a serviciilor sale, se ridică la pitărie (decret 1128/29.08.1849), apoi, ca locțiitor al șefului de secție din Logofeția Dreptății, la păhărnicie (1623/26.11.1842), la comisie (2133/23.02.1845), ajunge șef de secție și spătar (2658/1847) și, în fine, agă (3519/16.02.1849)³⁷. La vremea când „se îngurлуise” cu Maria Gane, era numai pitar, însă... promitea!

Fotache Ghețu, văzând că planul părăsirii sale este real, s-a pus la pândă, în noaptea lui 12 mai, și, pe la 11 ceasuri, a prins-o cu Lupu în casa acestuia, de față cu martorii: Grigorii Cărnitchi pitar, Neculai Delimarcu („colejschii reghistrator”), Costachi Dosăliadi și Costin, cumnatul paharnicului Iordachi Costin. Ca urmare, clucerul cere Dicasteriei canonisirea păcătoasei, căci „sânt binicunoscuți rălii salii purtări în toată Moldova și Basarabia” — pasă-mi-te aflase și de aventura care a dus la despărțirea de Theodor Botan³⁸.

Dicasteria îi orânduiește pe iconomii Gheorghie Pavlu de la Sf. Nicolai și Antonie, asesor la Dicasterie, să cerceteze pricina. Comisia redactează raportul și-l înaintează Mitropoliei la 2 august 1841, după ce izbutise să adune toate mărturiile necesare incriminării. Au găsit șapte martori care, pe rând, se destăinuie la întrebările puse. Primul, pitarul Grigorie Chirnițchi, răspunde la 26 mai 1841 și încearcă să reconstituie noaptea de 12 mai: pe la 10 ceasuri evropenești de seară, stătea „de voroavă” împreună cu soția sa în csaa lui, având ușile deschise din cauza căldurii. La un moment dat, în casă intră clucerul singur și tulburat care, fără pierdere de vreme, începu să-i spună că, urmărind-o pe Maria, a văzut-o intrând în odaia tânărului Dimitrie Lupu, odaie aflată în rând cu șirul de camere în care locuiește Chirnițchi. Ghețu îl conjură să stea acasă până îl va aduce de față și pe Costachi Dosăliadi, pentru a organiza flagrantul. Cum „nu mai avea trebuință să umble noaptea”, pitarul rămase acasă, însă, ieșind să se aerisească „pe târnațul odăilor”, îi găsi pe „megieșii întru un păreti cu el” — N. Delimarcu și Costin — stând în ușile lor, și pe Anastasachi, fiul neguțătorului Becleciu, întâmplător venit în preaimă. Toti, evident, discutau mizanscena! Până să se înapoieze Ghețu, Chirnițchi l-a mai auzit pe Delimarcu araniându-i pe martori: Anastasachi și sluga lui, Stefan, la ușa adulterului, iar restul — afară, gata să-l ia pe sus.

Pe la 11 ceasuri a auzit zgomot afară: a ieșit și a observat că Ghețu, Delimarcu și Becleciu o scot pe Maria din odaia pitarului Dionisie Lupu pe ușa din față, în văzul lumii, ținând-o de subsuori. Delimarcu începu să strige să o aducă în casa lui Chirnițchi, și astfel făcură totii „*u compris*” Dosăliade. La Chirnițchi acasă, cei doi soți anucară să se bată, rupându-și părul unul altuia. Cu greu au putut fi despăr-

³⁶ C. Sion, *op. cit.*, p. 190—191.

³⁷ ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 344/1835—1855, f. 210 v.

³⁸ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, loc. cit., f. 1—1 v. Biletul lui Fotache Ghețu la f. 2—2 v.

țiți de către martori. Maria plecă prima, urmată de Ghețu și de Dosiiadi³⁹.

Al doilea martor, Costachi Dosiiadi, confirmă, la 29 mai 1841, că Maria a fost prinsă împreună cu Dionisie Lupu, „ba încă în așternut cu numitul“. Noutatea fiind extraordinară — în sensul originar al cuvântului — nu s-a putut abține să n-o împărtășească și lui Iancu Nicolau, anchetat ca martor (v. *infra*.)⁴⁰.

Chiril Comarnițchi, *colegeschii reghistrator*, mărturisea, la 15 iunie 1841, că Fotache Ghețul „au fost de laudă căci, pi lângă cinstitele purtări, îmbrătoșe și prieteșugul migieșesc petrecând pururea pacinic și liniștit“. Înainte de 12 mai, s-a întâlnit, în casa lui Ghețu, cu paharnicul Iordache Costin și cu Gavril Nicolau; în prezența lor, Maria a cerut „săgurația zăstreii“ și, în consecință, paharnicul a început să calculeze ce bunuri ar reveni fiecărui soț⁴¹.

Iconomului Ioan de la biserica Curăləri i-au fost arătate urmele loviturilor aplicate Mariei de către Fotache Ghețul. Lui, ca duhovnic, i s-au jăluit amândoi soții, iar el i-a povățuit să aibă răbdare unul cu celălalt, „să alunge răul din mijloc și să rămână în făgăduințele dragostei“ (mărturia este din 27 iunie 1841)⁴².

Gavril Nicolau, ori de câte ori a călcat pragul casei lor, i-a găsit trăind în pace și uniți; dihononia a apărut abia în toamna lui 1840 și cearta a luat proporții în ianuarie 1841, deși i-a sfătuit să se împace. Numai „lăturalnic“ a auzit că ea l-ar fi părăsit pentru altcineva (mărturie din 27 iunie 1841)⁴³.

Pitarul Iancu Nicolau a fost interogat în ziua de 28 iunie 1841. El mărturisește că, pe 12 mai, pe la 10—11 noaptea, trecând pe ulița Goliei împreună cu Costache Dosiiadi, a auzit că Fotache Ghețul a scos-o pe nevastă-sa din casa lui Dionisie Lupu — o dugheană cu casă la poarta mănăstirii Golia — „făcând-o curvă, urmând și alte zgomotoasă cuvinte între dum(nea)lor“. A asistat la târârea ei în casa lui Chirnițchi, împreună cu alți martori, ale căror nume nu le știe⁴⁴.

Paharnicul Iordachi Costin a confirmat cele spuse: Maria „s-a tras singură din casa lui Ghețul“⁴⁵.

În concluzie, preoții care alcătuiesc comisia de cercetare o găsesc vinovată pe Maria pentru trai rău, gâlceveală, preacurvie, mai ales ca precedentă însoțire — cu Theodor Boțan — fusese desfăcută pentru aceleași motive⁴⁶.

Că Maria nu a acceptat sentința dicasterială era de notorietate. În timpul cercetărilor, la 24 iunie 1841, ea înainta Mitropoliei o jalbă împotriva soțului. După mariaj, averea ei a rămas în administrarea lui: moșia Drăgăneștii, cu tot inventarul agricol, împreună cu întreg câștigul pe trei ani (arenda). Deși, la scurtă vreme, au hotărât să o

³⁹ *Ibidem*, f. 7—7 v.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 8.

⁴¹ *Ibidem*, f. 9.

⁴² *Ibidem*, f. 10—10 v.

⁴³ *Ibidem*, f. 11.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 13.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 12 (mărturie din 28 iunie 1841).

⁴⁶ Raportul dicasterial în *ibidem*, f. 5—6 v., 21—22 v.

dea în arendă și să împartă venitul din „desfacerea moșiei“, el s-a împotrivit și a continuat să o administreze singur, cu vâtaf numit de el, ca să-i revină integral câștigul. În plus, ori de câte ori pleca de acasă, Maria trebuia să se îngrijească de mama, sora și fiul lui Ghețu, ceea ce a dus, potrivit declarației sale, la risipirea averii și, implicit, la schimbarea comportamentului marital: el a început să se poarte „cu cel mai niplăcut tropos“. Maria n-a primit niciodată seama pentru cheltuielile făcute de Fotache; inevitabil, relația s-a degradat până când, într-o zi, el a cutezat s-o bată cumplit, fără mare pricină. Așazisa împărțeală a averii, la care au asistat amicii ai lui Fotache, a sfârșit prin nedreptățirea ei, oferindu-i-se o despăgubire simbolică. Finalmente, s-a trezit că este datorare clucerului și că șederea ei în casă se aseamănă chiriei. Când a observat acestea, ora deja prea târziu: boierul pornise procesul de divorț⁴⁷.

Maria Gane reclamă insistent dreptatea, remarcând neobosită că „pricina au luat poncișat curs“ și că economii rânduiri de Dicasterie nu au cercetat fețe demne de crezare, ci doar prietenii de tâlhărie ai bărbatului ei⁴⁸. Într-un târziu, Maria obține „siguripsirea“ averii⁴⁹, iar mitropolitul pune sechestru pe toate lucrurile cuplului până la rezolvarea pricinii⁵⁰. La aceasta se împotrivesc Fotache Ghețu⁵¹, însă, după înfățișarea celor doi, Veniamin Costachi propuse împăcarea — mai ales că martorii se cam codeau să depună jurământul cerut de instanța eclezială⁵². Maria acceptă, punând condiția ca unul dintre arhierii mitropolitani să redacteze „contractul marital“⁵³. Iată și „Condițiile cerute de mine spre a să urma cu scumpătate de cătră legiuitul meu soț dum(nea)lui clucer Fotachi Ghețu“:

1. dogmele Bisericii Răsăritului să fie păstrate cu sfințenie în casă, potrivit sfintelor canoane;

2. socoteala zestre adusă de ea să fie făcută de cinci persoane alese de amândoi; pe deasupra, venitul Drăgăneștilor să fie siguripsit sub cheazășie sigură;

3. Maria să fie tratată ca legiuită soție „în toată vremea“, fără bătaii și fără cuvinte defăimătoare;

4. Fotache să-i poarte de grijă cu toate cele trebuitoare viețuirii: „hrană, îmbrăcăminte i proci, potrivit cu starea și stima noastră“, nu ca până acum;

5. mama și sora lui Ghețu să nu mai stea la ei (precizarea o viza în special pe ultima; mama urma „să fie îngrădită în toate chipurile a face pricinui de vrăjbi ca până acum“);

⁴⁷ *Ibidem*, f. 3—3 v.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 4. Jalba către mitropolit este din 3 iulie 1841.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 27: adresa Departamentului Treburilor din Lăuntru (C. Sutu ministru) către Veniamin Costachi, nr. 17017 din 30 iulie 1841. Un sinet al averii ei fusese găsit de către Agle la M. Gane.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 2 v. (6 august 1841).

⁵¹ *Ibidem*, f. 30—30 v. (jalba lui Fotache Ghețu către mitropolit).

⁵² *Ibidem*, f. 28 (8 august 1841; jalba lui M. Gane către mitropolit).

⁵³ *Ibidem*, f. 31—31 v. (11 august 1841; jalba lui M. Gane către mitropolit. Filaret Apamias Beldiman, ales pentru redactarea documentului, tocmai pleca din țară).

6. „adunările casnice“ să se facă numai cu aprobarea amândurora și să strângă doar oameni cinstiți; „primblările să le facă împreună“; „tot ce adună în casă — monede, produse — să fie administrat de amândoi“;

7. Maria va ține gospodăria și-l va asculta pe Fotache ca pe un soț adevărat; iar dacă va dovedi că se poartă rău, nu se va răscula împotriva canonisirii. O treime din avere, în acest caz, să constituie amendă și să se verse în folosul Casei Cutiei Milelor.

8. de va vrea el să plece, să-i lase echivalentul bănesc al unei jumătăți din averea ei.

La îndemnul mitropolitului, și Filaret Apamias Beldiman, și Meletie Stavropoleos sunt invitați a-l sfătui pe soțul supărat să accepte compromisul⁵⁴. Dar ceea ce nu pricepea clucerul era cum de s-a întâmplat ca adultera să devină dintr-o dată acuzatoare și să dicteze, cu binecuvântare arhierască, condițiile reunirii matrimoniale. Drept pentru care se adresează din nou mitropolitului, reamintindu-i că „au prins-o în casa amarezului fără lumină și cu ușile încuiate, făptuind plăceri necuvioasă pe la ceasul 11 al nopții“ și solicitând ca „nu pe mine, nevinovatul, să mă osândiți cu trăgănare aceștii hotărări [de divorț — *n.n.*]“. Și cererea se încheie patetic: „Zmulge-mă-ți din brațul deznădejduirii, nu mă împinget(i) la o însoțire a căriia otravă poate stânge viața a doi“⁵⁵! Însă nici Veniamin nu are o atitudine clară: ba hotărăște să-i țină laolaltă, ba dispune întoarcerea averii Mariei la soțul ei⁵⁶. Ținând cont de indecizia mitropolitului, Maria cutează să ceară stingerea oricărei discuții privitoare la avere și să se purceadă la împăcarea părților, după contractul redactat de mâna ei⁵⁷. Formal, Dicasteria aprobă și o cheamă la o nouă înfățișare, cu toate protestele Mariei⁵⁸: înaintea lui Filaret Apamias și a lui Meletie Stavropoleos se vede din nou judecată și osândită pravilnicește, fără măcar să aibă știre de manevrele oculte ale soțului, care izbutise — afirmă fata lui Athanase Gane — să măsluiască sentința dicasterială⁵⁹.

În acest punct... lovitură de teatru! Costachi Dosiiadi și pitarul Iancu Nicolau declară, într-o scrisoare către mitropolit, că amândoi au iscălit o mărturie falsă, numai și numai pentru a o sili pe cucoana Maria să revină la casa Ghetuleștilor, fie și îndemnată de Dicasterie. Dar cum ei astăzi văd că proba administrativă servește la nenorocirea Mariei, retrag cele spuse și afirmă că nu au văzut și nu au auzit nimic din cele reclamate de clucerul Fotache Ghețu. Mai mult, Nicolau fusese rugat, invocându-se prietenia, să semneze mărturia, desi „era străin cu totul de pricină“⁶⁰.

Schimbarea raportului alcătuit de comisia dicasterială devenise o necesitate. Noul text consemnează detalii ce liosesc din prima cerce-

⁵⁴ *Ibidem*, f. 32 („Conditile...“).

⁵⁵ *Ibidem*, f. 33 (jalba lui Fotache Ghețu către mitropolit: 7 septembrie 1841).

⁵⁶ *Ibidem*, f. 34—34 v. (jalba lui Matei Gane către mitropolit: 7 septembrie 1841).

⁵⁷ *Ibidem*, f. 35—35 v. (Matei Gane către Filaret Apamias: 15 septembrie 1841).

⁵⁸ *Ibidem*, f. 36 (Matei Gane către Dicasterie: 15 septembrie 1841).

⁵⁹ *Ibidem*, f. 37—37 v. (Matei Gane către mitropolit: 18 septembrie 1841).

⁶⁰ *Ibidem*, f. 38 (C. Dosiiadi către mitropolit: 26 septembrie 1841).

tare : că ea a călcat adeseori, fără voia lui, în casa unor femei Tăculești (Tacu), „știute de răle“, unde „avea prepus“ să se întâlnească cu Lupu, odăile Tăculeștilor fiind în șirul caselor de la poarta Goliei. S-a aflat și că Lupu i-a trimis, în Săptămâna Luminată, două becafe vâ-nate de el, pe care Fotache n-a vrut să le mănânce și nici nu a lăsat slujnicele să le gătească ; la asemenea gest, contravenind darului galant și intențiilor romantice ale Mariei, aceasta a preferat să meargă, pentru cină, în vecini ! Întreaga afacere a flagrantului este readusă în atenția completului ; circumstanța agravantă — cu toată retrac-tarea celor doi martori suprascriși — este constituită de precedentul civil al „preacurviei“, cauză a divorțului de primul soț, Theodor Bo-tan. Comisia află, deși dosarul arsele la 1827 în marele foc, că Ma-riei îi fusese oprită orice altă însoțire. Ca urmare, Dicasteria hotă-răște despărțirea definitivă, numai lui Fotache fiindu-i îngăduit a se recăsători : Maria, deși aflată la o vârstă dezavantajoasă, „este oprită de la însoțire ca una ce nu se părăsește de rălele ei fapte⁶¹“. Cartea de despărțire este dată la 10 octombrie 1841⁶².

2. Matei Gane

„Gloria scriitorilor revărsându-se puțin și asupra părinților“, spunem deodată cu autorul memorialului Gănesc, Constantin Gane, „postelnicul Matei ar merita deci, ca părinte al lui Nicu Gane, o deo-sebită atenție“. Însă prea puține s-au păstrat despre el — fapt recu-noscute și de istoricul nostru⁶³. Om „bine cumpănit, voios, primitor și bun la inimă“⁶⁴, s-a născut în 1790, la Ciumulești, asemenea tuturor descendenților banului Ioniță Gane și ai Ecaterinei Buzne, soția călu-gărită din propria voie la Vărătic, după o viață îmbelșugată care nu i-a putut osteni pornirile sufletești către evlavie și iubire de Dumne-zeu⁶⁵. De la tatăl său a primit moșiile Sorocei, al căror venit l-a împărțit cu fratele Grigore^{65bis}. Casa de la Fălticeni, unde s-a stabilit cu întreaga familie, îi va fi fost adăpost pentru restul vieții⁶⁶. Nicu Gane, în ale sale *Zile trăite*, i-a creat imaginea unui bătrân atotștiutor și mai ales atent la plecările triste, din rândul celor vii, ale fraților

⁶¹ *Ibidem*, f. 39, 39 v., (raportul dicasterial nr. 606 din 24 septembrie 1841).

⁶² *Ibidem*, f. 39 (rezoluția lui Veniamin Costachi ; ciorna cărții de despărțire la f. 40—41, cu nr. 660 din 10 octombrie 1841).

⁶³ C. Gane, *Pe aripa vremii*, p. 72.

⁶⁴ N. Gane, *Zile trăite*, Iași, 1903, p. 13 : „Între boierii din Fălticeni, [...] el era cel mai inteligent și mai cu carte ; știa latinește, grecește, frantuzește, primea gazete franceze și era la curent cu tot ce se petrecea în țările occidentale. La noi era locul de întâlnire a celor ce vroiau să afle vești de peste hotar“.

⁶⁵ Scrisoarea prin care cere vole consortului să se călugărească în IN, fasc. 3, 1923, doc. CXXI, p. 155—156 (4 februarie 1823). Despre mariajul lor, v. C. Gane, *op. cit.*, p. 43—49.

^{65 bis} Nu are o ascensiune socială spectaculoasă : *comis* în izvodul boierilor moldoveni din 1835, *agă* — prin anafora Departamentului din Lăuntru — cu decretul nr. 2552 din 16 iulie 1846 (ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 345/1835—1855, f. 96 v.), *postelnic* „pentru serviții“ cu decretul domnesc nr. 684 din 21 mai 1853 (ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 1742/1851—1856, f. 333).

⁶⁶ C. Gane, *op. cit.*, p. 73—74.

sau surorilor. El însuși se stinge nu înainte de a-și anunța fiul iubit, ai cărui pași i-a vegheat dintotdeauna, că sfârșitul îi este aproape⁶⁷.

O *Evangelie* tipărită la Iași în 1851 păstrează ceea ce Gh. Ghibănescu, neobosit cercetător al biografiilor care compun arborele Găneștilor, numește „date genealogice“ autografiate de Matei Gane: „La anul 1790, noiembrie 20, m-am născut. // La anul 1837, ghenar 28, m-am înscut. // La anul 1838 febr(uarie) 1, s-au născut fiul meu Nicu. // La anul 1840 dec(embrie) 22, s-au născut fiul meu Matei. // La anul 1869 mai 11, s-au căsătorit fiul meu Nicul cu Sofia, fiica lui Pavăl Stoianovici“. // Înșiruirea sfârșește cu însemnarea morții lui Matei Gane, notată în care se recunoaște scrisul fiului său mai mare, Nicu: „La 1869, august 27, la patru ore dimineata, au murit tatăl meu Matei Gane“⁶⁸.

Acestui *curriculum* îi lipsește — poate datorită unui scrupul moral — menționare divorțului dintre soții Matei Gane, comis, și Ruxanda, născută Grigoriu. Prima piesă a dosarului care cuprinde „Della dum(i)s(ale) com(i)s(ului) Matei Gane și cu soție dum(i)s(ale), Ruxanda“⁶⁹ nu este, cum ar fi de așteptat, jalba vreunuia dintre consorți, ci plângerea căminarului Ioniță Grigoriu, tatăl Ruxandei, adresată Mitropolitului. Conținutul ei explică în detaliu natura căsătoriei celor două vlăstare boierești (Matei era bărbat copt, la 47 de ani) :

„De la anul (1) 837 am căsătorit pe o fiică a me⁷⁰, Ruxanda, cu d(umnea)lui com(i)s(ul) Matei Gane și viețuind împreună pâr la anul 1840, s-au găsit atunce un copil făcut și cu unul îngreunată. Când atunce întâmplându-să între dânsii neuniri, au scos-o din casă și s-au desfăcut vremelnicești, cu înscrisuri din parte amânduror părților, arătătoare pentru cuvântul disfacerii și cuprinzătoare numai pentru un copil, Neculachi, iar pentru unul care s-au născut în urmă nu este pomenit prin scrisoare disfacerii. Și osăbit iarăși prin aceli scrisori de învoiele între amândouă părțile, sânt hărăzite de d(umnea)lui la soția sa 20.225 lei, din care aceste câțiva condici s-au văzut de atunce prihănite, dar s-au primit așa cu o nădejde că poate în urmă iarăși să vor învoi. Apoi, fiindcă au trecut patru ani, o îndestulă vreme [o îndestulă vreme] de atunce, și nu urmeazi nici o nădejde, mă rog plecat Preosfințiilor Voastre să faciți bunătate a cerceta pricinile între dânsii, și dacă nu va fi chip de uniri, să s(e) desfacă bisăricești pentru totdeauna. Și pentru condeile aceli rale din hărăzire dum(i)sali, socotindu-mă împotriva ipovolului, să li împlinească dum(nealu)i“ (25 aprilie 1844)⁷¹.

De aici se desprind câteva detalii semnificative: în primul rând, confirmarea datei căsătoriei. Ea a urmat nestânjenită până la 1840 când un eveniment nespecificat i-a determinat pe soți să se despartă temporar. Ioniță Grigoriu susține că Matei a dat-o afară din casă pe

⁶⁷ N. Gane, *op. cit.*, p. 182—184. Matei Gane moare în 1869.

⁶⁸ *IN*, fasc. 3, 1923, p. 151.

⁶⁹ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 1'1845. Dosarul poartă și următoarea notiță: „Transcris de mine, econ. dr. D. Furtună, 1932 iulie 10, Adunarea Eparhială, Iași“ (f. 4 v.).

⁷⁰ Cealaltă fată, Profira, s-a căsătorit cu Iancu Bors. Fata lor, Maria, după însoțirea cu Petru Gorovei, a ajuns mama lui Artur Gorovei.

⁷¹ *Ibidem*, f. 2.

soția sa, ceea ce face mai curând aluzie la infidelitatea conjugală decât la alte pricini. Cert este că Matei și Ruxanda au preferat, unui scandal, un divorț amiabil, rezolvat prin înțelegerea contractuală între părți, cu posibilitatea revenirii la menajul comun. Când soluția reunirii nu s-a dovedit posibilă, căminarul Grigoriu și-a amintit de actele ce stabileau, ca urmare a înțelegerii dintre Matei și Ruxanda, felul în care urma împărțirea averii comune și retrocedarea zestrei.

În consens cu socrul său, Matei Gane comisul va semna, la 20 august 1844, o jalbă către mitropolit, recunoscând o stare de fapt ce se cerea cumva rezolvată :

„La anul 1840 mai 7 au urmat între noi desfacere și despărțire cu a noastră bună primire, precum spre lămurire slujesc alăturatule aice în original înscrisuri făcute atunci între noi. Și cu oarecare adaos în zăli de acum, iarăși cu a noastră bună învoire și primire, pe temeiul căroră înscrisuri ne rugăm ca să binivroiți a poronci spre a ni să slobozi și cărți de despărțire pe formele duhovnicești, pentru a pute rămâne cu desăvârșire desfăcuți unul cătră altul, înapoiindu-mi-să și înscrisurile“.

Două săptămâni mai târziu, la 5 septembrie, mitropolitul Meletie semna rezoluția la jalbă, dovedind cât de neobișnuită era în epocă o asemenea soluție a nepotrivirii conjugale :

„Deși besericești nu să pot cunoaște niști asămine învoieli, dar în priivire că între fețile învoitoare de la începutul căsătoriei, adecă de la 1837, au născut pricini de nemulțumire și în priivire că de la anul 1840, de când de la sine s-au răzlejit de la împreună legiuită petrecire, nici o parte, nici alta nu s-au plecat la împăcare, ci mai vârtos cu statornicie rămâind în cuprinsul acestor învoieli, au cerut a să încredința și de cătră noi, apoi pe temeiul și a raportului protoiereului de țănu)t(ul) Sucevii, să vor întări și de cătră noi.

+ M(eletie) mitropolit (m. p.)⁷².

Raportul pomenit lipsește, din pricini neștiute, din dosarul „dellei“. Însă din rezoluția lui Meletie, căruia bănuim că i s-au destăinuit împlicinații, se vede că însăși căsătoria a debutat prost ; probabil „pricinile de nemulțumire“ s-au tot adunat, până când, la 1840, în primăvară, s-a hotărât despărțirea. În final, ceea ce părea temporar la 1840 a devenit definitiv la 1844. Nu știm care a fost cauza determinantă a divorțului, dar faptul că amândouă părțile au insistat pentru pronunțarea lui fără păgubirea vreuneia spune multe.

Iată și cuprinsul „bunei învoieli“ dintre soți, actul care-l pusese pe marele ierarh al Moldovei în situația imposibilă de a găsi căi de ieșire din situații fără precedent :

„Suptiscăliții com(i)s Matei Gane și Ruxanda, soția sa, fiica dum(i)s(ale) căm(ină)r(ului) Ioniță Grigoriu, după necurmăte neînvoiri și nemulțămiri din parte noastră amândurora, unul cătră altul, mai de la căsătoria noastră în vreme de trii ani trecuți până acum, am stătut noi înșini cu de-aproapi luari amint(e) a giudeca felul viețuirii

⁷² Ibidem, f. 1.

noastri și am venit amândoi în adevărata lămurire ca, spre curmari o dată a unii asămine nemulțămitoare și ticăloasă viețuiri, ceea ce ar fi mai de folos pentru amândouă părțile este numai singura despărțire, de cari mulțămindu-ni și cerând noi, amândouă părțile, ne-am și alcătuit ca câte desfaceri noastră să urmează într-acești trii condiții însămnati mai gios, cu unită voință și a dum(i)s(ale) căm(ina)r(ului) Ioniță Grigoriu, părinteli Ruxandei :

1. Eu, com(i)s(ul) Gani, mă îndatoresc a întoarci soții meli toată zăstri în bani și lucruri, în natură, după izvodul de zăstri ce am luat, pe care toati, atât bani, cât și lucrurile [rupt — *n.n.*] tot acum le-am teslim (arisit) [rupt — *n.n.*] în mâna dum(i)s(ale) căm(ina)r(ului) Ioniță Grigoriu, după adevărul ce am priimit de la dum(nea)lui.

2. Toati darurile dati de mini, com(i)s Gani, înainte cununii să rămână în deplina dum(i)s(ale) stăpânire, și anume : un lanțujel de aur de preț 30 (lei), trei ineli de aur, cu jumati un paniraș de plachi, și o bisăcti plină cu celi trebuitoare pentru gătire.

3. Copilu(l) nostru Necolae să rămâi în deplina me purtare de grijă, a com(i)s(ului) Gane, fără a ave dumn(ea)ei datorii cât de puțin pentru creștere, educația și înzăstreli lui.

În acești trii condiții săvârșându-să buna noastră priimire a desfacerii, cu unită bună priimire și a părinților soției mele Ruxanda, s-au făcut dă asămine hârtii la mâna fiișticăruia din noi, rămâind de acum înainti amândoi slobozi și desfăcuți unul de altul, a să pute și căsători parte cari ar voi.

După săvârșire aceștii desfaceri urmată cu buna noastră și a părinților priimire, eu com(i)s(ul) Gane, îndemnat de bună cugetare, mai hărăzesc di a me bună voință dum(i)s(ale) c(u)c(oanei) Ruxandri parti den dreapta avere me în sineturi de bani și lucruri prițaluiți suma de 20.225 lei, adică :

Lei

2100 un sinet a jidovului Bercu croitoru cu amanetele lui

1500 capite

600 dobânda legiuită pân acum

2100

490 al(t) sinet Haim sân Bercu croitoru

350 capite

140 dobânda (*rupt* — *n.n.*)

2590 suma urmii

1240 alt sinet a dum(i)s(ale) com(i)s(ului) Iancu Botez

1500 capitele

190 dobânda

1240

2600	al(t) sinet a jidovului Sindel făinar cu amanet forma- lisit
	2258 capitele 342 dobânda
	<hr/> 2600
1200	la satul Grămeștii cu zapis întărit de Isprăv(nicia) Dorohoiul
5600	o droșcă de Vilna, noă
900	trei suflete de țigani căsași din drept robii mei, și anume : Sofronia țiganka, cu doi copii a ei, Toader și Bălașa
2000	un șal turcesc
1400	un ceasornic de aur țilendru cu alasândă și lanțujel de aur, cheița tot de aur și brighé
1750	trei ineli de diiamant, 2 câte cu o pîiatră și unul trii petri
280	un gardirop îmbrăcat cu nuc
420	un bold de aur cu peruzele
245	un cumaș necroit de aclaz

20,225 adecă doăzăci de mii doă sute doăzăci și cinci lei, pe cari
toate aceste sineturi și lucruri le-am teslimarisit tot
anul în mâna dum(i)s(ale) căm(ina)r(ului) Ioniță Gri-
goriu, însă această hărăziri eu o fac cu această condi-
ții : <da>că dumneei s-ar căsători, să rămâi desăvârșită
stăpână pe toate aceste, fără nici o îngrădiri. Iar la
întâmplari, nevoind a să căsători și a trăci la pitrecere
vieții monahicești la vreo mănăst(ire) [rupt — *n.n.*],
atunce, afară de ceasornicul cel de aur cu cele ce să
țin de el, toate celelalti să mi să întoarcă înapoi, căci
viiața monahicească nu ceri asămîne averi, ci să slu-
jască în folosul legiuitului nostru copil“.

Iscăliturile sunt ale soților și, lângă ele, se recunoaște semnătura
căminarului Ioniță Grigoriu, în calitate de martor. Învoiala — docu-
ment original din 1840 — a fost completată la 20 august 1844, chiar
după declanșarea procedurii de divorț, cu următorul paragraf, aflat
în imediata continuare a textului de mai sus :

„Asămini și pentru copilu Matei, carele s-au născut în urmă după
desfacere noastră și de atunce s-au lua(t) în casa dum(i)s(ale) com(i)-
s(ului) Gane, carele și acesta rămâne în socoteala me întru creștere și
educația lui, rămăindu-le însă lor dreptati ca niști drepti fii ai noștri,

potrivit rostirii pravelilor, a să împărtăși și din averea mumii lor, după a ei treceri din viață⁷³. Semnăturile soților Gane se repetă⁷³.

O primă constatare : deși Ioniță Grigoriu negase, în aprilie 1844, veridicitatea actelor justificatoare ale cheltuielilor de avere, acum, în august, nu mai dă semne de nemulțumire. Ruxanda primea înapoi întreaga zestre, care, după cum arată izvodul din ianuarie 1837, se ridică la o valoare apreciabilă : patruzeci și două de mii, patru sute douăzeci și șase de lei, cinci parale — 42426,5 lei. În inventarul zestrei intrau bijuterii (cercei de diamant, inel de diamant), argintărie, bani gheață — 30.000 — câteva nimicuri de alcov, o impresionantă garderobă, tacâmuri și așternuturi⁷⁴. Matei Gane, probând o curtoazie rarisimă, o îmbogățește cu polițe la purtător, scadențe, bijuterii, caleașcă, a căror valoare atinge jumătatea valorii zestrei. Însă condiția, care exceptează ceasornicul, este recăsătorirea Ruxandei ; opțiunea pentru viața monahală sau pentru reclădirea unui cuplu determină și soarta averii lăsate de Matei.

Amănuntul cu pricina se pretează la psihanaliză. La 4 februarie 1823, Ecaterina Gane, născută Buzne, adresa banului Ioniță Gane, soțul ei, o scrisoare patetică privitoare la dorința ei nestăvilită de a se retrage într-o mănăstire. Pentru ca aparențele să fie salvate, cerea voie consortului înainte de a purcede la gestul final⁷⁵. Episodul este descris în *Pe aripa vremii* ca un accident în istoria familiei : Catrina „s-apucă de o năzbâtie” — cuprinsă de fiorul mistic, după 40 de ani de căsătorie, își strânge lucrurile și pleacă la Văratice, însoțită de cele trei fete pe care nu le-a putut mărita : Savastița, Agafița și Smaranda. De acolo, după ce își schimbă numele în Elisabeta, îi scrie banului Ioniță epistola amntită. În replică, neavând cum s-o îndemne spre înțelepciune, boierul o anunță că noutatea l-a silit să facă împărțirea averii către copii. Ecaterina îi dăruise cinci băieți (Costachi, Enăcachi, Matei, Grigorie și Dumitru) și patru fete, dintre care numai Maria a apucat să se căsătorească (în 1809, cu postelnicul Iordachi Hermeziu)⁷⁶. Băieții au fost rupți de mamă în floarea vârstei — Matei avea pe-atunci 33 de ani. Însă, chiar matur, nu se poate să nu fi acuzat dintotdeauna ruptura bruscă dintre părinții săi, care a stricat pacea statornică a unui cămin înjghebat din dragoste. A asistat la cataclismul sufleteș al mamei, care se descoperea dintr-o dată „bătrână” și cu „ciolane spurcate”, cu „inima plină de răotăți”, gata să creadă că numai apropierea de Dumnezeu îi va mântui sufletul : „nu știu sfârșitul când mă va găsi ; amar mie să nu fiu între fetile cele nebune fără de untdelemn în candela mea, când va bate acel ceas îngrozitoriu pentru mine”.

Împiedicând-o, prin specularea însemnătății averii, să se retragă la mănăstire, Matei dorea ca Ruxanda să fie oricând accesibilă copiilor, chiar dacă aceștia urmau să fie crescuți în casa lui. Nu știm cum a privit mama această hotărâre a soțului. Dar nu ni se pare lipsit de importanță faptul că, în amintirile sale reunite sub titlul *Zile trăite*,

⁷³ *Ibidem*, f. 3—4 v.

⁷⁴ IN, fasc. 3, 1923, doc. CXXIII, p. 158—159.

⁷⁵ *Ibidem*, doc. CXXI, p. 155—156.

⁷⁶ C. Gane, *op. cit.*, p. 42—49.

Nicu abia dacă pomeneste de originea mamei și de frații ei, evitând să coboare în memoria copilăriei traumatizate de absența mamei : „Aș putea să povestesc an cu an, zi cu zi tot ce am văzut, am simțit și m-a mișcat în frageda mea copilărie, căci țin mai bine minte întâmplările de acum 40 de ani decât acele de ieri, dar nu voi să întrețin cititorii cu fapte puțin importante...”⁷⁷. Divorțul n-a meritat nici o însemnare.

Nu trecem mai departe înainte de a adăuga câteva informații la ceea ce se știe deja despre fiul cel mai iubit al lui Matei Gane, viitorul junimist și om politic Nicu Gane^{77bis}. Nici Artur Gorovei, față de care personajul nostru a manifestat simpatie, sentiment recompensat cu o postumă schiță biografică⁷⁸, nici editorul său, Ilie Dan⁷⁹, nu au pus accent pe evenimentele importante din viața lui Gane, ci pe valoarea literar-estetică a operei sale — lucru perfect normal pentru criticul literar, rareori interesat să descopere în sinuozitățile soartei motive determinante pentru creație. Acestei perspective i se poate construi complementul ; încercăm, timid, să o facem pornind tot de la un mariaj, știind prea bine că Nicu Gane, în *Zile trăite*, nu evocă o soție iubitoare și sensibilă la frumos.

El se însoară cu Sofia Stoianovici la 1869, cu doar câteva luni înaintea morții lui Matei Gane. Sofia a dăruit consortului opt copii : Alexandru (n. 09.02.1870), Petru (n. 26.03.1871), Nicu (n. 08.08.1872), Elena (n. 27.08.1873), Ecaterina (n. 30.09.1874), Maria (n. 04.05.1876) și Aglaia (n. 04.06.1877). Elena și Maria intră în familia Emandi, prin căsătoria cu Teodor și, respectiv, Scarlat, Petre se însoară cu Ema Negri etc.⁸⁰. Dar cine era Sofia Stoianovici ?

Certificatului de căsătorie i se alăturau, în dosarul de stare civilă, și „mărturiile mitricale” ce probau vârsta, descendența și domiciliul solicitanților. Astfel, Sofia este trecută ca fată a agăi Pavel Stoianovici și a Ecaterinei, născută Stari. Sofia văzu lumina zilei în 1847 și fu botezată la Sf. Dimitrie-Balș, în Iași, nașă fiindu-i vorniceasa Catinca Balș ; i-a slujit proteiereul de Iași, Gheorghe Gafencu⁸¹.

Lui Pavel Stoianovici, Constantin Sion îi acordă destulă atenție pentru a-l transforma într-o figură antologică. De origine sârbă, după cum arată și numele, vine din Basarabia, cu recomandarea casei Callimachi, pe la 1827. În timpul ocupației rusești ajunge tălmăci, întâi la trupe, apoi în cancelaria lui Kisseleff. La București se însoară „cu o fată a unui hagi Ioniță (?) greco-bulgariu, rachieri de la curtea veche”. Revenit în Iași, Kisseleff pare — dacă ar fi să-i dăm crezare lui Sion — că l-a aranjat să rămână pe lângă Mihai Sturdza, în aparatul birocratic, „ca

⁷⁷ N. Gane, *op. cit.*, p. 10.

^{77bis} Matei (22 decembrie 1840 — 16 aprilie 1873) nu pare să fi fost prea important în viața lui Nicu Gane. Prozatorul îi compune o figură ștearsă, de frate bolnav sau de martor al morții tatălui.

⁷⁸ Artur Gorovei, *Nicu Gane*, în *ARMSL*, t. VI, s. III, 1932—1934, reluat în volumul cu același titlu (București, 1937).

⁷⁹ Nicolae Gane, *Scrieri*, ed. Ilie Dan., București, 1979.

⁸⁰ V. IN, fasc. 3, 1923, p. 151. „Spița neamului Gănesc” din C. Gane, *op. cit.*, anexa ; *ibidem*, p. 84.

⁸¹ ASI, *Stare civilă Iași, Căsătorii*, 47 adaos, 1869, f. 5—5 v.

creatură rusească”, spion al fostului înalt comisar țarist. A rezistat în post chiar și după ce rusofilia-i fusese dovedită⁸².

Condica sudiților Moldovei (1824—1825) îl descrie aproape la fel, ceea ce face ca *Arhondologia* să fie măcar aici demnă de crezare. Între sudiții rusești din cuprinsul Iașilor se numără și *Pavul Stoian*, ce-și va spune Stoianovici, de nație „sârbu”. Născut în București // Lege pravoslavnică // Vreme venirii : de 9 ani // Adeverință : are pașaportul gubernatoriului Catacaz(i), din 13 iulie 1824, supt no. 1461, arătători de venire sa aice în Moldova de șasă luni // Fisiognomie : om de mijloc, ochii câprii, părul negru // Portul : moldovinesc // Vârsta : de 52 de ani // Stare : înșurat la București // Statornicie : în casă cu chirie // Breasla : cu trebuințele sale pentru puțină vreme șazători și să întoarcă. Cercetarea supușeniei sale poartă data de 21 octombrie 1824. Atunci avea 52 de ani, deci se născuse la 1772 și venise în țară la 1815, încă mai devreme decât afirmă Sion. Deși nu suspectăm de greșală informația oferită de *Condica sudiților* privitoare la etatea lui Stoianovici, să recunoaștem că, dat fiind anul nașterii Sofiei (1847), este puțin probabil ca aga să fi avut copil la 75 de ani, cu o femeie care poate împlinise 40 de ani la acel moment !

Lui i se refuza sudeția sub cuvânt că „sirbu fiind, născut în București, unde sudeți nu sã nascu, și petrecând noă ani numai cu un pașaport ce îl are cu vade de 6 luni”, nu are motiv să fie altceva decât pământean^{82bis}.

Avem posibilitatea de a confirma una dintre observațiile lui Sion : rapida ascensiune în ierarhia meritocratică, fiindcă ajunge comis, apoi, „în privire meritului său”, ban (decretul domnesc nr. 317 din 30 octombrie 1836), aga (decretul nr. 1229 din 29 decembrie 1840)⁸³ și, în fine, postelnic (decretul nr. 719 din 29 mai 1853), ca „șef al secșii jalbelor”⁸⁴. Mihai Vodă, continuă Sion, „i-au înlesnit prilej a lua cu preț foarte jos pe mulți ani în posesie mănăstirea Dobrovățul, cu toate moșiile ei, și alte moșii. Au făcut sârboteiul stare mare, au cumpărat casele stăpână-sa, le-au prifăcut, au mai adaos acolo și alte zidiri precum se vād și s-au pus în linie cu boierii magnați ai țarei”⁸⁵. Cu averea dobândită atât de iute, nu i-a fost nicidecum greu să-i cheme pe frații săi din Valahia, detaliu relatat de același scrupulos colportator de bârfe care este Sion : „La 1840, fiind eu vechil de staroste la Putna, au venit în Focșani, tre-

⁸² C. Sion, *op. cit.*, p. 321—323.

^{82 bis} ASI, *Vistiéria Moldovei*, loc. cit., f. 154 v.

⁸³ ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 345/1835—1855, f. 171 v.

⁸⁴ ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 1742/1851—1856, f. 426.

⁸⁵ C. Sion, *op. cit.*, p. 322. Pavel Stoianovici se ocupă de rezolvarea marilor afaceri ale caselor importante. El este convocat de hatmanul Anastasie Bașotă pentru lămurirea încurcatei soarte a averii Elenei Bașotă, căsătorită cu prințul Gh. Cantacuzino și părăsită de acesta la Viena, după consumarea zestrei la jocurile de cărți (ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 40/1854, f. 12 v.-14 v., 25, 25 v.). Bogățiile sale îl vor apropia de partida unionistă, gata să profite de simpatia ce i-o arăta „magnatul” Stoianovici. Cuza însuși profită de amabilitatea interesată a afaceristului și beneficiază de ospitalitatea lui ori de câte ori venea în Iași. Noaptea de 4/5 ianuarie 1859 a fost petrecută de viitorul principe în casa lui Pavel Stoianovici (N. Gane, *Pagini Răzlețe în Scrieri*, p. 405).

când pe jos la Serbia, doi frați a lui Stoianovici, oameni proști, săraci cu opinci și îmbrăcați cu sarice sârbești, pe care i-am văzut și-am vorbit cu ei, că le-am mielduit pasportul”⁸⁶. Pavel trebuie să fi fost cel mai mare dintre băieți, pentru că Nicolai se ridică la șatrărie abia la 1844 (decretul nr. 2075 din 27 noiembrie 1844), ocupând postul de „scriitor în cancelaria Dep(a)rt(ament)ului din Lăuntru”, și la pitărie patru ani mai târziu, prin decretul 3466 din 31 decembrie 1848, fiind „prestavlisit” în anaforaia departamentului⁸⁷. Medelnicer ajunge în vremea lui Alexandru Ghica, pe când împlinea slujba de arhivar al Departamentului din Lăuntru (decretul nr. 402 din 2 iulie 1852)⁸⁸. Mezinul, Teodor, capătă „pentru servicii” rang de sluger prin decretul nr. 719 din 29 mai 1853, taman în ziua în care Pavăl devenea postelnic⁸⁹.

Tot Sion adaugă celor doi frați Stoianovici, veniți de peste graniță din Valahia, „doi frați a femeii lui, feciori a rachierului Ioniță, și i-au pus și pe ei în slujbă, unu în miliție și altul civil, și să poriclesc Derescu, de pe neamul mamei lor, care-i româncă, din București; acia mai au un frate la București în miliție, intrat încă din vremea lui Chiselevu, au ajuns maior, și să numește Hagiopolo”⁹⁰. Documentele ne relevă existența unui Derescu, prenumit Grigori Ioan (deci fiul lui Ioan!), „lucrător la secția jalobilor ce să dau pe numele domnului”. Foarte probabil este chiar unul din frații Ecaterinei, aranjat în post lângă binefăcătorul său, cumnatul Pavăl. El ajunge serdar prin decretul domnesc nr. 1910 din 3 ianuarie 1844⁹¹. Un alt Derescu n-am întâlnit, însă un Hagiopolu, cu prenumele Sterea, primește „pentru slujbe” pităria, prin decretul 2800 din 7 mai 1847⁹². Concluzia noastră este că un alt prenume al lui Hagi Ioniță trebuie să fi fost chiar Sterea, trecut în mărturia Sofiei ca Stari — nume de fată al Ecaterinei — păstrat ca prenume de acest Hagiopolu (fiul hagiului!) când a avut de optat pentru un nume de familie reprezentativ.

Sofia a avut un frate, Alexandru, ridicat căminar („pentru servicii”) prin decretul domnesc nr. 1587/din 19 ianuarie 1856⁹³. El obține, la 19 martie 1869, în completarea dosarului de căsătorie, actul de deces al tatălui său, mort la Derțca, în 16 martie 1862. Martorii convocați — apropiați ai defunctului boier — sunt Iancu Boian (de 55 de ani), Iancu Drăghici (55 ani), Costachi Carp (de 62 ani)⁹⁴.

„Mitriceasca mărturie” a lui Niculae Gane, contrasemnată de mitropolitul Sofronie Miclescu, consemnează data nașterii (1 februarie 1838), numele părinților, data și locul botezului (10 februarie 1838, în biserica Adormirii Maicii Domnului din Fălticeni). Nașa i-a fost spătăreasa Zoîța Grigoriu⁹⁵.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 322—323.

⁸⁷ ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 345/1835—1855, f. 160 v.

⁸⁸ ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 1742/1851—1856, f. 366.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 516. În *Catagrafia...* din 1820 apare ca sudit rus, locuitor al Tătărașilor (v. n. 20, f. 22 v.), deci venise de mai multă vreme în capitala Moldovei.

⁹⁰ C. Sion, *op. cit.*, p. 323.

⁹¹ ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 344/1835—1855, f. 178.

⁹² ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 345/1834—1855, f. 222 v.

⁹³ ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 1742/1851—1856, f. 25 v.

⁹⁴ ASI, *Stare civilă Iași. Căsătorii*, 47 adaos/1869, f. 6.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 7—7 v.

Cererea pentru oficierea însoțirii au depus-o la ofițerul stării civile din despărțitura III a Iașilor, în vederea publicării anunțului. Parohia aleasă : Sfântul Spiridon. Martorii s-au hotărât dintre junimiștii : Vasile Pogor, Iacob și Leon Negruzzi, iar din partea Sofiei, fratele ei Alexandru ⁹⁶.

3. Enăcache Gane

Născut la 30 noiembrie 1787, la Ciumulești, și mort la 16 februarie 1842 ^{96bis}, la Botoșani, reprezintă figura exemplară între băieții lui Ioniță Gane și ai Ecaterinei Buzne. Costachi (1800 — 22 martie 1865, Iași), Enăcachi și aga Dimitrachi — fără a-l mai socoti pe Matei, tată de scriitor — au avut „patima condeiului“, „boala“ amintită de Constantin Gane ca semn distinctiv și probă genealogică a neamului Gănesc, pe ramura sa principală ⁹⁷.

Enăcachi era fiul cel mai mare al banului Ioniță și, din această pricină, este și primul pregătit să înceapă o carieră în aparatul de stat : slujbaș la Vistierie (1805—1814), ispravnic al ținutului Roman (1821—1827), asesor la Judecătoria Sucevei, președinte al Judecătoriei Botoșani (1837—1838) ⁹⁸. S-a căsătorit cu Zoița Ciurea (25 ianuarie 1822), fata lui Tudurachi Ciurea de la ținutul Sucevei, sora unui Constantin (mort la vârstă fragedă), a Nastasiei, căsătorită cu Iordache von Vârnăv, și a Ecaterinei (Catinca), soția cavalerului-poet Constantin Stamati ⁹⁹, supranumit și „Lebăda Basarabiei“. Nu fără dreptate, Constantin Gane imaginea conjuncția atâtor spirite luminate ca apogeu al ridicării neamului său : „E ciudată această întâmplare care-a făcut ca doi frați, un cumnat și-un văr primar — Costachi și Enachi Gane, Stamati-Ciurea și Buznea — să fi crestat împreună podoaba leagănului literaturii române!“ ¹⁰⁰ Lor le adăugăm și pe traducătorul Dimitrie, cel amintit ca frate al lui Costache și al lui Enache, care a tipărit acestuia din urmă *Călătoria lui Cupidon la pustiu* (1850, Iași).

Zoița i-a făcut doisprezece copii, dintre care trei au murit în pruncie. Cuplului i-au rămas trei băieți și șase fete : între care Iancu (n. octombrie 1821), Mihalachi (călugărit Emanoil), Matei (n. 1835), Elenca (călugărița Epraxia), Ruxanda (călugărița Fevronia), Profira (călugărița Xenia) și Catinca (călugărița Olimpiada). Din însoțirea lui Matei, care face o carieră frumoasă, cu Amalia, fata serdarului Anastasă Mihail, proprietar în zona Slănicului, vor rezulta copiii : *Stefan*, căsătorit cu Ecaterina Murgescu ; *Lucia*, măritată cu Emil Ceaur-Aslan ; *Florica*, măritată cu fratele istoricului A. D. Xenopol, Filip ; *Mircea*, doctor, mort pe câmpul

⁹⁶ *Ibidem*, f. 1. V. și ASI, *Stare civilă Iași. Căsătorii. Registru*, 1699/1869, f. 64 v.-65 v.

^{96 bis} Data morții este confirmată în M. -R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 305, p. 312 (n. 184).

⁹⁷ Pentru biografiile literare ale lui Costachi și Enăcachi Gane, v. vocile semnate de Florin Faifer în *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 376—377.

⁹⁸ *Apud* Fl. Faifer, *op. cit.*, p. 376.

⁹⁹ Artur Gorovei, *Contribuții la biografia lui Constantin Stamati* în ARMSL, t. I, s. III, 1931, , p. 4 (extras).

¹⁰⁰ C. Gane, *op. cit.*, p. 66.

de bătaie în 1917, și *Emilia*, necăsătorită. Savastița, o altă soră a lui Matei Gane și fată a spătarului Enăcachi, s-a căsătorit cu un Soroceanu din neamul soției lui Dumitru agă — fratele lui Enăcachi — și a avut trei copii : doi băieți și o fată¹⁰¹. A șasea fată a perechii Enăcachi-Zoița Ciurea, Nastasia, deși însemnată în spița redactată de Gh. Ghibănescu ca soție a unui Sevastos (v. nota 101), pare să fi fost căsătorită înainte cu un oarecare Dumitrache Pârâu, la 1837, de care să se despartă zece ani mai târziu, la 1847. Motivul : infidelitatea soțului, „îngurluit“ cu Marghioala cârciumarului de la crâșma lui Costache Anghel din Iași, și bățiile primite de la acesta¹⁰².

La moartea bătrânului ban Ioniță va moșteni, ca fiu major, părți din moșiile Ciumulești, Calna, Costești și Berești, iar averea funciară îi va spori o dată cu adăugirea moșiei Antilești, zestre a Zoiței. Cu toate acestea, sfârșitul vieții îl va prinde într-o sărăcie lucie, obligându-l să lase văduvei și descendenților datorii enorme. „Della epitropiei casăi răp(o)s(atului) Enăcachi Ganea spăt(a)r dă seama de tribulațiile la care s-au încumetat curatorii — între care se numără și vornicul Scarlat Miclescu, și cumnatul defunctului, Iordache von Vârnăv — pentru a acoperi lipsurile. În asemenea împrejurări apare, într-o listă de cheltuieli, și suma de bani ce revenea Singlitichiei și Agafiei Gane, călugărițe la Văratec, pentru întreținerea Catincăi, copila lui Enăcachi, și a surorilor sale¹⁰³. Spătarul vânduse, în ultimii ani de viață, cam tot ce putuse vinde, astfel încât, din bibliotecă s-au mai descoperit — în casa de la Ciumulești — doar un *Ceaslov*, o *Psaltire* și două „dicsioneri di fabule franțuzăști“¹⁰⁴, împreună cu o sumedenie de acte rămase de pe urma proceselor avute cu membrii familiei și cu vecinii de moșie¹⁰⁵. Însă o cercetare amănunțită ar descoperi un subiect de adevărată istorie socială, nu numai de genealogie.

4. Iordache Gane

Iordache, alături de Niculai, este fiul vornicului de Câmpulung (1766) Constantin Gane, fiul pitarului Miron și al Mariei Stroescu, fata lui Grigorie Stroescu. Despre Iordache și despre Niculai istoria nu ne spune mare lucru. Nici Constantin Gane, istoricul invocat atât de des până acum, nu este darnic cu memoria lor¹⁰⁶. Nimeni nu pare să mai știe astăzi împrejurările în care Iorgu, fiul cel mai mare al agăi Grigorie — fratele lui Enăcachi și al lui Matei spătar, unchi al scriitorului — și al Anastasiei Botezat, a fost înfiat de Iordache Gane postelnic, pentru a nu i se stinge neamul. Aceasta vom încerca să arătăm, în măsura în care ne ajută documentele descoperite la Iași.

¹⁰¹ IN, fasc. 3, 1923, p. 150, coroborat cu C. Gane, *op. cit.*, p. 67—70.

¹⁰² ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, A. 17/1839, f. 28.

¹⁰³ ASI, *Comisia epitropicească*, tr. 1716, op. 1949, dos. 169, f. 165, 166. Catinca va fi devenit Olimpiada și stareță la Văratec, mostenitoare — prin mătușa Singlitichia — a sipetului cu documentele familiei. Lada a ars în incendiul din 1899, o dată cu mănăstirea și casa stareței (C. Gane, *op. cit.*, p. 70).

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 34—34 v. (catagrafierea averii la 5 mai 1842).

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 36—36 v.

¹⁰⁶ C. Gane, *op. cit.*, p. 38—39.

Fragmente din biografia lui Iordache aflăm din explorarea „Dellei epitropiei casăi răp(osatului) post(elnic) Iordachi Ganea“. Moartea lui Iordache a survenit cândva la jumătatea lui august 1850, poate mai aproape de 20 august decât de 15. Creditorii și rudele s-au strâns imediat pentru a purcede la împărțirea averii — considerabile ! — rămase fără stăpân. Într-o jalbă pe care o adresează Comisiei Epitropicești aga Dimitrie Gane, aga Grigorie Gane și spătarul Costache Gane, veri primari paterni ai defunctului, la 30 septembrie 1850, stă scris că prima însoțire a lui Iordache a fost cu Anastasia Buzilă, moartă la scurtă vreme după căsătorie și de pe urma căreia nu a avut copii. A doua căsătorie s-a făcut cu Smaranda (Zmaragda) Botezatu, alături de care a trăit până la adânci bătrâneți și cu care, prin „conglăsuire“, l-a înfiat pe Iorgu, fiul agăi Grigorie Gane și al Anastasiei, născută Botezat, sora Smarandei. Aceasta dispăre la 1 aprilie 1841 : după încheierea doliului, Iordache se însoară a treia oară cu Roxanda, născută Statache¹⁰⁷. Între pretenvenții la moștenire se găsește și comisoaia Catinca Buzdugan, soră a postelnicului, împreună cu fiul ei, Iancu. Altundeva se arată că Iordache a avut patru surori, ale căror interese sunt reprezentate de Catinca¹⁰⁸. Aceeași persoană, într-o jalbă din 6 decembrie 1850 îndreptată către Judecătoria ținutului Iași, demonștra că moartea prematură a lui Nicolae, frate cu Iordache și cu ea, i-a dat posibilitatea postelnicului să însușească întreaga avere a defunctului¹⁰⁹. Stabilirea clironomilor deschide un proces de succesiune ce va dura un an și va strânge un teanc enorm de hârtii. Câștigătorul cursei după avere va fi însă, cu sprijin substanțial din partea verilor lui Iordache, copilul înfiat de către acesta, Iorgu. El a mai fost ajutat și de Gheuculeștii recunoscători familiei Gane, postelnicul fiind epitropul principal al familiei¹¹⁰. Actele succesiunii cuprind și documentele înfierii lui Iorgu, pas pe care Iordache l-a făcut în înțelegere cu soția lui de atunci, Smaranda Botezatu. Lui Iorgu, de drept, i se cuvenea întreaga agoniseală a postelnicului, poate cel mai avut Gane din generația sa.

Grigorie Gane încredințează, spre creștere și educație, copilul său lui Iordache la scurtă vreme după naștere, probabil în momentul când incapacitatea procreativă devenise evidentă. Niculaie, după cum s-a văzut, a murit tânăr, fără să lase urmași ; cu atât mai mult Iordache, singurul băiat în viață al lui Constantin, trebuia să asigure cumva o descendență. Astfel că, la 5 octombrie 1828, se încheie următorul act :

„Noi, gios iscăliții Grigorie Gane comis și Anastasie, născută Botezat, prin aceasta facem cunoscut că fiiul nostru cel întâiu născut, Gheorghie, carele s-au născut la 23 sept(em)v(rie) anului curgător, așa precum la Sv(ântul) Botez au avut nănaș(i) pe d(umnealor) vărul meu Iordache Ganea spăt(ar), carele este văr premare din doi frați cu mine, gios iscălitul com(i)s Grigori Gane, și soția dum(i)s(ale) Zmaranda, născută Botezat, ce este soră cu mine, gios iscălita Anastasie.

¹⁰⁷ ASI, *Comisia epitropicească*, tr. 1716, op. 1949, dos. 175, f. 1—1 v., 8.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 11 sqq.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 66.

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 66 v.

Apoi di-ndată d(umnea)lor, neavând rod, l-au și luat cu totul de la noi și au priimit din dragoste a-l face pe numitul nostru copil drept fiu a dum(nea)lor, ca să-l lasă și moștenitoriu praveInicescu.

Așadar, fiindcă aceasta s-au făcut cu buna priimire noastră amândurora, am dat și noi această hârtie din parte însuș(i) a noastră, supt adevăratele noastre iscălituri ¹¹¹.

Ceea ce era încă plan la 1828 devine realitate la 2 iunie 1831 :

„Toată avere noastră mișcătoare și nemișcătoare o afierosim nepotului și inului din botez al nostru Iorgul Gane, pe care l-am luat fiu de suflet. Și nimene din neamurile noastre să nu fie volnic a strămuta hotărâre aceasta a noastră sau a strica această hârtie de danie, care afierosire va fi a lui după săvârșire noastră din viață” ¹¹².

Semnează soții Gane, Iordache și Zmaranda, precum și spătarul Costache Burghel, în calitate de martor. Trebuie însă precizat că ultimul era „moș” și epitrop al casei Botezăteștilor ¹¹³ ; asupra importanței acestui detaliu vom reveni. Burghel moare la 10 februarie 1840, în Iași, la o vârstă înaintată ¹¹⁴, dispărea insul a cărui iscălitură, datorită cinstei și influenței sale, valora enorm în probarea valabilității actului de moștenire. Iordache și Smaranda înaintează, la un an de la decesul lui Costache Burghel, la 20 martie 1841, o cerere mitropolitului, solicitând „legiuita înfiere” a lui Iorgu :

„Noi, gios iscăliții, am botezat pe un fiu a d(omnii) lor sale comisul Grigori Ganea și soția d(umii)sale Nastasia, născută Botezatu, numindu-l Gheorghe, născut la (1)828 saptemv(rie) în 23, pe care di-ndată l-am și luat făcându-l drept fiu al nostru și clironom pe toată averea noastră, după săvârșirea noastră din viață, cu care astăzi ne înfătoșăm înaintea Preosfințiilor Voastre și ne rugăm ca, după lege, să-i cetiți acele de cuviință molitve, spre a-ș(i) dobândi legiuita înfiere și a să cunoaște desăvârșit drept fiu al nostru și moștenitori averei, binevoind Înalt Preosfinția Voastră a întări această hârtie spre a-i sluji pe viitorime fiului nostru de adivărat al nostru fiu și moștenitori” ¹¹⁵.

Prezența documentului redat anterior relevă faptul că înfierea propriu-zisă s-a făcut abia după ce : 1. Grigorie și Anastasia Gane au căpătat și alți urmași (Toader, Constantin, Maria) și 2. copilul s-a atașat de părinții adoptivi. Apelul la instanțele adeveritoare a fost grăbit și de circumstanțe : înmulțirea proceselor de înapoiere a unor datorii, de reglare a unor succesiuni și de hotărnicie, în care Iordache Gane era implicat ca pârât sau ca reclamant, dar și suferința Anastasiei, aflată pe natul de moarte și dornică să vadă, în ultimul ceas, rezolvarea situației lui Iorgu. Într-adevăr, la 1 aprilie moare și, ca nu cumva să existe bănuiele asupra actelor de înfiere și donație, la rugămintea lui Iordache, două înalte fețe bisericești, Meletie Stravopoleos și Mardarie Apamias,

¹¹¹ *Ibidem*, f. 4—4 v.

¹¹² *Ibidem*, f. 5.

¹¹³ *Ibidem*, f. 1 v.

¹¹⁴ Cf. M. -R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 305, 310 (n. 133).

¹¹⁵ ASI, *Comisia episcopicească*, loc. cit., f. 3.

certifică procedura împlinită la 20 martie 1841¹¹⁶. Rezoluția semnată de mitropolitul Veniamin, luând în considerare formele legale de săvârșire a înfierii și aprobând-o, îl însărcinează pe Filaret Apamias să ducă la bun sfârșit dorința de pe urmă a Anastasiei¹¹⁷. În consecință, la 21 aprilie 1841, Iorgu devine membru al casei lui Iordache Gane prin slujba făcută de Filaret, în paraclisul mitropolitan, în prezența lui Veniamin Costachi și a fraților Anastasiei, spătarul Răducanu Botezatu și căminarul Ilie Botezatu¹¹⁸.

A treia căsătorie a lui Iordache Gane a urmat la câțiva ani după decesul Anastasiei, oricum înainte de 1847, anul în care, „sporit de bătrânețe”, începe redactarea testamentului. Fiindcă întreg cuprinsul actului are relevanță pentru viața postelnicului Gane, îl adăugăm — spre comparație — diatei spătarului Mihalache Gane (15 august 1825), unchi și binefăcător al lui Iordache¹¹⁹:

„Așa precum ceasul sfârșitului îndeobște este necunoscut noă, muritorilor, și, după a noastră omenească datorie, cel mai de cuviință lucru este a lăsa pace și liniște urmașilor noștri, eu, gios iscălitul, spătariul Iordachi Ganea, carile, din vârsta că mai fragidă rămâind fără părinți, cu ale mele sânaturi ostenele, sprijinit și de agiutoriul milostivului D(u)mnezeu, am agonisit puțină avere, am socotit ca acum, până când încă sămțurile trupești și ale minții îm(i) sânt într-o toată întregimea, să fac pentru dânsa cuvenita punire la cale. Și dar, fiindcă în toată curgirea vieții mele, milostivul D(u)mnezeu n-au binevoit a-m(i) dărui fiu din trupul meu, pentru aceasta, îndemnat de sufletească râvnă, am luat, încă în viață fiind răposata me soție Smaragda, născută Botezatu, pe un nepot al nostru, anume Gheorghie, fiu legiuit a vărului meu primariu, comisu Grigori Ganea, ci era botezat de noi, pe carile, crescându-l cu cuvenita educație potrivit stării mele, de a noastră bunăvoi și priimire l-am înfiat, precum să arată la însuș(i) actul acel de înfiere făcut la trecutul an 1841, adiverit de martori și incredințat de fericitul într-o pomenire mitropolit Veniamin Costache, căruia copil, încă de atunci și chiar prin același act de înfiere, i-am hărăzit tot avutul nostru mișcători și nemișcători. Pe acest copil, carile au agiuns acum în al nousprizăcilea an al vârstei sale și prin acele într-o tot bune și plăcute purtări ce are, nu mai puțin și prin ace deplină firască supunire și ascultare ce păstrează pentru mine, trăgând a me desăvârșită mulțămire, acoperindu-l cu părinteștile binecuvântări, iată și prin acest de acum act îi întăresc hărăzirea cuprinsă la acel mai sus pomenit, și ho-

¹¹⁶ *Ibidem*. Meletie îi dăduse asistență spirituală Anastasiei, iar arhimandritul Mardarie îi fusese duhovnic. Amândoi confirmă ultima dorință a răposatei (6—10 aprilie 1841).

¹¹⁷ *Ibidem*, nr. 426 din 17 aprilie 1841.

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 12—12 v. (autenticată de Judecătoria de Iași la 30 septembrie 1850); f. 3.

¹¹⁹ *IN*, fasc. 3, 1923, doc. CXXII, p. 156—157. Mihai Gane spătar (căsătorit cu Smaranda Tuduri) îi lasă lui Iordache Gane, paharnic, casele din Iași. Dintre nepoții lui de frate, cel mai mult a ținut la Enăcachi, fiul lui Ioniță, căruia îi cedează părți din moșia Ciumulești, și la Iordache, fiul lui Constantin. Ceilalți băieți nu apar în testament. Mihai Gane figurează în *Condica liuzilor* (1803) ca având un scutelnic în Iași (BAĖ, *Manuscrise*, 504, f. 105 v.), iar în *Catagrafia...* din 1820 este amintit cu doi scutelnici: Mihai croitorul și Dimil blănarul (v. n. 20, f. 38).

tărăsc că el este al meu legiuit fiu și clironom pe toată a me avere mișcătoare și nemișcătoare, ce să va găsi la sfârșitul vieții mele, neajginit și nesupărat despre nime în veci, îndatorit rămânând numai a căuta și a să îngriji pentru sufletul meu și a răposatei soției mele Smaragda, cu urmarea grijilor atât până la șapte ani, potrivit cu obiceiurile ce să păzesc la a noastră pravoslavnică credință, precum și în toată vremea vieții sale, să le urmeză și să le facă pentru ca, acestea urmându-le, și milostivul D(u)mnezeu să aibă milă de dânsul și de sufletul lui, și să-i dăruiască toate fericirile atât lumii aceștia, precum și acei viitoare și vecinice.

Fiind însă că eu, îndemnat de a mele păcate, acum la bătrâneți m-am căsătorit cu a tria soție, și anume dumneei Ruxanda Statachi, pentru ca, după trecirea me din viață să nu urmeză vreo gâlcevire între dumneii și pomenitul meu fiu și clironom, hotărăsc ca, pe lângă zestrea ce are după izvod iscălit de moșul său, post(elni)c(ul) Neculai Buteanu, care urmează a ș-o lua înapoi, să i să mai dei din averea me 600 (galbini), adică șasă sute galbini, pe cari să-i dei pomenitul meu fiu și clironom, în care samă să mă cuprindă și ipovulon ce i să cuvine după legi, fără a mai pretenderisi ceva, întrucât de puțin, lăsându-i și un termin de doi ani ca să șadă în casă cu cele trebuincioasă ale hranei, în care termin să-ș(i) caute loc de lăcuință, pentru ca, după trecirea acestui termin, casa să poată rămâne slobodă spre odihna fiiului meu.

Și acestea fiind după a me ace mai de pe urmă voință, întocmai și nesmintit să vor și urma, cu adăugire că dacă, din întâmplare, trecirea me din viață s-ar prileji a fi mai înainte de a sosi fiul meu acesta în vârstă legiuită, atuncea rog pe d(umea)lor verii mici primari de pe fată ca să binevoiască a-l îmbrătoșa și a-l sprijini la toate dreptățile lui, sprijinind și averea lui, până ce va îndeplini acei după pravilă hotărâți ani a vârstei legiuite, când apoi priimindu-ș(i) toate ale sale după aceste acturi de hărăzire, să o cârmuiască sângur, potrivit cu dorința me și a răposatei sale nănași și mătuși și a me soție Smaragda, care împreună cu mine, după multă dragoste ci i-au păstrat, i-au hărăzit avutul său.

În Iași, anul 1847, luna iunie, în douzeci“.

Semnează : spătar Iordache Ganea și martorii : Meletie Stavropoleos, postelnic Grigorie Codreanu, postelnic D. Bran, spatar A. Bran. „Dimitrie Ganea spătari, martor, carile am și scris, rugat fiind de vărul meu“¹²⁰.

Iorgu Gane va avea două fete, dintre care prima, Maria, va deveni soția iubită a lui A. C. Cuza.

5. Grigorie Gane

Înainte de a ne apropia de concluzii, avem datoria de a lămurii, pe cât posibil, biografia agăi Grigorie Gane, fiu al banului Ioniță și al Catincăi Buzne, deci frate cu Enăcachi, Matei, Dumitru și Costachi. El este tatăl biologic al lui Gheorghe (Iorgu), băiatul înfiat de cuplul Iordache Gane — Smaranda Botezatu.

¹²⁰ ASI, *Comisia epitropicească*, loc. cit., f. 2—2 v., f. 13, 13 v., 16.

Despre el, Constantin Gane nu spune decât că „a trecut prin viață șters“, că a moștenit, la 1829, împreună cu Matei, moșiile Peripetca și Cucuietii din Soroca, din zestrea Buzneștilor, și că, prin ceea ce a adus în casă Anastasia Botezatu, a primit o vie de 5000 de galbeni. La 1857 — continuă istoricul — pare să fi ajuns sub epitropia lui Dumitrachi, care-l numește „nenorocit al meu frate“ și, amândoi, „acești nenorociți soți“. Autorul istoriei Găneștilor bănuiește nebunia pentru starea jalnică ce-i marcase pe soții Grigorie și Anastasia. Unul dintre copii, Iorgu, deși despărțit de părinți, a întreținut relații de familie cu unchiul său și cu însuși Grigorie, care i-au și îndrumat primii pași în lume, l-au ajutat să capete moștenirea hărăzită de Iordache. Al doilea băiat, Teodor, a intrat în casa lui Costache Negruzzi, iar Costache și Maria au fost crescuți de către Dumitrache Gane însuși¹²¹.

Cu toate acestea, Grigorie n-a dat semne, cel puțin la începutul vieții, că ar fi suferind. Din contra, slujbele împlinite și rangurile obținute îl arată ca om destoinic și devotat regimului. Postelnicia îi eliberează un atestat (nr. 563) la 23 februarie 1833 care dovedește că Grigorie Gane comis, întărit de către Nacealstvie în postul de „șef secții atingătoare de deosăbitele dipartamenturi și de consulaturi“ în perioada 1 ianuarie 1832—30 septembrie 1832, a lucrat „fără zăticnire sau cusur“, iar la trecerea sa în Departamentul Finanselor „a teslimarisit perfect cele avute în samă“ (de la 1 octombrie 1832)¹²². Ca toți frații săi, înaintează destul de rapid în scara onorurilor: după comisie, obține agia (decretul nr. 3351 din 21 iulie 1848), ca răsplată pentru „exemplara slujbă“¹²³.

Episodul dureros al vieții sale este, însă, legătura cu soția, mariaj ce s-a vădit, după trecerea anilor, a nu fi deloc suportabil sau avantajos. „Acta chestii dintre d(umnea)lui aga Grigorie Gane cu pătimașa sa soție Anastasiia, născută Botez(atu), pentru desfacire de legătura soțiială, spre a treci în monahiceasca shimă“ oferă explicațiile calificativelor date de Dumitrache perechii Gane. În martie 1859, aga Grigorie adresa mitropolitului cererea de divorț, motivând-o astfel: „prin slobozire cerească, provenită din înmulțire greșăliilor“, de 16 ani Anastasia „pătimizește de boala alienației de minte“. Suferinta i-a paralizat „sămțurile intelectuale“, „au redus-o la stare ce mai jalnică de a nu exista decât ca moartă între cei vii“. În septembrie 1858, Sofronie Miclescu, aflat în vizită la mănăstirile din Neamț, a văzut-o, la rugămintea lui Grigorie, și pe Anastasia. Starea ei l-a determinat să aranjeze internarea bieteii femei

¹²¹ Cf. C. Gane, *op. cit.*, p. 70—71.

¹²² ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 189/1833, f. 98.

¹²³ ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 344/1835—1855, f. 93 v. Dimitrie era căminar la 1835, ca ispravnic de Botoșani devine spătar (decret nr. 190 din 4 septembrie 1835) și agă la 23 ianuarie 1848 (decret nr. 3202); cf. *ibidem*, f. 189 v. Grigore este, la 1835, deja comis, apoi agă, prin decretul nr. 3351 din 21 iulie 1848 (*ibidem*, f. 93 v.). Gheorghe (Iordache) este trecut ca spătar în izvodul boierilor din 1835 și capătă postelnicia pentru slujbe prin decretul nr. 3243 din 24 aprilie 1848 (*ibidem*, f. 146). Costachi ajunge căpitan în Miliția pământeană și comis la 20 ianuarie 1837 (decret nr. 382), apoi, prin anaforaua Departamentului din Lăuntru, spătar la 28 martie 1849 (decret nr. 3593; cf. ASI, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, 345/1835—1855, f. 49. Grigore apare și ca nas de botez ortodox al papiașului Neniuv, la 15 februarie 1831 (ASI, *Manuscrise*, 1958, f. 22).

la azilul surorilor-maici bolnice de la Agapia, unde și-a petrecut restul zilelor. Grigorie, rămas singur, se roagă să-i fie admisă plângerea : „Eu, însă, după felul impregiurărilor, înstreinatu de toate facultățile traiului congiugal, și ca unul ce pot crede acum ca săvârșită misiia me pe tărâmul soțietății“, doresc „a putea înainta cu pașii mei în viitoriul vieții“¹²⁴. Pentru cercetarea temeiniciei acestei suplici, Dicasteria îl însărcinează pe protoiereul de Neamț, iconomul Grigorie din Tg. Neamț, să întrebe la stărețiile Neamț, Agapia, Secu de orice amănunte ar afla privitoare la mariajul Gane-Botezatu : dacă motivul invocat este real, dacă istoria publică a cuplului înregistrează o asemenea tragedie, dacă la Agapia se găsește cu adevărat Anastasia¹²⁵. Starețul de la Neamț și Secu, arhimandritul Gherasim, nu cunoștea situația ; Grigorie Gane, deși șezător în mănăstire de mai multă vreme, ascundea orice semn al existenței sale lumești¹²⁶. Până la urmă, iconomul îl cheamă la cercetare pe însuși Grigorie Gane, care-i răspunde că hotărârea lui se întemeiază „pe un viitoriu ce-l voi cunoaște mai demn de a-mi deschide cale mântuirii“, că toți copiii săi sunt majori și, deci, liberi să-și aranjeze traiul cum o doresc, fără a depinde de părinți (unul — Teodor — afierosit vieții monahale, doi trecuți de vârsta legiuită și „se pot ocârmui de sineși în lume“, iar fata căsătorită cu I. Cârjă). Pentru cel întrebat, „viața lumescă e ca și săvârșită“, constatare ce-l îndreptățește să ceară intrarea în călugărie și să ia metania la Neamț. Mântuirea Anastasiei, după așa lungă boală, nu se poate afla decât tot sub voalul monahicesc — adaugă Grigorie — iar familia îi va purta de grijă cât va mai viețui¹²⁷. Cam tot atunci, stareța de la Agapia confirmă că Anastasia era găzduită la azil încă din 7 septembrie 1858¹²⁸. În fața evidențelor, mitropolitul Sofronie Miclescu intervine pentru primirea lui Grigorie Gane la Neamț „în rândul ispitelnicilor“, ca să-și încheie socotelile cu traiul păcătos dus până atunci¹²⁹. Astfel se lămurește de ce descendenții agăi au crescut în familii străine, de ce Dumitrache îi considera „soți nenorociți“, de ce memoria lor este atât de săracă !

*

După deslușirile biografice, concluziile sunt consistente. Mai întâi, să observăm că Găneștii, cel puțin în generațiile XII (Vasile Gane, Miron Gane, Toader Gane), XIII (Atanase Gane, Constantin Gane, Ioniță Gane, Ioniță Gane, Pascal Gane), XIV (Iordache Gane, Enăcachi Gane, Matei Gane, Grigore Gane etc.) — după numărătoarea lui Gheorghe Ghibănescu¹³⁰ — nu au fost contractate căsătorii cu familii mari, probatoare ale ascendenței domnești sau princiare, ceea ce dovedește că Găneștii, îndeosebi cei trăitori în veacul trecut, nu și-au depășit condiția socială sau treapta în scara de influență a boierimii pământene. La fel de ade-

¹²⁴ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 8/1859, f. 1. 1 v.

¹²⁵ *Ibidem*, f. 2 (jurnalul dicasterial din 24 mai 1859, pe baza rezoluției mitropolitane din 21 martie 1859 — f. 1).

¹²⁶ *Ibidem*, f. 5 (nr. 174 din 25 mai 1859).

¹²⁷ *Ibidem*, f. 6 (corespondența iconomului cu G. Gane), f. 9—10.

¹²⁸ *Ibidem*, f. 11 (nr. 53 din 31 mai 1859).

¹²⁹ *Ibidem*, f. 14—14 (rezoluția din 21 august 1859).

¹³⁰ *IN*, fasc. 3, 1923, p. 148 sqq.

vărat este că, dintre reprezentanții acestor generații, aproape nimeni, cu excepția lui Pascal Gane (căsătorit a doua oară cu o grecoaică, după moartea Mariei Boldur-Costachi), și a Ilincăi (căsătorită cu un oarecare Panaiot de la Vistierie), nu aduce în familie „oamenii noi” ai modernității, *homines novi* cu origine etnică dubioasă, beneficiari ai statutului preferențial de *domestici* ai ultimelor domnii fanariote sau ai Sturdzeștilor. Mai mult, familia Gane este considerată ca etimon al purității obârșiei moldovenești, ca exemplară, prin renume, istorie și comportament public, între familiile care-și numărau autohtonii după ani sau după lunile scurse de la intrarea în țară. Indirect, o confirmă și Sion¹³¹. Ca urmare, Athanasie — de exemplu — va căuta, confirmându-și calitatea de marginal prin strategia personală de inserție în societate, să se însoare cu o Gănească, și aceasta va fi însăși Elena Gane. Metec fiind, Athanasie — cu ascendență nerecunoscută — prelua, grație acestui gest, o parte din zestrea simbolică a familiei, al cărei nume îl uzurpase. Inițiativa s-a dovedit, în final, falimentară; drept mărturie stau mariajele încheiate cu binecuvântarea lui: copiii săi nu au avut acces în „lumea bună”.

Găneștii probează existența a ceea ce am numit, la Simpozionul de Studii Genealogice din mai 1995, în comunicarea cu titlul *Repere ale definiției sociale a boierimii moldovenești din Moldova epocii regulamentare*, „conștiință genealogică”, o constantă mentală și atitudinală — recunoscutibilă la nivelul individului, dar și social — care se revendică de la istoria neamului și deține o încărcătură simbolică aparte, uneori exprimată și prin semnul heraldic, pe lângă antroponim. Această marcă simbolică, subvenționată de genealogie, reprezintă diferența specifică a familiei nobile. Ea presupune, în afara caracteristicilor culturale (inventariate de la gestul singular la politica de grup, familială), și eticheta pe care neamul o primește din partea colectivității, sensibilă la organizarea societății după un criteriu ierarhic definit de istorie: neamuri vechi — neamuri noi. Când acestui criteriu i se adaugă și „succesul social”, și criteriul moral, al respectării contractului cu principiile morale din epocă, se încheagă tabloul termenilor fondatori ai „conștiinței genealogice” — de altfel o conștiință a apartenenței la grupul constituit pe baza relațiilor de rudenie.

„O căsătorie stupidă sau niște păreri nepotrivite te izolau cu mult mai mult de comunitatea familiei decât micul rău al morții pe care îl treceam sprinten tot timpul pășind peste punțile amintirii, ale tradiției, ale cultului strămoșilor, ale continuității”, scria undeva Jean d'Ormesson¹³², referindu-se la familia-subiect a celebrei *Au plaisir de Dieu*. Probabil ceea ce pare la un moment dat abnorm, o însoțire chestionabilă, declanșează mecanisme vii ale „memoriei genealogice”, mecanisme al căror unic scop este apărarea purității de sânge și conservarea descendenței. Când, la 1850, Gheorghe (Iordache), fiul stolnicului Pascal, a dorit să o ia în căsătorie pe fata agăi Dimitrache Gane, Anica, prezumtivul socru s-a opus, afirmând că ramura lui Pascal nu coboară din *adevărații* Gănești. Imediat, cei incriminați au redactat, întemeindu-se pe documentele de familie, spița genealogică discutată și de Constantin Gane,

¹³¹ C. Sion, *op. cit.*, p. 63.

¹³² Jean d'Ormesson, *Din voia Domnului*, București, 1993, p. 65.

și de Gheorghe Ghibănescu, și de noi astăzi¹³³. Este doar un exemplu de valorificare a „conștiinței genealogice”. Însă la acesta trebuie adăugat cazul lui Athanasie, refuzat de familie și constrâns să-și risipească urmașii în mezalianțe fără viitor.

Indiscutabil, descendenții slugerului Sandu (generația XI), ai lui Miron pitarul, căsătorit cu Maria Stroescu și îmbogățit de zestrea acesteia, ai lui Ioniță banul, soțul Ecaterinei Buzne, ai lui Constantin vornicul evocă acțiunea unei „conștiințe genealogice” a „adevăraților Gănești”, cum și-au spus dintotdeauna. Părinții nu au permis copiilor mariajele cu progenituri ale unor familii lipsite de *ighemonicon*. Soții, soțiile se aleg din boierimea de rang secund și de importanță minoră, însă certificată ca veche și influentă. În absența unei variante convenabile, fetele iau drumul mănăstirii Vărătic, adevărat loc de refugiu definitiv al femeilor cu numele Gane. Incapacitatea unui cuplu sau a unui părinte de a-și crește și educa descendenții (vezi cazul lui Grigorie și al Anastasiei) atrage după sine obligația celorlalte rude apropiate de a avea grijă de tineri.

Constatarea se sprijină și pe citirea atentă a testamentelor. Diata lui Mihalache Gane avantajează nepoții a căror existență este precară, uneori din cauza lipsurilor obiective: Enăcache Gane primește partea majoră a moștenirii „fiindcă însuși fratele meu d(u)mnealui Ioan Gane, părintele numitului nepot Enăcachi, au făcut această cerere, cât adică ori ce voi voi a lăsa fiilor săi [transmiterea averii în familie, pe descendența ramurii centrale — *n.n.*] să i se las(e) tot numai lui Enăcachi, căci pe cielanți fii îi va mulțami din averile sale”. Același Mihai Gane lasă lui Iordache, un veritabil *self made man* — cum afirmă în testament — case în Iași, contribuind astfel la remontarea economică a nepotului sărac^{133bis}.

Costache Negruzzi nu a nimerit întâmplător în desfășurarea acțiunii de salvare — fizică, morală, intelectuală — a urmașilor lui Grigorie. El era însoțit cu Maria, fiica lui Dumitrache Gane, încă din 6 iulie 1839. Naș le fusese spătarul Gheorghe Hermeziu, fiul postelnicului Iordache Hermeziu și al Mărioarei Gane, fata lui Ioniță Gane ban și a Ecaterinei Buzne¹³⁴. Unchiul Mariei, socrul lui Constantin Negruzzi, Dimitrache, îi vinde și o casă din mahalaua Tălpăleri pentru a-l ști stabilit în capitală¹³⁵.

Relația cu Hermezieștii se încheie, astfel, a doua oară, legând familia Negruzzi și prin Gane de aceștia. Dinu, tatăl lui Constantin, devenit spătar și ginere al logofătului Iorgu Hermeziu prin căsătoria cu Sofia (1807), primește ca zestre moșia Trifeștii-Vechi (Hermeziu)¹³⁶. Reînnodarea raporturilor cu familia Hermeziu — de două ori conjunctă,

¹³³ C. Gane, *Atanase Gani*, p. 48, n. 1.

^{133bis} IN, fasc. 3, 1923, p. 157 (diata este din 15 august 1825).

¹³⁴ Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, V. Isac (ed.), *Documente*, I, București, 1973, doc. 23, p. 158. Naș le fusese spătarul Gh. Hermeziu. Sion îi înfățișează pe Hermeziești ca adevărați clienți ai casei Gane (C. Sion, *op. cit.*, p. 404).

¹³⁵ *** *Documente*, doc. 27, p. 161–162. Ca martor figurează Iordache Gane.

¹³⁶ Iacob Negruzzi, *Inceputurile literare ale lui Constantin Negruzzi* în AARMSLit, t. XXXII, s. II, București, 1909, p. 1 (extras).

în istorie, cu Găneștii — semnifică existența unei politici familiale ^{136bis}. Străinii care intră între membrii familiei sunt invariabil „atrași“ înspre „centrul“ simbolic, de autoritate și influență, al neamului. Relativ același fenomen implică familia Botezatu, ridicată la boierie în a doua jumătate a secolului XVIII ¹³⁷.

Anastasia începe să dea semne de boală în 1843, când copiii nu mai aveau nevoie de ocrotirea maternă. Dar ei aproape că nici nu stătuseră cu părinții, ci-și găsiseră loc fie la casa familiei Negruzzi, fie la casa lui Dumitrache Gane, unchiul lor după tată. Iorgu devine fiu adoptiv al lui Iordachi nu doar din acest motiv (incapacitatea educativă a părinților): el reprezintă, în valoare absolută, și miza unui transfer de importanță simbolică. Anastasia Botezatu îl „cedează“ cuplului format din sora ei, Smaranda (Zmaragda) Botezatu, și Iordache Gane, vărul lui Grigorie. Botezăteștii capătă, prin acest schimb, un descendent masculin cu nume onorabil, ceilalți băieți ai serdarului Constantin Botezatu (Răducanu, Ilie, Ioan) sfârșind fără urmași. Memoria Botezăteștilor se vede astfel continuată. Nu inutil, la perfectarea actelor de înfiere, participă și Constandin Burhele, moș și epitrop al casei Botezăteștilor, cel care, după spusa lui Sion, îl înfiase pe Constantin, fiu al serdarului Botezatu și al surorii sale, tot pentru a conserva, prin amestecul de sânge, neamul ¹³⁸. Condiția implicită trebuie să fi fost, în cazul lui Iorgu, atribuirea întregii moșteniri a lui Iordache — așa se și întâmplă, comisia de epitropiere și rezolvare a clironomiei fiind alcătuită chiar din verii primari ai lui Iordache, inclusiv din tatăl biologic al lui Iorgu, Grigorie. Averea „centrului“ sporea și, ca o consecință firească, sporea și însemnătatea coborâtorilor din Ioniță Gane. În relativă simultaneitate, Iordache (Gheorghe), fiul lui Pascal, se însoară cu fata Mariei Gane. Rezultatul total este evident: ramurile Gănești aflate, prin descendență, în proximitatea ramurii centrale (Ioniță Gane), sunt recuperate genealogic și simbolic, conciliate cu grupul Costache-Enăcache-Matei-Grigore-Dumitru și sprijinite de aceștia din urmă în orice inițiativă. Concomitent, Găneștii creează *lobby* grație legăturilor cu familiile Hermeziu, Negruzzi, Botezatu, Buzdugan (prin sora lui Iordachi, Catinca), Gheuca (Iordache epitropisește averea Gheculească). Burhelea, întărind poziția ramurii principale între neamurile contemporane Găneștilor. Această perfectă situare în ansamblul social girat de relațiile de influență, putere și bo-

^{136 bis} Rudenia presupune și ajutor la nevoie. Ca director general al închisorilor în cadrul Ministerului Justiției, Iordachi Hermeziu, unchiul lui Nicu Gane, i-a oferit acestuia prima slujbă: un post de secretar de limbă franceză la penitenciarul ieșean. O întâlnire accidentală cu ultimul călău al Moldovei, Gh. Buzatu, îl determină pe scriitor — „ființă sensibilă și suferitoare” — să părăsească imediat postul (N. Gane, *op. cit.*, p. 19–25). Iorgu (Gheorghe) Hermeziu a fost bun prieten cu Nicu Gane; ori de câte ori se întâlneau la Dorohoi, probau fraternitatea prin interminabile jocuri de cărți (*ibidem*, p. 60–65).

¹³⁷ V. Mihai-Răzvan Ungureanu, *Câteva aspecte ale regimului asimilării con-fesionale în Moldova. Genealogii de „botezați”* în *ArhGen*, I(VI), 1994, 1–2, p. 229–237.

¹³⁸ C. Sion, *op. cit.*, p. 27. Este astfel confirmat un detaliu din *Arhondologie*, trecut în dreptul vocii „Botezatu”: Costache Burhele este rudă cu Botezăteștii!

găție economică se distruge o dată cu a doua jumătate a secolului XIX, îndeosebi datorită faptului că, înmulțindu-se enorm numărul copiilor rezultați dintr-un singur mariaj, controlul căsătoriilor pierde din eficiență (vezi căsătoria Nicu Gane — Sofia Stoianovici). Generația scriitorului reprezintă începutul decăderii „memoriei genealogice”, devenită treptat nostalgie personală sau referință snoabă într-o lume prea grăbită pentru a mai ține cont de ea.

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE PRIVITOARE LA FAMILIA CAȚICHI

Ședința din 13 februarie 1996

În cunoscuta sa *Arhondologie*, scrisă în perioada 1840—1857, paharnicul Constadin Sion a consacrat o voce și familiei Cațichi, în care arăta : „Români din Țara Românească, de vreo 70 de ani mai bine au venit în Iași ; Constantin Cațichi s-au însurat, s-au statornicit acolo, s-au boerit întâi șatrar, apoi, la 1801, s-au făcut stolnic ; Sandulachi, Costachi și Iorgu ; au slujit toți în vistierie. au fost toți buni bărbați, s-au boierit, ajungând cel întâi până la spătar, în vremea domnului Ioan Sturza ; ș-au murit, rămându-i trei ficiori, iarăși tustrei buni ; cel al doile, pân la agă, tot la domnul Ioan ; și au murit, rămând iar trei ficiori și toți buni ; cel al treile, în vremea domnului Suțu s-au făcut căminar cu prilejul bejăniei de la 1821, fugind în Basarabia, nu s-au mai înturnat“¹.

Asupra acestei familii face referire și Dimitrie Rosetti, care consemna sub numele Cațichi : „membru al Departamentului Afacerilor Străine, 1823 ; mare ban, la 1826, în Moldova“².

În veacul trecut, C. Tufescu, încercând să reconstituie spița neamului său și înrudirile lui, arăta că Tofana, fiica lui Constantin armașul din Tufești, s-a căsătorit cu un *Mihalachi Cațichi* și a avut între urmași pe stolnicul *Constantin Cațichi*. Acesta, la rândul-i, a avut mai mulți copii, între care trei fete, *Casiana, Nastasia* și *Zamfira* și patru băieți, *Iorgu agă, Sandu stolnic* (1816), *Costachi serdar* și *Vasile*³.

Preluând cele consemnate de C. Tufescu, dar valorificând și documentele inedite depistate în Arhivele Statului din Chișinău, Gh. Bezviconi⁴ a adus noi informații referitoare la ramura basarabeană a acestei

¹ Constandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contimporane. Boierii moldoveni*, Text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Radu, prefată de Mircea Anghelescu, postfață și comentarii de Ștefan S. Gorovei, București, 1973, p. 114—115.

² Dimitrie R. Rosetti, *Dicționarul Contimporanilor din România (1800—1898)*, București, 1898, p. 52.

³ Vezi „Din trecutul nostru”, nr. 17—20, 1935, p. 10.

⁴ Gh. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru, Documente*, vol. I, București, 1940, p. 31, 72, 78, 79 și 209 ; Idem, vol. II, București, 1943, p. 45. Pe baza acestui „certificat obștesc” al Divanului, la 28 ianuarie 1816, domnul Scarlat Callimachi emitea un nou document prin care biv vel serdarul Costache Cațichi, biv vel stolnicul Sandu Cațichi și Vasile Cațichi urmau să fie recunoscuți „peste tot locul de boieri compatrioți”. După Gh. Bezviconi, Vasile era fiul stolnicului Constantin și nepotul lui Mihalache Cațichi, care fusese căsătorit cu Tofana, fiica lui Constantin Tufescu.

familiei, care, la 1816, solicita, prin Vasile Cațichi, recunoașterea „drep-
turilor de noblețe ereditară“, optând, deci, conform prevederilor Tra-
tatului de la București (1812), să se stabilească în stânga Prutului. Vasile
Cațichi, „...de 30 de ani, judecător ales de nobilime la judecătoria ținu-
tului Orhei“, își argumenta atunci cererea cu două documente : unul
emis la 16 ianuarie 1816 în care arăta că familia sa „...a avut rang de
boierie în această țară [...] (și) dacă ar fi rămas aici pentru totdeauna,
ar fi fost distins și el cu rang de boier, potrivit situației neamului său,
care a fost întrebuițat din copilărie la cancelaria vistieriei locale“. În
concluzie, el cerea „...să fie socotit și recunoscut pretutindeni în acest
neam boieresc, precum și părinții săi“.

Această familie este atestată, într-adevăr, cu proprietăți în Ba-
sarabia, Zamfira, sora lui Vasile, fiind stăpână la Onițicani, ținutul
Orhei⁵. Ceilalți frați au continuat să locuiască în Moldova, fiind men-
ționați în *Condica vistieriei Moldovei* de la 1816. Astfel, stolnicul Sandu
Cațichi avea scutelnici și pământ arabil în satele Gropnița, Dobrovăț și
Durnești, din ținutul Iași, și Tufești, din ținutul Vaslui⁶. Având în
vedere faptul că în ultima așezare sunt trecuți și scutelnicii satrarului
Toader Tufescu, se confirmă înrudirea dintre cele două familii, care
s-a făcut prin căsătoria Tofanei cu Mihalachi Cațichi. De asemenea,
cunoaștem că stolnicul Costachi Cațichi, la 1816, avea oameni de scu-
teală în satele Pădureni, ținutul Putna, și Dănești, ținutul Vaslui, iar
serdarul Costachi Cațichi în Căbicieni, ținutul Iași⁷.

Cu prilejul repertorierii documentelor aflate în patrimoniul Mu-
zeului de Istorie a Moldovei, am depistat și alte acte inedite privitoare
la ascendenții ieșeni ai acestui neam din secolul XVIII. Pe baza acestor
noi izvoare, putem reconstitui câteva generații ale familiei Cațichi, care,
în calitate de negustori, s-au aflat în orașul nostru, poate încă din
veacul anterior. Astfel, din zăpisul emis la Iași la 15 iunie 1731⁸ aflăm
că „...Zanhira a răposatului Iani, ce-au fost staroste de neguțatori“
vindea, împreună cu fiii ei, Constantin și Ioniță, „...o casă gata și cu
o pîvnă de piatră și cu tot locul cât au fost ograda casăi pe Ulița
Podului Vechi“. După cum se arată în acest act, vânzarea s-a făcut
„...pentru niște bani domnești ce-au fost străcat dintr-o slujbă a vâcă-
ritului ficiorul(ui) mieu Ioniță. Iar când ar vini fii(i) mei, Sandu și Toma,
să n-aibă triab(ă) a să amistica, să întoarcă această vânzare, că n-au
triabă cu moșia mea, că a fost de la părinții mii...“. Între semnăturile
aflate în partea finală a documentului, apar „Ioniță s(ă)n Zanhirii“ și
„Toma s(ă)n Eni starostelui“, ceea ce ne deterimnă să presupunem că
Sandu și Toma erau doar copiii soțului ei.

Dintr-o carte de judecată scrisă la Iași, la 4 august 1756⁹, în can-
celaria domnească a lui Constantin Racoviță, aflăm că Zamfira, Con-
stantin și Toma muriseră, iar moștenirea era revendicată de ceilalți doi
frați, Sandu și Ioniță, precum și de nepoata lor minoră, Catrina, fiica

⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 29.

⁶ Corneliu Istrati, *Condica vistieriei Moldovei din anul 1816*, Iași, 1979, p. 74, 75, 113, 116.

⁷ *Ibidem*, p. 41, 75, 101.

⁸ Vezi documentul cu numărul de inventar 10 504.

⁹ Inventar nr. 10 248.

lui Constantin. Deoarece averea urma să fie împărțită între acești trei urmași, deducem că Toma nu a avut moștenitori. Fiind minoră, Catrina a fost reprezentată la judecată de vară sa după mamă, Iordana. Într-adevăr, dintr-o altă mărturie de judecată făcută de marele logofăt Ion Bogdan, la 1 august 1756¹⁰, aflăm că Iordana acceptase împărțirea averii în trei, după ce aceasta a fost evaluată prin scoatere la mezat la 180 de lei. Ca tutore al Catrinei, ea a primit 60 de lei, iar Sandu și Ioniță rămâneau proprietarii caselor părintești. Din aceste izvoare, mai deducem că cel mai mare dintre frați a fost Constantin, căsătorit cu Măriuța; în vremea lui Constantin Mavrocordat, el a deținut dregătoria de ușer. Aceasta trebuie să fi fost o familie cu trecere la curtea domnească, din moment ce fiica lor Catrina a fost crescută „în casă la Măria Sa“.

Despre Sandu și familia sa, există informații într-un document emis la Iași, cu vâleatul 7269 (31 august 1760—1 septembrie 1761)¹¹. Este un act de vânzare a unei case de pe Ulița Podului Vechi pe care Sandu, împreună cu soția sa Maria și copiii săi, o vindea armeanului Carabet, feciorul lui Hagi Lohan, cu 350 de lei. Actul este validat cu patru amprente digitale și 11 semnături armenesti. Deși documentul nu menționează numele și numărul copiilor, având în vedere numărul amprentelor digitale, putem presupune că această familie a avut doi urmași.

Pe a doua pagină a aceleiași foi, există un alt act, scris la 14 decembrie 1765. Prin acesta, Iordachi Cațichi, fiul lui Ioniță și nepotul lui Sandu Cațichi, „vânzătorul ce arată mai sus“, deci pe pagina precedentă, recunoaște că s-a judecat de mai multe ori cu Carabet, ajungând până la urmă la o înțelegere. Zapisul poartă semnăturile: „Eu, Iordachi, sin lui Ioniță Cațichi“ și „Eu, Lupu lipcan, zăt lui Sandul Cațichi“. Din aceste lapidare informații, deducem că Ioniță Cațichi, tatăl lui Iordachi, este fie fratele lui Sandu Cațichi, fie unul din copiii acestuia. Prima variantă pare mai plauzibilă. Și aceasta pentru că, profitând, probabil, de moartea fratelui său vitreg, Sandu a vândut casele fără știrea nepotului, care acum revendica o cotă parte. Interesant este faptul că această învoială s-a făcut și cu aprobarea ginerelui lui Sandu Cațichi, Lupu lipcan, probabil pentru că socrul acestuia era mort. Din nefericire, pentru a doua jumătate a secolului XVIII nu avem alte date inedite în legătură cu această ramură a familiei¹². Putem însă presupune că acel Mihalache Cațichi, din care descind marii boieri din secolul XIX, este unul dintre urmașii lui Iani Cațichi, care era staroste de negustori la începutul veacului XVIII.

Continuând cercetările în cadrul Arhivelor Statului, Filiala Iași, am depistat însă noi informații care se referă la unii membri ai acestei

¹⁰ Inventar nr. 10 236.

¹¹ Inventar nr. 10 252.

¹² Remarcăm faptul că în catagrafia din anii 1772—1774 această familie nu o găsim ca proprietară în satele stăpânite de urmași în veacul următor. Aceasta ne determină să presupunem că negustorii atestați în aceste izvoare inedite au cumpărat pământ la sfârșitul secolului XVIII.

familiei trăitori în secolul XIX¹³. Astfel, un Costachi Cațichi este atestat, la 1835, cu rangul de comis, ca fiu al spătăresei Zoița Cațichi, proprietară a satului Gropnița¹⁴. El trebuie să fi fost urmașul lui Sandu Cațichi, care, la 1816, era stăpân în același sat. Ruxandra Cațichi, care, la 1833—1834, stăpânea satul Gropnița, era chiar soția acestui boier¹⁵.

Unii membri ai acestei întreprinzătoare familii și-au continuat activitatea în orașul Iași. La 1842, aga *Iancu Cațichi* era proprietarul unui han¹⁶. Foarte probabil el este identic cu acel agă omonim care, la 1853, credita cu sume foarte mari bugetul de stat al Moldovei, împreună cu bancherii Leiba Kane și Mayer Hofer¹⁷. La 1844, un *Ilie Cațichi* stăpânea o dugheană pe Ulița Podului Lung¹⁸. Căminarul *Gheorghe Cațichi*, la 1835, era implicat în niște afaceri financiare cu un hangiu din Târgul de Sus¹⁹.

Așadar, documentele pe care le introducem în circuitul științific contrazic afirmația lui Sion, conform căreia primii reprezentanți ai acestei familii ar fi venit în Iași la sfârșitul secolului XVIII. Ca să ajungă staroste de negustori în orașul nostru, Iani Cațichi, care era mort la 1731, trebuie să fi fost un om bogat, influent și cunoscut, ceea ce presupune o activitate mai îndelungată, desfășurată în această breaslă. Și în ceea ce privește originea munteană a acestei familii, există îndoieli. Având în vedere rezonanța străină a numelui, Mihai Costăchescu considera că ascendenții neamului Cațichi erau greci²⁰. De altfel, Gh. Bezviconi nota că ei sunt „români de origine greacă, care se trag dintr-o familie de rangul I din Ionia”²¹. Și specialiștii în onomastica românească au afirmat că acest nume este de sorginte grecească²². De asemenea, ne întrebăm dacă nu cumva fuga lui Iorgu Cațichi în Basarabia, cu prilejul „bejăniei de la 1821”, de unde nu s-a mai întors, cum afirmă Constantin Sion, nu are legătură cu originea acestei familii? Atitudinea binevoitoare a paharnicului față de acest neam grec, pentru care nu a avut cuvinte de laudă, este, se pare, subiectivă: avem în vedere

¹³ Cu mai bine de jumătate de veac în urmă, pe când elabora studiul menționat mai sus, Gh. Bezviconi era informat de arhivistul ieșean Gh. Ungureanu că la Iași există documente privitoare la familia Cațichi (Gh. Bezviconi, *op. cit.*, vol. II, p. 13).

¹⁴ În „izvodul din 1835” el este menționat cu această dregătorie (Arh. St. Iași, Fond Secretariatul de Stat, ms. 345, f. 23v); la 1842, spătăreasa Zoița Cațichi și fiul ei aveau o dispută la Departamentul Trebilor Dinlăuntru cu locuitorii satului Gropnița în legătură cu lucrările agricole executate (Idem, Fond Isprăvnicia ținutului Iași, ms. 4020, f. 13).

¹⁵ Arh. St. Iași, fond Isprăvnicia ținutului Iași, ms. nr. 848, f. 17.

¹⁶ Idem. Fond Secretariatul de Stat, ms. . f. . La 1820, o Ruxandra apare ca soție a comisului Săndulachi Cațichi (Arh. St. Iași, ms. nr. 1958, f. 11r).

¹⁷ „Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului municipal din Iași, fasc. 7, 1928, p. 145.

¹⁸ Arh. St. Iași, Fond Eforia Iași, ds. I, 1844, f. 19.

¹⁹ Idem, Fond Isprăvnicia ținutului Iași, ms. 1528, f. 13.

²⁰ Vezi „Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului municipal din Iași, fasc. 1, 1921, p. 105.

²¹ Gh. Bezviconi, *op. cit.*, vol. II, p. 78.

²² Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983, p. 103.

faptul că, la 1839, autorul *Arhondologiei*, a participat, alături de Constantin Cațichi, la mișcarea condusă de Leonte Radu²³.

După cum se cunoaște, începând mai ales cu a doua jumătate a secolului XVI, numeroși greco-levantini au pătruns în Țările Române în calitate de diplomați, dregători, cămătari sau negustori. Între aceștia s-a aflat, probabil, și un reprezentant al familiei Cațichi. Aserțiunea noastră se confirmă, de altfel, și documentar; astfel, între gelepii atestați de catastroful de gorștină de la 1591 apare și un *Lampas Cațichi* („Katzikis“)²⁴. În veacul următor, la 1672, un *Dimitrie Cațichi* era deja stabilit în Țara Moldovei, din moment ce este menționat ca martor într-o pricină judecată în orașul Iași²⁵.

Fără îndoială că nu putem face încă o legătură genealogică între starostele de negustori din orașul nostru, Iani Cațichi, atestat de documentele puse acum în circulație, la 1731, și cei care purtau același nume, menționați în veacurile anterioare. Deocamdată, atragem atenția asupra repetiției numelor de botez Zamfira, Sandu, Constantin, Ion (Ioniță), întâlnite atât în secolul XVIII, cât și în cel următor, precum și asupra faptului că toți au legătură cu orașul Iași. Cei care descind din această familie de origine grecească au dovedit mult spirit negustoresc și, prin căsătorii contractate de-a lungul câtorva generații în Țara Moldovei, s-au românizat. Ajungând foarte bogați și influenți, în cursul secolului XVIII au acumulat capital și au ocupat dregătorii care aveau legături cu vistieria țării. În veacul următor, membrii familiei Cațichi erau considerați deja români, cumpărând titluri de noblețe și activând ca oameni politici. Tot acum, prin alte alianțe matrimoniale, dar și prin noi investiții de capital, ei au ajuns proprietarii câtorva sate moldovenești. Unii au arendat însă pământul, preferând să locuiască în Iași, unde au continuat să practice negoțul și cămătăria.

Ramura basarabeană a familiei Cațichi, care în secolul XIX a găzduit loja masonică „Ovidiu“, s-a stins, treptat²⁶.

În secolul XVIII, acest nume este întâlnit și în Bucovina: la 29 octombrie 1743, Mihai Cațichi din Suceava vindea căpitanului Ion Gorovei două pogoane de vie cu un loc de crâmă²⁷.

Această familie a dat și juriști care au deținut funcții importante; în patrimoniul Muzeului de Istorie a Moldovei există și două cărți de vizită nedatate cu numele Mihai Cațichi: prima îl atestă în calitate de „consilier la Curtea de Apel Iași“, iar a doua „procuror la Înalta Curte de Casație și Justiție“²⁸.

²³ Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1895, vol. VI, Supliment I, p. 110.

²⁴ *DIR*, XVI 4, p. 22.

²⁵ „Ioan Neculce“, *Buletinul Muzeului municipal Iași*, fasc. I, 1921, p. 105.

²⁶ Gh. Bezviconi, *op. cit.*, vol. II, p. 78. Horia Nestorescu Bălcești, *Ordinul Masonic Român*, București, 1933, p. 257. În 1936, la Chișinău exista o stradă care purta numele acestei familii.

²⁷ *Din tezaurul documentelor succerene. Catalog de documente (1393–1849)*, București, 1933, p. 262, nr. 789. În anul anterior, un Mihai Cațichi este menționat în legătură cu gorștina oilor strănse de la bărsanii din părțile Cașinului (*Condica lui Constantin Macorcodat*, Ediție de Corneliu Istrati, vol. I, 1985, p. 115, nr. 2152).

²⁸ Inventar nr. 9 171 și 9 180.

[The page contains dense handwritten text in a cursive script, likely from a 17th-century manuscript. The ink is dark brown or black, and the paper shows signs of age and wear.]

[illegible]

... of ...

1998

— 100 —

Very much yours

100

—

2-2-1

2000

1990

100

Documentul din 1760—1761

DESCALECĂTORI DE SATE. UN STUDIU DE CAZ (II) *

Lunca Veche (sat, com. Lunca Banului). Este aşezat la poalele dealului dinspre apus al văii Prutului, la 8 km de reşedinţa comunală, pe şoseaua Huşi—Fălciu. Prima menţiune documentară datează din 13 august 1584, când urmaşele Dragăi, fiica lui Herman pârcălabul şi a Nastei, la rândul ei fiica lui Costea, unul dintre cei trei fii ai vornicului Oană, au vândut „o silişte pe Prut, anume Păuleştii“, fraţilor Mihăilă, Toader şi Nicoară Arvat, cu 350 de zloţi tătărăşti ¹¹¹. Se cuvine să facem precizarea că Draga devenise proprietara Păuleştilor în urma aceleiaşi împărţiri a moşiilor între urmaşii fiilor vornicului Oană, act întărit de domnul Ştefan cel Tânăr şi citat de noi mai înainte, în cazul Drăguşenilor. Deci Păuleştii au fost menţionaţi atunci ca o selişte pe moşia unde a existat un sat mai vechi, întemeiat probabil în secolul XV, al cărui nume i se poate trage de la un Paul, inexistent însă între rudele vânzătorilor, aşezare care, în ciuda acestor începuturi cu multe incertitudini, avea să-şi schimbe denumirea, după cum vom vedea, în Lunca Banului, Lunca Nouă şi Lunca Veche.

Fraţii Arvat, cei care au cumpărat seliştea, după nume par a fi de origine sud-dunăreană, bulgari sau sârbo-croaţi. Nu se ştie în ce împrejurări au venit aici, dar trebuie să se fi aflat stabiliţi de mai multă vreme în satul Vârâţi, din preajmă, probabil înrudiţi cu un Alontie Pojar, proprietarul Pojorănilor, şi cu paharnicul Gavril Sprânceană, cu toţii bine cunoscuţi domniei, care, în anii 1580 şi 1581, le-a dăruit locul Ciortova, cu fâneţe şi bălţi de peşte, situat la răsărit de Păuleşti, peste Prutul de atunci, devenit Pruteţul de mai târziu ¹¹². Alte informaţii documentare relative la Păuleşti nu deţinem până în 1729, când răzeşii de aici, urmaşi ai lui Sprânceană, ai lui Alontie Pojar şi ai fraţilor Arvat, s-au judecat şi au câştigat procesul cu o călugăriţă, Sanda Plăcintă, care în baza unui uric, din anul 1434, pretindea nişte moşii situate pe Prut, dar fără să ştie la ce ținut anume erau. În această împrejurare, răzeşii n-au dispus nici ei de alte documente, decât de

* Prima parte a acestui studiu s-a publicat în „Arhiva Genealogică“, an. II (VII), 1995, nr. 1—2, p. 103—126 ; notele sunt numerotate în continuare.

¹¹¹ DIR, sec. XVI, vol. III, p. 247—248.

¹¹² Ibidem, p. 140.

uricul de danie pentru Ciortova și cel de întărire pentru cumpărarea Păuleștilor ¹¹³.

Câțiva ani mai târziu, în 1742, un răzeș, Romașcu, în vârstă de 80 de ani, enumerând ce moșii stăpânise tatăl său, care trăise 100 de ani, arată că între acestea figura și „Păuleștii, la Vârâți, pe Prut, unde se cheamă acum Lunca Banului“, al cărei hotar începea din colțul moșiei Drăgușeni, „unde se apropie cotul Pruteșului de drumul cel mari“, mergând, spre apus, până în dealul Sărătii, de unde începe hotarul altei seliști, Șcheia. Rezultă, deci, că Păuleștii se învecinau la nord cu Drăgușanii, iar la sud cu Șcheia ¹¹⁴. Potrivit unei hotarnici din 1782, vecina dinspre nord era moșia Ciortova, iar nu Drăgușenii, uitați între timp de localnici, iar la apus, peste dealul dinspre Sărata, era moșia Șcheia a Episcopiei de Huși. Tot din acest document se constată că satul Lunca Banului se află pe moșia Păulești, așezat în șes, la malul Pruteșului ¹¹⁵. Noua denumire vine să confirme aspectul locului unde a fost amplasată așezarea : vale păduroasă pe malul unui râu, la care a fost atașat numele proprietarului casei unde a fost găzduit, pentru o noapte, țarul Petru I. Într-o hotarnică a moșiei vecine, Oțetoaia, din 1757, este citat un martor, Neculai Banu ¹¹⁶, astfel că cel din Păulești ar putea fi un antecesor al acestuia.

Legată de Păulești a fost și moșia de la sud, Șcheia, care se întindea până la Pojorâni, primele două, împreună cu Ciortova, fiind stăpânite în devălmășie de răzeșii de Păulești. Istoria moșiei Șcheia, alta decât Șcheia situată pe Sărata, începe cu un document, datat 5 iulie 1609 și editat în categoria celor îndoielnice ¹¹⁷, din care rezultă că pe moșia de aici nu a existat un sat, ci numai locul numit Șcheia. Cel care a primit moșia era, probabil, înrudit cu frații Arvat, astfel că falsul trebuie pus pe seama răzeșilor de Păulești și Ciortova, care voiau să-și justifice stăpânirea și pe locul Șcheia. Răzeșii acestor moșii, descendenți din vechi proprietari (frații Arvat, Alontie Pojar și Gavril Sprânceană), le-au stăpânit pe mai mulți bătrâni, din care s-au tras neamurile Romașcu, Penișoară, Bosie, Deiniș, Gălușcă, Pivniceru, Timircan ș.a., mulți dintre ei locuind în sate de pe valea Elanului sau prin ținutul Vaslui ¹¹⁸.

La începutul secolului XIX, serdarul Iordache Isar, susținând că este descendent, în linie directă, din neamul lui Penișoară, a ridicat pretenții de stăpânire nu numai în Păulești, ci și în Pojorâni, Șcheia și Ciortova, declanșând un lung șir de procese ¹¹⁹. Din cauza datoriilor contractate pentru susținerea acestora, după moartea sa, documentele adunate și amanetate au fost răscumpărate, la mezat, cu 3 017 galbeni, de vornicul Iordache Beldiman, la 31 martie 1846, care însă nu a reușit să intre și în stăpânirea proprietăților lui Isar ¹²⁰. Treptat, printr-o

¹¹³ Arh. St. Iași, Col. documente, 458/74.

¹¹⁴ *Ibidem*, 40/28.

¹¹⁵ *Ibidem*, 38/4.

¹¹⁶ Arh. St. București, Episcopia Huși, XIII 26.

¹¹⁷ *DIR*, sec. XVII, vol. II, p. 344.

¹¹⁸ Arh. St. Iași, Col. documente, 37/2, 42/54, 33, 114/40.

¹¹⁹ *Ibidem*, 37/2, 38/56, 42/14, 595/87.

¹²⁰ *Ibidem*, 33/1, f. 46.

serie de vânzări succesive, proprietatea răzășească de aici avea să se micșoreze simțitor, astfel că, în momentul aplicării reformei agrare din 1921, în comuna Lunca Banului au existat mai multe proprietăți, a căror întindere varia între 142 ha și 1 464 ha ; 1 108 ha au fost expropriate și destinate improprietății ¹²¹.

Fostul sat Păulești, cu numele schimbat în Lunca Banului, apare în recensămintele din anii 1772—1773 și 1774, înregistrat cu 33 de oameni care slujeau la stația de poștă ce funcționa la Vetrișoia ¹²². În 1803, apare sub numele de Lunca, cu 49 de locuitori, iar în 1820, cu 92 de oameni, între care 49 birnici, 20 bejenari, 5 pescari, 6 mazili, 4 slujitori bisericești, un evreu și 7 „burlaci” ¹²³. Dacă la recensământul populației din 1859 Lunca Banului era trecută cu 270 de locuitori, la sfârșitul secolului XIX numărul lor avea să scadă la 160, iar în 1912 constatăm că așezarea a dispărut ¹²⁴. În schimb, avea să apară pe domeniul Stănileștilor, ca o consecință a aplicării legilor din 1881 și 1889 privind vânzarea către țărani a pământului din moșiile statului în loturi mici ¹²⁵. În noua așezare, numită tot Lunca Banului, locuitorii, mutați de pe fosta moșie Păulești, au luat cu ei și biserica, pe care au reclădit-o. Vechea vatră de sat avea să rămână nelocuită, până la reforma agrară din 1921, când a luat ființă Lunca Nouă, sat întemeiat de sătenii improprietățiți, care în 1930 figura cu 41 de locuitori, ca apoi, după ce, din 1964, și-a schimbat din nou denumirea în cea actuală, să numere, în 1977, 93 de suflete și 21 de locuințe ¹²⁶.

Vârâți (sat dispărut, com. Lunca Banului). A existat în vecinătatea Păuleștilor, azi Lunca Banului, moșia cu aceeași denumire făcând parte, da și celelalte pe care le-am prezentat, din locul dăruit, în 1429, de Alexandru cel Bun fiilor vornicului Oană. Este posibil ca așezarea să dateze din prima jumătate a secolului XVI, în sprijinul acestei presupuneri venind informația potrivit căreia Maria Vătița, fata lui Braiș Petre, a vândut partea tatălui ei din satul Șcheia „lui Arvat Toader de Vârâți” (subl. ns.) ¹²⁷. Deși zăpisul nedatat ne-a parvenit, în rezumat, într-o carte de judecată din 1809, putem deduce că vânzarea a avut loc în același an sau mai înainte de 1584, când, împreună cu frații săi, Mihail și Nicoară, Toader Arvat a cumpărat seliștea Păulești de la succesorii lui Costea, fiul vornicului Oană. În Vârâți, frații Arvat au stăpânit doar o jumătate de sat, pe care, în 1611, un Nistor și cu sora lui

¹²¹ Arh. St. Vaslui, Instituții agricole din jud. Fălciu, dosar 36 1924, f. 80

¹²² P. G. Dimitriev, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772—1773 și 1774, în Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Chișinău. 1975, p. 71.

¹²³ Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. VIII, p. 243 ; Arh. St. Iași, tr. 166, nr. 14, f. 264r.

¹²⁴ Din lucrările statistice a Moldovei, vol. II, p. 171 ; *Marele dicționar geografic al României*, București, 1901, vol. IV, p. 195.

¹²⁵ *Rezultatele date de legile din 1881 și 1889 pentru vânzarea moșiilor statului în loturi mici*, București, 1909, p. 20.

¹²⁶ *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. I, p. 623 ; *Dezvoltarea economico-socială a jud. Vaslui*, p. 331. Pentru detalii privind evoluția administrativ-teritorială a localității, vezi *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, p. 659—660.

¹²⁷ Arh. St. Iași, Col. documente, 462 '13.

aveau să o vândă, după actele de cumpărătură ale tatălui lor, Mihail Arvat, postelnicului Dumitrache Chiriță Paleologul¹²⁸, cel care, tot atunci, intrase în stăpânirea și a Drăgușenilor din vecinătate. Totodată, este locul să facem cuvenita precizare că și Episcopia Hușilor era beneficiara unui privilegiu confirmat de o carte domnească de la Vasile Lupu, din 21 iunie 1635, prin care i se întărește un drept mai vechi de a „bate sednicul într'apa Prutului, la sat la Vârâți, unde a fost și mai dinainte sednicul Sfintei Episcopii”¹²⁹. O altă confirmare privind existența satului se găsește într-o hotarnică a moșiei Stăniilești, redactată înainte de 5 ianuarie 1635, unde iscălesc în calitate de martori trei oameni din Vârâți¹³⁰. Cât privește jumătatea de sat a lui Chiriță Paleologul, în 1644, o găsim în stăpânirea — întărită și de Vasile Lupu — a marelui logofăt Toderașco Ianovici și a marelui stolnic Toma Cantacuzino, în calitate de succesori ai celui dintâi. Curând după aceasta, ușerul, devenit mai târziu vistiernic, Alexandru Ramandi, avea să intre în stăpânirea acestei părți din Vârâți, pe lângă Drăgușenii și Cioriceștii moșteniți de la Chiriță Paleologul. Acest transfer de proprietate s-a efectuat în toiul disputelor cu răzeșii din cealaltă jumătate, pentru dreptul de stăpânire în moșie, începute încă în deceniul al cincilea, astfel că, în 1669, căminarul Lăscărache, în urma cercetărilor, a constatat, pe baza dovezilor prezentate, dreptul ușerului Ramandi de a stăpâni satul ca și până atunci¹³¹. Intransigenți, de altfel, răzeșii nu aveau să accepte nici măcar pe un fost consătean, Neculai, probabil plecat de acolo, care, în 1679, a căutat să intre în stăpânirea părții de moșie pe care i-o lăsase un frate vitreg¹³².

În veacul XVIII, documentele nu mai amintesc nimic despre sat, ci numai despre „seliștea de la Vârâți”, unde răzeșii Romașcu, descendenți ai unuia dintre frații Arvat, afirmău că aveau, cu acte din vremea domniei lui Vasile Lupu, „acel loc de luncă, de apărătură”, în care oamenii din jur le-au tăiat copacii care erau „lemn de treabă, de dubasă”. Mai târziu, în 1724, neamurilor de răzeși de mai sus. „moșinași în seliștea la Vârâți, la lunca de acolo”, li s-a întărit dreptul de stăpânire asupra moșiei, cu împuternicirea de a opri tăierea pădurii, de a lua dijme din grâne, din fân și de la cei ce vor pescui în balta de la „Holbura Vârâților”¹³³.

Așadar, o dată dispăruți, Vârâții vor fi păstrați în amintirea răzeșilor care, în 1742, afirmău despre Păulești că sunt „la Vârâți, pe Prut, unde se cheamă acum Lunca Banului” și că moșia Păulești se întindea de la Drăgușeni până la „biserica Strătulătoaiei”, adică până la Pojorâni¹³⁴. În acest chip, se poate înțelege că, după dispariția satului Vârâți, partea boierească din moșia acestuia a fost înglobată la Păulești, pe care se afla de acum înainte satul Lunca Banului. De asemenea, se mai poate presupune că moșia Vârâți a cuprins și moșia Șcheia de pe

¹²⁸ *DIR*, sec. XVII, vol. III, p. 34—35.

¹²⁹ *DRH*, vol. XXIII, nr. 141.

¹³⁰ *Ibidem*, nr. 2 A și B.

¹³¹ *Arh. St. București*, Episcopia Huși, XIX/5, 6, 8.

¹³² *Ibidem*, XIX/9.

¹³³ *Ibidem*, 18 ; Documente istorice, CCXXXIV/1025.

¹³⁴ *Ibidem*, Episcopia Huși, XIII/28.

Prut, dintre Păulești și Pojorăni, pentru care răzeșii, schimbându-i numele, au plăsmuit actul de danie din 1609, citat în paginile anterioare. Profitând de faptul că această parte de moșie nu era stăpânită direct de proprietari, ca și în cazul Drăgușenilor, în momentul vânzării fiind transmise doar documentele, fără să fie văzută și moșia, răzeșii au încercat să o treacă pe seama unui întăitaș al lor, dându-i numele de Șcheia, inspirându-se, poate, de la cealaltă moșie, de pe Sărata.

Situația avea să rămână la fel de confuză și după ce Episcopia Hușilor a devenit proprietară în Vârâți, cumpărând o parte de la stolnicea Casandra Carp (1758), și dobândind o jumătate din moșie prin schimb cu Dumitrașco Palade (1762)¹³⁵. După această dată, Episcopia Hușilor avea să încerce, în numeroase rânduri, identificarea în teren a locului și a limitelor ultimei achiziții, dar fără succes. Șirul de reclamații, cercetări la fața locului și hotărâri judecătorești n-au avut darul să ofere părților soluții acceptabile. Pe măsura trecerii timpului, și o dată cu intrarea pământurilor răzeșești în proprietatea familiei Teleman, problema existenței moșiei Vârâți nu a mai fost pusă cu aceeași pasiune. Astfel, după ce satul a intrat în conul de umbră al uitării, și moșia a împrătășit aceeași soartă¹³⁶.

Șcheia (sat dispărut, com. Lunca Banului). La sud-vest de actualul sat Lunca Veche, de pe la mijlocul secolului trecut și până în cel de-al treilea deceniu al veacului nostru, a existat o mică așezare numită Șcheia, pe moșia cu aceeași denumire, care s-a învecinat la nord cu Păuleștii iar la sud, cu Pojorăni. Dacă istoria cătunului este cu totul neînsemnată, datorită și penuriei de informații documentare, în schimb cea a moșiei pe care a fost situat este interesantă. Cea mai veche mențiune despre această Șcheie de pe Prut, alta decât aceea de pe pâraul Sărata, sau aceea care s-a aflat tot pe Prut, dar în altă parte și a aparținut lui Nestor Ureche¹³⁷, datează din 1609. Este o mărturie, la care ne-am mai referit, a lui Nistor, feciorul Nicăi din Băhriceni, prin care recunoaște că a furat un cal de la paharnicul Gavril Gănescu, zis Sprânceană, din Plopeni; fiind prins și judecat de părcălabul Nădăbaico, pentru cei 30 de lei pe care nu i-a avut, a dat paharnicului, drept despăgubire, „o moșie la Prut, ce se chiamă locul Șchei“¹³⁸. În continuare, sunt arătate hotarele moșiei, care se învecina, între altele, „cu locul lui Arame și mergi printre bălți, din sus de casa lui Arami“ și alături cu „locul lui Stratulat“. acesta din urmă fiind pe moșia Pojorăni, unde, pe atunci, se afla și o biserică. Aceste detalii, oarecum suspecte pentru un document din acel timp, ca și caracteristicile scrisului, i-au determinat pe editorii colecției *DIR* să-l plaseze în categoria documentelor îndoielnice. Se cuvine să facem precizarea că, pe lângă proprietatea

¹³⁵ Arh. St. Vaslui, Documente, 63, f. 4v; 45, f. 2v-3.

¹³⁶ Arh. St. București, Episcopia Huși, XIX/21, 33, 39, 44, 47. Arh. St. Iași, Condiții K, nr. 377, f. 330; Col. documente, 33, 1, f. 100, 38/37, 41 26, 29, 584/37, 627/17; Planuri, nr. 149.

¹³⁷ Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, București, 1979, p. 50.

¹³⁸ *DIR*, sec. XVII, vol. II, p. 344—345. Pentru Gavril Gănescu vezi C. Gane, *Știri noi despre Toader și Gavril Gănescu*, în „Arhiva românească“, vol. VIII (1942), p. 197 și urm.

răzeșească, ce s-a infiripat aici, tulburată în numeroase rânduri de cei ce-și căutau moșiile Drăgușeni și Vârâți, au mai stăpânit importante părți din Șcheia, denumită, pasager, Izvorăni, începând din ultimul sfert al veacului XVIII, și hatmanul Iordache Catargi, serdarul Iordache Isar, vornicul Iordache Beldiman ș.a.¹³⁹.

Revenind la așezarea cu aceeași denumire, datele privind existența ei sunt deosebit de sărace. Dacă într-un document din 1742 este amintit un hotar al seliștei Șcheia, deci locul unui fost sat¹⁴⁰, până la mijlocul secolului XIX nu mai dispunem de vreo informație; abia în 1854 este menționat ca fiind contopit cu Pojorării, ca apoi, în 1859, să fie înregistrat, cu ocazia recensământului populației, sub denumirea de Șcheița, împreună cu „Pojoreștii“, cu un număr de 22 locuitori¹⁴¹. Până în 1925, când a fost înglobată la Lunca Nouă, devenită apoi Lunca Veche, așezare avea să figureze ca fiind integrată la Lunca Banului (1865), sau identificată ca „locuință izolată“ (1871), iar în 1912, să fie recensată separat¹⁴².

Pojorării (sat înglobat în Lunca Veche, com. Lunca Banului). La limita de sud a comunei amintite, la circa 2 km mai jos de Lunca Veche, a existat o așezare mică, Pojorării. Localnicii mai numesc și acum locul „la Pojorări“, folosind aceeași denumire și pentru fostul sediu al I.A.S. Vetrișoia, situat cu 5—6 km mai la sud, pe teritoriul comunei cu același nume.

Deși cercetările arheologice au descoperit în acest loc numeroase urme de locuire neîntreruptă între secolele III—XIII și XVII—XVIII, începutul localității este dezvăluit indirect, ca datând din secolul XV, când în zonă stăpânea un Alontie Pojar, de la care și-au luat numele moșia și satul. Acestuia și rudeniilor lui — paharnicul Gavril Sprânceană și frații Mihăilă și Toader Arvat — domnul Iancu Sasul le-a dăruit un loc din vecinătate, anume Ciortova¹⁴³, situat, atunci, dincolo de Prut iar mai târziu, după mutarea albiei fluviului, între Pruteț și Prut, la est de Lunca Veche. În primul pătrar al secolului XVII, sulgerul Stratulat, căsătorit cu Varvara, fiica lui Mihăilă Arvat, avea să devină stăpânul părților din Pojorări care au aparținut fiicelor lui Alontie Pojar, Nastea și Parasca, stăpânire ce i-a fost confirmată de Radu Mihnea¹⁴⁴. Apoi, în jurul anului 1640, aga Stratulat avea să ofere drept dotă fiicei sale, Măricuța, căsătorită cu Enache Penișoară, „din Pojorări, de la Prut, din cât sa va alege parte noastră, în giumătate, cu tot vinitul“¹⁴⁵.

¹³⁹ Pentru detalii vezi Arh. St. Iași, Col. documente, 33/1, f. 46; 37/30, 31; 38/1—4, 11, 15, 54; 40/7, 25, 34, 43, 44; 41/26, 28, 38; 55/104; 114 22, 40; 425/13, 433/30; Planuri, nr. 149; Arh. St. București Episcopia Huși, XIX/2, 33, 56, 63.

¹⁴⁰ Arh. St. Iași, Col. documente, 40/28.

¹⁴¹ *Din lucrările statistice a Moldovei*, vol. II, p. 171.

¹⁴² *Tezaurul toponimic al României, Moldova*, vol. I, p. 1137.

¹⁴³ Ghenuță Coman, *op. cit.*, p. 261—262; *DIR*, sec. XVI, vol. III, p. 139—140.

¹⁴⁴ Informația, cu datarea incompletă, se află menționată într-un document din 1666, prin care se întărea stăpânirea „Strătulătoaiei“, soția sulgerului decedat la această dată, asupra Pojorărilor (Arh. St. Iași, Col. documente, 40/19). Pentru detalii, vezi C. Istrati, *Din istoria unei vechi așezări: ferma Pojorări a Întreprinderii agricole de stat Vetrișoia, județul Vaslui*, în „Cercetări agronomice în Moldova“, an. XXI (1988), vol. 4, p. 159—162.

¹⁴⁵ Gh. Ghibănescu, *Surte și izvoade*, vol. VII, Iași, 1912, p. XLVII, 125.

Desigur, aşezarea trebuie să fi fost reşedinţa primului stăpân al domeniului, în care e posibil să fi locuit şi Stratulat, ca şi alţii dintre urmaşii lor dar, mai ales, oamenii care s-au hrănit pe moşie. În cursul secolului XVIII, poate din cauza războiului ruso-turc din 1711, satul avea să se destrame pentru o vreme, pentru că într-un plan al moşiei, din 1805, sunt însemnate seliştea satului, iar la marginea lui, „întirîmul lui Stratulat“, pe prima terasă a dealului, deasupra şoselei actuale Huşi—Fălcu ¹⁴⁶. În ciuda acestei sincope sub raport informaţional privind aşezarea, ştirile cu privire la moşie continuă fără întrerupere. Aşa, bunăoară, până la conflictul armat amintit, moşia a fost stăpânită de urmaşii Mariei Penişoară, fiica adoptivă a lui Stratulat. Neamul răzeşilor Penişoară avea să fie înlăturat de la stăpânire de neamul Pivniceru, iar acesta — de serdarul Iordache Isar care, după 1809, reuşise să se impună ca descendent direct a lui Enache Penişoară. În sfârşit, Pojorării aveau să treacă în proprietatea vornicului Iordache Beldiman, care, în 1846, a răscumpărat la mezat toate moşiile amănate de Isar pentru datoriile contractate în timpul vieţii. În 1921, moşia aparţinea lui Ştefan Gheorghiu, când, cu ocazia aplicării reformei agrare, locuitorii din Lunca Veche şi Cârligaţi (azi Pădureni) au fost împroprietăriţi cu 1 464 ha ¹⁴⁷.

Cât despre o reluare a vieţii rurale în Pojorări, aceasta nu a putut avea loc decât în prima jumătate a veacului XIX, localitatea nefiind menţionată în nici o catagrafie până în 1859 când, înregistrată sub forma Pojoreşti, împreună cu Scheiţa, avea numai 22 locuitori ¹⁴⁸. La sfârşitul secolului trecut au existat, numai în Pojorări, 90 de suflete în 20 de familii ¹⁴⁹, iar în 1912, 61 de locuitori, dar a fost recenzat împreună cu o altă aşezare, la fel de mică, Hârtoşul. În sfârşit, în anul 1930, numărul lor crescuse la 97, cuprinşi în 17 familii ¹⁵⁰, ca apoi, în 1952, după o nouă acţiune de organizare teritorial-administrativă la nivel naţional, satul Pojorări să fie înglobat în satul Lunca Veche ¹⁵¹.

Bumbăta (sat, com. Vetrişoia). Aşezat într-un cot de pe malul drept al Prutului, denumirea satului se datoreşte unui Bumbătă care, pe la sfârşitul veacului XVII sau începutul celui următor, a stăpânit în aceste locuri. Informaţia ne-a parvenit indirect, dintr-o carte domnească din 23 februarie 1757, prin care Constantin Bădărău, Ioan Creţescu şi Toader Gânsă — răzeşi de pe Sărata — sunt împuterniciţi să-şi ia dijma de pe o serie de moşii, între care şi Bulboaca, „unde a şăzut moşul lor Bumbătă“ ¹⁵². Este posibil ca numele moşiei pe care-şi fixase reşedinţa primul proprietar al aşezării să fi fost inspirat, la rân-

¹⁴⁶ Arh. St. Iaşi, Col. documente, 38,58; vezi şi Ghenuţă Coman, *op. cit.*, p. 202, se semnalează resturile unui sat şi necropole arse în timpul războiului ruso-turc din 1711.

¹⁴⁷ C. Istrati, *op. cit.*, p. 160—162.

¹⁴⁸ *Din lucrările statistice a Moldovei*, vol. II, p. 171.

¹⁴⁹ *Marele dicţionar geografic al României*, vol. V, Bucureşti, 1902, p. 41.

¹⁵⁰ *Recensământul general al populaţiei României...*, 1930, vol. I, p. 623.

¹⁵¹ *Împărţirea administrativ-economică a R.P.R.* Anexă la Decretul nr. 331, din 19 sept. 1952, Bucureşti, 1952, p. 113.

¹⁵² Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. I, p. 78.

dul lui, de la o baltă adâncă din acea zonă, care ar fi putut fi una și aceeași cu balta Ochiul, menționată în uricul din 1429 al lui Alexandru cel Bun. Și, obligați să rămânem în sfera ipotezelor din cauza inexistenței informațiilor, presupunem că nu ar fi exclus ca acel Bumbătă să-și fi dobândit ocina prin cumpăratură de la descendenții beneficiarilor daniei amintite, care, începând din 1527, au înstrăinat, succesiv, părți din *locul celor zece sate*.

Prima atestare documentară a toponimului însă datează din 8 martie 1682, când o Luchiana, soția lui Ștefan Panovschi, împreună cu fiicele ei, Anița și Axinia, dăruiesc nepotului ei, Andronache, partea ce li se va alege din moșia „Bumbăta de pe Prut”¹⁵³. Se cuvine să facem aici observația că dintre cele două topice menționate, în documente, uneori concomitent, sau, în alte cazuri, alternativ, prin substituție reciprocă, cel derivat de la numele de persoană a reușit să se impună abia în ultimul sfert al veacului XVIII. Toponimul Bulboaca, inspirat de natura și însușirea locului, fără îndoială mai vechi decât cel dintâi, a fost abandonat în momentul în care răzeșii locului aveau să-și stabilească drepturile de proprietate în funcție de ascendenții lor, reprezentați de cei opt bătrâni, succesori ai aceluiași Bumbătă, în câți a fost împărțită moșia: Ursa, Platon sau Țurchi, Gălușcă, Modruz, Axinte, Penița, Panovschi, Apostoie și Brânză¹⁵⁴. În schimb, existența așezării trebuie să o apreciem drept efemeră din moment ce, în 1711, era considerată o „seliște” pe care cel mai sus-amintit, Andronache, avea să o doneze, împreună cu alte ocini, mănăstirii Dobrovăț¹⁵⁵. Reconstituirea satului o înregistrăm de-abia în deceniile III sau IV ale secolului XIX, consecință a transformărilor esențiale ce aveau să se înregistreze în ceea ce privește natura proprietății moșiei, din proprietate compact răzeșească devenind, în cele din urmă, proprietatea așezământului spitalicesc de mai târziu „Sf. Spiridon” din Iași. Semnalul pulverizării proprietății răzeșești a fost dat în 1744, când are loc prima danie către Episcopia de Huși, care, în ultimul sfert al veacului XVIII și prin străduința episcopului Ioanichie, avea să devină stăpână pe un bătrân și jumătate din moșia Bumbăta¹⁵⁶, la care însă, în 1781, avea să renunțe în favoarea mănăstirii Sf. Spiridon, în schimbul moșiei Dopceni din ținutul Lăpușnei¹⁵⁷. Pe de altă parte, și vistiernicul Ioan Cantacuzino a cumpărat masiv, între anii 1776 și 1786, restul moșiei de la răzeșii de Bumbăta, astfel că proprietatea răzeșească a fost lichidată¹⁵⁸. Deznodământul poate fi explicat și prin faptul că descendenții celor opt bătrâni și-au avut gospodăriile în satele din împrejurimi — Lunca Banului, Șchiopeni, azi Văleni, Vetrișoia, Plotonești, Grumezoia — la distanțe care făceau exploatarea locurilor de hrană destul de incomodă.

¹⁵³ Arh. St. Iași, Episcopia Sf. Spiridon, documente, 23/4.

¹⁵⁴ *Ibidem*, 23/9, 12, 13, 24, 26.

¹⁵⁵ *Ibidem*, 23/5. În 1776, egumenul mănăstirii Dobrovăț cedează episcopului de Huși, Ioanichie, bătrânul Panovschi din moșia Bumbăta, care este departe și „păr acum mănăstirea n-au stăpânit, fiind moșie pustii și fără de oameni”, în schimbul a 70 de stupi (*ibidem*, 23/27, 32).

¹⁵⁶ *Ibidem*, 23/7, 14, 15, 30, 31.

¹⁵⁷ *Ibidem*, 23/43.

¹⁵⁸ *Ibidem*, 23/22, 23, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 42.

De altfel, moșia Bumbăta, care s-a întins din Prut și până în pâraul Sărata (cu laturile între 1 și 2,4 km în lățime și de circa 7 km în lungime), cu o suprafață totală de peste 1 228 ha¹⁵⁹, a oferit condiții propice culturilor cerealiere, creșterii animalelor și importante resurse piscicole. La 6 august 1792, vistiernicul Matei Cantacuzino, fiul logofătului Ioan Cantacuzino, care a fost și epitrop al mănăstirii Sf. Spiridon, avea să-i transfere în veșnică stăpânire întreaga moșie Bumbăta¹⁶⁰.

Dacă într-o condică a Vistieriei din 1816, împreună cu vecinele ei din sud — Bălteni (proprietatea casei banului Răducanu Roset), se face precizarea că sunt moșii fără sate¹⁶¹, în schimb, în catagrafia fiscală a Moldovei, din 1831, satul Bumbăta figurează cu 12 locuitori, între care 8 birnici¹⁶². Din această vreme, așezarea avea să înregistreze o dezvoltare continuă, demonstrată de creșterea spectaculoasă a numărului de locuitori, ca urmare a punerii în valoare a potențialului economic al moșiei, a aprobării organizării unor zile de târg și iarmaroc duminical și a organizării unui punct de trecere, peste Prut, la Leova¹⁶³.

Cât privește dinamica evoluției numărului de locuitori, aceasta poate fi urmărită din înregistrările recensămintelor efectuate: 39 în 1845, 163 în 1859, 340 în 1912 (inclusiv cătunul Bălțeanu, înglobat la Bumbăta după acest an), 467 în 1941 și 384 în 1977, ceea ce explică creșterea substanțială a suprafeței vetrei satului de la 5 ha în 1898, la 21 ha în 1980¹⁶⁴.

În urma aplicării Legii rurale din 1864, în folosința foștilor clăcași din Bumbăta au trecut peste 177 ha de pământ, iar a celei din 1921 au fost transferate proprietății țărănești 757,3 ha¹⁶⁵.

Răciulești (sat, înglobat în satul Vetrișoia, reședință de comună).

Din *locul celor zece sate* a făcut parte și Răciuleștii, plasat la sud-vest de Bumbăta, moșia fiind flancată de râul Prut la est, de pâraul Sărata la vest, de Bălțeanu, denumită uneori și Bălteni¹⁶⁶, la nord și de Siminești, la sud. Așezarea a fost menționată pentru prima dată la 4 noiembrie 1571, când episcopul de Roman, Gheorghe, confirmă, prin

¹⁵⁹ *Ibidem*, 23/80.

¹⁶⁰ *Ibidem*, 23/44.

¹⁶¹ C. Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei...*, p. 88.

¹⁶² *Idem*, *Catagrafia fiscală...*, 1831, p. 92.

¹⁶³ „Buletin, foaie oficială”, an. X (1842), p. 159.

¹⁶⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1423, nr. 983, f. 105—107; *Din lucrările statistice a Moldovei*, p. 171; *Recensământul general al populației României...*, 1930, p. 623, 625, nota 2; *Indicatorul localităților din România*, București, 1943, p. 285; *Dezvoltarea economico-socială a jud. Vaslui*, p. 431.

¹⁶⁵ Arh. St. Iași, Episcopia Sf. Spiridon, documente, 23/80; Instituții agricole din jud. Fălciu, 44 1924, f. 1—99.

¹⁶⁶ Este adevărat că a existat un cătun cu aceeași denumire și pe această moșie, ambele însă nu pot fi considerate o consecință a daniei din 1429: moșia a fost identificată documentar în a doua jumătate a secolului XVIII, iar așezarea, menționată pentru prima dată de-abia la mijlocul secolului trecut (Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 339), nu a fost înregistrată de statisticile timpului până în 1912, când se precizează că a fost inclusă în satul Bumbăta (*Recensământul general al populației României...*, 1930, p. 625, nota 2).

mărturie scrisă, că Nastasia, fiica sulgerului Gherman Hâra, s-a învoit cu Gavril uricariul să-i dea, în schimbul Răciuleștilor pe Prut, satele Cobilcini din ținutul Hotin, Cupcici pe Ciuhur, Pârăuți pe Nistru ș.a., care fuseseră ale lui Nicolae Hâra, unchiul celui din urmă ¹⁶⁷. Schimbul avea să se efectueze în familie, căci Gherman Hâra a fost căsătorit cu Tudora, nepoata Marenei, fiica Ilcăi, nepoata de fiu (Costea) a vornicului Oană, iar Gavril uricariul nu a fost altcineva decât Gavrilaș Hâra, nepotul de frate al lui Nicoară Hâra ¹⁶⁸. De altfel, nu peste mult timp, în 1583, copiii, nu puțini la număr, ai fiicelor Marenei — Olenea, Sofronia, Gaftona, Stanca, Parasca și, bineînțeles, Tudora — vând o jumătate din „jumătatea de sust din sat Răciulești“, ce le-a revenit din privilegiile de împărțeală a străbunicii lor, Ilca, de la Ștefan cel Mare, a bunicii lor, Marena, de la Ștefăniță vodă și, în sfârșit, de la Iancu Sasul, parte de sat care, după cum precizează uricul domnului Petru Șchiopul, urma să fie împărțită în mod egal celor cinci cumpărători care au plătit câte o sută de zloți tătarăști fiecare ¹⁶⁹. Un an mai târziu, la 1584, constatăm că și partea Nastasiei, fiica lui Gherman Hâra, acum postelnic, jumătate din jumătatea de sus a „seliștei“ Răciulești, care fusese înstrăinată înainte de această dată, trecea — pentru 500 de zloți tătarăști achitați cumpărătorilor inițiali — în stăpânirea unui anume Lungu ¹⁷⁰. Cu aceste vânzări, pentru un moment, procesul de răzeșire cel puțin a jumătății de nord a moșiei avea să fie încheiat, descendenții vornicului Oană nemădeținând nici un fel de proprietăți în Răciulești. Nu știm, în schimb, în ce împrejurări cealaltă jumătate, din jos, a moșiei a intrat în stăpânirea lui Dumitrache Chiriță Paleologul, căci nu deținem decât informații indirecte, pe care le vom prezenta la momentul potrivit.

În ceea ce privește așezarea, deși în documentul din 1584 Răciuleștii apar doar ca seliște, totuși, în prima parte a veacului XVII el avea să fie amintit ca sat, cu prilejul confirmării, din 1609, de către domnul Constantin Movilă, a stăpânirii postelnicului Dumitrache Chiriță Paleologul asupra unor părți din moșie, vânzătorii fiind succesorii celor care, la rândul lor, cumpăraseră în 1583 de la urmașii vornicului Oană ¹⁷¹. Tot în aceeași condiție, de sat, Răciuleștii mai sunt consemnați în anii 1636, 1644 și 1663 ¹⁷², după care, exceptând moșia, mențiunile documentare privind așezarea sunt accidentale și, în același timp, inconsecvente, fiind desemnată când ca seliște, când ca sat.

Postelnicul Dumitrache Chiriță Paleologul nu avea să se bucure de noile sale cumpărături, căci partizanatul său politic avea să-l ducă la pieire împreună cu alți boieri, iar averea să-i fie confiscată de către Ștefan Tomșa II după victoria obținută asupra lui Constantin Movilă la Cornul lui Sas ¹⁷³. Moșiile, inclusiv Răciuleștii, au fost restituite apoi

¹⁶⁷ CDM, I, nr. 578.

¹⁶⁸ Ștefan S. Gorovei, *Gavrilaș Hâra logofăt și Gavrilaș Mateiaș logofăt*, în *AIIAI*, vol. XIX (1982), p. 671—672.

¹⁶⁹ *DIR*, sec. XVI, vol. III, p. 213—214.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 246—247.

¹⁷¹ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. I, Chișinău, 1961, p. 239.

¹⁷² *DRH*, vol. XXIII, p. 507 ; CDM, II, nr. 1713 ; III, nr. 1001.

¹⁷³ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XIV—XVII, București, 1971, p. 322.

familiei, căci, în 1620, Maria, soția postelnicului dispărut, întorcându-se din Polonia după opt ani de pribegie, avea să facă o serie de donații ¹⁷⁴. În ceea ce privește partea boierească din Răciulești, se pare că, vremelnic, a aparținut postelnicului Enache Caragea și a fost hărăzită mănăstirii Sf. Sava din Iași, al cărei ctitor a fost. Din motive necunoscute încă, actul de donație, prezentat spre întărire lui Vasile Lupu, nu avea să întrunească valoare juridică, nefiind însoțit de peceti și de iscălitura domnului ¹⁷⁵. Așa se explică faptul că Răciuleștii au fost moșteniți de vistiernicul Constantin Ramandi, nepotul de soră al lui Dumitrache Chiriță Paleologul, iar de la cel dintâi, au trecut în stăpânirea familiei Racoviță, prin dania, din 1659, făcută lui Racoviță Cehan, pentru ca, la începutul secolului XIX, să-i găsim între proprietățile Rosețeștilor ¹⁷⁶.

Pe la mijlocul secolului XVIII partea răzeșească din Răciulești era stăpânită de neamul răzeșilor Bârsă, descendenți ai aceluia Lungu, amintit mai înainte, și cărora avea să li se confirme proprietatea de către domnie în anii 1729 și 1755 ¹⁷⁷. Nu-i mai puțin adevărat că, în același timp, în 1754, și logofătul Radu Racoviță avea să obțină de la domnul Matei Ghica uric de întărire a stăpânirii, însă a întregului sat, a întregii moșii; în 1755 se va întocmi, tot din înaltă poruncă, hotarnica Răciuleștilor, cuprinzând și partea răzeșească ¹⁷⁸. După cum era de așteptat, faptul avea să stărnească protestul răzeșilor. Unele informații privind acest diferend, prelungit în timp, le aflăm dintr-o anafora a Domnescului Divan din 1837 ¹⁷⁹. Astfel, pricina fiind adusă în fața forului judecătoresc suprem, prin cartea de judecată din 19 iulie 1768 Divanul Domnesc avea să recunoască dreptul de proprietate deplină fiicei logofătului Racoviță, Ilinca. Decizia a fost justificată de constatarea că ispisocul de la Petru voievod este „rău și stricat“, iar răzeșii au fost calificați de „acolisitori“, folosind un document „răsufat“, vechi de 241 de ani, când alții erau atunci stăpânii acelor locuri. Faptul că reclamanții au prezentat o copie de pe actul din 1584, citat mai sus, cu o datare incorectă — 7192 în loc de 7092 — a determinat pe membrii numitului Divan să nu-l ia în considerare, dar în același timp, au comis o confuzie între domniile celor doi Petru (Petru Rareș și Petru Șchiopul), care au ocupat scaunul Moldovei la un interval de aproape o jumătate de secol unul de altul. Cu același prilej, s-a mai dispus ca actul încriminat și cele două cărți domnești, amintite mai înainte, din 1729 și 1755, de întărire a stăpânirii răzeșilor, să fie predate vechilului păhărnicesei Ilinca ¹⁸⁰.

Dintr-o altă carte de judecată a Divanului Domnesc, din anul 1828, rezumată în același loc, aflăm că neamul răzeșilor Bârsă și-a revendicat din nou proprietățile, aflate în stăpânirea, de această dată, a spătarului

¹⁷⁴ DIR, sec. XVII, vol. IV, p. 427—428, 472.

¹⁷⁵ DRH, vol. XXIII, p. 507, inclusiv comentariul.

¹⁷⁶ Arh. St. Iași, Anaforale, nr. 8, f. 133; vezi și T. G. Bulat, *Un proces de împărțire a averilor boierilor Rosătești*, în „Arhivele Basarabiei“, an. VIII (1936), nr. 2—3, p. 111. Răciuleștii apar notați sub forma aberantă „Răzulești“.

¹⁷⁷ Arh. St. Iași, Col. documente, 13, 64, 76, f. 1v.

¹⁷⁸ Ibidem, 29, 3.

¹⁷⁹ Ibidem, Anaforale, nr. 8, f. 132r—134r.

¹⁸⁰ Ibidem, f. 133v.

Petrache Roset. Dar acum ispisocului cu pricina i s-au găsit și alte „particularități”: „veletu ras, tocmai și pecete ruptă și letul la dânsul adaos 7192, în vreme că domnia domnului Petru V(oie)v(o)d au fost la 7035”¹⁸¹. Lăsând la o parte mobilul acestor detalii invocate la un răstimp de 60 de ani, faptul că nici de această dată nu a fost înlăturată confuzia la care ne-am referit și a fost confirmată vechea hotărâre, ne determină să conchidem că, dacă răzeșii, în 1768, nu au mai dispus de piesa de bază care le justifica dreptul de proprietate și au apelat la un act improvizat, de această situație au profitat din plin succesorii postelnicului Dumitrache Chiriță Paleologul, care, deși nu au deținut documente mai vechi de anul 1659, au reușit, în cele din urmă, să-și apropie stăpânirea integrală a Răciuleștilor. Aceasta avea să fie confirmată prin hrisovul lui Mihail Sturza, din 22 mai 1837, întărind amfora Divanului Domnesc, din 8 mai 1836, care, la o nouă încercare a acelorași răzeși de a-și recupera părțile lor din jumătatea de sus a Răciuleștilor, și-a însușit hotărârile anterioare și cu aceasta a considerat pricina încheiată, hotărând ca documentele pe care le păstrasera și care au produs spătarului Petrache Roset „numai supărări”, iar lui Coste Bârsă „sărăcie cu stăruire prin judecăți”, să fie reținute la Divan pentru a fi distruse¹⁸².

Din cele expuse, se poate lesne sesiza că părțile răzeșești din Răciulești au format obiectul unei acțiuni de acaparare, declanșată de logofătul Radu Racoviță la mijlocul secolului XVIII. Profitând de faptul că „răzeșii nu să afla lăcuind pi ace parti a lor di moșii” — afirmau într-o jalbă a lor — și „în neființa” acestora, cu ocazia hotarniceii din 1755, logofătul a unit într-un singur trup moșia Răciulești, după care „au început a-și faci întărituri și acturi domnești pi amândouă părțile”¹⁸³.

Precizarea de mai sus, potrivit căreia răzeșii nu locuiau pe moșie, nu trebuie interpretată ca o dovadă a inexistenței așezării în acel timp, căci era în obșnuința vremii ca ei să dețină proprietăți și în afara hotarelor reședințelor lor¹⁸⁴. Așa, bunăoară, când Grigore II Ghica întărește unui membru al neamului Bârsă, lui Toader, stăpânirea asupra ocinei din Răciulești, se face precizarea ca să-și ia și „a zăce, după obicei, din pâni, din grădini, din fânați și din bălți cu pești și din tot vinitul ce-ar fi parte lui”¹⁸⁵. Și în cartea domnească din 1754, Matei Ghica îi recunoaște logofătului Radu Racoviță dreptul de a lua „a zecea” din moșiile Răciulești și Cârstinici, „sate întregi”, iar locuitorii care aveau case pe moșii să-i presteze zile de muncă și să-i dea câte doi lei¹⁸⁶. În sfârșit, în hotarnica citată, din 1755, se face mențiunea că satul Răciulești să hotărâște „pe din sus” cu Băltenii, unde a și fost

¹⁸¹ *Ibidem*, f. 134.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ *Ibidem*, Col. documente, 13/76, f. 1v; 29/3.

¹⁸⁴ La 5 aprilie 1644, oameni din satele Guzari, Siminești, Răzlogi, Oțeleni și Micșinești dau mărturie lui Ion din Hoceni și soției lui, Anisia, că au o parte de moșie în Răciulești pe care au cumpărat-o de la „Potoleanca și rudele ei” (CDM, II. nr. 1713).

¹⁸⁵ Arh. St. Iași, Col. documente, 13/64.

¹⁸⁶ *Ibidem*, Anaforale, nr. 8, f. 133v.

marcat hotarul despărțitor¹⁸⁷. Este neîndoielnic că, în primele două cazuri, pe moșia Răciulești, atât pe partea răzeșească, cât și pe cea boierească, raporturile de vecinie nu se puteau derula decât între proprietarii de pământ și locuitorii satului Răciulești.

În ce împrejurări localitatea avea să dispară apoi, nu putem avansa nici o ipoteză, căci, în 1816, într-o condică a Vistieriei Moldovei, se face precizarea că moșia era fără sat și aparținea casei banului Răducanu Roset, ca de-abia la recensământul populației din 1859—1860 să fie surprins din nou ca așezare, cu un număr de 27 locuitori¹⁸⁸. Menționați în *Dicționarul* lui Dimitrie Frunzescu ca „locuință izolată“, la sfârșitul veacului XIX, Răciuleștii sunt înregistrați împreună cu o altă așezare, Cristiniul — și ea la fel de modestă și pe cale de dispariție — ca apoi, după ce, în 1912, a fost recenizat ca un cătun, începând din 1917 și până în 1941, în toate evidențele oficiale să fie considerat ca integrat satului Vetrișoia¹⁸⁹, devenit reședință de comună, ai cărei locuitori au beneficiat, în urma împrăștiării din 1921, de 767,1 ha expropriate din moșia Răciulești, care însuma, la acea dată, 1 055 ha și a aparținut lui Dumitru Miclescu¹⁹⁰.

Șcheia (sat dispărut, com. Pădureni). Satul și moșia Șcheia s-au aflat în partea de răsărit a pâraului Sărata, care a constituit atunci limita de apus a locului dăruit în 1429. Așezarea s-a mai numit și Bulgari spre mijlocul secolului XVI, ceea ce presupune originea sud-dunăreană a locuitorilor de aici, poate chiar a întemeietorilor ei.

Dintr-o hotarnică din anul 1780 a moșiilor de pe Sărata, constatăm că, inițial, Șcheia s-a întins de la Hârtopul Țifordei sau Hoalbele până la Tódireni, așa cum se vor fi constituit moșiile cu prilejul primelor împărțiri, din secolul XV, între fiii vornicului Oană. Ulterior, în partea de sud a moșiei, până la Todireni, s-au desprins din Șcheia moșiile Penița și Șcheișoara, sau Șcheița. Pe zarea dealului dinspre Prut, spre răsărit, Șcheia s-a învecinat cu Cioriceștii, iar cele două părți desprinse, cu Păuleștii sau Lunca Banului¹⁹¹. Este locul să facem și precizarea că tot Șcheia s-a numit și o altă moșie din apropiere, situată între Păulești și Pojorăni, de care ne-am ocupat în paginile anterioare, și care se întindea din pâraul Saca, spre răsărit, până la Prut. Cum inițial i s-a mai spus și „locul Șcheii“, se poate presupune existența unei relații, necunoscute încă, între aceste moșii, care însă au avut destine istorice diferite.

¹⁸⁷ *Ibidem*, Col. documente, 29/3.

¹⁸⁸ Corneliu Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, p. 88; *Din lucrările statistice a Moldovei*, vol. II, p. 171.

¹⁸⁹ Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al României*, București 1872, p. 389. *Marele dicționar geografic al României*, vol. I—V, București, 1898—1902, nu-l menționează. Vezi și *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I₂, p. 967.

¹⁹⁰ Arh. St. Vaslui, Instituții agricole din jud. Vaslui, dosar 29/1922, f. 5; dosar 44/1926, f. 1—99.

¹⁹¹ Arh. St. București, ms. 545, f. 134v.

Potrivit hotarniciei citate, satul Șcheia, amintit în acest timp ca seliște, s-a aflat în apropierea pâraului Sărata și a unei văi mici laterale de pe stânga lui, numită Hărtopul Șcheii ¹⁹².

În vremea lui Ștefan cel Mare, Costea, unul dintre cei trei fii ai vornicului Oană, a vândut satul Șcheia unui Bora, cu 150 de zloți tătarești, vânzare menționată într-un document din 1528, când Petru Rareș avea să întărească stăpânirea asupra Șcheii Marenei și Varvarei, fiicele Ruscăi, nepoatele lui Bora ¹⁹³. Este posibil ca noii proprietari să fi trăit în zonă, căci Rusca trebuie să fi fost persoana după care a luat numele satul Rusca, aflat la nord de Cărligați.

Un document nedatat, din ultima parte a secolului XVI, atestă că o Maria Valița a vândut partea tatălui ei, Petrea Braiș din Șcheia, lui Toader Arvat din Vârâți, acesta fiind unul dintre frații Arvat care, în anul 1584, au cumpărat, de la urmașii fiilor lui Oană, seliștea Păulești situată în vecinătate ¹⁹⁴. Satul a continuat să existe în prima jumătate a veacului următor: într-o carte domnească de judecată pentru satul Ungureni, din 1663, între cei care au verificat hotarele moșiei, pe lângă alți locuitori din satele vecine, Pojorâni, Vârâți, Cioricești și Buburuz, este amintit și un Hristea din Șcheia ¹⁹⁵.

După un timp, așezarea a dispărut și nu se cunoaște cu exactitate nici care a fost cursul stăpânirii moșiei în a doua parte a secolului XVII. Este posibil să fi fost vândută iarăși unor oameni din partea locului, ai căror urmași au procedat la împărțiri care au fost surprinse de hotarnica din anul 1780. Încă în anul 1671, trei bătrâni „din sat din Șcheișoara, ce este pe Sărata“, din partea sudică a fostei moșii Șcheia, au fost vânduți de un Toader Clinciu, fiul Agafiei și nepotul lui Ion Dridu și de un Artenie, lui Neculai Racoviță ¹⁹⁶, iar mai târziu, au intrat în stăpânirea Episcopiei de Huși. În 1757, răzeșii din Leoști și Davidești și din alte sate de pe Sărata au deținut proprietăți în „Penița ce se chiamă Șcheia“ ¹⁹⁷, dar și peste acestea avea să-și întindă stăpânirea Episcopia de Huși. „Șcheia cea răzășească“, adică partea care mai păstra încă vechea denumire și unde se afla seliștea satului dispărut, se împărțea, în anul 1780, în bătrânii Mânța sau Mânja și Hirțu, stăpâniți, desigur, de răzeșii amintiți. Primul fusese cumpărat de banul Beldiman, iar Hirțu intrase în proprietatea Episcopiei de Huși. Urmărind să-și adune la un loc părțile împrăștiate prin diferitele moșii de pe Sărata, instituția ecleziastică amintită a făcut schimbul cu răzeșii, cărora le-a cedat cumpărăturile din Leoști și Davidești pentru cele din Șcheia și din alte părți, încât aproape toată moșia a intrat în stăpânirea ei. Odată acțiunea încheiată, din poruncă domnească, proprietățile de pe Sărata ale Episcopiei de Huși au fost măsurate și stălpite de către Iordache Bădros, Lupu Timircan și Andronache Rogojanul, autorii mărturiei hotarnice citate din anul 1780 ¹⁹⁸.

¹⁹² *Ibidem*, f. 139r.

¹⁹³ *DIR*, sec. XVI, vol. I, p. 281—282.

¹⁹⁴ Arh. St. Iași, Col. documente, 458/74.

¹⁹⁵ *Ibidem*, 40/17.

¹⁹⁶ *Ibidem*, 259/2.

¹⁹⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. I, p. 78.

¹⁹⁸ Arh. St. București, ms. 545, f. 131r—139v.

Todireni (sat dispărut, com. Pădureni). Prima mențiune documentară a satului așezat pe partea stângă a pârâului Sărata, la 6 km spre sud de Ivănești, datează din 16 februarie 1505, când un Gligorie Cucul a vândut a patra parte din satul Ungureni, pe partea dinspre Prut a pârâului amintit, lui Toader și fraților săi, Lazăr și Onciu, și surorii lor, Vasca¹⁹⁹. Trei decenii mai târziu, la 22 martie 1535, Petru Rareș confirmă stăpânirea unui Gliga pe trei părți din satul Ungureni, în baza unui uric de întăritură a tatălui său, dobândit de la Ștefan cel Mare²⁰⁰.

Revenind la actul de vânzare din 1505, este interesant de observat că aici sunt descrise cu destulă precizie hotarele celei de-a patra părți din Ungureni, care încep „din gura pârâului Păcurarilor, de aici pe vârful dealului, la Movila Săpată, de acolo peste câmp, la capătul ezărului, la stâlp, de aici pârâul ce se cheamă Saca, în sus la stâlp, de acolo, peste câmp, la Sarata, la stâlp, de aci vale Sărății până la gura Pârâului Păcurarilor”. Deci partea înstrăinată din satul Ungureni a fost aleasă și stâlpită, posibil cu prilejul vânzării, devenind una de-sine-stătătoare, în timp ce pentru celelalte trei părți, confirmate lui Gliga în 1535, este folosită formula generală a vremii, obișnuită în asemenea situații: „...după hotarul vechi, după semne, pe unde au folosit din veac”.

Documentul din 1505 este cunoscut astăzi numai din traduceri, dintre care una datează din anul 1762 și e a lui Simion Cheșcu uricariul, iar alta, datorată lui Gheorghe Evloghie, din 1780, a fost folosită de editorii actuali. Ambele sunt menționate în hotarnica moșiei Pojorâni, din 1801, când originalul exista încă și atunci se reproduce pasajul privitor la hotarul părții vândute din Ungureni „ce se numește acum Toderenii”²⁰¹. Trebuie observat însă că, în această hotarnică, *Pârâul Păcurarilor* (cum a tradus Gheorghe Evloghie), a fost transcris, la singular, *Pârâul Păcurariului* și *Pârâul Păcurar*. Pe de altă parte, versiunea lui Simion Cheșcu folosește, pentru același curs de apă, construcția sintagmatică *Pârâul Oilor* sau *Pârâul Oii*, așa cum avea să procedeze și al treilea traducător al ispisocului, Pavel Debrici, în anul 1803, scriind peste tot *Pârâul Oilor*²⁰². Așadar, există patru traduceri ale documentului pierdut din anul 1505, între ele enumerându-se și aceea a hotarnicilor de la Pojorâni, din 1801, care au folosit hidronimul *Păcurar* la singular, așa cum, probabil, au văzut în originalul ce li s-a prezentat de către răzeșii de Ungureni.

Am insistat asupra acestor detalii datorită precizărilor în legătură cu începuturile și vechimea satului Ungureni. El trebuie să fi fost în-

¹⁹⁹ *DIR*, sec. XVI, vol. I, p. 43–44.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 379. M. Costăchescu a considerat că acest Gliga este unul și același cu Gligorie Cucul (*Documente moldovenești de la Bogdan voievod, 1504–1517*, București, 1940, p. 3–5). După lectura lui Gh. Ghibănescu, care a publicat uricul din 1535, ca beneficiar al privilegiului de întărire, apare tot Gligorie (*Ispisoace și zapise*, vol. I, Iași, 1906, p. 60, 62). În schimb, editorii colecției *DIR*, sec. XVI, vol. I, p. 379, în același loc au citit „Gliga fiul lui...”, punctele de suspensie datorându-se stării deteriorate a documentului. În acest caz, cum de la vânzare s-au scurs 30 de ani, nu este exclus ca acel Gligorie Cucul să fie tatăl lui Gliga.

²⁰¹ Arh. St. Iași, Col. documente, 39/29.

²⁰² *Ibidem*, 40/2.

temeiat în secolul XV, probabil în urma daniei domnești din 1429, iar primii lui locuitori să fi fost transilvăneni cărora, în Moldova, li se spunea, de regulă, *ungureni*, ajunși în zonă datorită transumanței și stabiliți pe un pământ neloquit. În acest caz, fenomenul nu ar fi singular, pentru că la nord, și vecin cu Ungureni, a fost satul Șchei sau Șcheia, înființat tot în acea vreme, ai cărui locuitori au fost de origine sud-dunăreană, iar la sfârșitul veacului XVI, la Vârâți, erau frații Arvat, considerați oameni străini, dar care au stăpânit și au fost cumpărători de moșii, înrudindu-se cu neamuri de răzeși din împrejurimi²⁰³. În completarea acestor exemple, cităm și hotarnicile moșiilor Stăniilești și Stărpeni, din prima jumătate a secolului XVII, unde sunt pomenite cătunele Rușii și, respectiv, Munteni, nume care arată că au fost locuite de oameni veniți din Ucraina și din Țara Românească sau, cum i se mai spunea atunci, Țara Muntenească. Un alt element în sprijinul aserțiunii noastre este numele *Pârâului Păcurarilor* sau *Păcurarului*, menționat ca limită de hotar al moșiei Ungureni în actul din 1505; *păcurar* este un substantiv comun folosit în Transilvania pentru păstor, cioban, substituit de unii traducători ai documentului cu *Pârâul Oilor*. Pârâul menționat, indiferent de felul cum a fost redat în cele patru traduceri, nu poate fi altul decât actualul Frijeni, afluent pe dreapta al Sărutei, în care se varsă, la doi km sud, de satul Todireni. Numele lui s-a schimbat de mai multe ori: în anul 1775, într-o hotarnică a moșiei Todireni, i se spunea *Berihoiâsa*²⁰⁴, pentru ca într-un plan al moșiilor Pojorâni, Glodurile și Todireni, întocmit în 1805, să fie numit *Plotonești*²⁰⁵, iar astăzi, după cum am văzut, *Frijeni*, pe valea căruia, la 10 km, spre nord de confluența cu Sărata, se află satul Plotonești.

Dintr-o cercetare de hotare a Plotoneștilor, din 1777, constatăm că oameni cu nume *Păcurariu* au trăit și aici, dintre care unul, Damian Păcurariu — din care se trage neamul Păcurăreștilor — era părtaş într-un bătrân al moșiei²⁰⁶, iar ascendenții lor au existat încă din secolul XV, din moment ce, în anul 1505, pârâul pe care se afla moșia le purta deja numele. În 1677, nepoții unui Păcurariu au vândut serdarului Constantin Cantemir „partea lor de sat ce se cheamă la Morari, pe apa Sărății”²⁰⁷. Tot în Plotonești se mai aflau, în 1775, un răzeș, Lupul Păcurari, și un altul, Neculai Cioban²⁰⁸, ceea ce a făcut să se creadă că unii dintre Păcurărești purtau echivalentul localnic al numelui lor, cu toate că Neculai Cioban arăta, cu un alt prilej, că venise în sat în urmă cu 30 de ani²⁰⁹. Oricum, bătrânii, trei la număr, în câți au fost împărțiți Plotoneștii, în 1777, nu pot fi legați direct de Tatul Plotun și frații săi din actul prin care li s-a întărit stăpânirea moșiei. la 1520, de către domnul Ștefăniță²¹⁰, ci trebuie presupus că moșia a

²⁰³ *Ibidem*, 462/13.

²⁰⁴ *Ibidem*, 44/39.

²⁰⁵ *Ibidem*. Așezământul Sf. Spiridon, pach. 42, plan.

²⁰⁶ Gh. Ghibănescu, *Istoria unei moșii*, „Arhiva”, an. I (1889), p. 389.

²⁰⁷ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XXII, București, 1913, p. 356.

²⁰⁸ Arh. St. Iași, Col. documente, nr. 40/39.

²⁰⁹ Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXIII, Iași, 1895, p. 286.

²¹⁰ *DIR*, sec. XVI, vol. I, p. 161.

fost vândută cuiva care i-a avut pe cei trei urmași (Pârciul, Brânză și Ursa), iar Damian Păcurariu s-a înrudit cu ei.

Cum problema emigrărilor din Transilvania a fost, în general, studiată în istoriografia noastră ²¹¹, nu am făcut decât să prezentăm un caz în detaliu și să conchidem că, încă din secolul XV, au poposit și în aceste locuri români veniți de dincolo de Carpații Orientali, care au populat sațe ca Ungureni de pe Sărata și a căror îndeletnicire, cu predilecție, a fost păstoritul, dovadă stând, după cum am văzut, numele de *Păcurariu*, întâlnit și ca hidronim.

Revenim la satul Ungureni. În anul 1505, Gligorie Cucul a vândut a patra parte, în hotarele arătate mai înainte iar, în 1535, lui Gliga, fiul prezumtiv al celui dintâi, i se confirmă stăpânirea peste celelalte trei părți din moșie, pentru că tatăl său avusese un uric de întărire a cumpărăturii de la Ștefan cel Mare. Despre acestea se face precizarea că sunt „de partea aceasta a Prutului, care este la Fântână, pe Sărata, pe (partea cealaltă) a Săratei, dinspre Prut” ²¹². Deci, ar urma ca cele trei părți din Ungureni să se fi întins la sud sau la nord de partea vândută în 1505. Or, din documente ceva mai târzii, constatăm că la sud se afla moșia Glodeni ²¹³, situată tot între Sărata și Saca, iar la nord Șcheița, care a făcut parte din moșia vechiului sat Șcheia de pe Sărata. La întrebarea unde anume erau situate cele trei părți din moșia satului Ungureni întărite lui Gliga în 1535, răspunsul este destul de greu de dat, atâta vreme cât partea vândută la 1505 se identifică cu moșia satului Todireni de mai târziu, a cărui istorie pare destul de neclară. Numele nou al satului, Todireni, s-a dat, probabil, după acel Toader, unul din cumpărătorii din anul amintit.

În 1642, un David, împreună cu Ionașco și alții s-au judecat cu logofătul Gavrilaș Mătiș pentru satul Todirești, cum i se spunea acum, pe care l-ar fi impresurat Stroici logofătul. Mătiș a susținut că Stroici a cumpărat satul și l-a stăpânit toată viața, fapt dovedit și prin cercetări la fața locului, astfel că pretenția celor dintâi a fost respinsă pe motivul că „ei au numai o parte de cumpărătură, la loc deschis” ²¹⁴. Se poate înțelege de aici că parte din moșia Todirești era încă acoperită de pădure, iar locul cumpărat a fost dintr-o zonă defrișată sau, eventual, pe moșie nelocuită. Peste două decenii, în 1661, s-a iscat o altă judecată, de această dată între copărtași, și anume, între Pătrașco, ginerele lui Andronic și Grigore, fiul lui Meleșteanu, pentru stăpânire în moșia Ungureni „ce se chiamă Todirești”. Cu toate că cel din urmă i-a negat orice drepturi, Pătrașcu a susținut că deține partea lui de la Andronic, nepotul lui Grigore Cucul care, la rândul lui, o cumpăraseră. Martorii convocați însă au confirmat că preopinienții sunt descendenți ai lui Grigore Cucul și, în consecință, pot stăpâni împreună în Todirești ²¹⁵. Același Grigore Meleștianu avea să se judece, fără succes, numai peste

²¹¹ Ștefan Metes, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX (cercetări de demografie istorică)*, București, 1971, p. 101, 197—198, notele 22 și 23.

²¹² *DIR*, sec. XVI, vol. I, p. 379.

²¹³ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 412, nota 1. Arh. St. Iași, Col. documente, 38/58.

²¹⁴ *Ibidem*, 37/26, f. 1, rezumat într-o hotărnică din 16 iulie 1812.

²¹⁵ *Ibidem*, 40/16.

doi ani, în 1663, și cu marele spătar Iordache Cantacuzino, ginerele fostului logofăt Gavrilăș Mățiaș, tot pentru satul Todirești. Iordache Cantacuzino, pentru a-și apropria dreptul de proprietate asupra moșiei, a invocat numai cartea de judecată de la Vasile Lupu, din 1642, citată mai sus²¹⁶. Despre uricele din anii 1505 și 1535 nu s-a amintit nimic, încât nu se poate preciza pentru care parte din „Ungureni numit acum Todirești” s-a purtat disputa pentru justificarea stăpânirii.

Pentru mai bine de un secol, informațiile documentare lipsesc, până în 1775, când s-a întocmit o hotarnică a moșiei „Todireni, ci s-au chemat, din vechi Ungurenii, pi Sărata”, stăpânită acum de marele vornic Vasile Roset. Vechilul său a prezentat ca dovezi numai cele trei cărți de judecată dintre anii 1642 și 1663, citate mai înainte, pe care se sprijineau drepturile lui Roset, în baza lor, s-a procedat la restabilirea semnelor de hotar ale moșiei „Todirești”, de se învecina, la nord, cu Șcheița, ce fusese stăpânită de logofătul Neculai Racoviță, iar la sud, cu Glodenii postelnicului Arghir, limita dintre aceste două moșii începând la confluența pâraului Berihoiasa cu Sărata²¹⁷. În partea de răsărit, se înțelege că Todirenii se învecinau cu Șcheia, ce s-a numit și Izvorăni și care se întindea de la pâraul Saca până la Prut.

Uricul lui Bogdan voievod nu a fost invocat nici de această dată de către stăpânul Todirenilor, dar el re apare în a doua jumătate a secolului XVIII, când se afla în posesia răzeșilor din neamul Arhire. Pe baza lui, aceștia au pretins a patra parte din Ungureni, vândută de Gligore Cucul, în capătul dinspre apus al moșiei Pojorăni, stăpânită de răzeșii din neamul Pivniceru, între Glodeni și Bumbăta. Documentul, cuprinzând cercetarea și hotarnica făcute atunci, se păstrează într-o formă incompletă²¹⁸, dar se pare că Arhireștii au avut câștig de cauză, pentru că, în anii următori, ei au avut neînțelegeri cu ceilalți răzeși care își însușeau venitul moșiei fără să fi contribuit la cheltuielile pentru scoaterea ei de sub impresurarea celor de la Pojorăni²¹⁹. Este interesant de semnalat că răzeșii Arhire, deși recunosc că moșia se numește Todireni, au folosit totuși, frecvent, vechea denumire — cea de Ungureni. Ei aveau să-și dobândească stăpânirea asupra capătului dinspre apus de Pojorăni cu uricul în care au fost consemnate cu totul alte hotare, datorită faptului că, după spusele lor, Pârâul Oilor ar fi o ruptură de deal, consemnată într-un plan din 1805²²⁰, care se afla la apus de Sărata, în dreptul hotarului dintre Pojorăni și Bumbăta.

În 1801, răzeșii de Pojorăni, pe motiv că neamul Arhireștilor și-ar fi vândut moșia lor, Ungureni, care era în acel an în proprietatea clucerului Constantin Roset, au obținut poruncă domnească pentru executarea unor noi cercetări, concretizate cu redactarea unei alte hotarnici. Cu această ocazie, pârașii aveau să prezinte uricul din 1505, pe care îl păstrau, după câte se pare, în original, însoțit și de traduceriile lui Simion Cheșcu și Gheorghe Evloghie. Cum detaliile din documen-

²¹⁶ *Ibidem*, 40/17.

²¹⁷ *Ibidem*, 40/39.

²¹⁸ *Ibidem*, 430/25.

²¹⁹ *Ibidem*, 430/21.

²²⁰ *Ibidem*, 38/58.

tele oferite de părțile oponente nu au corespuns, în totalitate, cu datele constatate pe teren, hotarnicii desemnați au redactat doar o mărturie de cercetare și nu un act definitiv, pricina urmând a fi lămurită pe calea judecătii²²¹. În cele din urmă, se pare că Arhireștii au avut câștig de cauză, căci deznodământul acestei dispute, datorită penuriei informațiilor documentare, îl cunoaștem indirect, anume din procesele de până la mijlocul veacului trecut, care au avut loc între stăpânii reali sau preinși ai Pojorânilor și răzeșii neamului Arhire, pentru Ungureni, numiți și Todireni. Astfel, cu ocazia unui proces din 1830, ei au susținut că Ungurenii se mai numesc și Năvârneții²²², oiconim care datează încă din a doua jumătate a secolului XVII, când între vecinii moșiei Glodeni apar, la nord, Todireștii, iar, la sud, Năvârneții²²³, care corespunde Ungurenilor desprinși din Pojorâni. O altă mențiune a acestui toponim o întâlnim într-o carte de judecată a Divanului Apelativ al Țării de Jos, din 1840, când răzeșii de Pojorâni, antrenați din nou într-un proces de hotare, au invocat un arbitraj domnesc, din 1815, prilej în care au fost confruntate documentele și o hartă pe care le dețineau cu situația din teren, concluzionându-se „că întreg trupul moșiei din început s-au numit Năvârneții și Glodeni, precum iarăși din vechi să văd despărțite cu semne de hotară cu numi de cătră altul, după împărțire pe bătrâni și întărite cu îndelungată pașnică stăpânire”²²⁴. Cum în același document se mai face precizarea că Ungurenii „din vechime s-au numit Năvârneții”, substituirea din textul reproduș nu trebuie să inducă în eroare prin alăturarea și nu prin substituirea Ungurenilor („Năvârneții”) cu „Todireștii” (Todireni).

De altfel, în aceeași vreme, satul Todireni decăzuse, căci, în catagrafia din 1820, apare doar ca o odaie la ocolul Prutului, a logofătului Ion Hristi, pe moșia Ungureni, unde au fost înregistrați un număr de șapte argați și plugari²²⁵. Abia spre sfârșitul secolului trecut apare satul Todireni, în comuna Șchiopeni, iar în anul 1941 este considerat cătun al satului Ivănești²²⁶, pentru ca la recensământul din 1977 să fie cuprins în comuna Pădureni și să figureze cu numai cinci locuitori și patru gospodării²²⁷. Izolată de alte sate din jur și depărtată de căile de comunicație, așezarea sa micșorat treptat prin plecarea locuitorilor ei, astfel că, acum câțiva ani, Todireni, cu o istorie atât de enigmatică s-a desființat de la sine.

*

Locul celor zece sate, care a format obiectul daniei din 1429 către cei trei fii ai vornicului Oană, nu avea să se constituie într-un domeniu feudal compact și de durată oăci, la scurtă vreme, a fost supus unui proces de fărâmițare datorat nu numai împănțirilor succesive — mai

²²¹ *Ibidem*, 38/29.

²²² *Ibidem*, Condici K, nr. 399, f. 130.

²²³ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 412, nota 1.

²²⁴ Arh. St. Iași, Anaforale, nr. 30, f. 129.

²²⁵ *Ibidem*, tr. 166, nr. 14, f. 264r.

²²⁶ *Indicatorul localităților din România*, București, 1943, p. 287, nota 21.

²²⁷ *Dezvoltarea economico-socială a județului Vaslui, 1965—1980*, p. 259.

întâi, probabil, între Lazor, Stanciu și Costea, apoi, între urmașii acestora din mai multe generații — ci și a înstrăinărilor prin vânzare. Cum primul partaj a avut loc la mijlocul secolului XV, putem conchide că, pentru delimitarea celor trei părți a teritoriului, s-a procedat, conform obiceiului timpului, la efectuarea unor hotarnice cu fixarea limitelor fiecărei treimi, despre care însă nu avem, până în prezent, ca și în cazul celorlalte împărțiri ce au urmat, nici un fel de relatări documentare.

Este interesant de remarcat că în jumătatea dinspre nord a teritoriului în discuție existența mării proprietăți a fost asigurată prin constituirea, probabil în a doua jumătate a veacului XVI, a ocolului domnesc care, în primele decenii ale secolului următor, a început să se destrame prin danii succesive.

După mai bine de un secol, pe cea mai mare parte a fostului ocol, asistăm la constituirea unui nou domeniu, al cărui proprietar a fost Ștefan Bosie, stăruitor cumpărător al moșiilor din zonă.

Un teritoriu întins avea să stăpânească în prima jumătate a secolului XVII și moștenitorul postelnicului Dumitrache Chiriță Paleologul. vistiernicul Alexandru Ramandi, care deținea Drăgușenii, precum și alte moșii din alte regiuni, ca Măldărești, Sărățeni, Bădani, Șendreni, Bumbotești și câte jumătate din Vârâți și Răciulești ș.a.

În sfârșit, la mijlocul veacului XVIII, Episcopia de Huși avea să dobândească, prin schimb, moșiile Măicani, Stănilești și Stărpeni, flancate la nord și la sud de mai vechile ei proprietăți : Voloseni și Oțetoaia (Cozieci, Gârla Vlădichii). În acest mod avea să ia naștere un nou domeniu, de data aceasta ecleziastic, care în 1822 însuma peste 4 000 ha.

În ceea ce privește proprietatea răzeșească plasată, cu precădere, în moșiile de la est de Sărata și în jumătatea dinspre sud a perimetrului celor zece sate, aceasta este sesizată documentar către sfârșitul secolului XVI. Din analiza surselor utilizate pentru reconstituirea istoricului așezărilor se constată că la originea acestei categorii de proprietate a stat derularea, în timp, a fărâmițării proprietății boierești. Din numeroasele exemple pe care ni le oferă materialul prezentat reținem doar câteva. Așa, de pildă, un asemenea proces de răzeșie îl întâlnim la Lunca Veche (fost Păulești, apoi Lunca Banului, Lunca Nouă) unde descendenții fraților Arvat, care cumpăraseră Păuleștii de la urmașii lui Costea pe linie feminină, stăpâneau în devălmășie, pe mai mulți bătrâni, nu numai în moșia amintită, ci și în moșiile vecine, Șcheia și Ciortova.

Tot moșie răzeșească a fost și Bumbăta, care era stăpânită pe opt bătrâni, pe când în Vârâți și Răciulești proprietatea răzeșească cuprindea numai o jumătate din moșie, restul fiind proprietatea lui Dumitrache Chiriță Paleologul.

De-a lungul vremii, însă, o parte însemnată din proprietatea răzeșească avea să fie supusă „erodării“, datorită, mai ales, acaparării ei de către unii dintre marii stăpânitori de moșii din zonă. Căile prin care aceștia au reușit să-și aproprie pământurile răzeșilor sunt cele arhicunoscute : daniile, schimburi, vânzări — unele dintre ele trucate — și altele.

Dintre numeroasele cazuri am reținut, spre exemplificare, soarta moșiilor Bumbăta de pe Prut și Hoalbele, Penița, Șcheișoara de pe

Sărata, care prin danii și schimb au devenit — cea dintâi însă numai parțial — proprietatea Episcopiei de Huși. Ce a mai rămas din moșia Bumbăta a format obiectul cumpărăturii vistiernicului Ioan Cantacuzino, al cărui fiu, în 1792, a transferat-o mănăstirii Sf. Spiridon. Cum aceasta dobândise, între timp, prin schimb, și partea Episcopiei de Huși. Bumbăta a devenit astfel proprietatea așezământului amintit.

Jumătatea răzeșească din Răciulești a împărțășit un destin asemănător. Ea avea să fie acaparată de către succesorii proprietarului inițial al celeilalte jumătăți, în urma unui întreg șir de procese începute încă de la mijlocul secolului XVIII, pornite de către logofătul Radu Racoviță și încheiate în 1837, când domnul Mihail Sturza a confirmat stăpânirea Roseteștilor asupra părților răzeșești din Răciulești.

O situație aparte, sesizată grație informațiilor documentare privind vestul teritoriului în discuție, ne obligă, fără a apela la detalii, să insistăm asupra ei. După cum se poate observa din schița anexată lucrării, moșiile de la răsărit de Sărata din *locul celor zece sate* au fost, cu unele excepții (Șcheia și Ungureni, numită, apoi, Todireni), lipsite de așezări omenești. Aici au stăpânit, până către mijlocul secolului XVIII, răzeșii care își aveau locuințele însă pe malul celălalt al pârâului: în Leoști, Davidești, Căpotești, Ivănești, Plotonești. Între anii 1762 și 1779, Episcopia de Huși a cumpărat sau a obținut prin danii o serie de pământuri răzeșești de pe cele două maluri ale Sărării. Operațiunea de delimitare a hotarelor acestor proprietăți, începută în 1778, continuată în 1779 și 1780, a fost consemnată într-o mărturie hotarnică. Din acest document, păstrat în copie²²⁸, rezultă că într-o primă fază au fost fixate și „stâlpite“ limitele moșiilor de pe Sărata cu precizarea părților care reveneau atât neamurilor de răzeși, cât și Episcopiei de Huși. Numai în moșia Leoști, celei din urmă îi revenise nu mai puțin de 1 145 stânjeni și 2.5 palme. Cum însă instituția ecleziastică amintită „ș-au făcut sat pe moșia Ivănești, măcar că în Leoști ave mai multă parte“, precizează hotarnicii, la insistențele răzeșilor, pentru ca să nu le „strice așezările părintești“, a consimțit să-și ia „toate părțile la Ivănești și la Hoalbele și de la alte moșii, pân s-a împlini părțile câte î să fac din toate moșiile, atât de la niamul Hirtuleștilor, cum și de pe la alții“²²⁹. În acest mod, Episcopia de Huși, provocând aceste schimburi, pe lângă Șcheisoara și Penița, a intrat în stăpânirea întregii moșii Hoalbele și a câte unei jumătăți din Tabăra și Șcheia, cedând, la rândul ei, potrivit învoielii cu răzeșii, din stâncenii pe care îi deținea în Leoști. Nu putem preciza însă — căci documentul citat nu oferă nici un fel de explicații — de ce aceeași înțelegere nu a operat și în cazul moșiei Vârâțul, unde Episcopia — se menționează în mărturia hotarnică invocată — a rămas să stăpânească, împreună cu răzeșii descendenți din neamul lui Hirt, până când „li s-o alege părțile fiisticăruie“²³⁰.

În urma acestor transferări de pământuri soldate cu restrângerea proprietății răzeșești la est de Sărata, Episcopia de Huși, care deținea, după cum am văzut, și moșiile Voloseni, Stăniliești și Oțetoaia, avea să-și

²²⁸ Arh. St. Buc., ms. nr. 545, f. 131r—139v.

²²⁹ *Ibidem*, f. 138r.

²³⁰ *Ibidem*, f. 139v.

rotunjească domeniul ce se întindea din valea Prutului, spre vest, până în pârâul amintit, căci hotarele dinspre răsărit ale moșiilor Vârâțul, Tabăra, Hoalbele și Șcheia erau comune cu hotarele celorlalte moșii mai sus enumerate.

În sfârșit, încheind șirul acestor exemple, invocăm și situația Pojorânilor, pentru care serdarul Iordache Isar, demonstrând că este descendent al unuia dintre neamurile de răzeși, și-a revendicat moșia, care avea să treacă, apoi, în stăpânirea vornicului Iordache Beldiman.

După cum se poate constata din micromonografiile unităților socio-geografice prezentate, întemeiate pe *locul celor zece sate*, unele dintre acestea au avut o existență efemeră, datorată unor diverse cauze, asupra cărora, pentru a nu ne repeta, nu mai insistăm. Considerăm însă demn de relevat faptul că, deși dispărute pentru o perioadă de timp, unele localități au renăscut, dacă nu chiar pe vechea lor vatră, în apropierea acesteia. Așa este cazul satului Voloseni care, după ce moșia a intrat în stăpânirea Episcopiei de Huși (1762), nu a mai fost menționat oficial decât în catagrafia fiscală din 1831, sub denumirea de Odaia Voloseni și Moara de pe Voloseni. Dispariția temporară s-a datorat inițiativei Episcopiei de Huși: odată devenită proprietară, aceasta a adunat la Stănilești locuitorii nu numai din Voloseni, ci și din Oțetoaia, Măicani și Stărpeni. Dacă ultimele două și-au încetat definitiv existența, Volosenii, în schimb, au reapărut pe vechiul amplasament, de data aceasta fiind doar un cătun, amintire palidă a vechiului sat.

Oțetoaia însă, cunoscută sub denumirile mai vechi (Cozieci, Gârla Vlădichii), avea să renască pe la începutul secolului XX, în jurul fântânii lui Oțet, consecință a împrumutărilor care au avut loc pe domeniul statului din Stănilești.

Bumbăta, amintită, în 1711 ca seliște, iar în 1816, împreună cu Bălțeanu și Răciulești, ca făcând parte din categoria moșiilor fără sate, este înregistrată în catagrafia fiscală din 1831 cu locuitori, ceea ce confirmă reconstituirea așezării în intervalul dintre anii menționați.

Alături de refacerea unor localități datorată locuitorilor autohtoni, se cuvine să adăugăm acestei acțiuni și cea de populare a unor așezări rurale cu alojeni veniți fie din proprie inițiativă, fie atrași de condițiile de trai promise de proprietarii de moșii.

Așa a fost cazul satului Ungureni, devenit apoi Todireni, întemeiat la scurt timp după dania din 1429 de către transilvăneni ajunși în partea locului datorită transumanței și stabiliți pe un pământ încă nelocuit.

De asemenea, locuitorii Șcheii de pe Sărata au fost de origine sud-dunăreană, ca și frații Arvat de altfel, care s-au înrudit, în cele din urmă, cu răzeșii din partea locului. Oiconimele Ruși și Munteni purtate de sate integrate Stănileștilor, demonstrează și ele, fără putință de tăgadă, originea locuitorilor lor: ucraineană și, respectiv, muntească.

MOȘII (cu și fără sate) :

- 1 LEOȘTI
- 2 DAVIDEȘTI
- 3 CĂPOTEȘTI
- 4 BUZEȘTI
- 5 ȘCHIOPENI
- 6 BUBURUZII FOCȘEȘTI
- 7 PLOTONEȘTI
- 8 BUBURUZI (IVĂNEȘTI)
- 9 NEGRI
- 10 CLOȘCARI
- 11 FRIJENI
- 12 CHIRCANI
- 13 CARLIGAȚI
- 14 SPĂRIEȚI
- 15 HÂRTOPUL VĂRĂTULUI
(ZUGRAVUL)
- 16 TABĂRA (FRĂTEI)
- 17 PARTEA BABEL PÂNȚA
- 18 HOALBELE
(HÂRTOPUL ȚĂFORDEI)
- 19 ȘCHEIA
- 20 PENIȚA
- 21 ȘCHEIȘOARA
- 22 UNGURENI (TODIRENI)
- 23 GLODENI
- 24 PLOFENI
- 25 VOLOSENI
- 26 STĂNILEȘTI
- 27 STĂRPENI
- 28 MĂICANI
- 29 COZIECI (OȚETOAIA)
- 30 CIORICEȘTI (DRĂGUȘĂNI)
- 31 PĂULEȘTI (VĂRĂȚI)
- 32 ȘCHEIA (IZVORĂNI)
- 33 ȘCHEIA CATARGIEȘTILOR
- 34 POJORĂNI
- 35 BUMBĂTA (BULBOACA)
- 36 BĂLTEANU
- 37 RĂCIULEȘTI
- 38 SIMINEȘTI
- 39 POGĂNEȘTI
- 40 ȘOPĂRLENI
- 41 CĂCĂCERI
- 42 HUDICENI
- 43 SĂRATU
- 44 DOBRENI
- 45 RĂDUCANI
- 45 FOCSA
- 47 BROSCOTEȘTI
- 48 CIORTOVA
- 49 MĂLDĂRENI

EPIGRAFIE ȘI GENEALOGIE

Articole de *epigrafie* într-o revistă de *genealogie* — iată ceva care poate să provoace nedumeriri. De fapt, dacă între *izvoarele genealogice* vom accepta — într-un loc pe care, tacit, l-au dobândit de mult — și inscripțiile aflate pe materiale dure (piatră, metal, lemn), atunci epigrafia își vede certificată, clară ca lumina zilei, legătura cu studiile genealogice și importanța ei pentru acestea din urmă. În special inscripțiile de pe lespezile funerare înseamnă un aport de prim ordin — și, mai întotdeauna, *unic* — pentru reconstituirea vechilor spițe.

E bine știut că, pentru un foarte lung răstimp, de câteva secole ale istoriei noastre medievale (dar chiar și în plină epocă modernă !), istoricul se vede lipsit de posibilitatea de a cunoaște datele precise de naștere, chiar și ale unor personaje din păturile cele mai înalte ale societății (domni și mari dregători) ; chiar și în cazul familiilor domnitoare, cazurile când aceste date sunt cunoscute cu exactitate (precum la unii din fiii lui Alexandru cel Bun sau Ștefan cel Mare) sunt *excepții* fericite — *regula* e tocmai contrariul ! Târziu abia, în veacul XVII (în a doua jumătate, s-ar părea) iau străbunii noștri obiceiul să însemneze — uneori ! — pe cărți sau pe foi răzlețe (cu atât mai supuse pieirii) datele de „stare civilă“ pentru familia lor — nașteri, căsătorii, morți. Așa sunt, de pildă, izvodul familiei lui Gligorie, diacul de cămară — tatăl cronicarului Vasile Buzilă (n. 1689) — scris pe o simplă foaie și pe care l-am analizat în legătură cu genealogia acestei familii ¹, și însemnările lui Ilie Abaza despre copiii săi, făcute pe un exemplar al Bibliei de la 1688 și pe care le-am publicat în întregime chiar în această revistă ².

Datele deceselor — importante și pentru precizia genealogiilor, dar și, în unele cazuri, pentru stabilirea succesiunii deținătorilor de dregătorii — ni le pot înfățișa (atunci când nu se află, întâmplător, prin cronici sau pomelnice) trei categorii de surse : inscripțiile lespezilor funerare, însemnările de pe cărți și grafitele. Uneori se întâmplă — rare cazuri fericite ! — ca pentru un același personaj să dispunem și

¹ Ștefan S. Gorovei, în *AIHAI*, XXIII/1, 1986, p. 444.

² Idem, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1—2, p. 163—170 ; textul la p. 169—170.

de o inscripție funerară, și de o însemnare pe o carte³, sau și de lespedea funerară (cu inscripție ilizibilă sau ștearsă), și de un grafit⁴. Cel mai adesea, însă, istoricul (ca și genealogistul) se vede limitat doar la însemnările de pe cărți; așa, data morții lui Alexandru vodă Lăpușeanu (11 martie 1568) ne e cunoscută doar dintr-o astfel de însemnare⁵, lespezii funerare lipsindu-i precizia cronologică. Tot însemnări pe cărți — și numai ele — mai păstrează datele despre moartea hătmănesei Sofronia Roșca la 29 ianuarie 1620⁶, a fostului mare vistiernic Simion Stroici la 27 aprilie 1623⁷, a mitropolitului Anastasie Crimca la 19 ianuarie 1629⁸, a Sofroniei Ciogolea la 17 martie 1639⁹, a fostului hatman Grigore Hăbășescu la 4 decembrie 1680¹⁰ — toate aceste decese, ale unor personaje din elita Moldovei veacului XVII, nefiind cunoscute și din inscripțiile unor lespezi funerare, care, fără nici o îndoială, au fost așezate pe mormintele lor.

În ceea ce privește *grafitele*, purtătoare și ele de informații adesea unice, reamintesc că moartea lui Basarab cel Mare, în 1351/1352, ne este cunoscută doar printr-o astfel de însemnare zgâriată pe un zid.

Izvoare genealogice de prima mână, inscripțiile funerare prezintă, însă, particularitatea că textele lor sunt scrise cu multe ligaturi, ceea ce îngreunează (uneori face chiar imposibilă) descifrarea lor; în asemenea cazuri, cunoașterea genealogiilor va ușura misiunea epigrafistului. Pe de altă parte, istoricul și genealogistul trebuie să fie interesat și de chipul în care erau organizate vechile necropole — domnești sau boierești — pentru că ele reflectă (inclusiv prin organizarea spațiului funerar) realități legate de structurile familiale.

Paginile „Arhivei Genealogice” rămân deschise pentru orice semnalare de acest gen, pentru inscripții și însemnări de pe cărți, pentru izvoare explicit genealogice (testamente, pomelnice, foi de zestre, împărțeli de avere etc.), dar și pentru studii mai largi, despre vechile necropole, precum este acela care se încheie în numărul de față al revistei noastre. Pentru o vreme despre care ne lipsesc izvoarele directe relative la asemenea realități, astfel de știri și de studii contribuie esențial la progresul cunoștințelor istorice.

Ștefan S. Gorovei

³ Cazul părcălabului Constantin Bantăș — cf. Ștefan S. Gorovei, în *RA*, 3/1973, p. 495; pentru același personaj, există și o transcriere veche (mijlocul veacului trecut) a inscripției funerare — Nistor Ciocan, în *AIIAI*, XXIII/2, 1986, p. 791.

⁴ Cazul lui Matei (Mateiașco) Mogâldea, îngropat în biserica Sf. Dumitru din Suceava — cf. Ștefan S. Gorovei, în *ALIL*, XXIV, 1973, p. 119 și nota 124.

⁵ Publicată de Radu Constantinescu (*SMIM*, VI, 1973), de Teodor Bogan și Ioan Gabor (*RdI*, 2/31, 1978) și mai apoi de Elena Lința, într-un catalog de manuscrise slave și într-un articol din „Magazin Istoric” — ultimii fără să știe de editările anterioare! Cf. și *AIIAI*, XV, 1978, p. 536.

⁶ Cf. *AIIAI*, XXI, 1984, p. 707.

⁷ Cf. *AIIAI*, XXIV/2, 1987, p. 691.

⁸ E. Turdeanu, în *RES*, XXIX, 1952, p. 57 și nota 3.

⁹ V. Pârvan. *Un vechi monument de limbă literară românească* (1904), în *Studii de istorie medie și modernă*, ed. Lucian Nastasă, București, 1990, p. 227.

¹⁰ Virginia Isac, în *AIIAI*, XXI, 1984, p. 388.

LESPEZILE FUNERARE DE LA MĂNĂSTIREA PROBOTA (II)

În studiul de față, ne propunem să continuăm prezentarea și discutarea pietrelor de mormânt păstrate la mănăstirea Probota¹. De asemenea, în dorința unei cât mai complete cuprinderi problematice, vom reveni — atunci când va fi cazul — asupra unor lespezi funerare deja discutate, cu nuanțări și accente de interpretare care au devenit *doar acum* posibile².

Studiul cuprinde câteva grupări problematice, și anume :

A. — prezentarea și discutarea aceloră dintre lespezile funerare care consemnează decesul unor personaje trăitoare într-o epocă anterioară momentului construirii bisericii Probotei Noi³ ;

B. — identificări recente, prilejuite de citirea sau recitirea inscripțiilor altei serii de lespezi funerare ;

C. — prezentarea și discutarea realităților surprinse prin efectuarea lucrărilor de cercetare arheologică în interiorul bisericii, ca și a problemelor astfel conturate ;

D. — ipoteze și concluzii de ansamblu privind necropola organizată în interiorul bisericii Probotei Noi.

Considerăm necesar să revenim — și acum — asupra unei precizări prealabile : în cazurile în care ne vom referi la lespezile funerare, vom considera laturile fiecăreia dintre ele în funcție de poziționarea lor inițială. De format dreptunghiular sau ușor trapezoidal, lespezile funerare fuseseră montate, întotdeauna, cu una dintre laturile mici

¹ Voica Maria Pușcașu, *Lespezile funerare de la mănăstirea Probota (I)*, în „Arhiva Genealogică”, II (VII), 1995, 1—2, p. 147—157 ; am prezentat cu acel prilej o nouă lectură pentru un număr de opt dintre cele 21 de lespezi funerare încă păstrate, ca și interpretările în speță.

² În anul 1995 s-au continuat lucrările de cercetare arheologică la mănăstirea Probota ; campania de cercetare a vizat — și realizat — epuizarea investigației de specialitate a interiorului bisericii. Din colectivul de cercetare au mai făcut parte, pe lângă subsemnata, d-na arheolog Elena Gherman (de la Complexul Național Muzeal „Moldova” din Iași, Muzeul de istorie a Moldovei) și d-na arheolog Elena Ciubotaru (de la Complexul Județean Muzeal Neamț, Oficiul pentru Patrimoniul Cultural Național).

³ Pe parcursul studiului, vom folosi — în mod arbitrar — denumirea de „Probota Nouă”, pentru a desemna biserica și ansamblul mănăstiresc construit de Petru Rareș și de urmașii direcți ai acestuia, și denumirea de „Probota Vechi” pentru ruinele celor două biserici suprapuse situate la cca. 200 m E-SE de actuala mănăstire.

(respectiv, cea care cuprindea începutul textului funerar) către vest, corespunzând zonei capului celui înmormântat; pornind de la această precizare, putem vorbi, în consecință, de laturile sudică, estică sau nordică ale fiecăreia dintre respectivele piese funerare.

A. Trei dintre lespezile funerare păstrate încă la Probota prezintă o caracteristică comună: anume aceea că au marcat mormintele unor personaje de „os domnesc“ care au viețuit într-o etapă anterioară momentului construirii bisericii Probotei Noi, în anul 1530⁴.

1. Montată în colțul sud-estic al încăperii gropniței, la fața unui soclu ad-hoc realizat și înălțat față de nivelul pardoselii din lespezi de piatră a încăperii, se găsea lespedeza funerară care comemorează moartea doamnei Oltea, la 4 noiembrie 1465.

Atât cât această lespede s-a mai păstrat — și anume aproximativ 1/2 din fosta sa lungime⁵ — fragmentul în cauză a fost montat greșit, cu capătul vestic spre est.

Starea sa de conservare permite încă observații prețioase. Cunoaștem acum numai jumătate din cuprinsul textului funerar, dar, din fericire, tocmai acea jumătate care consemnează datele *esențiale* de identificare. Credem că împrejurarea nu este întâmplătoare. Cealaltă jumătate a pietrei⁶ pare a fi fost detașată cu atenție, „tăietura“ care le-a despărțit fiind aproape perfectă. Dar tot atât de clar este și faptul tăierii în sine: textul inscripției, chenarul marginal și motivul decorativ central sunt întrerupte brusc, respectiv la mijlocul cuvintelor⁷ și al motivelor decorative. Este lesne de înțeles că putem face acum numai presupuneri privind conținutul textului dăltuit pe jumătatea dispărută a pietrei⁸.

Chenarul marginal, cu lățimea de 16 cm (notabilă, comparativ cu cea a altor piese de aceeași factură), se păstrează pe laturile de sud și vest ale lespezii, configurând motivul decorativ al mănunchiului de funii răsucite și anticipând (aparent surprinzător) modulul decorativ redat sculptural sau pictural, caracteristic arhitecturii moldovenești din secolul XVII. Fețele verticale ale celor două laturi menționate sunt în bună stare de conservare, fără neregularități datorate unor eventuale degradări. În ceea ce privește, însă, latura nordică a pietrei, situația este cu totul diferită: aceasta a fost iremediabil deteriorată pe toată lățimea chenarului marginal (a cărui continuitate de desfășurare și pe această latură este indiscutabilă), iar colțul nord-vestic al lespezii lipsește cu totul.

⁴ Ne referim, în continuare, la locul de amplasare a lespezilor funerare, așa cum era în preziua începerii campaniei de cercetare arheologică desfășurată în anul 1995.

⁵ Dimensiunile fragmentului păstrat sunt: 92 x 60 x 10-13 cm.

⁶ Date fiind surprizele — realmente senzaționale — rezervate de cercetarea de detaliu a mănăstirii Probota, nu excludem recuperarea pe viitor a fragmentului considerat astăzi pierdut.

⁷ Textul inscripției la N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, 1, p. 60—61.

⁸ Necunoscând lungimea totală a lespezii în cauză, și tocmai în funcție de această dimensiune, putem admite — în principiu — că inscripția cuprindea și alte informații, pe lângă cele probabile.

Elementele mai sus descrise ne conduc către concluzia că lespedea funerară a doamnei Oltea a fost amplasată, inițial, prin adosare (și chiar prin ușoară încastrare) la zidăria care delimita spre nord spațiul uneia dintre încăperile unei biserici — alta decât cea actuală — și plasată, oricum, tot la fața unui soclu ridicat față de nivelul pardoselii acelui lăcaș. Altfel nici nu s-ar putea explica gradul de „netocire” al reliefurilor care o împodobesc. Din acest ultim menționat unghi de vedere, subliniem realizarea deosebit de îngrijită a decorației ca și eleganța motivelor folosite: considerăm, în chip firesc, lespedea doamnei Oltea ca făcând parte din prestigioasa serie de piese de aceeași factură comandate de Ștefan cel Mare și realizate în anii 1480 de meșterul Ian, sau sub directa îndrumare a acestuia⁹.

2. O a doua lespede funerară, aflată până de curând depozitată arbitrar în exteriorul bisericii este — în general — atribuită fostului mormânt al doamnei Evdochia de Kiev. Păstrată întreagă (cu dimensiunile de $143 \times 61 \times 14$ cm), dacă facem abstracție de mici ciobiri marginale, lespedea este grav degradată prin tocire și mai permite doar lectura parțială a inscripției, în speță, data de deces a respectivului personaj: 4 septembrie 1467.

Câmpul central al pietrei pare să nu fi fost decorat; oricum, astăzi nu se mai întrevade în zona respectivă nimic din ceea ce ar fi putut eventual contura un element decorativ.

Textul inscripției, dispus marginal (și delimitat de marginile efective ale lespezii doar printr-o simplă șanțuire), se desfășura pe trei dintre laturi, cu excepția celei estice. Întrerupând curgerea firească a inscripției, pe această ultimă latură a fost dăltuit clasicul motiv decorativ al palmetei.

Toată jumătatea nordică a pietrei de mormânt este foarte tocită, atât textul inscripției cât și motivul decorativ fiind total șterse. Constatarea probează că amplasarea lespezii a fost făcută la fața nivelului pardoselii din încăperea ce a adăpostit-o inițial, undeva în imediata vecinătate a peretului sudic.

3. Am stăruit anterior asupra descrierii lespezii funerare care a marcat mormântul postelnicului Dumșa¹⁰. Ținem să aducem acum numai următoarele precizări: cu toate traumele suferite, piatra păstrează nealterată dăltuirea motivului decorativ și a textului inscripției, fără semne efective de tocire prin călcare. Este foarte probabil — în consecință — ca amplasamentul ei inițial să fi fost făcut la fața unui soclu (oricât de puțin proeminent ar fi fost acesta!) și — oricum — neadosat vreunui zid.

În contextul celor de mai sus — și înainte de a începe discutarea propriu-zisă a aspectelor reliefate de realitățile până acum prezentate — se impune menționarea încă a unei observații, chiar dacă aceasta apare drept colaterală.

⁹ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, p. 345, fig. 410 — mai apoi, reproducând în aproape toate lucrările care tratează istoria arhitecturii și artei medievale în Moldova.

¹⁰ Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 151—152.

4. Recuperată în anul 1937 din ruinele bisericii Sf. Paraschiva din fostul sat Săcuiani¹¹, lespeda funerară a lui Bogdan II se păstrează astăzi sub formă fragmentară¹².

Jumătatea de lespede rămasă (cea vestică) are inscripție marginală, dăltuită cu litere înalte, elegant grafiate. Textul cuprinde — drept date de identificare — numele voievodului, luna și ziua morții. Motivul decorativ central, atât cât acesta se mai distinge, are vizibile asemănări cu cel al unora dintre lespezile de la Bălinești¹³. Despicierea pietrei s-a făcut cu grijă, aproape în linie dreaptă, fără a putea preciza dacă această operație a survenit tocmai în momentul în care aceasta urma să fie folosită drept „tăblie“ a mesei altarului la biserica din Săcuiani, sau mai înainte. Cert este că până la acel moment lespeda fusese grav degradată prin tocire, fiind de presupus amplasarea sa inițială la fața pardoselii lăcașului ce a adăpostit-o.

Astfel grupate, aceste patru lespezi funerare mai întrunesc și alte caracteristici comune :

— din punct de vedere cronologic, toate inscripțiile lor menționează decesul unor personaje trăitoare în decursul secolului XV, cu remarcă specială asupra faptului că data respectivelor decese nu trebuie — în nici un fel — privită drept identică cu data la care au fost realizate și, respectiv, amplasate pe morminte ;

— drept consecință a datării decesului reiese clar că cele patru înmormântări au fost practicate într-o altă biserică decât biserica actuală a Probotei ;

— toate lespezile se află într-o avansată stare de degradare — fiecare în felul ei — survenită fie prin tocire, fie prin mutilare.

Mai sunt de amintit și câteva observații cu caracter general valabil. Realizarea unei lespezi funerare a revenit — în marea majoritate a cazurilor — urmașilor celor a căror memorie trebuia păstrată. Puținele cazuri cert cunoscute în care asemenea pietre erau comandate și executate încă în timpul vieții viitorilor „beneficiari“ le clasifică cu claritate în categoria excepțiilor¹⁴.

În amândouă cazurile posibile, meșterul care urma să execute lucrarea primea — verbal sau grafic — „proiectul“ de realizat din partea comandatarului. Elementele definitorii ale unui asemenea proiect erau — în mod necesar — următoarele :

- dimensiunile lespezii ;
- conținutul textului inscripției funerare ;
- raportul text-motiv decorativ și „paginarea“ acestora ;
- stabilirea principiului sau motivului decorativ.

¹¹ În opinia noastră, este vorba de fostul sat Săcuiani, pe teritoriul actual al com. Drăgușeni, situat la cca. 25 km de actualul sat Probota. Respectiva biserică fusese construită în anul 1788.

¹² După data descoperirii, fragmentul de lespede a făcut parte din colecțiile Muzeului din Fălticeni : în prezent se află la Muzeul Național de Istorie a României, din București.

¹³ În special, cu cele ale lui Petru (mort la 2 septembrie 1494) și a lui Toader (mort la 22 septembrie 1494).

¹⁴ Este posibil — și în egală măsură — ca lespezile funerare ale căror inscripții nu pomenesc explicit numele celui care a dispus realizarea pietrei, să aparțină fie uneia, fie celeilalte categorii de comanditari.

Lespezile funerare păstrate până acum în Moldova dovedesc cu prisosință că meșterul pietrar dispunea de puțină libertate efectivă de acțiune, fără a exclude rolul său de sfătuitor discret în alegerea sistemului de decorare a piesei. Singura zonă în care — credem noi — meșterul putea exprima propria opțiune artistică o constituia eventualul chenar marginal interpus între marginea pieselor și zonele pe care urma să fie săpat textul inscripției — cu specificarea faptului că asemenea chenare marginale intervin, de regulă, doar la unele dintre lespezile funerare realizate spre sfârșitul secolului XV; sistemul reapare mai târziu, din secolul XVII, dar cu alte caracteristici, impuse de acea dată de generalizarea treptată a obiceiului așezării textului inscripției în câmpul central al pietrelor de mormânt.

Tocmai în virtutea observațiilor de mai sus, putem continua discutarea problemelor ridicate de cele patru lespezi funerare până acum prezentate.

Piatra de mormânt a doamnei Oltea a fost realizată efectiv (așa cum am amintit deja) în jurul anilor 1480. Un motiv în plus pentru o astfel de încadrare cronologică este furnizat tocmai de demonstrația imediat anterioară. Deși piesele care alcătuiesc menționata serie prezintă motive decorative centrale individuale, chenarul marginal este, în principiu, identic pentru cinci dintre piese, și anume:

— cea a lui Daniil Sihastrul, de la Voroneț¹⁵;

— trei dintre pietrele funerare de la Rădăuți, comemorând decesele lui Roman I¹⁶, al lui Bogdan (fratele lui Alexandru cel Bun)¹⁷ și al lui Bogdan (fiul lui Alexandru cel Bun)¹⁸;

— piatra de mormânt a doamnei Oltea.

Reamintim concluzia observațiilor noastre ce decurg din starea de conservare a lespezii funerare a doamnei Oltea — anume, că montarea inițială a fost făcută la fața unui soclu alăturat unui perete nordic.

Dar cele două cripte identificate prin cercetările arheologice întreprinse la „Probota Veche”¹⁹ nu îndeplinesc — nici una — această condiție: ele sunt vizibil detașate de pereții gropniței.

Admițând — totuși — cazul în care grava deteriorare a laturii nordice a pietrei funerare în discuție se datorează unor cauze necunoscute (și străine smulgerii presupuse de noi) mai rămân de explicat și alte semne de întrebare.

Dacă — așa cum presupun autorii cercetărilor arheologice de la Probota Veche²⁰ — mormântul doamnei Oltea a fost dezafectat cu grijă, în vederea reînhumării osemintelor în cuprinsul noii biserici construite de Petru Rareș, cum se poate explica faptul că lespezea funerară care marca acest mormânt să fi fost abandonată printre ruinele vechii biserici și să fi fost recuperată „din zonă” de-abia la începutul secolului nostru?! Cu prilejul vizitei sale la Probota, N. Iorga o

¹⁵ G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, p. 282, fig. 469.

¹⁶ *Ibidem*, p. 280, fig. 464.

¹⁷ *Ibidem*, p. 280, fig. 465.

¹⁸ *Ibidem*, p. 280, fig. 466.

¹⁹ Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *O primă ctitorie și necropolă voievodală datorată lui Ștefan cel Mare — M-rele Probota*, în SCIA, 1977, fig. 1, p. 213.

²⁰ *Ibidem*, p. 226—227.

găsește „afară, lângă perețele din dreapta”²¹. Și, apoi, de ce sus-zisa grijă nu a conservat piatra în întregime ei? Aceeași „grijă” este probată și de transportarea pietrei lui Bogdan II la Săcuiani! Și atunci — în condițiile celor mai sus spuse — se pune pe drept cuvânt întrebarea: oare chiar a fost îngropată doamna Oltea într-una dintre cele două cripte de la Probota Veche?

În cunoștință de cauză, astăzi, putem afirma că, nici recuperată (în condiții nu tocmai clare), lespeda Oltei nu s-a bucurat de un tratament mai blajin. Montarea ei în gropniță — acțiune pioasă, în sine — spre est de lespeda nepotului său, Petru Rareș, s-a petrecut după așternerea pardoselii celei mai recente, pe un soclu de cărămidă înecată într-un beton de o duritate extremă. Mai mult, în acel loc respectiva lespede nu suprapunea în nici un caz vreo amenajare care să poată fi interpretată drept loc de reînhumare²².

În linii mari, problema se pune la fel și pentru lespeda lui Bogdan II. Trecând peste confuzia generată de existența mai multor sate numite Săcuiani²³, putem schița următoarea ipoteză: moartea lui Bogdan II — oricum, de neanticipat în tragismul ei — survine la 15 octombrie 1451 și voievodul, ucis mișelnic ca domn în scaunul țării, este îngropat în biserica mănăstirii Sf. Nicolae din Poiană, acolo unde — cu 14 ani mai târziu — Ștefan cel Mare își va îngropa și mama. Numai că zisa biserică nu a fost nici una dintre cele două identificate și cercetate în urmă cu 20 de ani, cea mai veche dintre acestea fiind *datată tocmai pe baza presupusei existențe a mormântului doamnei Oltea, în anii 1464—1465*!

Fără a încerca aici demontarea, punct cu punct, a încheierilor oarecum tranșante enunțate de autorii cercetărilor de la Probota Veche (exercițiu perfect realizabil, de altfel), vom remarca doar faptul că dorința de a susține cu orice preț datarea propusă pentru primul dintre monumentele investigate a determinat folosirea superficială a informațiilor furnizate de unele documente nearheologice.

Cele două înmormântări au fost practicate într-un edificiu anterior, ale cărui vestigii nu au fost încă localizate. Contextul geomorfologic instabil al microzonei Probota a determinat necesitatea abandonării vechiului amplasament al complexului monahal și construirea unui nou ansamblu mănăstiresc, pe un loc situat „mai la vale, lângă pârau”²⁴. Vechea biserică (fără a putea ști, acum, dacă aceasta fusese și *prima* biserică a mănăstirii Probota!) a continuat, însă, să existe — și poate chiar să și funcționeze, ca bolniță sau capelă cimitirială. Și aceasta până către mijlocul secolului XVI; poate și mai mult, de vreme ce în secolul XIX se mai cunoștea locul fostului amplasament²⁵.

²¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 60—61.

²² Rezultatele cercetărilor din campania anului 1995 au demonstrat cu prisosință cele mai sus afirmate; vom reveni.

²³ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 742.

²⁴ Episcopul Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice*, București, 1885, p. 157—158: De unde reiese că lăcașul anterior fusese situat „mai la deal și mai departe de pârau”.

²⁵ *Ibidem*, p. 150, citând pomelnicul din anul 1823 (copiat, la rândul său, după un pomelnic mai vechi).

În consecință, datarea bisericii I de la Probota Veche, instrumentată exclusiv pe baza presupunerii prezenței acolo a mormântului doamnei Oltea, rămâne — după părerea noastră — o problemă deschisă.

Cele două pietre de mormânt (a căror discutare am încercat a o face cu multă stăruință aici) au suferit — realmente — o mutare, petrecută la o dată anterioară celei care a condiționat locul modernei lor redescoperiri. Credem că nu greșim prea mult presupunând o reînhumare a osemintelor părinților lui Ștefan cel Mare — poate în același mormânt — și petrecută atunci când învechita biserică ce le adăpostise trupurile devenise doar biserica din cimitirul robilor²⁶, greu de spus în care dintre multele biserici succesive ale Probotei. Atunci, din lespézile lor s-a reținut — în fiecare caz — partea informațional-utilă, necesară cuvenitelor slujbe de pomenire.

*

Oare cine a atribuit, pentru prima oară, cea de-a treia lespede funerară discutată de noi mormântului doamnei Evdochia de Kiev ?!

Îndoielile noastre se bazează pe mai multe considerente :

— data morții consemnată în fragmentul încă lizibil al inscripției este 4 septembrie 1467 ; sub același an, dar la 25 noiembrie, Grigore Ureche datează moartea primei doamne cunoscute a lui Ștefan cel Mare²⁷ ;

— piatra în discuție, este găsită de N. Iorga — așa cum am arătat — „afară, lângă perețele din dreapta”²⁸ ;

— având în vedere modul aerat de dispunere a literelor încă vizibile ale inscripției funerare, este greu de imaginat că pe cealaltă jumătate a zonei inscripționate ar fi putut încăpea toate cuvintele necesare. Indiferent câte ligaturi sau suprascrieri am admite (ceea ce nu este cazul în partea păstrată a textului !), raportul rămâne de 19 semne (într-un spațiu ce putea cuprinde cca. 25 de semne) față de minimum 60 necesare ;

— odată înmormântată la biserica Mirăuților — pe atunci sediu al Mitropoliei Moldovei — care să fi fost motivul ipoteticei reînhumări a doamnei Evdochia la Probota ? În corolar, starea de avarie a bisericii Mirăuților a determinat sau a fost consecința construirii noului sediu mitropolitan de la Sf. Ioan cel Nou ? Și, în fine, de ce punem sub semnul întrebării o informație documentară explicită (chiar dacă aceasta este păstrată într-o transcriere ulterioară²⁹) în favoarea unei informații confuze, neconfirmată ca dată de zi și lună ? Oare în Țara Moldovei să se fi pristăvit numai doamna Evdochia de Kiev în anul 1467 ?!

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, p. 86.

²⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 60.

²⁹ DRH, A. II, doc. 157, p. 232—233 ; menționăm că editorii consideră drept fermă atribuirea lespézii funerare Evdochiei din Kiev, luând drept evidentă data morții acesteia conform inscripției în discuție.

Interogațiile enumerate didactic mai sus demonstrează, credem, precaritatea argumentelor atribuirii — în continuare — a lespezii funerare de la Probota, aici discutată, fostului mormânt al Evdochiei de Kiev³⁰.

B. Pentru efectuarea lucrărilor de cercetare arheologică în cuprinsul încăperilor bisericii Probotei Noi, a fost necesară operațiunea — deloc lesnicioasă — de deplasare a lespezilor funerare, atât a celor montate în pardoseala din lespezi de piatră atunci existentă³¹, cât și a celor temporar adăpostite în încăperile lăcașului, peste sus-zisa pardoseală.

Translarea respectivelor piese epigrafice (și, după cum vom vedea, nu numai a acestora !) a îngăduit lectura inscripției uneia dintre lespezile considerate — și de noi³², până nu de mult — ca ilizibilă. La lumină naturală, piesa (cu dimensiunile de 136 x 59 cm) a mai permis delimitarea zonei pe care se desfășura, perimetric, inscripția (la 3 cm de marginea pietrei și cu o lățime de 9 cm). Din motivul decorativ central — dacă acesta va fi existat — nu se mai vede nici un fel de urmă. Inscripția funerară pare să se fi desfășurat continuu, fără întreruperi la colțurile pietrei. Tocită în proporție de 60 %, inscripția păstrează vizibile încă, următoarele :

...ΓΡΗΓΩΡΙ ΠΡΟΕΓΜΕΝΟΝ ΣΤΩ... ΨΕΝΤΕΛΗ ● ΕΥΧΗΝ ΕΜΣ ΠΑΜΕ... ● ΕΛΤΟ 344
adică „.... Grigorie proegumen sf lăcașuri veșnica lui pomenire, în anul 7098 (1589—1590)“.

Personajul, relativ lesne de identificat, nu este altul decât Grigore (în mirenie Gavrilas, frate cu Lupu și Simion Stroici), menționat documentar ca egumen la Probota în anul 1581³³.

Demontarea, piesă cu piesă, a lespezilor care alcătuiau pardoseala din piatră așternută la interiorul bisericii a justificat minuțiozitatea operației.

În colțul sud-estic al pronaosului (zonă acoperită până de curând de strane), ajustată ușor prin cioplire superficială pentru a se încadra perfect traseului de plan al pilastrului construit în acel colț, s-a identificat o lespede funerară (refolosită cu calitatea de *lespede banală în pardoseală*). Montată cu latura sa lungă paralel cu zidul sudic al pronaosului, lespede în cauză (cu dimensiunile actuale de 81.5 x 53 cm) păstra în colțul său sud-vestic inscripționarea ΕΑΡΤΗΚ adică *Vartic*. Piesa nu a avut nici un fel de altă inscripție sau motiv decorativ. Este

³⁰ Cercetări arheologice efectuate în ultimii ani la biserica Mirăuților (efectuate sub conducerea prof. dr. Mircea D. Matei) par a fi identificat mormântul doamnei Evdochia. Cu atât mai ipotetică devine prezența lespezii funerare corespondente la Probota.

³¹ C. Balș consideră pardoseala din lespezi de piatră drept cea originală (*Bisericele și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, p. 267). Opinia — odată exprimată și având în vedere autoritatea în materie a celui care o emisese — nu a mai fost pusă la îndoială nici chiar în momentul restaurărilor întreprinse în anul '30 sub conducerea arhitectului Horia Teodoru. Cu acel prilej — o putem afirma acum în cunoștință de cauză — nu s-au efectuat intervenții asupra pardoselii și în nici un caz nu s-a procedat la dizlocarea acesteia. Nu excludem, însă, microintervenții de plombare, pe suprafețe mici, strict limitate.

³² Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 157, marcată în plan cu cifra 7.

³³ *DIR.*, A. *veacul XVI*, vol. III, doc. 219, p. 166.

vorba de piatra funerară care comemora — cu discreția cuvenită condițiilor morții lui Vartic, fostul portar al Sucevei³⁴, — memoria acestuia.

Descendent al unei vechi familii boierești, Petru Vartic a fost unul dintre credincioșii slujitori ai lui Petru Rareș, cu mare probabilitate ridicat în timpul celei de-a doua domnii a voievodului. Rămâne în sfatul țării, cu aceeași funcție de portar al Sucevei, cel puțin până la 5 aprilie 1548³⁵, când este menționat documentar ca atare pentru ultima oară. Moartea sa violentă nu a putut șterge nici amintirea „dreptei sale credințe” în slujba lui Petru Rareș și nici importanța rangului său social și politic. Însmormântarea sa la Probota o confirmă.

Tot N. Iorga găsea — și tot „afară”, anume „pe un mormânt” (!) — lespezea funerară a lui Lupu vornic, mort la 8 februarie 1606. Deși păstrată în condiții proaste de conservare, lespezea a mai permis câteva observații. Câmpul pietrei, astăzi complet tocit, îngăduie perceperea — la partea sa estică — a trasării unui „motiv” închipuind (după opinia noastră) un sicriu.

Ritmată de mici semisfere ușor reliefate și întreruptă în cele patru colțuri de câte o floare stilizată, inscripția este parțial ștearsă. Latura vestică nu mai este acum lizibilă : apoi :

...СЪТВОРИ И ОКРАСИ КИЉНИНЪ ПАРАСКА ПАНЪ СВОЕМЪ ... ДВО ... КЪ ГПЖА ЕЖЕ
ПРЪСТАВН КЪ ВЪЧНЫ ВЕНТЬ КАТО ЗРАДІ МСА ФЕ И.

adică : „... a făcut și a înfrumusețat cneaghina Parasca panului ei Lupu ... vor(ni)c al doamnei care s-a strămutat la veșnicele lăcașuri în anul 7114 luna februarie 8 ...”³⁶.

În afară de precizările aduse de noua lectură (numele cneaghinei fiind Parasca și nu Marasca ; Lupu fusese vornic al doamnei), încercările noastre de identificare a personajului au rămas fără rezultat. Dacă luăm în considerare data morții și se admite lectura propusă de noi, trebuie să admitem că Lupu fusese vornic al doamnei Elisabeta a lui Ieremia Movilă.

Nu am insistat aici — din punctele de vedere al lecturii și, respectiv, al descrierii — asupra lespezilor puse inițial pe mormintele părcălabului de Hotin. Hâra, părcălabului de Neamț, Frățian și episcopului de Rădăuți. Mitrofan³⁷, ca și a lespezii lui Ștefan Rareș ; acestea nu au ridicat probleme speciale de interpretare din unghiurile de vedere abordate până acum.

C. Privind, însă, toate cele de mai sus prin prisma rezultatelor cercetărilor arheologice, seria observațiilor enunțate se amplifică. Vom aborda în acest context numai acea categorie de rezultate ale investi-

³⁴ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 156 : „Sămbătă, după Paști, au tăiat capul lui Vartic hatmanul, în târgul Huși, și l-au dus de l-au îngropat în mănăstire în Probota în 7056 (1548) aprilie 7”.

³⁵ DIR., A. veacul XVI, vol. I, doc. 511.

³⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 61.

³⁷ Toate trei dislocate de pe amplasamentul inițial și montate în pardoseala din lespezi de piatră a pridvorului.

gației amintite care se referă direct la tema propusă spre discutare, cu precizările prealabile care urmează.

Asemenea tuturor necropolelor organizate în interiorul unor edificii de cult (fie aceste necropole domnești sau boierești, eclesiastice sau laice), și spațiul folosit în scop funerar al Probotei Noi a fost dezafectat prin jefuire. Spre deosebire de alte cazuri pe care le-am controlat direct, biserica Probotei a fost supusă unui jaf de o violență și de o amploare cu totul ieșite din comun. Nici una dintre încăperile lăcașului care au primit — în decursul timpului — înmormântări (gropnița, pronaosul și pridvorul) nu a fost cruțată. Caracterul „sistematic” — și am putea spune chiar „calificat” — al jafului a fost, din fericire, limitat de capacitatea primară de observare a făptuitorilor și, oricum, de necunoașterea planului necropolei.

Astfel, au fost jefuite toate cele 23 de înmormântări practicate în cripte de zidărie; violatorilor le-au „scăpat” însă înmormântările făcute în groapă simplă, în număr de șapte. După demontarea pardoselii din lespezi de piatră și a stratului suport al acesteia, în zonele investigate ale celor trei încăperi, au apărut contururile neregulate ale gropilor jefuitorilor: înforme, cu „traseu” de plan și profunzimi variabile în funcție de poziționarea și proporțiile criptelor depistate. Sistemul de acoperire al criptelor a fost — după caz — perforat, spart sau distrus, iar conținutul profanat și jefuit. Cavitățile construcțiilor funerare a fost sumar umplută și obturată. În menționatele umpluturi, au fost abandonate resturile „nefolositoare” (resturi vestimentare, fragmente de oase umane) și, uneori, pierdute elemente de podoabă. Tot conținutul acestei umpluturi îngăduie datarea intervenției de jefuire, anume în timpul ultimelor decade ale secolului XVIII³⁸.

Acestea fiind — din păcate — datele generale, vom încerca în cele ce urmează să stăruim concret asupra detaliilor proprii fiecăreia dintre înmormântările surprinse de noi și numai în măsura în care acestea contribuie la identificarea personajelor care și-au găsit aici ne-veșnica odihnă.

În partea sudică a *gropniței*, pe socluri distincte (construite peste pardoseala din lespezi de piatră), se aflau montate cunoscutele lespezi funerare care comemorau moartea lui Petru Rareș și, respectiv, pe cea a doamnei Elena³⁹. Sparte, fiecare dintre ele, în mai multe bucăți, reasamblate cu o nepricepere frapantă și lipite cu ciment (din fericire friabil!), ele sugerau — încă de la prima vedere — imposibilitatea găsirii *in situ* a resturilor osteologice. Așa a și fost.

Nu este locul acum a insista asupra detaliilor care demonstrează brutalitatea violării⁴⁰, dar trebuie observat că :

³⁸ Atunci — și probabil simultan — s-a procedat și la înzidirea marilor ferestre ale pronaosului și pridvorului. Cantitatea mare de menouri, segmente sau fragmente (care însumează cca. 30 m liniari!), ca și cea a fragmentelor de vitrouri circulare recuperate din această umplutură dovedește cu prisosință concluziile noastre.

³⁹ N. Iorga, *op. cit.*

⁴⁰ Starea de conservare a lespezilor funerare a condus, în general, la evitarea reproducerii lor în publicațiile ulterioare.

1) lespezile au fost de la început destinate unei montări pe socluri *înălțate* față de cota pardoselii inițiale ⁴¹;

2) zidăria criptelor a fost construită simultan cu realizarea fundațiilor întregului edificiu, ceea ce demonstrează *conceperea de la început a programului funerar*: două cripte spre sud și două cripte spre nordul gropniței;

3) tehnica deosebită, acuratețea de execuție a criptelor ca și somptuozitatea întregului ansamblu de amenajări funerare sunt cu totul particulare și ne conduc spre o cu totul altă imagine asupra mobilării interioare a edificiului, subliniind rolul de *centru de greutate* conferit — în mod deliberat — încăperii gropniței.

Data fiind importanța majoră a acestor observații, ne permitem a stăruii.

Cavitatea propriu-zisă a celor patru cripte inițial realizate în gropnița (cu metode identice de execuție) era întreruptă la un anumit nivel de un prag (prichici), decroșat cu 5—8 cm față de traseul vertical al zidărilor (care, până la această adâncime, erau tencuite), și construit ad-hoc dintr-o asiză de cărămizi dispuse pe lat. Prichiciul susținea o lespede monolitică de marmoră albă (așa cum s-a găsit *in situ* la mormântul Elenei, cu toate că fusese spartă de jefuitori în zona sa estică); lespede delimita, astfel, partea „utilă” a criptei, prin căpăcuire. Sub această lespede era depus efectiv defunctul, în condiții pe care astăzi nu le mai putem cunoaște. Tot de la această limită în jos, pereții verticali din zidărie de piatră ai criptelor sudice erau plăcați cu marmoră albă; fundul criptelor era așternut cu dale mari de calcar ⁴², decorate cu perforații circulare dispuse în formă de cruce.

Astfel realizate, cavitățile criptelor fuseseră suprapuse de socluri ⁴³ care urmau să susțină efectiv lespezile funerare, ferindu-le — în același timp — de circulația directă.

Elementele materiale găsite în umplutura criptelor din gropniță — și numai de acolo — ne conduc la presupunerea, astfel temeinic susținută, că soclul de peste mormântul lui Petru Rareș fusese „lambrizat” cu lamele de marmură roșie (late de 10-12 cm și înalte de minimum 38 cm). În imediată vecinătate, soclul criptei doamnei Elena a fost finisat asemănător, dar cu lamele de numai 12 cm înălțime. Mai menționăm și faptul că soclurile nu acopereau, în lungime, dimensiunile efective ale criptelor, dar ele corespund întocmai dimensiunilor lespezilor funerare. Se înlesnea, astfel, circulația în jurul respectivelor monumente funerare.

⁴¹ Menționăm cu acest prilej că în timpul lucrărilor de cercetare au fost identificate zone apreciabile din pardoseala inițială a edificiului: aceasta fusese realizată din cărămidă.

⁴² La cripta nr. 1 existau trei lespezi mari de calcar, dispuse transversal, etanș. Menționăm că același sistem de perforare în formă de cruce a lespezilor de pe fundul criptei a fost identificat și la cripta nr. 11.

⁴³ Soclul mormântului lui Petru Rareș era realizat din două volume paralelipipedice de piatră care mărgineau laturile lungi și care s-au păstrat *in situ*. Lespezele nr. 1 și 2 existau elemente arheologice constructiv diferite, dar care pot susține, de asemenea, ipoteza existenței unor socluri.

Tot realități surprinse în umplutura criptelor gropniței ne conduc și la ipoteza existenței a unui arcosoliu bogat sculptat și independent de zidurile încăperii, cel puțin pentru mormântul lui Petru Rareș.

În afara celor patru cripte inițiale, sumar descrise anterior, gropnița mai cuprindea încă alte trei cripte, realizate din zidărie de cărămidă și acoperite cu boltire în leagăn. Ele au intervenit, succesiv — de la sud spre nord — în partea estică a jumătății sudice a încăperii. Evident de copii, credem că putem atribui respectivele cripte: lui Ioan (fiul lui Petru Rareș, portretizat chiar deasupra celei mai vechi dintre cripte), fiicei necunoscute a lui Petru Rareș (a cărei lespede a fost numerotată de noi anterior cu nr. 11), și Samfirei (fiica lui Ștefan Rareș, numerotată anterior cu nr. 12).

Cu mențiunea finală că tot în des-amintita umplutură a criptelor gropniței au mai fost recuperate două fragmente ale unor foste lespezi funerare de marmoră albă — distincte între ele și față de lespezile încă păstrate — oprim aici considerațiile privind substanțialele rezultate arheologice furnizate de cercetarea gropniței Probotei Noi.

Cât privește încăperea *pronaosului*, acesta a adăpostit în total un număr de 15 înmormântări; elemente privind cronologia relativă a succesiunii lor au putut fi surprinse numai pe grupuri, secvențial.

În sensul celor de mai sus, noi mai dispunem de o privire de ansamblu care să permită — din punct de vedere al cercetării arheologice — o certă atribuire cronologică. Însă, observațiile stratigrafice secvențiale, însumate urmelor materiale recuperate din umplutura mormintelor și informațiilor documentare și epigrafice deținute, conduc la o schiță — ipotetică, chiar dacă științific susținută — a amplasării mormintelor astfel identificabile.

De la început trebuie remarcată marea aglomerare a înmormântărilor practicate în zona central-nordică a *pronaosului*, în comparație cu zona sudică a aceleiași încăperi.

Între aceste două mari delimitări nu se poate vorbi de nici un fel de relaționare stratigrafică. În afară de observația general valabilă privind ulterioritatea momentelor de realizare a amenajărilor funerare față de momentul montării pardoselii inițiale a încăperii, orice altă eventuală urmă susceptibilă de o interpretare de cronologie relativă a fost definitiv înlăturată de groapa informă a jefuitorilor.

Grupul criptelor 10, 6 și 9 s-a dovedit a fi intervenit în zona nord-vestică a *pronaosului*, anume în ordinea enumerării lor aici. Alt grup distinct de cripte, 8, 14 și 13, perfect contemporane, sunt ulterioare înhumărilor nr. 8 și 9, dar anterioare criptei 20 — contemporană, la rândul ei, cu cripta 5. Aceasta din urmă este anterioară criptei 7. În zona sudică, prima intervenită a fost cripta 4, căreia i se adosează cripta 3 (care dizlocă total cripta 12). În partea central-vestică a *pronaosului* intervine cripta 19.

Jefuitorii par să fi recoltat un inventar funerar remarcabil, de vreme ce și-au permis să „piardă” (pe lângă substanțiale resturi vestimentare cu pasmanterie și broderii) piese de podoabă care, pentru

noi, prezintă o întreită valoare : intrinsecă, artistică și, mai ales, documentară. Menționând și faptul că unele cripte au fost atribuite cu certitudine unor copii (nr. 8, 14, 13, 20), iar altele unor personaje feminine (nr. 9, 5 și înhumatul 8), putem propune următoarea atribuire a fostelor cripte și morminte personajelor istorice cunoscute documentar/epigrafic a fi fost înmormântate la Probota :

— cripta nr. 4 : pârcălabul de Neamț, Frățian, mort în anul 1545 (primul personaj a cărui înmormântare în pronaosul Probotei a fost acceptată — dacă nu chiar propusă — de Petru Rareș) ;

— cripta nr. 3 : pârcălabul de Hotin, Hâra, mort în anul 1546 (în umplutura criptei au fost găsite substanțiale resturi vestimentare și un fragment din lespede de funerară a menționatului personaj) ; ca și în cazul precedent, înmormântarea a avut loc în condiții privilegiate ; prin amenajarea criptei în cauză, s-a pus capăt folosirii spațiului pronaosului pentru înmormântări monahale — așa cum pare să o dovedească existența anterioară a criptei nr. 12 :

— cripta nr. 10 : a adăpostit inițial înhumarea lui Vartic, portar al Sucevei, mort în anul 1548 ;

— înhumarea nr. 8, practică cu sicriu, în groapă simplă : Vasilca, fiica lui Ion Stroici și soră a fraților Lupu, Simion și Gavrilă Stroici, moartă în anul 1569 (schelet feminin, gracil, descoperit *in situ*, cu un valoros inventar funerar : inel, cercei, broșe-ace de voal, 30 de nasturi sferici și platca cu guler a rochiei, totul din aur și fir de aur, cu pietre prețioase și semiprețioase) ;

— înhumarea nr. 9 : personaj masculin neidentificat, îngropat cu sicriu, în groapă simplă, descoperit *in situ* ; groapa mormântului este ulterioară precedentei și vizibil poziționată în funcție de aceasta din urmă : drept inventar funerar au mai fost găsite : pasmanterie, 24 de nasturi globulari din argint aurit și o pălărie din fir de aur ;

— criptele nr. 8, 14 și 13 : cei trei copii ai lui Simion Stroici, morți în anul 1596, respectiv, Grigore, Nicolae și un copil cu nume necunoscut : din umplutura criptelor nr. 8 și nr. 13 s-a recuperat câte un cercel de aur cu piatră semiprețioasă ;

— criptele nr. 5 și 20 : Eftimia, soția lui Simion Stroici și, respectiv, Ana, fiica acestora (probabil moarte în succesiune imediată : cripta Anei, de foarte mici dimensiuni, dovedește că personajul era doar un prunc) : din umplutura criptei Eftimiei au fost recuperate două broșe-ace de voal ;

— cripta nr. 6 : a adăpostit inițial mormântul lui Grigorie proegumen, mort în 1589/1590 ;

— cripta nr. 9 : Păscălina, soția lui Lupu Stroici (din umplutura criptei s-au recuperat resturi vestimentare și pantofii brodați cu fir de aur) ;

— cripta nr. 7 : Ionașco Stroici (fiul lui Lupu Stroici) ;

— cripta nr. 19 : Simion Stroici ; din umplutura criptei s-a recuperat și un inel sigilar de aur care are gravat pe șaton literele SS BB (Simion Stroici mare vistiernic — ?).

În *privor*, înmormântările au fost cantonate exclusiv în zona vestică a încăperii. Cripta nr. 11, atribuibilă mormântului fostului episcop

de Rădăuți, Mitrofan, pare să fi încheiat la nord șirul celor șase înmormântări survenite succesiv, dinspre sud. Remarcăm prezența a două cripte în zona sudică : acestea au fost însă aproape total dezafectate de morminte ulterioare, laice, găsite *in situ* și datate cu monede emise în anul 1618 și, respectiv, 1621. Alte două morminte în groapă simplă și fără inventar, au aparținut — probabil — unor fețe bisericești.

D. O privire de ansamblu asupra necropolei organizate în interiorul Probotei Noi aduce — sperăm — elemente interesante.

1. Instituție monahală venerabilă, mănăstirea Probota a avut, în decursul timpului, succesive lăcașuri de cult care — identificate sau nu — nu au intervenit pe unul și același amplasament. Semnele de întrebare ridicate în baza discuțiilor purtate în cuprinsul studiului de față cu privire la datarea bisericilor deja identificate și — mai ales — cu privire la durata de funcționare efectivă a fiecăreia dintre acestea, demonstrează că s-a făcut doar un prim pas pentru deslușirea adevăratei evoluții a ansamblului mănăstiresc.

2. Pentru prima dată s-a surprins — în mod explicit — conceperea și punerea în practică a unui program funerar voievodal, a cărui ținută de realizare *depășește tot ceea ce puteam până acum presupune*.

3. În mormântarea unor personaje boierești în cuprinsul pronaoșului Probotei Noi apare ca un act subiectiv — inițial o *manifestare a voinței (și permisiunii) domnești*, cu ample semnificații ținând de acordarea privilegiilor, fie ele și *post-mortem*.

4. Zona strict delimitată în care au fost practicate mormintele membrilor familiei Stroici — indiferent de dreptul în virtutea căruia acestea au revenit posibil acolo — ca și modul de deliberată „ne-de-ranjare“ a mormintelor preexistente dovedește *riguroasa evidență a locului de amplasare a fiecăruia dintre mormintele în cauză*.

5. După momentul jefuirii, o parte dintre criptele violate au fost refolosite drept spații de înmormântare (cazul criptelor 1, 2, 10, 11, 17 și 18).

*

Acordul cititorului la ipotezele mai sus enunțate ar constitui pentru autor un legitim motiv de satisfacție. Dar și infirmarea ziselor ipoteze, deopotrivă : asemenea situație ar demonstra rezultatul unui demers de cercetare cu profunzime sporită și, deci, parcurgerea încă a unei etape pe calea deslușirii trecutelor realități istorice proprii vieții, funcționării și evoluției așezământului mănăstiresc de la Probota.

DESPRE UNII DREGATORI MOLDOVENI DIN VEACURILE XV—XVII ȘI DESPRE NEAMURILE LOR

După părerea lui Grigore Ureche, „letopisețul nostru cel moldovenesc așa de pre scurt scrie, că nici de viața domnilor, care au fost toată cărma, nu alege, necum de *lucrurile din lăuntru* să aleagă”¹. Pe de altă parte, după Miron Costin, „letopisețele cele străine lucrurile numai ce-s mai însemnate, cum sântu războaiele, schimbările, scriu a țărălor megiașe, iară cele ce se lucrează în casa altuia de amănuntul, adevă *lucruri de casă* n-au scris”².

De fapt, s-ar putea spune la fel despre mai toate izvoarele ce au alimentat istoriografia noastră până astăzi. Cronici, anale, grafite, pisanii, epitafe, interne sau externe, ele nu înseamnă, prin însăși natura lor, decât evenimentele extraordinare, majore, pe care le-am putea boteza „de stat”, ca războaie, tratate, acte de omagii, schimbări de domni, și alte asemenea *gesta regum*. Prea rar găsim în ele urmele întâmplărilor obișnuite, mărunte, ale acelor „*lucruri din lăuntru*” sau „*de casă*”, alcătuind viața de toate zilele a omului. Or, atât timp cât istoriograful folosește numai asemenea izvoare, am putea spune majore, el nu ne va da decât o frescă schițată dimensional pe un fond confuz, lipsită atât de colorit, cât și de jocul de umbră și lumină al cauzelor și efectelor. Francezii numesc o asemenea frescă „une histoire de batailles”; noi am spune mai curând: o înșirare cronologică a bornelor între care s-a desfășurat adevărata existență a neamului. Asemenea borne pot fi mai dese sau mai rare; ele pot fi providențiale, adică în afară de sfera de influență umană, ca de pildă cataclismele naturii sau moartea domnilor. Materialismul istoric ne învață, însă, că de obicei ele sunt adevărate puncte nodale hegeliene, la care o societate ajunge de fiecare dată în urma unei lungi evoluții a raporturilor dintre anumiți factori determinanți.

Este evident că numai prin lămurirea acestor procese evolutive se poate face legătura între punctele nodale respective. Or, numai studiul analitic, urmărit în timp și în concret, tocmai al acelor „*lucruri din lăuntru*” sau „*de casă*”, ne poate aduce acea lămurire, dând evenimente-

¹ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron vodă (1359—1595), întocmit de Grigore Ureche vornicul și Simion Dascălul*, ed. Const. C. Giurescu, Craiova, 1934, p. 2.

² *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1944, p. 4.

lor politice înșirate într-o primă schiță, înțelesul, coerența, viața și relieful unei adevărate istorii. Ca atare, o asemenea lucrare de sinteză este inevitabil în orice istoriografie ; ea este corolarul indispensabil al „cunoașterii războaielor“ de care vorbește N. Bălcescu³. În cursul ei, istoriograful va fi nevoit să apeleze adeseori și la imaginație, adică la calea abstractă a deducției, și anume atunci când va întâmpina goluri în șirul informațiilor concrete, sau când acestea sunt contradictorii. Rezultatele, în aceste cazuri, sunt în funcție de sagacitatea, logica și conștiințiozitatea fiecăruia. Ele au fost adeseori geniale ; adeseori, însă, ele au dat la iveală divergențe de păreri radicale, chiar între cei mai de seamă istorici.

S-ar putea crede — în fapt, s-a și spus — că adevărul nu are decât de câștigat din asemenea ciocniri de păreri ; că teza, antiteza și sinteza sunt cele trei faze necesare ale desfășurării gândirii omenești. În materie de istorie, însă, aceasta este o iluzie, datorată unei confuzii ; căci e drept că metoda dialectică de cunoaștere a fenomenelor se bazează pe lămurirea unor contradicții, aceste contradicții se înțeleg în însăși esența lucrurilor, iar nicidecum în părerile noastre despre ele. De aceea, în disciplina istorică, al cărei prim obiect trebuie să rămână reconstituirea faptelor și a climatelor, iar nu desfășurarea gândirii (după cum, în jocul de reconstituire din bucățele a unui tablou, începem prin a îmbina corect toate piesele disponibile înainte de a încerca interpretarea imaginii în ansamblul ei), controversalele nu pot decât să ne întristeze. Ele ne reamintesc că ideile nu sunt decât reflectarea lucrurilor în mintea omenească, or, față de fenomenul istoric, care în calitate de fapt împlinit constituie un adevăr obiectiv, perceperea, și cu atât mai mult interpretarea, va rămâne întotdeauna subiectivă, fiind în funcție de oglinda în care s-a făcut răsfrângerea.

Credem că față de cele de mai sus se impun în mod logic anumite concluzii : prima este că sorții unui istoriograf de a se apropia de adevărul obiectiv vor fi cu atât mai mari cu cât va putea să elimine elementul subiectiv din lucrarea sa ; și anume : în prima fază, de înșirare a datelor, prin folosirea cu precădere a surselor directe, ca mărturii și acte autentice contemporane, „descrise sub impresiunea evenimentelor“ cum spune Hasdeu ; în a doua fază, de sinteză, prin înlocuirea pe cât posibil a raționamentului abstract, prin date concrete, fie chiar minore, după cum în zidărie se umplu golurile nu atât cu tencuială, cât mai ales cu cărămidă, fie ea chiar cloțarie. De această părere este și Hasdeu când spune : „Istoria română e plină de povești și de lacune : pentru a îndrepta unele și a astupa celelalte, se cere un studiu bazat pe documente, iară deloc pe compilațiuni“⁴.

A doua concluzie este că trecerea la lucrări de sinteză, înainte de a se fi epuizat toate sursele documentare, constituie o greșală capitală în istoriografie ; căci nu trebuie pierdut din vedere că uneori o singură informație nouă poate răsturna cele mai logice construcții.

³ N. Bălcescu, *Opere*, I, București, 1953, p. 59.

⁴ B. P. Hasdeu, în „*Arhiva Istorică a României*“, I, 1, București, 1865, p. III.

În fine, a treia ar fi că orice nouă lucrare istorică ar trebui să fie mai temeinică și mai cuprinzătoare ca cele precedente, întrucât are beneficiul știrilor descoperite între timp. Ar fi însă greșit să vorbim, în asemenea cazuri, cum s-a făcut, de teză și antiteză, ci mai curând de corectarea unor erori sau de completarea unor lacune.

În aceste condițiuni, devine greu de crezut că ar mai putea exista astăzi o bogată sursă documentară, care nu a fost folosită încă în istoriografia noastră, decât doar sporadic. E vorba de noianul documentelor interne, ca urice, zapise, surete etc., atât slavone cât și românești, trăind despre chestiuni de interes particular.

Într-adevăr, în timp ce s-a depus o muncă adeseori titanică în detectarea, tâlmăcirea și coroborarea materialului documentar „de stat” — adică cuprinzând informații considerate de interes național, și aceasta câteodată din cele mai îndepărtate surse, contemporane sau posterioare, câteodată chiar anonime — nu s-a dat decât prea puțină atenție materialului documentar intern, în special celui particular, considerat de interes limitat. Acesta pare să fie un vechi obicei la noi; astfel, găsim deja în cronica lui Simion Dascălul: „Aflat-am și acest izvod, care l-au scris Ureche vornicul și deacă l-am citit l-am socotit că iaste scris adevăr, însă mai mult din cărțile străinilor, decât din izvoadele noastre”⁵. La fel și Hasdeu, în prefața sa la *Arhiva Istorică a României*, spune: „Până astăzi, istoria română ne era cunoscută numai după povestirile străinilor, și chiar cronicarii noștri nu încetează de a se plânge asupra lipsei materialului intern; căci documentele cele antice, apăsate sub oborocul mănăstirilor și al familiilor particulare, rămăneau de tot nestrăbătute”. Pe de altă parte, este evident că acele izvoade străine, „semnele și tocmelele și lucruri câte s-au făcut în țară nu le arată toate, că poate fi că n-au știut de toate cronicarul cel leșesc să le scrie”⁶. Așa fiind, nu e de mirare că și letopisețul nostru în genere „nu tinde (întinde) poveștile, ci scrie mai prescurt, însă le înseamnă toate pre rând”⁷. În alte cuvinte, el ne dă tocmai acel „șir de oarecare întâmplări politice sau militare uscate”, despre care N. Bălcescu spunea că nu reprezintă istoria unui popor, ci a unor personaje privilegiate⁸.

Tendința acestei *precăderi date izvoadelor străine*, față de cele interne pare să se fi menținut de-a lungul generațiilor. Lipsa de interes față de ultimele se poate măsura din constatarea făcută de C. C. Giurescu încă în 1926, și anume că proporția documentelor interne publicate, față de cele inedite, era de 1 la 30. Așa, de pildă, din cele peste 100.000 acte ale mănăstirilor secularizate nu se publicaseră decât 2 000⁹. Ne întrebăm ce șanse avea, în asemenea condiții, și cel mai genial istoric de a ajunge la adevăr, când în descrierea unei epoci se baza pe 3,3% date certe și pe 96,6% speculații, și când, după cum am spus, o singură știre nouă poate răsturna și cele mai logice construcții?

⁵ *Letopisețul*, ed. Giurescu, p. 59.

⁶ B. P. Hasdeu, *loc. cit.*

⁷ *Letopisețul*, *cit.*

⁸ N. Bălcescu, *op. cit.*

⁹ Const. C. Giurescu, *Considerațiuni asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani*, București, 1926 (extras din „*Revista Istorică*”), p. 35.

Este straniu să auzim, pe de altă parte, tot în 1926, în ședința din 22 mai a Academiei Române, în care se vorbea de unele surse istorice străine, că : „trebuie întrebate în toate părțile și neconținut : pământul, monumentele, arhivele și bibliotecile publice și private ale acestor țări (străine !) care ne vorbesc și astăzi în măsură așa de mare despre noi, încât, adeseori, nici nu bănuim câte lucruri nouă putem descoperi“¹⁰. Suntem principial de acord cu acest îndemn. Dar ne întrebăm : oare nu ar fi fost mai firesc și mai simplu să începem cu aplicarea unui asemenea program în propria noastră țară ? Așa, de pildă, noi bănuim câte „lucruri nouă“ s-ar putea descoperi întrebând sistematic șirul de multe ori secular al hrisoavelor, privilegiilor, direselor, mărturiilor de tot felul, necercetate încă, mai ales că tocmai acestea reprezintă surse autentice, directe, contemporane. Numărul lor trebuie să fi fost încă foarte mare la începutul secolului al XIX-lea. Ele reprezentau o comoară de neprețuit pentru istoria noastră. Din nefericire, ea a fost lăsată să se irosească. După cum au dispărut atâtea alte urme ale trecutului nostru din pământul, monumentele, arhivele țării, astfel au pierit și o bună parte a documentelor noastre interne, fie distruse de năpaste, fie roase de carii vremurilor, cu urmări incalculabile pentru cunoașterea istoriei noastre. (Așa, ca să nu cităm decât un exemplu, uricele mănăstirilor bucovinene, pierdute între 1860 și 1890.) În acest fel au fost lăsate să se destrame legăturile noastre cu trecutul, dintr-o ignoranță și nepăsare ce nu se pot explica decât prin completa înstrăinare a fostei pătri condăitoare față de tot ce reprezenta adevărata tradiție a neamului, începând cu însuși graiul strămoșesc ; înstrăinare datorată, desigur, în prim rând înlocuirii treptate a vechii aristocrații militare, urmașă a „vitezelor“ feudali, printr-o nouă plutocrație fanariotă exploatoare de latifundii ; în al doilea rând, mirajul apusean al neo-latinismului și liberalismului romantic, proprii secolului al XIX-lea.

Dacă, totuși, o parte din documente au putut fi păstrate posterității, fie în original, fie în fotografie sau copie, o datorăm câtorva oameni care și-au câștigat dreptul la recunoștința tuturor generațiilor viitoare. Ei au cutreierat țara în lung și-n lat, cercetând cu neobosită râvnă urmele trecutului nostru, pe la mănăstiri, biserici, curți boierești și gospodării răzășești. Ne gândim la nume nepieritoare ca ale lui Bălan, Bogdan, Codrescu, Costăchescu, Ghibănescu, Iorga, Kozak, Melchisedec, Relli, Stoi-de și atâția alții. Lor le datorăm acele câteva colecții de documente particulare ce existau răzlețe până mai dăunăzi, și care astăzi, grație fericitei inițiative a Academiei, au fost în majoritatea lor publicate într-o serie de volume intitulate *Documente privind istoria României*, începând cu primele documente slavone și oprindu-se deocamdată pentru Moldova la 1625 iar pentru Țara Românească tot la anul 1625, punându-se astfel întreg acest material la dispoziția oricui, într-o formă mult mai accesibilă.

La acest prim lot de documente ar trebui neapărat adăugate și acele needitate încă și care s-ar mai găsi astăzi în mâini particulare sau în arhivele de stat de tot felul, pe la judecătorii, tribunale, instituții de

¹⁰ Ștefan Metes, *Contribuții noi privitoare la familia boierească Buhuș din Moldova*, în *ARMSI*, s. III, t. VII, 1927, p. 2 (286).

cultură, muzee, cât și în arhivele preluate de la fostele instituții de credit unde se depuneau adeseori titlurile proprietăților ipotecate.

Este straniu cum întreg acest material, atât acel editat cât și acel needitat, nu a fost încă folosit în mod sistematic în istoriografia noastră. Tocmai din zecile de mii de documente particulare, care se înșiră de-a lungul veacurilor sub formă de urice, de surete, de hotărâri judecătorești etc. se puteau descoperi acele „lucruri din lăuntru“ sau „de casă“, a căror absență din izvoadele noastre o resimt atâți cronicari, începând cu Ureche și Costin. Studiul analitic al acestui material, de fapt încă foarte vast, ne-ar fi înlesnit, nu atât cunoașterea unor fapte politice, cât reconstituirea climatelor, arătând succesiunea orânduieilor sociale de-a lungul generațiilor, sub forma unor secțiuni transversale succesive, din care să se poată apoi desluși acea evoluție a raporturilor, producătoare a schimbărilor nodulare în istoria noastră, deslușire necesară interpretării acestora. O asemenea lucrare premergătoare ar fi dat oricărei sinteze baze mult mai trainice, înlocuind o bună parte din speculația abstractă printr-un surplus de date concrete.

Cercetarea sistematică a documentelor „particulare“ ne-ar fi dat o viziune mai clară și mai reală a vieții de altădată și ar fi împiedicat formarea atâtor concepții false asupra trecutului nostru, concepții de care ne lovim atât în lucrări istorice, cât și în literatura și în teatrul nostru. Ca să nu cităm decât câteva exemple, ea ne-ar fi ferit de erori ca : *negarea* unei epoci feudale în istoria noastră ; a unor înjghebări politice anterioare descălecatului (în Moldova) ; a unei boierimi ereditare în afară de dregătorii ; *credința* că limba slavonă era folosită numai în biserică și în diplomatică ; că diecii erau călugări ; că boierii s-au ridicat dintre răzeși ; în fine, se evitau atâtea alte controverse, deci atâtea erori ; căci după cum am mai spus, în materie de istorie, „controversă“ înseamnă cel puțin o părere greșită iar câteodată două.

Trecerea cu vederea a importanței materialului intern particular în lămurirea problemelor și în general în lucrările de sinteză existente, o atribuim, în primul rând, *lipsei unei concepții materialiste în istoriografie*, ducând la precăderea dată în explicarea evenimentelor factorilor politici asupra celor social-economici, adică acelor *gesta regum* asupra „lucrurilor de casă“. În mare parte, însă, și grabei febrile cu care mulți dintre istoricii noștri, întotdeauna din motive patriotice, dar adeseori în scopuri mai mult naționaliste decât științifice, s-au străduit să umple acele goluri dintre bornele trecutului nostru de care vorbea și Hasdeu ; aceasta spre a putea face față — în calitate de avocați mai mult decât de istorici — unor conjuncturi internaționale implicând transformări de mare importanță pentru poporul român, și față de care lucrări analitice și inductive, ca acele cerute de studiul documentelor particulare, ar fi durat prea mult. „Din această cauză, cum spune T. Bălan, se combăteau argumentele adversarilor, dar nu se adăuga și documentarea drepturilor noastre“¹¹. Din acest punct de vedere, putem spune că problema Ardealului a avut o adâncă înrăurire asupra disciplinei și metodelor istorio-

¹¹ T. Bălan, *Documente bucovinene*, VI, București, 1942, p. 4.

grafiei noastre : ea a favorizat incontestabil metoda abstract-deductivă în dauna celei concret-inductive.

Astfel se întâmplă ca, într-o epocă în care mai persista strania concepție că ar putea exista drepturi de primogenitură între popoare, istoricii noștri s-au avântat să descopere — după cum făceam reflecția acum 29 de ani — «titlurile de noblețe ale neamului nostru tocmai la Roma când ele se aflau la îndemâna lor mult mai aproape. Le puteau găsi în sutele de hrisoave, urice și zapise, prăfuite de vreme, pe care cercetătorii noștri istorici cu o muncă neobosită și care le face cea mai mare cinste, le-au scos la lumina zilei. din lavițe, poduri și hornuri de case. Ele ne vorbesc, nu de Traian și Decebal, ci de vânzări și schimburi de ocine, de întăriri de mori, fânețe și heleșteie, de vecini fugiți și de împărțeli de țigani ; de lucruri mărunte, în care pâlpâie încă scânteia vieții de odinioară. Cum spune d. prof. M. Costăchescu în prefața documentelor moldovenești înainte de Ștefan cel Mare : „Acolo unde alții nu văd decât un terfelog de piele scrisă, cu rândurile șterse de vechime, mie îmi apare vedenia unei lumi întregi, cu oameni aprigi, mânați de nevoile zilelor de atunci, de lupte între ei, pentru ocine mai ales, de înălțări și scoborări de neamuri, după cum hotăra soarta, pururi schimbătoare, ca și domniile de atunci“. Vedenia acestei lumi de altădată este o comoară a neamului. Din umbra în care zace, ea trebuie scoasă la lumină. Făcând aceasta, vom da viață scheletului istoriei noastre și o vom apropia de sufletul poporului»¹². Dar, mai ales, făcând aceasta, ne vom apropia de adevărul istoric, de imaginea reală, clară a vieții de altădată, așa cum s-a desfășurat de fapt.

Iată de ce socotim că astăzi, când știința este pe cale să-și spuie cuvântul hotărâtor în mai toate domeniile vieții, pătrunzând treptat dar irezistibil prin straturile legendelor, superstițiilor, poveștilor naive sau tendențioase, sub care zac încă atâtea adevăruri ascunse, *a sosit timpul cercetării raționale și folosirii sistematice a tuturor urmelor trecutului nostru*, „în pământul, monumentele țării, în arhivele și bibliotecile publice și private“, dar în prim rând *în miile de documente interne „particulare“, oriunde s-ar afla*. Aceasta trebuie făcut fără întârziere ; întâi, spre a se evita irosirea și mai departe a materialului ; apoi, spre a curma cu o clipă mai devreme perpetuarea unor falsuri istorice ; în fine, spre a pune frâu fanteziilor viitoare.

În practică, cercetarea și folosirea materialului documentar „particular“ s-ar putea realiza în modul următor :

1) Continuarea operei de detectare a materialului documentar ce s-ar mai afla în mâini particulare, cât și asigurarea soartei lui fie prin achiziția, fie prin fotografierea sau copierea lui. În această direcție, s-ar putea lucra cu colective de studenți, sub îndrumarea profesorilor și cu concursul reprezentanților învățământului local, eventual și al preoțimii, de pildă în timpul vacanțelor de vară, pe teren, după o campanie de lămurire a detentorilor de asemenea documente.

¹² I. C. Miclescu-Prăjescu, *Obârșia unei familii din Moldova*, în *RIR*, X, 1940.

2) Inventarierea și publicarea documentelor de interes istoric ce s-ar mai afla needitate în arhivele de stat de tot felul, ale muzeelor, institutelor de cultură sau arhivele instanțelor judecătorești etc.

3) Extragerea și trierea datelor interesante, printr-o primă operație de pieptănare a tuturor documentelor disponibile, grație unui sistem de fișe analitice, întocmite cronologic și alfabetic, pe : a) *Teme* ; b) *Persoane* ; c) *Localități*, și anume :

a) *Fișele tematice* vor cuprinde diversele aspecte ale vieții : economic, social, juridic, cultural, religios etc. Materialul s-ar putea, de pildă, clasa pe fișe intitulate : condiții de producție ; stratificare socială ; formarea proprietății ; transmisiunea ei ; dreptul de protimis ; influența culturală străină etc. În aceste fișe tematice se vor trece cronologic schimbările ivite, arătând astfel evoluția condițiilor de trai în decursul vremii.

b) *Fișele de persoane* vor cuprinde, pe lângă datele în legătură cu apariția persoanei în actele timpului, înșirate cronologic și constituind astfel o schiță biografică rudimentară, și câte o spiță genealogică, în măsura datelor disponibile, chiar sumară. Aceasta se va face pentru toate persoanele, oricât de neînsemnate ne-ar părea ele ; căci tocmai în puzderia de nume înșirate uneori în acte de întăriri, vânzări sau schimburi de ocine, întâlnim descendența marilor boieri din epocile precedente. De fapt, trebuie să ne fie clar că numai aceasta putea apare în asemenea acte de dispoziție, în calitate de proprietară de pământ, din cauza strictei aplicări a dreptului de protimis până prin secolul al XVIII-lea, care nu permitea să încape moșiile pe mâini străine. De aceea putem spune, fără frica de a greși, că aproape fără excepție *persoanele citate în documentele interne „particulare“ ale secolelor XV—XVIII, tratând despre proprietăți rurale, sunt toate, sau boieri, sau urmașii acestora căzuți în răzășie.* (Vorbesc aci în special pentru Moldova.) Asemenea spițe se vor întocmi — acolo unde nu există alte indicații asupra familiei sau provenienței locale — în baza formulelor folosite în acte, ca : fiul lui..., nepotul lui..., vărul lui..., etc.

c) *Fișele pe localități* vor cuprinde, cronologic, toate schimbările de proprietate intervenite în decursul vremii, alcătuiind astfel monografiile rudimentare ale satelor respective. Grație lor putem urmări soarta ocinelor de-a lungul generațiilor, adică decurgerea proprietății, ceea ce mai întotdeauna înseamnă și aceea a puterii politice. Data și modul trecerii din mână în mână a moșiilor, prin vânzare, dăruire, schimb sau confiscare, ne dau de multe ori informații prețioase pentru interpretarea momentelor politice cât și a formării proprietății, a boierimii, a răzeșiei etc. Aceste scurte monografii de sate sunt de mare folos și din punct de vedere genealogic, căci ele ne arată moștenirea și împărțirea proprietății pe moși, bătrâni, apoi frați și surori în mod egal.

4) Alcătuirea unor *monografii ale neamurilor* coborâtoare din boierii primelor divanuri, în baza fișelor personale și locale de mai sus : În aceste divanuri, în care probabil apar încă unii dintre descălecători (în Moldova), sigur, însă, fiii lor, alături de acei dintre boierii găsiți în țară, cu care s-au înțeles și nu au întârziat să se înrudească, trebuie să căutăm strămoșii boierimii feudale, care timp de vreo două secole re-

prezintă un factor hotărâtor în politica țării. Importanța ei se poate deduce din împrejurarea că domnul nu putea lua hotărâri fără consimțământul boierilor. Astfel, îi găsim confirmând „osebit fiecare și cu toți împreună“^{12a} mai toate actele interne și externe, fie că e vorba de întăriri de ocine, fie de tratate de pace. S-ar putea chiar spune că până la suirea pe tron a lui Alexandru cel Bun, boierii feudali constituie un element politic mai stabil decât domniile; căci îi vedem păstrându-și locurile în divan, chiar atunci când domniile își pierd viața în luptele pentru tron.

Asemenea monografii ne-ar permite să urmărim soarta diverselor neamuri descălecătoare de-a lungul generațiilor, în înălțări și coborâri care sunt în strânsă legătură cu însăși istoria țării, ca fiind pe de o parte urmarea, dar și adesea cauza diverselor momente politice.

Cu drept cuvânt susținea I. Tanoviceanu, în polemica lui cu N. Iorga¹³, că fără genealogie nu poate exista istoriografie. El vorbea bineînțeles nu de acea genealogie ascendentă, în căutarea încrengăturilor nebuloase, menite doar să încoroneze ambiții deșarte, cum le găsim în cazul unui Despot vodă Heraclidul, sau în alte cazuri mai recente, dar tot atât de ridicole — care par să indice o boală colectivă de care au suferit generațiile secolelor al XVIII—XIX-lea — ci de acel studiu genealogic care urmărește documentar descendența și înrudirile marilor dregători, câteodată chiar cu voievozii, și care este tot atât de indispensabil pentru explicarea evenimentelor majore în istorie ca și studiul celorlalți factori determinanți.

Cele patru puncte de mai sus ar cuprinde pe scurt *tehnica folosirii materialului documentar intern*. Din acesta, de-abia, se pot toarce firele a căror imbinare ne va da imaginea reală a vieții strămoșilor noștri de-a lungul veacurilor: monografiile ocinelor și familiilor, ca tot atâtea fire de urzeală, vor forma legătura între generațiile consecutive; în timp ce studiile analitice ale diverselor aspecte ale vieții pe epoci, vor stabili, ca niște fire de bățatură, raporturile dintre contemporani. Imbinarea acestor fire ne va da panourile concrete, care vor putea înlocui țesăturile abstracte dintre punctele nodale succesive, asigurând astfel istoriei noastre continuitate și coerență, dar mai ales realitate.

Necesitatea acestei deslușiri a „lucrurilor din lăuntru“ și în special a „personalităților istorice, acești factori determinanți în dezvoltarea societății“¹⁴, a fost simțită după Ureche și Miron Costin și de mulți alți istorici, care s-au și străduit în această direcție. Printre ei putem cita pe Bogdan, Bălan, Coriolan, Hasdeu, Ghibănescu, Tanoviceanu, Ursu, Sever Zotta etc. Acum în urmă prof. A. Sacerdoțeanu, într-un studiu intitulat *Divanele lui Ștefan cel Mare*, prin care aduce o binevenită completare a *Divanurilor domnești din Moldova și Muntenia în secolul*

^{12a} M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1931, p. 701 (în continuare: *Documente înainte de Ștefan*).

¹³ I. Tanoviceanu, *Apucături vechi ale noii școli istorice*, București, 1905.

¹⁴ [Notă necompletată].

XVI-lea (lucrarea defunctului prof. Chibănescu) spune : „cu toate notele bogate pe care le dau unii editori asupra unora dintre boieri, totuși studii speciale despre neamurile lor avem prea puține“¹⁵.

Vom căuta, printr-o serie de articole, să aducem aportul nostru în această direcție, contribuind, în limita documentelor cunoscute astăzi, la deslușirea personalităților, carierelor și soartei dregătorilor de frunte din istoria veacurilor XV—XVII în Moldova ; totodată, la stabilirea înrudirilor dintre ei și chiar cu voievozii. Nădăjduim că prin aceasta vom putea nu numai să lămurim substratul politic și social al multor momente încă nebuloase, dar și să îndreptăm unele erori istorice acreditate astăzi ; pe de altă parte, să apropiem trecutul de sufletul și înțelegerea românilor de azi și de mâine.

În prezentul articol, vom încerca o identificare a personajelor apărând sub numele de *Toader* în domniile lui Ștefan cel Mare, Bogdan, Ștefăniță și Petru Rareș, în felul în care am deosebit, într-un studiu precedent, intitulat *Boieri moldoveni din veacul al XV-lea*, publicat în „Revista Istorică Română“, vol. VII (1937), și vol. VIII (1938), unele personaje citate sub numele de *Stanciu*.

Găsim în actele acelei epoci următorii *Toaderi* : — *Toader pisar* — *Fădor pisar* — *Toader Prodanoviți pisar* — *Toader Popovici pisar* — *Toader diacon* — *Toader dascăl* — *Toader cămăraș* — *Toader vameș* — *Toader vistier* — *Toader pârcaș de Cetatea Nouă* — *Toader pârcaș de Hotin* — *Toader stolnic* — *Toader logofăt* — *Toader mare logofăt* *BUBUIUG* — *Toader mare logofăt Băloș* — *Toader Toc*.

Problema identificării acestor personaje a fost atinsă în treacăt de mai toți istoricii noștri. Coriolan ne-a dat un studiu special asupra doi dintre ei : *Toader logofătul Bubuiug* și *Toader logofătul Băloș*¹⁶.

Am ales acest subiect pentru primul meu studiu, pentru că el ilustrează perfect, bineînțeles pe o scară redusă, cele spuse mai sus cu privire la concluziile trase în istorie înainte de a se folosi sistematic toate datele disponibile : apoi pentru că ne dovedește că controversele, chiar îndelungate, nu sunt de folos în istorie ; în fine, pentru că ne învederează importanța lămuririi „lucrurilor de casă“ în interpretarea obiectivă a evenimentelor majore.

Ar fi prea lung să punem față în față diferitele păreri exprimate în chestiunea *Toaderilor* contemporani de mai sus. Ne vom mulțumi să spicuiem doar câteva, spre a arăta cât de deosebite sunt și cât de nebuloase mai rămân încă aceste personaje.

M. Costăchescu crede că *Toader pisar* din 1484—1503 este tot una cu pisarul *Fădor* de sub *Bogdan voievod* din 1513, 1515. „Mai departe este cu neputință de identificat pe *Toader pisarul*“. Mai crede că *Toader pârcaș de Hotin* sub *Ștefan cel Mare*, apoi sub *Bogdan voievod*, în anii

¹⁵ A. Sacerdoteanu, *Divanele lui Ștefan cel Mare*, în *AUB*, Științe sociale, istorie, V, 1956, p. 157.

¹⁶ G. Coriolan, *Logofeții mari Toader Bubuiug și Toader Băloș și alți boieri ai lui Petru Rareș în întâia lui domnie*, în „*Neamul Românesc Literar*“, II, 1910, nr. 4, 6, 7 și 8.

1505—1510 și 1513, este același cu Toader pârcălab de Roman între 1516—1523 și cu Toader logofătul din 1525—1537, care s-ar mai întâlni apoi și într-un document din 1540 și care ar fi Toader Bubuiug¹⁷. El spune că „acest Toader logofăt nu poate fi fratele lui Tăutul logofăt”¹⁸; crede că Toader vistier nu este tot una cu Toader pârcălab de Hotin din 1523—1537, dar ar putea să fie Toader stolnic din 1527 și 1529¹⁹.

Gh. Ghibănescu crede că Toader pisar este frate cu Tăutul logofăt²⁰. Apoi spune că în anul 1530 „Toader din vistiernic este înaintat pârcălab de Hotin”²¹. Tot despre acest Toader spune că „locul lui (Erimia vistier) în sfat, îl ia Toader fostul pârcălab de Roman”²². În fine, spune că „Ion Tăutul logofătul lui Ștefan și Bogdan a avut de fecior pe Toader Tăutul logofătul lui Petru Rares în prima lui domnie”²³.

I. Ursu crede că „pârcălabul Toader, vistiernic în 1527, stolnic în 1529, din nou vistiernic în 1530, e făcut în 1531 pârcălab de Hotin, în care demnitate a rămas până în vremurile furtunoase din 1538”²⁴. Mai apoi, Horia Ursu spune că Toader, care apare ca pârcălab de Hotin la 15 martie 1523, „va fi pârcălabul Hotinului și sub Petru Rares”²⁵. Tot el spune însă că acest Toader „după 1523, va fi sau marele logofăt, sau marele vistiernic, căci sunt doi cu acest nume semnatori ai documentelor, amândoi fiind boieri de mare încredere ai lui Ștefăniță și apoi ai lui Rares. Mai probabil că este viitorul logofăt, deoarece era mai bătrân și ocupase funcția de pârcălab de Hotin sub Bogdan în 1508”²⁶. Mai în urmă spune despre Toader pârcălabul de Roman „iar Toader, după ce rămâne un an singurul pârcălab de Novograd, devine marele vistiernic, în locul lui Eremie”²⁷.

Kozak, vorbind de marele logofăt Toader Bubuiug, situează moartea lui în ultimele zile ale anului 1538, după inscripția funerară aflată la mănăstirea Homorului: el crede că a primit porecla de Bubuiug după proprietatea sa Boboiugii pe Cahova²⁸ și că este același logofăt căruia s-a adresat Soliman cerându-i să-l prindă și predea pe Rares.

N. Iorga, vorbind de lucrarea lui Kozak, scrie: „de unde va fi scos domnia sa că lui Toader i se zicea Bobojog? Eu admisesem numele de familie Balș, referindu-mă la *Documentele Bistriței*, I, p. XLIV, dar

¹⁷ M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Bogdan voievod*, București, 1940, p. 14 (în continuare: *Documente Bogdan*).

¹⁸ Idem, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, p. 28 (în continuare: *Documente Ștefan*).

¹⁹ Idem, *Documentele moldovenești de la Ștefăniță voievod*, Iași, 1943, p. 61 (în continuare: *Documente Ștefăniță*).

²⁰ Gh. Ghibănescu, în *Uricariul*, XXIII, Iași, 1895, p. 209.

²¹ Gh. Ghibănescu, *Divanurile domnesti în secolul al XVI-lea*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal”, VII, Iași, 1928, p. 13.

²² Idem, în *Uricariul*, XXIV, Iași, 1895, p. 127.

²³ Idem, *Surete și izvoade*, V, Iași, 1908, p. 175.

²⁴ I. Ursu, *Petru Rares*, București, 1923, p. 100.

²⁵ Horia I. Ursu, *Ștefăniță voievod. Zece ani din istoria politică a Moldovei, 1517—1527*, Cluj, 1940, p. 124.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, I, Viena, 1903, p. 35.

Toma (?) Baloș e din 1548 și inscripția din cartea lui Kozak ar arăta că Toader murise la 1539 încă...²⁹.

I. Bogdan crede că „Toader logofătul nu e altul decât cunoscutul diac Toader, înălțat înainte de 1503 la rangul de logofăt al doilea sau al treilea”³⁰.

Coriolan, în studiul lui asupra marilor logofeți Teodor Bubuiug și Teodor Băloș, este de părere că Toader pisar este una și aceeași persoană cu Toader pârcălab de Roman și Toader logofăt Bubuiug. El situează funcția lui de diac între 1490 și 1515, cea de pârcălab de Roman între 1515 și 1523, și cea de logofăt între 1523 și 1535, și anume până după data de 9 martie 1535, când Petru vodă îi întărește două seliști pe Răut, la pâraul Iligaci, „seliști de care se vorbește apoi într-un act din 1555 april 20 ca fiind dăruite mănăstirii Homorului de către Toader logofătul”. Coriolan conchide : „acest Toader nu poate fi decât Bubuiug, ctitorul mănăstirii Homorului”³¹.

T. Bălan este de acord cu Coriolan, cu excepția că după el Toader Bubuiug funcționează ca logofăt până după 1537 martie 30. El spune : „la 1515 decembrie 20 îl vedem pârcălab de Novograd (Marinescu, *Bogdan III cel Orb*, p. 114—115 [Eroare : Marinescu la 1515 decembrie 20 nu dă pe Toader ca pârcălab de Roman, ci numai pe Petrică !]) și detine această demnitate până la anul 1524, când devine logofăt (Coriolan, *Petru Rares*, p. 32—33) : la 1537 martie Toader logofăt cumpără o seliște pe Răut de la Necoară fiul lui Negrilă (O. Popescu, *Câteva documente...*, p. 39—40 și Wickenhauser, *Woronetz*, p. 207—208). După 1539 noiembrie 30, când face mănăstirii Homorului, dania de mai sus, dispăre, moare probabil”³².

Avem aci un exemplu al acelor deosebiri de păreri din care istoriograful nu are nimic de câștigat. Într-adevăr, ca în orice controversă, fiecare din ele poate să contină întreg adevărul, sau numai o parte din el, sau nici un pic de adevăr. Ca atare, coroborarea lor nu ne poate aduce nici un folos ; în schimb, s-ar putea să fim influențați de unele păreri greșite.

Vom căuta, deci, să identificăm personajele fără a ne preocupa de părerile existente, și numai în baza informațiilor directe, autentice și contemporane. Iar acolo unde vom întâmpina goluri în șirul lor, sau unde știrile ar părea contradictorii și deci vom fi nevoiți să propunem soluții deductive, vom sublinia că ele nu sunt încă confirmate documentar. Numai în acest fel vom da altora puțința să folosească drumul bătut, către noi descoperiri, completări și eventual corectări.

Rezolvarea problemei de față ne mai arată importanța covârșitoare a fișelor de localități, constituind acele scurte monografii de ocine, de care am vorbit mai sus. Într-o istorie ca a noastră, în care personajele, până la apariția numelor patronimice, sunt aproape întotdeauna citate cu numele de botez, și foarte des fără adausul funcțiunii, întocmirea unui *curriculum vitae* presupune două operații : întâi, una de identifi-

²⁹ N. Iorga, *Istoria literaturii române*, II, p. 540.

³⁰ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 221 (în continuare : *Documente Ștefan*).

³¹ G. Coriolan, *op. cit.*, nr. 4, p. 52.

³² T. Bălan, *op. cit.*, p. 4.

care a individului între sinonimii contemporani ; de abia după aceasta vine urmărirea carierei sale în documentele timpului. Prima operație, de identificare, în lipsa unui nume de familie sau a altor indicații genealogice sau de proveniență locală nu se va putea face adeseori decât grație coroborării fișelor și spițelor de persoane cu fișele de localități. Asemenea coroborări se fac empiric, pe măsură ce descoperim date noi, și fără a ține seama de ordinea lor cronologică ; de obicei, tocmai în documentele anterioare sau posterioare, de întăriri, vânzări, schimburi și împărțeli de moșii, vom găsi informațiile-cheie pentru identificarea indivizilor. A doua operație de descriere a vieții se face, bineînțeles, cronologic, în baza documentelor în care apare personajul respectiv. Această ordine de lucru este caracteristică mai ales pentru cazuri în care avem a face cu un personaj apărând, pe rând, în diferite funcții, între alți dregători sinonimi și contemporani, cum se întâmplă în cazul nostru. Ca atare, ar fi trebuit în studiul de față să arătăm întâi cum am ajuns să identificăm pe diverșii Toaderi, în persoana, cariera și familia lor, grație coroborării fișelor locale cu cele personale, înainte de a trece la descrierea carierei fiecăruia, sau cel puțin să dăm aceste lămuriri în cursul biografiei, pe măsură ce ele deveneau necesare.

Întrucât, însă, asemenea întreruperi informative ale narațiunii ar fi luat orice continuitate și viață biografiilor, am ales să procedăm invers, adică să descriem de-a dreptul cariera fiecăruia cronologic, în baza rezultatelor la care am ajuns grație primei operații, de identificare, fără explicații intercalate, cerând oarecum un credit momentan cititorului pentru cele afirmate, urmând a arăta la sfârșitul fiecărui studiu documentele a căror coroborare face dovada celor afirmate.

MARELE LOGOFĂT TOADER BUBUIUG

Dintre toți Toaderii, vom începe cu *TOADER BUBUIUG*, despre care, la 8 aprilie 1528, Petru Rareș spune : „acest adevărat al nostru credincios boier pan Toader logofătul slujit-a înainte sfânt răposatului părinte al domniei mele, Ștefan voievod și fraților domniei noastre, Bogdan voievod și nepotului domniei noastre, Ștefan voievod, cu dreaptă și credincioasă slujbă, iar acum slujește nouă cu dreptate și cu credință“.

Primul între boierii timpului său, sfetnic credincios a patru voievozi, ctitor al mănăstirii Homorului, pe care a zidit-o din nou, a înfrumusețat-o și a întărit-o, înzestrând-o cu moșii numeroase, comandantul oștirii lui Petru Rareș la Obertyn, solul Moldovei în repetate rânduri pe lângă regii Ungariei și Poloniei, „cunoscutul logofăt Toader al lui Petru Rareș, care a avut un rol și în mișcarea literară a timpului“³³ și-a început cariera politică ca atâți alți logofeți, în calitate de pisar, scriitor de documente domnesti.

TOADER PISAR (1484—1516). Toader pisar apare în documentele cunoscute astăzi prima dată la 13 mai 1434. În aceea zi, Ștefan cel Mare, de la Suceava, dă trei cărți de întăritură, fiecare cu pecetea domnească, legată de marele logofăt Ion Tăutul, scrise însă de trei pisari diferiți :

³³ N. Iorga, *Studii și documente*, VI, București, 1904, p. 613.

una de Ion ; una de Coste, fratele lui Ion dascăl ; una de Toader, fratele lui Ion dascăl. Vedem că Toader își face intrarea în diplomatica epocii alături de doi frați ai săi : Ion și Coste. În două acte anterioare, din 1481 august 23, apoi din 1483 octombrie 17, descoperim și pe un al patrulea frate. Citim în aceste documente că au fost scrise de un „Ion, fratele lui Luca“. Avem aoi o întreagă familie de cărturari. Judecând după faptul că fiecare dintre ei este identificat în acte grație fratelui mai cunoscut, s-ar părea că Luca este cel mai în vârstă, urmând apoi Ion, Coste și, în fine, Toader. Această prezumție se află, de altfel, întărită prin ordinea în care apar ca scriitori de acte cei trei frați mezini (Luca fiind preot, după cum vom vedea mai jos). Astfel, Ion diac, pisar, dascăl, apare la 1475 aprilie 14, Costea la 1482 aprilie 12, iar Toader de-abia la 1484 mai 13. El continuă, în schimb, în această funcție mult timp după ce au încetat de a mai apare în documente frații săi. Toți trei au fost dieci de încredere ai lui Ștefan cel Mare. Despre Coste mai știm că a fost solul marelui voievod pe lângă Ivan Vasilievici și pe lângă Alexandru, cneazul Lituaniei, în 1489 și 1499³⁴. Coste mai este menționat într-o hotărnicie făcută la 1531 martie 9 de către Clănău spătar și Coste diac³⁵, ceea ce ne arată că funcția de pisar nu excludea și alte însărcinări administrative.

Dintre cei patru frați, Toader a jucat rolul cel mai important în istoria acelei epoci. Cariera lui se poate urmări destul de ușor sub Ștefan cel Mare.

E drept că mai apare ca pisar între 1447 ianuarie 14 și 1468 iulie 28 un Toader, sau Toader Prodan sau Prodanovici, tot scriitor de documente³⁶. Lui i se întăresc Grecii pe Siret, la 12 septembrie 1464. La 6 aprilie 1468 vedem că Grecii erau ai ficei lui Toader Prodan și ai nepoatei acesteia. Concluedem că la acea dată el era mort, deci, înainte ca să apară, în 1484 mai 13, Toader pisar împreună cu frații săi, Ion și Coste.

Tot astfel, știm că Toader pisarul, fratele lui Mihail logofătul dinainte de Ștefan cel Mare, pribegea prin Polonia la acea epocă și deci nu poate fi nici el confundat cu Toader al nostru³⁷.

Putem, deci, lua drept sigur că Toader pisarul pe care îl întâlnim sub Ștefan cel Mare între 1484 mai 13 și 1503 octombrie 6 este întotdeauna aceeași persoană. El scrie actele din : 1484 mai 13, mai 14, august 22 ; 1487 ianuarie 12, martie 8, octombrie 7, octombrie 9, noiembrie 1 ; 1488 ianuarie 9, februarie 29, aprilie 4, octombrie 15, decembrie 13 ; 1489 ianuarie 16, ianuarie 22, ianuarie 29, martie 13, martie 14, octombrie 14 ; 1490 ianuarie 9, ianuarie 17, martie 12, martie 15, martie 16, noiembrie 26, decembrie 6 ; 1491 ianuarie 7, ianuarie 16, februarie 26, octombrie 15, octombrie 16, octombrie 25 ; 1492 februarie 17, noiembrie 24 ; 1493 martie 3, martie 7, martie 15, martie 26 ; 1497 ianuarie 22 ; 1502 iulie 2, noiembrie 17 ; 1503 februarie 2, septembrie 30, octombrie

³⁴ I. Bogdan, *Documente Ștefan*, II, p. 409 și 447.

³⁵ *DIR*, I'XVI, p. 329 (toate volumele citate în continuare, din această colecție, fac parte din seria A. *Moldova*).

³⁶ M. Costăchescu, *Documente Bogdan*, p. 13.

³⁷ *Ibidem*.

6³⁸. Acesta este ultimul act scris de Toader sub Ștefan cel Mare. În tot acest răstimp, Toader mai apare și ca beneficiar de dăruiri și întăriri, sau ca vânzător și cumpărător de sate, în diverse acte. Astfel, un document din 1493 martie 7³⁹ vine să ne confirme frăția celor patru și, în același timp, ne dă știri despre neamul lor. În acea zi, Ștefan cel Mare întărește o danie făcută de „Magda, fiica lui Mihul, nepoata panului Negrea și nepoții ei, Coste diac și frații lui, Toader diac și Luca și Nichita, și vărul lor Iliș, fiul Neagșei și vara lor Donea, toți nepoți ai panului Negrea, de buna voia lor [...] din uricul lor drept, din uricul bunicului lor pan Negrea, dania panului Negrea, un sat pe Vina, anume unde a fost casa lui Alexa și au dat slugilor noastre, Rahotă și sorii lui, Sora și nepoatelor lor de frate, Anușca și Elisafra, fiicele lui Giurgiu, și lui Ion și fraților lui : tot Ion și Mihul și Andrușco, și surorilor lor, Parasca și Armeanca, fii lui Pânțea și lui Vlașin, fiul lui Iuga, pe care (sat) îl dăduse pan Negrea din... [pasaj șters în original] său Alexa. Pe acesta și ei l-au întărit. Deci noi, văzând buna lor voie și întărirea, noi de asemeni [...] am dat și am întărit fiilor lui Alexa, slugii noastre Rahotă și surorii lui Sora și nepoatelor lor de frate...”. Vedem că, în 1493, Ion dascăl nu mai figurează între frați : probabil că murise. De altfel, el apare ultima oară în documente la 17 ianuarie 1491. În schimb, aflăm despre un al cincilea frate, Nichita. Totodată, aflăm că ei sunt urmașii boierului Negrea.

I. Bogdan, în *Documentele lui Ștefan cel Mare*⁴⁰ ne dă un text puțin diferit. După el : „dăduse acest sat încă boierul Negrea fiului său Alexa”. În baza acestei completări, Bogdan ne dă schita neamului Negrea. Credem că este greșită. Pe de o parte, în original, pasajul respectiv este șters și nu oferă urme suficiente spre a putea fi descifrat cu siguranță : de aceea s-a lăsat cu drept cuvânt locul liber în ediția Academiei, neprecizându-se rudenia lui Alexa cu Negrea. De altfel, notăm că încă la 17 februarie 1801, polcovnicul Pavel Debrit, care a dat o traducere a documentului „n-a putut să împlinescă pasajele șterse din original”, după spusele lui Bogdan însuși, care mai adaugă că „acesta nu ar fi înțeles bine raporturile de înrudire”. Pe de altă parte, judecând după datele la care au trăit generațiile succesive, cât și după documentele posterioare citate mai jos, credem că Alexa nu este fiul boierului Negrea, ci al lui Negrilă, fiul lui Negrea, și deci nepotul acestuia : iar Magda și cei cinci frați sunt, nu nepoții, ci strănepoții și răstrănepoții boierului Negrea. Faptul că sunt pomeniți în act ca nepoți nu are importanță, având în vedere că foarte des, mai ales când e vorba de ascendenți îndepărtați, documentele vorbesc de nepoți și bunici și atunci când e vorba de strănepoți și străbunici.

Pan Negrea este cunoscut boier de divan, apărând în primele divanuri după descălecarea și anume între 1403 ianuarie 7 și 1429 septembrie 24. El a trăit, deci, pe la sfârșitul secolului al XIV-lea. Stim că a fost vornic și că, după cum ne spune un act din 1500 martie 22, el își avea

³⁸ DIR, 2/XV și 1/XVI.

³⁹ DIR, 2/XV, p. 193.

⁴⁰ I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 14—15, 17.

curțile la Gâdintî lângă Roman. Mai avea următoarele sate : Negreștii, Alexeștii, Bărzeștii, toate la Vaslui ; Crâstoi, Bîlcari, Curtești, toate pe Rahova ; Todirenii, Liudeștii, Jurcova, pe Bârlad ; Rizina, Cinișeuți, Zahorna, Horodiștea, pe Nistru ; Coșilouții și Stanilouții, în ținutul Hotin ⁴¹. Dintr-un act din 4 ianuarie 1432 aflăm că avea o fiică, Ana, căsătorită cu pan Vană. Ilie vodă întărește în acea zi Anei și fiului ei, Andrei, Coșilouții și Stanilouții sub Nesfoiu, „împrejurul prisecii lui Negrea“ (ținutul Hotin), ceea ce ne arată că la acea dată bătrânul boier Negrea va fi fost mort. Mai știm din documentele din 19 septembrie 1436, 12 martie 1439 și 3 aprilie 1439 ⁴² că Negrea avea și un fiu : Iliș al Negrului. Nu putem preciza ce legături de rudenie existau între Negrea și Duma Negrul, care își avea cetatea la Muncel, cum aflăm dintr-un act din 8 octombrie 1462 ⁴³, și satele tot în regiunea Vasluiului, pe Rebricea ⁴⁴. Faptul că găsim un Duma între urmașii lui Alexa, cât și proximitatea ocinelor respective ne face să presupunem că vor fi fost dintr-un neam ⁴⁵. La fel nu putem preciza ce legături vor fi existat cu Crâstea Negrul, Sandru Negru, Iacus Negrul etc. Aflăm, însă, dintr-un act din 15 octombrie 1491 ⁴⁶ că boierul Negrea dăruise mănăstirii Bistrita satele „Cârstoi pe Racova, unde a fost Pătru, feciorul Cârstei, alt sat anume Bîlcarii tot pe Racova, unde au fost Oană fratele lui Pătru, și al treilea sat anume Curteștii tot pe Racova, unde au fost feciorul lui Naneș“ : să fi fost aceștia urmașii lui Cârstea Negrul ? În tot cazul, neamul panului Negrea din 1403—1429 făcea parte din marea boierime feudală a acelor timpuri și se prea poate că acest neam să fi prins rădăcini de-a lungul văilor Vasluiului, Racovei și Bârladului, chiar dinainte de descălecarea lui Bogdan vodă în nordul Moldovei.

Un alt neam, tot atât de vechi de prin acele meleaguri, este acel al lui Dragoș de la Stamnic. Și în el găsim un Alexa. Într-adevăr, vedem cum la 31 mai 1443 Ștefan voievod întărește lui Giurgiu Drăgușanul și fratelui lui, Alexa, satul Drăgușani pe Stavnic, ocina lor, după bunicul lor, Dragoș de la Stamnic, primită de acesta de la Ilie voievod la 17 ianuarie 1432. Ghibănescu identifică pe acest Alexa Drăgușanul cu Alexa de pe Vina ⁴⁷. Credem că greșeste. Primul este fiul lui Dragoș și frate cu Giurgiu : celălalt, nepotul lui Negrea și frate cu Maria și Sima Rugiră, după cum reiese din actele înșirate mai jos. Apoi, în actul din 1493 martie 7, de mai sus, se spune că satul „unde este casa lui Alexa“ este pe Vina și că era moștenire din uricul bunicului lor, pan Negrea, în timp ce în actul din 1443 se vorbește de un sat pe Stavnic, ocina lui Juri și a lui Alexa, moștenită de pe urma lui Dragoș de la Stavnic ⁴⁸. De altfel, urmașii lui Alexa Negrea pe care îi aflăm în actul din 1493

⁴¹ M. Costăchescu, *Documente înainte de Ștefan*, I, p. 334—336.

⁴² Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, p. 865 ; *DIR*, I/XIV—XV, p. 159—160.

⁴³ I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 65.

⁴⁴ M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 182.

⁴⁵ *Ibidem*, I, p. 528.

⁴⁶ *DIR*, 2/XV, p. 164.

⁴⁷ Gh. Ghibănescu, *Surse și izvoade*, X, Iași, 1915, p. LXVII.

⁴⁸ *DIR*, I XIV—XV, p. 195.

martie 7 nu sunt aceiași cu urmașii lui Alexa Drăgușanul pe care îi aflăm în actul din 1508 februarie 16.

Alte științe despre neamul lui boier Negrea ne mai dau următoarele acte : 1495 ianuarie 24 ⁴⁹ ; 1495 februarie 5 ⁵⁰ ; 1496—1497 ⁵¹ ; 1503 august 8 ; 1505 februarie ; 1527 martie 15 ; 1528 martie 11 ; 1555 martie 31 ; 1570 iulie 25 ⁵². În baza acestor acte, cât și a celor menționate mai sus, ne încumetăm a da următoarea spiță a neamului Negrea. Cu toate că nu o putem considera definitivă, căci nu se bazează pe o documentare suficientă, socotim totuși că ar putea fi de ajutor altor cercetători pentru stabilirea unor date mai complete (*vezi anexa 1*).

Din această spiță reținem, pentru moment, că Toader pisarul avea patru frați : Luca preot, Nichita, Ion dascăl, Coste diac și două surori, Stanca și Elena. Mai vedem că ei descindeau din Negrea prin Cananou, — frate cu Negrilă, cu Iliș al lui Negre și cu Ana, soția boierului Vană, și prin Drăgușan, fiul lui Cananou. Tatăl lor pare să fi fost Trepăduș, care credem că va fi fost mai curând ginerele decât fiul lui Drăgușan, judecând după faptul că găsim alți Trepăduși corăzeși cu al nostru pe satele Borăle și Jevertenj, toți urmași ai lui Miroslav și ai Ilcei, din alt neam ⁵³.

Am văzut că neamul boierului Negrea se așezase, încă de foarte multă vreme în ținutul Vaslui, satele sale fiind cam împrejurul gării Stavnicului în Bârlad, unde mai găsim și astăzi Negreștii, Fundul Negrei, Todireștii, Alexeștii, Dumăștii, Munceji (unde a fost cetatea lui Duma Negrul), mărturii de peste cinci secole ale bogăției și puterii de odinioară a acestei familii.

La 24 ianuarie 1495, Toader pisar cu rudele sale își împart satele moștenite de la strămoșul lor, boier Negrea și anume : Todirenii, Liudeștii, Bărzăștii toate pe Bârlad ; Zaharna pe Nistru, satul unde a fost Zlatariul vătămanul și satul Horodiștea și unde a fost Jaza vătămanul și satul Ircovăi ⁵⁴. La 5 februarie 1495, Toader pisar cumpără de la niște veri ai săi satul Rizina, unde a fost Alexa vătăman, iar de la alte rude satul Sinașeuții pe Nistru, ambele moștenite tot de la străbunicul lor, Negrea ⁵⁵. La 24 ianuarie 1496, Ștefan cel Mare dăruiește „boierului nostru Toader, pisarul nostru“, jumătate de sat pe Bârlad, în marginea iezерului celui mare al Bârladului, ce-i în gura Gerului, anume Ciofreștii, partea cea din sus [...] Însă, în iezer în Bârlad, ce-i în gura Gerului, să aibă împreună cu dumnealui Fruntes stolnicul, amândoi a patra parte“. Partea de jos din Ciofrești o dăruiește Ștefan în aceeași zi lui Ion Fruntes stolnic. Aceasta ne arată că probabil vor fi existat legături de rudenie între Toader și Ion Fruntes ⁵⁶.

⁴⁹ DIR, 2 XV, p. 234.

⁵⁰ Ibidem, p. 238.

⁵¹ „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal“, III, 1923, p. 109.

⁵² DIR, 1/XVI, p. 30, 42, 233, 258 ; 2/XVI, p. 71, 234.

⁵³ DIR, 3/XVI, p. 279 ; 2/XVI, p. 102.

⁵⁴ DIR, 2/XV, p. 234.

⁵⁵ Ibidem, p. 238.

⁵⁶ Ibidem, p. 254.

În 1496—1497⁵⁷, nepoții lui Alexa își împart Alexeștii, sat în hotar cu Negreștii (Vaslui). Ghibănescu dă aci ca copii ai lui Negrea, întemeietorul satului Negrești, pe : Mihul, Marina, Alexa și un X, adăugând că : „dintr-un urmaș necunoscut al lui Mihul, frate cu Alexa, se trag : Luca, Nechita, Coste și Toader, acești doi de pe urmă vestiții dieci ai lui Ștefan cel Mare”. Această încrengătură este greșită. Din actul din 1495 ianuarie 24 știm că Mihul nu era fiul lui Negrea ci al lui Cananou ; de aceea, am preferat spița arătată în anexă, fără însă a o putea da ca definitivă. La 17 februarie 1502, Toader pisar cumpără de la Marușca și Stanca, fiicele Nastei, nepoate lui Costea Stravici un sat pe Bârlad, anume Mălineștii la Stejarul Frumos. Pe dosul acestui act găsim scris în slavonește și contemporan : „pan Toader al doilea logofăt”⁵⁸. S-ar părea, deci, că la acea dată Toader era deja logofăt al doilea. Acest titlu i se dă, de altfel, oficial într-un act din 1503 august 8, când Ștefan cel Mare confirmă că : „dumnealui Toader logofăt au vinit înaintea domniei mele [...] și a dat frăține-său preutului Luchi și surorilor Stanca și nepoatii Safti, fetii Elenii, satul cel cumpărat, anume Mălineștii pe apa Bârladului, lângă Stejarul Frumos”. Aceștia îi dau în schimb părțile lor din Todirești și Jurcovții, de asemenea pe apa Bârladului. Faptul că Tăutul logofăt este acel care leagă pecetea pe act ne indică că Toader nu era decât logofăt al doilea în 1503⁵⁹.

În primii ani de domnie ai lui Bogdan Orbul nu mai găsim acte scrise de Toader pisar. Întrucât, însă, întreg divanul rămâne neschimbat, este de presupus că aceasta se datorește numărului mic de acte ce ne-au rămas din acea epocă, și nu unor schimbări în cancelaria domnească.

De altfel, vedem că în 1505 luna februarie⁶⁰, Bogdan vodă întărește „slugii noastre, credinciosului nostru, pan Toader, pisarul nostru” cumpărătura unui sat, Baloșești pe Bârlad, la gura Stavnicului, de la verii lui, Saulea, și frații acestuia, Ivan și Nistor, fiii Nastei, nepoții lui Sima Rugiră, ocină după străbunul lor, pan Negrea”. Și aci găsim scris contemporan pe verso : „pan Toader al doilea logofăt pe Baloșești, pe Bârlad”. Faptul că el nu mai apare ca pisar în actele, puțin numeroase de altfel, pe care le avem pentru anii următori, nu înseamnă că el va fi fost îndepărtat din preajma tronului. Termenii în care vorbesc de el atât Bogdan cât și Ștefăniță și Petru Rareș, înlătură orice ipoteză a unei dizgrațieri. Probabil, însă, că în calitate de logofăt al doilea avea alte atribuții, sau că actele scrise de el nu ne vor fi ajuns nouă, ceea ce nu ar avea nimic surprinzător considerând că nu avem deloc documente din anii 1504, 1509, 1511, 1512, și numai foarte puține din anii intermediari.

De abia în 1513 martie 5 apare un scriitor de acte Fădor pisar, mare logofăt fiind Isac, care îl înlocuise pe Tăutul⁶¹. (Acesta întocmește ultimul său act la 21 septembrie 1510⁶² și moare în 1511.) Atât Ghi-

⁵⁷ „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal”, cit., p. 109.

⁵⁸ DIR, I, XVI, p. 8.

⁵⁹ Ibidem, p. 30.

⁶⁰ Ibidem, p. 42.

⁶¹ Ibidem, p. 86.

⁶² Ibidem, p. 83.

bănescu⁶³, cât și Costăchescu⁶⁴ și Coriolan⁶⁵ sunt de părere că acest Fădor din 1513 martie 5, scriind apoi acte la 1514 decembrie 8, la 1515 aprilie 20, decembrie 21 și, în fine, la 1516 decembrie 10⁶⁶, este identic cu Toader pisarul lui Ștefan cel Mare, urmaș al lui Negre. Acest punct de vedere presupune o continuitate în funcție la care ne puteam aștepta, având în vedere legăturile lui Toader cu Mușatinii.

Se prezintă, însă, câteva nedumeriri care ne împiedică să fim de aceeași părere. Prima este aceea a numelui : de ce Toader pisarul lui Ștefan cel Mare și-ar fi schimbat numele în Fădor între 1513 și 1516, ca să reapară apoi tot ca Toader în funcția de pârcălab de Novograd, apoi ca Toader mare logofăt, după cum vom vedea mai jos ? A doua nedumerire este că în actul din 10 decembrie 1516, scris de Fădor la Hârlău, cu prilejul unei împărțiri de ocine între fetele lui Hărman pârcălabul, apare printre martori și un Toader pârcălab de Cetatea Nouă. Acest Toader, după cum vom arăta, este identic cu Toader pisarul lui Ștefan cel Mare, urmașul lui Negrea. Or, nu se poate concepe ca să fi scris actul, semnând Fădor, ca apoi să se „autociteze” în el ca martor sub numele de Toader, pârcălab de Roman.

În fine, din examenul atent a trei documente originale, așezate unul lângă altul, toate aflătoare la Arhivele Statului din București, și anume acel din 1503 septembrie 30, scris de Toader la Suceava⁶⁷ ; acel din 1516 decembrie 10, scris de Fădor la Hârlău⁶⁸ și acel din 1516 decembrie 10, scris de Ivanco diac la Hârlău⁶⁹ se poate vedea, cu toată standardizarea caligrafică uimitoare a acelor timpuri, că avem a face, după toate probabilitățile, cu trei scrisuri diferite, deși foarte asemănătoare. Deosebirea apare mai ales în „aruncăturile” dintre rânduri. O expertiză grafologică ne-ar da cuvântul hotărâtor. Astfel, de pildă, ar trebui comparate scrisurile de pe următoarele acte :

1503 februarie 2 (Ac. Rom., Fotografii V/57 ; 1503 sept. 30 (Arh. Stat. Buc., M-rea Neamț, XXIV/4) ; 1503 oct. 6 (Ac. Rom., Fotografii XXIII, 95),

cu acele din :

1513 martie 5 (Arh. Stat. Buc. Peceți nr. 148) ; 1514 dec. 8 (Ac. Rom., Peceți nr. 138) ; 1515 dec. 21 (Ac. Rom., XCV/9) ; și 1516 dec. 10 (Arh. Stat. Buc. Peceți nr. 216).

Pentru moment, nu ni se pare verosimil ca Toader pârcălabul de Roman și Fădor pisarul, care apar în același act, să fie una și aceeași persoană. De aceea, înclinăm a crede, până la proba contrarie, că Fădor pisarul din 1513—1516 nu este identic cu pisarul Toader dintre 1484 — 1503*.

⁶³ Gh. Ghibănescu, în *Uricariul*, XVIII, Iași, 1892, p. 528.

⁶⁴ M. Costăchescu, *Documente Bogdan*, p. 14.

⁶⁵ G. Coriolan, *op. cit.*

⁶⁶ *DIR*, I/XVI, p. 90, 97, 99, 104.

⁶⁷ Arh. St. București, M-rea Neamț, XXIV/4.

⁶⁸ Arh. St. București, Peceți, nr. 216.

⁶⁹ Arh. St. București, Peceți, nr. 255.

* Astăzi putem afirma că Fădor pisarul din 1513—1516 nu este totuna cu Toader Bubuiug, ci că el este fiul lui Borcea și al Anei. El apare în 1531 martie, ca Borcescul pisar.

E drept că mai găsim un act din 1514 decembrie 21⁷⁰, scris de un Toader pisar, la interval de numai 13 zile de unul scris tot la Suceava, la 8 decembrie, de Fădor. Acest fapt ar putea fi interpretat ca constituind o dovadă că Toader și Fădor sunt identici. Dar, pe de o parte, actul din 1514 este redat de Bălan după o copie germană din Wickenhauser (*Woronetz und Putna*) în care numele pisarului putea ușor să fi fost greșit transcris din slavonește și ca atare nu i se poate da prea multă importanță. Pe de altă parte, se întâmplă foarte des ca acte din aceeași localitate și din aceeași zi să fie scrise de pisari diferiți, ca de pildă acele din 10 decembrie 1516, ambele scrise din Hârlău, unul de Fădor, altul de Ivanco. S-ar putea, deci, tot atât de bine, să avem a face, la 21 decembrie 1514, cu o reapariție a lui Toader pisarul dintre 1484—1503, cât s-ar putea să fie și de data aceasta tot Fădor din 8 decembrie 1514 greșit transcris în Toader pe copia germană.

Oricum ar sta lucrurile, rămâne sigur, și aceasta o vom dovedi în cele ce urmează, că Toader pisarul din 1484—1503 și citat în 1503 februarie ca urmașul lui Negrea, este aceeași persoană cu Toader, care figurează cu începere din 1516 decembrie 10 și până la 25 martie 1523 ca pârcălab de Cetatea Nouă.

TOADER PÂRCĂLAB DE CETATEA NOUĂ (1516—1523). Înaintat din logofăt al doilea la rangul de pârcălab de Roman, Toader apare în noul său post alături de Petrică sub Bogdan voievod în 1516, la 10 decembrie⁷¹, apoi în 1517, la 17 ianuarie⁷².

După moartea lui Bogdan și ungerea lui Ștefăniță ca domn al Moldovei de către mitropolitul Teoctist la, Suceava, în ziua de 22 aprilie 1517, găsim pe Toader tot pârcălab de Roman într-un divan neschimbat, în fruntea căruia apare doar Isac ca boier nou ; și anume la : 1517 octombrie 7, 8⁷³ ; noiembrie 9⁷⁴ ; decembrie 15 ; 1518 ianuarie 22, 23, 28, 30 ; februarie 20 ; martie 24 ; aprilie 21, 22, 23⁷⁵.

Din cauza pregătirilor de război cu tătarii, care duc la izbânda de la Ștefănești, la 9 august, nu mai avem acte de divan până în toamnă, când îl regăsim pe Toader tot pârcălab de Roman, la 9 noiembrie, apoi în decembrie 20, 26, 31 ; în 1519 la 9 ianuarie, 28 aprilie, iunie 4, 23, 25, 27, 30⁷⁶, octombrie 7⁷⁷, decembrie 27 ; apoi în 1520 ianuarie 4, 7, februarie 12, aprilie 21, 23, 24, iulie 15, 16, 28, august 21, octombrie 6 ; 1521 aprilie 20, iunie 1, 3, 4, 5 ; 1522 ianuarie 29, februarie 4, martie 10, martie — iulie 26, iunie 2, 24, 25, 26, 27, 30, iulie 2, 4, 12, octombrie 29 ; 1523 ianuarie 4, 8⁷⁸. Toader apare apoi singur ca pârcălab de Cetatea Nouă la 15 și 25 martie 1523⁷⁹, Petrică trecând portar de Suceava în locul lui Luca Arbore, rămas în divan fără titlu

⁷⁰ T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, Cernăuți, 1933, p. 5.

⁷¹ *DIR*, 1/XVI, p. 102—105.

⁷² *Ibidem*, p. 108.

⁷³ *Ibidem*, p. 108—110.

⁷⁴ *Uricariul*, XVIII, p. 482.

⁷⁵ *DIR*, 1/XVI, p. 115, 117, 119, 120, 121, 122, 124 și 127.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 128, 129, 131, 134, 137, 138, 141, 143, 145, 147, 148.

⁷⁷ T. Bălan, *Documente bucovinene*, II, Cernăuți, 1934, p. 2.

⁷⁸ *DIR*, cit., p. 153—217.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 219, 220.

Și în timpul părcălăbiei sale, Toader se bucură de încrederea și considerația domnilor. După Bogdan vodă, vedem și pe fiul acestuia, Ștefăniță, dăruindu-i moșii. Astfel, la 22 aprilie 1518, el întărește lui „pan Toader părcălab de Cetatea Nouă, de la noi, în țara noastră Moldova, dania și întărirea părintelui domniei mele Bogdan voievod, trei locuri de pustie, un loc de Bâc, pe partea de dincolo a Bâcului, între Drăgan și între Purcel, alt loc pe Cahov mai jos de Troian, la Fântâna Marc, al treilea loc la capătul de jos al Beleei și cu iezercanele care sunt în același hotar, însă afară de Beleoia și de Chiciți. Și, de asemenea un sat pe Sânta, anume Feredeiani, acest sat pe care el l-a cumpărat [...] de la Mărica, fiica Vasutcăi, nepoata lui Petru spătar [...] și un sat pe Cozancea, anume Corcești, acest sat pe care el l-a cumpărat de la Zoica și de la sora ei Varvara, fiicele lui Sima Corcea [...]”⁸⁰.

La 1 iulie 1519, Ștefăniță îl miluiește din nou cu „unu locu din pustia, la Cahov, pe amândouă părțile de Cahovu, mai sus de Chicera, unde să apropia drumulu celu mare cătră Cahovu, ca să-și facă acolo satu și locu de moară în Cahovu”. Totodată, întărește vânzările făcute de Anușca și Stanca, fetele Marinii, nepoatele lui Oană Limbădulce, „boiarului Toader părcălab de la Cetatea Nco, un sat Tocianii peste Prut, unde au fostu Borzea, și vânzarea făcută de Vlașinu și frate-său Danciu tot lui Toader părcălab, un sat Luciani peste Prut”. La 10 martie 1522, Ștefăniță întărește vânzarea făcută de Mihul Cărlig și surorile lui, Neacșa și Stanca, copiii Anușcăi, fiica Ilinei, nepoata Balicioaiei, a unei bucăți de sat din Ruși la Cobile, anume Cutul, „credinciosului nostru, pan Toader părcălab de Cetatea Nouă”⁸¹.

Am citat actele de mai sus mai pe larg, întrucât sunt foarte importante pentru stabilirea carierei lui Toader. Am văzut că ultima dată când apare ca părcălab de Roman este la 25 martie 1523.

În anul 1523, intervine răscoala boierilor în contra lui Ștefăniță. Acest episod din istoria Moldovei a fost descris de istoricii noștri în diverse feluri. Așa, de pildă, I. Minea în studiul său intitulat *Complotul boieresc în contra lui Ștefăniță voievod*⁸² și H. I. Ursu în *Domnia lui Ștefăniță voievod*⁸³.

Ne vom ocupa aci de evenimentele anului 1523 numai întrucât ne-ar putea folosi la identificarea diversilor Toaderi. De altfel, considerăm că orice încercare de sinteză mai amplă și mai profundă a răscoalei din 1523, în baza documentării folosite până astăzi, ar rămâne tot neconcludentă și prematură. Neconcludentă, pentru că materialul documentar este încă insuficient, din surse indirecte și, deci, subiective, ca rapoarte, scrisori, cronici etc., de unde și diversitatea părerilor exprimate. Ureche, de pildă, ca reprezentant al clasei boierești, condamnă pe Ștefăniță în această împrejurare ca pe un „om mănios și pre lesne vărsător de

⁸⁰ *Ibidem*, p. 125.

⁸¹ *Ibidem*, p. 150 și 194.

⁸² I. Minea, *Complotul boieresc în contra lui Ștefăniță vodă*, în „Cercetări Istoric”, IV 2, 1928, p. 188—219.

⁸³ Horia I. Ursu, *Ștefăniță voievod*, cit., p. 63—80.

sânge”⁸⁴; în schimb, Macarie, cronicarul lui Petru Rareș, acuză pe boieri de „nesațiu, izvorul zavistiei și vrăjmășiei crunte”⁸⁵. Pe de altă parte, informatorii străini privesc evenimentele din afară și, bine înțeles, prin prisma propriilor interese. Este evident că interpretarea coroborativă a unor asemenea informații, după atâtea secole, în mod static și abstract, aplicând trecutului măsura prezentului, nu poate duce la adevărul obiectiv. Prematură, fiindcă tocmai într-un asemenea caz trebuiau mai întâi lămurite acele mărunte „lucruri din lăuntru”, care duc la ivirea evenimentelor majore. Răzvrătirea unora, credința altora, prăbușirea celor dintâi, ridicarea celor din urmă, pot să pară multora cauze și efecte. De fapt, însă, în șiraua neîntreruptă a reacțiilor omenești, ele sunt, pe rând, și una și alta, ca orice modificări în raporturile dintre oameni, din care cresc ca ciupercile: interesele și resentimentele personale, locale, de familie, de castă, de partidă, de rasă; toate acele potențiale latente care, la un moment dat, pun în mișcare actorii, în această aprigă tragedie, ca în atâtea altele.

Asemenea conflicte în esența lucrurilor găsim în miile de documente particulare. Până la prelucrarea sistematică a acestor informații interne, ne vom mărgini doar a înșira datele mai importante ale răscoalei din 1523. Deja, prin 1522, interveniseră neînțelegeri între Ștefăniță și parte din boieri. Vedem că unii se refugiaseră încă din 1522 în Polonia, ca boierii Isac și Cârlan, a căror extrădare o cere Ștefăniță lui Sigismund, regele Poloniei⁸⁶. Schimbările în divan încep, însă, numai în 1523. Astfel, aflăm că între ianuarie 8 și martie 15, Luca Arbore care era portar de Suceava la 8 ianuarie, este trecut fără titlu la 15 martie, în locul lui figurînd ca portar Petrică, fostul părcălab de Roman. În locul lui Talabă trece Toader părcălab de Hotin, Talabă rămânând boier fără titlu în divan. În schimb, Cozma Șarpe, care figura ca postelnic în actul din 8 ianuarie, nu mai apare deloc la 15 martie. Știm că pe la 20 martie el ajunge ca refugiat politic în Polonia. În aprilie, Ștefăniță taie pe Arbore, împreună cu fiii lui, Toader și Nichita, în curțile domnești de la Hârlău. Numeroși boieri înspăimântați fug în Polonia. Urmează tratative pentru extrădarea lor între Ștefăniță și Sigismund. Regele Poloniei trimite pe episcopul de Camenița să intervie pe lângă Ștefăniță, cerând ca boierii refugiați să fie iertați. Dar Ștefăniță nu numai că nu-i iartă, ci, contrar uzanțelor, reține și pe solul regelui⁸⁷. Boierii din țară, cu ajutorul celor refugiați, și, probabil, și cu acela (pe sub mână) al polonezilor, caută în toamna anului 1523 să răstoarne pe Ștefăniță. Ei sunt însă bătuți în ziua de 7 septembrie⁸⁸. Unii cad în bătălie, între care probabil Cozma Șarpe; alții, ca Costea părcălab de Neamț, Sima vistier, Ivașco logofăt și Șteful sunt prinși și executați la Roman, probabil împreună cu Săcuian paharnicul; ceilalți iau din nou drumul pribegiei. Astfel, găsim deja la 20 septembrie o parte din ei la Brașov, apoi alții la Bistrița, alții mai târziu în Polonia. Dar „puțini dintre dâșii căpătară mai

⁸⁴ *Letopisețul lui Ureche*, în ed. cit.

⁸⁵ *Cronica lui Macarie*, ed. I. Bogdan.

⁸⁶ *Acta Tomiciana*, VI, p. 24.

⁸⁷ Hurmuzaki—Jorga, *Documente*, XV, 1, p. 574.

⁸⁸ *Letopisețul lui Ureche*, ed. cit., p. 92.

târziu locurile lor ; mai toți muriră în țări străine, după voința dumnezeiască⁸⁹. Nu mai apar în Moldova : Ioanăș șetrar, Maxim Udrea, Sima comis, Petru Cărăbăț, Ion Păstrăv, Ivenco pisar, Gliga Arbore, Ioan Crasneș, Văscan nepot de frate al lui Șarpe, Toader (?), Tăutul fiul lui Pătrașcu Tăutul și alții. În ceea ce privește pe Trotușan, știm dintr-o scrisoare din 9 noiembrie 1523 că fusese închis, apoi mazilit, de Ștefăniță⁹⁰. El reappare de-abia la 22 august 1530⁹¹, al doilea în capul divanului sub Petru Rareș, ceea ce înseamnă că scăpase din viforita anului 1523 și chiar că fusese iertat de Rareș, întrucât în 1531 acesta îi reîntărește toate satele și vîile sale⁹². Vom vedea mai jos că el nu a știut să aprecieze gestul voievodului deoarece a fost printre primii boieri care l-au părăsit în toamna anului 1538.

Primul divan pe care îl cunoaștem după răscoală este acel din 10 aprilie 1524⁹³. Comparând cu divanurile anului 1523 lipsesc 13 boieri : Trotușan logofăt, Isac, Petre vornic, Luca Arbore, Toader pârcălab de Hotin, Condre și Coste pârcălabi de Neamț, Eremia vistier, Șarpe postelnic, Săcuian pâharnic, Stârcea stolnic, Cățelean comis, toți aceștia dintre răzvrățiți. Lipsește și Petrică, noul portar de Suceava, dar se pare că acesta a căzut luptând în contra turcilor la Tărășăuți, în mai-iunie ale anului, ca comandant al oștirii moldovene⁹⁴. În schimb, găsim zece boieri noi și anume : Barbovșchi și Vlad pârcălabi de Hotin ; Cârjă și Scripcă pârcălabi de Neamț ; Grozav pârcălab de Roman (viitorul învingător de la Feldioara) ; Huru spătar, Liciu postelnic, Felea ceașnic, Zbiera stolnic și Hărsu comis. Singuri rămân dintre boierii divanurilor din 1522—1523 : Hrană, trecut vornic în locul lui Petre, Negrilă, Grincovici, Talabă, toți trei fără titlu, și Toader fostul pârcălab de Cetatea Nouă, care acum trece mare logofăt în locul lui Trotușan. Acești cinci boieri, după cum am văzut, rămăseseră credincioși lui Ștefăniță în greaua cumpănă a anului 1523. Ne întrebăm care vor fi fost motivele reale care s-au cristalizat în diversele atitudini politice de mai sus. Faptul că găsim reprezentanți de-ai marii boierimi latifundiare în ambele tabere pare să infirme părerea unora dintre istoricii noștri care au văzut în evenimentele din 1523 o răbufnire a nemulțumirii vechii boierimi feudale față de ridicarea unei noi boierimi de curte.

TOADER MARE LOGOFĂT (1523—1535). Se poate presupune că Toader, în calitate de pârcălab de Roman, va fi jucat un rol important în reprimarea răscoalei, mai ales dacă ținem seama că executarea boierilor prinși în bătălia din septembrie a avut loc tocmai la Roman, în împrejurimile căruia trebuie să se fi dat lupta. Este mai mult ca sigur că el a luat personal parte la ea, atât ca pârcălab-comandant al unui pâlc de oaste, cât și ca partizan devotat al lui Ștefăniță. Credința lui este cu atât mai meritorie cu cât în rândurile boierilor răzvrățiți se aflau multe rude de-ale sale, ca de pildă pâharnicul Ioan-

⁸⁹ Cronica lui Macarie, ed. I. Bogdan, p. 205.

⁹⁰ Hurmuzaki—Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 574.

⁹¹ *DIR*, I XVI, p. 325.

⁹² *Ibidem*, p. 326.

⁹³ *Ibidem*, p. 221.

⁹⁴ Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 85.

chim Săcuian, cumnatul său, care a și fost executat de Ștefăniță. Soțiile lor erau surori și fiicele logofătului Ion Tăutul. Că Toader a fost de mare ajutor în această grea cumpănă putem deduce atât din faptul că el trece imediat după reprimarea răscoalei în cea mai înaltă funcție de stat, primind logofetia în locul lui Trotușan, mazilit, cât și din faptul că primele două urice date de Ștefăniță, după restabilirea situației sunt date, ambele, în beneficiul lui Toader, acum mare logofăt. Sunt, de altfel, singurele documente ce ne-au rămas din anul 1524.

Primul, greșit datat din 6964 martie 15, este mai mult ca sigur din 1524 martie 15⁹⁵. Prin el, Ștefăniță întărește „cinstului și credinciosului boiarului Toader logofăt” o parte din Dersca cumpărată de la Ion Friș și frații lui, Dan și Șandrul. Moșia fusese pe timpuri a lui Arbore, cumpărată de el și schimbată pentru Băeșești. Tot în 1524, la 10 aprilie, Ștefăniță întărește cumpărătura credinciosului său Toader logofăt, de la Marena și surorile ei, Magda și Anușca, fiicele lui Moga, fiul lui Fete Gotca, și, anume jumătate din sat din cătunul lui Fete Gotca, din Ruși, partea de jos. Îi mai întărește și ȝiganii pe care-i cumpărase Toader în Țara Ungurească; de asemenea, ȝiganii lui Ivanco logofăt, pe care acesta îi pierduse în hielenie⁹⁶. Acest Ivanco este pisarul Ivanco Dobrulovici, fiul marelui logofăt Dobrul de pe timpul lui Ștefan cel Mare. Ultimul act ce ni s-a păstrat scris de Ivanco este acel din 1516 decembrie 10, de la Hârlău, sub Bogdan voievod⁹⁷. Totuși, încă la 4 ianuarie 1523, adică câteva luni înainte de răscoala boierilor, Ștefăniță mai vorbește de „credinciosul nostru pan Ivanco pisarul nostru, fiul lui Dobrul” cu ocazia unui schimb de moșii⁹⁸. Vedem că Ivanco, în 1524, ca și Toader, în 1503, avea funcția de pisar, dar totodată rangul de logofăt, probabil al doilea sau al treilea. Știm că Ivanco a pribegit apoi prin Polonia.

În primele două documente din 1524, citate mai sus, vedem că logofătul nu lipește personal pecetea, aceasta probabil întrucât el însuși era beneficiarul întăriturii. Din 1525 înainte, cariera lui Toader se poate urmări ușor. El apare în funcția sa de mare logofăt în 1525, fără dată; 1525 februarie 12, august 26 și septembrie 9⁹⁹. Acestea sunt, de altfel, singurele acte pe care le posedăm din anul 1525. Acel din 9 septembrie este ultimul act pe care-l avem de la Ștefăniță. Pentru 1526 ne lipsesc documente, probabil din cauza campaniilor în primăvara și toamna acestui an în contra lui Radu de la Afumați, iar apoi a bolii contractate de Ștefăniță în cursul lor. Putem, însă, lua drept sigur că Toader a rămas mare logofăt până la moartea lui Ștefăniță în 1527, la 14 ianuarie¹⁰⁰.

Încrederea și aprecierea de care se bucura Toader pe lângă domnul său se pot deduce din misiunile foarte importante cu care a fost însărcinat. Astfel, îl găsim la 30 martie 1525 la Buda, trimis în solie

⁹⁵ DIR, 1/XVI, p. 221.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 222.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 106.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 216.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 223, 225, 226, 227.

¹⁰⁰ *Letopiseșul* lui Ureche, ed. cit., p. 94.

de Ștefăniță pe lângă Ludovic al II-lea al Ungariei și Boemiei. Din registrul de cheltuieli al regelui se constată că s-au plătit la 30 și 31 martie lui Antonie paharnic „dispensatorul lui Theodor, solului domnului voievod al Moldovei” pentru întreținerea suitei și cailor, odată 10 florini, apoi 20 de florini¹⁰¹. La 1 aprilie, se plătesc alți 20 de florini, la 4 aprilie 20 de florini, la 6 aprilie 60 de florini, la 8 aprilie 40 de florini, la 10 aprilie 20 de florini, la 11 aprilie 20 de florini. La 13 aprilie cardinalul campeggiu scrie din Buda secretarului papal că *oratorii* (solii) voievodului din Moldova se află la Buda¹⁰². Horia I. Ursu¹⁰³ spune cu privire la această misiune că : „În acest scop pleacă la Buda, ca trimis al lui Ștefăniță la începutul anului 1525, Antonie paharnicul și boierul Theodor”, dând astfel oarecum precădere lui Antonie în această solie. Ne închipuim că Ursu face aceasta pentru că Antonie este citat cu dregătoria lui de paharnic, în timp ce Toader se citează numai ca boier. Credem că greșește. Principial, pentru că dregătoria la acea epocă nu avea pe departe importanța boieriei ; astfel, vedem de obicei în capul divanului boierii cei mai de seamă fără nici un titlu. În speță, pentru că Antonie nu era mare paharnic, în care dregătorie îl știm pe Felea în 1525¹⁰⁴, ci cel mult paharnic al doilea sau al treilea. Dar chiar de ar fi fost mare ceașnic, acesta nu venea nici într-un caz înaintea marelui logofăt, ci tocmai spre coada divanului. De altfel, din înseși textele citate mai sus, în care se spune că Antonie era „dispensatorul” lui Toader, „oratorii domini Wayde Moldaviensis”, cât și din faptul că i se făceau lui plățile de întreținere a suitei și cailor logofătului, se poate vedea că Antonie nu era decât un boiernaș mai mic, probabil paharnic al doilea sau al treilea, și un fel de secretar al lui Toader. Solul domnului Moldovei a fost sigur Toader marele logofăt.

Aceasta își termină misiunea cu bine la 13 aprilie, când i se grațifică din partea regelui 100 de florini, iar interpretului său, 10. Totodată, se dau 6 florini unei călăuze care trebuia să conducă pe Toader cu suita sa, până la fluviul „Ticie”¹⁰⁵. Misiunea lui Toader era de natură foarte delicată. Pe de o parte, el urma să previe pe regele Ungariei de pericolul turcesc și de pregătirile ce se făceau pentru invadarea Ungariei, pregătiri care au dus, de altfel, la dezastrul de la Mohaci, în ziua de 28 august 1526, când tânărul rege își pierde și tronul și viața. Pe de altă parte, trebuia să evite periclitarea relațiilor lui Ștefăniță cu turcii, care prea bune nu puteau fi, după bătălia de la Tărășăuți din mai 1524, când le adusese o gravă înfrângere.

Mai mulți istorici, între care și Horia I. Ursu, în studiul asupra domniei lui Ștefăniță voievod, cată să atribuie meritul acelei „politici de prudență, care nu exclude însă demnitatea” și „care va păstra Moldova intactă în marea dramă care a însemnat sfârșitul Ungariei”¹⁰⁶,

¹⁰¹ Hurmuzaki, *Documente*, II, 3, p. 516.

¹⁰² *Ibidem*, p. 497.

¹⁰³ Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 96.

¹⁰⁴ Gh. Ghibănescu, *Divanurile domnești...*, cit., p. 12.

¹⁰⁵ Hurmuzaki, *Documente*, II, 3, p. 518.

¹⁰⁶ Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 89.

lui Ștefăniță. Nu putem fi de acord cu această pioasă recunoaștere a unor calități politice excepționale, moștenite de la marele bunic, Ștefan. Pe de o parte, nu se pot contesta o experiență și o valoare deosebită unui divan în care figurau încă mulți sfetnici de frunte de-ai lui Ștefan cel Mare, ca Luca Arbore, Șandru, Negrilă, Toader (fostul pisar), alături de dregătorii de încredere ai lui Bogdan vodă ca Hrană, Grincovici, Talabă și de talente ca ale lui Luca Cârje, sau de virtuți ca ale lui Petru Cărăbăț. E puțin probabil ca un asemenea divan să fi fost pus în umbră de maturitatea politică și capacitatea diplomatică a unui copilandru, oricare ar fi fost moștenirea sa. Pe de altă parte, nu se pot atribui unor asemenea personalități, care dăduseră probe de credință și destoinicie sub patru domni, sentimente contrarii intereselor țării, mai ales când era vorba de însăși existența ei, căci aceasta ar fi implicat o dorință de sinucidere a boierimii pe care nu o putea avea.

De altfel, desfășurarea evenimentelor ne arată clar că acea politică cumpătată și totuși fermă care a împiedicat ca Moldova să fie și ea târâtă în dezastrul de la Mohaci luase naștere încă de pe timpul când Ștefăniță era copil, iar divanul încă condus efectiv de Luca Arbore. Această politică nu a fost modificată decât după tăierea portarului de Suceava, și tocmai prin câteva acțiuni necugetate ale lui Ștefăniță, pornite din simple resentimente personale, și care numai spre binele țării nu puteau fi. Ne gândim în special la cele două incursiuni ale lui Ștefăniță în Muntenia din începutul și sfârșitul anului 1526, când „s-au sculat Ștefan voievod cu mânia și cu toată puterea sa împotriva lui Radul voievodul Munteniei”¹⁰⁷, „semețindu-se [...] pentru vâlțva ce-i mergea cu noroc în războaie”¹⁰⁸, ca să se răzbune pe Radu de la Afumați, pentru că acesta luase în căsătorie pe Ruxandra, fata mai mică dar mai frumoasă a lui Neagoe Basarab, rămânându-i în schimb Stana, pe care de altfel o și ia până la sfârșit. Horia I. Ursu caută să dea acestui episod o înfățișare mai avantajoasă nepotului lui Ștefan cel Mare, spunând că Neagoe Basarab, pe când trăia, făgăduise pe una din cele două fiice ale sale lui Ștefăniță „pe care ar fi voit s-o aleagă”, și că faptul că Radu a ales la 14 ianuarie 1526 pe Ruxandra, în timp ce Ștefăniță se bătea cu tătarii ar fi constituit „o nedreptate potrivnică învoielii de la început” și că „era greu pentru el să accepte o iignire făcută de un principe vecin”¹⁰⁹. Chiar dacă ar fi adevărat că Neagoe îi promisese întâietatea alegerii odată Neagoe mort fără ca Ștefăniță să fi făcut uz de această favoare, este evident că Radu, care nu fusese parte la învoială, nu avea nici un motiv să aștepte hotărârea lui Ștefăniță. De altfel, turcii îi nuseseră în vedere să se căsătorească cât mai neîntârziat cu una din fetele lui Neagoe; în caz contrar, boierii săi amenințau că-l vor alunga. Pe de altă parte, Zápolva, în grija căruia erau fetele, nusesse în vedere ziua alegerii și lui Ștefăniță: acesta însă trimisese soli, spunând că nu poate veni și cerând amânarea alegerii. Oricum ar fi, Radu nu era vinovat cu nimic. Faptul că Ștefăniță, în

¹⁰⁷ *Letopisețul lui Azarie*, ed. I. Bogdan, p. 135.

¹⁰⁸ *Letopisețul lui Ureche*, ed. cit., p. 94.

¹⁰⁹ Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 92.

târziu locurile lor ; mai toți muriră în țări străine, după voința dumnezeiască⁸⁹. Nu mai apar în Moldova : Ioanăș șetrar, Maxim Udrea, Sima comis, Petru Cărăbăț, Ion Păstrăv, Ivenco pisar, Gliga Arbore, Ioan Crasneș, Văscan nepot de frate al lui Șarpe, Toader (?), Tăutul fiul lui Pătrașcu Tăutul și alții. În ceea ce privește pe Trotușan, știm dintr-o scrisoare din 9 noiembrie 1523 că fusese închis, apoi mazilit, de Ștefăniță⁹⁰. El re apare de-abia la 22 august 1530⁹¹, al doilea în capul divanului sub Petru Rareș, ceea ce înseamnă că scăpase din viforita anului 1523 și chiar că fusese iertat de Rareș, întrucât în 1531 acesta îi reîntărește toate satele și vîile sale⁹². Vom vedea mai jos că el nu a știut să aprecieze gestul voievodului deoarece a fost printre primii boieri care l-au părăsit în toamna anului 1538.

Primul divan pe care îl cunoaștem după răscoală este acel din 10 aprilie 1524⁹³. Comparând cu divanurile anului 1523 lipsesc 13 boieri : Trotușan logofăt, Isac, Petre vornic, Luca Arbore, Toader pîrcălab de Hotin, Condre și Coste pîrcălabi de Neamț, Eremia vistier, Șarpe postelnic, Săcuian pîharnic, Stârcea stolnic, Cățelean comis, toți aceștia dintre răzvrățiți. Lipsește și Petrică, noul portar de Suceava, dar se pare că acesta a căzut luptând în contra turcilor la Tărășăuți, în mai-iunie ale anului, ca comandant al oștirii moldovene⁹⁴. În schimb, găsim zece boieri noi și anume : Barbovșchi și Vlad pîrcălabi de Hotin ; Cîrjă și Scripcă pîrcălabi de Neamț ; Grozav pîrcălab de Roman (viitorul învingător de la Feldioara) ; Huru spătar, Liciu postelnic, Felea ceașnic, Zbăirea stolnic și Hărsu comis. Singuri rămân dintre boierii divanurilor din 1522—1523 : Hrană, trecut vornic în locul lui Petre, Negrilă, Grincovici, Talabă, toți trei fără titlu, și Toader fostul pîrcălab de Cetatea Nouă, care acum trece mare logofăt în locul lui Trotușan. Acești cinci boieri, după cum am văzut, rămăseseră credincioși lui Ștefăniță în greaua cumpănă a anului 1523. Ne întrebăm care vor fi fost motivele reale care s-au cristalizat în diversele atitudini politice de mai sus. Faptul că găsim reprezentanți de-ai marii boierimi latifundiare în ambele tabere pare să infirme părerea unora dintre istoricii noștri care au văzut în evenimentele din 1523 o răbufnire a nemulțumirii vechii boierimi feudale față de ridicarea unei noi boierimi de curte.

TOADER MARE LOGOFĂT (1523—1535). Se poate presupune că Toader, în calitatea sa de pîrcălab de Roman, va fi jucat un rol important în reprimarea răscoalei, mai ales dacă ținem seama că executarea boierilor prinși în bătălia din septembrie a avut loc tocmai la Roman, în împrejurimile căruia trebuie să se fi dat lupta. Este mai mult ca sigur că el a luat personal parte la ea, atât ca pîrcălab-comandant al unui pîlc de oaste, cât și ca partizan devotat al lui Ștefăniță. Credința lui este cu atât mai meritorie cu cât în rândurile boierilor răzvrățiți se aflau multe rude de-ale sale, ca de pildă pîharnicul Ioa-

⁸⁹ Cronica lui Macarie, ed. I. Bogdan, p. 205.

⁹⁰ Hurmuzaki—Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 574.

⁹¹ *DIR*, I XVI, p. 325.

⁹² *Ibidem*, p. 326.

⁹³ *Ibidem*, p. 221.

⁹⁴ Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 85.

chim Săcuian, cumnatul său, care a și fost executat de Ștefăniță. Soțiile lor erau surori și fiicele logofătului Ion Tăutul. Că Toader a fost de mare ajutor în această grea cumpănă putem deduce atât din faptul că el trece imediat după reprimarea răscoalei în cea mai înaltă funcție de stat, primind logofeția în locul lui Trotușan, mazilit, cât și din faptul că primele două urice date de Ștefăniță, după restabilirea situației sunt date, ambele, în beneficiul lui Toader, acum mare logofăt. Sunt, de altfel, singurele documente ce ne-au rămas din anul 1524.

Primul, greșit datat din 6964 martie 15, este mai mult ca sigur din 1524 martie 15⁹⁵. Prin el, Ștefăniță întărește „cinstului și credinciosului boiarului Toader logofăt” o parte din Dersca cumpărată de la Ion Friș și frații lui, Dan și Șandru. Moșia fusese pe timpuri a lui Arbore, cumpărată de el și schimbată pentru Băeșești. Tot în 1524, la 10 aprilie, Ștefăniță întărește cumpărătura credinciosului său Toader logofăt, de la Marena și surorile ei, Magda și Anușca, fiicele lui Moga, fiul lui Fete Gotca, și, anume jumătate din sat din cătunul lui Fete Gotca, din Ruși, partea de jos. Îi mai întărește și ȝiganii pe care-i cumpărase Toader în Țara Ungurească; de asemenea, ȝiganii lui Ivanco logofăt, pe care acesta îi pierduse în hicleie⁹⁶. Acest Ivanco este pisarul Ivanco Dobrulovici, fiul marelui logofăt Dobrul de pe timpul lui Ștefan cel Mare. Ultimul act ce ni s-a păstrat scris de Ivanco este acel din 1516 decembrie 10, de la Hârlău, sub Bogdan voievod⁹⁷. Totuși, încă la 4 ianuarie 1523, adică câteva luni înainte de răscoala boierilor, Ștefăniță mai vorbește de „credinciosul nostru pan Ivanco pisarul nostru, fiul lui Dobrul” cu ocazia unui schimb de moșii⁹⁸. Vedem că Ivanco, în 1524, ca și Toader, în 1503, avea funcția de pisar, dar totodată rangul de logofăt, probabil al doilea sau al treilea. Știm că Ivanco a pribegit apoi prin Polonia.

În primele două documente din 1524, citate mai sus, vedem că logofătul nu lipește personal pecetea, aceasta probabil întrucât el însuși era beneficiarul întăriturii. Din 1525 înainte, cariera lui Toader se poate urmări ușor. El apare în funcția sa de mare logofăt în 1525, fără dată; 1525 februarie 12, august 26 și septembrie 9⁹⁹. Acestea sunt, de altfel, singurele acte pe care le posedăm din anul 1525. Acel din 9 septembrie este ultimul act pe care-l avem de la Ștefăniță. Pentru 1526 ne lipsesc documente, probabil din cauza campaniilor în primăvara și toamna acestui an în contra lui Radu de la Afumați, iar apoi a bolii contractate de Ștefăniță în cursul lor. Putem, însă, lua drept sigur că Toader a rămas mare logofăt până la moartea lui Ștefăniță în 1527, la 14 ianuarie¹⁰⁰.

Încrederea și aprecierea de care se bucura Toader pe lângă domnul său se pot deduce din misiunile foarte importante cu care a fost însărcinat. Astfel, îl găsim la 30 martie 1525 la Buda, trimis în solie

⁹⁵ DIR, 1/XVI, p. 221.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 222.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 106.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 216.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 223, 225, 226, 227.

¹⁰⁰ *Letopiseșul* lui Ureche, ed. cit., p. 94.

de Ștefăniță pe lângă Ludovic al II-lea al Ungariei și Boemiei. Din registrul de cheltuieli al regelui se constată că s-au plătit la 30 și 31 martie lui Antonie paharnic „dispensatorul lui Theodor, solului domnului voievod al Moldovei” pentru întreținerea suitei și cailor, odată 10 florini, apoi 20 de florini¹⁰¹. La 1 aprilie, se plătesc alți 20 de florini, la 4 aprilie 20 de florini, la 6 aprilie 60 de florini, la 8 aprilie 40 de florini, la 10 aprilie 20 de florini, la 11 aprilie 20 de florini. La 13 aprilie cardinalul campeggiu scrie din Buda secretarului papal că *oratorii* (solii) voievodului din Moldova se află la Buda¹⁰². Horia I. Ursu¹⁰³ spune cu privire la această misiune că : „În acest scop pleacă la Buda, ca trimis al lui Ștefăniță la începutul anului 1525, Antonie paharnicul și boierul Theodor”, dând astfel oarecum precădere lui Antonie în această solie. Ne închipuim că Ursu face aceasta pentru că Antonie este citat cu dregătoria lui de paharnic, în timp ce Toader se citează numai ca boier. Credem că greșește. Principial, pentru că dregătoria la acea epocă nu avea pe departe importanța boieriei ; astfel, vedem de obicei în capul divanului boierii cei mai de seamă fără nici un titlu. În speță, pentru că Antonie nu era mare paharnic, în care dregătorie îl știm pe Felea în 1525¹⁰⁴, ci cel mult paharnic al doilea sau al treilea. Dar chiar de ar fi fost mare ceașnic, acesta nu venea nici într-un caz înaintea marelui logofăt, ci tocmai spre coada divanului. De altfel, din înseși textele citate mai sus, în care se spune că Antonie era „dispensatorul” lui Toader, „oratorii domini Wayde Moldaviensis”, cât și din faptul că i se făceau lui plățile de întreținere a suitei și cailor logofătului, se poate vedea că Antonie nu era decât un boiernaș mai mic, probabil paharnic al doilea sau al treilea, și un fel de secretar al lui Toader. Solul domnului Moldovei a fost sigur Toader marele logofăt.

Acesta își termină misiunea cu bine la 13 aprilie, când i se grațifică din partea regelui 100 de florini, iar interpretului său, 10. Totodată, se dau 6 florini unei călăuze care trebuia să conducă pe Toader cu suita sa, până la fluviul „Ticie”¹⁰⁵. Misiunea lui Toader era de natură foarte delicată. Pe de o parte, el urma să previe pe regele Ungariei de pericolul turcesc și de pregătirile ce se făceau pentru invadarea Ungariei, pregătiri care au dus, de altfel, la dezastrul de la Mohaci, în ziua de 28 august 1526, când tânărul rege își pierde și tronul și viața. Pe de altă parte, trebuia să evite periclitarea relațiilor lui Ștefăniță cu turcii, care prea bune nu puteau fi, după bătălia de la Tărășăuți din mai 1524, când le adusese o gravă înfrângere.

Mai mulți istorici, între care și Horia I. Ursu, în studiul asupra domniei lui Ștefăniță voievod, cată să atribuie meritul acelei „politici de prudență, care nu exclude însă demnitatea” și „care va păstra Moldova intactă în marea dramă care a însemnat sfârșitul Ungariei”¹⁰⁶,

¹⁰¹ Hurmuzaki, *Documente*, II, 3, p. 516.

¹⁰² *Ibidem*, p. 497.

¹⁰³ Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 96.

¹⁰⁴ Gh. Ghibănescu, *Divanurile domnești...*, cit., p. 12.

¹⁰⁵ Hurmuzaki, *Documente*, II, 3, p. 518.

¹⁰⁶ Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 89.

lui Ștefăniță. Nu putem fi de acord cu această pioasă recunoaștere a unor calități politice excepționale, moștenite de la marele bunic, Ștefan. Pe de o parte, nu se pot contesta o experiență și o valoare deosebită unui divan în care figurau încă mulți sfetnici de frunte de-ai lui Ștefan cel Mare, ca Luca Arbore, Șandru, Negrilă, Toader (fostul pisar), alături de dregătorii de încredere ai lui Bogdan vodă ca Hrană, Grincovici, Talabă și de talente ca ale lui Luca Cârje, sau de virtuți ca ale lui Petru Cărăbăț. E puțin probabil ca un asemenea divan să fi fost pus în umbră de maturitatea politică și capacitatea diplomatică a unui copil, oricare ar fi fost moștenirea sa. Pe de altă parte, nu se pot atribui unor asemenea personalități, care dăduseră probe de credință și destoinicie sub patru domni, sentimente contrarii intereselor țării, mai ales când era vorba de însăși existența ei, căci aceasta ar fi implicat o dorință de sinucidere a boierimii pe care nu o putea avea.

De altfel, desfășurarea evenimentelor ne arată clar că acea politică cumpătată și totuși fermă care a împiedicat ca Moldova să fie și ea târâtă în dezastrul de la Mohaci luase naștere încă de pe timpul când Ștefăniță era copil, iar divanul încă condus efectiv de Luca Arbore. Această politică nu a fost modificată decât după tăierea portarului de Suceava, și tocmai prin câteva acțiuni necugetate ale lui Ștefăniță, pornite din simple resentimente personale, și care numai spre binele țării nu puteau fi. Ne gândim în special la cele două incursiuni ale lui Ștefăniță în Muntenia din începutul și sfârșitul anului 1526, când „s-au sculat Ștefan voievod cu mânia și cu toată puterea sa împotriva lui Radul voievodul Munteniei”¹⁰⁷. „semețindu-se [...] pentru vâlțva ce-i mergea cu noroc în războaie”¹⁰⁸, ca să se răzbune pe Radu de la Afumați, pentru că acesta luase în căsătorie pe Ruxandra, fata mai mică dar mai frumoasă a lui Neagoe Basarab, rămânându-i în schimb Stana, pe care de altfel o și ia până la sfârșit. Horia I. Ursu caută să dea acestui episod o înfățișare mai avantajoasă nepotului lui Ștefan cel Mare, spunând că Neagoe Basarab, pe când trăia, făgăduise pe una din cele două fiice ale sale lui Ștefăniță „pe care ar fi voit s-o aleagă”, și că fantul că Radu a ales la 14 ianuarie 1526 pe Ruxandra, în timp ce Ștefăniță se bătea cu tătarii ar fi constituit „o nedreptate potrivnică învoielii de la început” și că „era greu pentru el să accepte o înignire făcută de un principe vecin”¹⁰⁹. Chiar dacă ar fi adevărat că Neagoe îi promisese înfățișarea alegerii odată Neagoe mort fără ca Ștefăniță să fi făcut uz de această favoare, este evident că Radu, care nu fusese parte la învoială, nu avea nici un motiv să aștepte hotărârea lui Ștefăniță. De altfel, turcii îi pusese în vedere să se căsătorească cât mai neîntârziat cu una din fetele lui Neagoe; în caz contrar, boierii săi amenințau că-l vor alunga. Pe de altă parte, Zápolva, în grija căruia erau fetele, pusese în vedere ziua alegerii și lui Ștefăniță; acesta însă trimisese soli, spunând că nu poate veni și cerând amânarea alegerii. Oricum ar fi, Radu nu era vinovat cu nimic. Faptul că Ștefăniță, în

¹⁰⁷ *Letopisețul lui Azarie*, ed. I. Bogdan, p. 135.

¹⁰⁸ *Letopisețul lui Ureche*, ed. cit., p. 94.

¹⁰⁹ Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 92.

plângerea adresată regelui Ungariei. „adaugă și [...] posibilitatea unei împăcări“, după cum spune Ursu, și anume condiția ca voievodul Țării Românești să se intituleze de aci înainte „voievodul cel mic al Valahiei“ iar el, Ștefăniță. „marele voievod al Valahiei“ și că propunerea nu fusese acceptată. nu crează circumstanțe atenuante pentru prădăciunile și jefuirea Țării Românești până la Târgșor. Această propunere nu putea fi acceptată de Radu : și chiar dacă acesta ar fi acceptat-o, nu ar fi acceptat-o boierii lui. Nu putem vedea în comportarea lui Ștefăniță în această împrejurare, când, pesemne, a lucrat din proprie inițiativă. sau cu asentimentul unui nou divan mai servil, vreo însușire diplomatică deosebită, mai ales că acțiunea lui constituia o provocare fără rost a sultanului, al cărui vasal și protejat era Radu ; ci, mai curând, după cum am mai spus, resentimente personale și am putea spune copilărești. cadrând, de altfel. cu vârsta lui. Această apreciere pare confirmată și de părerea cronicarilor când vorbesc de „mânie“ și de „vălhva ce-i mergea cu noroc în războaie“. În tot cazul, acțiunea lui nu a adus nici un folos cauzei românești.

Considerând în ansamblul lor diversele etape ale politicii externe moldovene sub Ștefăniță, avem impresia că tocmai politica din perioada în care mai ședea vechiul divan al boierilor lui Ștefan cel Mare și Bogdan este cea care a servit mai bine interesele țării, și nu cea personală a lui Ștefăniță din anii următori tăierii lui Arbore și pribegirii celorlalți dregători. De aceeași părere pare să fie și I. Minea, când spune : „în anii 1517—1523 consiliul de regentă și prietenii lui condusesse țara înlăturând cu iscusință primejdiile ce se iveau în drumul politic al acesteia“¹¹⁰. Concluziile lui Horia I. Ursu în ceea ce privește maturitatea politică a lui Ștefăniță ni se par cel puțin premature : ele nu au ținut seama de tot materialul documentar disponibil. în special de informațiile ce le putea găsi în documentele particulare.

S-ar prea putea ca concluziile trase cu privire la motivele revoltei boierilor să sufere de aceeași racilă. Ne gândim de pildă la scrisoarea lui Sigismund, regele Poloniei, către nepotul său, regele Ungariei, în care spune : „Nemaiputând suferi tirania și insolenta voievodului Moldovei, au ajuns să caute să aleagă domn lor pe fratele aceluia care este mai mic, lucru care fiind aflat, celălalt a decapitat pe cei mulți din cei mai mari“¹¹¹. Minea adaugă : „Domnul astfel învinsese, dar nu a învins interesul țării“¹¹². Adevărul obiectiv în această chestie, ca în atâtea altele, nu se va putea afla decât după lămurirea „lucrurilor din lăuntru“, adică după utilizarea documentelor interne necercetate încă. Ceea ce, însă, rămâne neîndoielnic este că Toader, în acele tragice evenimente, a fost de partea lui Ștefăniță și că a rămas mare logofăt până la moartea acestuia, în 1527.

Încăunarea lui Petru Rareș făcându-se din inițiativa boierilor, divanul rămâne aproape neschimbat. Astfel, găsim în primul act pe

¹¹⁰ I. Minea, *op. cit.*, p. 201.

¹¹¹ Hurmuzaki, *Documente*, II. 3, p. 438

¹¹² I. Minea, *op. cit.*, p. 208.

care-l avem de la noul domn. din 3 martie 1527, următorii boieri rămași din timpul lui Ștefăniță : Hrană vornic, Negrilă, Grincovici, Talabă și Toader logofăt, cei cinci boieri care rămăseseră credincioși lui Ștefăniță în 1523 ; apoi, Vlad pârcălab de Hotin, Cârje pârcălab de Neamț, Grozav pârcălab de Roman, Barbovschi portar de Suceava, Hurul, care din spătar trece acum al doilea pârcălab de Neamț, Toader vistier, Liciul postelnic, Felea ceașnic, Zbiarea stolnic : deci, în total, 14 boieri păstrați din divanul lui Ștefăniță. Intră dregători noi : Mihul ca al doilea pârcălab de Hotin, Danciu al doilea pârcălab de Roman, Drăgșan ca spătar în locul lui Hurul și Ion comis, deci, în total, patru boieri noi ¹¹³.

Toader logofătul își continuă funcția sub Petru Rareș, fără întrerupere ; astfel, îl găsim lipind pecetea mare pe următoarele acte : 1527, martie 3, 9, 13, 15, 16, aprilie 16 : 1528, februarie 5, 28, martie, 1, 2, 4, 7, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 28, 31, aprilie 1, 4, 8, mai, 18 ; 1529, martie 5, 9, 11, 13, 16, 17, 19, 20, 22, 24, 25, aprilie 23, 29 ; 1530, aprilie 23, august 22 ; 1531, martie 4, 7, 13, 15, 18, 20, 24, 26 ¹¹⁴, aprilie 23 ¹¹⁵ ; 1532 fără dată ; 1532 februarie 27, 28 ¹¹⁶, martie 6 ¹¹⁷, martie 8 ¹¹⁸, martie 10, 12 ¹¹⁹, martie 21 ¹²⁰, martie 26 ¹²¹ ; 1533 fără dată, martie 6, 8, 12, 13, 18, 27, 28 ¹²², aprilie 11 ¹²³ ; 1534, martie 24 ¹²⁴. Aceasta este ultimul act, după cum vom vedea mai jos, de care putem fi siguri că a fost întocmit de marele logofăt Toader, urmașul lui Negrea.

Sub Petru Rareș, cariera politică a lui Toader logofăt devine și mai strălucită. El se bucură de o deosebită încredere și apreciere din partea lui Rareș. Vedem aceasta din daniile și întăriturile primite din partea voievodului pentru credincioasa lui slujbă. Astfel, la 15 martie 1527 vedem cum rudele sale, urmașii lui pan Negrea cel Bătrân fac un schimb de moșii între ei și anume un sat pe Studenița unde a fost Vanea, pentru un sat pe Bârlad, Bârzești unde a fost Bârzea ¹²⁵. La 2 martie 1528, Petru Rareș miluiește pe credinciosul său logofăt Toader, dăruindu-i în pământul Moldovei „satul pe Terebniș, anume Zubricenii și satul Hâncăuții și cu mori pe Racovăț și Onești, ce au fost dat de Mărica, fata Hâncului paharnic cu aceli de mai sus scrisă satei fratelui domnii mele Bogdan voievod și nepotului domnii meli Ștefan voievod” ¹²⁶. La 7 martie 1528 ¹²⁷, Petru Rareș dăruiește logofătului

¹¹³ DIR, I/XVI, p. 229.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 228—337.

¹¹⁵ T. Bălan, *Documente bucovinene*, II, p. 15.

¹¹⁶ DIR, cit., p. 338—341.

¹¹⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XVIII, Iași, 1927, p. 188.

¹¹⁸ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, Iași, 1914, p. 23.

¹¹⁹ DIR, cit., p. 342—344.

¹²⁰ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XVII, Iași, 1927, p. 2.

¹²¹ DIR, cit., p. 346.

¹²² *Ibidem*, p. 347—364.

¹²³ *Ibidem*, p. 365.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 367.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 233.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 249.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 253.

Toader seliștea „la Peri (Gruși) pe Terebne zis și Purceleni, și Brăneștii pe Sitna“. La 8 aprilie al aceluiași an, Petru Rareș face cunoscut „că acest adevărat boier al nostru credincios, pan Toader logofăt, a slujit mai înainte sfânt răposaților părintelui domniei mele Ștefan voievod și fratelui domniei mele Bogdan voievod și nepotului domniei mele Ștefan voievod cu slujbă dreaptă și credincioasă, iar astăzi ne slujește nouă drept și credincios“. „De aceea noi [...] l-am miluit cu deosebita noastră milă și i-am dat de la noi, în țara noastră în Moldova, [...] două părți din sat Starosiliți, părțile lui Maxim Udrea [...], pe care le-a pierdut în hicienie, când a ridicat, cu alți necredincioși, domn un lotru, asupra nepotului de frate al domniei mele, Ștefan voievod“; apoi îi dă și a treia parte pe care o ia Rareș de la urmașii lui Căliian cel Bătrân, dându-le în schimb Ștoborenii, pierdut de Săcuian ceașnic, ginerele lui Tăutul logofăt, în hicienie, cu ocazia revoltei din 1523. Vedem că Petru Rareș nu iartă pe boierii răzvrățiți în contra nepotului său, Ștefăniță. La 1531 martie 24, vedem că Rareș întărește mănăstirii Homorul „o prisacă la Bohotin de acea parte a Prutului, la Ulita, la capătul de jos al Ulitei, unde au fost stupii credinciosului nostru pan Toader logofăt“, probabil vreo danie făcută de Toader mănăstirii ¹²⁸.

La 1531, în august 22, are loc bătălia de la Obertyn, între moldoveni și polonezi. Știm că Petru Rareș a fost înfrânt și chiar rănit, iar marele logofăt Toader prins de polonezi, împreună cu Popescul paharnic, Colun stolnicul, pe lângă alți șase sfetnici și zece boieri. Ei au fost duși la Varșovia, dar eliberați în scurt timp, după cum se poate constata prin reparația lui Toader logofăt în divan, la 25 februarie 1532. Martin Bielski, cronicarul polon, care a luat parte la bătălie, ne-a lăsat o schiță tactică a luptei, în care arată locul unde se afla „Petrilo“ adică Petru Rareș, și „Golofăt“ adică logofătul Toader: acesta din urmă, ca comandant al oștii, călare și cu buzduganul în mână. Și în această bătălie, Toader și-a arătat credința față de domn căci este probabil că capturarea sa și a boierilor s-a datorat încercării lor de a acoperi retragerea voievodului rănit.

Încrederea domnului în Toader nu a putut decât să crească. Vedem aceasta și din misiunea delicată pe care i-o dă Rareș în 1534, când îl trimite cu o trupă de oameni aleși să iasă în Muntenia, în drumul lui Gritti. Acesta fusese delegat de sultanul Soliman al II-lea ca guvernator al Ungariei și ca să aplaneze cearta între Ferdinand și Zápolya pentru Coroana ungară. Toader urma să joace un joc dublu. Pe de o parte, trebuia să se înțeleagă în secret cu ardelenii să-l piardă pe Gritti. Pe de alta, să aibă aerul că-l protejează ca fiind omul turcilor. Știm cum s-au desfășurat evenimentele. Asediat în Mediaș de către ardeleni, Gritti cere ajutor lui Toader, care avea tabăra la 4 km. Între timp, mai sosește o armată de 6.000 de moldoveni sub vornicul Efrim Hurul. În cursul asaltului ce se dă cetății Mediașului de către ardeleni, Gritti se predă moldovenilor, în baza promisiunilor de mediere ale lui Toader. Acesta, însă, îl predă ardelenilor, care-l

¹²⁸ Ibidem, p. 334.

decapitează. Capul lui Gritti cât și copiii lui sunt trimiși lui Rareș, care dă ordin să fie executați copiii.

Poate că, judecând după criteriile moralei moderne, rolul logofătului în acest episod sângeros nu este de admirat. Dar nu trebuie pierdute din vedere obiceiurile timpurilor feudale, în care vitejia și credința erau însușirile din care se năștea și trăia boieria. Sunt cele două cuvinte ce apar cel mai des în documentele vechi, atât în alcătuirea divanurilor cât și în uricele ocinelor ; iar cuvântul milă avea și el sensul său feudal : acel de dăruire de ocini, pentru slujbe de vitejie și credință. De aceea, Toader, ca slujbaş al tronului, nu putea decât să execute ordinele primite de la voievodul său. De altfel, nici executarea lui Gritti, nici omorârea copiilor lui nu pot fi puse direct în sarcina lui. Totuși, se pune întrebarea dacă numeroasele danii făcute bisericii către sfârșitul vieții sale nu sunt în legătură tocmai cu îndeplinirea cu credință oarbă a unor asemenea slujbe.

De altfel, sentimentele religioase ale logofătului sunt notorii. Știm că el a ridicat, alături de biserica de lemn a vechii mănăstiri a lui Ivan dvornicul, actuala mănăstire a Homorului, înzestrând-o cu multe moșii și odoare. Din pisania de lângă intrarea bisericii aflăm că „s-a început și s-a zidit acest hram, cu dania și osteneala robului lui Dumnezeu jupan Teodor, marele logofăt, și a soției sale Anastasia, în anul 7038 (1530) luna august 15”¹²⁹. Ambii ctitori sunt înmormântați în biserică ; pe piatra funerară a soției citim : „Această groapă a înfrumusețat-o pan Teodor, marele logofăt, cneaghinei sale Nastasia, care s-a mutat către vecinicul locaș în anul 7035 (1527) luna septembrie 29 zile”¹³⁰. Din coroborarea acestor două inscripții se vede că zidirea începuse încă înainte de 1527, când a murit Nastasia, și că data de 1530 august 15, se referă la terminarea lucrării, după care probabil au fost aduse și osemintele soției logofătului.

Pe piatra de mormânt a logofătului citim : „Această piatră a înfrumusețat-o însuși sieși în timpul vieții sale, jupan Teodor, marele logofăt, să-i fie la groapa sa, în zilele domnului Petru voievod, unde el însuși și-a pregătit groapa și s-a mutat în vecinicul locaș în anul 7047 (1539) ianuarie 1”¹³¹. Presupunând că Toader, la începutul carierei sale ca pisar, în 1484, avea cel puțin 20 de ani, deducem că la moartea lui, în 1539, trebuie să fi avut peste 75 ani. Gh. Balș descrie astfel gropnița din interiorul bisericii : „pe fiecare perete, deasupra mormintelor se văd chipurile ctitorilor : Teodor, în haină bogată se arată Mântuitorului, fără a ține modelul bisericii în mâinile sale, Anastasia e în genunchi în fața Maicii Domnului. Ea poartă o lungă haină de brocard, din care ies largi mâneci cusute și strânse la mâini. Pe cap, peste vâl, are o largă pălărie asemănătoare cu cea ce o poartă la Bălinești mama ei, soția logofătului Tăutul, pre fresca unde și dânsa. Anastasia, e arătată ca fetiță”¹³². Figura logofătului este încă destul

¹²⁹ E. Kozak, *Die Inschriften*, cit., p. 28—34 ; G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenesti din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 26—28, 331—332.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² G. Balș, *op. cit.*, p. 26.

de lămurită. Cu barba deasă, tăiată scurt, cu gura voluntară, ea impune printr-o expresie de bărbătie, de dărzenie dar și de melancolie.

Cincizeci și cinci de ani de cale viforoasă, pe urmele unor stăpâni ca Ștefan cel Mare și cei trei urmași ai săi, toți Mușatini de aceeași fire, iute, mândioasă, și prea lesne vărsătoare de sânge nu puteau să nu lase urme de oboseală pe fața logofătului și poate și pe mâinile sale. Este straniu cum înainte de a trece pragul unei lumi de zbucium în aceea a liniștei eterne, Toader se despoaie de tot ce-i poate aduce aminte de slujbele sale și de răsplata lor: el lasă mănăstirii Homorului „toate ocinele, câți li-au avut de danie și cumpărătură, câți li-au avut în pământul Moldovii”¹³³, adică tot ce dobândise el prin vitejia și credința sa, ca și cum nu ar fi avut copii: pesemne, din superstiția că asemenea moștenire nu putea fi cu noroc. El lasă copiilor săi doar moșiile părintești venite din moși, strămoși.

Data morții logofătului sau, mai curând, a înmormântării lui, la 1 ianuarie 1539, este certă. Ea a fost citită atât de Dr. Eugen Kozak cât și de Gh. Balș pe piatra funerară pe care se păstrează încă bine urmele unui scris caligrafic de toată frumusețea. Nu poate fi deci nici o îndoială că Teodor a murit în ultimele zile ale anului 1538. Totuși, există un document dat de Ștefan Lăcustă, care ar părea că contrazice această dată. Acest act a fost publicat atât de Ghibănescu¹³⁴, de T. Bălan¹³⁵, de Wickenhauser¹³⁶, de Costăchescu¹³⁷ cât și de Academie. Știm că este din noiembrie 30¹³⁸: în ceea ce privește, însă, anul există nesiguranță: unii arată 1539, alții 1540. În acest act, Ștefan Lăcustă spune că „a venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri moldoveni, credinciosul și cinstitul nostru boier pan Toader logofăt [...] și a dat pentru pomenirea lui și pentru pomenirea părinților lui, sfintei noastre mănăstiri de la Homor [...] dreptele și propriile sale ocine și cumpărături, ce le-a avut de la fratele domniei mele Bogdan voievod și de la nepotul de frate al domniei mele, Ștefan voievod, un sat pe Cozancea, anume Corceștii „cumpărat de la nepoatele lui Sima Corcea”, „și un sat pe Sitna anume Feredeianii”, cumpărat de la Mărica, fiica Vasutcăi, nepoata lui Petre spătar „și un sat anume Brăneștii pe Sitna, amândouă cuturile și cu moară în Sitna” care l-a avut de danie de la Petru voievod. Actul este întocmit de Troțușan logofăt care acum părăsise pe Petru Rareș și trecuse de partea lui Ștefan Lăcustă, uitând clemența pe care i-o arătase Petru, când îl iertase. Prezența lui Troțușan ca mare logofăt ne arată că titlul dat în act lui Toader era pur onorific. Din tonul plin de respect cu care se vorbește de bătrânul fost logofăt reiese neîndoielnic că Toader se prezentase în persoană înaintea divanului spre a face dania menționată în act. În absența sa, s-ar fi citat ca „fostul logofăt” sau eventual ca „repauzatul logofăt”. Comparând ocinele dăruite de el la 30 noiembrie mănăstirii Homorului cu acele

¹³³ DIR, 2/XVI, p. 40.

¹³⁴ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXIV, Iași, 1930, p. 172.

¹³⁵ T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 20.

¹³⁶ Fr. A. Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Homor, Sct. Onufrie, Horodnik und Petrouz*, Cernăuți, 1881, p. 96, 97.

¹³⁷ M. Costăchescu, *Documente Ștefăniță*, p. 65—66, nota.

¹³⁸ DIR, 1/XVI, p. 401.

din actul din 1518 aprilie 22 (când Toader, încă pârcălab de Cetatea Nouă, cumpără Feredeienii pe Sitna de la Mărica, fiica Vasutcăi, nepoata lui Petru spătar, și Corceștii pe Cozancea de la fiicele lui Sima Corcea), și cu acele din actul din 1528 martie 7¹³⁹ (când Toader, acum logofăt, primește dar de la Petru Rareș, satul Brăneștii pe Sitna), nu poate rămâne nici o îndoială că *avem a face, în toate trei cazurile, cu aceeași persoană, și anume cu Toader, urmașul lui Negrea*.

Pe de altă parte, însă, inscripția de la Homor este categorică : Toader logofătul a fost înmormântat la 1 ianuarie 1539. Din această dilemă nu ne rămân decât două căi de ieșire : sau documentul dăniei din 30 noiembrie este greșit datat, și anume cu anul 1539, sau 1540, în loc de 1538 : sau, după cum crede Costăchescu, că „arătările documentului de la Ștefan Lăcustă voievod, din 7048 (1540) noiembrie 30, [...] trebuiesc înțelese că dania aceasta de sub Ștefan Lăcustă se făcuse către sfârșitul anului 1538 înainte de moartea logofătului Toader, și a fost numai confirmată în uric, în 1540, noiembrie 30”¹⁴⁰.

Înclinăm a crede că actul era din 1538. Ceea ce rămâne însă sigur este că Toader logofătul a murit în ultimele zile ale anului 1538.

TOADER BUBUIUG. Din coroborarea inscripțiilor de la mănăstirea Homor cu diverse documente postume, de care vom vorbi mai jos, de pildă acel din 1554—1555¹⁴¹, în care se vorbește de întărirea unor „ocini, ce-au dat și au lăsat boiarul Teodor Boboiog logofăt la moartea sa sfintei mănăstiri Homorului, care ial au înoit-o și au zidit și au înfrumușătat și au întărit-o” aflăm că Toader logofăt, urmașul lui Negrea, era cunoscut sub numele de Bubuiug. Credem că trebuie să fi fost mai curând o poreclă.

Kozak, după cum am văzut, crede că Toader logofătul își trage porecla de pe urma unui sat al său¹⁴² : Bobojoji pe Cahova în Moldova. Nu suntem de această părere, căci știm că în Moldova, spre deosebire de Țara Românească, nu boierul se numea după sat ci satul după boier : acest fapt are o mare importanță pentru lămurirea proceselor de formație a boierimii în ambele țări. De altfel, în cazul de față, existau cel puțin trei sate de-ale logofătului Toader, cu numele de Bubuiugi (actul din 1554—1555)¹⁴³, ceea ce ne arată că nu logofătul a luat numele unui sat, ci că satele s-au chemat după el : de ce tocmai aceste trei sate și nu altele ca Corcești pe Cozancea sau Feredeieni pe Sitna, unde își avea curțile, nu ne este clar. Până acum nu am putut lămuri originea poreclei. Dar, după cum se poate vedea din coroborarea actului din 1554—55 cu acel din 1518 aprilie 22¹⁴⁴, și după cum observă cu drept cuvânt și Coriolan în studiul său, satele nu și-au schimbat numele în Bubuiugi decât după moartea logofătului, care, de altfel, nici el nu apare cu porecla de Bubuiug atât timp cât trăiește și nici în actele imediat următoare morții lui. În schimb, este apoi citat în absolut toate

¹³⁹ *Ibidem*, p. 254.

¹⁴⁰ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 65, n. 5.

¹⁴¹ *DIR*, 2/XVI, p. 40.

¹⁴² E. Kozak, *op. cit.*, p. 35.

¹⁴³ *DIR*, 2/XVI, p. 40.

¹⁴⁴ *DIR*, 1/XVI, p. 125.

actele începând de sub Lăpușneanu și până târziu, sub Vasile Lupu, ca : „răpauzatul Toadăr logofăt Bubuiug“, „boiarul Toader Bubuiug logofătul“, „răpauzatul Bubuiugo ce au fostu logofātu“, „fericitul ctitor repauzatul Bubuiug logofătul“ etc. După cum am mai spus, în 1538, Toader trebuie să fi fost foarte bătrân. Faptul că Ștefan Lăcustă, după fuga lui Petru Rareș, în septembrie, și după ce schimbă în divan toți boierii care rămăseseră credincioși fostului domn, vorbește totuși de fostul logofăt ca de „un credincios și cinstit boier al nostru“ ne indică că probabil din cauza vârstei lui nu l-a mai găsit în divan la înscăunarea sa, sau poate l-a găsit într-o funcție pur onorifică ; totodată, ne arată că față de anumite calități morale, chiar adversarii se înclină. De fapt, ultimii ani ai carierei politice a lui Toader Bubuiug rămân încă destul de obscuri. Majoritatea istoricilor sunt de părere că el și-a continuat activitatea până aproape de moartea sa, în 1538. S-au emis chiar tot felul de ipoteze asupra atitudinii sale cu ocazia detronării lui Rareș ; astfel, Costăchescu ¹⁴⁵ spune : „Se pare că, în anul cumplit 1538, a fost și el între boierii care au părăsit pe Petru vodă“. Kozak este de altă părere. El crede că „marele logofăt pan Teodor, poreclit Bobojog, trebuie să fi fost probabil acel logofăt căruia s-a adresat sultanul turcesc Soliman, în urma plângerilor unora dintre boierii moldoveni, cerându-i să prindă și să trimită legat la Constantinopole pe Petru Rareș ; și că acel logofăt împreună cu ceilalți boieri rămași credincioși voievodului au refuzat această cerere“ ¹⁴⁶. Pe de altă parte, Coriolan e de părere că : „Toader Bubuiug, ca logofăt a lui Petru Rareș, este pentru cea din urmă oară constatat cu siguranță în divanul din 9 martie 1535“ ¹⁴⁷. Prin acest act, Petru Rareș întărește „credinciosului (său) pan Teodor marele logofăt [...] două seliște pe Răut, pe această parte a Răutului, mai jos de Vadul de Piatră, la gura pârâului Iligaciei, la Fântâna Rece ; iar cealaltă seliște pe pârâul Iligaciilor mai jos de Hrinea“, cumpărate de la nepoatele lui Ion Stângaciu ¹⁴⁷. Coriolan mai adaugă : „Cât timp după martie 1535 a mai fost logofăt Toader Bubuiug, nu se poate stabili. În 1537 martie 30 se afla în divan ca mare logofăt Toader Balos“ ¹⁴⁸.

T. Bălan ¹⁴⁹ crede că cumpărătorul seliștei pe Iligaci din 1537 martie 30 este tot Bubuiug, ceea ce ne pare curios, având în vedere că, în însuși acest act, cumpărătorul este numit Toader *Baloșe*. Pe de altă parte, Coriolan constată dintr-un act din 1555 aprilie 20 ¹⁵⁰ că aceste două seliște sunt apoi dăruite de Toader logofăt mănăstirii Homorului împreună cu dresesele de cumpărătură ce au avut boierul Toader logofăt de la Petru vodă și conchide : „Acest Toader logofăt nu poate fi decât Boboiug ctitorul mănăstirii Homorului“. Vedem că și aci părerile sunt mult deosebite. Comparând textele actelor din 1535 martie 9 și 1555 aprilie 20, este neîndoielnic că avem a face, în ambele cazuri, cu ace-

¹⁴⁵ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 65.

¹⁴⁶ E. Kozak, *op. cit.*, p. 35.

¹⁴⁷ *DIR*, 1/XVI, p. 373.

¹⁴⁸ G. Coriolan, *op. cit.*, p. 54.

¹⁴⁹ T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 57.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 60 ; G. Coriolan, *op. cit.*, p. 55.

leași seliști, cumpărate de un „pan Toader mare logofăt“ în 1535, dăruite apoi, în 1555, mănăstirii Homorului de „pan Toader logofăt“; aceasta se mai confirmă, de altfel, și prin adaosul: „împreună cu diresele de cumpărătură ce-au avut boiarul Toader logofăt de la Petru vodă“. Ținând seama de faptul că Toader logofăt a fost ctitorul Homorului, concluzia la care a ajuns Coriolan pare logică. Dar iată unul din cazurile când și cele mai logice construcții pot fi răsturnate printr-o știre nouă, sau neluată încă în considerare. Această știre ne-o dă însuși documentul citat de Coriolan, ca indicând termenul de la care putem constata ivirea unui nou logofăt, și anume acel din 1537 aprilie 30¹⁵¹. La acea dată, Petru Rareș întărește „o seliște pe Răut, însă de partea cealaltă a Răutului, în dreptul gării Iligaciului“ credinciosului pan Toader logofăt BALOȘE, care o cumpărase de la nepoții lui Nicoară și Cârceiu, diaci. Nici în acest act nu apare logofătul în protocolul final al documentului, fiind el însuși beneficiarul întăririi. Acest fapt este o indicație clară că cumpărătorul seliștei este însuși marele logofăt, și nu vreun logofăt al doilea, în care caz nimic nu împiedica pe marele logofăt să atârne pecetea la sfârșitul întăririi. Același argument este valabil și pentru actul din 1535. Avem, deci, a face, în ambele cazuri, cu câte un mare logofăt, și anume, după toate evidențele, cu aceeași persoană, care cumpără la 9 martie 1535 și la 30 aprilie 1537 seliști alăturate, pe ambele părți ale Răutului, și anume la gura Iligaciului. Asemenea rotunjiri și completări de ocine prin achiziții treptate de la corăzeși, sunt foarte frecvente. Pe de altă parte, ar fi o coincidență extraordinară ca doi logofeți Toader deosebiți să cumpere ocini alăturate, ca și cum ar fi corăzeși între ei. Dar mai avem și alte dovezi că cumpărătorul în ambele cazuri este una și aceeași persoană, și anume *nu Toader Bubuiug* urmașul lui Negrea, ci *Toader Balose*, cum o indică expresia *verbis* actul din 1537. Într-adevăr, prin același act din 1555 aprilie 20¹⁵², prin care Alexandru Lăpușneanu întărește mănăstirii Homorului „două seliști, una pe Răut pe această parte a Răutului, mai jos de Podul de Piatră, la gura pârâului Iligaciei la Fântâna Rece și altă seliște pe pârâul Iligaci la Fântânile Tătărești, mai sus de Hrinea, [...] și din privilegiul de cumpărătură pe care l-a avut panul Toader logofăt de la Petru voievod și au fost date acele două seliști de panul Toader logofăt sfintei noastre mănăstiri de la Homor“ se întăresc mănăstirii și „un loc pe Cahova, mai jos de Troian la Fântâna Mare, care (loc) acuma se cheamă Bubuiogii și din privilegiile de întărire pe care le-a avut panul Toader vornic de la părintele domniei noastre Bogdan voievod și de la fratele domniei noastre Ștefan cel Tânăr voievod“.

Observăm că se face aci deosebire între un Toader logofăt și un Toader vornic. Că acest din urmă este Toader Bubuiug, urmașul lui Negrea, se vede din actul din 1518 aprilie 22¹⁵³, prin care Bogdan voievod dăruise lui Toader, pe atunci pârcălab de Cetatea Nouă, acest loc pe Cahova mai jos de Troian, la Fântâna Mare. Faptul că este citat în 1555 aprilie 20 ca Toader vornic, ne arată că a fost în cariera sa la

¹⁵¹ DIR, I XVI, p. 390.

¹⁵² T. Bălan, op. cit., p. 60.

¹⁵³ DIR, I XVI, p. 125.

un moment dat și vornic, probabil în răstimpul din 1504 când nu mai apare ca pisar și până în 1516 când apare ca părcălab. Totodată, vedem că logofătul Movilă, care a întocmit actul din 1555 a vrut să deosebească între cei doi Toaderi apărând în act, și ca atare a dat lui Toader Bubuiug titlul de vornic, cu toate că era mai cunoscut ca logofăt, numai ca să nu fie confuzie cu celălalt Toader Baloș, logofăt și el, dar în urma lui Bubuiug. Este evident că dacă ar fi fost vorba în act de o singură persoană, nu avea nici un sens ca aceasta să fie citată cu două atribute diferite, mai ales când știm că Toader Bubuiug nu mai apare în nici un document cu titlul de vornic.

O altă dovadă o găsim în actul din 1554—1555 dat tot de Alexandru Lăpușeanu¹⁵⁴, de întăritură mănăstirii Homorului, pentru ocinele „ce-au dat și au lăsat boiarul Toader Boboiug logofăt la moartea sa sfintii noastre mănăstiri Homorului, care ial au înoit-o și au zidit și au înfrumusețat și au întărit-o și au dat *toate ocinele*, cât li-au avut de danie și de cumpărătură, câte li-au avut ial într-al nostru pământ a Moldovii, satul anumi Corceștii pe Cozancea, unde i-au fost curte lui și satul anumi Feredienii pe Sătna și cu mori în Sătna și jumătate de sat Abrâmenii, pe pâraul Valhovăt și jumătăți de sat de Dârzca și satul pe Bâc între Drăganul și între Purcelul, anume Boboiujii și cu mori în Bâcu și jumătate de sat de pricutoc Fetia Gotca, de la Ruși, în Cobilea, partea den jos și pe den jos de acie, una bucată de sat de acieș Ruși, anume cutul de câtră biserică și satul Davidova, în gura Bâcului pe malul Nistrului și cu toate ezărașe și satul Boboiujii la Bileoa și alt satu Bobiujii de pe jos de Troian, unde se numește la Fâtâna cea Marea”¹⁵⁵.

Acest text este important, întrucât ne dovedește indirect că cele două seliști pe Răut nu erau ale lui Toader Bubuiug. Într-adevăr, ele nu sunt cuprinse în *lista tuturor ocinelor*, de danie sau de cumpărătură, lăsate de Toader Bubuiug Homorului, unde ar fi fost inevitabil menționate dacă i-ar fi aparținut și le-ar fi dăruit el împreună cu celelalte ocini mănăstirii. Totodată, actul este important pentru dovada că Bubuiug este identic cu Toader, urmașul lui Negrea (compară cu actele din 1518, aprilie 22 ; 1538 martie 15 ; 1524 aprilie 10).

De altfel, faptul că cele două seliști pe Răut fuseseră dăruite mănăstirii Homorului de un Toader logofăt, nu constituie o dovadă peremptorie că avem a face aci cu Bubuiug. Homorul a primit numeroase danii și din partea altor boieri. Pe de altă parte, vom vedea că și logofătul Toader Baloș a fost un mare dăruitor de moșii mănăstirilor, ca de pildă Râșcăi și Moldoviței. Nimic straniu, deci, dacă a dăruit și Homorului cele două seliști cumpărate de el în 1535. Această danie devine cu atât mai firească când ne gândim că Toader Baloș, după o viață zbuciumată și îndelungate pribegiri, devine și el călugăr la Râșca, trăind până la adânci bătrânețe sub numele de Teofilact. Aceasta se poate constata din documentele următoare : 1552 martie 28¹⁵⁶ ; 1562

¹⁵⁴ DIR, 2/XVI, p. 40.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ibidem, p. 10—11.

martie 10¹⁵⁷, și 1569 august 7¹⁵⁸. Vom reveni asupra acestui personaj în studiul nostru următor.

În ceea ce privește pe Toader Bubuiug, putem considera că cariera lui de logofăt se termină între 1534 martie 24, ultimul act pe care credem că mai lipește el pecetea lui Ștefăniță și 1535 martie 2, când apare deja Toader Baloș, căruia i se întăresc peste o săptămână două seliști pe Răut, la 9 martie. Urmează de aci că părerile exprimate de M. Costăchescu și Kozak cu privire la activitatea politică a lui Bubuiug după 1535 se aplică logofătului Toader Baloș și nu lui Bubuiug.

Se pune, însă, întrebarea : care a fost activitatea politică a lui Bubuiug din 1535, când cedează logofeția lui Băloș și până în 1538 când moare ? Este clar că Bubuiug a fost obligat să renunțe la funcția sa din cauza vârstei sale înaintate și obligațiilor acelei funcții care cerea prezența sa continuă în divan. Trecutul marelui logofăt și termenii în care vorbesc de el toate documentele, atât ale lui Petru cât și cele următoare, exclud ideea unei îndepărtări din slujbă din alte motive.

Informații directe asupra activității sale în perioada 1535—1538 nu avem. Mă voi încumeta totuși a face o presupunere, pentru moment încă insuficient susținută documentar, dar care prezintă totuși toate aparențele unei posibilități.

TOADER PÂRCĂLAB DE CETATEA NOUĂ (1535—1537). Am spus că actul din 24 martie 1534¹⁵⁹ este, după părerea noastră, ultimul în-tocmit de marele logofăt Toader Bubuiug urmașul lui Negrea. În acest act, apar, pe lângă un Toader pârcălab de Hotin (încă din 1530), un Toader logofăt, Zbiarea și Crăciun pârcălabi de Cetatea Nouă. În primul act următor, din 1535 martie 2¹⁶⁰, apar, pe lângă Toader pârcălab de Hotin și Toader logofăt și un Toader pârcălab de Cetatea Nouă, alături de Crăciun și în locul lui Zbiarea care dispare din documentele epocii. Știm acum că Toader logofăt din actul din 1534 era încă Bubuiug, în timp ce acel din 1535 este deja Toader Băloș, căruia i se întăresc peste o săptămână cele două seliști pe Răut la 9 martie. Cine să fie acel Toader pârcălab de Cetatea Nouă, care apare tocmai în clipa în care dispare Toader Bubuiug din logofeție ? Presumpția noastră, repet, încă nedovedită documentar, dar totuși foarte atrăgătoare, este că acest nou pârcălab de Roman ar putea fi chiar fostul logofăt Bubuiug, care, din cauza vârstei sale înaintate, nu mai putea face față atribuțiilor de logofăt și primise, în schimb, pârcălăbia de Roman, ca o funcție mai mult onorifică, fiind dublat de un al doilea pârcălab de Roman, în persoana lui Crăciun. Această interpretare devine cu atât mai verosimilă, cu cât ne aducem aminte că Toader ocupase deja funcția de pârcălab de Roman timp de 8 ani, sub Bogdan și Ștefăniță voievozi.

Dacă urmărim din documente cariera acestui nou pârcălab de Roman, vedem că el ia parte la următoarele divanuri : 1535 martie 2, 3.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 158.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 209.

¹⁵⁹ *DIR*, I XVI, p. 367.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 368.

9, 13, 18, 22, 24 ; 1536, ianuarie 11, 18 ; 1537 martie, 'fără dată, apoi martie 7 și aprilie 30 ¹⁶¹. Acesta este ultimul act cunoscut nouă în care mai găsim pe acest Toader pârcălab de Cetatea Nouă, ivit în 1535. Nu posedăm acte pentru anul viforos 1538, în afară de o carte din 14 iunie a lui Petru Rareș, fără divan ¹⁶². Știm că voievodul este detronat și fuge în septembrie la Ciceu. La 30 noiembrie 1538, am avea primul act cunoscut al lui Ștefan Lăcustă, dacă cele spuse de noi mai sus cu ocazia stabilirii datei acestui document sunt juste ¹⁶³. La acea dată, găsim deja în divan pe Trotușan logofăt în locul lui Băloș, pe Popescu și Șeptilici pârcălabi de Hotin în locul lui Toader și Vlad ; pe Ungurul și Iane pârcălabi de Cetatea Nouă în locul lui Crăciun și Toader. Acesta din urmă nu mai apare în documentele timpului. Pe de altă parte, știm că Bubuiug moare în ultimele zile ale anului, fiind înmormântat la 1 ianuarie 1539 la Homor.

După cum am spus, coincidențele sunt ispititoare ; în baza lor, am deduce că Toader Bubuiug, după 1534 martie 24, a cedat logofeția lui Toader Băloș și a trecut în funcția mai mult onorifică de pârcălab de Roman. Rămâne ca descoperiri viitoare să confirme sau să infirme această presupunere. Ceea ce rămâne, însă, sigur este că Toader Bubuiug a fost credincios lui Petru Rareș până la moartea sa.

FAMILIA LOGOFĂTULUI BUBUIUG. Din inscripția găsită la mănăstirea Homorului știm că soția lui Toader se numea Anastasia sau Nastasia și că a murit la 29 septembrie 1527. Această Nastasie, după cum observă foarte just Gh. Balș ¹⁶⁴, este aceeași Nastasie care apare ca fetiță, alături de mama ei, soția logofătului Tăutul, pe fresca bisericii din Bălinești. Și Costăchescu e de părere că „o fată a logofătului Tăutul anume Nastasia, a fost măritată cu Toader logofătul lui Petru Rareș. În adevăr urmașii lui Tăutul logofătul apar și urmașii lui Toader logofătul, numit uneori și pisar” ¹⁶⁵.

Că Ion Tăutul logofăt a avut o fiică Nastasia, știm din pomelnicul grafit din biserica Tăutuleștilor din Bălinești, în care e trecută alături de Pătrașcu și Ion, fiii lui Ion Tăutul, marele logofăt ¹⁶⁶. Că această Nastasie a luat pe Toader Bubuiug, urmașul lui Negrea, se poate constata în mod cert din faptul că descendența lor moștenește satele de baștină atât ale neamurilor Tăutul cât și ale lui Negrea. Așa, de pildă, în documentul din 20 aprilie 1570 ¹⁶⁷ aflăm că „Evdochi (Odochia) ce din călugărie s-au numit Dionisiia, fata lui Toader logofătului [...] și-au vândut a ei dreaptă ocină și moșiia din ispisoc de danie, ce l-au avut tatăl său Toader logofăt de la strămoșul nostru Ștefan voievod Bătrânul, giurătoare de sat de pe Bârlad, în marginea iazerului celui mare a Bârladului ce-i în gura Gerului, anume Ciofrești, parte cea din sus

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 368—390.

¹⁶² *Ibidem*, p. 391.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 401.

¹⁶⁴ G. Balș, *op. cit.*, p. 26.

¹⁶⁵ M. Costăchescu, *Documente Ștefan*, p. 27—28, nota.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ *DIR*, 2/XVI, p. 227.

și cu o a patra partea din iazer [...] boierului nostru Dinga mare postelnic“.

Or, știm din actul din 24 ianuarie 1496 ^{107a} că aceste proprietăți fuseseră dăruite de Ștefan cel Mare boierului său Toader pisar, jumătatea cealaltă fiind dăruită lui Ion Frunteș. Pe de altă parte, vedem cum în 1591 ¹⁰⁸ „Ionașco Hohulea și sora lui Măgdalina și Varvara, fiii lui Petre Hohulea, nepoții Odochiei, strănepoții lui Tăutul logofătul și lui Toader logofătul [...] au împărțit între sine ale lor direpte ocini și moșii [...] jumătate sat Negreștii și jumătate sat Sloboziani, și cu mori în Bârlad și satul Răcești cu moara tij în Bârlad, și jumătate satul Tudora și cu moară și jumătatea satul Șcheii și cu moară în Vaslui și jumătate câmp din Mălinești și jumătate sat din Tăutești și satul Frăteștii și jumătate sat din Oprișești și cu moară și satul Rezina și satul Geamăn și cu bălți și satul Bolosești și satul Șofrănești și satul Novaci și cu mori și a patra parte de sat Pașcanii [...]“. Nu mai e nevoie să cităm alte acte. Din împărțeala de mai sus se vede clar că avem a face cu moșii atât Tăutești cât și Negrești.

Putem, deci, confirma cu toată siguranța cele spuse de Gh. Balș și M. Costăchescu : Toader Bubuiug a fost într-adevăr ginere lui Ion Tăutul, mare logofăt între 1475—1510 sub Ștefan cel Mare și Bogdan voievod, mort în 1511 și înmormântat în biserica de la Bălinești, ctitoria lui ¹⁰⁹. Colaborarea lui cu tinerii dieci, frații Ion, Coste și Toader, urmașii lui Negrea, a durat deci aproape 35 de ani. Probabil că el va fi fost protectorul și îndrumătorul lor la începutul carierei. Poate că era și înrudit cu neamul lor. Legăturile între el și Toader Bubuiug trebuie să fi fost foarte strânse, chiar înainte ca acesta să ia de soție pe Nastasia. Interesant este faptul că dăm în acele timpuri de o adevărată castă de cărturari, deținând un fel de monopol al treburilor de cancelarie în Moldova. Ne gândim la toți logofeții care s-au perindat în divanurile succesive, începând de sub primii voievozi și până sub Vasile Lupu vodă, adică timp de aproape trei secole. Mai toți au urcat pe rând toate treptele ierarhiei de cancelarie, începând cu funcția de diac, dascăl, apoi logofeți al treilea, al doilea, ca să termine mari logofeți. Astfel, un Ion Dobrul, un Toma logofăt, un Ion Tăutul, un Gavril Trotușan, un Toader Bubuiug, un Mateiaș, Moghilă, Stroici, Gavrilăș Mateiaș și alții. Aproape fără excepție, ei sunt urmași de-ai boierimii descăleătoare și ca atare mai întotdeauna înrudiți — într-o măsură mult mai mare decât se bănuia până acum — atât între ei, cât și cu toată boierimea de divan, ba de obicei și cu domnii, măsură ce se va putea stabili de abia după folosirea sistematică a datelor genealogice ce ni le oferă actele particulare interne. În aceste condițiuni, cariera de cancelarie era aproape ereditară, ceea ce se vede și din numărul fiilor de mari logofeți care urmează tot ca dieci și logofeți. Așa, Ivenco Dobruleț, fiul logofătului Ion Dobrul ; toți Tăuteștii, urmașii lui Ion Tăutul, care au dat un mare număr de pisari și logofeți timp de aproape două secole ; Ion diac, fiul lui Ion Tălmaci ; Ion dascăl din Iași, urmașul boierului Oană

^{107a} DIR, 2/XV, p. 254.

¹⁰⁸ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, I, 1, Iași, 1906, p. 194.

¹⁰⁹ *Letopisețul lui Ureche*, ed. Giurescu, p. 123.

Limbădulce de sub Alexandru cel Bun ; frații dieci Alexa, Dumitru, Toader și Ion Popovici, fiii lui popa Toma diac, apoi logofăt și atâți alții. Formarea și existența unei caste aristocrate de cărturari din care se recrutau aproape exclusiv marii logofeți se explică desigur prin puterea și influența ce o păstrasera încă cele câteva familii feudale descălecătoare. Dar s-ar putea să mai existe și o altă explicație : cunoștința perfectă a limbii slavone, moștenită din părinți, și nu învățată de abia în școli și pe la mănăstiri (după cum au crezut mulți din istoricii noștri, care au văzut în dieci niște slujbași minori, călugări). Dacă această explicație s-ar adevăra, se pune întrebarea : de unde au moștenit părinții limba slavonă, de unde nume ca Stravici, Braevici, Sârbici, Cupcici, Tăbuci, de unde prenume ca Stanomir, Tugomir, Dragomir, și chiar Tăutul (care în limba ungară înseamnă slovacul) ? Să fie toate aceste nume numai chestie de modă, după cum s-a spus, iar limba slavonă învățată de-abia în școli și pe la mănăstiri ?

Aici atingem una din marile probleme ale istoriei țării noastre și în special a Moldovei, care își așteaptă încă rezolvarea.

*

Vom da acum, în completarea spiței ascendente a lui Toader Bubuiog, și pe acea descendentă, în baza actelor cunoscute astăzi, și anume: 1560 aprilie 13¹⁷⁰ ; 1570 aprilie 20¹⁷¹ ; iulie 25¹⁷² , 1581 aprilie 21¹⁷³ ; 1580 martie 9¹⁷⁴ ; 1586 august 5¹⁷⁵ ; 1587 mai 8¹⁷⁶ , mai 14¹⁷⁷ , mai 4¹⁷⁸ ; 1591¹⁷⁹ ; 1590 decembrie 22¹⁸⁰ ; 1597 iunie 3¹⁸¹ ; 1602 decembrie 2¹⁸² ; 1610 iunie 11¹⁸³ ; 1617¹⁸⁴ ; 1628 noiembrie 5¹⁸⁵ ; 1634 iulie 14¹⁸⁶ ; 1647 mai 12¹⁸⁷ (vezi anexa 2).

Ca și pentru spița neamului Negrea, trebuie să spunem din nou că cea de mai jos nu este nici ea definitivă. O dăm mai mult ca o înlesnire informativă pentru acei ce vor să mai cerceteze în această direcție. Suntem convinși că se vor mai găsi, cu timpul, multe completări interesante, în special cu privire la înrudirile indicate prin vânzările și schimburile de ocini cât și prin ctitoriile bisericilor și mănăstirilor. Așa, de pildă, bănuim înrudirea lui Toader Bubuiog cu neamul lui Ivan vornicul, fondatorul mănăstirii Homorului ; cu neamul lui Miroslav și

¹⁷⁰ DIR, 2/XVI, p. 149.

¹⁷¹ Ibidem, p. 227.

¹⁷² Ibidem, p. 234.

¹⁷³ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XIX, Iași, 1927, p. 141.

¹⁷⁴ [Notă necompletată].

¹⁷⁵ DIR, 3/XVI, p. 330.

¹⁷⁶ Ibidem, p. 356.

¹⁷⁷ Ibidem, p. 359.

¹⁷⁸ T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 97.

¹⁷⁹ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, I, 1, p. 196.

¹⁸⁰ [Notă necompletată].

¹⁸¹ [Notă necompletată].

¹⁸² DIR, 1/XVII, p. 64.

¹⁸³ *Creșterea colecțiilor*, ianuarie 1908, p. 61.

¹⁸⁴ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 121.

¹⁸⁵ T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 200.

¹⁸⁶ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, p. 305.

¹⁸⁷ *Uricariul*, XXIII, p. 204 și XXIV, p. 209.

Ilca cu care se află corăzeși pe Borăle și Jeverteni ; cu descendenții lui Oană Limbădulce, cu urmașii căruia sunt corăzeși pe Frătești. Poate că vom reveni noi înșine asupra acestor înrudiri.

În cele de mai sus, am schițat cronologic viața lui Toader Bubuiug, urmărindu-l sub diferitele denumiri sub care apare în actele timpului. Întru aceasta ne-am bazat pe prezumția că *Toader pisar*, *Toader pârcălab*, *Toader logofăt* și *Toader Bubuiug* sunt una și aceeași persoană. Acum a sosit momentul să arătăm cum am ajuns la această concluzie și să dovedim că ea este justă. Pentru aceasta, vom cita din monografiile satelor actele de dispoziție grație cărora am putut face identificarea personajului. Le găsim trecute pe *următoarele fișe de localități* :

Ciofrestii, în gura Gerului (jumătate de sat) pe Bârlad

— 1496 ianuarie 24, dăruit de Ștefan cel Mare „boierului nostru *Toader pisarul* nostru“¹⁸⁸.

— 1570 aprilie 20 : vândut de „Odochia, ce din călugărie s-a numit Dionisia“, fata lui *Toader logofăt*, lui Dânga mare postelnic¹⁸⁹.

Părți din Ruși la Cobăle, anume Cutul și partea lui Fete Gotca

— 1522 martie 10 : cumpărat de *Toader pârcălab* de Cetatea Nouă, partea Cutul¹⁹⁰.

— 1524 aprilie 10 : cumpărat de *Toader logofăt* partea lui Fete Gotca¹⁹¹.

— 1554—1555 : se întărește mănăstirii Homorului dania boierului *Toader Bubuiug* la moartea sa, partea Cutul și partea lui Fete Gotca din Rușii în Cobilea¹⁹².

Corcești pe Cozancea (unde a fost curtea logofătului Toader Bubuiug)

— 1518 aprilie 22 : cumpărat de *Toader pârcălab* de Cetatea Nouă¹⁹³.

— 1538 (greșit datat 1540) noiembrie 30 : dăruit mănăstirii Homor de *Toader logofăt*¹⁹⁴.

— 1554—1555 : întărirea daniei de mai sus a lui *Toader Bubuiug*¹⁹⁵.

Feredeienii pe Sitna

— 1518 aprilie 22 : cumpărat de *Toader pârcălab* din Cetatea Nouă¹⁹⁶.

— 1538 (greșit datat 1540) noiembrie 30 : dăruit mănăstirii Homor de *Toader logofăt*¹⁹⁷.

— 1554—1555 : întărirea daniei de mai sus, a lui *Toader Bubuiug*.

Brănești pe valea Sitnei

— 1528 martie 7 : dăruit de Petru Rareș boierului, pan *Toader logofăt*¹⁹⁸.

— 1538 (greșit datat 1540) noiembrie 30, dăruit mănăstirii Homor de *Toader logofăt*¹⁹⁹.

— 1665 mai 20 : se vorbește de „drumul Ștefăneștilor, cel săpat bătrân, ce se cheamă drumul lui *Bubuiug*“ la Brănești pe valea Sitnei²⁰⁰.

¹⁸⁸ DIR, 2/XV, p. 254.

¹⁸⁹ DIR, 2/XVI, p. 226.

¹⁹⁰ DIR, 1/XVI, p. 194.

¹⁹¹ Ibidem, p. 222.

¹⁹² DIR, 2/XVI, p. 40.

¹⁹³ DIR, 1/XVI, p. 125.

¹⁹⁴ Ibidem, p. 401.

¹⁹⁵ DIR, 2/XVI, p. 40.

¹⁹⁶ DIR, 1/XVI, p. 125.

¹⁹⁷ Ibidem, p. 401.

¹⁹⁸ Ibidem, p. 253.

¹⁹⁹ Ibidem, p. 401.

²⁰⁰ [Notă necompletată].

Derzsca

— 1524 martie 15 : cumpărat de *Toader logofăt* (3 părți) ²⁰¹.

— 1554—1555 se întărește mănăstirii Homor dania făcută de *Toader Bubuiug logofăt* la moartea sa ²⁰².

— 1628 noiembrie 5 : întăritură daniei făcută de repauzatul *Bubuiug logofăt* ²⁰³.

Mălinești pe Bârlad, la Stejarul Frumos

— 1502 februarie 17 : cumpărat de *Toader pisar* ²⁰⁴.

— 1503 august 8 : *Toader logofăt (II)* schimbă *Mălineștii* pentru părțile fratelui său, popa Luca și surorilor Stanca și Elena din Todirești și Jurcovții de Bârlad ²⁰⁵.

— 1591 : fiii lui Petre Hohulea, nepoții Odochiei, strănepoții lui Tăutul logofăt și ai lui *Toader logofăt* își împart moșiile, între care și *Mălineștii* la Stejarul Frumos ²⁰⁶.

Băloseștii pe Bârlad la gura Stavnicului

— 1505 februarie : strănepoții lui pan Negrea vând părțile lor de ocină vărului lor, pan *Teodor pisar* ²⁰⁷.

— 1591 : fiii lui Petre Hohulea, nepoții Odochiei, strănepoții lui Tăutul și ai lui *Toader logofăt* își împart moșiile, între care și *Băloseștii* ²⁰⁸.

Trei locuri de pustie, un loc pe Bâc, pe partea de dincolo a Bâcului, între Drăgan și Purcel ; al doilea loc pe Cahov mai jos de Troian la Fântâna Mare ; al treilea loc la capătul de jos al Beleei și cu iezerca-nele care sunt în același hotar, însă afară de Beleea și Chiciți.

— 1518 aprilie 22 : Ștefăniță întărește dania tatălui său, Bogdan voievod, lui *Toader, pârcaľab* de Cetatea Nouă ²⁰⁹.

— 1554—1555 întăritură mănăstirii Homorului pentru dania boierului *Toader Bubuiug*, satul pe Bâc, „între Drăganul și între Purcelul, anume Boboișii și cu mori în Bâcu [...] și satul Boboișii la Bileoa și alt sat Boboișii pe den jos de Troian, unde se numește la Fântâna cea Mare“ ²¹⁰.

— 1555 aprilie 20 : Alexandru vodă întărește mănăstirii Homor „un loc pe Cahova mai jos de Troian, la Fântâna Mare, care acum se cheamă Bubuișii, pe care l-a avut panul *Toader vornic* de la părintele domniei mele Bogdan voievod și de la fratele domniei mele, Ștefan cel Tânăr“ ²¹¹.

— 1599 martie 30 : întăritură mănăstirii Homorului pentru *Bubuiugii*, mai jos de Troian, danie de la pan *Toader Bubuiug logofăt* ²¹².

²⁰¹ DIR, 1/XVI, p. 221.

²⁰² DIR, 2/XVI, p. 40.

²⁰³ T. Bălan, *op. cit.*, p. 200.

²⁰⁴ DIR, 1/XVI, p. 8.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 30.

²⁰⁶ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, I, 1. p. 196.

²⁰⁷ DIR, 1/XVI, p. 42.

²⁰⁸ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 196.

²⁰⁹ DIR, 1/XVI, p. 125.

²¹⁰ DIR, 2/XVI, p. 40.

²¹¹ T. Bălan, *op. cit.*, p. 60.

²¹² *Ibidem*, p. 130.

Rizina unde a fost Alexa vătăman

— 1495 februarie 5 : *Toader pisar* cumpără de la rude părți din Rezina, ocina străbunului lor Negrea²¹³.

— 1591²¹⁴ fiii lui Petre Hohulea, nepoții Odochiei, strănepoții lui Tăutul logofăt și lui *Toader logofăt* își împart moșiile, între care și Rizina.

Documentele de mai sus ne arată clar importanța monografiilor de ocine în deslușirea personajelor ce apar în fresca istoriei noastre. În cazul de față, numai grație lor am putut contura mai precis silueta marelui logofăt Toader Bubuiug, prin precizarea următoarelor puncte :

1) Toader pisar între 1484—1516, Toader pârcălab de Cetatea Nouă între 1516—1523, Toader mare logofăt între 1523—1535 și poate Toader pârcălab de Cetatea Nouă între 1535—1537, sunt una și aceeași persoană și anume Toader Bubuiug, cum îl găsim poreclit după moartea sa.

2) El este, deci, deosebit de Toader Băloș mare logofăt, acel care l-a înlocuit în 1535 ; Toader vistier între 1525—1527 ; Toader pârcălab de Hotin între 1494—1510 ; Toader pârcălab de Hotin în 1513 și Toader pârcălab de Hotin între 1530—1538 ; Toader stolnic în 1527 și 1529.

3) El a fost până la moartea sa, în 1538, sluga cinstită și credincioasă a patru Mușatini : Ștefan cel Mare, Bogdan, Ștefăniță și Petru Rareș, în diversele dregătorii succesive ce le-a ocupat.

4) El nu a avut nici un amestec în răscoala boierilor în contra lui Ștefăniță în 1523 și nici în alungarea lui Rareș în septembrie 1538.

5) El făcea parte din marea boierime feudală, urmașă a descălecătorilor.

6) Era ginerele marelui logofăt Ion Tăutul, fiind căsătorit cu Nastasia, fiica acestuia.

7) El a fost moșul Tăuteștilor ce ocupă diverse funcții în epocile următoare, a Huhuleștilor, Băisăneștilor, Jorăștilor și Cuzeștilor.

Prin stabilirea punctelor de mai sus am făcut un început de ordine în acele „lucruri de casă“, a căror lămurire trebuie să preceadă orice lucrare de sinteză, după cum am arătat mai sus.

*

Scoaterea din umbră a unor figuri istorice, ca aceea a logofătului Bubuiug și a celorlalți dregători contemporani, este indispensabilă înțelegerii și interpretării evenimentelor petrecute de la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare și până la sfârșitul primei domnii a lui Rareș. Aceste figuri reprezintă o clasă ale cărei interese ajung să se ciocnească la un moment dat cu alte interese. Or, după cum spunea I. Bogdan în discursul său de recepție la Academie, în aprilie 1905 : „Evoluția istorică a unui popor poate fi înțeleasă numai prin factorii interni ce au provocat-o, deci prin studiul claselor sociale ce l-au constituit și al ideilor ce au stăpânit acțiunea lor“, idei izvorâte, la rândul lor, din interesele acelor clase.

Ne vom ocupa în studiul nostru următor cu deslușirea celorlalți Toaderi din aceeași epocă.

Ianuarie 1956

²¹³ *DIR*, 2/XV, p. 238.

²¹⁴ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 196.

*

Studiul acesta are 40 de ani. Multe din ideile cuprinse în el sunt depășite. Unele identificări s-au dovedit între timp eronate. Altele, însă, sunt valabile. Publicarea studiului, în întregimea lui, fără nici o intervenție din partea redacției, are menirea de a restabili priorități, dar se constituie și într-un gest recuperatoriu. Pentru că opera genealogistului I. C. Miclescu-Prăjescu, prea puțin cunoscută, nevalorificată în timpul vieții autorului, din rațiuni lesne de imaginat, reprezintă un model sub aspectul metodei. Erorile nu trebuie să surprindă: fi este imposibil unui specialist să dezlege, de unul singur, și fără nici o greșală, încălțările genealogiei medievale românești. Important este ca marja de eroare să fie cât mai mică. Și mai este iarăși important curajul de a desteleni terenul și de a trage brazda. Alții apoi pot veni să arunce sămânța și alții, să adune recolta.

Textul lui I. C. Miclescu-Prăjescu este unul de pionierat. Pentru ca el să poată fi așezat la locul care i se cuvine, după atâtea decenii, nu este suficient doar publicarea lui; se impune și îndreptarea greșelilor și completarea golurilor.

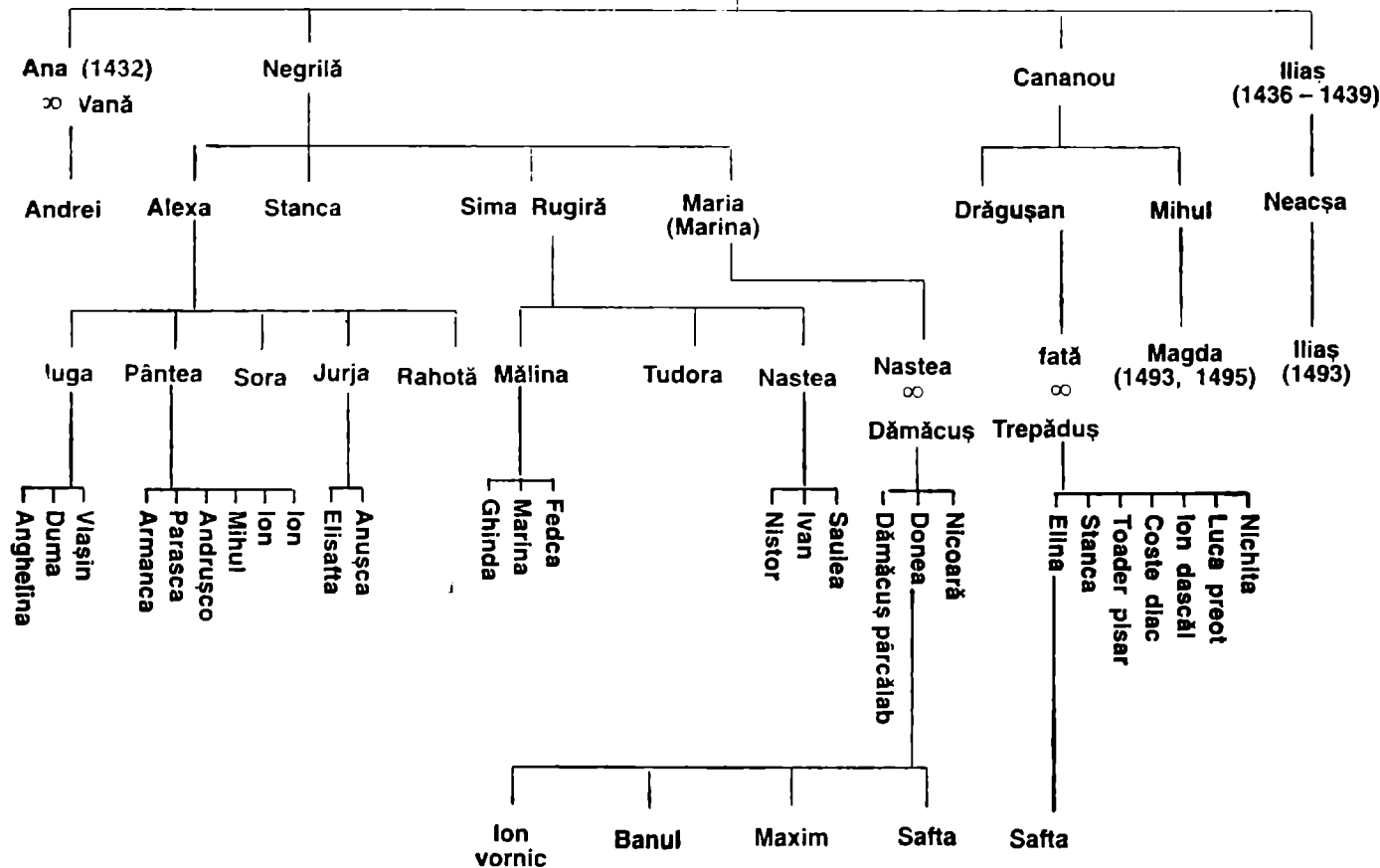
Înainte de toate, trebuie precizat că *Toader diacul, urmașul panului Negrea și ginerele marelui logofăt Ioan Tăutul este altcineva decât Toader marele logofăt „Bubuiug”*. Prin urmare, acesta din urmă nu era cumnat cu Ioachim Săcuian și nu avea să devină „moșul” Tăuteștilor, Huhuleștilor, Băisăneștilor, Jorăștilor și Cuzeștilor. Demonstrația lui M. Costăchescu, împărtășită și de I. C. Miclescu-Prăjescu, că Toader „Bubuiug” a ocupat în răstimpul 1516—1523 dregătoria de părcălab al Cetății Noi, este valabilă. Dar, după clarificarea adusă mai înainte, trebuie îndreptată afirmația că urmașul panului Negrea avea să devină părcălab de Cetatea Nouă. Pentru descendența panului Negrea: Mircea Ciubotaru, *O stră-veche așezare de pe valea Bârladului: Negrești (jud. Vaslui)*, în *AI/1*, XX, 1983, p. 319—331. Pentru biografia și înruderile lui Toader diacul, ginerele Tăutului: Maria Magdalena Székely, *Marii logofeți ai Moldovei lui Petru Rareș (I)*, în *SMIM*, XIII, 1995, p. 76—82.

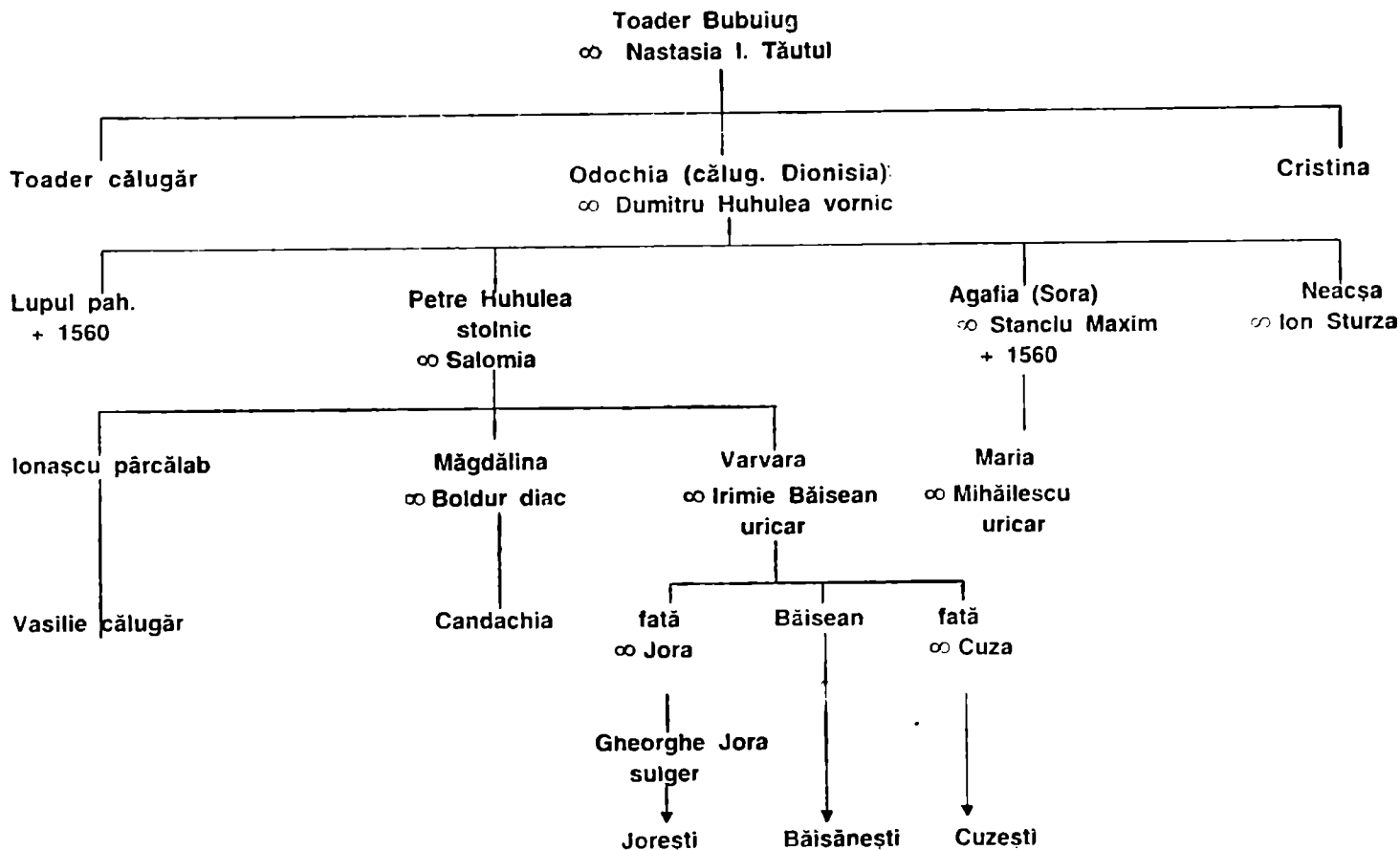
Toader Bălos nu a ajuns niciodată mare logofăt al Moldovei și nu a făcut vreo danie mănăstirii Humor. În ceea ce privește documentul datat 30 noiembrie 1540, cred că explicația este aceea dată de M. Costăchescu (citată ca atare de I. C. Miclescu-Prăjescu), confirmată ulterior — fără pomenirea numelui lui Costăchescu, însă — de C. Cihodaru (*Acte false în colecția „Documente privind istoria României”, seria A (Moldova) (II)*, în *AI/1*, XXIII/2, 1986, p. 871). Toader „Bubuiug” a rămas în funcția de mare logofăt până la moarte. Toader părcălabul de Cetatea Nouă din 1535—1537 este o altă persoană (Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 84).

După toate probabilitățile, Toader „Bubuiug” era scoborător dintr-o familie străină, probabil sârbească: trebuie, prin urmare, revizuită opinia că marele logofăt ar fi fost urmaș al descălecătorilor (*ibidem*, p. 85—86).

În fine, este locul aici a răspunde și întrebării: cum se explică menționarea, într-un document târziu, a lui Toader „Bubuiug” ca vornic? Nu este vorba aici despre nici o confuzie: în vremea lui Bogdan III, Toader trebuie să fi fost vornic (al doilea sau al treilea), primind un uric de la domn în această calitate. În 1555, când călugărilor de la Humor li s-a întărit o proprietate lăsată de Toader (proprietate care era confirmată de uricul de la Bogdan III), s-a copiat întocmai, din documentul anterior, calitatea donatorului: Toader vornic.

Cu aceste îndreptări aduse la identificările de personaje, studiul lui I. C. Miclescu-Prăjescu devine, din acest moment, unul de referință pentru prosopografia moldovenească. Publicat acum patru decenii, textul acesta ar fi contribuit la clarificarea biografiilor diversilor boieri cu numele Toader și, poate, prin ecourile pe care le-ar fi stârnit, la corectarea, încă de pe atunci, a erorilor semnalate în aceste rânduri — *M.M.S.*

SEVER ZOTTA — MARTURII DOCUMENTARE

Pentru viața, activitatea și opera lui Sever Zotta, istoriograful dispune, azi, de foarte puține mărturii. Împrejurări bine cunoscute au determinat plasarea eminentului cercetător într-un foarte nedrept con de umbră. Evocarea tipărită în 1971¹, plină de emoția și recunoștința fostului învățăcel, împletite cu admirația succesorului în funcție — e vorba de regretatul Gh. Ungureanu — a pus în lumină mai cu seamă *arhivistul* și, nu mai puțin, *omul*. Iar cea dintâi prezentare, destul de sumară, a personalității lui Sever Zotta, pe care am făcut-o la centenarul nasterii sale și am publicat-o abia 15 ani mai târziu², nu poate fi socotită decât *începutul* unei cercetări sistematice a acestei personalități și a locului său în evoluția istoriografiei românești și mai cu seamă a științei genealogice în România.

Filiala ieșeană a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a socotit, de la început, că este o datorie a sa de onoare să contribuie la realizarea unei asemenea cercetări privind viața, activitatea și opera științifică a celui care ne este strălucit înaintas. Astfel, după ce primul Simpozion de Studii Genealogice organizat sub egida sa (al IV-lea, în mai 1993) i-a fost închinat³, la împlinirea a cinci decenii de la trecerea sa din această viață, a urmat o sedință de omagiu, la 1 februarie 1994⁴ (marcând și comemorarea din octombrie 1993, și aniversarea din aprilie 1994): două din textele citite cu acest prilej au fost deja publicate în „Arhiva Genealogică”: ele au avut în vedere activitatea lui Sever Zotta ca director al arhivelor ieșene și relațiile sale epistolare cu Gh. Ungureanu⁵.

Revista însăși — ctitorie a lui Sever Zotta, reînțemeiată în 1994 — a rezervat, prin programul său⁶, o atenție deosebită acestui subiect și vom fi recunoscători tuturor celor care ne vor ajuta în îndeplinirea acestui deziderat. Paginile revistei rămân deschise pentru valorificarea

¹ Gh. Ungureanu, *Sever Zotta*, în *Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 231—236.

² Ștefan S. Gorovei, *Un precursor: Sever Zotta*, în *AIHAI*, XXVI/1, 1989 (*ArhGenAIHAI*, I, 1989, 1), p. 699—704.

³ Cf. *ArhGen*, I (VI), 1994, 3—4, p. 4—5.

⁴ *Ibidem*, p. 328.

⁵ Virginia Isac, *Sever Zotta arhivist — simple note*, și D. Ivănescu, *Sever Zotta în corespondență cu Gh. Ungureanu*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1—2, p. 199—208 și, respectiv, 209—216.

⁶ Cf. *ArhGen*, I (VI), 1994, 1—2, p. XXI.

oricăror materiale (acte, corespondență, documente de orice fel) care pot contribui la mai buna cunoaștere a lui Sever Zotta⁷. Existența unor mărturii de seamă îmi este cunoscută de multă vreme; astfel, regretatul C. Turcu alcătuiuse o bibliografie, intitulată *Privire asupra scrierilor lui Sever Zotta*; am consultat-o acum 23 de ani, propunând autorului publicarea ei, împreună cu cuvântul de omagiu pe care tocmai îl pregăteam atunci, în vederea centenarului din aprilie 1974; publicarea nu s-a mai realizat la vremea aceea, autorul a trecut în lumea umbrelor iar textul său a dispărut, se pare⁸. Am reținut, din el, că bibliografia lui Zotta număra circa 150 de titluri, dintre care: cinci lucrări independente (broșuri), 60 de articole și studii, 11 dări de seamă (pentru câteva zeci de cărți), 12 „bibliografii” (pentru câteva sute de cărți), 29 de „comunicări mărunte” (pentru sute de probleme), cinci grupaje de documente (zeci de documente!), șapte „miscelance”, două prefețe. Dacă această bibliografie, alcătuită cu minuțiozitatea care caracteriza munca lui C. Turcu — și el fost arhivist! — se va regăsi, rog pe fericitul ei descoperitor să nu întârzie a o comunica „Arhivei Genealogice”, pentru publicare.

La scrisorile către Gh. Urgureanu, tipărite de d-l D. Ivănescu, pot să adaug, acum, alte câteva, adresate — în intervalul 1918—1940 — lui Artur Gorovei și lui Theodor Râșcanu (pe acestea din urmă, mi le-a încredințat, cu mult timp în urmă, spre copiere, d-l Traian Picincu din București); ele nu par să reprezinte totalitatea epistolelor schimbate între Zotta și cei doi; astfel, corespondența cu Artur Gorovei trebuie să fi fost mai amplă în anii colaborării cu I. Nădejde pentru cartea acestuia despre V. G. Morțun și familia sa⁹ (absența scrisorilor din arhiva Gorovei se datorează, probabil, remiterii lor lui Nădejde) iar în ceea ce privește corespondența cu Theodor Râșcanu, e sugestiv faptul că cel puțin una din scrisori (cea scrisă în Iași la 10 ianuarie 1932) se păstrează într-un plic cu ștampila „Cireș, 9 iun. 39”, provenind, evident, de la o altă scrisoare, pierdută (cea de-a doua, datată „Davideni, 29 oct. 1939”, se află într-un plic cu ștampila poștei din Cireș la 7 noiembrie 1939; diferența de opt zile ar putea să indice, și în acest caz, că plicul a adăpostit, inițial, o altă scrisoare).

⁷ E necesară, în primul rând, o prezentare amănunțită a fondului de la Direcția Generală a Arhivelor Statului, unde a ajuns, se pare, și colecția de documente, identificabilă prin cuvântul-cheie „Buftea”: tot ce s-a salvat, în vara lui 1941, de la Davideni a fost depozitat în casa prințului Stirbei (socrul lui Șerban Flondor, nepotul de soră al lui Zotta), la Buftea. Nu dispunem, până în prezent, decât de o foarte sumară prezentare a acestui fond, compus din 220 de unități arhivistice: Natașa Popovici, *Sever Zotta — fond familial. Prezentare de fond*, în „Arhivele Moldovei”. I—II, 1994—1995, Iași, 1996, p. 169—173; autoarea ocolește cu mare grijă atât sfârșitul lui Sever Zotta (nici măcar anul morții nu este menționat!), cât și chipul în care acest fond a ajuns la Direcția Generală a Arhivelor Statului. E de la sine înțeles că articolul apărut la Iași în 1989 (cf. *supra*, n. 2) nu este cunoscut cercetătoarei-arhiviste din 1994—1995...

⁸ Nu se află, oricum, între hârtiile depozitate la Arhivele Statului din Iași, după cum mi-au comunicat cei care au cercetat acest fond.

⁹ Voi publica, într-un număr viitor al „Arhivei Genealogice”, această corespondență (din păcate, numai scrisorile lui I. Nădejde), ilustrând o colaborare exemplară.

Cu privire la sfârșitul tragic al lui Sever Zotta, dispunem de câteva mărturii; două din ele — scrisoarea datată „Clocucica, 6 oct. 1940“ și aceea a d-nei Ruxanda Zotta către Gh. Ungureanu din 1 ianuarie 1948 — ne-au fost comunicate de d-na Virginia Isac; a treia, nedată — veritabil testament — o transcriu ¹⁰ din *Analele Academiei Române* (t. LXI, p. 36—38): ea a fost citită de generalul Radu Rosetti în ședința din 6 decembrie 1940, „după originalul ce i-a înfățișat D-l Iancușor S. Zotta“. Cea de-a patra — a Nadejei Flondor către Margareta Zotta, anunțându-i moartea lui „moșul Sever“ — ne-a fost pusă la dispoziție de d-na Ruxanda Zotta (d-l Vasile Docea binevoind să verifice transcrierea și traducerea). Le adresez tuturor mulțumirile mele.

Din hârtiile rămase de la regretatul Traian Larionescu, am cules o spiță (incompletă) a familiei Zotta (datele pentru ultimele generații le datorez d-nei Ruxanda Zotta), precum și o tablă de strămoși (Ahnentafel), care arată descendența genealogistului din vechi familii moldo-venești, precum Abaza, Arapu, Bainschi, Buhuș, Ciornei, Flondor, Gîrgorcea (familie căreia i-a aparținut și soția sa, Margareta), Holban, Hurmuzaki, Kalmuțki, Keșko, Luca, Mițescu, Morțun, Murguleț, Rali, Tăutu, Vasilco etc. Publicarea acestor însemnări genealogice e și un omagiu memoriei pasionatului genealogist și heraldist care a fost bucovineanul Traian Larionescu.

Începutui se face cu ceea ce ne stă la îndemână. Cititorilor și colaboratorilor revistei le revine să continue și să îmbogățească mereu cunoștințele noastre despre delicatul și inimosul Sever Zotta, cel care, în împrejurări așa de dramatice, își păstra gândurile calde pentru cărți și pentru documente, scriind: „*Am făcut un serviciu civilizației umane și poate națiunii. Viața e trecătoare, documentele rămân*“.

Ștefan S. Gorovei

I. Scrisori către Artur Gorovei

Iași, 2 nov[embrie] 1918

1

Stimate Domnule Gorovei,

Vă rog să scuzați întârzierea răspunsului meu la prea amabila D-Voastră scrisoare pentru care, precum și pentru interesantele spițe alăturate, vă rog să primiți sincerele mele mulțumiri.

Ce privește familia *Morțun*, despre care D-Voastră îmi cereți unele lămuriri, îmi e o plăcere să vă servesc cu alăturata spiță de neam¹, întocmită după materialul — încă incomplet — ce-mi stă la dispoziție. Ar mai fi de adăugat că posed și portretul străbunice mele Maria Zotta n[ăscută] Morțun (n. 1778, căs. 1793, † 15 V.1846 în Chisălău, Bucovina).

Deoarece nu m-am ocupat în special cu genealogia familiei Morțun, nu posed decât date răzlețe, cari, precum veți constata și D-Voastră, nu

¹⁰ Am renunțat să marchez cu paranteze drepte toate întregirile cerute de foarte multe prescurtări (semn evident al presiunii nervoase sub care a fost scrisă respectiva epistolă).

ajung pentru alcătuirea unei spițe complete. Totuși, cred că cei doi frați, Vasile și Lupul, al căror tată nu-i cunoscut, sunt și ei descendenți din Ștefan Morțun. Nu cunosc încă rezultatele cercetărilor speciale cu privire la familia aceasta, ale d-lui I. Nădejde², căruia și d-ul V. G. Morțun i-a pus mai multe documente familiare la dispoziție, și cu care am avut câteva convorbiri în privința aceasta.

La spița familiei D-Voastre pot să adaug deocamdată numai următoarele date : 7100 (1591—92) o mărturie de la mai mulți boieri, [între] clare] și „Goroveiu vistierul“³ (Acad. Rom., Creșterea Colecțiilor pe 1909, p. 189). Să fie Gligorie ?

Miron Gorovei era în 7261/1752 oct[ombrie] 17 cămăraș. Nepoata lui din fiica Maria Gherghel era căsătorită] cu Const. Manoli (Arh. Stat. Iași). Dacă voi mai găsi și alte date cu privire la familia D-Voastre, nu voi întârzia să vi le comunic.

La spița familiei Mănescul ar fi de observat că un Iordachi M[ănescul] nu era cunoscut în Bucovina, ci atât eu cât și părintele Voronca⁴, cari ne-am interesat de familia] aceasta, am constatat existența unui Toader Mănescul (nobil, 1788), fiul lui Vasile și al Paraschivei Motoc. Din crâmpeii spiței Măneștilor din Bucovina nu reiese însă o înrudire cu vre un Iordachi Mănescul, sau cu frații lui. M-ar interesa deci dacă D-Voastră ați binevoi să-mi comunicați izvorul foarte interesantelor date comunicate.

De asemenea, vă rog să binevoiți a-mi comunica din care izvor aveți D-Voastră cunoștințele despre originea fam[ilieii] Șendrea⁵, însemnate pe o spiță pe care am văzut-o la Dombrowski și cari le-am și copiat. Chestiunea mă interesează în mod deosebit, întrucât am găsit și eu la Acad[emiei] o spiță veche asemănătoare în unele părți cu aceea aflătoare la D-Voastră. Din spița alăturată, veți constata D-Voastră părțile identice și deosebirile. Întrucât Șendrea era cumnatul lui Ștefan cel Mare, lămurirea acestei genealogii nu este fără importanță. Spița alăturată am publicat-o în „Arhiva Genealogică“, II, p. 71, împreună cu alte date despre familie.

Regret că timpul nu-mi permite să mă întind în interesanta expunere genealogică și nădăjduiesc că voi avea curând plăcerea să discut cu D-Voastră la Iași chestiunile genealogice atinse.

Rugându-vă, stimate Domnule Gorovei, să primiți sincerele mele mulțămiri, sunt, cu deosebită stimă și considerațiune, al D-Voastre,

Sever Zotta

(În anexă, spița familiei Șendrea.)

¹ Nu se mai află împreună cu scrisoarea ; desigur, a fost remisă lui I. Nădejde, pentru lucrarea sa — v. nota următoare.

² Aceste cercetări s-au materializat în volumul V. G. Morțun. *Biografia lui, genealogia și albumul familiei Morțun*. București (1923) 1924.

³ Documentul e publicat în *DIR*, XVI, 4, nr. 43, p. 38.

⁴ Preotul Zaharia Voronca este autorul lucrării *Mihalcea cu neamurile boieresti ce au stăpânit-o*, Cernăuți, 1912, în care multe pagini sunt consacrate familiei Mănescul (v. p. 70—81, cu spițe).

⁵ Îl interesa pe destinatar din cauza căsătoriei lui Spiridon Șendrea cu o Casandra Gorovei, pe la începutul veacului XIX.

2

Iași, 12/III.1934

Mult stimată Domnule Gorovei,

Vă mulțumesc pentru trimiterea spiței, care mă interesează și cred că vă pot servi cu unele date noi.

În Bul[etinul] Com[isiei] Ist[orice] a Rom[âniei] din 1916 a fost publicată aici alăturata scrisoare, care cred că emană cu siguranță de la Miron Gorovei, strămoșul D-Voastre.

Mă bizui în această identificare pe un doc[ument] din 7255 (1746) dec[embrie] 11, prin care I. Mavrocordat miluiește pe Aristarh Hrisocolcu cu o bucată de loc din hotarul târgului Dorohoi. E pomenită hotarnica contemporană a lui I. Izmană b[iv] v[el] șatrar și *Miron Gorovei biv cămăraș de ocnă*.

Din spița D-Voastre nu reiese că Grigoraș G[orovei] căs[ătorit] cu sora monahului Dosoftei Bârlici a fost răpit de tătari înainte de 7221 (1712—13), fapt desigur interesant. Datele le am din Creșterea Colecțiunei Acad[emiei] Rom[âne] 1908, [p.] 295.

Întrebuințez acest prilej spre a vă ruga să binevoiți a primi sincerele mele felicitări de alegerea D-Voastre ca Dr. honoris causa al Univ[ersității] din Cernăuți, dimpreună cu încredințarea deosebitei mele stime și considerațiuni.

Sever Zotta

(În anexă — scrisoarea semnată de *Miron cămărașul*, copiată din BCIR. II. 1916. p. 198—199).

3

Davideni, 24/II.1940

Mult stimată Domnule Gorovei,

Mă grăbesc să vă răspund : Mihail Costin a fost fiul lui Dimitrie din Sipești în Bucovina, din căs[ătoria] a II-a cu Catinca V. Vasilco din Berhomet. Mama ei era o Flondor. Mihail era căs[ătorit] cu Smaranda, fiica lui Gavril Ene sulger, din Văleni (întâi jud. Neamț, acum Roman), și a Ecaterinei, fiicei șatrarului Ilie Cârste din Costina în Bucovina.

M[ihail] C[ostin] locuia la Târgul-Frumos, de unde este și testamentul lui, aflător în copie la mine. De asemenea la mine sunt documentele, nu prea vechi, ale satului Stroești. Ele mi-au f[ost] dăruite de actualul proprietar al Vălenilor, vărul meu de al doilea, I. Stârcea.

„Cucoana Smărăndița“ este în câteva rânduri menționată de Eud[oxiu] Hurmuzaki în scrisorile lui din Viena către tată-său.

Ilie Cârste este unul din strămoșii mei de pe mamă și iată cum : >Baronul T[oader] C[ârste]> Ecaterina căs. N. Flondor (zestre Storojineț)>

Eufrosina căs. G. Hurmuzaki> Elena H[urmuzaki] căs. I. Zotta> Sever Zotta. N. F[londor] este bunicul lui Iancu F[londor].

Mă bucur că v-ați păstrat interesul p[entru] cercetări genealogice și sunt totdeauna la dispoziția Domniei Voastre. Primiți salutările mele distinse, al Domniei Voastre devotat,

Sever Zotta

P.S. Ioan Costin nu poate să fie, după spița mea, decât alt fiu al lui Dimitrie, *din prima căs[ătorie] cu Catinca Calmuțki*, deci frate vitreg cu Mihail

II. Scrisori către Theodor Râșcanu

1

Iași, 10/I.1932

Dragă Toto,

Îți mulțumesc de amicala aducere aminte și-ți urez de asemenea mulți ani cu bine. Mă bucur să aflu că ai găsit în lucrările tale mulțămirea sufletească, ca și mine, care mă simt bine numai înconjurat de cărțile și documentele mele.

Pentru că am ajuns la documente, mă grăbesc să-ți fac cunoscut că Ghibănescu mi-a predat 13 documente, 12 turcești și 1 francez (ciorna petiției străbunicului tău în chestia prigonirii lui de către M. Sturdza), deci nu „19 turcești”, precum le pretinzi. Se pare că n-ai controlat bine ce i-ai dat și ce ai luat. E adevărat că Ghibănescu mi-a spus că vr'o 2—3 doc[umente] turcești nu i-au fost înapoiate de către traducătorul turc, care pretinde că i-au fost pierdute de către frate-său. Dar I^o ce caută cel francez între cele turcești? II° Între documentele lui Ghibănescu vândute Min[isterului] de Instr[ucție], aflătoare la mine (intreaga lui colecție de 10.567 bucăți) se află și un doc[ument] grecesc din 1822 apr[il]ie 24, publicat în „Fam[ilia] Râșcanu”, p. 324, și purtând ștampila Teodor Râșcanu, precum de altfel se află și alte documente cu ștampili străine, ca „Donățiunea Racoviță, Șurinești, Vaslui”, „Colecția Nanu”, etc.

Deși proveniența acestor documente este suspectă, n-am putut să fac caz din ea, neputând bănuî pe Ghibănescu], fără a putea proba, de vânzarea unui lucru străin.

Nici tu n-ai putea să faci ușor proba — cu toată ștampila — că nu i-ai vândut sau dăruit documentul în chestie, mai ales întrucât prin atâția ani nu l-ai reclamat. De altfel, en fait de meubles...! Cel mult ai putea să ceri Ministerului să rețină din suma ce se cuvine lui Ghibănescu] valoarea acestui document, care nu poate să treacă de 2 500 lei, cum am evaluat pergamentele fără șnur. În urmă, poți să renunți la

bani, sub condițiunea ca doc[umentul] să fie scos din colecția Ghibănescu și dat Fundației Ferdinand din Iași, ca donațiune din partea ta. Ar fi deci bine să vii la Iași, ca să discutăm chestiunea și-mi va fi o plăcere să te revăd și să mai punem țara la cale.

Te îmbrățișează prietenește,
al tău,

Sever

P.S. De ajunul anului nou, au fost Cuzeștii la mine cu plugușorul. omagiând pe Iorga. S-au ținut — a fost și G[eorge] C[uza] la mine — discursuri impresionante.

2

Davideni, 29 oct[ombrie] 1939

Dragă Toto,

Mi-ai făcut o deosebită plăcere prin trimiterea romanului tău, de astă dată chiar adevărat și mai ales prin frumoasa și mișcătoarea ta dedicație. Atât eu, cât și nevasta mea, l-am citit pe nerăsuflăte, ceea ce este cea mai bună dovadă că va avea un sigur succes de librărie. Pentru ediția a 2-a, care cred că va urma, pot să-ți pun la dispoziție unele acte din Arhiva Hurmuzăcheștilor (azi la mine), î[n]tre c[are] chiar actul de căs[ă]torie în Cernauca a lui Rosnovanu*, precum și fotografia acestuia. Din acte reiese că impedimentul, înlăturat, era din cauza *încuscriei* Marghiolitei cu viitorul ei soț. Că ea *nu era divorșată* de C. Sturdza, nici pomeneală. Actul este confirmat atât de Episcopul cât și de guvernatorul Bucovinei.

Dar dintr-o scrisoare a lui Eud[oxiu] H[urmuzaki] din Iași, reiese că Minalachi St[urdza] a scos de la Patriarhul Constantinopolului o carte de blăstăm, care s-a cetit în 6 bis[eric]i principale din Iași. Boierii mari n-au asistat, iar cei mici spuneau de ce se amestecă Patriarhul în chestiuni de dragoste. Mitul Patriarhului apusese odată cu sentimentul religios din Principate. Un frumos medalion de fildeș cu portretul Marghiolitei se află la Lucie Greceanu, procurat de mine din moștenirea lui Dobrowolski de Buchenthal, f[ost] Pref[ect] de Stanislau, pe unde trecuse Marg[hiolița] spre Viena. Este bunicul de pe mamă al lui Flondor.

Râșcanovca (art[icolul]) nu-l cunosc. Mulțămiri p[entru] menționarea mea în România cu prilejul „Inst[itutului] Genea[logic]“. Te îmbrățișez,
al tău,

Sever

* Bun prieten cu Eud[oxiu], care locuia la el la Iași. Numeroase scrisori ating chestiunea bigamiei.

3

Davideni, 3 dec[embrie] 1939

Drago Toto,

Am mai găsit două scrisori cari pomenesc pe bunicul tău și-ți comunic datele privitoare la el.

1. Dec[embrie] 1846. Viena. Eud[oxiu] Hurmuzaki către frate-său Constantin :

„Der Freund des Melech *, Theodor Rischkanu, der langgesuchte und wie gefundene, ist hier durch nach Paris gereist — wahrscheinlich wirst du wissen auf welche...“ (în rezumat) Prietenul lui Melech a trecut prin Viena la Paris, oprindu-se numai o zi acolo. Va fi știind cum a reușit R. [= Râșcanu ?] să scape. I-a lăsat o scrisoare deschisă p[entru] C[onstantin] H[urmuzaki]. A grăbit plecarea de teamă ca „prietenia“ lui Melech să nu-l urmărească și acolo și să nu aibă soarta lui Kogăln[iceanu]. Acum nu-i pasă nici de Melech, nici de sbirii lui.

Altă scrisoare, tot din 1846, fără dată *, exp[ediată] 2 oct[ombrie] Iași, ajunsă Viena 20 (!) oct[ombrie], a lui Gherghel, pictor, văr cu frații H[urmuzaki], către E[udoxiu] H[urmuzaki] : „Miliția se arată destul de bravă cu a lor bunăvoință și luptă a prinde pi Râșcanu, însă nu li se nimeri, în loc di a prinde pi Râșcanu prinseră pi un nevinovat Mălinescu“.

(Care M[ălinescu] ? Iordachi, sau fiul său Vasile ?).

Te rog, dacă ai posibilitatea, să-mi trimiți articolul despre Râșcanufca.

Te îmbrățișez,

Sever

[P.S.] Salutări lui Eduard și fam[ilie]i sale. Cum se cheamă copiii și câți ani au ?

* = Mihalaki Sturdza. Melech = jidovește : Rege

* în ultimul moment am descifrat-o (Luni) 28 sept[embrie].

III. Sfârșitul

1

Clocucica, 6 oct. 1940

Scumpă Nadêje ¹,

Iancușor ² mi-a scris „modo clandestino per silvas“ că ai avut bună-tatea să intervii „prin Academie“ (presupun unchiul dumitale Rosetti ³), pentru repatrierea mea și că Gafenco ⁴ ar fi plecat cu actul respectiv (în care se cerea și eliberarea bibliotecii mele) la Moscova. Nu știu dacă

e adevărat, dar de ar fi adevărat, ar fi foarte frumos și n-aș ști cum să-ți mulțănesc pentru bunătatea dumitale, de altfel de mine de mult apreciată.

Scriu din Clocucica ; să nu crezi că este în Siberia sau în Kamciatka, ci este o frumoasă suburbie a Cernăuțiului, de unde-și trage originea simpaticul părinte Kukla. Hotelurile fiind toate ocupate cu armată, n-am avut altă ieșire decât, în lipsa tuturor cunoscuților, afară de vechiul meu tovarăș de țarek, dr. Paul Stenur, să cer părintelui găzduire la mama sa, dimpreună cu d-ra Zelinschi (recte Sielinski) ². Am venit să ne înscriem pentru repatriere. Dar chestia asta este atât de prost organizată — modo orientatico — încât nu se poate ști nimic precis. Cei mai mulți români stau aici cu zilele sau cu săptămânile. Eu asta n-o pot face din cauza cneituienilor exagerate. De exemplu, o cursă cu birja, 10 ruble = 400 lei. Unii cer chiar, dacă e mai departe, 20 ruble. Un kgr de vin 12 ruble = 480 lei ; coaforul 2 ruble ; kgr de zahăr 185 lei, petrol 28 lei, 50 gr tutun 20 lei. Călea nici nu există. Săpun de toaletă de asemenea. Și culmea, nici pastă de dinți ! Eu îmi curăț dinții cu sare amestecată cu spirit. Un creion, 40 lei, o baterie 45—50 lei. Cu lipsa de cafea m-am deprins. Mult „Grigorcea” este un surogat, dar lipsa de vin și de tutun mă îngrozește. De altfel, precum vezi și din tonul scrisorii mele, nu sunt încă disperat, dar caut să fug cât mai curând. Am făcut o petiție către Comisia Mixtă, în sensul că dăruiesc Statului Rus biblioteca mea, exceptând „Liandbibliothek general” și tot mobilierul meu, evident și cu casa cu două ha., sub condițiunea să mă lase să plec cu un camion sau cu două căruțe, în care să încarc arhiva mea privată, cărțile necesare și portretele de familie, căci după convențiune nu pot să iau nici o carte și nici un document, ci numai fotografia mea, de care bineînțeles n-am nevoie. Probabil este și lipsă de oglinzi. În general, cer să mi se dea drumul după uzanțele internaționale. Mai cer ca în caz că Comisiunea n-ar fi competentă, să mi se facă excepția aceasta, să mi se amâne termenul de plecare până la rezolvirea demersului lui Gafenco.

Aflu că Lică a fost numit secretar general la Externe. Eu presupun subsecretar de stat, pentru că Neagoe spune că va fi viitorul nostru ministru de externe. Ii scriu și-l rog să facă tot ce poate ca să-mi scap arhiva și mai ales manuscrisele mele, munca unei vieți de exact 40 ani. Am copiat aproape întreaga arhivă a nobilimii din Bucovina și mult cu privire la boierimea Moldovei. Am studii grele despre familiile imperiale bizantine, familiile dinastice sârbești (Slavica) și despre nobilimea polonă și deci prin pierderea acestor manuscrise mi s-ar părea că am pierdut pe nimic cei mai productivi ani ai vieții mele. Mi-am rezervat cel mai interesant material „pour la bonne bouche”. Și-n anul acesta am lucrat mult, precum știi, cu intenție retras din lume ; și, pe când stam la Clocucica, se tipăreau la București două studii : unul despre familia lui V. Alecsandri (notă : s-au terminat la 25 august pe [când ?] era slujba pentru el la Patriarhie (radio), dar el a murit în 4 septembrie ! Ist denn kein Zotta, da ? așa precum se spunea la Turnoieri despre conții Dahlberg, vestiți R.T.) ; altul despre familia moldovenească Gore, care a avut

indigenatul nobiliar în Ardeal (1663), Bucovina (1789) și Basarabia (1846), caz unic. Ce contrast între ocupațiile mele și stăpânirea de azi !

Regret că n-am dat destulă importanță avertismentului dat de Șerban lui Nicușor, dar dacă acesta și-a lăsat hainele la Storojineț, credeam că nu-i tocmai grav. De altfel informatorul lui Șerban era un diplomat și aceștia văd de obicei în negru. Totuși trebuia să împachetez și să expediez documentele, manuscrisele (5 cufere) și o parte din bibliotecă. Dar, în fine, nu credeam că vor trece linia Siretului, cerută de imperialiști în 1915 și se vor băga în inima națiunii ! M-a și derutat sosirea lui C. Hurmuzachi la Cernăuți, tocmai în acel timp, precum și un articol din Berliner Börsenzeitung, favorabil administrației din Bucovina și protejării minorităților, dar mai ales celei germane. Aceasta este genealogia prostiei mele, dar vei înțelege că gândul de a mă despărți de scumpa mea bibliotecă, de acest colț de țară atât de frumos, spre a rămâne fără cămin propriu, cu o pensie foarte modestă, mi-i foarte „unfassbar”⁶. Acum m-am obișnuit și cu gândul pierderii bibliotecii, dar documentele, manuscrisele și portretele, încă nu vreau să le las. Poate voi reuși. În ce privește eliberarea persoanei mele, mi se spune că voi trece sigur, întrucât nu se rețin bătrânii, care cad în sarcina statului. Mi se oferă o pensie, evident mică, dar nu o primesc, firește spre a nu mă angaja. Azi am fost la localul comisiei de repatriere, dar l-am găsit închis și un afiș spunea că și-a încetat lucrările. Se va anunța continuarea lor prin radio și jurnale. E necesar să se facă o cerere și din regat și te rog deci, încăodată, să te interesezi dacă s-au făcut pentru mine și d-ra Sielinski. Dacă nu, permite-mi să abuzez de bunătatea d-tale să se facă. Aud mereu la radio București că se chiamă rude din provinciile ocupate, spunându-se că formele de repatriere s-au făcut. Rioșanu, căruia i-am scris, poate să-ți facă ușor acest serviciu. D-ra și-a pierdut aproape total nervii — și așa slabi — deși cred că rușii vor fi bucuroși să scape de ea.

Azi, duminică, 6 octombrie, am cutreierat orașul. E arhiplin de jidovime. Mulți vorbesc românește, sunt cei din Basarabia „eliberată”. În general, nu se văd multe distinse, care ar reflecta vreo personalitate, nici în armată — de altfel, se pare, bine instruită. În ea multe fizionomii asiatice. Restaurantele au fost arhipline de n-am putut să iau măcar un sprîț. Se spune că se servește la masă, dar masă nu-i. N-am aici nici un cunoscut, afară de fostul meu tovarăș de tarok, din tinereță, sus menționat, de Paul Steiner. Însă chelnerii mă recunosc, cu toate că port barbă. M-a recunoscut după asemănarea cu Șerban și fotograful vostru. Măne mă fotografiez la el. Poate va fi ultima mea fotografie. Vă voi trimite-o cât timp rămâne consulul. Apoi se ridică zidul chinezesc între noi. Doar să comunicăm prin legația noastră, cu scrisori deschise, în limba germană. În caz că nu mi-ar da drumul, ar rămâne mijlocul de a mă numi consul de legație la Moscova. Atunci aș putea să plec și cu mai multe bagaje.

Mă mir că n-am primit nici o scrisoare, afară de Niki Sturza și Paulette. Ai mei nu se mișcă. Poate că rușii au confiscat scrisorile trimise prin consulat, voi întreba mâne dacă n-am primit.

Dacă te întâlnești cu Regina Mamă, te rog să-i spui că sentimentele mele de adânc devotament și respect au rămas aceleași.

Cu sănătatea îmi merge binișor, poate datorită vinului vechi pe care l-am atacat, cu toate că nu mănânc decât o dată pe zi, seara. N-aș fi crezut că voi putea suporta atâtea iritații prin trei luni⁷, mai ales datorită slugilor demoralizate și nervilor d-rei. Am fost furat ca în codru, chiar cu căruța, de o fată în care aveam cea mai mare încredere de vreo doi ani încoace.

Sunt îngropat de viu ! Mă mir că n-am primit răspunsuri la câteva scrisori. Cu nemții n-am putut să plec, nu numai pentru că n-am nici o picătură de sânge german, dar și din cauza bagajelor — numai 85 kgr. De altfel mă simt destul de bine, aștept învierea morților și viața veacului ce va să vină, amin.

Te îmbrățișez de multe ori și te rog să-mi săruți pe Șerban și pe scumpul Bilderbuch.

Al dumitale sincer devotat,

Moș Sever

Arh. St. Iași, Doc., P. 571/24, copie de C. Turcu de pe copia făcută de G. T. Kirileanu după original.

¹ Nadeja Flondor, fiica lui Barbu Știrbei și soția lui Șerban Flondor, nepotul de soră al lui Sever Zotta.

² Fiul lui Sever Zotta.

³ Generalul Radu Rosetti, căsătorit cu Ioana Știrbei, mătușa paternă a Nadejei Flondor.

⁴ Diplomatul Grigore Gafencu.

⁵ Domnișoara Sielinska, fosta guvernantă a copiilor, deportată împreună cu Sever Zotta și moartă, și ea, în lagăr.

⁶ De neconceput (germ.).

⁷ Așa în original. Poate trebuie citit „trei luni” (răstimpul scurs de la ocuparea Bucovinei de trupele sovietice) ?

2

Dragă Lica¹,

Te felicitiez călduros de noua ta situație. Am auzit că ești Secretar general (comunicat de Pilsner după radio), dar poate ești Subsecretar de Stat. Despre Iancu² am auzit din două părți (Banila și Cireș) că ar fi Subsecretar de Stat. Despre Neagoe³ și Rioșanu sunt direct informat de radio, care se află în agonie din lipsă de baterii. De altfel, lipsesc vin, tutun, făină de păpușoiu, bere, sau se capătă cu prețuri extraordinare, de exemplu rachiu 25 ruble = 1000 lei kg, ceea ce îndispune populația. Am atras atenția prefectului («Holova») din Storojineț, care m-a vizitat și mi-a spus că peste curând totul se va normaliza. Nu prea cred. În schimb, armata are de toate, precum auzisem și din Galiția.

În ce privește situația mea, mă aflu între *Scylla* și *Charibdis*. Dacă plec, ca alții, chiar germanii, n-am voie să iau cu mine nici o carte, nici un tablou, nici un document, nici giuvaere și nici bani, decât 2000 lei. Deci, deși aș putea să plec cu nemții, ca fost nobil ereditar austriac, aș

pierde tot pentru ce am rămas. Voi încerca deci să cad de acord cu rușii, *dăruindu-le* biblioteca, în schimbul plecării mele cu *biblioteca mea de specialitate* și mai ales cu *documentele și manuscrisele mele*, adică cât pot încărca pe două căruțe sau pe un autocamion. Cum am dreptul să dispun de biblioteca mea, deci să o și *vând*, sper că propunerea se va admite. Dacă rămân până la pace, când toate frontierele se vor modifica, risc : 1) să nu mai văd niciodată țara mea ; 2) să fiu dat afară din casă, unde, precum simt, vor să facă un spital ; 3) să mor de foame și deci să nu-mi pot atinge scopul de a elabora materialul meu moștenit și mai ales adunat ; 4) să fiu asasinat, întrucât sunt dezarmat și lumea știe că am bani din vânzări de mobile. Deci voi face tot posibilul să scap cu documentele, mergând eventual până a dăruii tot ce am, până la cămașă. De la Iancușor am aflat că Nadėje⁴ a intervenit prin Academia Română (prin d. general R. Rosetti) la Moscova, spre a fi lăsat să plec cu biblioteca. *Gafenco* să fie plecat cu cererea aceasta de repatriere. *Te rog deci mult să te interesezi de veracitatea acestei știri și cum aş putea să fiu pus în cunoștință de rezultatul demersului făcut.* Te mai rog să *interesezi Academia*, căreia îi donez de pe acum tablourile de familie, documentele și manuscrisele, pentru cazul morții mele, cu asentimentul presupus al lui Iancușor. Cum rușii ni-au înapoiat documentele de la Moscova, ar fi illogic de a reține documentele mele dăruite Academiei. Poate în loc de a apuca calea lungă a Moscovei ar fi una mai expeditivă, o înțelegere cu ministrul rus din București și trimiterea, din partea Ministerului de Externe, a unui emisar la Cernăuți, cu scopul repatrierii mele, cu cele sus menționate.

Te întrebi, desigur, cum de au rezistat nervii mei unei așa de teribile încercări și unui așa de nesigur viitor ? Mă întreb și eu. Poate pentru că continua mișcare în casă și permanentele iritații m-au distrat, pe când mai înainte viața mea era foarte monotonă. Oricum, să nu fie de-ochi, dorm încă bine și mult și am o poftă de mâncare normală, dar iau numai o dată pe zi masa, seara. De comisarii ruși nu pot să mă plâng, afară de unul singur, care mi-a luat vaca, calul și radio, dar a fost silit să-mi înapoieze totul, pentru că eu nu sunt «pameșcio», ci sunt intelectual, având, după Constituția din 1936, *drepturi egale* cu muncitorii și țăranii. În plus, sunt членъ Академіи Наукъ titlu care la ei se respectă. Mai mult am avut de suferit din partea slugilor mele femeiești, cari m-au furat cu nerușinare, și din partea d-rei Z., ai cărei nervi s-au prăbușit, după o prădare din partea unor soldați, cari căutau arme. În fine, «Comitetul» local (sovietul), până ce nu s-a încredințat că nu sunt „vogelfrei“, și-a permis numeroase atingeri ale drepturilor mele „egale“ și cu dificultate s-au supus ordinelor din Storojineț, unde am fost de două ori spre a mă plânge. Din nefericire, nu există ordine scrise și se lasă o prea mare latitudine interpretării Comitetelor locale. „Der Czar ist weit und sein Beamte nahe“. Aceste Comitete supt un „Președinte“ servesc ca paravan de răspundere autorităților superioare, cari nu sunt numai sovietul lui Halowa, oi și (secretariatul) partidului la Storojineț, după impresia mea mai puternic și căruia m-am adresat în primul rând. A fost cu sovietul la mine și m-a întrebat de fel de fel, naștere, pensie,

rude etc., și pe urmă ce cer. Atunci am recăpătat 2 ha (cât am cerut), vaca, calul, radio și trăsurica. A doua zi mi-a trimis radio-ul cu un automobil. Desigur, așa un gest a făcut impresie asupra Comitetului. Dar de când comisarii cumpără mobile de la mine și plătesc, i-a trecut pofta de ele și cumpără și țărani, jidanii etc.

M-a vizitat și a dormit la mine un cercetător de istorie literară din Leningrad, interesându-se de o dedicație a lui Pușkin pe o carte de J. J. Rousseau pentru d-ra Elena Rally, apoi Em. Stârcea, carte pe care să o fi văzut un rus în 1914 la Crasna. I-am spus că cunosc până și podul din Crasna și n-am dat de o astfel de carte. Pușkin a dansat mult cu Elena. Era amoretat de sora ei. Am pierdut o noapte spre a-i da date genealogice. Era foarte mulțumit.

Oricare va fi sfârșitul, am satisfacția că, neplecând cu Iancușor, am scăpat biblioteca etc., care în 24 de ore n-ar mai fi existat. Am făcut un serviciu civilizației umane și poate națiunii. Viața e trecătoare, documentele rămân. Mai prudent era de a le expedia la timp, dar : 1) însemna alarmism ; 2) nu credeam că vor trece Siretul ; 3) ultimatumul vorbea de Bucovina de Nord, ceea ce pentru noi însemna totdeauna de peste Prut, însă trebuia guvernul nostru să spună clar ce înseamnă „harta anexată“. Aveam 3 zile timp pentru fugă.

Nu știu de ce nu primesc nici o scrisoare din Regat, prin Consulatul german. Te rog să-mi scrii de urgență prin Legația Germană din București, căci consulul pleacă curând și nu mai văd o altă posibilitate de corespondență. Sper că ai mei sunt bine, dar unde ? Te rog să trimiți scrisoarea mea lui Iancușor și să transmiți tuturor multe salutări și sărutări. Salutări speciale Graziellei și Anei Marii⁵, cari trebuie să fie fericite, și te îmbrățișez cu drag al tău,

Sever

¹ Vasile Grigorcea, cumnatul lui Sever Zotta (fratele soției), căsătorit cu Graziella Nanu.

² Iancu Grigorcea de la Carapciu.

³ Neagoe Flondor, fratele lui Șerban Flondor ; era ginerele lui Iancu Grigorcea. A murit în închisoarea Văcărești, în 1952.

⁴ Nadeja Flondor — cf. nota 1 de la scrisoarea precedentă.

⁵ Soția și fiica lui Vasile Grigorcea.

Scrisoarea a fost publicată ca nedată, dar referirea la intervențiile plănuite de Nadeja Flondor, Radu Rosetti și Grigore Gafencu — amintite și în începutul primei scrisori, din 6 octombrie 1940 — o plasează în apropierea acestei ultime date.

3

Buftea,
28. Mai 1945

Liebe Tante Marga,

Es tut mir weh dass gerade ich es sein soll, die mit einer so traurigen Botschaft zu Dir kommen soll. Vor kurzem kam „Rosener“ aus Russland (wohin er deportiert wurde) zurück und teilte Kubi Klein mit, dass Onkel Sever in „Orsk“ im Herbst 43 gestorben sein soll. Dr. Weiner

aus Storojineț soll ihn bis zum Schluss gepflegt haben. Er wohnte bei Dr. Welt. Der letztere soll auch sein Tagebuch haben, welches Onkel Sever bis in den letzten Tagen geführt haben soll. Dr. Weiner befindet sich noch in Orsk, hat aber ein Gesuch eingereicht, um nach Palestina fahren zu können. Auf seiner Fahrt will er uns aufsuchen und uns das Tagebuch übergeben. Onkel Sever soll keine Not gelitten haben. Die dortigen Juden haben für ihn gesorgt. Trotzdem hat er seine goldene Uhr verkaufen müssen, und Rosener (der aus Orsk durchgegangen ist) übergab die dazugehörige Schachtel, als Kennzeichen, durch einen Herrn „Rosenwald“, dem Șerban¹. Kubi Klein, der diese Tage hier war, bestätigte uns die Nachricht. Ich weiss wie weh Euch meine Botschaft tun wird, da ich nach mir urteile, wie nahe gegangen sie mir ist. Obwohl ich mit Sorge daran dachte, dass ich Onkel Sever kaum jemals wiedersehen werde, so fühle ich es jetzt erst dass ich eigentlich nie die Hoffnung aufgegeben hatte. Ich bin in Tiefem wehem Kummer mit Euch und teile Eure Trauer, so wie ich auch Eure Liebe für Onkel Sever aus tiefem Herzen geteilt habe. Und die Erinnerung an ihn ist so stark verbunden mit allem / / Schönen und Guten, das ich in der Bukovina kennen und lieben gelernt habe, dass jeder Gedanke an ihn mir teuer Bleiben wird. Sag bitte auch Sanda dass ich sie umarme und mit ihr fühle. Ich werde auch an Iancu schreiben. Nur weiss ich nicht ob ich per Post Details angeben werden kann².

Ich hoffe für Iancu³ eine gute Stellung gefunden zu haben. Hoffentlich wird auch etwas daraus. Was machen Sanda's Kinder?⁴ Meine⁵ sind wohl. Iancu hat sich gut nach seiner Mandeloperation erholt. Er soll in 2 Wochen 1te und 2te Klasse-Prüfung bestehen. Beide Kinder würden eine Luftveränderung brauchen, aber ich kann mich nicht entschliessen, von hier wegzugehen und mich vom Rest der Familie zu trennen. Ich bin sehr beschäftigt mit dem Gemüsegarten und Seidenwürmer-zucht.

Hier herrscht eine entsetzliche Trockenheit. Wir haben schon heisse Sommertage gehabt, aber seit einigen Tagen ist es wieder recht kalt. Jedoch kein Regentropfen.

Ich umarme Euch alle aus ganzem Herzen und habe Euch lieb,

Eure,

Nadèje

Originalul în arhiva d-nei Ruxanda Zotta (Brașov).

¹ Șerban Flondor (1900—1971), fiul lui Iancu Flondor și al Elenei Zotta (sora lui Sever Zotta), căsătorit cu Nadeja Știrbei, fiica principelui Barbu Știrbei.

² Am omis, în traducere, paragrafele următoare, cu informații despre familie și starea vremii.

³ Iancu Zotta (1909—1988), fiul lui Sever Zotta.

⁴ Ruxanda Zotta (n. 1911), fiica lui Sever Zotta, căsătorită cu Andrei d'Albon. Fiii săi: Ioan-Gheorghe d'Albon și Gheorghe-Emil d'Albon.

⁵ Copiii lui Șerban Flondor și ai Nadejei Știrbei: Iancu și Mircea Flondor.

Dragă Tante Marga,

Mă doare în suflet că tocmai eu trebuie să fiu aceea care să-ți comunice o veste așa de tristă. Nu de mult a sosit Rosener din Rusia (unde a fost deportat) și i-a comunicat lui Kubi Klein că moșul Sever ar fi murit la Orsk, în toamna lui '43. Se zice că dr. Weiner din Storojineț l-ar fi îngrijit până la sfârșit. El locuia la dr. Welt. Acesta din urmă ar deține și jurnalul, în care moșul Sever și-ar fi trecut însemnările zilnice până în ultimele sale zile. Dr. Weiner se mai află la Orsk, dar a înaintat o cerere să plece în Palestina. În cursul călătoriei sale, vrea să ne viziteze ca să ne predea jurnalul. Moșul Sever n-a suferit din cauza lipsurilor. Evreii de acolo au avut grijă de el. Totuși, a fost nevoit să-și vândă ceasul de aur și Rosener (care a evadat din Orsk) a predat cutia de la ceas, drept semn de recunoaștere, lui Șerban, prin dl. Rosenwald. Kubi Klein, care a fost zilele acestea aici, ne-a confirmat știrea.

Știu cât de mult vă va măhni vestea mea, deoarece judec după mine, cât de mult m-a afectat. Cu toate că eram îngrijorată că nu-l voi mai revedea vreodată decât cu greu pe moșul Sever, abia acum îmi dau seama că nu pierdusem cu totul speranța. Împărtășesc profunda voastră măhnire și particip la doliul vostru, precum am împărtășit, din toată inima, și dragostea ce i-o purtați moșului Sever. Amintirea lui este atât de tare legată de toate lucrurile frumoase și bune pe care în Bucovina am învățat să le cunosc și să le iubesc, încât fiecare gând despre el îmi va rămâne scump.

Spune, te rog, și Sandei că o îmbrățișez și-i împărtășesc sentimentele. Voi scrie și lui Iancu, numai că nu știu dacă îi voi putea da amănunte prin poștă. (...).

Vă îmbrățișez pe toți din toată inima și vă iubesc,

A voastră,

Nadėje.

4

1 ianuarie 1948

Stimate Domnule Ungureanu,

Am așteptat sărbătorile pentru a fi mai liberă ca să vă mulțumesc pentru amabilitatea cu care ați dat urmare rugăminții mele. La un caz de nevoie aceste acte pot să ne fie de mare folos.

Sunt foarte mișcată de frumoasele cuvinte ce le aveți pentru tatăl meu și vă dau cu multă plăcere detaliile asupra durerosului sfârșit al vieții sale.

În anul 1940, când a avut loc cedarea Bucovinei, tatăl meu nu s-a putut hotărî să plece împreună cu familia, cu toate că fratele meu a făcut tot posibilul să-l convingă — și a rămas până în ultimul moment să-i ajute la împachetat materialul și cărțile la care ținea mai mult. Împreună cu el a rămas și d-ra Sielinska. În anul care a urmat, a dus-o destul de greu, trăind din vânzarea lucrurilor și având multe neplăceri de îndurat. În acest timp a scris un jurnal, pe care l-am găsit la întoarcere, și s-a ocupat cu ordonarea și stampilarea bibliotecii. Promisem și vreo două scrisori de la el, prin care cerea să-l salvăm de acolo, dar împreună cu materialul istoric, ceea ce rușii nu permiteau. În iunie 1941, a fost ridicat la trei noaptea, împreună cu d-ra Sielinska și de-

portăți împreună cu mai multe familii din sat. Mult timp n-am știut nimic despre soarta lui, când într-o bună zi a sosit la București un evreu ce fusese împreună cu el la Orsk, în sudul Uralilor, și care ne-a comunicat că s-a stins din viață în octombrie 1943. Se pare că unii din evreii deportați cu el au mai avut ceva grijă de dânsul. Și acum în urmă a mai venit o evreică care a povestit că a suferit până la urmă multă mizerie. Clipa deportării să fi fost foarte tragică, deoarece credea că vin să-l anunțe că pleacă în România, în urma cererii ce făcuse.

Biblioteca am găsit-o intactă și am salvat tot materialul și cea mai mare parte din biblioteca istorică. Toate acestea se află la Buftea, în păstrarea nepotului său, Șerban Flondor. Chiar acum câteva zile am vorbit cu fratele fostului meu soț, Ionel d'Albon, pe care tata îl inițiasse puțin în planurile sale referitoare la materialul de publicat (deoarece și acesta urma istoria), ca să se ocupe de manuscrisele și cărțile salvate, să le depună undeva în cea mai mare siguranță și să se vadă în general ce este acolo. Cu această ocazie, i-am spus să-mi comunice dacă găsește însemnări relative la Arhive.

Mulțumindu-vă încă o dată pentru bunăvoința ce ați avut-o, rămân cu cele mai multe amintiri.

Sanda Zotta

Transmiteți, vă rog, soției d-voastră cele mai bune urări de anul nou.

Arh. St. Iași, Doc. 572/25, original.

V. Table de ascendenți *

A.

1. SEVER, cavalier de ZOTTA, n. 14/26 aprilie 1874 — m. octombrie 1943.

2. Iancu ZOTTA, n. 1840 — m. 1896

3. Elena Hurmuzaki, n. 1847 — m. 21 decembrie 1876

4. Stefan ZOTTA, n. 1796 — m. 1845

5. Ruxanda Vasilco

6. Gheorghe Hurmuzaki, n. 7 februarie 1817 — m. 13 martie 1882

7. Eufrosina Flondor, n. 30 martie 1826 — m. 16 ianuarie 1899

8. Ioan (Enachi) ZOTTA, n. 1758 — m. 1809

9. Maria Morțun, n. 1778 — m. 15 mai 1846

* Inserez, în paginile „Arhivei Genealogice“, aceste table de ascendenți, a lui Sever Zotta și a soției sale Margareta Grigorcea, nu numai ca omagiu pentru întemeietorul revistei noastre, dar și pentru a îmbogăți literatura noastră de specialitate cu acest gen de analize genealogice — cf., în același sens, Paul Cernovodeanu, *Importanța tabelelor de ascendenți pentru genealogie și istorie*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1—2, n. 151—159. Se va observa ușor alături pierderea de strămoși la Sever Zotta, cât și descendența ambilor soți din mai mulți strămoși comuni.

10. Vasile Vasilco
11. Nastasia Hurmuzaki
12. Eudoxiu Hurmuzaki, n. 1782 — m. 30 martie 1857
13. Ileana Murguleț
14. Neculai Flondor
15. Catinca Cristea

16. Ștefan ZOTTA, vel șatrar, n. 1730 — m. 1769
17. Catinca Ciornei
18. Vasile Morțun, n. 1742 — m. 12 iulie 1816
19. Smaranda Holban
20. Nicolae Vasilco, n. 1782 — m. 1803
21. Anastasia Tăutul
22. Constantin Hurmuzaki, medelnicer, nr. 1784/1796
23. Ruxanda Halipoglu
24. Constantin Hurmuzaki, medicinier, m. 1784/1796 (= 22)
25. Ruxanda Halipoglu (= 23)
26. Iordachi Murguleț, stolnic
27. Safta Constantinovici
28. Constantin Flondor (= B.10)
29. Paraschiva Kalmutki (= B.11)
30. Toader baron Cristea
31. Smaranda Rali

32. Vasile ZOTTA
- 33.—35. *necunoscuți*
36. Pavel Morțun, m. 1761/1765
37. *necunoscută*
38. Ilie Holban
39. Nastasia Grigorcea
40. Alexandru Vasilco, m. 1785/1788 (= B.56)
41. Maria Abaza (= B.57)
42. Grigoraș Tăutul
43. *necunoscută*
44. Hurmuzaki, vtori logofăt, m. 1733/1738 (= 48)
45. Ilinca Ștefan Luca (= 49)
46. ...Halipoglu (= 50)
47. Helena Sachini (= 51)
48. Hurmuzaki, vtori logofăt, m. 1733/1738 (=44)
49. Ilinca Ștefan Luca (= 45)
50. ...Halipoglu (= 46)
51. Helena Sachini (= 47)
52. Alexandru Murguleț
53. Ruxanda Cheșcu
54. Ion Constantinovici
55. *necunoscută*
56. Ion Flondor, vornic de Câmpulung rusesc (= B.20)
57. Nastasia Arapu (= B.21)

58. Ion Kalmuțki (= B.60)
59. Ilinca Mitescu (= B.61)
60. Ilie Cârstea
61. Nastasia Cheșcu
62. Dumitrachi Rali, agă
63. Anița

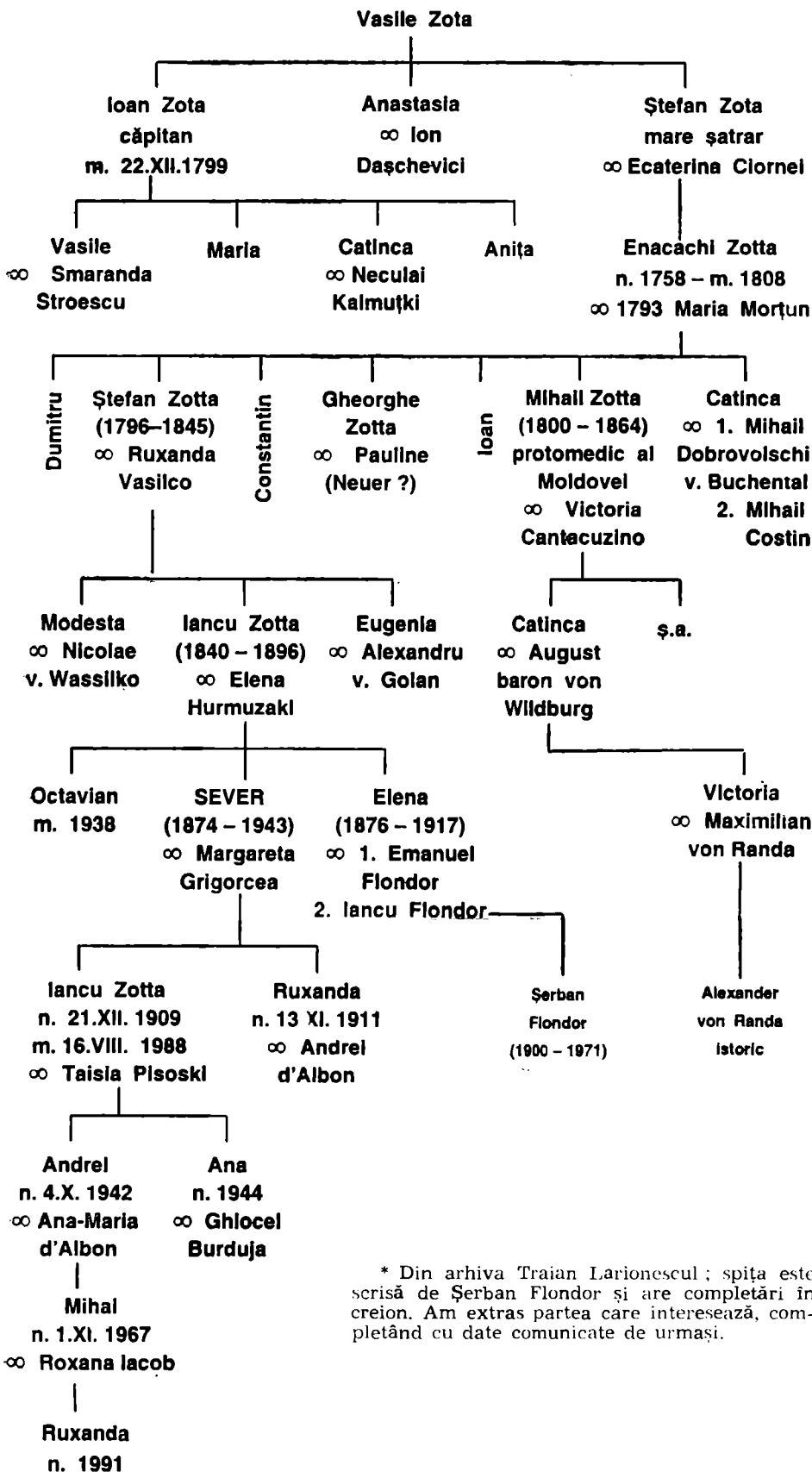
B.

1969 1. MARGARETA GRIGORCEA, n. 5 februarie 1880 — m. 26 iunie

2. Ioan (Iancu), cavaler de GRIGORCEA
3. Ana Giurgiuvan
4. Vasile GRIGORCEA
5. Catinca Flondor
6. Gheorghe Giurgiuvan
7. Catinca Vasilco
8. Iancu GRIGORCEA
9. Antimița Volcinski
10. Constantin Flondor (= A.28)
11. Paraschiva Kalmuțki (= A.29)
12. Gheorghe Giurgiuvan
13. Maria Goian
14. Iordachi Vasilco
15. Ana Kalmuțki
16. Grigoraș GRIGORCEA, mazil
17. Anița Brânzan
18. Gheorghe Volcinski
19. Axana ...
20. Ioan Flondor, vornic de Câmpulung rusesc (= A.56)
21. Nastasia Arapu (= A.57)
22. Ion Kalmuțki, căpitan (= A.58)
23. Ilinca Mitescu (= A.59)
24. Mihalache Giurgiuvan, vornic
25. Maria Potlog
26. Dumitraș Goian
27. Safta Stroescu
28. Vasile Vasilco
29. Nastasia Ilschi
30. Gheorghe Kalmuțki
31. Paraschiva Potlog
32. Ștefan GRIGORCEA, mazil
33. Paraschiva Ciomârtan

34. ... Brânzan, mazil
35. Maria Mohorâtul
36. Ștefan (Sandul ?) Volcinski
37. Maria Tăutu (?)
- 38.—39. *necunoscuți*
40. Șerban Flondor, medelnicer (?)
41. Anița Bainschi
42. Gheorghe Arapu, șatrar
43. Alexandra Buhuș
44. Gheorghe (?) Kalmuțki, mazil
45. Ileana Pârvu
46. Ion Miteșcu, mazil
47. Casandra Drăghinici
48. Dănilă Giurgiuvan, mazil
49. Maria Moțoc
50. Ioniță Potlog, mazil
51. Catinca Vârnav
52. Ioan Goian, mazil
53. Ilinca Strâșca
54. Constantin Stroescu, mazil
55. ... Gherghel (?)
56. Alexandru Vasilco, mazil, m. 1785-1788 (= A.40)
57. Maria Abaza (= A.41)
58. Alexandru Ilschi
59. Ana Curt
60. Ioan Kalmuțki, căpitan de mazili (= A.58)
61. Ilinca Miteșcu (= A.59)
- 62.—63. *necunoscuți*

GENEALOGIA FAMILIEI ZOTTA

* Din arhiva Traian Larionescu ; spița este scrisă de Șerban Flondor și are completări în creion. Am extras partea care interesează, completând cu date comunicate de urmași.

PETRE Ș. NASTURED

DESPRE NUMELE ILIAȘ AL FIULUI LUI ALEXANDRU CEL BUN

Se știe că la români se obișnuiește ca tatăl să dea fiului său întâi-născut numele bunicului, când acesta e răposat¹. Însă Iliaș I al Moldovei nu a primit numele de Roman, purtat de tatăl părintelui său, cu toate că vechi izvoare moldovenesti îl arată ca pe mai marele dintre copiii lui Alexandru cel Bun. Astfel, așa-zisul *Letopiseț anonim al Moldovei* aduce până și mărturia că lui Alexandru vodă „i s-a născut un fiu întâiul născut, numit Ilia voievod, în anul 6917 iulie 20, din cneaghina Neacșa” — așadar, la 1409².

Dar în calendarul Bisericii ortodoxe, 20 iulie este zi mare, praznicul Sf. Prooroc Ilie Tesviteanul. Tocmai de aceea pruncul domnesc nu a primit la botez numele moșului său Roman I, ci pe acela al sfântului care se serbează atunci. Alți doi feciori ai lui Alexandru s-au chemat, însă, ca bunicul de pe tată³.

Iliaș I al Moldovei, din evlavie către ocrotitorul său ceresc, i-a și înălțat, în apropiere de scaunul domniei, o mănăstire cu hramul Sf. Ilie. Locul și-a luat numele de la chiar biserica; în deceniile din urmă, așezarea cu acest nume a intrat în cuprinsul orașului Suceava⁴. La anul 1488, Ștefan cel Mare a înnoit biserica, punându-i o pisanie în care el apare ca ctitor, nemaiamintind numele unchiului său, ctitorul dintâi⁵. De aceea s-a crezut, până nu demult, că marele voievod a întemeiat el sfântul lăcaș.

De împrejurarea că lui Iliaș i s-a ales astfel numele de botez, se leagă o problemă a istoriografiei românești. Nu am, la Paris, cunoștință de ce s-a scris în privința acesteia. Însă în lumina celor de

¹ Paul H. Stahl, *Les noms des princes roumains*, în „Revue des Études Roumaines”, XVII—XVIII, Paris—Iasi, 1993, p. 129—154.

² P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate de Ion Bogdan, București, 1959, p. 14, rd. 23—24 (slavonește — p. 6, rd. 17). Tot așa Letopisețele Putnei: nr. 1, p. 48, rd. 18 (= slav., p. 44, rd. 10) și nr. 2, p. 61, rd. 17 (= slav., p. 55, rd. 15); Cronica lui Eftimie, p. 118, rd. 6—7 (= slav., p. 110, rd. 6); Cronica moldo-rusă, p. 157, rd. 9 (= slav., p. 160, rd. 30).

³ Despre cel întâlnit la 1408 și 1409 — vezi mai jos. Celălalt Roman se ivește ca un fel de „domnișor” la 1447: Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 53 (apar amândoi în spița de neam de la sfârșitul cărții).

⁴ P. Ș. Năsturel, *D'un document byzantin de 1395 et de quelques monastères roumains*, în *Travaux et Mémoires*, 8 (Hommage à M. Paul Lemerle), Paris, 1981, p. 351. Știrea e preluată, cu amănuntele ei, dintr-o scrisoare de-a noastră, și de M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 1, ed. II, București, 1991, p. 381. Vom publica în curând textul slav, împreună cu un facsimil.

⁵ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 807.

mai sus, nu preget să-mi dau și eu cu părerea, bizuindu-mă numai pe ce am citit în cartea lui Ștefan S. Gorovei despre încrângăturile Mușatinilor. Acolo se ridică o întrebare cu privire la un *Roman* și o *Vasilisa*, copii ce i-a avut Alexandru cel Bun înainte de nașterea lui Iliș. Precum bine se vede, fiul domnesc (amintit în urice de-ale tatălui său din 16 septembrie 1408 și 18 aprilie 1409) poartă el numele bunicului său. Sora sa, Vasilisa, apare numai o dată, în uricul din 16 septembrie 1408⁶. Nici unul nu se mai întâlnește după nașterea lui Iliș : putem bănuși că vreo boală le-a curmat zilele. Dar oare așa ceva ajunge pentru a se spune despre Iliș că el este fiul *întâi-născut* al lui Alexandru, când de fapt el apare ca al doilea dintre copiii cunoscuți ai domnului Moldovei ?

Ștefan S. Gorovei socotește că cei doi prunci, Roman și Vasilisa, vor fi avut de mamă o catolică, pe doamna Margareta⁷. D-sa are, desigur, dreptate. Deși copilașii au fost botezați ortodocși, totuși nașterea lor nu era cu totul legiuită în ochii Bisericii țării, Margareta păstrându-și legea, cum dovedește ridicarea ctitoriei sale de la Baia⁸, pe când Iliș era fiul drept-credincioasei soții a voievodului drept-credincios, anume al Anei-Neacșa. Aici se vede, poate, amestecul ori voința rudei domnești, Iosif mitropolitul. Prin grija acestui vlădică, Biserica Moldovei se împotriva cu crescândă dărzenie înrăurilor înstăpânitoare ale Poloniei și Ungariei catolice, ca să le stăvilească și să le înlăture. Pe de altă parte, la vremea aceea oamenii erau buni cunoscători ai Sfintei Scripturi. Iată de ce gândul ne duce spre cei doi fii ai patriarhului biblic Avraam, căci s-ar putea ca după pilda aceasta să se fi luat și Curtea moldoveană ortodoxă, atunci când pe al doilea fiu al lui Alexandru, pe Iliș, l-a socotit ca fiind cel *întâi-născut*.

Unul din fiii lui Avraam a fost, precum se știe din cartea *Facerii*, Ismail, născut din roaba sa egipteană Agar, când patriarhul avea 86 de ani. Când Avraam a împlinit sută, soția lui Sara i-a zămislit un fecior, pe Isaac, mai tânăr așadar cu 14 ani decât celălalt. Dar Sara dându-și seama că nu fiul ei își va moșteni tatăl, ci Ismail, fiul slujnicei, s-a apucat să-l necăjească rău pe Avraam, până când acesta a alungat-o în pustie pe egipteană și pe fiul ei. Astfel, copilul *întâi-născut* a fost înlocuit la moștenire cu cel de-al doilea⁹.

S-ar putea aminti și înșelarea lui Isaac, care orbise, și care, simțind că va muri, și-a chemat pe fiul *întâi-născut*, pe Esav ; dar celălalt, Iacov, s-a înfățișat cu prefăcătorie, primind astfel binecuvântarea părintească și făcându-se astfel moștenitor al lui Isaac în dauna fratelui său mai mare¹⁰.

Mai trebuie avut în vedere și faptul că, pe când letopisețele moldovenești, alcătuite de bună seamă de clerici, îl fac pe Iliș *întâi-nă-*

⁶ Vezi la datele amintite, în orice culegere de documente moldovenești (M. Costăchescu, DIR, DRH) ; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 39.

⁷ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 40.

⁸ *Ibidem* ; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 47.

⁹ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ed. Sf. Sinod, București, 1975, cartea *Facerii*, cap. 16, stihurile 10—14 și cap. 21.

¹⁰ *Biblia*, cap. 27 din aceeași carte.

cut sau fiul mai mare, întâiul fru, logofetia domnească folosește un alt cuvânt: Iliăș apare uneori în uricele tatălui său ca „iubitul meu fiu“ sau „fiul nostru iubit“ Iliăș voievod, pe când frații acestuia sunt trecuți în mărturie numai ca voievozi, după el și înaintea boierilor moldoveni¹¹. Atunci socotim că s-a încheiat în mintea moldovenilor felul anume de a privi dreptul de primogenitură pentru moștenirea scaunului domnesc. În Țara Românească, această întâietate se întâlnește numai în urcele hrisoave de-ale lui Vlad Dracul. Despre aceasta vom vorbi altă dată.

La moștenirea domniei moldovenești, la început par să fi fost înlăturate fetele de domn. De aceea în uricul lui Alexandru cel Bun apar cei doi copii, Roman și Vasilisa, adică în cartea lui din 16 septembrie 1408 (păstrată în original)¹². Vedem în trecerea Vasilisei înaintea boierilor moldoveni din sfat dovada că o femeie se socotea atunci îndrituită a moșteni domnia părintească, poate după pilda Ungariei, unde regina Maria, fiica mai mare a lui Ludovic I de Anjou, i-a urmat acestuia în scaunul Sf. Ștefan (1382—1395), pe când a doua fiică, Hedwiga, a dobândit coroana Poloniei¹³.

O astfel de înrăurire venită de la cele două regate vecine și suzerane a putut pătrunde atunci la curtea Moldovei. Dar se prea poate, de asemenea, ca dreptul moldovenesc obișnuielnic, care dă voie fetelor să-și moștenească părinții deopotrivă cu frații lor, să fie pricina ivirii numelui Vasilisei în uricul lui Alexandru cel Bun, pe când în Țara Românească numai fiii puteau moșteni averea părintească.

Credem că, în privința scaunului domnesc, atunci s-a hotărât că trecerea se va face numai de la tată la fiu (sau la fiii, ori la nepoți), prin amestecul Bisericii și după dreptul bizantin, precumpănitor peste obiceiul locului, pentru a se feri întregimea țării, nefiind vorba de o moșie ca celelalte. Moștenirea coroanei a fost însă adeseori tulburată la noi de întrecerea și zavistia dintre fiii născuți din cununie și cei zămisliti din păcate domnești, după un obicei care nouă ni se pare, că ne-a rămas de la cumani, dacă nu de la tătari¹⁴. *Os de domn*¹⁵ poate să fie, în limba română, o rămășiță turanică: într-adevăr, nu se spune și „os de boier“.

¹¹ Cărțile domnești ale lui Alexandru cel Bun din: 2 august 1414; 20 decembrie 1414; 1415 (copie slavă), pentru zugravii Nichita și Dobre; 13 aprilie 1415 etc.

¹² Cf. *supra*, n. 6. Dacă într-adevăr așa au stat lucrurile, aceasta nu se mai potrivește cu spusa apriată a lui Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 14 (bizuit pe E. Vărtosu și Gh. Ghibănescu).

¹³ *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours* (sub îndrumarea lui E. Pamlenyi), Editions Horvath, Roanne, 1974, p. 102; *Istoria lumii în date* (sub redacția lui Andrei Oțetea), București, 1972, p. 563—564.

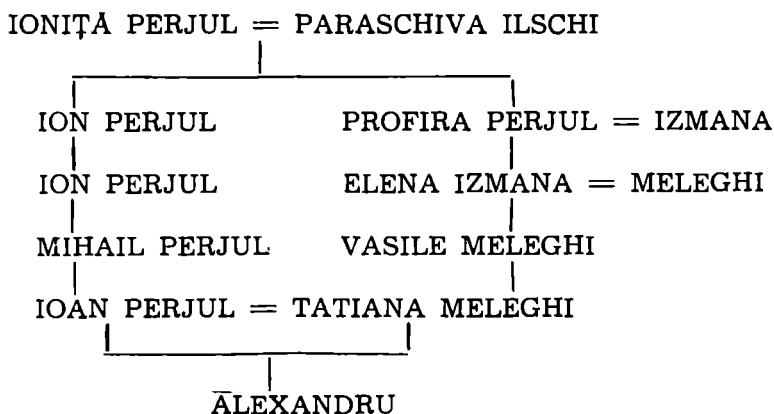
¹⁴ Judecând după felul cum hanii moșteneau puterea părintească, frații omorându-se unii pe alții, la fel și nepoții, întocmai ca la noi, din nenorocire. Această stare de lucruri a vestejit-o cronicarul bizantin Ducas, învinuindu-l pe Mircea cel Bătrân de destrăbălare: Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, ed. critică de V. Grecu, București, 1958, p. 250 și 251.

¹⁵ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 14; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar* (sub redacția lui O. Sachelarie și N. Stoicescu), București, 1988, p. 169 (notația lui P. Strihan și N. Stoicescu, despre domn).

ALTE NOTE PE MARGINEA ACELORAȘI SPIȚE DE NEAM

După analizarea și compararea unui număr oarecare de spițe de neam a două vechi familii moldovene¹, am încercat abordarea inversă, ascendentă, prin construirea unui tabel de ascendenți (Ahnentafel, Pen-non), pentru ultimul reprezentant al uneia din aceste familii.

Îmboldul pentru această încercare a fost descoperirea faptului că cele două spițe principale, din care coboară persoana de ai cărei antecesori ne vom ocupa, au o origine comună. Iată schițată schematic această situație :

Ceea ce înseamnă că părinții lui Alexandru Perjul, Ioan Perjul și Tatiana Meleghi, erau veri de gradul al III-lea.

Aplicând regulile de construire a unui tabel de ascendenți, am obținut rezultate surprinzătoare. E drept că deja la a patra generație încep să apară cartiere goale. Dar pentru mulți antecesori, în special *agnati*, găsim o ascendență nu numai prelungită în timp, dar și foarte interesantă ca înrudiri (anexa 1).

Dacă ținem seama de dificultatea construirii unui tabel de ascendenți la noi, din cauza lipsei materialelor de stare civilă, atunci încercarea de față merită să i se acorde atenție pentru conexiunile neaștep-

¹ *ArhGen*, I (VI) 1994, nr. 1—2, p. 317.

tate ce apar la unele nivele. Am construit tabelul propriu-zis numai până la generația a V-a, de unde cartierele goale sunt prea numeroase, urmând să preluăm pe rând ascendenții a căror linie are continuitate în timp.

După cum am văzut în schița prezentată mai sus, la a cincea generație apare fenomenul numit „pierderea strămoșilor”². Ioniță Perjul și Paraschiva născută Ilschi sunt strămoși comuni pentru neamurile Perjul și Meleghi din Rădulenii. Aceasta se explică prin faptul că doi frați, Ion și Profira (Pulheria) Perjul din Bucovina, stabiliți în Basarabia în urma evenimentelor din 1812³, devin capii de serie ai celor două familii locale, iar după trei generații are loc o căsătorie între veri.

Să urmărim însă ascendența cartierelor pline ale generației a cincea, atât cât o permite informația documentară existentă.

Ioniță Perjul este fiul lui Iordache Perjul și al unei femei din familia Tăutul („eine Tăutul” scrie Sever Zotta⁴). La rândul său, Iordache Perjul este fiul lui Constantin Perjul mare căpitan de Târgul Siretului și al Mariei, fiica armașului Toader Golimas⁵, iar Constantin căpitanul este fiul lui Nicolae Perjul, despre care am scris în alte „note”⁶, ginerele lui Pavel Coșăteanu (Coșoteanu) și al Dobrușei, fiica lui Vasile Onciul și a Măricuței născută Șeptelici.

Ascendența lui Nicolae Perjul nu am clarificat-o încă. Dar faptul că trei din satele lui, moștenite de fiul său Constantin, fac parte pe la mijlocul secolului XVI din proprietățile lui Toader Perjul diacul din ținutul Neamțului oferă tentația unei cercetări în această direcție⁷.

Dacă despre Pavel Coșăteanu nu știm decât că era foarte bogat, având moșii multe în diverse ținuturi (chiar satul Verbăuți, unde a rămas statornică familia Perjul din Bucovina, făcea parte dintre ele), în schimb, socrii săi, Onciuleștii, prezintă mult interes.

Despre familia Onciul avem informațiile furnizate de Teodor Bălan. Iar Măricuța Onciul, cea care-și scrie diata în 1650, este fiica lui Grigorcea Șeptelici, nepoata lui Ilie și strănepoata lui Vasile Șeptelici hatmanul și a Tofanei. Despre strămoșii Tofanei până la legendarul Luca Arbore și dincolo de el s-a scris pe larg⁸.

Soția lui Ioniță Perjul, Paraschiva, era fiica lui Alexandru Ilschi și a Anei Curt, ctitorii bisericii de piatră de la Crasna, unde se mai pot vedea frumoasele lor portrete (anexa 2). Spița le-a fost bine studiată și inclusă în spițele celor șapte gineri pe care i-au avut prin căsătoriile celor șapte fete.

² Paul Cernovodeanu, *Importanța tabelor de ascendenți pentru genealogie și istorie*, ibidem, p. 153.

³ Materialul a fost expus la cel de-al VII-lea Simpozion de Studii Genealogice de la Iași (mai 1996), sub titlul *Un document inedit cu explicații istorice și implicații genealogice*.

⁴ A.S.B., Fond Sever Zotta, dosar 125, fila 104 verso.

⁵ Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 192—194.

⁶ Vezi nota 1.

⁷ Teodor Bălan, *op. cit.*, același document.

⁸ Sever Zotta, *Semimileniul unui document*, în „Ion Neculce”, fasc. 7/1928, p. 300 și urm. La p. 311 găsim următoarea spiță :

Alexandru Ilschi (Ilski), tatăl Paraschivei, era fiul lui Nicolae Ilschi și al Ilincăi, fata lui Iordachi Flondor. Tatăl lui Nicolae, Alexandru, era „leah din Litva“ și stabilindu-se în Moldova s-a căsătorit cu Maria Petriceicu, sora (cf. Sever Zotta⁹) sau nepoata (cf. Teodor Bălan¹⁰) voievodului Ștefan Petriceicu.

Dacă familia Wassilko din Bucovina, care se trăgea dintr-o altă fiică a Ilscheștilor (Nastasia), se prelua de titlul de „conți din casa graf Selski“¹¹, mai corect Serecki¹², atunci și modeștii urmași ai Paraschivei Ilschi—Perjul ar fi putut să facă la fel. Dar se știe că titlurile nobiliare se transmit doar în linie masculină.

Revenind la Paraschiva Perjul „geborene Ilski“, se cuvine să vorbim și de părinții mamei sale, Ana Curt, fiica lui Toader Curt și a Mariei, fata lui Toader Bașotă¹³. Despre Toader Curt scrie T. Bălan că era „om străin din Bulgaria“¹⁴, iar într-o hotarnică a Hilișeului făcută de vornicul de poartă Tănase Meleghi în 1759 întâlnim o paranteză interesantă : „Kurt — turcește lupul“¹⁵.

Poate că are rost să menționăm și un alt detaliu, în aparență minor : până acum 50 de ani, două sate din Țara de Sus se mai numeau Hilișeul (sau Silișeul) lui Curt și Hilișeul lui Bașotă.

Continuând analiza cartierelor tabelului nostru de ascendenți, trebuie să recunoaștem că despre Toader Sălceanul nu știm aproape nimic, doar că pe tatăl său îl chema Dimitrie. Asta pentru că într-un document aflat în arhiva familiei Perjul el apare, după obiceiul introdus de ruși, ca „Feodor Dimitrievici“. În schimb, soția sa Sma-

Cristina

Marica

Nastasia = Arbure părcălab de Neamț

Luca Arbore † 1523.

Sofița = Gavril vistiernic

Onciul Herța

Marica, sora lui Onciul Herța, a fost soția lui Solomon vistiernic. Fiica lor To-fana a fost căsătorită cu Vasile Șeptelici hatman († 1620). Dintre fiii lor, Iliș vel postelnic l-a avut pe Grigorcea comis și vel vornic. El e tatăl Măricuței căsătorită cu Vasile Onciul din care descind mulți. Zotta arată mai multe asemenea familii, între care familia Perjul, care-și pot ușor dovedi filiația din Luca Arbore.

⁹ Sever Zotta, *Serdarul Vasile Bainski*, „nepotul“ lui Ștefan Vodă Petriceicu, în *ArhGen*, II, 1913.

¹⁰ Teodor Bălan, *op. cit.*, vol. III, p. 89.

¹¹ Gheorghe Ghibănescu, *Spița neamului Vasilco din Bucovina*, în „Ion Neculce“, fasc. 5/1925, p. 309. (La 1825, Vasile Ritter von Wassilko căsătorit cu Anastasia von Ilski din casa Graf Selski).

¹² Erich Prokopowicz, *Der Adel in der Bukowina*, în volumul *Spuren der deutschen Einwanderung in die Bukowina vor 200 Jahren...* München, 1983, p. 192.

¹³ Teodor Bălan, *op. cit.*, vol. III, p. 89.

¹⁴ A.S.B., Fond Teodor Bălan, Dosar 46, fila 106.

¹⁵ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. X, p. XXXII.

randa, mama Mariei care se va căsători cu primul Perjul stabilit la Rădulenii, are o „deschidere“ genealogică uluitoare.

Anexăm copia documentului care dezvăluie această ascendență.

Smaranda Sălceanului era fiica Mariei Jienița, numită așa după cel de-al doilea soț al ei, Alexandru Jianul. Primul ei soț a fost tatăl Smarandei, Vasile Cozma. Aceasta rezultă din documentul ce l-am descoperit la secția de manuscrise a Bibliotecii Naționale din București, Fondul Saint-Georges, Donația Meleghi (CCCXCII/13) (anexa 3).

Iar în frumosul arbore genealogic al Costineștilor — care figurează și pe coperta IV a *Arhivei Genealogice* — o regăsim pe Maria Jienița ca „Grăfin Logotheti“. Căci Maria Jienița care semnează documentul nostru era fiica lui Ioniță Costin, nepoata lui Miron Costin Mutul, strănepoata lui Ion Costin și răsstrănepoata lui Miron Costin cronicarul, „care am fost logofăt mare la Moldova“.

(Iar Miron Costin era căsătorit cu Ileana Movilă, de sânge domnesc până hăt, departe. Cum scrie cronicarul în neîntrecuta sa predoslovie — „să sparie gândul“ !).

Ascendenții ce i-am găsit pentru partea dreaptă a tabelului, strămoșii „di pi mamă“ (cum zic Bălșeștii într-un caz similar), sunt mai puțin străluciți. Tânase Meleghi vornic de poartă era fiul lui Meleghi Lungul, cel care în vremea lui Dimitrie Cantemir era curier secret între Moldova, Rusia și Polonia, fapt atestat de numeroase documente publicate de Gh. Ghibănescu în ale sale *Surete* (vol. XI și XXII). Acest Meleghi era feciorul lui Vasile Mârzacul, mare căpitan de Soroca și de Hotin și în urmă sătrar. Tatăl Mârzacului era Neculae Răghineț, răzeș din Cotujeni, căsătorit cu Ursa, fiica lui Avram Saulă din Rezina. Despre acești ascendenți am mai scris ¹⁶. Dar mai trebuie adăugat că soția lui Vasile Mârzacul a fost Maria Buzescu, fiica lui Ionașcu Buzescul, unul din cei trei fii ai lui Carp Lungul armașul ¹⁷. Iar dintr-un document răzleț aflăm că pe tatăl Lungului armaș îl chema Gavril Lungul ¹⁸. De la ei și-a luat porecla strănepotul lor, „trimisul de taină“.

Mai săracă este deocamdată ascendența lui Radu Bogdan, căpitanul „ot Cohorești“. Știm doar că tatăl lui se numea Ianache și că era medelnicer ¹⁹. Dar sperăm să aflăm lucruri interesante de la tânărul istoric Silviu Tabac, care se ocupă de neamul Bogdan din stânga Prutului și de posibilele înrudiri cu familia omonimă de dincoace.

Pentru soția lui Radu Bogdan, Maria, putem găsi ascendenți prin Vicol Vartic până la Niculae Răghineț ²⁰, unde se produce din nou acel fenomen de pierdere a strămoșilor.

În privința lui Gheorghe Izmană, cel căsătorit cu Profira Perjul și stabilit la Rădulenii (odată cu fratele Profirei, Ion, căsătorit cu Maria Sălceanu) nu avem pe linia paternă o ascendență clară. El apare

¹⁶ Vezi nota 1.

¹⁷ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. III/1, p. 77 și CDM, vol. III, doc. 1991.

¹⁸ *Ibidem*, doc. 378.

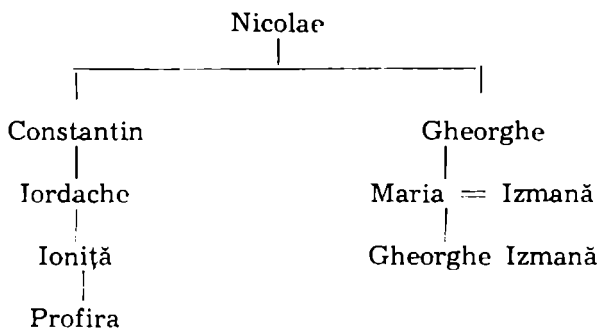
¹⁹ Gh. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I, București, 1942, p. 19.

²⁰ Vezi nota 1.

uneori ca fiul lui Gheorghe Izmană (în primul testament al mamei sale²¹ și în actul metrical în care e martor la cununia dintre Ior Perjul și Maria Sălceanu²²), iar alteori ca fiu al lui Ion (chiar pe piatra de mormânt existentă la Răduleni).

Mai departe, spița Izmană aduce trei frați — Solomon, Ioniță și Gheorghită, feciorii lui Andronic Izmană și nepoți lui Cârste Brăileanu²³.

Mama lui Gheorghe Izmană ne conduce la o nouă pierdere de strămoși. Maria Izmană era născută Perjul, fiica lui Gheorghe Perjul fratele lui Constantin căpitanul și nepoata lui Nicolae Perjul, ginerele Coșetanului. Spița lor ar arăta așa :

Aceste elemente se deduc din testamentul Mariei Izmană, asociat cu spița Perjul, publicată în „Arhiva Genealogică“, I (VI) 1994, nr. 1—2, p. 328, anexă.

Gheorghe Izmană s-a căsătorit cu Profira Perjul care îi era neopotă, fiica unui văr de gradul al doilea. Iar fiica lor s-a căsătorit cu Tănase Meleghi.

Deci familia Meleghi din Răduleni (numai această ramură) se trage din Perjuleștii bucovineni și prin Profira Perjul, și prin Gheorghe Izmană. Iar reprezentanții acestei familii pot prelua un număr considerabil din antecesorii lui Alexandru Perjul.

Urmărind în continuare cartierele tabelului ce l-am construit, găsim ca socru al lui Vasile Meleghi pe Vasile Koțovski, fiul lui Zoie Ivanovici Kotovski care la rândul său era fiul lui Iani Kuțoiani, grec din Ianina. Zoie Kuțoiani—Koțovski, stabilit mai de mult în Rusia, a profitat de evenimentele ce au urmat răpirii Basarabiei pentru a cumpăra o moșie în ținutul Hotin, unde s-a statornicit. Doi nepoți ai lui au fost profesori universitari, unul la Institutul de Mine din

²¹ A.S.B., Fond Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, vol. IX (manuscris) fila 278—279, după originalul din FORUM NOBILIUM, *Pupillaria*.

²² Arhiva familiei Perjul.

²³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 226 și 227.

²⁴ Gh. Bezviconi, *op. cit.*, vol. II, București, 1943, p. 31.

²⁵ Alexandru Lapedatu, *Documente și lămuriri istorice cu privire la desfacerea proprietăților moldovene de peste Prut după pierderea Basarabiei*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie“, vol. XV, 1914, p. 33.

St.-Petersburg ²⁶, altul — ilustru psihiatru la Odessa, de unde s-a refugiat în 1917 la Chișinău ²⁷.

Soția lui Zoie Koțovski a fost Ana Radovici, fiica boierului Gheorghe Radovici. Pentru aceasta, avem o spiță de neam primită de la doamna Natalia Radovici din București, descendenta acestei familii. După cum rezultă din spiță, familia era de origine poloneză (anexa 4). Mama Anei Radovici, Paraschiva, era fiica lui Ioniță Manoli, cum se vede dintr-o mărturie despre zestrea primită (niște case la Iași) ²⁸.

În concluzie, putem afirma că, în condițiile de la noi, nu se poate realiza un tabel de ascendenți complet decât pentru înalta aristocrație. Dar și pentru cineva mai puțin ilustru e posibilă abordarea ascendentă a strămoșilor, chiar dacă unele cartiere riscă să rămână iremediabil goale.

Totuși, descoperiri întâmplătoare pot aduce elemente noi în oricare linie de ascendență. În cazul de față, există speranța completării multor cartiere prin cercetarea registrelor de stare civilă — cărți metriceale pentru născuți, cununați și morți — în Arhivele de Stat din Chișinău și Cernăuți.

Chiar așa incomplete cum sunt, tabelele de ascendenți scot la lumină aspecte necunoscute, interesante și uneori surprinzătoare în studiul oricărei familii, fie ea și mai modestă.

Să ne amintim ce scrie Jean d'Ormesson. Orice om are doi părinți, patru bunici, opt străbunici ș.a.m.d. Deci toate familiile sunt la fel de vechi. Dar nu toate au păstrat memoria trecerii lor prin timp.

Să încercăm să trezim această memorie. S-o căutăm. S-o regăsim.

²⁶ *Marea Enciclopedie Rusă*, St.-Petersburg, 1896.

²⁷ Comunicat de Nicolae Bocăianu din Chișinău.

²⁸ Academia Română, Dosar român 1084. fila 333, (Comunicat de Natalia Radovici din București).

Ion Perjul		Ioniță Perjul	
		Paraschiva Ilschi	
		Toader Sălceanul	
		Smaranda Cozma	
Ioan Perjul	Ecaterina Gherman	Nicolae Gherman	
		Bălașa ?	
Mihail Perjul	Ieremie Grosu	Chirilă Grosu	
		?	
	Maria ?	Vasile ?	
		?	
Ioan Perjul	Tănase Melegghi	Dimitrie Melegghi	
		Anița Bogdan	
	Elena Izmană	Gheorghe Izmană	
		Profira Perjul	
Tatiana Melegghi	Vasile Cotovschi	Zoie Cotovschi	
		Ana Radovici	
	Valeria Bacinschi	Petre Bacinschi	
	Vasile Melegghi	Tănase Melegghi	
		Todosia ?	
Radu Bogdan			
Maria ?			
Vera Cotovschi	Gheorghe (Ion) Izmana		
	Maria Perjul		
	Ioniță Perjul		
	Paraschiva Ilschi		
Vasile Melegghi	Ioan Coțovschi (Cuțoiani)		
	Gheorghe Radovici		
	Paraschiva Manoli		
Alexandru Perjul	Ion Perjul		
	Maria ?		
	?		

St.-Petersburg ²⁶, altul — ilustru psihiatru la Odessa, de unde s-a refugiat în 1917 la Chișinău ²⁷.

Soția lui Zoie Koțovski a fost Ana Radovici, fiica boierului Gheorghe Radovici. Pentru aceasta, avem o spiță de neam primită de la doamna Natalia Radovici din București, descendenta acestei familii. După cum rezultă din spiță, familia era de origine poloneză (anexa 4). Mama Anei Radovici, Paraschiva, era fiica lui Ioniță Manoli, cum se vede dintr-o mărturie despre zestrea primită (niște case la Iași) ²⁸.

În concluzie, putem afirma că, în condițiile de la noi, nu se poate realiza un tabel de ascendenți complet decât pentru înalta aristocrație. Dar și pentru cineva mai puțin ilustru e posibilă abordarea ascendentă a strămoșilor, chiar dacă unele cartiere riscă să rămână iremediabil goale.

Totuși, descoperiri întâmplătoare pot aduce elemente noi în oricare linie de ascendență. În cazul de față, există speranța completării multor cartiere prin cercetarea registrelor de stare civilă — cărți metrice pentru născuți, cununați și morți — în Arhivele de Stat din Chișinău și Cernăuți.

Chiar așa incomplete cum sunt, tabelele de ascendenți scot la lumină aspecte necunoscute, interesante și uneori surprinzătoare în studiarea oricărei familii, fie ea și mai modestă.

Să ne amintim ce scrie Jean d'Ormesson. Orice om are doi părinți, patru bunici, opt străbunici ș.a.m.d. Deci toate familiile sunt la fel de vechi. Dar nu toate au păstrat memoria trecerii lor prin timp.

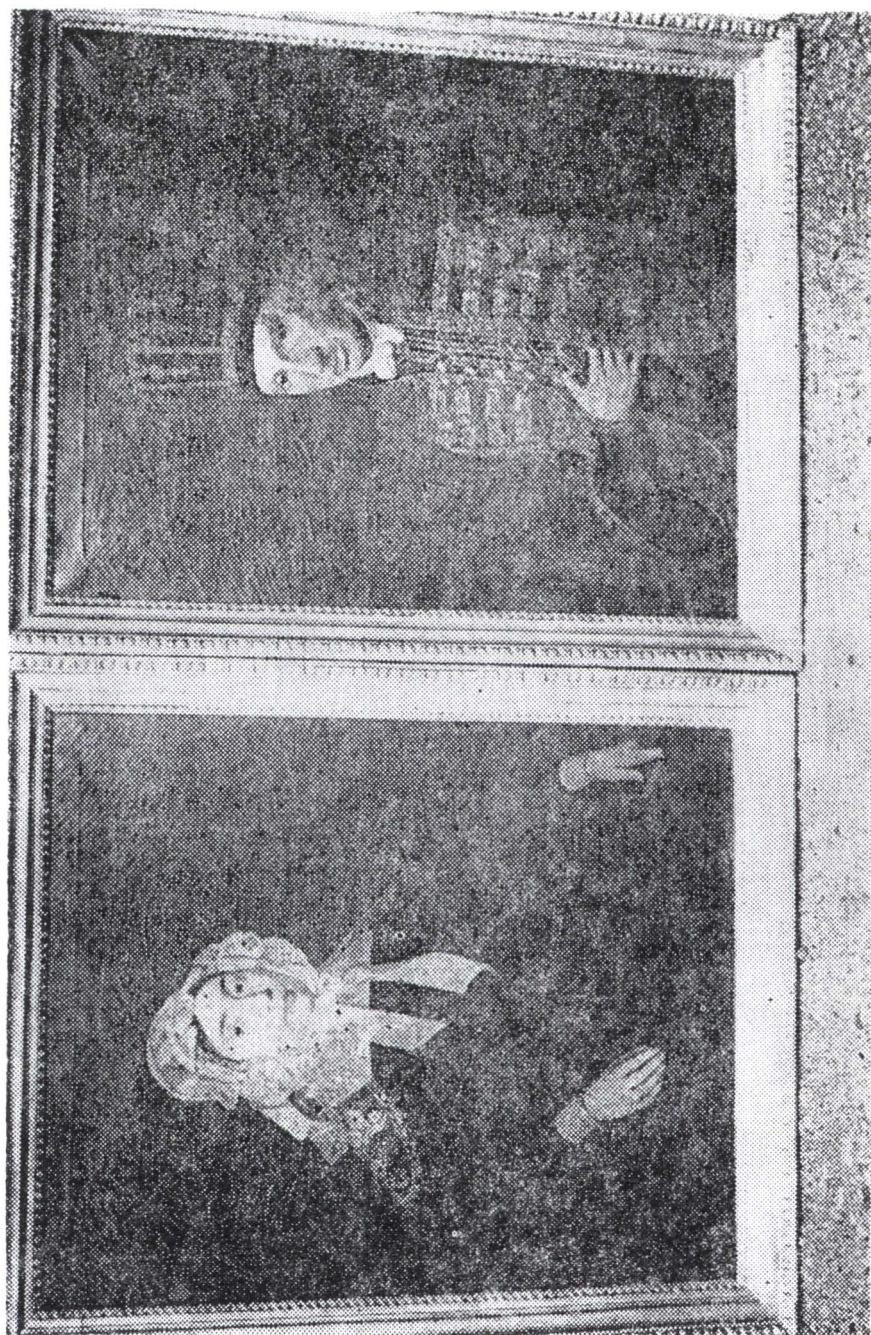
Să încercăm să trezim această memorie. S-o căutăm. S-o regăsim.

²⁶ *Marea Enciclopedie Rusă*, St.-Petersburg, 1896.

²⁷ Comunicat de Nicolae Bocăianu din Chișinău.

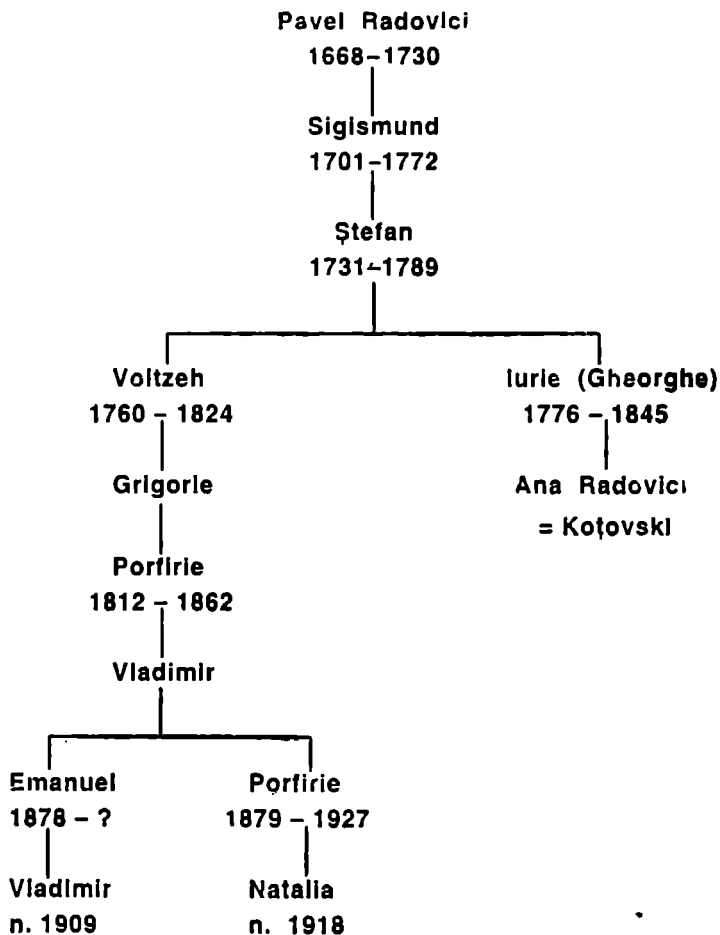
²⁸ Academia Română, Dosar român 1084. fila 333. (Comunicat de Natalia Radovici din București).

Alexandru Perju	Ioan Perju	Mihail Perju	Ioan Perju	Ion	Ionitǎ Perju
				Perju	Paraschiva IIschi
				Maria	Toader Sǎlceanul
				Sǎlceanul	Smaranda Cozma
		Ecaterina Gherman	Ecaterina Gherman	Nicolae Gherman	Ioan Gherman
				Bǎlașa ?	Nestor ?
		Maria Grosu	Ieremie Grosu	Chirilǎ Grosu	
				?	
			Maria ?	Vasile ?	
				?	
		Vasile Meleghi	Tǎnase Meleghi	Dimitrie Meleghi	Tǎnase Meleghi
				Anița Bogdan	Todosia ?
				Bogdan	Radu Bogdan
					Maria ?
			Elena Izmanǎ	Gheorghe Izmanǎ	Gheorghe (Ion) Izmana
				Profira Perju	Maria Perju
					Ionitǎ Perju
					Paraschiva IIschi
			Vasile Coțovschi	Zoie Coțovschi	Ioan Coțovschi (Cuțoiani)
				Ana Radovici	Gheorghe Radovici
					Paraschiva Manoli
		Vera Cotovschi	Valeria Bacinschi	Petre Bacinschi	

Anexa 2. Ana Ilchi (n. Curt) și Alexandru Ilchi

SPÎȚA DE NEAM A FAMILIEI RADOVICI

Revista **Arhiva Genealogică** publică studii, articole, note și însemnări de genealogie sau care folosesc cercetarea genealogică pentru rezolvarea unor probleme din alte domenii științifice, precum și izvoare genealogice (documente, inscripții, însemnări, catagrafii etc.). Textele care depășesc 30 p. dactilografiate (la două rânduri) vor fi, de regulă, împărțite în două (sau mai multe) numere. Redacția își rezervă dreptul de a programa textele acceptate conform proiectelor și necesităților sale.

Revista **Arhiva Genealogică** apare trimestrial; în funcție de necesități, cele patru numere ale unui an se vor grupa și câte două sau trei.

Difuzarea revistei **Arhiva Genealogică** este asigurată de redacție. Abonamentele din străinătate se primesc și la: RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, P.O. Box 33—57, București; ORION S.R.L., Splaiul Independenței nr. 202 A, P.O. Box 74—19, București, Tx 11939, CBTxR, Fax (401) 3122425; AMCO PRESS S.R.L., Bd. N. Grigorescu nr. 29 A, ap. 66, Sector 3, București, P.O. Box 57—88, Fax (401)3124569.

La redacție se află — și pot fi procurate prin comandă — și volumele precedente ale acestei reviste :

I (VI), 1994, 1—2, XXIV + 336 p., 2400 lei
I (VI), 1994, 3—4, XVI + 336 p., 2400 lei
II (VII), 1995, 1—2, XVI + 344 p., 4000 lei
II (VII), 1995, 3—4, XVI + 344 p., 4000 lei

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

**Calea 13 Septembrie nr. 13, Sectorul 5,
76-117 București, P.O. Box 5—42**

Tiparul executat sub cd. 74.
la S.C. „Dosoftei“ S.A.
Str. Sf. Lazăr nr. 49
Iași

